

Vizyoner

Dergisi

CİLT:15 SAYI:43 YIL:2024 ISSN: 1308-9552

Süleyman Demirel University

Visionary

VOLUME:15 ISSUE:43 YIL:2024 Journal

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. Mehmet SALTAN
(Süleyman Demirel Üniversitesi Adına / On Behalf of Süleyman Demirel University)

Editör / Managing Editor

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aykut SEZGİN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erdal EKE

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Onur DEMİREL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Durmuş ACAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin DALGAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Metin TOPCUOĞLU Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Reşad Şahbazoğlu MURADOV Azerbaijan State University of Economics
Prof. Dr. Şeref KALAYCI Karadeniz Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aykut SEZGİN Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erdal EKE Süleyman Demirel Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Seil S. NAZHIMUDINOVA Kyrgyz-Turkish Manas University	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Tiago André LOPES Oporto Global University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrettin USUL İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Levent AYTEMİZ Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Metin DURGUT Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi	Prof. Dr. Murat BASKICI Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Murat KAYALAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa LAMBA Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SAKAL Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Neşe KUMRAL Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Prof. Dr. Şenol BABUŞCU Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın KARATEPE Ankara Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aygun ALASGAROVA Azerbaijan State University of Economics
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Saadet GANDILOVA Azerbaijan State University of Economics	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Habeebullah ZAKARIYAH International Islamic University

Amaç / Aim

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesinde 2009 yılında yayın hayatına başlayan hakemli bir e-dergidir. Derginin amacı, İktisadi ve idari programları kapsayan tüm alanlarla ilgili bilimsel çabalara öncülük etmek için bilim insanlarının bilgi, görüş ve önerilerini paylaştıkları, özgür bilimsel düşünce gücünü destekleyen uluslararası bilimsel bir platform oluşturmaktır. Bu anlamda Vizyoner Dergisi'nin en temel vizyonu evrensel ölçekte bilgi üreterek toplumun ihtiyaç ve beklentilerine göre sosyal, ekonomik ve politik gelişmelere ilham ve yön veren uluslararası bir dergi olmasıdır.

Süleyman Demirel University Visionary Journal is a refereed e-journal that begun to be issued in 2009 within the body of Süleyman Demirel University. In order to pioneer scientific endeavors related to all the fields of economic and administrative sciences the aim of the journal is to form an international scientific platform where the knowledge, opinion and proposals of the scientists are shared, and that supports free scientific thoughts. In this context, the major vision of Visionary Journal is to be an international journal that would inspire and direct social, economic and political developments according to the needs and expectations of the society by producing universal knowledge creation.

Kapsam / Scope

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili tüm konularda Türkçe veya İngilizce hazırlanmış araştırma makaleleri ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergi Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Vizyoner Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler iThenticate veya Turnitin intihal programından geçirilmektedir. Vizyoner Dergisi açık erişim politikası benimsemiş bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY) ile lisanslanmaktadır. Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.

Süleyman Demirel University Visionary Journal accepts research articles and review articles on all the subjects of the fields of economics and administrative sciences that are written in Turkish or English. The journal is published four times in a year, namely in February, May, August and November. Evaluation fee and application fee are not charged from the articles sent to the journal. The articles submitted for publication in the Journal should be prepared in accordance with the rules of research and publication ethics. In terms of publication ethics Visionary Journal pursues the principles, standards and recommendations of the publication ethics determined by COPE (Committee on Publication Ethics). The articles that are sent to the Journal are going to be scanned thought the iThenticate or the Turnitin plagiarism program. Visionary Journal is a journal that adopts open access policy. All the papers published in the Journal are licensed by Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0). The opinions in articles published in the journal are not the views of the journal. All responsibility belongs to the authors. The journal does not pay any royalties to authors.

Dizgi / Type Setting

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Kapak Tasarım / Cover Design

Grafiker / Graphic Designer Durmuş Ali GÜRTOKLU

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür, Isparta / TURKEY
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner>
vizyoner@sdu.edu.tr
+90 246 2110548

İndeksler / Indexes

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Süleyman Demirel University Visionary Journal are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

EBSCOHOST (2011)

Academic Resource Index (ResearchBib) (2016)

MIAR (2016)

Journal Factor (2016)

Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBIAD) (2017)

Arastirmax (2017)

CiteFactor (2017)

Akademik Dergiler Endeksi (ajindex.com) (2017)

TR Dizin (2017)

Eurasian Scientific Journal Index (2019)

Directory of Open Access Journals (DOAJ) (2019)

EuroPub (2019)

Open Academic Journals Index (OAJI.net) (2020)

Directory of Research Journals Indexing (2022)

Rootindexing (2022)

Online Dergi Platformu ve İndeksleme Derneği (OJOP) (2022)

Scientific Indexing Services (SIS) (2022)

International Institute of Organized Research (I2OR) (2022)

Hakem Kurulu / Referee Board

- Prof. Dr. Bekir PARLAK
Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Durmuş ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ
Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR
Anadolu Üniversitesi
- Prof. Dr. Korhan KARACAOĞLU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuray TAŞTAN
Kırıkkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN
Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Sezer Cihan KESKEN
İstanbul Gelişim Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ahmet KAMACI
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR
Kocaeli Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Cantürk CANER
Dumlupınar Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ebru TOPCU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fatma ÜNLÜ
Erciyes Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin TEKİN
Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. İncilay ERDURU
Uşak Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Koray ÇETİNCELİ
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Münevvere YILDIZ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk BİÇEN
Balıkesir Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Volkan GÖÇOĞLU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Yaşar AKÇA
Bartın Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Arif GÜMÜŞ
Malatya Turgut Özal Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ayşe İSPİRLİ TURAN
Samsun Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Demet TOPAL KOÇ
Kırklareli Üniversitesi
- Prof. Dr. Celalettin SERİNKAN
Pamukkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Füsün ÇINAR ALTINTAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Hayrettin USUL
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Prof. Dr. İsmail AĞIRBAŞ
Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa AY
Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Osman ÇEVİK
Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Salih BARIŞIK
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ali KORKMAZ
Erciyes Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aynur TORAMAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aysun ÖCAL
Aksaray Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Burcu ORALHAN
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Dursun KELEŞ
İğdır Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Emrah Eray AKÇA
Bartın Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökdeniz KALKIN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Keziban AVCI
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Melih SEVER
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nurcan TEMİZ
Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Özgür DAVRAS
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Seyhan ÖZDEMİR
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Yasemin ASLAN
Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ali USLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Aşlı METİN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Betül AKALIN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Hasan Sadık TATLI
İstanbul Beykent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. İlknur UNCUOĞLU YOLCU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Mecbure ASLAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Melih Sefa YAVUZ
İstanbul Beykent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Sümeyye GÜNGÖR
Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Mahmut ATLAS
Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Mehmet SEYHAN
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Muhammed Zahid ÇIĞMAN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Tark SEMİZ
İzmir Bakırçay Üniversitesi

Hakem kurulu listesi, dergimizin bu sayısında yayınlanan ve yayınlanması uygun bulunmayan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list of Reviewer Board constitutes of the referees that evaluate the articles that are published in this volume of our Journal and the articles that are found to be insufficient to be published. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arastırma Makalesi / Research Article

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN

Prof. Dr. Salih YEŞİL

Ayşegül ÖZBAĞIŞ

Ayşe GÖKYAR

Pro-Sosyal ve Pro-Aktif Çalışma Davranışının İşe Adanmışlık Üzerine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması
The Effect of Pro-Social and Pro-Active Work Behavior on Job Commitment: A Field Research on Hotel Employees
748-765

Arastırma Makalesi / Research Article

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Özkan YALÇIN

Kent Yurttaşlığı ve Yerel Katılım: SDÜ SBKY Öğrencileri Üzerinden Bir İnceleme
Urban Citizenship and Local Participation: A Study on SDU PSPA Students
766-782

Arastırma Makalesi / Research Article

Assoc. Prof. Dr. Fatma YILMAZ KILIÇKAYA

The Moderating Effect of Role Conflict on the Relationship between Perceived Organizational Support and Work Engagement
Algılanan Örgütsel Destek ve İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkide Rol Çatışmasının Düzenleyici Etkisi
783-798

Arastırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ERTUĞRUL

Özel ve Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Durumlarının Karşılaştırmalı Analizi
Comparative Analysis of Financial Performance of Private and Foreign Capital Deposit Banks
799-812

Arastırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Muharrem AKSU

Yahya KUAS

Psikolojik Sağlamlık ile Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Öğrenciler Üzerine Bir Uygulama
Examining the Relationship between Psychological Resilience and Career Anxiety: An Application on Students
813-829

Arastırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Şeniz ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah YELBOĞA

Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Uygulamasında Güçlendirme Aracı Olarak Sinema: Rabbit Hole ve The Son's Room Filmleri
Cinema As an Empowerment Tool in Grief Counseling Practice of Social Work: Rabbit Hole and The Son's Room Movies
830-846

Arastırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Taner ABİŞ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Giray ANKARA

Sağlık Hizmeti Tüketiminde Hekimlik Mesleğinin Rolü
The Role of the Profession of Physicianship in Health Service Consumption
847-860

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Dr. Gönül GÜL EKŞİ

Doç. Dr. Ozan BÜYÜKYILMAZ

Örgüt İklimi, Psikolojik Sermaye ve İşyeri Mutluluğu Arasındaki İlişkilerin Analizi

Analysis of the Relationship between Organisational Climate, Psychological Capital and Workplace Happiness

861-882

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Dr. Mükrim ÖKSÜZ DEMİRGUBUZ

Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK

Gri Tahminleme ve Taguchi Kayıp Fonksiyonu ile Gizli Kalite Maliyetlerinin Hesaplanması

Calculation of Hidden Quality Costs with Grey Prediction and Taguchi Loss Function

883-908

Araştırma Makalesi / Research Article

Lecturer Dr. Sergen GÜRİSOY

Factors Affecting Location-Based Career Planning of Freelance Employees: An Asymmetric Analysis by OECD Member Countries

Freelance Çalışanların Lokasyona Dayalı Kariyer Planlamasında Etkili Olan Faktörler: OECD Üye Ülkelerine Göre Asimetrik Analiz

909-925

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Dr. İrem YENİCELER KORTAK

Medyada İnfografik Kullanımı ve Veri Gazeteciliği

Use of Infographics in Media and Data Journalism

926-940

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Emrullah KIPÇAK

Doç. Dr. Abdurrahman ÇALIK

İç Hizmet Kalitesinin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi ve Aracı Değişkenlerin Rolü

The Effect of Internal Service Quality on Employee Performance and the Role of Intermediate Variables

941-967

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Şirin BÜLBÜL

Doç. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ

Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Sources of Economic Growth in Selected OECD Countries

968-989

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Zehra ÖZBEK

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM

Ekonomik Kompleksite Endeksiyle İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Katmanlı Kulüp Yakınsama ve Panel Eşik Değer Regresyon Analizi Kanıtları

Testing Export-Led Growth Hypothesis with the Economic Complexity Index: Evidences from Double-Layer Club Convergence and Panel Threshold Regression Analyses

990-1014

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Kurtca Mehmet UĞURLU

Prof. Dr. Enver BOZDEMİR

Bilgisayarlı Tomografi Görüntülüme Hizmetinin Dış Kaynak Kullanımı Maliyet-Karlılık Analizi ve Covid-19 Pandemisi Etkisi
Outsourcing Cost-Profitability Analysis of Computed Tomography Imaging Service and Impact of Covid-19 Pandemic

1015-1030

Araştırma Makalesi / Research Article

Aslıhan GÖK

Doç. Dr. Şaduman YILDIZ

İktisadi Büyüme, Enerji Tüketimi ve CO₂ Emisyonu Arasındaki İlişki: MIST Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme
The Relationship between Economic Growth, Energy Consumption and CO₂ Emission: An Assessment on MIST Countries

1031-1045

Araştırma Makalesi / Research Article

Ömer ÇELİK

Assoc. Prof. Dr. Elif KAYA

Artificial Intelligence and Ethics in Healthcare: A Bibliometric Analysis
Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zeka ve Etik: Bir Bibliyometrik Analiz

1046-1062

Araştırma Makalesi / Research Article

Şakir ZENGİN

Assoc. Prof. Dr. Metin OCAK

Trends in Emotional Labor Research: Bibliometric and Science Mapping Analysis
Duygusal Emek Araştırmalarındaki Eğilimler: Bibliyometrik ve Bilimsel Haritalama Analizi

1063-1081

Araştırma Makalesi / Research Article

Zeynep GENÇER

Arş. Gör. Onur SELÇUK

Kültürel Ürünlerde Rekabet ve İmaj Karmaşası: Gül ve Lavanta Örneği ile Isparta Destinasyonu Üzerine Bir Değerlendirme
Competition and Image Complexity in Cultural Products: An Evaluation on Isparta Destination with The Example of Rose and Lavender

1082-1105

Derleme Makalesi / Review Article

Arş. Gör. Veysel BAŞUSTA

Prof. Dr. Mustafa LAMBA

Cadde-Düzey Bürokrasi Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme
A Review on Street-Level Bureaucracy Studies

1106-1120

ETİK İLKELER

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi yayın etiği konusunda COPE ([Committee on Publication Ethics](https://publicationethics.org)) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Buna göre kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de buna dahildir. Yayın etiği kapsamında tüm paydaşların özetle aşağıdaki etik sorumlulukları taşıması beklenmekte olup, her türlü etik vakası “başarılı bir editöryal ofis için etik araç kiti ((ethics toolkit for a successful editorial office), bilimsel yayıncılıkta şeffaflık ve en iyi uygulama İlkeleri (transparency and best practice in scholarly publishing), tıbbi vaka raporlarının yayınlanmasına yönelik rızanın sağlanması için dergilerin en iyi uygulamaları: COPE'den rehberlik (journals' best practices for ensuring consent for publishing medical case reports: guidance from COPE), hakem değerlendiriciler için etik ilkeler (ethical guidelines for peer reviewers)” vb. gibi COPE tarafından oluşturulan rehber ve politikalarda (<https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>) belirtilen kurallara göre değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Yazarların Etik Sorumlulukları:

- Yazarlar dergiye gönderdikleri makaleleri başka bir yerde yayınlamamış ya da yayınlamak üzere göndermemiş olmalıdır.
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara kaynak göstermiş olmalıdır.
- Yazarlar makalenin kendi çalışmaları olduğunu, hiçbir şekilde intihal yapmadıklarını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmeli ve tüm yazarların makale üzerinde eşit sorumluluğa sahip olduğu bilinmelidir.
- Sorumlu yazar makalede adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli katkılar sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır. Bunun dışındaki kişilere teşekkür kısmında yer verilmelidir.
- Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşım imkanı sağlamalıdır.
- Yazarlar dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleleri Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesine uygun olarak hazırlamış olmalıdır. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları:

- Araştırmayı incelemek için yeterli nitelikte olmayan veya makaleyi hızlı bir şekilde değerlendirmesinin imkansız olacağını bilen seçilmiş herhangi bir hakem, editöre bu durumu bildirmeli ve inceleme sürecinden mazurunu istemelidir.
- Hakemler kendilerine ulaşan makaleleri gizli tutmak ve hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler.
- Hakemler raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır ve editörün izni olmadan yazarlarla doğrudan iletişim kurmamalıdır.
- Hakemler makaledeki potansiyel etik meseleler konusunda özenli olmalı ve bunları editörün dikkatine sunmalıdır. Buna, değerlendirmedeki makale ile hakemin kişisel bilgi sahibi olduğu herhangi başka bir yayınlanmış çalışma arasındaki özlü benzerlik ve örtüşme dâhildir.
- Hakemlik nesnel bir şekilde yapılmalıdır. Yazarlara dair kişisel eleştirilerde bulunulmamalı, değerlendirmeler yapıcı, dürüst ve kibar olmalıdır.
- Hakemler yazarlarından herhangi biriyle rekabetçi, işbirlikçi veya başka türlü bir ilişki veya bağlantıdan kaynaklanabilecek potansiyel bir çıkar çatışmasına sahip olduğu bir makaleyi değerlendirmeyi kabul etmeden önce editöre danışmalıdır.

Editör Kurulunun Etik Sorumlulukları:

- Editör kurulu, bilimsel yayıncılıktaki şeffaflık ilkelerine bağlı kalarak hakemlere, yazarlara, akademisyenlere ve okuyuculara açık ve şeffaf bir iletişim sağlamaya özen göstermelidir.
- Editör kurulu, kör hakem incelemesi ve değerlendirme süreçleri politikalarına bağlı kalarak, yazarların ve hakemlerin kişisel bilgilerinin gizliliğini sağlamalı ve öngörülen süreler içerisinde tarafsız değerlendirmelerin yapılmasını kolaylaştırmalıdır.
- Editör kurulu değerlendirme süreci sırasında yazarlar ve hakemler arasındaki olası çıkar çatışmalarının veya işbirliklerinin varlığını titizlikle değerlendirmelidir.

- Editör kurulu, gönderilen makalelerde insan ve hayvan haklarının korunmasını ön planda tutmalı, makalelerde adı geçen tüm katılımcıların açık ve belgeli onamlarının alınması gerektiğinin altını çizmeli ve katılımcılar için etik kurul onayı ve deneysel araştırma izni bulunmayan makaleleri reddetmelidir.
- Dergide hangi makalelerin yayınlanacağına karar vermek editör kurulunun sorumluluğundadır. Yazarların makalelerini değerlendiren editör kurulu; ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık ya da politik felsefelerinden bağımsız olarak değerlendirme yapmalıdır. Alınacak karar, makalenin doğruluğu, geçerliliği ve önemi ile derginin kapsamının uygunluğuna dayanmalıdır. İftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili mevcut yasal gereklilikler de dikkate alınmalıdır.
- Editör veya herhangi bir editör kurulu üyesi, ilgili yazar, hakemler, potansiyel hakemler, diğer editör danışmanları ve yayıncılardan başka kimseye bir makale hakkında bilgi ifşa etmemelidir.
- Sunulan bir makalede açıklanan yayınlanmamış malzemeler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın editörün veya editör kurulunun kendi araştırmalarında kullanılmamalıdır.

Yayıncının Etik Sorumlulukları:

- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi yayıncısı olan Süleyman Demirel Üniversitesi, kâr amacı gütmeyen bir devlet üniversitesidir ve Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi'ne ilişkin etik sorumluluklarının bilinciyle hareket etmektedir.
- Süleyman Demirel Üniversitesi açısından, dergi editör kurulu gönderilen çalışmaların tüm süreçlerinden sorumludur. Bu çerçevede ekonomik ya da politik kazançlar göz önüne alınmaksızın karar verici statüsündedir.
- Süleyman Demirel Üniversitesi, bağımsız ve şeffaf bir şekilde editör kurulu kararı oluşturulmasını taahhüt etmektedir.
- Süleyman Demirel Üniversitesi, editör kuruluna ilişkin her türlü bilimsel suistimal, atıf çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.

Etik Dışı Durum Bildirimleri:

- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi'nde yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız vizyoner@sdu.edu.tr adresine e-posta yoluyla bildiriniz.

YAYIN POLİTİKASI

Kapsam:

- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanan hakemli bir e-dergidir.
- Dergiye iktisadi ve idari bilimler ile ilgili tüm konularda hazırlanmış araştırma makaleleri ve derleme makaleler gönderilebilir. Dergide yayımlanan derleme makale sayısı toplam makale sayısının %25'ini geçemez. Makale türü yazarların önerilerine göre değil, yapılan inceleme sonunda editör kurulu tarafından belirlenmektedir.
- Kongre veya sempozyumlarda sunulan ve tam metni bildiriler kitabında yayımlanan bildiriler dergimize gönderilemez. Sadece tam metni yayımlanmayan bildiriler, bu durumu belirtmek şartıyla gönderilebilir.
- Dergiye makale gönderen bir yazarın üst üste iki sayıda ve aynı yıl içerisinde birden fazla sayıda makalesi yayımlanamaz. Dolayısıyla dergide yayımlanması için birden fazla makale gönderen yazarlar bu kuralı kabul etmiş sayılmaktadır.
- Dergide yayımlanan makalelerin en fazla %25'i aynı kurumdan olabilir. Aynı kurumdan olan kabul edilmiş makale sayısı bu oranı aştığı takdirde makaleler geliş tarihi, türü, konusu ve yayın dili gibi hususlar dikkate alınarak yayın sürecine alınmaktadır.
- Etik ilkeler ve yayın politikasına uygun olmayan makalelerin başvuruları kabul edilmeyecektir. Eksiklikleri sonradan tespit edilen makalelerin ise hangi aşamada olduğuna bakılmaksızın değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
- Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir ve tüm sorumluluk yazarlarına aittir.

Ücret Politikası:

- Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır.

İntihal Politikası:

- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler iThenticate veya Turnitin intihal programlarından geçirilmektedir.
- Makalenin değerlendirme sürecine geçebilmesi için benzerlik indeksi oranının %20'den az olması gerekmektedir.
- Makaleye ilişkin intihal değerlendirmesi dergi tarafından yapılacak olup, yazarların herhangi bir intihal raporu göndermesine gerek bulunmamaktadır.
- Benzerlik indeksi oranı %40'ın üzerinde çıkan makaleler doğrudan reddedilmektedir. Benzerlik indeksi oranı %20-%40 arasında olan makalelerde ise sorumlu yazardan gerekli şartı sağlaması için düzenleme yapması istenmektedir.
- Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.

Özel Sayı Yayımlama Politikası:

- Dergi, normal aralıklarla çıkarılan düzenli sayılarına ek olarak belli bir temayı kapsayan makalelerden veya kongre/sempozyum vb. etkinlik bildirilerinden oluşan özel sayı çıkarabilir.
- Özel sayılar normal periyodun 1/3'ünden fazla olamaz. Kongre bildiri özetlerini içeren özel sayılar bu kapsama dâhil edilmezler.
- Özel sayıda konuk editör olabilir.
- Derginin etik ilkeler ve yayın politikası ile yazım kuralları özel sayılar için de geçerlidir. Fakat özel sayılarda; derleme makalelerdeki %25 kısıtı, bir yazarın üst üste iki sayıda ve aynı yıl içerisinde birden fazla sayıda makalesi yayımlanamaz kısıtı ve yayımlanan makalelerin en fazla %25'i aynı kurumdan olabilir kısıtı aranmaz.

Başvuru Süreci:

- Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
- Makaleler web sayfamızdan elde edilebilecek dergi makale şablonu kullanılarak hazırlanmalıdır.
- Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak DergiPark sistemi üzerinden gönderilmelidir.
- Makaleler ile birlikte tüm yazarlar tarafından imzalanarak hazırlanmış Makale Başvuru Formunun da sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yazarlar; unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, iletişim bilgilerini ve Orcid ID bilgilerini sisteme eksiksiz bir şekilde eklemelidir.
- DergiPark sistemi üzerinden makale gönderemeyen yazarlar vizyoner@sdu.edu.tr adresine mail atarak teknik destek alabilirler.

Etik Beyanlar:

- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır.
- Yayın etiği konusunda yazarların COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini dikkate alması gerekmektedir.
- Dergiye gönderilen makalelerin bir bölümünün veya tamamının Yapay Zeka (AI) araçlarıyla yazılması kesinlikle yasaktır. Yapay zeka araçları şekil veya grafik oluşturmak, yazım ve dilbilgisini geliştirmek ve makalenin genel okunabilirliğini artırmak gibi amaçlarla kullanılabilir. Bu gibi durumlarda yazarların yapay zeka araçlarının bilimsel çalışmalarda kullanımına ilişkin olarak COPE'nin bu yöndeki beyanına katılmaktadır: *"Araştırma yayınlarında ChatGPT veya Geniş Dil Modelleri gibi yapay zeka (AI) araçlarının kullanımı hızla artmaktadır. COPE'un, diğerlerinin yanında WAME ve JAMA Network gibi yan kuruluşları, yapay zeka araçlarının bir makalenin yazarı olarak listelenemeyeceğini belirtmektedir. Yapay zeka araçları, sunulan çalışmanın sorumluluğunu üstlenemedikleri için yazarlık gereksinimlerini karşılayamazlar. Yasal varlıklar olmadıkları için, çıkar çatışması olup olmadığını iddia edemezler ve telif hakkı ve lisans anlaşmalarını yönetemezler. Bir makalenin yazılmasında, görsel öğelerin üretilmesinde veya verilerin toplanması ve analizinde yapay zeka araçlarını kullanan yazarlar, makalenin Materyal ve Metodlar (veya benzeri bölümünde) yapay zeka aracının nasıl kullanıldığını ve hangi aracın kullanıldığını açık bir şekilde belirtmek zorundadır. Yazarlar, yapay zeka aracı tarafından üretilen bölümler de dahil olmak üzere, makalelerinin içeriğinden tamamen sorumludur ve bu nedenle tüm yayın etiği ihlallerinden sorumludur."*
- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney ve görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmadan çalışmanın ne zaman yapıldığına bakılmaksızın etik kurul izin belgesi istenmektedir.
- Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Dolayısıyla etik kurul izin belgesi gerektirdiği halde bu belgeyi göndermeyen makaleler değerlendirmeye alınmayacak ve reddedilecektir.
- Dergiye gönderilen makalelerde araştırmacıların katkı oranı beyanına, varsa destek ve teşekkür beyanına ve çatışma beyanına yer verilmelidir.

Değerlendirme Süreci:

- Dergiye gönderilen bir makale ön kontrol, değerlendirme ve yayın süreci şeklinde üç aşamadan geçmektedir.
- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak ön kontrol aşamasından geçirilmektedir. Bu aşama, makale gönderildiği tarihten itibaren en geç 30 gün içerisinde tamamlanmaktadır. Bu aşamada makalenin etik ilkeler ve yayın politikası ile yazım kurallarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı kontrol edilmektedir. Yapılan değerlendirme çerçevesinde makalenin hakem değerlendirme sürecine geçebileceği, hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği veya hakem değerlendirme sürecine alınması ve yayımlanmasının uygun olmadığı kararı verilebilmektedir. Makaleye ilişkin hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği kararı verilirse yazarlar tarafından en geç 30 gün içerisinde bu eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ön kontrol aşamasında iThenticate veya Turnitin intihal programları aracılığıyla intihal kontrolünden geçirilmektedir. Makalenin değerlendirme sürecine geçebilmesi için benzerlik indeksi oranının %20'den az olması gerekmektedir.
- Ön kontrol aşamasından sonra makaleler değerlendirme aşamasına geçmektedir. Değerlendirme aşamasının başında makaleler editör kurulu veya yayın kurulu tarafından kalitesi, özgünlüğü ve bilime katkısı açısından incelenmekte ve en geç 10 gün içerisinde makalenin hakem değerlendirme sürecinin başlamasına veya hakem değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmesine karar verilmektedir.
- Makalenin hakem değerlendirme süreci başlayabilir kararından sonra ise makale içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme (çift kör hakeme) gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Makale, hakemlerine gönderildikten sonra makaleleri değerlendirip değerlendiremeyeceği kararını en geç 10 gün içerisinde vermeleri, değerlendirmeyi kabul ettikleri takdirde 30 günlük süre içerisinde değerlendirme raporlarını göndermeleri istenmektedir. Verilen sürede geri dönüş yapmayan hakemlere uyarıda bulunularak en fazla iki defa olmak üzere 10'ar günlük ek süre verilmektedir. Hakemin verilen ek sürelerde de geri dönüş yapmaması durumunda makaleye yeni bir hakem atanmaktadır. Hakemler ilk tur değerlendirmesini tamamladıktan sonra ikinci ve üçüncü tur değerlendirmelere ihtiyaç duyarsa yukarıda belirtilen süreler tekrar baştan işlemektedir.

- Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayınlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin reddedilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir. Bu süreçte makalenin düzeltilmiş versiyonu dışında yapılan düzeltmeleri gösteren özet bir düzeltme raporunun da gönderilmesi zorunludur. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
- Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, editör kurulu makaleyi üçüncü bir hakeme gönderebilir veya hakem raporları çerçevesinde makalenin reddedilmesine karar verebilir. Dolayısıyla dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanabilmesi için en az iki ayrı hakemden olumlu görüş alması gerekmektedir.
- Değerlendirme aşamasından başarıyla geçen makaleler kabul edilerek yayın süreci aşamasına geçmektedir. Yayın süreci aşamasında makaleler; geliş tarihi, makale türü, makale konusu ve yayın dili dikkate alınarak editör kurulu kararına göre yayın sürecine alınmaktadır. Bu aşamada her ne sebeple olursa olsun makalelerin yayım sürecini öne çekmeye ilişkin yazarların istekleri dikkate alınmamaktadır. Bu anlamda Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi belli bir sayıda yayımlanmak için makale kabul etmemekte, yazarlar istedikleri zaman dergiye makale gönderebilmektedir.
- Yayın süreci aşamasında, makalenin yayınlanma sırası geldiğinde dizgi ve mizanpaj işlemleri başlamaktadır. Dizgi ve mizanpaj işlemleri bittikten sonra makale kontrol amaçlı son bir kez yazarlarına gönderilmektedir. Yazardan gelecek geri dönüşten sonra makaleler mizanpaj editörümüzün son kontrolünden geçecek ve makaleye DOI numarası verilerek yayın süreci başlayacaktır. Yazarlar kontrollere ilişkin belirtilen süre içinde geri dönüş yapmadıkları takdirde editör kurulu kararıyla makale bir sonraki sayıya kaydırılacak veya mevcut haliyle yayımlanacaktır.

Düzeltilme ve Geri Çekme Politikası:

- Yazarlar, yayın öncesi makalelerini değerlendirme süreçleri tamamlandıktan sonra yayın sürecine alınmaya kadar her aşamada geri çekebilir.
- Yayın sonrası çeşitli nedenlerle yazarlar veya editör kurulu bir makale için geri çekme veya düzeltme talebinde bulunulabilir. Bu talepler [COPE yönergeleri](#) doğrultusunda işleme alınır.
- Yazarlar veya editör kurulu yayımlanan makalede, bulguları, yorumları ve sonuçları etkilemeyen küçük hatalar tespit ederse düzeltme yayınlanmasını talep edebilir. Bulguları ve sonuçları geçersiz kılan büyük hatalar ve ihlaller söz konusu olduğunda, makaleyi geri çekmek değerlendirilebilir.
- Yazarlar tarafından araştırma veya yayımı kötüye kullanmaya yönelik olasılık söz konusu ise; bulguların güvenilir olmadığına ve yazarların kurumlarının olayı soruşturmadığına dair kanıtlar var veya olası soruşturma haksız veya sonuçsuz görünüyor ise editör kurulu endişe ifadesi yayımlayabilir.

Açık Erişim ve Telif Hakkı Politikası:

- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.
- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Açık Erişim politikasını benimsemiş bir dergi olup, [Budapeşte Açık Erişim Girişimi \(BOAI\) deklarasyonunu](#) kabul eder.
- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) tanımına uygun olarak hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel çalışmaların, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olmasını kabul etmektedir. Yazarlar ve telif hakkı sahipleri bütün kullanıcıların ücretsiz olarak erişim olanağına sahip olduğunu kabul ederler. Makaleleri kabul edilen yazarlar telif hakkının korunması ve Creative Commons Attribution License altında bulunan derginin haklarının korunması için çalışmalarında yer alan bilgilerin referans gösterilerek paylaşılmasını kabul etmiş sayılırlar.
- Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi'nin yayımlayacağı bütün makaleler [Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı \(CC BY\)](#) ile lisanslanmıştır.
- Dergide yayımlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler dergi makale şablonu kullanılarak "MS Office Word 2010" veya üzeri bir versiyonda, A4 boyutlarında hazırlanmalıdır. Uzunluğu en az 6000 kelimedenden oluşmalı ve dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir. Sayfa düzeni; Üst: 5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
2. Dergi makale şablonunda belirtilen kısımlara yazar bilgileri, makale ek bilgileri ve yazar beyanları dergi kurallarına uygun olarak eklenmelidir.
3. Başlık sayfası ve genişletilmiş özet sayfası hariç olmak üzere makale, 10 punto ve "Times New Roman" karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmamalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
4. Makalenin başlık sayfasında; tek satır aralığında ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk kullanılarak 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan tek paragraf halinde Türkçe ve İngilizce öz, en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler ve en fazla 5 tane olmak üzere JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodları verilmelidir. Dili İngilizce olan makalelerde başlık, öz, anahtar kelimeler ve JEL sınıflandırma kodları, önce İngilizce sonra Türkçe olarak verilmelidir.
5. Makalede, dergi sayfa formatına göre toplamda 1 sayfayı geçmeyecek şekilde minimum 700, maksimum 1200 kelimedenden oluşan genişletilmiş özet bulunmalıdır. Genişletilmiş özet, Türkçe makaleler için İngilizce, İngilizce makaleler için Türkçe hazırlanmalıdır. Genişletilmiş özet; amaç ve kapsam (purpose and scope), yöntem (design/methodology/approach), bulgular (findings) ve sonuç ve tartışma (conclusion and discussion) şeklinde dört alt başlıktan oluşmalıdır. Her alt başlık tek paragraf halinde, 9 punto, tek satır aralığı, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk kullanılarak ve başlıklar arasında ilave boş satır bırakılmadan yazılmalıdır.
6. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak **1.**, **1.1.**, **1.1.1.**, **1.1.2.**, **1.1.2.1.** gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Numaralandırmaya "Giriş" başlığından başlanmalı ve "Sonuç" başlığına kadar devam etmelidir. Giriş ve sonuç başlıklarına alt başlık açılmamalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıkların ve alt başlıkların hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır. Sadece ana başlıklarda paragraftan önce 12nk paragraftan sonra 6nk boşluk bırakılmamalıdır.
7. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo ve şeklin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-9 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tablolarda sadece yatay çizgiler olmalı, dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makalede ondalık ayrıcalık olarak Türkçe çalışmalarda virgül, İngilizce çalışmalarda nokta kullanılmalıdır. Binlik ayrıcalık olarak ise Türkçe çalışmalarda nokta, İngilizce çalışmalarda virgül kullanılmalıdır. Makale metni içerisinde 0-9 arasındaki sayılar yazıyla ifade edilmeli, 10 ve üstündeki sayılar ise rakamla yazılmalıdır.
9. Makalede denklem, model ve formüller sola yaslı yazılmalı, her biri sıralı bir şekilde numaralandırılmalı ve numaralar parantez içerisinde sağa yaslı yazılmalıdır. Denklem, model ve formüller öncesi ve sonrasında satır boşluğu bırakılmamalıdır.
10. Makalede madde işaretli metinler sola yaslı olarak paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir.
11. Makalede bir kaynaktan doğrudan alınan kelime sayısı 40 kelimenin altında ise alıntı yapılacak ifadeler tırnak içerisinde alınarak ve kaynak gösterilerek metin içerisinde kullanılmalıdır. Alıntı 40 kelimeyi aştığında ise alıntılar normal metinde değil; yeni bir satırda, sol ve sağdan içe 1,25 cm girintili şekilde, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak ve kaynak gösterilerek yapılmalıdır.
12. Makalede "ek" yapılacaksa eklere, ek başlığı (**Ek 1.**, **Ek 2.**, vb. gibi) verilmek suretiyle kaynakçadan sonra yer verilmelidir.
13. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (**APA 7**) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde, iki yana yaslı, 8 punto ve Times New Roman karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak yazılmalıdır.
14. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. 2 yazarlı çalışmalarda yazar isimleri arasında dergiye gönderilen makalenin dili Türkçe ise "ve", İngilizce ise "&" kullanılmalıdır. 3 ve daha fazla yazarlı çalışmalarda atıf yapılırken önce ilk yazarın soyadı yazılmalı, ardından Türkçe makalelerde "vd." ifadesi, İngilizce makalelerde "et al." ifadesi kullanılmalıdır.

- **Tek yazarlı yayınlarda atıf:** (Dulupçu, 2001, s. 28).
 - **2 yazarlı yayınlarda atıf:** (Acar ve Tetik, 2018, s. 60).
 - **3 ve daha fazla yazarlı yayınlarda atıf:** (Çarıkçı vd., 2009, s. 55).
 - **Birden fazla kaynağa atıf:** (Schumpeter, 1934, s. 66; Wood, 2005, s. 36; Acar ve Tetik, 2018, s. 60).
 - **Kaynağın tamamı için atıf:** (Drucker, 1995).
 - **İkincil kaynağa atıf:** (Freud, 1901, aktaran Bonomi, 1998).
15. Yazar adı olarak kısaltması olan bir grup kullanılıyorsa ilk atıfta kısaltma yapılmazken, daha sonraki atıflarda kısaltılarak kullanılır. Kısaltması olmayan gruplarda ise ilk ve sonraki atıflarda farklılık yoktur.
- **Yazar adı kısaltması olan bir grupta kaynağa ilk atıf:** (Süleyman Demirel Üniversitesi [SDÜ], 2022).
 - **Yazar adı kısaltması olan bir grupta kaynağa sonraki atıf:** (SDÜ, 2022).
16. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.
- **Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:** (Bebbington ve Song, 2004).
 - **Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:** (Rekabet Kurumu, 2008).
17. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.
- (Kirzner, 1973a, s. 30).
 - (Kirzner, 1973b, s. 45).
18. Yazar adının cümle içerisinde geçtiği anlatsal alıntılarda, çalışma 2 yazarlı ise dergiye gönderilen makalenin dili Türkçe ise “ve”, İngilizce ise “and” kullanılmalıdır. 3 ve daha fazla yazarlı çalışmalarda ise önce ilk yazarın soyadı yazılmalı, ardından Türkçe makalelerde “vd.” ifadesi, İngilizce makalelerde “et al.” ifadesi kullanılmalıdır.
- Moran’a (1994, s. 36) göre,
 - Acar ve Tetik (2018)
 - Çarıkçı vd. (2009)
19. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en eski tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynaklar ilk satır sola yaslı, sonraki satırlar 1,25 cm sol içeriden başlatılmalıdır. Bunun için paragraf seçeneğindeki “ilk satır” kısmı “asılı” olarak değiştirilmeli ve değer olarak 1,25 girilmelidir. Kaynakça Times New Roman karakteri ile 10 punto, tek satır aralığı kullanılarak ve paragraftan önce ve sonra 0nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Kaynakçada her kaynak arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Kaynakçada dergi adı hariç tüm yayınlarda (makale adı, kitap adı, bölüm adı, tez adı, vb) başlığın ilk harfi büyük, diğerleri ise özel isim veya kısaltma değilse küçük harfle yazılmalıdır. Dergi adında ise her kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. 2 ve daha çok yazarlı çalışmalarda son yazardan önce dergiye gönderilen makalenin dili Türkçe ise “ve” ifadesi kullanılmalı, İngilizce ise “virgül” ve “&” işareti kullanılmalıdır. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı Sayısı). Yayınevi.

Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği* (18. Baskı). Beta Basım Yayım.

Acar, D. ve Tetik, N. (2018). *Genel muhasebe* (16. Baskı). Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013). *İnsani ücret*. İGİAD Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı Sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.), Yayınevi, (Orijinal eserin yayın tarihi).

Piketty, T. (2015). *Yirmi birinci yüzyılda kapital* (2. Baskı). (H. Koçak, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2013).

Editörlü Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bölümün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), *Kitabın adı* içinde (Baskı sayısı, Bölümün sayfa aralığı). Yayınevi.

Eke, E. (2019). Türkiye’de dijital bağımlılığa yönelik politikalar üzerine bir betimleme. H. H. Aygül ve E. Eke (Ed.), *Dijital çocukluk ve dijital ebeveynler: Dijital nesillerin teknoloji bağımlılığı* içinde (s. 207-252). Nobel Akademik Yayıncılık.

Makaleler:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Makalenin adı. *Derginin adı*, Cilt(Sayı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>
- Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: Ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.
- Oruç, K. O. ve Çolak, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile yem seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 495-510. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.611033>
- Beyaz, R., Güngör, A. Y. ve Kılıçarslan, Ş. (2021). The effects of banks' internal marketing and market orientation approaches on performance. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 812-825. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.833838>

Tezler:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez başlığı* [Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi]. Üniversitenin / Kurumun Adı.
- Sezgin, A. (2014). *Turizm sektöründe konaklama tesisi fiyatlandırmasının mekânsal ve niteliksel belirleyicileri: Antalya Körfezi örneği* [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Sempozyum/Konferanslar:

- Yazarın Soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bildirinin adı. *Sempozyum/Konferans Adı* (Sayfa Aralığı). Sempozyum / Konferansın gerçekleştiği şehir, Ülke.
- Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E. ve Ömürbek, N. (2014). Borsa performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. *15. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu* (s. 673-689). Isparta, Türkiye.

Araştırma Raporları:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Çalışmanın başlığı* (Rapor No. xxx). Yayıncı. İnternet Adresi
- Eliasson, G., Fölster, S., Lindberg, T., Pousette, T. ve Taymaz, E. (1990). *The knowledge based information economy* (IUI Working Paper No. 256). Research Institute of Industrial Economics. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/95060/1/wp256.pdf>

Medya Kaynakları (Film/Video vb.):

- Yapımcının/Konuşmacının Soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Filmin/konuşmanın adı* [Film / Video / Sesli]. Prodüksiyon şirketi. Varsa İnternet Adresi
- Anadol, R. (2020, Temmuz). *Makine zekası çağında sanat* [Video]. TED Konferansları. https://www.ted.com/talks/refik_anadol_art_in_the_age_of_machine_intelligence?language=tr#t-931
- Forman. M. (Yönetmen). (1975). *One flew over the cuckoo's nest* [Film]. United Artists.

Kanun/Yönetmelik/Uluslararası Sözleşme/Mahkeme Kararları:

- Kanun/Yönetmelik/Uluslararası Sözleşme/Mahkeme adı. (Yayınlanma tarihi). İnternet Adresi
- Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1995, 27 Ocak). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>
- Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016, 20 Nisan). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>

İnternet Kaynakları:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yayınlanma tarihi / Erişim tarihi). *Başlık*. URL adresinden tarihinde alınmıştır.
- Bebbington, J. ve Song, E. (2004). *The adoption of IFRS in the EU and New Zealand*. <http://www.europe.canterbury.ac.nz/> adresinden 14 Temmuz 2008 tarihinde alınmıştır.
- Rekabet Kurumu. (2010). *Rekabet hukukunun esasları*. <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53> adresinden 17 Mart 2010 tarihinde alınmıştır.
- Süleyman Demirel Üniversitesi. (2020). *Misyon & vizyon*. <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5528/misyon-vizyon> adresinden 10 Ocak 2020 tarihinde alınmıştır.
- Gökçe, D. (2019, 19 Temmuz). *Çin'de 1992'den bu yana en düşük büyüme*. Akşam. <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/cinde-1992den-bu-c2yana-en-dusuk-buyume/haber-990522> adresinden 15 Ocak 2020 tarihinde alınmıştır.

20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

ETHICAL PRINCIPLES

In terms of publication ethics Süleyman Demirel University Visionary Journal pursues the principles, standards and recommendations of the publication ethics determined by [COPE \(Committee on Publication Ethics\)](#). Accordingly, all the articles that do not comply with the accepted standards of ethics are rejected. The rule also applies for those articles that contains discrepancies which are detected after the publication. In the scope of publication ethics, in summary all stakeholders are expected to bear the following ethical responsibilities, and any ethical case would be evaluated according to all guidelines and policies created by COPE (<https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>), such as 'ethics toolkit for a successful editorial office,' 'principles of transparency and best practice in scholarly publishing,' 'journals' best practices for ensuring consent for publishing medical case reports: guidance from COPE,' 'ethical guidelines for peer reviewers,' etc.

Ethical Responsibilities of Authors:

- Authors should send those articles which have not been published elsewhere or which have not been sent anywhere.
- Authors should give references to all the citations in their articles.
- Authors are accepted to declare that the article belongs to themselves, they do not plagiarise, all the responsibilities due to plagiarism belong to themselves and the journal does not have any responsibility in such cases.
- Authors should guarantee that they give scientific contribution to the article and it should be accepted that all the authors of the article have equal responsibility.
- Corresponding author should guarantee that all the co-authors mentioned in the article have an agreement on the publication of the article and on being named as co-authors. All the writers who give crucial contributions to the article should be named as co-authors. Others should be given place in the acknowledgement.
- Authors are responsible for declaring the supporting institutions, financial sources or conflicts of interest.
- In case of necessity authors should give access to the data sets utilised in the articles.
- The authors should prepare the articles to be published in the Journal in accordance with the Scientific Research and Publication Ethics Directive of the Council of Higher Education. For the research made in the article and for clinical and experimental studies on human and animal that necessitate ethics committee approval separate ethics committee approvals should be taken and these approvals should be mentioned in the article and should be documented.

Ethical Responsibilities of Reviewers:

- Any reviewer who is selected for reviewing the article but whose qualifications do not match with the subject of the article and/or to whom the time limitation of the review process is not appropriate should inform the editor and ask for her/his removal from the review process.
- Reviewers are responsible for the concealment of the articles they received and for not using the information attained from the reviewing process for personal interests.
- Reviewers should not share their evaluations reports or information about the article with others and should not directly communicate with the authors without the permission of the editor.
- Reviewers should be intente about potential ethical incidences in the article and should present them to the editor. This includes similarities and overlapping's with the studies of the reviewer published elsewhere.
- Reviewing should be done objectively. Personal criticisms should be avoided and the evaluations should be constructive, honest and polite.
- Reviewers who may have potential conflict of interest with (at least) one of the authors due to a competitive, collaborative of other types of relationships or connections should inform the editor before accepting the reviewing process.

Ethical Responsibilities of Editorial Board:

- Adhering to the principles of transparency in scholarly publishing the editorial board should strive to provide open and transparent communication to reviewers, authors, academics, and readers.
- The editorial board should ensure the confidentiality of personal information of authors and reviewers and facilitate unbiased evaluations within the specified timelines, in accordance with policies on blind peer review and evaluation processes.
- The editorial board should meticulously assess the potential conflicts of interest or collaborations between authors and reviewers during the evaluation process.
- The editorial board should prioritize the protection of human and animal rights in submitted articles, emphasize the necessity of obtaining clear and documented consent from all participants mentioned in the articles, and reject articles lacking ethical committee approval and experimental research permits for participants.

- The decision of the selection of articles to be published in the Journal is under the responsibility of the editorial board. The editorial board should carry out the evaluation independent of race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophy. The decision to be made should be based on the accuracy, validity and importance of the article, and its relevance with the scope of the Journal. Legal necessities should also be consulted in cases of slander, copyright infringement and plagiarism.
- The editor or any member of the editorial board should not reveal any information about the article except for the related authors, reviewers, potential reviewers, other editorial consultants and publishers.
- The information in any article presented but not published should not be used in any research of the editor or of the member of the editorial board without express written permission of the authors.

Publisher's Ethical Responsibilities:

- Süleyman Demirel University, the publisher of Süleyman Demirel University Visionary Journal, is a non-profit state university and operates with awareness of its ethical responsibilities regarding Süleyman Demirel University Visionary Journal.
- From the perspective of Süleyman Demirel University, the journal's editorial board is responsible for all processes related to the submitted works. Within this framework, they hold decision-making status regardless of economic or political gains.
- Süleyman Demirel University promises the creation of an independent and transparent editorial board decision-making process.
- Süleyman Demirel University bears the responsibility to take measures against any form of scientific misconduct, citation manipulation, and plagiarism related to the editorial board.

Unethical Conduct Reporting:

- If you encounter any unethical behaviour or content beyond the ethical responsibilities mentioned above in Süleyman Demirel University Visionary Journal, please report it via email to vizyoner@sdu.edu.tr.

PUBLICATION POLICY

Scope:

- Süleyman Demirel University Visionary Journal is a peer reviewed e-journal and published four times a year in February, May, August and November.
- Research and review articles on all subjects related to economics and administrative sciences may be submitted to the Journal. The rate of review articles to the total number of articles could not outnumber 25%. The type of the article is not determined according to the declaration of the authors but according to the decision of the board of editors following their inspection.
- The papers presented in the congresses or symposiums and published as full text in proceedings book could not be sent to the Journal. Only those papers that are not published as full text, providing that the related information is given could be sent to the Journal.
- A single author cannot publish two articles in succeeding two volumes or in one year. Therefore, those authors who send more than one article to the Journal are accepted to approve the rule.
- The maximum percentage of articles published in the journal from the same institution can be 25%. If the number of accepted articles from the same institution exceeds this ratio, the articles are accepted for publication based on the factors such as submission date, type, subject, and language of publication.
- Applications for articles that do not comply with ethical principles and publishing policy would not be accepted. The review processes of those articles who are found to be deficient later would be terminated and the articles would be rejected regardless of the stage of evaluation process they are in.
- The opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal and all the responsibility belongs to the authors.

Price Policy

- No fee is charged from the articles sent to the journal for evaluation or for application.

Plagiarism Policy:

- The articles submitted for publication in the journal are checked through iThenticate or Turnitin plagiarism detection programs.
- In order for the article to proceed to the evaluation process, the similarity index ratio must be less than 20%.
- The plagiarism evaluations of the articles are going to be made by the Journal; hence the author(s) do(es) not need to attach plagiarism report.
- Articles with a similarity index ratio exceeding 40% are directly rejected. For articles with a similarity index ratio between 20% and 40%, the responsible author is asked to make revisions to meet the required condition.
- The authors who submit their papers are accepted to have declared that they do not plagiarize; they accept any sanction caused by any plagiarism; and they admit that the Journal have no responsibility on such situations.

Special Issue Publishing Policy:

- In addition to its regular issues released at regular intervals, the journal may publish special issues consisting of articles covering a specific theme or comprising conference/symposium proceedings and similar event reports.
- Special issues cannot exceed more than 1/3 of the regular period. Special issues containing conference abstracts are not included in this coverage.
- Guest editors may be accepted for special issues.
- The ethical principles, publishing policy, and writing rules of the journal also apply to special issues. However, in special issues, the restrictions on compilation articles, the limitation on publishing more than one article by an author in two consecutive issues and multiple issues within the same year, and the limitation on the maximum of 25% of published articles from the same institution are not enforced.

Application Process:

- The articles should be written either in Turkish or in English.
- The articles should be prepared by using the article template to be attained from the web site of the Journal.
- The articles should be prepared in accordance with the spelling rules and should be uploaded to the DergiPark system.
- Together with the article(s) the Article Application Form that is signed by all the authors should be uploaded to the system. The authors should add their titles, institutions where they work/study, contact information and Orcid ID information to the system.
- Those authors who cannot upload their papers through the system may take technical support by e-mailing to vizyoner@sdu.edu.tr.

Ethical Declarations:

- The articles sent to the Journal in order to be published should be prepared by the author(s) in accordance with research and publication ethics.
- Authors must adhere to the publication ethics principles, standards, and recommendations established by the Committee on Publication Ethics (COPE) regarding publication ethics.
- It is strictly prohibited to write any part or the entirety of the articles submitted to the journal using Artificial Intelligence (AI) tools. AI tools may be used for purposes such as generating figures or graphics, improving writing and grammar, and enhancing the overall readability of the article. In such cases, authors are required to provide a clear and comprehensive explanation regarding the application of AI tools in their work. The journal adheres to COPE's following statement regarding the use of artificial intelligence in scientific research: *"The use of artificial intelligence (AI) tools such as ChatGPT or Large Language Models in research publications is expanding rapidly. COPE joins organisations, such as WAME and the JAMA Network among others, to state that AI tools cannot be listed as an author of a paper. AI tools cannot meet the requirements for authorship as they cannot take responsibility for the submitted work. As non-legal entities, they cannot assert the presence or absence of conflicts of interest nor manage copyright and license agreements. Authors who use AI tools in the writing of a manuscript, production of images or graphical elements of the paper, or in the collection and analysis of data, must be transparent in disclosing in the Materials and Methods (or similar section) of the paper how the AI tool was used and which tool was used. Authors are fully responsible for the content of their manuscript, even those parts produced by an AI tool, and are thus liable for any breach of publication ethics."*
- A document of the approval of ethical committee is required from any type of studies that utilise qualitative or quantitative approaches and that necessitate data collection through questionnaires, interviews, focus group studies, observations, experiments, meeting techniques and the date of the study does not change this requirement.
- For the research made in the article and for clinical and experimental studies on human and animal that necessitate ethics committee approval separate ethics committee approvals should be taken and these approvals should be mentioned in the article and should be documented. In those articles necessitating ethics approval, approval-related information (name of the committee, date and number) should be given in the method part and also in the first/last page of the article. Therefore, in the cases that necessitate ethics committee approval, those articles that do not send these documents would not be evaluated and would be rejected.
- In the articles submitted to the Journal, the declarations of contribution rate and if any support and thanksgiving, and conflict should be included.

Review Process:

- An article sent to the Journal follows three stages: pre-control, evaluation and publication stage.
- The articles sent to the Journal for publication are initially checked in the pre-control stage. The stage is completed at the latest in 30 days following the submission date of the article. In this stage, the article is checked for its compliance with our publication principles, spelling rules, the rules of publication ethics and being scientific. At this stage, the compliance of the article with ethical principles, publishing policy, and writing rules is being checked. Within the scope of the pre-control three decision may be made: send to the reviewer (evaluation) process, for the article to be sent to the reviewer some alterations should be made, and insufficient for sending to the reviewer and for publishing. If the second decision – for the article to be sent to the reviewer some alterations should be made – is taken, the author(s) has/have 30 days for making the alterations and resend the article. Otherwise, the evaluation process of the article would be terminated, and the article would be rejected.
- Articles submitted for publication in the journal undergo plagiarism checks using iThenticate or Turnitin plagiarism detection programs during the initial screening stage. In order for the article to proceed to the evaluation process, the similarity index ratio must be less than 20%.
- Following the pre-control stage, the articles pass to the evaluation stage. In the beginning of the evaluation stage, the articles are inspected by the editorial board or publication board for the quality, originality and scientific contribution and within 10 days at most, the article is sent to the reviewers or is rejected without sending to the reviewers.
- After the decision that the article may be sent to the reviewers for the evaluation stage, the article is sent at least two reviewers (double blind reviewers) for a control in terms of content and format. No information is given to the authors about the identities of the reviewers or to the reviewers about the owner(s) of the article. The reviewers are requested to make a decision whether they are going to evaluate the article or not within 10 days and if they accept to evaluate the article to finish their evaluation within 30 days and send their evaluation reports. Those reviewers who do not send the reports within the duration are warned and additional time of 10 days may be given for twice at most. In case of not sending the reports event within the additional duration, the article is sent to another new reviewer. If the reviewers need a second or third time evaluation following the first one, the aforementioned durations are initiated from the beginning.

- In accordance with the evaluation reports from the reviewers, the paper may be published, may be re-sent to the author(s) for correction, or may be rejected. In case of a correction all correction(s) should be made within at the latest 1 months and sent to the Journal. Within the process, in addition to the revised version of the paper, a revision report should be sent. Otherwise, the evaluation process of the article would be terminated, and the article would be rejected.
- If one of the reviews is positive while the other is negative, the editorial board may send the article to the third reviewer or may reject the article in accordance with the reviewer report. Therefore, in order for an article to be published, it should take positive decisions from at least two separate reviewers.
- Those articles that are found to be sufficient in the evaluation stage are sent to the publication stage. In the publication stage, the articles are included in the publication stage according to the decision of editorial board by taking the date of arrival, type of article, subject of the article and publication language. In this stage, the requests of the authors for their articles to be published earlier are refused whatever the reason of the authors. In this respect, Süleyman Demirel University Visionary Journal do not accept any article for publishing it in a particular volume and the authors may submit articles to the Journal at any time they desire.
- In the publication stage, when the publication turn comes, the typesetting and layout processes are initiated. After the completion of typesetting and layout processes, the article is sent to the author(s) once more for a last-check. After the return of the author, the articles are checked by the editor for the last time and the publication process of the article is initiated after giving a DOI number to the article. If the author(s) do(es) not return in the determined time duration, the article may be shifted to the following volume or may be published with its last format.

Correction and Retraction Policy:

- Authors may withdraw their manuscripts at any stage until the completion of the review process and initiation of the publication process.
- Authors or the editorial board may request retraction or correction of an article for various reasons after publication. These requests are processed in accordance with [COPE guidelines](#).
- If authors or the editorial board identify minor errors in the published article, they may request a correction when the corrections do not affect the findings, interpretations, or conclusions. When significant errors and violations that invalidate the findings and conclusions are identified, retracting the article may be considered.
- If there is a possibility of research or publication misconduct by the authors, and if there is evidence suggesting that the findings are unreliable and that the authors' institutions have not investigated the matter, or if a possible investigation appears unjust or inconclusive, the editorial board may issue an expression of concern.

Open Access and Copyright Policy:

- Süleyman Demirel University Visionary Journal adopts the principle that offering scientific research to the public for free would enhance the global sharing of knowledge and provides instant open access to its content.
- Süleyman Demirel University Visionary Journal is a journal that adopts an Open Access policy and accepts the [Budapest Open Access Initiative \(BOAI\) declaration](#).
- Süleyman Demirel University Visionary Journal accepts that peer-reviewed scientific research, in line with the Budapest Open Access Initiative (BOAI) definition, should be freely accessible, readable, downloadable, copyable, distributable, printable, scannable, linkable to full texts, indexable, transferable to software as data, and available for any legal purpose via the internet without financial, legal, or technical barriers. The authors and copyright owners accept that all the users have the right to access the studies without any fee. The authors whose articles are published by the Journal accept that their studies can be cited under the provisions of the protection of copyrights and Commons Attribution License.
- All the articles to be published in Süleyman Demirel University Visionary Journal are licenced with [Creative Commons Atif 4.0 International License \(CC BY 4.0\)](#).
- The Journal does not pay any royalties to the author(s) of the articles published.

WRITING RULES

1. The papers should be prepared in A4 paper size with “MS Office - Word 2010” or with a higher version and by utilising the article template of the Journal. The length of the paper should be at least 6,000 words and be no longer than 30 pages with the journal template. The articles must be less than 30 pages with the template. Page margins should be as follows: Top: 5 cm, Bottom: 2.5 cm, Left: 2.5 cm and Right: 2.5 cm.
2. The author(s) information, article additional information and author declarations should be added to the parts declared in the Journal article template in accordance with the Journal rules.
3. Excluding the title page and expended abstract page, the article should be written with “Times New Roman”, 10pt size and single spacing. There should be one space after points and commas. No indents should be used for the paragraphs and 6pt spaces should be left before and after the paragraphs. Between the paragraphs no extra blank lines should be used.
4. In the title page of the article; single spacing and 3nk spacing before and after the paragraph should be used. Turkish and English titles should be 11pt size. Turkish and English abstracts should be 9pt size, between 120 and 200 words and single paragraph. There should be 3 to 5 keywords in Turkish and English. There should be max. 5 JEL (Journal of Economic Literature) codes. For those articles whose language is English, first English versions of title, abstract, keywords and JEL codes should be given and then the Turkish versions should be included.
5. In the article, an extended abstract that is not more than 1 page in accordance with Journal page format and that involves min 700, max 1200 words should be included. The extended abstract should be prepared in English for the articles in Turkish, and in Turkish for the articles in English. The extended abstract should be composed of four sub-headings: purpose and scope, design/methodology/approach, findings, and conclusion and discussion. Each sub-heading should be one paragraph, 9pt size, single spacing, 3nk spacing before and after the paragraph and without any extra spacing between titles.
6. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered decimally such as **1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1.** The numbering should be initiated from the “Introduction” part and should be continued till the “Conclusion” part. No titles for introduction and result part should be used. All the letters in main headings should be capital; only the first letters of the words in the sub-headings should be capital. No spacing should be made before and after the main and sub-headings. Only in the main headings 12nk spacing before the paragraph, and 6nk spacing after the paragraph should be applied.
7. All the tables and figures in the article should be given centered and in their proper places. All the tables and figures should be numbered in bold (**Table 1., Figure 2.,** etc.) and given titles in normal fonts. The titles should be above the Tables and Figures, should be centered, 10 pt., and only the initial letters should be capital, with a line spacing of 6nk before and after the paragraph. The text inside the Tables and Figures should be written in Times New Roman with 8-9 font sizes and with single spacing. All the visuals such as graphs, charts, maps, drawings and photographs should be specified as Figures. For the Tables only horizontal lines should be preferred, vertical lines should not be used. All the Tables and Figures should fit the aforementioned rules and should be legible. The sources in Tables and Figures should be given under the Table and Figure with 8 font size and 3nkt distance must be set before and after the paragraph. No blank line should be given before and after the Tables and Figures.
8. In those articles written in Turkish comma should be preferred as the decimal point, while point should be preferred in those articles written in English. For thousand separators, point should be used in Turkish articles while comma should be used in English articles. The numbers between 0 and 9 should be written with letters while 10 and larger numbers should be written numerically.
9. The equations, models and formulas in the article should be left justified, all of them should be numbered and the numbers should be written in parentheses and right justified. No blank line should be given before and after the equations, models and formulas.
10. The bulleted texts in the article, should be left justified and 3nk distance must be set before and after the paragraph.
11. If the quotation from a source is less than 40 words, the expressions should be in quotation marks and the study quoted should be cited intext. If the quotation is more than 40 words, the quotation should be given in a new line; 1.25 cm tabbed from left and right, 3nk distance must be set before and after the paragraph and the study quoted should be cited.
12. If the article include any “appendix”, titles (**Appendix 1., Appendix 2.,** etc.) should be given to them and they should be given after the References part.
13. Intext citations, footnotes and reference lists in the papers should be prepared according to American Psychological Association (**APA 7**) style. The intext references should be given with author-date-page method. The explanations should be given at the button of the page as a footnote, as justified, with 8 font size and Times New Roman, single line spacing and 3nk distance must be set before and after the paragraph.
14. Intext citations should include the surname of the author(s), year of the source, and page number, respectively. In the articles written by 2 authors, between the names of the authors “and” should be used if the article is written in Turkish; “&” should be used if the article is written in English. When referring an article that is written by 3 or more authors, the surname of the first authors should be written first, and then “vd.” should be used in Turkish articles; “et al.” should be used in English articles.

- **Works by a single author:** (Dulupçu, 2001, p. 28).
 - **Works by 2 authors:** (Acar & Tetik, 2018, p. 60).
 - **Works by 3 or more authors:** (Çarıkçı et al., 2009, p. 55).
 - **Citing more than one source:** (Schumpeter, 1934, p. 66; Wood, 2005, p. 36; Acar & Tetik, 2018, p. 60).
 - **Citing whole source:** (Drucker, 1995).
 - **Reference to secondary sources:** (Freud, 1901, as cited in Bonomi, 1998)
15. If a group including author abbreviations is used, while no abbreviation is used for the first reference, for the following references abbreviations are used. For those groups having no abbreviation, there is no difference between the first and the following references.
- **First reference:** (Süleyman Demirel University [SDÜ], 2022).
 - **Following references to a group including author name abbreviation:** (SDÜ, 2022).
16. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of Access.
- **If the author's name and publication year is known:** (Bebbington & Song, 2004).
 - **If the author's name and publication year is not known:** (Rekabet Kurumu, 2008).
17. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year.
- (Kirzner, 1973a, p. 30).
 - (Kirzner, 1973b, p. 45).
18. In narrative references in which the name of the author is written in the sentence, if the study has 2 authors “ve” should be used if the article is written in Turkish; “and” should be used if the article is written in English. In the studies written by 3 or more authors, first the surname of the first author should be written, then “vd.” and “et al.” should be used in Turkish and English articles, respectively.
- According to Moran (1994, p. 36),
 - Acar and Tetik (2018)
 - Çarıkçı et al. (2009)
19. In the articles, all kind of sources should be included in the References part. All the sources, without discriminating according to the type (thesis, book, article, report etc.), should be sorted alphabetically according to the surname of the authors. The studies of a particular author should be sorted in the References part from the oldest to the newest. Sources should be left justified in the first line, and 1.25 cm tabbed from left in the following lines. For that purpose, in the paragraph preferences “first line” should be adjusted to “hanging” and the value should be adjusted to 1.25 cm. References part should be prepared with Times New Roman, 10 pt size, single spacing and Onk spacing before and after the paragraph. In the References part, a blank line should be left between each publication. In the References part, the first letter of the name of all publications (article title, book title, chapter title, thesis title etc.) except Journal title should be capital, and the rest of the title should be lower case, if they are not proper name or abbreviation. For the title of a journal, the first letters of all words should be capital. In those studies, written by 2 or more authors, if the language of the article is Turkish, “ve” should be used before the last author; if the article language is English, “comma” and “&” should be used. The reference page should be prepared according to example shown below.

Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Name of the book* (Number of editions). Publisher.

Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği* (18th ed.). Beta Basım Yayım.

Acar, D., & Tetik, N. (2018). *Genel muhasebe* (16th ed.). Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B., & Songur, H. (2013). *İnsani ücret*. İGİAD Yayınları.

Translated Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Name of the book* (Number of editions). (First letter of the translator. Surname of the translator, Trans.), Publisher, (The publishing date of the original work).

Piketty, T. (2015). *Yirmi birinci yüzyılda kapital* (2nd ed.). (H. Koçak, Trans.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Original work published 2013).

Edited Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Section title. In First letter of the editor. Surname of the editor (Ed.), *Title of the book* (Number of editions, Pages of the section), Publisher.

Eke, E. (2019). Türkiye’de dijital bağımlılığa yönelik politikalar üzerine bir betimleme. In H. H. Aygül, & E. Eke (Ed.), *Dijital çocukluk ve dijital ebeveynler: Dijital nesillerin teknoloji bağımlılığı* (p. 207-252). Nobel Akademik Yayıncılık.

Articles:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the article. *Journal title*, Vol(No), Pages. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: Ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.

Oruç, K. O., & Çolak, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile yem seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 495-510. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.611033>

Beyaz, R., Güngör, A. Y., & Kılıçarslan, Ş. (2021). The effects of banks’ internal marketing and market orientation approaches on performance. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 812-825. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.833838>

Thesis:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Thesis title* [Master’s Thesis/ Ph.D. Dissertation]. Name of University / Institution

Sezgin, A. (2014). *Turizm sektöründe konaklama tesisi fiyatlandırmasının mekânsal ve niteliksel belirleyicileri: Antalya Körfezi örneği* [Ph.D. Dissertation]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Symposiums/Congresses:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the paper. *Symposiums/Congresses Name* (Pages). The city where the Symposium / Congress is organised, Country.

Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E., & Ömürbek, N. (2014). Borsa performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. 15. *Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu* (p. 673-689). Isparta, Turkey.

Research Reports:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Title of the paper* (Report No. xxx). Publisher. Internet address

Eliasson, G., Fölster, S., Lindberg, T., Pousette, T., & Taymaz, E. (1990). *The knowledge based information economy* (IUI Working Paper No. 256). Research Institute of Industrial Economics. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/95060/1/wp256.pdf>

Media Sources (Film/Video et al.):

Surname of the Producer / Speaker, First letter of her/his name. (Year). *The name of the film/speak* [Film / Video / Audible]. Production company. Internet Address (if any)

Anadol, R. (2020, July). *Makine zekası çağında sanat* [Video]. TED Conferences. https://www.ted.com/talks/refik_anadol_art_in_the_age_of_machine_intelligence?language=tr#t-931

Forman. M. (Yönetmen). (1975). *One flew over the cuckoo’s nest* [Film]. United Artists.

Law/Regulation/International Convention/Court Orders:

Name of Law/Regulation/International Convention/Court. (Release Date). Internet Address.

Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1995, January 27). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016, April 20). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>

Internet Sources:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Date of publication / Date of access). *Title*. Retrieved from URL

Bebbington, J., & Song, E. (2004). *The adoption of IFRS in the EU and New Zealand*. Retrieved July 14, 2008 from <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>

Rekabet Kurumu. (2010). *Rekabet hukukunun esasları*. Retrieved March 17, 2010 from <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>

Süleyman Demirel Üniversitesi. (2020). *Misyon & vizyon*. Retrieved January 10, 2020 from <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5528/misyon-vizyon>

Gökçe, D. (2019, July 19). *Çin’de 1992’den bu yana en düşük büyüme*. Akşam. Retrieved January 15, 2020 from <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/cinde-1992den-bu-c2yana-en-dusuk-buyume/haber-990522>

20. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

PRO-SOSYAL VE PRO-AKTİF ÇALIŞMA DAVRANIŞININ İŞE ADANMIŞLIK ÜZERİNE ETKİSİ: OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI*

THE EFFECT OF PRO-SOCIAL AND PRO-ACTIVE WORK BEHAVIOR ON JOB COMMITMENT: A FIELD RESEARCH ON HOTEL EMPLOYEES

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN¹

Prof. Dr. Salih YEŞİL²

Ayşegül ÖZBAĞIŞ³

Ayşe GÖKYAR⁴

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, pro-sosyal motivasyonun işe adanmışlık ve pro-aktif çalışma davranışı ve işe adanmışlığın pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmanın evrenini Antalya'nın Manavgat ilçesinde bir otel zincirine bağlı 6 işletmede çalışan personel oluşturmaktadır. Belirlenen 6 otelin çalışanlarına uygulanan anket ile araştırmaya ilişkin veriler elde edilmiştir. Araştırma örneklemini 310 olup elde edilen veriler SMART PLS3 paket programında analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri ve geçerlilikleri test edilmiş olup, araştırma modelinde belirtilen hipotezleri test etmek için ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri, ayrışım geçerliliğine yönelik HTMT kriteri, korelasyon, faktör analizi, model uyum iyiliği değerleri ile analiz sonuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde, araştırma modelinin test edilmesi sonucunda; pro-sosyal motivasyonun, işe adanmışlık boyutları olan dinçliği pozitif yönde etkilerken, adanmışlığı ve özümsemeyi etkilemediği belirlenmiştir. Pro-sosyal motivasyonun, problem önlemeyi, bireysel yenilikçiliği ve dile getirmeyi pozitif yönde etkilediği ancak sorumluluk almayı etkilemediği belirlenmiştir. Araştırmada incelenen diğer hipotezler, elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre; pro-aktif çalışma davranışının, özümseme ve adanmışlığı pozitif yönde etkilerken, dinçliği etkilemediği belirlenmiştir. Bireysel yenilikçiliğin, dinçliği pozitif yönde etkilerken, adanmışlık ve özümsemeyi etkilemediği gözlenmiştir. Sorumluluk alma boyutunun ise dinçliği, işe adanmışlığı ve özümsemeyi etkilemediği gözlenmiştir. Son olarak dile getirme boyutunun dinçliği, adanmışlığı ve özümsemeyi etkilemediği gözlenmiştir. Sonuçlar teorik ve uygulama kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pro-Sosyal Motivasyon, Pro-Aktif Çalışma Davranışı, İşe Adanmışlık.

JEL Sınıflandırma Kodları: M0, M11, M12.

ABSTRACT

The purpose of the tutorial is to strengthen pro-social motivation over work engagement and pro-active work performance, and work engagement over pro-active work performance. The population of the study consists of personnel working in 6 businesses affiliated with a hotel chain in Manavgat district of Antalya. Data on data relationships are obtained through a survey applied to 6 selected companies. The data obtained from the research is 310 and analyzed by the SMART PLS3 package program. The publications and validity of the scales used are tested, and the analysis continues to be achieved with validity and reliability analyzes of the scales, HTMT criterion for discrimination intervals, collapse, factor analysis, and model goodness of fit values to test the predictions in the research model. When the data obtained in the research are evaluated, as a result of testing the research model, it is determined that pro-social motivation positively affects vigor, which are dimensions of work dedication, but does not affect dedication and absorption. It is determined that pro-social motivation, problem prevention, individual development and wish fulfillment are positive directions but do not affect responsibility. Other hypotheses are also examined in the research, according to the analysis of the data obtained. It is determined that pro-active work behavior positively affects absorption and dedication but does not affect vigor. It is observed that individual development and vigor have positive effects, but do not affect dedication and assimilation. It is observed that the freedom to take responsibility does not affect vigor, dedication to work and absorption. Finally, it is observed that the effect of voicing does not affect vigor, dedication and absorption. The results are discussed within the scope of theory and practice.

Keywords: Pro-Social Motivation, Pro-Active Work Behavior, Commitment to the Job.

JEL Classification Codes: M0, M11, M12.

* Bu çalışma için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurulundan 77173-/2021-77173 sayılı ve 25.11.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafatasliyan@hotmail.com

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, syes66@hotmail.com

³ Bağimsız Araştırmacı, Bilim Uzmanı, ozbagisaysee@gmail.com

⁴ Bağimsız Araştırmacı, Bilim Uzmanı, a.aysecik79@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

It is thought that managing the risks and uncertainties, which constitute an important part of working life today, increases the importance of organizational welfare and success, and the concepts of pro-active work behavior and pro-social motivation. Because how much of the uncertainty that organizations are exposed to can be controlled, how they deal with risks and uncertainties, and the relationship between pro-active work behavior and pro-social motivation can be the subject of research. The purpose of the study is to examine the effect of pro-social motivation on pro-active work behavior and work dedication, and the effect of pro-active work behavior on work dedication.

Design/methodology/approach:

The data obtained as a result of the survey is analyzed with SPSS 23.0 and SMART PLS3 programs. First, the frequency distributions of the data are made with the SPSS 23.0 package program. Factor values of the scales and normality levels of the data are determined with the SMART PLS3 program. The survey technique is used to measure the staff's opinions about the determined study. The survey form is prepared in 4 sections. While the first section includes information about the demographic characteristics of the employees with 11 questions, the second section includes questions about pro-social motivation, the third section includes questions about work dedication, and the fourth section includes questions about pro-social work behavior. The survey forms are made face to face with the employees, and it is stated that they should be filled out optionally. A 5-point Likert scale (1: strongly disagree, 2: disagree, 3: undecided, 4: agree, 5: strongly agree) is used in the statements in the survey. In the research, 325 survey forms are tried to be delivered to the employees, but 15 surveys are not included in the analysis due to incomplete and incorrect filling. At the end of the survey, which is selected and applied through random sampling, the number of usable surveys is 310. It is seen that there are different studies in the literature for the sample calculation of the study. In the study, it is determined that the 200 samples proposed by Kline (1994, p. 73) are sufficient.

Findings:

When the data obtained in the research are evaluated, as a result of testing the research model, it is determined that pro-social motivation positively affects vigor, which are dimensions of work dedication, but does not affect dedication and absorption. It is determined that pro-social motivation positively affects problem prevention, individual innovation and voicing, but does not affect taking responsibility. Other hypotheses are also examined in the research according to the analysis results of the data obtained. It is determined that pro-active work behavior positively affects absorption and dedication but does not affect vigor. It is observed that while individual innovativeness positively affects vigor, it does not affect dedication and absorption. It is observed that the dimension of taking responsibility does not affect vigor, dedication to work and absorption. Finally, it is observed that the verbalization dimension does not affect vigor, dedication and absorption. Based on these results, the hypotheses "H9", "H10", "H11" and "H15" are accepted, while the hypotheses "H8", "H12", "H13", "H14", "H16", "H17", "H18" and "H15" are accepted. Hypothesis "H19" is rejected.

Conclusion and Discussion:

Based on the findings, it is noted that the effect of pro-social motivation on pro-active work behavior and work dedication, and that pro-active work behavior can also be affected through work dedication. The research focuses on both concepts. In line with the results of the research, proactive work behavior is determined by both work design initiatives and individual characteristics. Therefore, within the same organization, employees with higher trans-role self-efficacy tend to show more proactive work behavior than others. This confirms that proactive work behavior depends on a number of organizational supports and individual characteristics (Uyargil & Uysal, 2014). As a matter of fact, there appears to be a generally moderate and positive relationship between the pro-social motivations and pro-social behaviors of hotel employees. It is seen that hotel employees exhibit pro-social behavior in these extraordinary situations and that pro-social motivation, and its dimensions have a significant impact on the emergence of this behavior. The importance of pro-social motivation and work dedication in the emergence of this behavior cannot be ignored. However, it can be said that the individuals who participate in the study are able to control their own emotions, understand their own and others' emotions, and benefit from their emotions, thus exhibiting prosocial behaviors. In addition, as a result of the analysis, it is seen that it is possible for employees to contribute to their image and corporate values by creating pro-active working behavior and pro-social motivation within the organization. Pro-active work behavior and pro-social motivation are among the important information obtained within the scope of the study, which would partially increase employees' commitment to work. In addition, employees' proactive motivation is an important element in terms of their proactive work behavior. However, neglecting to strengthen the motivation of employees to show proactive work behavior has effects that cannot be ignored. An individual with a proactive personality would show himself by staying away from the feeling of worthlessness, being aware of his own capacity, establishing the decision-implementation mechanism correctly, maintaining his psychological well-being, and exhibiting behaviors that are at peace with himself and compatible with the teams participating in the competition (Gürcan & Özmen, 2019). In this context, it can be said that employees' perception of themselves as empowered in their work increases their motivation and leads them to take initiative in their work behavior, to be foresighted, in short, to act proactively.

1. GİRİŞ

Çalışma yaşamında günümüz rekabet koşullarında hayatta kalabilmek için hem iş görenler hem de işverenler değişen çevre koşullarına ayak uydurmak zorundadırlar. Özellikle turizm gibi küresel değişimlere hızlı adapte olmayı gerektiren sektörlerde bu durum daha da önem kazanmaktadır. Rekabetin yoğun olduğu hizmet sektörlerinden biri olan otel işletmeleri, günümüz koşullarında yalnızca dış müşterilere değil, iç müşterileri olan iş görenlere de gerekli önemi vermek zorundadır. Çalışanların, kuruma aidiyet hissini oluşturulması oldukça önemlidir. Bu süreçte gerekli kaynakların sağlanması gerekir. Çalışanların ekip arkadaşları ve kurum ile oluşturdukları sağlıklı diyalog da bu süreci doğrudan etkilemektedir. Bu da karşımıza pro-sosyal motivasyon kavramını çıkarmaktadır. Pro-sosyal motivasyonları yüksek çalışanların, iş arkadaşlarının ve çalıştıkları kurumun çıkarlarını gözeterek davranışlar sergileme eğiliminde oldukları bilinmektedir (Grant, 2008, s. 49). Aynı zamanda kendi çıkarlarını gözetmeden hem iş arkadaşlarını hem de kurumlarını destekleyecek faaliyette bulunan bu bireyler, kısa ve uzun vadede hem performans hem de verimlilik anlamında çalıştıkları kuruma büyük fayda sağlayacaklardır.

İş hayatında çalışanların sergiledikleri davranışlardan biri de pro-aktif çalışma davranışıdır. Pro-aktif çalışma davranışı, çalışanın kendi isteği ile değişim için çabalaması ve geleceğe yönelik eylem yapması anlamına gelmektedir (Parker ve Collins, 2010). Bir diğer ifadeyle, çalışanların kendilerini ve etraflarındakileri etkilemek için gerçekleştirdikleri davranışları kapsamaktadır (Grant ve Ashford, 2008). Pro-aktif davranış diğer gündemde olan yönetim trendlerine göre örgütün yaratacağı etkiyi artırma açısından daha büyük etkiye neden olabilir (Bateman ve Crant, 1999). Pro-aktif davranış; insanları diğer insanlardan, örgütleri ise diğer örgütlerden ayırır (Bateman ve Crant, 1999). Çünkü pro-aktif bireyler kendi görevlerini daha iyi yerine getirebilmekte ve örgütteki varlıkları organizasyona katkı sağlamaktadır (Thompson, 2005, s. 49).

Çalışanların işletme hayatında kalmalarını etkileyen faktörlerden biri de işe adanmışlıktır. İşe adanmışlık, bağlı olduğu örgüte uyum sağlamanın ve örgütü benimsemenin yanı sıra, kendini işine adanmak (Bakker vd., 2008, s. 188), çalışanların iş yerlerindeki rolleri ile özdeşleşmeleri sağlamak, kendini fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak rollerine adanmaları (Kahn, 1994, s. 694) şeklinde tanımlanmaktadır. Kendilerini işine adayan çalışanlar, genellikle işlerini her seferinde daha iyi yapma eğilimindedirler ve motivasyonları yükseltilebilir. Diğer çalışanlara göre daha üretkendirler, işletmenin ve müşterilerin beklentilerini karşılama olasılıkları daha fazladır. Kendini işine adayan çalışanların olumlu tutumları, iyimserlikleri ve pro-aktif davranışları diğer çalışanların adanmışlıklarını da etkiler ve olumlu bir çalışma ortamı yaratır (Bakker vd., 2011, s.16). Dolayısıyla kendini işe adayan çalışanların işletmelerine olan sadakatlerinin oluşmasında kurum için adalet ve güven duygusunun önemli bir belirleyici rolü olduğu düşünülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde, pro-sosyal motivasyon, pro-aktif çalışma davranışı ve işe adanmışlık konularında farklı değişkenler ile çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bunların içerisinde ise pro-aktif çalışma davranışı ve pro-sosyal motivasyon konuları ile ilgili çalışmaların sayıca azlığı dikkat çekmektedir. Pro-sosyal motivasyon ile kişilik ve örgüt kültürü ilişkisi (Yıldız, 2020), zaman perspektifinin pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisi (Öztürk, 2020), çalışma yaşam kalitesi ve pro-aktif çalışma davranışının bireysel ve kurumsal değişkenlerle ilişkilerini (Uyar, 2020) inceleyen çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Bu alan araştırmasında da pro-sosyal motivasyon ve pro-aktif çalışma davranışı üzerinde önemle durulmuştur. Çalışmanın amacı pro-sosyal motivasyonun, işe adanmışlık ve pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisini aynı zamanda, işe adanmışlığın pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma kapsamında pro-sosyal motivasyon, pro-aktif çalışma davranışı ve işe adanmışlık konuları ele alınmıştır. Yazında bu konuların birlikte ele alındığı herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bütün bunların araştırmayı literatürde özgün kılması açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Bu alan araştırmasında öncelikle teorik çerçeveye ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Sonrasında araştırmanın metodolojisi açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada birtakım istatistiksel analizler yapılmış ve bu analizlerin bulguları yorumlanmıştır. En son olarak ise araştırma sonuç ve tartışmayla bölümüyle bitirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Pro-Sosyal Motivasyon

Pro-sosyal motivasyon kavramını tam olarak anlayabilmek noktasında, öncelikle motivasyon kavramını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Motivasyon kavramı insanların kendine olan inançlarında anahtar rol oynar. Motivasyon bireyleri çalışmaya sevk etmek, harekete geçirmek ve isteklendirmek anlamına gelmektedir. Latince

“movere”, “hareket ettirme, hareketlendirme” sözcüğünden gelmiştir ve psikolojik bir olgu olan motivasyonun birçok farklı açıdan ele alınmış olması, farklı tanımlanması yapılmasına neden olmuştur (Bakan ve Büyükbeşe, 2004, s. 38). Diğer bir ifadeyle motivasyon, insanı harekete geçiren ve hareketlerinin yönlerini belirleyen, onların düşünceleri, umutları, inançları, arzu, ihtiyaç ve korkularını ifade eden bir kavramdır (Fındıkçı, 2006, s. 373). Dolayısıyla kişilerin bağlı oldukları örgütte isteyerek çalışması ve verimli olması için gerekli şartların araştırılması ve oluşturulması motivasyon şeklinde ifade edilebilir (Karakaya ve Ay, 2007). Motivasyon insan davranışlarında çok önemli bir role sahiptir. Motivasyonun sağlanmasında çalışanların davranışlarını ve bunların nedenlerini bilmek gerekir. Her davranışın arkasında bir istek ve önünde ise bir amaç vardır. Bu bağlamda amaçlara ulaşmak için bireyin gereksinimlerinin giderilmesi gerekir (Sabuncuoğlu, 1984).

Pro-sosyal motivasyon kavramı ise çalışanların başkalarına fayda sağlayacağı düşünülen davranışlarda bulunma isteği olarak açıklanabilir (Grant, 2007). Bu yardım profesyonel yardımdan çok gönüllü yardımlaşmayı içermektedir. Bu anlamda içsel motivasyondan farklıdır (Grant, 2008). Pro-sosyal motivasyon kavramsal çerçeveden bakıldığında, başka insanların mutluluğu, refahı için ihtiyaç duydukları yardımı onlarla kurdukları bağlardan aldıkları güçle sağlarken, kişileri harekete geçiren duygudur (Batson, 1987). Pro-sosyal motivasyonu yüksek olan bireylerin, yaptıkları işlerde ekstra gayret gösterdikleri, görevlerine önem verdikleri, görev odaklı yaklaşımla işe bağlılıklarının yüksek olduğu, yetenek ve performanslarını geliştirmeye odaklandıkları ve koordineli bir şekilde çalışma planı uyguladıkları görülmektedir (Parker ve Axtell, 2001). Ayrıca pro-sosyal motivasyonlu bireylerin başka insanlara karşı sorumluluk duyguları yüksektir. İş ortamında başkalarının sorumluluklarını üstlenmeye gönüllüdürler (Meglino ve Korsgaard, 2004, s. 946). Pro-sosyal motivasyon, pozitif sosyal davranış biçimi olan pro-sosyal davranış ve pro-sosyal hizmet davranışı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Pro-sosyal davranış (PSD) ya da pro-sosyal hizmet davranışı (PSHD), başka bireylerin çıkarları için herhangi bir yönlendirme ya da zorlamada bulunulmadan kişinin hür iradesi ile ortaya koyduğu davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda Pro-sosyal motivasyon da karşı taraftan herhangi bir talep söz konusu değildir. Dolayısıyla birey, pro-sosyal motivasyon ile, toplum ve birey menfaatlerini sağlamaya yönelik çalışarak pro-sosyal hizmet davranışı sergiler (Akduru ve Güneri, 2016, s. 377). Pro-sosyal motivasyon kavramıyla ilgili olarak alan yazı incelendiğinde az sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Birtakım araştırmacıların işe gömülmüşlük (Kesen ve Akyüz, 2016), genç gönüllülerin özellikleri (Tortumlu ve Uzunbacak, 2021), kişilik ve örgüt ilişkisi (Yıldız, 2019) üzerine çalışmalar yaptıkları görülmüştür.

2.2. Pro-Aktif Çalışma Davranışı

Pro-aktif terimi, “pro” (önce, ileriye yönelik) ve “activus” (etkin, aktif) sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Cambridge (2017) sözlüğünde; "proactive" kelimesi sıfat olarak "zamanından önce değişiklik yapılarak önlem alınan; önceden davranılan" anlamına gelmektedir (Tunca vd., 2018). Pro-aktif çalışma davranışı ise, çalışanların kendilerini ve çevrelerini etkilemek için yaptıkları davranışlardır (Grant ve Ashford, 2008, s. 8). Diğer bir ifadeyle pro-aktif davranışa sahip çalışanlar; geribildirim alma, iş tanımının ötesine geçme, kendisini geliştirme, inisiyatif kullanma ve müşterilerle yakından ilgilenme gibi pro-aktif davranışları gerçekleştirme eğilimindedirler (Yolcu ve Çakmak, 2017). Buradan hareketle pro-aktif davranış, çalışanların hali hazırdaki koşulları iyileştirmek için, inisiyatif alması veya yeni koşullar yaratması, pasif kalarak hali hazırdaki koşullara uyum sağlamak yerine statükoya karşı çıkması olarak tanımlanabilir (Crant, 2000). İnisiyatif alan çalışanların daha fazla işe adanma davranışı gösterdikleri ve iş ortamında sunulan kaynakları daha verimli kullandıkları, yeni kaynaklar kazanma ve yönlendirme yeteneği olduğu bunun sonucunda ise pro-aktif çalışma davranışı sergiledikleri görülmüştür (Salanova ve Schaufeli, 2008, s. 125).

Pro-aktif çalışma davranışı ile ilgili boyutlar incelendiğinde; problem önleme, bireysel yenilikçilik, sorumluluk alma ve dile getirme olarak dört farklı davranış boyutu ile açıklandığı görülmüştür. Bu dört davranış boyutu, inovatif iş metotları geliştirerek, değişime öncülük etme yoluyla kurum içi geliştirmeleri başlatan ve kontrol eden pro-aktif kişilik türüne has davranışlardır. Belirtilen boyutlar ile ilgili bilgiler aşağıda bahsedilmiştir.

Problem Önleme: Zorluk ve engellerin meydana gelmesini engellemeye çalışmaktır. Başka bir ifadeye göre, problemler ortaya çıkmadan pro-aktif bir şekilde şartları düzenleyerek, sorunları yok etmeye çalışmaktır (Frese ve Fay, 2001, s. 156).

Bireysel Yenilikçilik: Oluşabilecek fırsatları fark ederek yeni fikirlerin uygulanmaya konulmasını sağlamaktır (Scott ve Bruce, 1994). Bu durumda bireysel yenilikçilik, kişinin yeniliğe karşı istekli olması, yeni olanı

benimseyerek ondan faydalanması, yeniliği geliştirmesi ya da yeniliği olumlu karşılayarak onu uygulaması olarak tanımlanabilir (Kılıçer, 2011; Akt. Yuan ve Woodman, 2010, s. 333).

Sorumluluk Alma: Sorumluluk alma, oluşan veya oluşabilecek değişimlere odaklanan bir davranış şeklidir (Morrison ve Phelps, 1999, s. 403).

Dile Getirme: Bireyin çalışma grubuna etki eden konular hakkında konuşma ve bu konularla ilgili bilgi aramasıyla ilgilenmektedir (LePine ve Van Dyne, 1998, s. 109). İlgilenilen konu ile ilgili sorunları tartışarak, çözüm için eyleme geçmek, başkalarından yardım istemek, uzlaşmak vb. gibi davranışlarla mevcut durumu düzeltmek amacıyla aktif ve yapıcı bir davranış sergilemektir (Rusbelt vd., 1988; Akt. Çırakoğlu ve Tezer, 2010, s. 30).

2.3. İşe Adanmışlık

İşe adanmışlık kavramını açıklamadan önce adanma kavramı hakkında kısaca bir bilgi verilmesi gerekmektedir. “Adanma; verilen görev ve sorumlulukları başarı ile tamamlamak için gösterilen gayret ve o sadece o göreve odaklanmak şeklinde tanımlanabilir” (Ulukapı vd., 2014, s. 65-66). Kahn adanmışlığı, kurumdaki iş görevlerin verilen sorumlulukları yerine getirirken, aynı zamanda da fiziki, bilişsel ve duygusal olarak benliklerini örgüte adanmaları olarak tanımlanır (Kahn, 1990, s. 694). Schaufeli’ den, Caymaz, Akyon ve Erenel’in (2013) aktardığı işe adanmışlık kavramı; iş görenleri tatmin eden, olumlu, iş odaklı hareket etme ile meydana gelen çaba, işe bağlılık ve kendini işine adama şeklinde ifade edilmektedir (Schaufeli, 2006; Akt. Caymaz, Akyon ve Erenel, 2013, s. 133).

Wiener ise işe adanmışlığı, “örgütsel çıkarları karşılayacak şekilde hareket etmek için içselleştirilmiş, normatif baskıların toplamı” şeklinde tanımlarken (Wiener, 1982, s. 418), Khan işe adanmışlığı “bireyin fiziksel, bilişsel ve duygusal, olarak kendini işe vermesi, işine sarılması” olarak tanımlamıştır. Khan, çalışanların kurumun çıkarlarına yönelik göstermiş oldukları gayreti içselleştirmelerini, duygusal, psikolojik ve bilişsel donanımına bağlayıp, işe adanmışlığı farklı bir açıdan ele almıştır (Khan, 1990, s. 700). Ayrıca çalışanların işe adanmışlık düzeyleri arttıkça, performanslarının da arttığını, işe adanmışlık düzeyleri azaldığında, performansında aynı şekilde azalma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Kahn 1990, s. 694). İşe adanmışlık düzeyi yüksek olan iş görenlerin, başka iş görenlere oranla çok daha fazla inisiyatif aldıkları, sorumluluktan kaçmadıkları, pro-aktif davranışlar gösterdikleri, öğrenmeye fazlasıyla istekli oldukları (Sonntag, 2003, s. 518), ortaya koydukları işlerden daha fazla memnuniyet duydukları, örgüte karşı daha fazla bağlılık hissettikleri ve bunların işten ayrılma niyetlerinin daha düşük olduğu görülmüştür (Demerouti vd., 2001, s. 279; Akt. Schaufeli ve Bakker, 2004, s. 293). İşe adanmışlık kısa bir süre yaşanan ruh halinden çok, uzun süreli zihinsel bir durum olarak ele alınmalıdır.

İşe adanmışlık, bireylerin şahsi istek ve beklentileri ile ortaya çıkan, iş görenlerin iş yerlerine yönelik yaklaşımları ve davranışlarına öncülük eden bir olgudur. Adanmışlık sürecindeki iş görenler, yaptıkları işleri hayatlarının merkezi olarak görmektedirler. Bu sebeple yaptıkları işe verdikleri anlam, aidiyeti ve bağlılığı pozitif yönde artırır (Spiegelaere vd., 2015). Çalışanların işe adanmışlık düzeylerini etkileyen bir takım faktörler vardır; düşük güç mesafesi, çalışana yönetici desteği, pozitif örgüt kültürü, etkili iletişim, organizasyonel adalet algısı, personel gelişimi gibi faktörler söylenebilir (Işık ve Kama, 2018, s. 396). Nitekim kişinin işe adanmışlık düzeyi arttıkça, iş görenlerden kaynaklı, sinizm, tükenmişlik, stres, işten ayrılma niyeti, depresyon gibi negatif örgütsel davranışlarda azalma olduğu görülmüştür (Schaufeli vd., 2008, s. 184). İşe adanmışlık, teorik olarak ve analiz düzeyi bazında temelleştirmiş, yürütülen deneysel araştırmalarda, Schaufeli ve Bakker’a göre işe adanma kavramı, dinçlik, adanmışlık ve özümseme ile meydana gelen, işle ilgili pozitif ve tatmin edici bir düşünce şekli olarak tanımlanmakta ve sınıflandırmaktadırlar (Schaufeli vd., 2002, s. 71). Söz konusu üç boyutlu kavramsallaştırma şunlardır (Özkalp, 2015, s. 4):

Dinçlik: Fiziki olarak enerjinin yüksek olması, duygusal anlamda güçlü kalma, çaba sarf etmek konusunda gönüllü olma ve problemleri çözmek için çaba gösterme ve hatalara karşı çıkma durumunu ifade eder (Özkalp, 2015, s. 4).

Adanmışlık: Adanmışlık, çalışanların çalışmalara nasıl katıldığı, coşku, gurur, ilham, anlamlı ve zorlu olma konusunda ne hissettiği ve ne hissetmesi gerektiğidir. Kendini adanmışlıkla dolu hisseden çalışanlar işlerinin anlamlı olduğunu düşünmekte ve işlerini coşkuyla yerine getirmeleri için çaba sarf etmeleri gerektiğini bilmektedirler (Turgut, 2011, s. 155).

Özümseme: Özümseme, bireyin kendisini tam anlamıyla işe vermesini ve yüksek motivasyonla kendisini çalışmaya verme halini tanımlamaktadır. Böylece yüksek motivasyonla çalışan birey için zaman hızla

geçmektedir. Çalışanda işini severek isteyerek başını kaldırmadan yapma isteği oluşmaktadır. Özümseme, bireyin çalışmayı bırakmasında zorlandığı bir durumu ifade etmektedir (Schaufeli vd., 2002, s. 75).

2.4. Pro-sosyal Motivasyon, Pro-aktif Çalışma Davranışı ve İşe Adanmışlık İle İlişkili Hipotezler

Örgütlerde, çalışanların kurumda gerçekleştirdikleri görevleri iş tanımlarından ibaret saymaları, iş arkadaşları ile olan ilişkilerde kişisel çıkarlarını ön planda tutmaları, yerine getirdikleri görevlere karşı bağlılık hissetmemeleri kısa ve uzun vadede büyük kayıplara yol açacaktır. Çalışanlar pro-aktif çalışma davranışını benimsediklerinde acil veya riskli durumlarda, riski üstlenerek hızlı karar verebilecek ve kurum çıkarlarına yönelik inisiyatif olarak hareket etme davranışında bulunacaklardır. Bir diğer değişken olan pro-sosyal motivasyona sahip olan çalışanlar hem kuruma hem de iş arkadaşlarına kendi çıkarlarını gözetmeden yardım ederek daha fazla performans gösterirler. Bu sebeple daha hızlı ve doğru bir şekilde iş tanımlarında verilen görevlerden fazlasını yerine getirirler. Bu durumda çalışanların işe adanmışlıklarının sağlanması kaçınılmazdır.

Literatürde bu kavramların birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanılmamakla birlikte, çalışanların pro-aktif çalışma davranışı sergilemelerinde, pro-aktif kişilik, psikolojik güçlendirme ve işe gönülden adanmanın etkili olduğu ve işe gönülden adanmayı da psikolojik güçlendirme ve pro-aktif kişiliğin etkilediği (Yolcu, 2017, s. 425-438). Aynı zamanda mesleki bağlılığın, pro-sosyal motivasyon davranışı üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu (Can ve Aykaç, 2020, s. 1836-1854) görülmüştür. Pro-sosyal motivasyon ile gönüllülük alt boyutu arasında pozitif ilişki saptanmış ancak diğer alt boyutlar ile yeterli düzeyde anlamlı ilişkiler saptanamamıştır. Bu sebeple kamu hizmeti motivasyonu ile pro-sosyal motivasyon arasında ilişki tespit edilememiştir (Ritz vd., 2020, s. 974-998). Bağlanma kaygısı ve bağlanmadan kaçınmanın, pro-aktif motivasyon ve pro-aktif çalışma davranışı üzerine etkisinin incelendiği bir çalışmada ise, güvensiz bağlanma ile pro-aktif çalışma davranışı arasında negatif yönde ilişki olduğu (Wu, Parker, 2017, s. 1025-1049) tespit edilmiştir.

Araştırmada belirlenen hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H1: Pro-sosyal motivasyon işe adanmışlık alt boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.

H2: Pro-sosyal motivasyon işe adanmışlık alt boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.

H3: Pro-sosyal motivasyon işe adanmışlık alt boyutlarından olan özümseme pozitif yönde etkiler.

H4: Pro-sosyal motivasyon pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan problem çözme pozitif yönde etkiler.

H5: Pro-sosyal motivasyon pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan bireysel yenilikçiliği pozitif yönde etkiler.

H6: Pro-sosyal motivasyon pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan sorumluluk almayı pozitif yönde etkiler.

H7: Pro-sosyal motivasyon pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan dile getirmeyi pozitif yönde etkiler.

H8: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan problem önleme işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.

H9: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan problem önleme işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.

H10: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan problem önleme işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.

H11: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan bireysel yenilikçilik işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.

H12: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan bireysel yenilikçilik işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.

H13: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan bireysel yenilikçilik işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.

H14: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan sorumluluk alma işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.

H15: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan sorumluluk alma işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.

H16: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan sorumluluk alma işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.

H17: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan dile getirme işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.

H18: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan dile getirme işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.

H19: Pro-aktif çalışma davranışı alt boyutlarından olan dile getirme alma işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.

3. METODOLOJİ

Bu kısımda; çalışmanın amacı, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi, evreni ve örnekleme, modeli ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Yapılan anket sonucunda ulaşılan veriler SPSS 23.0 ve SMART PLS3 programları ile analiz edilmiştir. İlk olarak SPSS 23.0 paket programı ile verilerin frekans dağılımları yapılmıştır. SMART PLS3 programıyla ölçeklerin faktör değerleri ve verilerin normallik düzeyleri belirlenmiştir. Ayrıca araştırma da belirlenen modele uygun olarak ve gizil değişkenleri arasındaki etkileri belirlemek için yol analizi ile regresyon analizi yapılmıştır (Erogluer ve Yılmaz, 2015, s. 295).

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı; pro-sosyal motivasyonun işe adanmışlık ve pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisi, işe adanmışlığında pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıklarından biri araştırmanın gerçekleştiği 2020 yılı COVID-19 pandemisinin yayılım göstermesi ve çalışmanın yapılacağı dönemde Manavgat' da meydana gelen yangın anketlerin katılımcılara ulaştırılmasında zorluk teşkil etmiştir. Bir diğer sınırlılıkta, araştırmanın yalnızca Antalya'nın Manavgat ilçesinde bir otel zincirine bağlı 6 işletmede faaliyette bulunan otel çalışanları üzerinde gerçekleştirilmesi, bazı çalışanların ise problemleri algılama ve soruları yanıtlamadaki isteksizlikleri, çalışmanın belli bir zaman süreci içerisinde başlayıp bitmesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmuştur.

3.3. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Antalya'nın Manavgat İlçesinde bir otel zincirine bağlı 6 işletmede faaliyette bulunan çalışan personel oluşturmaktadır. Personellerin belirlenen çalışma ile ilgili düşüncelerini ölçmek için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu 4 bölüm şeklinde hazırlanmıştır. İlk bölümde çalışanlar ile ilgili 11 soruluk demografik özellikler ile ilgili bilgilere yer verilirken ikinci bölümde pro-sosyal motivasyona, üçüncü kısımda işe adanmışlığa ve dördüncü bölümde pro-sosyal çalışma davranışı hakkında sorulara yer verilmiştir. Anket formları çalışanlar ile yüz yüze yapılmış ve isteğe bağlı olarak doldurulması gerektiği belirtilmiştir. Anketteki ifadelerde 5'li Likert ölçeği (1:kesinlikle katılmıyorum, 2:katılmıyorum, 3:kararsızım, 4:katılıyorum, 5:kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır. Araştırmada 325 anket formu çalışanlara ulaştırılmaya çalışılmış ancak 15 anketin eksik ve yanlış doldurulması nedeni ile analize dahil edilmemiştir. Tesadüfi örnekleme yoluyla seçilerek uygulanan anket çalışma sonunda kullanılabilir anket sayısı 310'dir. Çalışmanın örnekleme hesabı için alan yazında farklı araştırmaların olduğu görülmüştür. Bu çalışmada da Kline (1994, s. 73) tarafından ortaya atılan 200 örneklemin yeterli olduğu belirlenmiştir. Bu noktada Sekeran (1992), farklı evren büyüklüklerinde kabul edilebilir örnekleme sayısının belirlenmesi için 0,95 güvenilirlik ve 0,05 örnekleme hatası ile temsil edilebilir örnekleme büyüklüklerini hesaplamıştır. Yapılan hesaplama sonucunda belirlenen değerler aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Farklı Evrenler İçin Kabul Edilebilir Asgari Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	100	500	750	1000	2 Bin	5 Bin	10 Bin	20 Bin	50 Bin	100 Bin	1 Milyon
Örneklem Sayısı	79	217	254	278	322	357	370	377	381	383	384

Kaynak: (Sekaran, 1992).

Tablo 1’de görüldüğü üzere; 500 evren büyüklüğü için örneklem sayısının asgari 217 olması gerektiği görülmektedir. Bu araştırma kapsamında ulaşılan örneklem sayısının 310 olduğu ve gerekli örneklem sayısına ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçekler ise; *Proaktif Çalışma Davranışı Ölçeği*: Meyer ve Herscovitch (2001) tarafından geliştirilen ölçek; *İşe Adanmışlık Ölçeği*: Mottaz (1987) tarafından geliştirilen ölçek ve *Prososyal Motivasyon Ölçeği*: Grant ve Sumath’in (2009) çalışmasından alınmıştır.

3.4. Araştırma Etik Kurul Kararı

Araştırmada Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 19.11.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri 25.11.2021 tarih ve E. 77173 sayılı raporu gereğince etik kurul onayı alınmıştır.

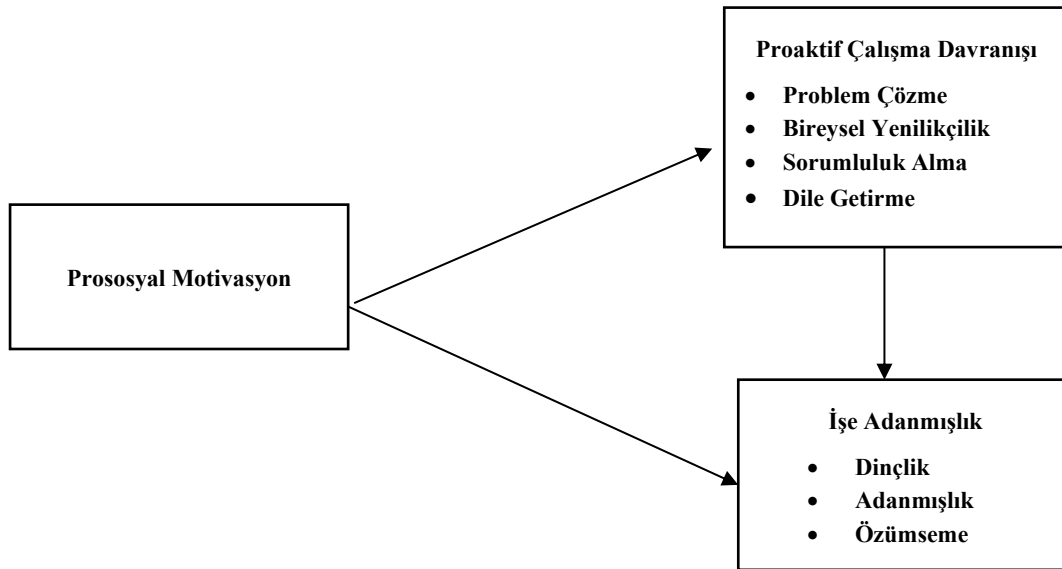
3.5. Araştırmanın Analizleri

Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS 23.0 istatistik paket programında yapılmıştır. Verilerin analizi için frekans, ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri, Fornell-Larcker ölçütü, ayrışım geçerliliğine yönelik HTMT kriteri, korelasyon, faktör analizi, model uyum iyiliği değerleri ve path değerleri incelenmiştir.

3.6. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın amacı, pro-sosyal motivasyonun işe adanmışlık ve pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisi, işe adanmışlıkta pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca pro-sosyal motivasyonun pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracı ve düzenleyici rolü olup olmadığını incelemektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4. BULGULAR

Pro-sosyal motivasyonun pro-aktif çalışma davranışı ve işe adanmışlık üzerindeki etkisi ile pro-aktif çalışma davranışının da işe adanmışlık üzerinde etkisine yönelik aşağıda analizler yapılmıştır. Ayrıca veriler test edilmiş ve elde edilen analizlerin sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmada ilk olarak faktör ve güvenilirlik analizleri

gerçekleştirilmiş, ardından demografik ve temel bulgulara yönelik bilgiler sunulmuştur. Temel bulgular anlamında ise ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizleri, Fornell-Larcker ölçütü, ayrışım geçerliliğine yönelik HTMT kriteri, korelasyon, faktör analizi, model uyum iyiliği değerleri ve path değerleri incelenmiştir.

4.1. Demografik Bulgular

Bu kısımda, araştırmaya katılan üniversitede çalışan idari personellerin demografik özelliklerini (cinsiyetiniz, medeni durum, eğitim düzeyiniz, yaşınız vb.) incelemek adına frekans analizi yapılmıştır. Yapılan frekans analizinden elde edilen tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır. Verilerin incelenmesinde 310 anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tablo 2. Demografik Bulgular

	Değişken	N	%
Cinsiyet	Kadın	120	38.7
	Erkek	190	61.3
Medeni Durum	Evli	112	36.1
	Bekar	167	53.9
	Evli ve Çocuklu	31	10.0
Çocuk Sayısı	Çocuk Yok	246	79.4
	1-3	52	16.8
	4-6	12	3.9
	7 ve Üzeri	-	-
Yaş	25 ve Altı	4	1.3
	26-30	53	17.1
	31-35	127	41.0
	36-40	46	14.8
	41-45	50	16.1
	46 ve Üzeri	30	9.7
Eğitim	Lise	25	8.1
	Ön Lisans	210	67.7
	Lisans	65	21.0
	Yüksek Lisans	10	3.2
Kurumdaki Görev Aldığınız Pozisyon	Üst Düzey Yönetici	2	0.6
	Orta Düzey Yönetici	7	2.3
	Alt Düzey Yönetici	12	3.9
	Personel	289	93.2
Çalışma Süreniz	1 Yıldan Az	12	3.9
	1-5 Yıl	212	68.4
	6-10 Yıl	82	26.5
Aylık Ortalama Geliriniz	11 Yıl ve Üzeri	4	1.3
	3000 Ve Altı TL	21	6.8
	3500-5000 TL	224	72.3
Turizm Sektöründe Çalışma Süreniz	6000-9000 TL	65	21.0
	1 Yıldan Az	32	10.3
	1-5 Yıl	81	26.1
Turizm Sektöründe Çalışma Süreniz	6-10 Yıl	189	61.0
	11 Yıl ve Üzeri	8	2.6

Değişken	N	%
Bulduğunuz Kurumda Çalışma Süreniz	1 Yıldan Az	9.7
	1-5 Yıl	29.4
	6-9 Yıl	58.7
	10 Yıl ve Üzeri	2.3
Hangi Departmanda Çalışıyorsunuz	Ön Büro	11.6
	Kat Hizmetleri	77.1
	Yiyecek İçecek Bölümü	6.5
	Güvenlik	1.3
	Muhasebe	3.5
Memleketiniz Olan Şehirde Mi Çalışıyorsunuz	Evet	22.6
	Hayır	77.4

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımlarına incelendiğinde çalışanların çoğunluğunun erkekler ve bekarlardan oluştuğunu ve 31-35 yaş aralığındaki katılımcıların yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde daha çok ön lisans mezunlarının oluşturduğu ve daha çok personellerden olduğu görülmektedir. Çalışma süresiyle ilgili soruyu yanıtlayan katılımcıların 1-5 yıllık süre aralığında çalıştıkları ve aylık gelirlerine bakıldığında ise en yüksek gelir grubunu 3500-5000 TL'ye gelir aralığında olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırmanın geçerliliğini ölçmek için PLS-SEM (Kısmi En Küçük Kareler) yöntemi kullanılmış ve Smart PLS3 yazılım programından yararlanılarak sonuçlara ulaşılmıştır (Ringle vd., 2005). Araştırma modelinde ölçek sorularının birbirleri ile yakınlıkları incelendiğinde ve araştırmanın geçerlilik ve güvenilirlik analizinde iç tutarlılık güvenilirliği (Internal Consistency Reliability), birleşme geçerliği (Convergent Validity) ve ayırışma geçerliği (Discriminant Validity) için her bir önermenin Cronbach Alpha ve bileşik güvenilirlik değerleri analiz sonucunda elde edilmiştir. Fornell ve Larcker (1981) değerine göre, araştırmada belirlenen ortalama açıklanan varyansın (AVE) değerlerinin karekökü, çalışmada belirlenen diğer korelasyon değerlerinden yüksek olmalıdır. Yapılan analiz sonuçlarına göre Cronbach Alfa katsayılarının 0,720 ile 0,869 arasında; CR katsayılarının da 0,765 ile 0,918 arasında gerçekleşmiş olması nedeniyle iç tutarlılık güvenirliliğinin sağlandığı, AVE değerlerinin de 0,560 ile 0,790 arasında olması nedeniyle de birleşme geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir. Birleşme geçerliliği için AVE değerleri kullanılmıştır. Faktör yüklerinin $\geq 0,70$; Cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik katsayılarının $\geq 0,70$; açıklanan ortalama varyans değerinin de $\geq 0,50$ olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (Hair vd., 2006; Hair vd., 2014; Fornell ve Larcker, 1981). Aşağıda yer alan Tablo 3'de araştırmada yer alan yapılar ile ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler	İfade sayısı	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	AVE
Prososyal Motivasyon	5	0,824	0,825	0,877	0,589
Dinçlik	3	0,720	0,640	0,765	0,575
Adanmışlık	3	0,861	0,885	0,918	0,790
Özümseme	3	0,861	0,885	0,885	0,790
Problem Çözme	3	0,861	0,891	0,918	0,790
Bireysel Yenilikçilik	3	0,809	0,810	0,887	0,724
Sorumluluk Alma	3	0,791	0,624	0,781	0,560
Dile Getirme	3	0,869	0,881	0,911	0,719

Ayırışma geçerliliği için incelenmesi gereken değerlerden birisi de HTMT değerleri olmaktadır. HTMT değeri için Henseler vd. (2015)'nin kriterine göre çalışmada belirtilen her bir ifadenin korelasyonlarının ortalamasının (the heterotrait-heteromethod correlations) aynı değişkene ait ifadelerin korelasyonlarının (the monotrait-heteromethod

correlations) geometrik ortalamalara oranlarını şeklinde belirtilmektedir. Yazarlar HTMT değerinin; 0,90'nın, içerik olarak birbirine uzak kavramlarda ise 0,85'in altında olması gerektiğini belirtmişlerdir. Tablo 4'de araştırma modelindeki değişkenlerin HTMT değerleri incelendiğinde değerlerin 0,90 altında olmasından dolayı modelin geçerlik değerlerinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 4. Ayrışım Geçerliliğine Yönelik HTMT Kriteri

	Prososyal Motivasyon	Dinçlik	Adanmışlık	Özümseme	Problem Çözme	Bireysel Yenilikçilik	Sorumluluk Alma	Dile Getirme
Prososyal Motivasyon	0,767							
Dinçlik	0,745	0,725						
Adanmışlık	0,370	0,577	0,889					
Özümseme	0,370	0,648	0,745	0,889				
Problem Çözme	0,370	0,577	0,652	0,685	0,889			
Bireysel Yenilikçilik	0,337	0,471	0,281	0,281	0,281	0,851		
Sorumluluk Alma	0,221	0,273	0,174	0,174	0,174	0,181	0,646	
Dile Getirme	0,476	0,236	0,236	0,236	0,235	0,501	0,427	0,848

Tablo 5. Korelasyon Analizi

	Prososyal Motivasyon	Dinçlik	Adanmışlık	Özümseme	Problem Çözme	Bireysel Yenilikçilik	Sorumluluk Alma	Dile Getirme
Prososyal Motivasyon	1,000							
Dinçlik	0,669	1,000						
Adanmışlık	0,370	0,738	1,000					
Özümseme	0,370	0,738	0,562	1,000				
Problem Çözme	0,370	0,740	0,785	0,748	1,000			
Bireysel Yenilikçilik	0,340	0,439	0,282	0,282	0,281	1,000		
Sorumluluk Alma	0,202	0,248	0,171	0,171	0,170	0,185	1,000	
Dile Getirme	0,478	0,386	0,237	0,237	0,236	0,500	0,424	1,000

Smart PLS yöntemi ile hazırlanan anket ölçek ifadeleri ayrı ayrı faktör değerleri yapılarak test edilmiştir. Belirlenen faktör yüklerinin yakınsaklık geçerliliğinin kendi yapısı içerisinde her bir önerme 0,60'dan büyük olarak yüklenmelidir (Hair vd., 2009). Ankette yer alan önermelerin tümü ilgili faktörlere 0,60'dan daha büyük olarak yüklendiği tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yakınsaklık geçerliliği onaylanmıştır.

Tablo 6. Faktör Analizi

	Prososyal Motivasyon	Problem Önleme	Bireysel Yenilikçilik	Sorumluluk Alma	Dile Getirme	Dinçlik	Adanmışlık	Özümseme
PM1	0,808	0,540	0,197	0,174	0,341	0,540	0,314	0,314
PM2	0,772	0,615	0,315	0,193	0,417	0,615	0,270	0,270
PM3	0,735	0,562	0,187	0,148	0,312	0,562	0,281	0,281
PM4	0,802	0,598	0,276	0,131	0,397	0,598	0,231	0,231
PM5	0,714	0,535	0,307	0,194	0,349	0,535	0,320	0,320
PÖ1	0,340	0,960	0,256	0,179	0,237	0,578	0,959	0,959
PÖ2	0,286	0,737	0,236	0,150	0,191	0,366	0,740	0,740
PÖ3	0,357	0,951	0,259	0,137	0,200	0,571	0,314	0,650
BY1	0,323	0,184	0,830	0,224	0,528	0,423	0,184	0,184
BY2	0,238	0,265	0,833	0,113	0,335	0,395	0,265	0,265
BY3	0,300	0,266	0,888	0,128	0,418	0,385	0,266	0,266

	Prososyal Motivasyon	Problem Önleme	Bireysel Yenilikçilik	Sorumluluk Alma	Dile Getirme	Dinçlik	Adanmışlık	Özümseme
SA1	-0,079	0,048	0,162	0,611	0,169	-0,035	0,048	0,048
SA2	0,189	0,167	0,185	0,989	0,185	0,246	0,167	0,167
SA3	-0,090	0,032	0,066	0,620	0,066	-0,035	0,032	0,032
DG1	0,379	0,241	0,361	0,310	0,775	0,315	0,241	0,241
DG2	0,361	0,218	0,500	0,347	0,863	0,339	0,218	0,218
DG3	0,470	0,212	0,415	0,391	0,886	0,440	0,212	0,212
DG4	0,389	0,113	0,428	0,399	0,864	0,293	0,113	0,113
D1	0,702	0,231	0,355	0,237	0,416	0,824	0,231	0,231
D2	0,620	0,127	0,430	0,201	0,288	0,746	0,127	0,127
D3	0,273	0,911	0,233	0,149	0,184	0,586	0,911	0,911
A1	0,340	0,960	0,256	0,179	0,237	0,578	0,959	0,874
A2	0,286	0,737	0,236	0,150	0,191	0,366	0,740	0,645
A3	0,357	0,951	0,259	0,137	0,200	0,571	0,950	0,744
Ö1	0,340	0,960	0,256	0,251	0,237	0,578	0,659	0,895
Ö2	0,286	0,737	0,246	0,182	0,252	0,366	0,740	0,745
Ö3	0,357	0,854	0,279	0,147	0,202	0,651	0,845	0,950

Yapılan analiz sonucunda değişkenlere ait χ^2 değeri 371,283 olarak tespit edilmiştir. Normlaştırılmış uyum indeksi (Normed Fit Index, NFI) değerlerinin 0,80'in üzerinde olduğu belirlenmiştir. Evrene ait kovaryans matrisi ile örnekleme ait kovaryans matrisi arasındaki artık kovaryansları temsil eden SRMR (Standardized Root Mean Square Residual) değerinin ise 0,08'in altında olması modelin kabul edilebilirliğine işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre araştırma modelinin iyi bir uyum iyiliğine sahip olduğu tespit edilmiştir. Tablo 5'de ise; araştırma modeline ait uyum iyiliği değerleri mevcuttur. Elde edilen sonuçlara göre model iyi uyum sağlamıştır (SRMR = 0.062, NFI = 0.84, $\chi^2 = 371.283$).

Tablo 7. Model Uyum İyiliği Değerleri

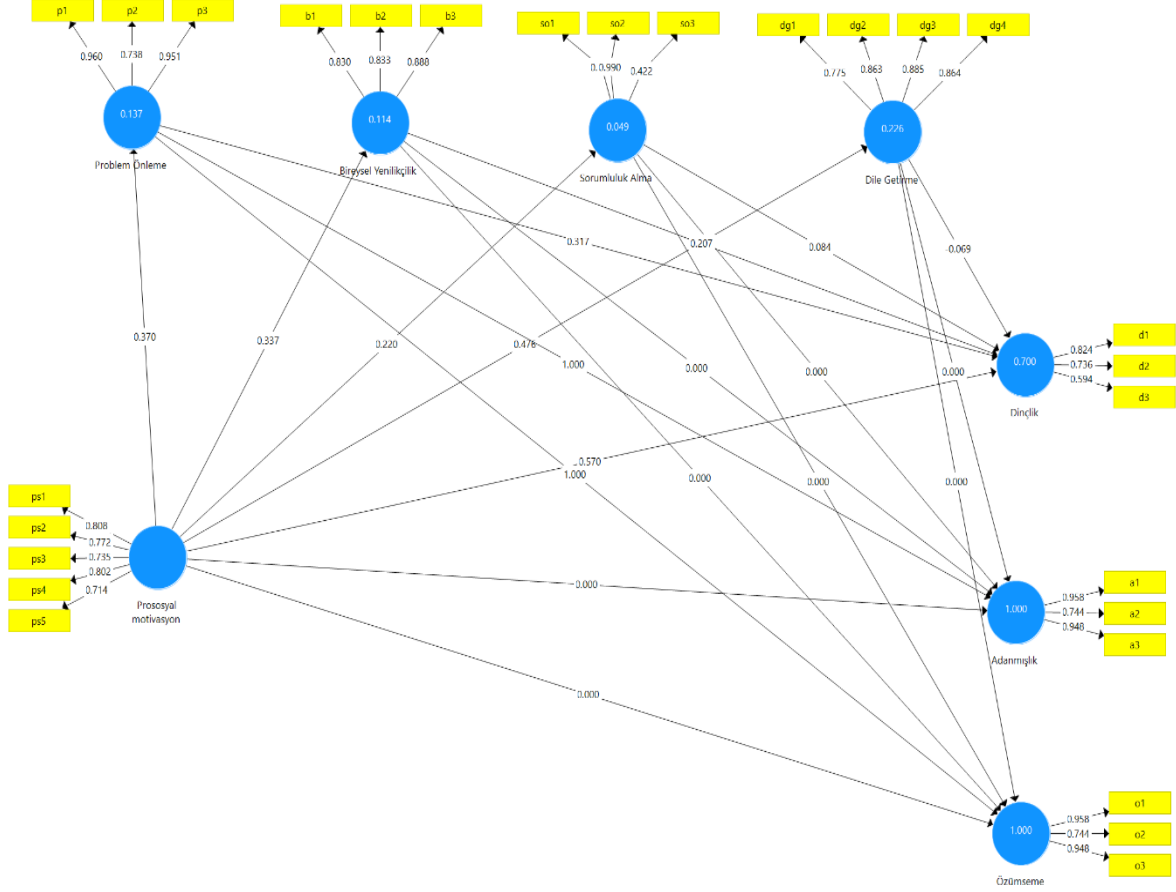
	χ^2	NFI	SRMR
Kriter		$\geq,80$	$\leq,08$
	371.283	0,845	0,062

Kaynak: (Yaşlıoğlu, 2017, Hu ve Bentler, 1999).

4.3. Araştırma Modelinin Test Edilmesi ve Sonuçları

Araştırmada belirlenen hipotezlerin test edilmesi amacıyla oluşturulan yapısal eşitlik modeli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Araştırma modeline ilişkin yol katsayılarının anlamlılıklarını değerlendirmek için original sample, sample mean, standart devation, t-testi, VIF değeri, β , F2 ve P values değerleri hesaplanmıştır. Araştırma modelinin test edilmesi amacıyla gerçekleştirilen yol analizi öncesinde, modelde yer alan değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olmaması ve modeldeki örtük değişkenlerin çoklu bağlantı problemi oluşturmaması için, bu değişkenlerin VIF (Variance nflation Factor) değerlerine bakılmaktadır. VIF değerlerinin geçerliliği genel olarak 10'un altında olmalıdır (Smith vd., 2020). Araştırmada ulaşılan VIF değerleri sonucuna göre 10'un altında olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre çalışma beklenen değeri karşıladığı ve çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Ayrıca değişkenlerin VIF (Variance Inflation Factor) değerleri incelendiğinde, eşik değer olan 5'in altında olması nedeni ile değişkenler arasında doğrusallık problemi olmadığı belirlenmiştir (Hair vd., 2014). Etki büyüklüğü katsayısının (f^2) 0,02 ve üzeri olması düşük; 0,15 ve üzeri olması orta; 0,35 ve üzeri olması ise yüksek olarak değerlendirilmektedir (Cohen, 1988). Sarstedt vd. (2017)'e göre de katsayının 0,02'nin altında gerçekleştiği durumlarda da bir etkiden söz etmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Yapılan analiz sonucunda etki büyüklüğü katsayıları (f^2) incelendiğinde; pro-sosyal motivasyonun problem önleme, bireysel yenilikçilik, sorumluluk alma, dile getirme, dinçlik ve adanmışlık üzerinde yüksek düzeyde etki büyüklüğü olduğu ancak özümseme üzerinde düşük düzeyde etkisi olduğu belirlenmiştir. Problem önlemenin ise dinçlik üzerinde orta düzeyde etkisi olduğu belirlenirken adanmışlık ve özümseme üzerinde ise yüksek düzeyde etkisi olduğu saptanmıştır. Bireysel yenilikçiliğin dinçlik üzerinde yüksek, adanmışlık üzerinde düşük ve özümseme üzerinde orta düzeyde etkisi olduğu belirlenmiştir. Sorumluluk almanın dinçlik, adanmışlık ve özümseme üzerinde orta düzeyde etkisi olduğu belirlenirken dile getirmenin dinçlik ve özümseme üzerinde yüksek ancak adanmışlık üzerinde orta düzeyde etkiye sahip olduğu saptanmıştır. VIF değerleri Tablo 8'de gösterilmektedir. Ayrıca modelin original sample, sample mean, standart devation, t-testi, VIF değeri, β , F2 ve P values değerleri rapor edilmiştir.

Tablo 8. Path Değerleri

	Original Sample	Sample Mean	Standart Deviation	T Statistic	VIF	β	F ²	P Values
Prososyal Motivasyon>Problem Önleme	0,370	0,367	0,365	0,066	1,938	0,370	0,159	0,000
Prososyal Motivasyon>Bireysel Yenilikçilik	0,337	0,336	0,333	0,086	1,621	0,337	0,128	0,000
Prososyal Motivasyon>Sorumluluk Alma	0,221	0,145	0,148	0,205	1,552	0,221	0,051	0,281
Prososyal Motivasyon>Dile Getirme	0,476	0,472	0,477	0,062	1,882	0,476	0,293	0,000
Prososyal Motivasyon> Dinçlik	0,575	0,571	0,577	0,083	1,412	0,745	0,756	0,000
Prososyal Motivasyon>Adanmışlık	0,000	0,000	-0,000	0,000	1,851	0,370	0,045	0,270
Prososyal Motivasyon>Özümseme	,0475	,0454	-0,000	0,025	1,425	0,370	0,002	0,450
Problem Önleme>Dinçlik	0,308	0,275	0,266	0,183	2,652	0,378	0,018	0,524
Problem Önleme>Adanmışlık	1,000	1,000	1,000	0,000	1,696	0,854	0,296	0,000
Problem Önleme>Özümseme	1,000	1,000	1,000	0,002	1,708	0,476	0,145	0,000
Bireysel Yenilikçilik>Dinçlik	0,211	0,213	0,215	0,047	2,105	0,211	0,105	0,000
Bireysel Yenilikçilik >Adanmışlık	0,000	0,000	-0,000	0,000	1,992	0,845	0,001	0,756
Bireysel Yenilikçilik >Özümseme	0,000	0,000	-0,000	0,000	1,423	0,752	0,017	0,654
Sorumluluk Alma>Dinçlik	0,085	0,052	0,054	0,077	2,305	0,785	0,025	0,525
Sorumluluk Alma >Adanmışlık	0,000	0,000	0,000	0,085	1,664	0,652	0,032	0,652
Sorumluluk Alma >Özümseme	0,000	0,000	0,000	0,078	2,418	0,545	0,035	0,778
Dile Getirme>Dinçlik	-0,072	-0,062	-0,063	0,043	2,702	-0,072	0,045	0,098
Dile Getirme >Adanmışlık	-0,000	-0,000	0,000	0,035	2,523	-0,092	0,019	0,991
Dile Getirme >Özümseme	-0,000	-0,000	0,000	0,048	1,450	-0,084	0,054	0,125

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde çalışma yaşamının önemli bir kısmını oluşturan riskleri ve belirsizlikleri yönetmek örgütsel refah ve başarının pro-aktif çalışma davranışı ve pro-sosyal motivasyon kavramlarının öneminin arttırdığı düşünülmektedir. Çünkü örgütlerin maruz kaldıkları belirsizliklerin ne kadarının kontrol edilebildiğini, risklerle ve belirsizliklerle nasıl başa çıkıldığını ve pro-aktif çalışma davranışı göstermeleriyle ve pro-sosyal motivasyonun ne düzeyde ilişki gösterdiği araştırmaya konu olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı ise pro-sosyal motivasyonun pro-aktif çalışma davranışı ve işe adanmışlık üzerindeki etkisi ile pro-aktif çalışma davranışının da işe adanmışlık üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için SMART PLS3 programında analizler gerçekleştirilmiştir. İlk olarak pro-sosyal motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki etkisine bakılmıştır. Bu duruma göre; “H1: Pro-sosyal motivasyon dinçliği pozitif yönde etkiler.”, “H2: Pro-sosyal motivasyon adanmışlığı pozitif yönde etkiler.”, “H3: Pro-sosyal motivasyon özümsemeyi pozitif yönde etkiler.” hipotezi için yapılan değerlendirmede pro-sosyal motivasyon dinçliği ($\beta=0,745$; $p<0,01$) pozitif yönde etkilerken adanmışlığı ($\beta=0,370$; $p>0,01$) ve özümsemeyi ($\beta=0,370$; $p>0,01$) etkilemediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar üzerinde “H1” kabul edilirken “H2” ve “H3” hipotezleri ret edilmiştir. Daha sonra pro-sosyal motivasyonun pro-aktif çalışma davranışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre; “H4: Pro-sosyal motivasyon problem önlemeyi pozitif yönde etkiler.”, “H5: Pro-sosyal motivasyon bireysel yenilikçiliği pozitif yönde etkiler.”, “H6: Pro-sosyal motivasyon sorumluluk almayı pozitif yönde etkiler.” ve “H7: Pro-sosyal motivasyon dile getirmeyi pozitif yönde etkiler.” hipotezi için yapılan değerlendirmede pro-sosyal motivasyon problem önlemeyi ($\beta=0,370$; $p<0,01$), bireysel yenilikçiliği ($\beta=0,128$; $p<0,01$) ve dile getirmeyi ($\beta=0,476$; $p<0,01$) pozitif yönde etkilediği ancak sorumluluk almayı ($\beta=0,221$; $p>0,01$) etkilemediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar üzerinde “H4”, “H5” ve “H7” kabul edilirken “H6” ret edilmiştir. Araştırmada incelenen bir diğer hipotez ise pro-aktif çalışma davranışı boyutlarının işe adanmışlık boyutları üzerindeki etkisi olmaktadır. Analiz sonucuna göre; “H8: Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan problem önleme işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.”, “H9: Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan problem önleme işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.” ve “H10: Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan problem önleme işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.” hipotezleri için yapılan değerlendirmede pro-

aktif çalışma davranışı özümseme ($\beta=0,378$; $p<0,01$) ve adanmışlığı ($\beta=0,476$; $p<0,01$) pozitif yönde etkilerken dinçliği ($\beta=0,876$; $p>0,01$) etkilemediği belirlenmiştir. Daha sonra “H11:Proaktif çalışma davranışı boyutlarından olan bireysel yenilikçilik işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler”, “H12:Proaktif çalışma davranışı boyutlarından olan bireysel yenilikçilik işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.”, “H13:Proaktif çalışma davranışı boyutlarından olan bireysel yenilikçilik işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.”, hipotezleri belirlenmiş ve yapılan analiz sonucuna göre; bireysel yenilikçiliğin dinçliği ($\beta=0,211$; $p<0,01$) pozitif yönde etkilerken adanmışlık ($\beta=0,845$; $p>0,01$)ve özümsemeyi ($\beta=0,752$; $p>0,01$) etkilemediği gözlenmiştir. “H14:Proaktif çalışma davranışı boyutlarından olan sorumluluk alma işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.”, “H15: Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan sorumluluk alma işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.”, ve“H16 :Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan sorumluluk alma işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.” hipotezleri değerlendirildiğinde ise Sorumluluk alma boyutunun dinçliği ($\beta=0,785$; $p>0,01$), ($\beta=0,652$; $p>0,01$) ve özümsemeyi ($\beta=0,545$; $p>0,01$) etkilemediği gözlenmiştir. Son olarak “H17.Proaktif çalışma davranışı boyutlarından olan dile getirme işe adanmışlık boyutlarından olan dinçliği pozitif yönde etkiler.”, “H18: Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan dile getirme işe adanmışlık boyutlarından olan adanmışlığı pozitif yönde etkiler.” ve“H19 Pro-aktif çalışma davranışı boyutlarından olan dile getirme işe adanmışlık boyutlarından olan özümsemeyi pozitif yönde etkiler.” sonuçları ise dile getirme boyutu dinçliği ($\beta=-0,072$; $p>0,01$), adanmışlığı ($\beta=-0,092$; $p>0,01$) ve özümsemeyi ($\beta=-0,084$; $p>0,01$) etkilemediği gözlenmiştir. Bu sonuçlar üzerinde “H9”, “H10”, “H11” ve “H15” hipotezleri kabul edilirken “H8”, “H12”, “H13”, “H14”, “H16”, “H17”, “H18” ve “H19” hipotezleri ret edilmiştir.

Bulgulardan yola çıkıldığında pro-sosyal motivasyonun pro-aktif çalışma davranışı ve işe adanmışlık üzerindeki etkisi ile pro-aktif çalışma davranışının da işe adanmışlık üzerinden etkilenebileceğine dikkat çekilmektedir. Araştırmada her iki kavram üzerinde durulmuştur. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda ise, proaktif iş davranışını hem iş dizaynı girişimleri hem de bireysel özellikler belirlemektedir. Bu yüzden aynı örgüt içinde daha yüksek rol ötesi öz yeterliliğe sahip çalışanlar diğerlerinden daha fazla proaktif iş davranışı gösterme eğilimindedir. Bu durum, proaktif iş davranışının bir takım örgütsel destekler ve bireysel özelliklere bağlı olduğunu doğrulamaktadır (Uyargil ve Uysal, 2014). Nitekim otel çalışanlarının pro-sosyal motivasyonları ile pro-sosyal davranışları arasında genel anlamda orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Otel çalışanlarının bu olağanüstü durumlarda pro-sosyal davranış sergiledikleri ve bu davranışın ortaya çıkmasında pro-sosyal motivasyon ve boyutlarının önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu davranışın ortaya çıkmasında da yine pro-sosyal motivasyonun ve işe adanmışlığın önemi göz ardı edilemeyecek durumdadır. Ancak çalışmamıza katılan bireylerin, kendi duygularını kontrol edebildikleri, kendi ve başkalarının duygularını anlayabildikleri ve duygularından yararlanabildikleri, böylelikle prososyal davranışlar sergiledikleri söylenebilir. Ayrıca yapılan analizler sonucunda çalışanların örgüt içerisinde pro-aktif çalışma davranışı ve pro-sosyal motivasyon yaratarak imajlarına ve kurum değerlerine katkı sağlamalarının mümkün olduğu görülmüştür. Pro-aktif çalışma davranışı ve pro-sosyal motivasyon çalışanların kısmen işe adanmışlıklarını da artıracığı bu çalışma kapsamında elde edilen önemli bilgiler arasındadır. Ayrıca çalışanların proaktif motivasyona sahip olması proaktif çalışma davranışı göstermeleri açısından önemli bir unsurdur. Ancak çalışanların proaktif çalışma davranışı göstermeleri için motivasyonun güçlendirilmesini ihmal etmenin de göz ardı edilemeyecek etkileri bulunmaktadır. Proaktif kişilik özelliği taşıyan birey, değersizlik duygusundan uzak durması, kendi kapasitesinin farkındalığı, karar-uygulama mekanizmasını doğru kurması ve psikolojik iyi oluş durumunu sürdürmesi ile kendisiyle barışık ve müsabakaya katılan takımlarla da uyumlu davranışlar sergilemesiyle kendisini gösterecektir (Gürcan ve Özmen, 2019). Bu bağlamda çalışanların işlerinde kendilerini güçlendirilmiş olarak algılamaları motivasyonlarını yükseltmesi ile birlikte çalışma davranışlarında inisiyatif almaya, öngörülü olmaya kısaca proaktif davranmaya sevk ettiği söylenilebilir.

Buradan hareketle pro-sosyal davranış ve pro-sosyal motivasyon ilgili çalışma yapacak araştırmacı ve uygulayıcılara bazı önerilerde bulunmak faydalı olacaktır. Pro-sosyal konusu ile ilgili araştırmalar, kamu ve özel birçok alanda da gerçekleştirilebilir. Bu araştırmalar, il ve bölge genelinde yapılabilir. Pro-sosyal motivasyon ve pro-aktif çalışma davranışı ile ilgili araştırmalar, değişik sektör ve örneklem üzerinde uygulanabilir. Pro-sosyal motivasyon ve pro-aktif çalışma davranışı ile ilgili araştırmalarda farklı ve yeni değişkenler kullanılabilir. Bu bağlamda, araştırma kapsamındaki otel çalışanlarından elde edilen verilerle ve kullanılan yöntemlerle sınırlıdır. Bu kapsamda elde edilen bulguların sağlanması bakımından farklı illerde ve farklı otellerde de çalışmanın uygulanması ve örneklem büyüklüğünün genişletilmesi önerilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Akduru, H. E., Güneri, S. ve Semerciöz, F. (2016). Çalışanlarda prososyal motivasyon ile iş ve yaşam doyumu düzeyi ilişkisine dair bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(38), 375-391.
- Altun, N. (2018). *Özgeci davranış nedir*. <https://www.bilgiustam.com/ozgeci-davranis-nedir/> adresinden 22 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Bakker, A., Schaufeli, W., Leiter, M. ve Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work ve Stress*, 22(3), 187-200.
- Bateman, T. ve Crant, M. (1999). Proactive behavior: Meaning, impact, recommendaions. *Business Horizons*, 42, 63-70.
- Batson, D. (1987). Prosocial motivation: Is it ever truly altruistic? B. Leonard (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (s. 65–122). Academic Press.
- Can, M. ve Aykaç, E. (2020). Mesleki bağlılığın prososyal motivasyon davranışı üzerindeki rolü: Mutfak çalışanları üzerine bir araştırma. *Nevşehir Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 1836-1854.
- Crant, M. J. (2000). Proactive behavior in organizations. *Journal of Management*, 26, 435-462.
- Caymaz, E., Akyon, F. V. ve Erenel, F. (2013). A model proposal for efficient disaster management: The Turkish sample, *International Strategic Managemant Confarence*, 609-618.
- Eroğluer, K. ve Yılmaz, Ö. (2015). Etik liderlik davranışlarının algılanan örgüt iklimi üzerine etkisine yönelik bir uygulama: iş yaşamında yalnızlık duygusunun aracılık etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 280-308.
- Grant, A. M. (2007). Relational job design and the motivation to make a prosocial difference. *Academy of Management Review*, 32, 393–417.
- Grant, A. M. (2008). Does intrinsic motivation fuel the prosocial fire? Motivational synergy in predicting persistence, performance and productivity. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 48–58.
- Grant, A. M. (2008). The significance of task significance: job performance effects, relational mechanisms, and boundary conditions. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 108–124.
- Özmen, T. (2019). *Proaktif kişiliğin sporcuların psikolojik iyi oluş düzeyine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Ilies, R., Scott, A. ve Judge, T. (2006). The interactive effects of personal traits and experienced states on intraindividual patterns of citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 49, 561–575.
- Işık, M. ve Kama, A. (2018). Algılanan örgütsel desteğin iş gören performansına etkisinde işe adanmışlığın aracı etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 395- 403.

- Kahn, W. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Meglino, B. ve Korsgaard, A., (2004). Considering rational self-interest as a disposition: Organizational implications of other orientation. *Journal of Applied Psychology*, 89(6), 946-959.
- Parker, S. ve Axtell, C. (2001). Seeing another viewpoint: Antecedents and outcomes of employee perspective taking. *Academy of Management Journal*, 44, 1085-1100.
- Parker, S. ve Collins C. (2010). Taking stock: integrating and differentiating multiple proactive behaviors. *Journal of Management*, 36, 633-662.
- Rusbult, C. A., Farrell, D. R. ve Mainous, A. (1988). Impact of exchange variables on exit, voice, loyalty and neglect: an integrative model of responses to decline job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627.
- Ritz, A. C., Schott, C. N. ve Kerstin, A. (2020). Public service motivation and prosocial motivation: two sides of the same coin. *Public Management Review*, 22(7), 974-998.
- Salanova, M. ve Schaufeli, W. B. (2008). A cross-national study of work engagement as a mediator between job resources and proactive behaviour. *The International Journal of Human Resource Management*, 19(1), 116-131.
- Salanova, M., Agut, S. ve Peiró, J. M. (2005). Linking organizational resources and work engagement to employee performance and customer loyalty: the mediation of service climate. *Journal of applied Psychology*, 90(6), 1217 -1227.
- Schaufeli, W., Taris, T. ve Willem, V. R. (2008). Workaholism, burnout and work engagement: Three of a kind or three different kinds of employee well-being. *Applied Psychology: An International Review*, 57(2), 173-203.
- Schaufeli, W. B. ve Salanova, M. (2008). Enhancing work engagement through the management of human resources. K. Na'swall, J. Hellgren ve M. Sverke (Ed), *The Individual in the Changing Working Life* içinde (s. 380-402). Cambridge University Press.
- Schaufeli, W. B. ve Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 293-315.
- Spiegelaere, D., Gyes, V., Witte, M. ve Hootegem, G. V. (2015). Job design, work engagement and innovative work behavior: A multi-level study on karasek's learning hypothesis. *Management Revue*, 26(2), 123-137.
- Uysal., B. (2014). *Çalışma yaşamındaki güncel gelişmeler çerçevesinde iş dizaynı ve iş özelliklerinin proaktif iş davranışına etkisi üzerine bir araştırma* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tunca, S. (2018). *Pro-aktif kişilik yapısının ve yenilikçi davranışın görev performansına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi.
- Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.
- Witt, L. A. (2002). The interactive effects of extraversion and conscientiousness on performance. *Journal of Management*, 28(6), 835-85.

- Wu, C. H. ve Parker, S. K. (2017). The role of leader support in facilitating proactive work behavior: A perspective from attachment theory. *Journal of Management*, 43(4), 1025–1049.
- Yolcu, U. İ. (2017). *Pro-aktif kişilik ile pro-aktif çalışma davranışı ilişkisi üzerinde işe gönülden adanma ve psikolojik güçlendirmenin etkisi* [Doktora Tezi]. Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Yolcu, U. İ. ve Çakmak, A. F. (2017). Pro-aktif kişilik ile pro-aktif çalışma davranışı ilişkisi üzerinde psikolojik güçlendirmenin etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13, 425-438.

KENT YURTTAŞLIĞI VE YEREL KATILIM: SDÜ SBKY ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME*

URBAN CITIZENSHIP AND LOCAL PARTICIPATION: A STUDY ON SDU PSPA STUDENTS

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ¹
Dr. Öğr. Üyesi Özkan YALÇIN²

ÖZ

Yurttaşlık, kent yurttaşlığı gibi antik dönemde ortaya çıkan kavramlar 18. 19. ve 20. Yüzyılda yaşanan sosyo-ekonomik değişimlere bağlı olarak geniş toplumsal kesimler için yasal düzlemde bir hak olarak görülmeye başlanmıştır. Yurttaşlık bir topluluğa veya ulusa ait olma duygusunu, paylaşılan bir kimlik olarak nitelendirilmiş ve ayrıca bu topluluğa aktif olarak katılma taahhüdünü kapsamıştır. Yurttaşlığın bir gereği olarak katılım, kişinin topluluğuyla ilişki kurmasını ve katkıda bulunmasını içerdiği için temel bir hak ve bileşen olarak görülmüştür. Çalışmada günümüzde kentsel yaşamın önemli bir parçası olarak kabul edilen katılım hakkının bilinirliği ve kullanımı yurttaşlık bağlamıyla ele alınmıştır. Çalışma bu yönüyle bir saha araştırmasını içerecek biçimde kurgulanmış ve hedef evren olarak da üniversite öğrencileri seçilmiştir. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada SDÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinin yerel katılım mekanizmalarına yönelik algıları ve davranışları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda bu örnekleme yer alan gençlerin yerel katılım mekanizmaları konusunda eksikliklerinin olduğu, bazı katılım mekanizmalarını bilmedikleri görülmüştür. Ayrıca, bildikleri katılım mekanizmalarını da yeterli düzeyde kullanmadıkları verisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Yurttaşlık, Katılım, Yerel Katılım, Üniversite Öğrencileri.

JEL Sınıflandırma Kodları: D72, J11, K38, R59, Z00.

ABSTRACT

Citizenship and urban citizenship, which developed in antiquity, became legal rights for vast social segments as a result of socioeconomic developments in the 18th, 19th, and 20th centuries. Citizenship is defined as a sense of belonging to a community or nation, a common identity, and a willingness to actively engage in that community. Participation is considered as a fundamental right and component of citizenship since it entails participating with and contributing to one's community. The study examines the understanding and application of the right to participation, which is widely recognized as an essential aspect of contemporary urban life, in the context of citizenship. In this respect, the study is designed to include a field research and university students are selected as the target population. In the study, in which quantitative research method is used, the perceptions and behaviors of SDU Department of Political Science and Public Administration (PSPA) students towards local participation mechanisms are examined. As a result of the study, it is observed that young people in the sample have deficiencies in local participation mechanisms and do not know some participation mechanisms. Furthermore, it is also found that they do not use the participation mechanisms they know at an adequate level.

Keywords: Urban, Citizenship, Participation, Local Participation, University Students.

JEL Classification Codes: D72, J11, K38, R59, Z00.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulundan 126/12 sayılı ve 06.10.2022 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nilufernegiz@sdu.edu.tr

² Trabzon Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozkanyalcin@trabzon.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Urbans are social settlements with a historically rooted tradition. Depending on socio-economic developments in these social settlements, concepts such as citizenship and urban citizenship have come to the fore. Citizenship is characterized as a sense of belonging to a community or nation, a shared identity, and also includes the commitment to actively participate in the community. As a requirement of citizenship, participation is seen as a fundamental right and component of citizenship, as it involves establishing a relationship with one's community and contributing to it. In this context, the study examines the awareness and use of the right of participation, which is accepted as an important part of urban life today, in the context of citizenship. In this respect, the study is designed to include a field research and university students are selected as the target population. Using the survey method, which is one of the quantitative research methods, the perceptions and behaviors of Süleyman Demirel University (SDU) Faculty of Economics and Administrative Sciences Political Science and Public Administration (PSPA) students towards local participation mechanisms in Turkey are examined. The data obtained are statistically analyzed and interpreted.

Design/methodology/approach:

The study aims to examine the issue of citizenship and participation, which is frequently on the agenda as a current area of discussion. For this purpose, field research is designed through higher education students who constitute a significant part of the population of Isparta. Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration (3rd and 4th year) students, who are expected to be relatively more aware of political and administrative participation mechanisms, are determined as the population of the study. The population size is 354 as the number of students actively continuing their education in 2022. Accordingly, the number 217, which is sufficient to represent the universe, is accepted as the lower limit of the sample. The survey technique, one of the quantitative research methods frequently used in social sciences, is used in the study. The questionnaire form is based on the scale developed by Aldemir and Şen (2020) on local participation and the scale is developed by the researchers by making additions. In the study, a total of 222 students are reached and healthy evaluable questionnaires are obtained. The survey is completed between September and November 2022. The data obtained are analyzed through SPSS program. Since the normality test values of the data set are obtained as Skewness (skewness) 0.0367 and Kurtosis (kurtosis) 0.002, it is understood that it is a normally distributed data and t-test is used in parametric tests for difference tests.

Findings:

The study examines the perceptions and behaviors of Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration students towards local participation mechanisms in Turkey. Some of the main findings obtained are listed. Firstly, it is concluded that the level of voting, which is the most basic participation method, is low among young and educated individuals (59%). Secondly, although most of the respondents state that those responsible for local governance should cooperate with the SDGs, it is found that a majority of the respondents (89.2%) do not have any SDG membership. Thirdly, it is observed that the respondents do not prefer the method of obtaining information or auditing municipalities' plans and budget data through methods such as participation in municipal and city councils. Fourthly, the participants are generally aware of citizens' right to information and the way to obtain information. It is understood that a significant portion of the participants do not know the methods of obtaining information and auditing such as open door, white desk and ombudsman. Finally, while the participants think that both the municipality and the special provincial administration should take into account the opinions of the public and civil society and the decisions of the city council when producing and delivering public services, they are also aware that they can participate in these ways.

Conclusion and Discussion:

Research findings are limited to the population of the study. Although the research is limited to a micro-universe, it is expected that students who receive undergraduate education on politics, participation, representation and citizenship would be more active in terms of participation. However, the fact that the results are not in this direction suggests that the issue should be repeated in different samples. As mentioned in the literature, if the active form of citizenship includes a sense of belonging to a community or nation, a shared identity and active participation behavior, it is also expected that participation behaviors would be performed at different levels and in different ways than voting behavior. As a result, in the study, it is seen that young people's (students') knowledge, use and awareness of local participation mechanisms are not sufficient, and it is thought that their lack of interest and passivity in participation is fueled by their future concerns, which include the responsibilities of their educational life and uncertainties regarding economic and employment.

1. GİRİŞ

Kentsel yerleşim alanlarının ortaya çıkışı antik döneme kadar uzanmaktadır. Kentler ilk ortaya çıktıklarında güvenlik, üretim ve barınma gibi basit işlevleri olan yapılar olarak karşımıza çıkmışlardır. Fakat süreç içerisinde bu basit yerleşim alanlarında işlevler çeşitlenmiş kentin sosyo-kültürel gelişim süreci başlamıştır. Bu gelişim süreçlerinin en önemlilerinden birisi dönemin ön plana çıkan medeniyetlerinden Antik Yunan Uygarlığında gerçekleşmiş ve kent devletlerinde yurttaşlık önemli bir sosyo-kültürel statü halini almıştır. Kent yurttaşlığına sahip bireylerin kentsel alanlarda yaşayanlar olarak sahip oldukları sosyal, politik ve ekonomik hak ve sorumlulukları olduğu belirtilmiştir. Ancak bugünkü kent yurttaşlığının temelleri Antik Çağ'da değil Orta Çağ'da atılmış; feodal beylerle yapılan anlaşmalar ile kent halkı ekonomik, siyasal ve yargısal anlamda bazı haklar elde etmiştir (Keleş ve Mengi, 2017, s. 54). Bununla birlikte Orta Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar kentte yaşayan tüm halkın kent yurttaşı olarak kabul edilmediği kent halkının yurttaşlar ve yurttaş olmayanlar olarak ikiye ayrıldığı ve kırsal alanlarda yaşayan insanların ağırlıkta olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte kentlerin ve kentte yaşayan bireylerin sayısal olarak artmasıyla kentteki sosyo-kültürel yapı daha da önem kazanmış ve yakından incelenmeye başlanmıştır. Kentte göç ederek gelen bireylerin ya da kentte ikamet eden nüfusun yaşadığı değişim süreci 'kentlileşme' başlığı altında yakından ele alınmıştır (Güven, 2016, s. 27); kent kültürü, kentlilik bilincini oluşturmak için kentsel düzlemde yeni yasal düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Kent yönetimine ya da yerel yönetimlere katılma, oy verme, kamu hizmetlerine erişim, kent hayatının kültürel ve sosyal olanaklarından yararlanmaya kadar her şeyi kapsayan kent yurttaşlığı kavramı daha da önemli bir hale gelmiştir.

Yapısal gelişim süreçlerinin ardından günümüzde kent yurttaşlığının en önemli yönlerinden birisini yerel yönetim katılma hakkı oluşturmaktadır. Yerel düzeyde katılım ülkede demokrasinin yerleşmesi ve sağlam temellere oturması bakımından büyük öneme sahiptir (Görün, 2006, s. 160). Yerel politikalar, kentsel hizmetler, imar yasaları, kamu güvenlik önlemleri ve temel hizmetlerin sağlanması gibi toplulukları günlük olarak etkileyen kararlar genellikle yerel düzeyde ele alınır. Vatandaşlara bu kararlara katılma fırsatı verildiğinde, ihtiyaçlarının karşılanmasını ve seslerinin duyulmasını sağlayabilirler. Modern anlamdaki katılım mekanizmasının çağdaş gelişmiş ülkelerinde yerel demokrasinin tarihsel gelişimi yerel halkın istekleri doğrultusunda tabandan yukarıya doğru olmuştur. Bu anlamda Batı ülkelerinde demokratik katılım hem geniş bir tabana yayılmış hem de ülke yönetiminde özel bir öneme sahip olmuştur. Türkiye'de ise yerel demokrasinin yayılımı geleneksel ve kültürel zemini tam olarak oluşmadan yukarıdan aşağıya doğru tesis edilmesiyle gerçekleşmiştir (Görün, 2006, s. 162). Bu durumu genel olarak kentsel düzeyde katılımın mekanizmalarını etkilediği ve yerel demokrasinin işleyişi noktasında sorun alanları oluşturduğu bilinmektedir. Fakat son yıllardan hem demokratik gelişim sürecinin ilerlemesi hem de iletişim ve teknoloji alanının yaşanan hızlı gelişim, Türkiye'de de demokratik katılım süreçlerine halk katılımı olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de yerel düzeyde halkın katılımını artırıcı mekanizmaların teşvik edildiği ve yeni katılım araçlarının oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca, yönetsel açıdan çeşitli reformların yapıldığı bilinmektedir (Bayraktar vd., 2010; Sobacı, 2014) Bununla birlikte yaşanan bu değişimi bilimsel açıdan ölçümlendirmek için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu kapsamda çalışma mevcut yapısal ve sosyo-kültürel değişimler ekseninde Türkiye'de kente yaşayan bireylerin yaşamı etkileyen kent yurttaşlığının önemli bir unsuru olan katılım hakkının bilinirliğini ve kullanımı üzerine bir araştırma yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma nicel araştırma yöntemlerinden anket metodunu kullanılarak, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencilerinin Türkiye'de yerel katılım mekanizmalarına yönelik algıları ve davranışları incelenmiştir. Elde edilen verilere göre Türkiye'de gençlerin katılım düzeyinin eksikliklerin olduğu, bazı katılım mekanizmalarını bilmedikleri ve farkında oldukları katılım mekanizmaları içerisinde de yeterli düzeyde yer almadıkları görülmektedir. Elde edilen sonuçlarla hazırlanan bu çalışma ile araştırmacılara katılım konusunda güncel veriler sunulurak; Türkiye'de son yıllarda iletişim ve teknoloji alanında hızlı gelişmenin katılım mekanizmalarına etkileri ölçümlendirilerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

2. KENT, KENT YURTTAŞLIĞI VE KATILIM

Kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimi insanlık tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Kentlerin kökenleri, neolitik döneme kadar uzanmaktadır. İlk kentsel yerleşim yerleri Mezopotamya olarak isimlendirilen Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki verimli toprakların tarım yapılabilecek alanlara M.Ö. 3500-4000 kurulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Mezopotamya'nın yanı sıra Mısır-Nil ve Hindistan-İndus dünyanın değişik yerlerinde kentler ortaya çıkmıştır (Negiz, 2017, s. 161). Ortaya çıkan bu ilk kentler genellikle savunma, ticaret ve bir yönetim merkezi

olarak insanların bir arada yaşadığı nüfus yönünden sınırlı tarımsal özellikleriyle ön plana çıkan yerleşim alanları olmuşlardır. Zaman içerisinde kentlerin ve kentte yaşayan bireyler için ortaya çıkan bu basit fonksiyonlar sosyal olarak da giderek çeşitlenmiş, kentli olmak ya da kentte yaşamak bir takım niteliksel yeni olguların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu değişimin temel öncülerinden birisi MÖ. VII. Yüzyılda ortaya çıkan Antik Yunan medeniyeti olmuştur. Polis olarak adlandırılan kent devletleri şeklinde örgütlenen bu medeniyet demokrasi ve yurttaşlık kavramlarının ortaya çıktığı yerler olmuştur. Yunan kentlerinde krallıktan aristokraziye ve demokrasiye kadar farklı uygulamalar görülmekle birlikte; Yunan medeniyetini temsil eden yönetim demokrasi olarak kabul görmüştür (Sevinç, 2021, s. 211). Yunanistan'da demokrasi, sakinlerin şehir yönetimine katıldığı bir yurttaş yönetimi olarak ortaya çıkmıştır. Yönetimine katılımın kentnin siyasi ve sosyal yaşamındaki çok çeşitli işlevlerle ilişkili olduğu görülür. Askerlik, vergi yükümlülüğü, memurluk, dava açma hakkı, yargılama hakkı, halk meclisinde yer alma hakkı, seçme hakkı ve yönetici seçilme hakkı gibi kentnin siyasal yaşamında rol perspektifinin genişliğine rağmen her birinin yurttaşlık olarak nitelendiği görülmektedir (Akkoç, 2014, s. 33-34). Fakat antik Yunan medeniyetinde gelişmeye başlayan yurttaşlık herkes için genel ve kapsayıcı değildir. Bu haklardan yararlanamayan kadınlar, köleler, zanaatkarlar ve ticaret erbabı kimseler vardır. Bunlar yurttaş olarak görülmemiş ve belirtilen haklardan yararlandırılmamıştır (Düzenli, 2020, s. 19-20). Yurttaşlık kavramı Antik Yunan sonrasında Antik Roma'da önemli bir sıfat olmuş, fakat Yunan polislerinin aksine Roma'nın yurttaşlık anlayışı toplumun küçük bir kesiminin sahip olduğu bir ayrıcalık olmaktan çıkmıştır. Tarihte ilk kez Roma İmparatorluğu döneminde yurttaşlık merkezi bir devlet idaresine ait olunan mensubiyet üzerinden tanımlanmaya başlamıştır (Düzenli, 2020, s. 24-25).

Orta Çağ'a gelindiğinde yurttaşlığın tanımlanma sürecinde atıf yapılan yönetim birimi Roma'da olduğu gibi bir merkezi güçlü bir iktidar olmamıştır. Orta Çağ'da merkezi otoritelerin zayıflamasıyla birlikte Avrupa'nın farklı bölgelerinde kent devletleri ön plana çıkmış ve her birinin kendi sınırları içerisinde yaşayan halklar için yurttaş olunan siyasal birlikler doğmuştur. Kent devletlerinde kimlerin vatandaş kabul edileceği, ikamet ettikleri yer ve sahip oldukları mal varlığına bağlı bir durumdur. Yurttaş olmak, kişinin düzenli toplantılara katılması, vergi ödemesi ve askerlik görevini yerine getirmesi gibi bazı statüsü olan görevlerinin olduğunu anlamına gelmektedir (Heater, 2007, s. 81). İmparatorlukların güçlenmeye başlayarak kent devletlerinin iktidarına son vermesi Orta Çağ vatandaşlığının karakterinin değiştirmiş ve yurttaşlık kavramının karakterini önem kazanmasına neden olmuştur. Bununla beraber yurttaşlığın bir kavram olarak merkezileşmesi için Devrimler Çağı'nı beklemek gerekmiştir (Güngör, 2017, s. 444).

Yurttaşlık kavramının gelişimindeki temel kırılma noktalarından birisi Fransız Devrimi'nin ardından imparatorlukların yıkılması ile gerçekleşmiştir. 1789 Fransız Devrimi'nin ardından imparatorlukların etkisini kaybetmeye başlamasıyla bağımsızlığını kazanan halkların kurduğu ulus devletler ön plana çıkmıştır. Dönemin en önemli kavramlarından biri 'Toplum Sözleşmesi'dir. Toplum sözleşmesi haklı, eşit ve doğru bir toplumun temellerini atmayı amaçlamıştır (Rousseau, 2021, s. vi). Fransız Devrimi ile birlikte başta kadınlar olmak üzere toplumun tüm kesimleri dışlanmışlık kavramından kurtularak eşitliğe dayalı hak ve ödevler ekseninde yurttaşlığın öncülleri olmuşlardır. Feodalizmin hiyerarşik toplumsal yapısının aksine, ana hatlarını çizdiğimiz siyasal ve söylemsel anlayışlar bağlamında kurulan modern yurttaşlık, hukuken eşitlenmiş bir toplumsal yapının oluşmasını sağlamıştır (Güngör, 2017, s. 445; Şahbudak, 2010, s. 8). Modern anlamdaki bu yurttaşlık kavramının gelişim süreci içerisinde kentli ya da kentli olmayan ayrımı yapılmaksızın birlikte vatandaş olarak yasal zeminde eşit kabul edilmiş ve herhangi bir ayrım yapılmamıştır (Kiriş, 2018, s. 11). Kent hür iradeye sahip vesayet altında olmayan insanların yaşadığı, sosyal etkileşim alanı olan yerleşim birimleri olarak nitelenmiştir (Kiriş, 2018, s. 12). Yurttaşlık, ulus-devlet ile olan ilişkisi şeklinde ele alındığında, en basit anlamda "bir siyasal topluluğun üyesi" olmak demektir (Sarıbay, 1998). Modern anlamdaki yurttaşlığın tarih boyunca ortaya konulmuş olan diğer vatandaşlık pratiklerinden farklı olmasını sağlayan yönlerinden bir diğer ise vatandaşlığın hukuki anlamda kaydettiği temel ilerleme düzeyidir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, vatandaşlık hakkını temel bir insan hakkı olarak kabul etmektedir. Bu, herkesin vatandaşlığını edinme, değiştirme veya vatandaşlığını muhafaza etme ve vatandaşlığından keyfi olarak mahrum bırakılmama hakkını içermektedir (UN, 2023). 1966'da kabul edilen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, vatandaşlık hakkını ve vatandaşların haklarının korunmasını daha da genişletmektedir. Bu sözleşmeler, kamu yaşamına katılma, seçme ve seçilme ve eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere erişim hakkını tanımaktadır. Ayrıca devletlerin vatandaşlarını ırk, cinsiyet, din veya diğer statülere dayalı ayrımcılığa karşı korumasını şart koşmuştur (UN, 2023a). Ek olarak, 1989 yılında kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, her çocuğun vatandaşlık edinme ve ebeveynlerini tanıma ve

onlar tarafından bakılma hakkını tanımıştır. 1979'da kabul edilen Kadımlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme de toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ilişkin vatandaşlık konularını ele almaktadır (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2023).

Yurttaşlık, genellikle belirli bir ülkenin üyesi olma durumu, beraberindeki haklar ve sorumluluklar olarak ifade edilmektedir. Günümüzde varlığını hissettiren iki temel yurttaşlık anlayışı vardır. Birincisi, yasalar karşısında pasif bir konumda olan ve kendisine verilen her şeyi sorgulamadan kabul eden; temel de devlete karşı ödev ve sorumluluklar üzerine kurulu pasif yurttaşlık; ikincisi ise haklarının yanı sıra sorumluluklarının da bilincinde olan, gerektiğinde bu hakları arayabilen bireyleri esas alan aktif vatandaşlık anlayışıdır (Şahbudak, 2010, s. 253). Ancak, bununla birlikte yurttaşlık pasif olan yasal statüden çok daha fazlasıdır. Yurttaşlık bir topluluğa veya ulusa ait olma duygusunu ve paylaşılan bir kimliği ve ayrıca bu topluluğa aktif olarak katılma taahhüdünü kapsamaktadır. Bu yüzden katılım, kişinin topluluğuyla ilişki kurmayı ve katkıda bulunmayı içerdiği için yurttaşlığın temel bir bileşeni sayılmaktadır (Desforges, 2014, s. 550). Katılım oy kullanma, meclis toplantılarına katılma, gönüllü olmaya ve toplumsal değişimi savunmaya kadar pek çok biçimde olabilmektedir. Ancak, kişinin katılım eylemi sadece bunlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda kişinin kendi topluluğunun ve bir bütün olarak toplumun geleceğini şekillendirmesiyle de ilgili bir durumdur. Vatandaşlar, savunuculuk, aktivizm yoluyla veya sadece kendileri için önemli olan konular hakkında konuşarak, günlük yaşamlarını etkileyen politikaları ve kararları etkileme gücüne sahiptir. Vatandaşlık, farklı seslerin temsil edilmesini ve tüm vatandaşların ihtiyaçlarının dikkate alınmasını sağlayarak demokrasinin güçlendirilmesine yardımcı olabilirler. Aynı zamanda vatandaşlar, topluluklarıyla ilişki kurarak ve onlara katkıda bulunarak toplumlarının geleceğini şekillendirebilir ve seslerinin duyulmasını sağlayabilirler.

Halk, hükümet üzerinde etkili olmak, görüşlerini yetkili makamlara duyurmak ve karar alma süreçlerini etkilemek için birçok siyasi katılım türünü kullanabilir. Siyasi, sosyal ve ekonomik bir otoritenin tercihlerini paylaşmayı veya etkilemeyi içeren bir kavram olarak katılımın günümüzde iki temel özelliği vardır. Bunlardan birisi çok sayıda tarafın varlığı ve diğeri taraflar arasında hiyerarşik bir farklılığın tesis edilmesidir (Uysal, 198, s. 62). Siyasal katılım, genel olarak, toplum üyelerinin (vatandaşların) politika belirleme, karar alma, hükümet yetkililerinin seçimi ve siyasi sistem içinde toplumsal düzenin kurulması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin çalışmalarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemek için gerçekleştirdikleri yasal eylemleri ifade eder (Talaşlı, 1996, s. 21). Her siyasi sistem, siyasi sürecin bir kurallar bütünü içerisinde devam etmesini öngörür ve siyasi sürece kimlerin katılıp katılmayacağını, nasıl ve hangi düzeylerde katılabileceğini düzenleyerek siyasi yaşamı tanzim eder. Siyasal katılım araştırmalarında katılımı belirleyen bağımsız faktörler olarak cinsiyet, yaş, eğitim, anne-baba eğitimi, ikametgah türü, istihdam, gelir düzeyi ve medeni durum yaygın olarak ifade edilmektedir (Kışlalı, 1987, s. 358; Lipset, 1986, s. 171). Bu faktörlere ek olarak Çukurçayır (2004, s. 71-74) örgüt üyeliği ve kitle iletişim araçlarını takip; Dirlık ve Savaş Yavuzçehre (2023, s. 122) aidiyet, sorumluluk ve bilinç; Kourvetariz ve Dobratz (2004, s. 78) din, etnisite, ırk ve sosyal sınıf; Zenginkuzucu (1998, s. 49-52) ise bölgeyi, siyasi katılımı etkileyen önemli faktörler arasında saymaktadır.

Genel anlamda bir toplumun sosyo-ekonomik gelişmesinin bireylerin siyasi katılım davranışı üzerindeki temel etkilerini Huntington ve Dominguez şu şekilde ifade ederler (1975):

- Bir toplumda siyasi katılım sosyoekonomik statüyle birlikte artma eğilimindedir. Daha yüksek eğitim seviyesine, daha yüksek gelire ve daha yüksek statülü mesleklere sahip olanların, daha düşük eğitim seviyesine ve daha düşük prestijli işlere sahip olanlara göre katılım gösterme olasılığı daha yüksektir. Ekonomik büyüme bir toplumdaki yüksek statülü rollerin payını artırır; daha fazla birey okur-yazar olur, eğitim alır, daha fazla para kazanır ve orta sınıf işlerde çalışır.
- Örgütlerin ve derneklerin genişlemesi ve daha fazla bireyin bu gruplara katılması yoluyla sosyoekonomik kalkınma siyasi katılımı teşvik eder.
- Ekonomik ve sosyal modernleşme, sosyal gruplar arasında gerilim ve çatışmalara neden olur; yeni gruplar ortaya çıkar, mevcut örgütler zorluklarla karşılaşır ve daha düşük statülü gruplar durumlarını iyileştirme olanaklarından yararlanır. Sosyoekonomik sınıflar, bölgeler ve topluluk grupları arasında artan gerilimler sonucunda bir grup bilinci oluşmakta ve gruplar siyaset yapmak zorunda kalır.
- Ekonomik kalkınma devlet faaliyetlerinin hem farkına varır hem de genişlemesine yol açar. Devlet faaliyetlerinin sosyal gruplar üzerindeki etkisi ne kadar büyük olursa, bu grupların devlet yönetiminin

hayatlarındaki önemine dair farkındalıkları da o kadar artar ve hükümet tercihlerini etkilemek için daha aktif bir şekilde çaba gösterirler.

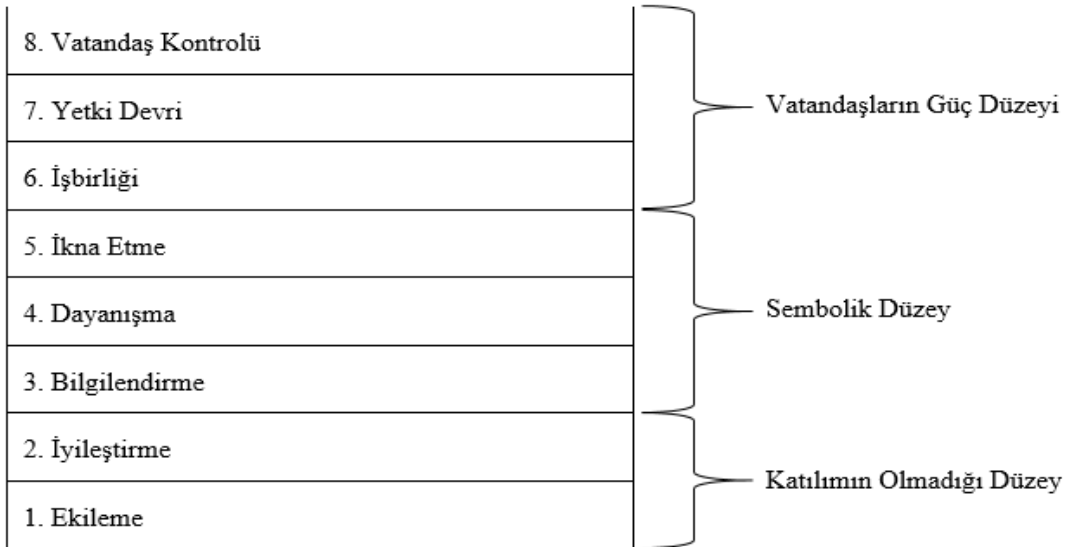
Sonuç olarak, katılımcı demokrasi modeli yönetim ve yönetime aktif katılımı teşvik eder ve demokrasinin sadece elitlerin değil tüm vatandaşların siyasi bir kültür geliştirmesine olanak sağlaması gerektiğini savunur (Göymen, 1999, s. 72).

3. YEREL KATILIM MEKANİZMALARI VE YURTTAŞLIK

Ulusal düzeydeki katılım kadar önemli olan bir diğer husus yerel düzeydeki katılımdır. Yerel katılım yurttaşlığın önemli bileşenlerinden birisidir. Toplulukla ilişki kurmayı, zaman ve kaynakları gönüllü olarak kullanmayı ve karar verme süreçlerine katılmayı kapsamaktadır (Eroğlu, 2006, s.192). Yerel yönetim, imar kanunları ve bina yönetmeliklerinden okul politikalarına ve kamu güvenlik önlemlerine kadar vatandaşların günlük yaşamlarını etkileyen kararların alındığı yerdir. Vatandaşlar belediye meclisi toplantılarına katılarak, halka açık oturumlara katılarak ve yerel danışma kurullarında hizmet vererek topluluklarının nasıl yönetileceği konusunda söz sahibi olabilirler. Bundan dolayı yerel katılım, yerel yönetimlerin hizmetlerini ve politikalarını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Yerel katılımın hedefleri arasında toplumun ihtiyaçlarına uygun kararlar almak, şeffaf bir yönetim anlayışı benimsemek, vatandaşların farkındalığını artırmak ve yerel demokrasinin güçlenmesini sağlamak yer almaktadır. Fakat bununla birlikte yurttaş olarak yerel katılım sadece bireyler için önemli değildir; ayrıca daha güçlü, daha dayanıklı topluluklar oluşturmak için de gereklidirler. Vatandaşlar kendi topluluklarıyla meşgul olduklarında ve dahil olduklarında, yerel sorunları sahiplenme ve çözüm bulmak için birlikte çalışma olasılıkları daha yüksektir. Yurttaşların yerel katılımının etkin olarak sağlanması daha iyi hizmet edebilen daha şeffaf, hesap verebilir bir yerel yönetimin ortaya çıkması sonucunu doğurur.

Ortaya çıkacak bu potansiyel faydalar nedeniyle katılım konusu teorik açıdan da sıklıkla incelenmiş ve katılım düzeylerinin sınıflandırılabilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Vatandaş katılım düzeylerine ilişkin en çok bilinen sınıflandırmalardan bir tanesi Arnstein (1969) tarafından oluşturulan katılım merdivenidir. Bu merdivende, katılım düzeyleri sekiz basamaktan oluşan bir sınıflandırma (1. Ekileme; 2. İyileştirme; 3. Bilgilendirme; 4. Dayanışma; 5. İkna Etme; 6. İşbirliği; 7. Yetki Devri; 8. Vatandaş Kontrolü) ile açıklanmaktadır. Bu sekiz basamaklı merdiveni ise kendi içerisinde (Katılımın Olmadığı Düzey; Sembolik Düzey; Vatandaşların Güç Düzeyi) üç düzeye ayırmıştır. Arnstein'in katılım merdiveni ve düzeyleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Arnstein'in Katılım Merdiveni³

Kaynak: (Arnstein, 1969, s. 217).

³ Şekil asıl kaynaktan yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İlk düzey ‘katılımın olmadığı düzey’dir. Bu düzeyde temel amaç, vatandaşların plan ya da programlarının gerçekleştirilmesi katılımlarını sağlamak değil güç sahiplerine vatandaşları eğitime ve iyileştirme imkânı sağlamaktır. İkinci düzey ‘semboliklik düzey’dir. Bu düzeyde vatandaşların söz sahibi olmalarına, bilgilendirilmelerine ya da öneride bulunmalarına imkân tanınmakla birlikte düşüncelerinin güç sahipleri tarafından önemsenme gücü yoktur. Karar verme hakkı güç sahibindedir. Üçüncü Düzey ise ‘vatandaşların güç düzeyi’dir. Bu düzeyde vatandaşlar işbirliği, yetki devri ve vatandaş kontrolü gibi haklara sahiptir (Arnstein, 1969, s. 217). Katılım düzeyleri teorik zemine oturmak için çaba harcayan bir diğer araştırmacı White’tır. White’a göre dört katılım kategorisi vardır: Bunlar, dönüşümsel, araçsal, temsili ve nominal’dır. White (1996, s. 7)’a göre her katılım şeklinin farklı fonksiyonları bulunmakta ve en üstteki aktörler ile en alttaki aktörlerin her form için farklı çıkar ve algıları bulunmaktadır. White’ın çalışması güçlü ve zayıf aktörler arasındaki dinamik ilişkilerin düşünülmesine yardımcı olmaktadır. Yine literatürde Wilcox (2003, s. 8) tarafından katılım düzeylerini ‘bilgilendirme, danışma, birlikte karar verme, birlikte hareket etme, destekleme’ olmak üzere beş düzeyde inceleyen bir model ve Pretty tarafından ‘manipülatif katılım, pasif katılım, danışma yoluyla katılım, maddi teşviklerle katılım, fonksiyonel katılım, etkileşimli katılım’ olmak üzere altı düzeyde inceleyen başka bir model de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) Aktif Katılım Modeli ve Uluslararası Vatandaş Katılım Birliği Katılım Tipolojisi gibi katılım düzeylerini açıklayıcı farklı çalışmalar da bulunmaktadır. Literatürde vatandaş katılımı için çok sayıda model oluşturulmuş ve yayınlanmıştır. Bu modeller belirli şekillerde farklılık gösterse de; temel amaçları bireylerin karar alma sürecini ne ölçüde etkilediğini göstermektir (Saylam, 2020, s. 26; Uçar Kocaoğlu, 2017, s. 51).

Teorik olarak yapılan çalışmalarının dışında uluslararası ve ulusal olarak da yerel-kentsel katılıma yönelik önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Katılım konusunda gerçekleştirilen uluslararası düzenlemeler arasında şunlar yer almaktadır (Tuğaç, 2020, s. 231; UNFPA, 2023; Avrupa Konseyi, 2008; Avrupa Konseyi, 2014; Avrupa Konseyi, 2023; UN, 2023b; Keleş ve Mengi, 2017, s. 88-91; UNCED, 1992; UNECE, 1998);

- Avrupa Konseyi’nin 1992 yılında kabul ettiği ‘Avrupa Kentsel Şartı’. Bu belge, kentli haklarının neler olduğu konusunda temel bir çerçeve çizen ve kent hakkını teşkil eden düzenlemedir. Avrupa Kentsel Şartı metni yirmi maddelik bir deklarasyon ve on üç maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır. Bu yirmi maddelik deklarasyon içerisinde ‘katılım hakkı’ da yer almaktadır. Katılım hakkı doğrultusunda yerel yönetimler kentte yaşayan her birey için ‘kent yönetimlerinde, çoğulcu, demokratik; kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmanın esas olduğu; gereksiz bürokrasiden arındırılmış, yardımlaşma ve bilgilendirme ilkelerinin sağlandığı ortamların geliştirilmesinden’’ sorumlu tutulmuştur.
- Avrupa Konseyi’nce kentsel katılıma ilişkin düzenlemeleri içeren ve 1988 yılında yürürlüğe giren ‘Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’.
- Avrupa Konseyi’ne üye olan ülkelerin yerel ve bölgesel yönetimlerinden sorumlum bakanlarının 2007 tarihinde kabul ettikleri ‘Yerel Düzeyde Yenilikçi ve İyi Yönetişim’ adlı belge.
- Yerel demokrasi ve katılım başlıklarının altının çizildiği Avrupa Konseyi tarafından yapılan ‘Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto’.
- Kentsel düzeyde katılımın önemini vurgulandığı Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen ‘İnsan Yerleşmeleri Toplantıları (HABİTAT I, II ve III)’.
- Birleşmiş Milletler’in katılım konusu üzerinde durduğu 1992 yılında Rio’da gerçekleşen Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın sonuç belgeleri.
- Birleşmiş Milletler’in yönetişim kavramını kurumsallaştırdığı ‘Gündem 21’ adlı eylem planı.
- Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından 1998 yılında kabul edilen; Herkesin çevresel karar alma süreçlerine katılma ve çevresel konularda bilgiye erişim hakkının tanımlandığı ‘Aarhus Sözleşmesi’.

Bu uluslararası yasal araçlar ve yönergeler, hükümetlerin yerel düzey de dahil olmak üzere vatandaşların katılım haklarını geliştirmesi ve koruması için bir çerçeve sağlamaktadır. Pek çok ülke bu ilkeleri yerel yönetim yasaları, çevre yasaları ve topluluk geliştirme politikaları gibi ulusal yasa ve yönetmeliklerine dahil etmiştir. Türkiye’de de yerel katılımı sağlayıcı yerel düzeyde faaliyet gösteren yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar, vatandaşların kendi yörelerindeki sorunları belirleyerek çözüm önerileri sunmalarını, yerel yönetimlerle iş birliği yaparak karar alma süreçlerine katılmalarını ve mahalleleri için gelişmeleri takip etmelerini olanaklı kılmaktadır. Türkiye’de yerel hizmetlerin sunumundan sorumlu temel aktör belediyelerdir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi 30 metropol kentte,

kentsel hizmetlerin tamamı il sınırı içerisinde belediyeler tarafından yürütülmektedir. Bunun dışında kalan 51 kentte ise kentsel hizmetlerin sunumunda belediyeler asli aktör olmakla birlikte İl Özel İdarelerinin de olduğu görülür. 5393 Sayılı Belediye Yasasına göre belediye yönetiminin organları belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanı şeklindedir. Belediye başkanı doğrudan halk tarafından seçilir. Bunun yanı sıra belediyenin karar organı olan belediye meclisi seçmenler tarafından seçilerek oluşturulur. 5393 Sayılı Belediye Kanunu yerel halkın katılım mekanizmaları ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir (Belediye Kanunu, 2005). Bu düzenlemeler arasında mahalle ve mahalle muhtarlıkları, hemşehri hukuku, kamuoyu yoklaması ve araştırması, belediye meclisi toplantıları, ihtisas komisyonları, stratejik plan ve performans programı, kent konseyi ve belediye hizmetlerine gönüllü katılım yöntemleri bulunmaktadır. Büyükşehir haricindeki kentlerde yerel yönetim organlarından bir diğeri ise İl Özel İdaresidir. 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Yasasına göre İl Özel İdaresi yönetiminin organları İl Genel Meclisi, İl Encümeni ve Validen oluşmaktadır. İl Özel İdaresinin karar organı olan İl Genel Meclisi seçmenler tarafından seçilerek oluşturulur. 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu yerel halkın katılım mekanizmaları ilişkin düzenlemelere yer vermiştir (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005). Bu düzenlemeler arasında ihtisas komisyonları, kamuoyu yoklaması ve araştırması, İl Genel Meclisi toplantıları ve İl Özel İdaresi hizmetlerine gönüllü katılım yer almaktadır. Türkiye’de yerel düzeyde katılım mekanizmaları bu kapsamda temel olarak Belediyeler ve İl Özel İdaresi bünyesinde sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra merkezi-yerel yönetimler tarafından yerel düzeydeki katılımı artırıcı ve denetimi sağlayıcı CİMER, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Beyaz Masa, Açık Kapı gibi farklı yöntemlerde bulunmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022; Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 2003).

Bireylerin katılım düzeyleri birbirinden farklıdır. Bazı insanlar siyasete ya da yönetime hiç katılmamayı tercih ederken, diğerleri aktif olarak zaman, çaba ve para kaynaklarını katılım noktasında kullanmayı tercih etmektedir. Kişilerin katılım noktasındaki eğilimlerini etkileyen unsurlardan önemli bir bölümünü sosyo-ekonomik değişkenler oluşturmaktadır. Bu sosyo-ekonomik faktörleri eğitim, gelir, coğrafik özellikler, yaş, cinsiyet ve meslek gibi sıralamak mümkündür. Sosyoekonomik değişkenler arasında bireylerin katılım düzeylerini etkileyen önemli değişkenlerden ikisi kişilerin yaşları ve eğitim düzeyleridir. Bireyin kontrolü dışında olan bu unsurların katılım eylemi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin yaşlılara göre daha az yükümlülükleri olduğu ve daha aktif oldukları için, gençler her türlü faaliyete katılmaya daha uygundur (ARI, 2001, s. 10-20). Bazı yaşlıların sağlık sorunları nedeniyle oy kullanmadığı göz önüne alındığında, yaş faktörünün ne kadar önemli olduğu açıktır (Turan, 1986, s. 80). Yapılan bir araştırmada 20-45 yaş arası dönem en yoğun siyasi katılımın gerçekleştiği dönem olduğu görülmüştür (Öztekin, 2016, s. 162-170). Başka bir araştırmada gönüllü katılım noktasında 15-25 yaş arasında katılım düzeyinin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Emre Özer, 2011, s. 52). Siyasal katılım özelinde yapılan bazı araştırmalarda bireylerin genç olmasının siyasi katılımı artırmadığına yönelik aksi yöndeki bulgulara da ulaşılmıştır. Bu bağlamda yapılan bir araştırma, yaş ile siyasi katılım arasındaki ilişkiyi iki şekilde açıklamaktadır. İlk olarak, siyasi katılım özellikle orta yaşlılar arasında güçlü iken, genç ve yaşlı kuşaklar arasında daha düşüktür. İkinci olarak, istisnai katılım daha genç yaşlarda gerçekleşirken, olağan katılım yaşla birlikte artmaktadır. Örneğin, bir siyasi partiye üye olmak siyasi katılımı artıran bir unsur olsa da, gençler genellikle bunu kullanmak konusunda isteksizdir. Ayrıca, insanlar yaşlandıkça tercihlerinde daha kararlı hale gelir ve siyasi hayata daha fazla dahil olurlar (Baykal, 1970, s. 82). Uluslararası Demokratik Enstitüsü hazırlanan bir raporun araştırma sonuçlarına göre daha geniş bir yelpazede gençlerin yönetsel ve siyasi katılım düzeyleri ne ilişkin yapılan araştırmada temel yaşam koşullarının zorluğu, işsizlik, zaman yetersizliği gibi sorunlar ve imkansızlıklar gençlerin katılım faaliyetlerini zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Bu ve buna benzer etkenlerden dolayı gençlerin kentlerindeki dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini gönüllü olarak takip etmedikleri ve desteklemedikleri görülmüştür. Ayrıca, gençlerin yerel yönetimlerin mevcut karar alma mekanizmalarından ve bu mekanizmaları etkileyebilecek sivil toplum gibi aktörlerden habersiz oldukları anlaşılmıştır. Bunun sonucunda belediye meclisi ve/veya sivil toplum gibi mevcut katılım mekanizmaları yoluyla yerel yönetim politikalarını etkilemek, gençler arasında tipik olarak dile getirilen bir katılım şekli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Ulusal Demokratik Enstitüsü, 2021).

Kişilerin eğitim düzeyleri de benzer şekilde katılımı etkileyen önemli bir diğer sosyo-ekonomik değişkendir. Turan’a göre eğitim seviyesinin yükselmesi katılımda istenen davranışların gösterilmesini sağlamaktadır (1986, s. 77). Bundan dolayı eğitim, bireyi siyasi katılmaya hazır duruma getirmektedir. Bu hazır olma durumu iki yönlü olarak gerçekleşmektedir; Birincisi, eğitim, siyasi kültürün duygusal ve bilişsel bileşenlerini bireye aktararak bireyin değer ve tutumlarını geliştirir. İkinci olarak, daha yüksek eğitim seviyesine sahip olanlar, siyasi olayların içeriğini analiz etme ve eleştirme konusunda daha büyük bir kapasiteye ve daha yüksek derecede siyasi katılıma sahiptir (Temizel, 2012, s. 125). İnsanlar eğitim düzeyleri arttıkça siyasi yaşama katılma konusunda daha fazla

zorunluluk duygusu kazanmakta, siyasal katılımı bir yurttaşlık görevi olarak algılamakta ve siyasal kararları etkileme eğilimleri artmaktadır (Cansever, 2018, s. 77). Eğitim seviyeleri yüksek olmasına rağmen üniversite öğrencilerinin seçimlere katılım düzeylerinin diğer seçmenlerin genel katılımından ve gençlik katılımından daha az olduğuna dair aksi yönde bulgulara ulaşan çalışmalarda yapılmıştır (Özyurt, 2010, s. 289). Gerçekleştirilen bu çalışmalar sosyo-ekonomik değişkenlerden yaş ve eğitime bağlı olarak katılım farklı sonuçlara ulaşmıştır. Konu üzerindeki yapılan çalışmaların farklı sonuçlara ulaşılması, mevcut literatüre katkı sağlayacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

4. YURTTAŞLIK VE YEREL KATILIM FARKINDALIĞINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmaya İlişkin Temel Bilgiler

Araştırma alanı olarak belirlenen Isparta ili, Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde Göller Bölgesi olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır. Sosyoekonomik gelişmişlik göstergeleri açısından Türkiye'nin en gelişmiş on altıncı kentidir. Isparta, eğitim ve sağlık olanakları açısından Türkiye ortalamasının üzerinde bir performans sahiptir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017). Ayrıca TÜİK araştırmasına göre Isparta, Türkiye'nin en yaşanabilir ve mutlu şehridir (TÜİK, 2015; Anadolu Ajansı, 2016; İHA, 2022). Kentin nüfusu 445.325 kişidir. Bu kişilerin büyük çoğunluğu (334.121 kişi) kentsel alanda ikamet etmektedir. Isparta'da 219.840 erkek ve 225.485 kadın bulunmaktadır. Yaş bakımından nüfusun çoğunluğu 20-24 yaş arasındadır (TÜİK, 2023). Bunun temel nedenlerinden birisi Isparta'nın öğrenci kenti olmasıdır. Kentte yaklaşık 62.383 Yüksek Öğretim öğrencisi bulunmaktadır (YÖK, 2023).

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Soruları

Hazırlanan çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi 06.10.2022 tarih ve 126/12 sayılı Üniversite Etik Kurulu Onay Belgesi ile bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Çalışma, günümüzde güncel bir tartışma alanı olarak sıklıkla gündeme gelen yurttaşlık ve katılım konusunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Isparta nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Yüksek Öğretim Öğrencileri üzerinden bir saha araştırması dizayn edilmiştir. Siyasal ve yönetsel katılım mekanizmalarını tanıma ve bilme yönünden görece daha farkında olması beklenen Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (3. ve 4.sınıf) öğrencileri çalışmanın evreni olarak belirlenmiştir. Evren büyüklüğü 2022 yılında aktif olarak öğrenimine devam eden öğrenci sayısı olarak 354'dür. Bu doğrultuda, evreni temsil edebilme yeterliliğine sahip olan 217 sayısı, örneklemin alt sınırı olarak kabul edilmiştir (Baş, 2005, s. 47; Cohen, Manion ve Morrison, 2018, s. 206). Çalışmada sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu, Aldemir ve Şen (2020) tarafından yerel katılım üzerine geliştirdikleri ölçek temel alınmış ve ölçek araştırmacılar tarafından eklemeler yapılarak geliştirilmiştir. Çalışmada Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencileri üzerinden bir araştırma yapılmak istenmesindeki kasıt; yurttaşlık ve katılım konularında lisans programları kapsamında ilgili dersleri alıyor olmalarından bahisle; farkındalık seviyelerinin yüksek olduğu öngörüsüdür. Bu bağlamda araştırmada bu bölüm özelinde toplamda 222 öğrenciye ulaşılmış ve sağlıklı değerlendirilebilir anketler elde edilmiştir. Anket çalışması 2022 yılı Eylül ve Kasım ayları arasında tamamlanmıştır. Elde edilen veriler sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan SPSS programı yardımı ile analiz edilmiştir. Veri setinin güvenilirlik testi %87,8 olarak elde edilmiş olup; soru formunda kullanılan soruların katılımcılar tarafından anlaşılabilirliğini sunmaktadır. Yine veri setinin normallik testi değerleri, Skewness (çarpıklık) ,0367 ve Kurtosis (basıklık) ,002 olarak elde edilmiş olduğundan normal dağılım gösteren bir veri seti olduğu anlaşılmış ve fark testleri için parametrik testlerden t-testi kullanılmıştır.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışma kapsamında öncelikli olarak demografik bulgular sunulmuştur. Katılımcılara ait demografik bilgilerin verilmesinin ardından katılımcıların oy kullanma ve STK üyelik durumu ilişkin frekans dağılımı katılım mekanizmaları farkındalık ve katılım yurttaşlık ölçek ortalaması ait veriler gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	103	46,4
	Kadın	119	53,6
	Toplam	222	100,0
Yaş	18-21	119	53,6
	22-25	99	44,6
	26-29	4	1,8
	Toplam	222	100,0
Yaşadığı Yer	Kent	185	83,3
	Kır/Köy	37	16,7
	Toplam	222	100,0
Sınıf	3. Sınıf	123	55,4
	4. Sınıf	99	44,6
	Toplam	222	100,0

Araştırmaya katılan 222 öğrencinin %55,4'ü 3. ve %44,6'sı 4.sınıf öğrencisi olup; katılımcıların %46,4'ü erkek ve %53,6'sı kız öğrencidir. Yaş seviyesinde ise ağırlıklı olarak yükseköğretimin başladığı yaşlar olan 18 yaş üstü ağırlıktadır 18-25 yaş aralığı toplamda kütlenin %98,2'sini oluşturmaktadır. Katılımcı öğrenciler %83,3 oranında kent yerleşimlerinde yaşamaktadırlar.

Tablo 2. Oy Kullanma ve STK Üyelik Durumu

		Frekans	Yüzde
Daha Önce Oy Kullanma	Evet Kullandım	131	59,0
	Hayır Kullanmadım	91	41,0
	Toplam	222	100,0
STK Üyelik	Evet Var	24	10,8
	Hayır Yok	198	89,2
	Toplam	222	100,0

Katılımcıların ülkemizde yapılan herhangi bir seçimde oy kullanma oranları %59'dur. Oy kullanmak katılım mekanizması içinde en temel en basit ve en genel olan bir davranış türüdür. Yurttaşlık bilincinin gelişiminde ve katılımcı yurttaş olabilmek adına önemli bir yer tutar. Bu nedenle katılımcıların oy verme sürecine dahil oluşları, katılım, yurttaşlık ve katılım mekanizmaları konusunda bilinçli olmaları adına önemli bir veridir. 1987 yılında Türkiye'de genel seçimlere en yüksek katılım oranı %93,38 olarak gerçekleşmiştir. 14 Mayıs 2023 seçimleri ise 87 den sonra geçirilen son 10 seçimin 87,04 oranı ile en yüksek katılımı seçimi olarak kayıtlara geçmiştir (Euronews, 2023). Türkiye Raporu tarafından yapılan araştırmaya göre bu seçimlerde %9 oranındaki genç kararsız seçmenin (18-30 yaş) sandığa gitmediği anlaşılmaktadır. Sandığa giden genç nüfus ise %91 oranındadır (Veri Kaynağı, 2023).

Tabloda bir diğer veri katılımcıların sivil toplum kuruluşlarına üyelik durumları bilgisidir. Buna göre sivil toplum üyeliğinin gençlerde düşük seviyede olduğu görülmektedir. %10,8'nin sivil örgüt üyeliğinin olması ülkemizde sivil toplum ve sivil toplumda yer alam konusunda ciddi bir bilgi eksikliğinin de olduğunu bize sunmaktadır. Benzer bir sonuç 2021 yılı gençlik araştırmasında da kaydedilmiştir. Bu araştırma verileri de gençlerin, sadece yardım temelli kuruluşlardan oluşan bir sivil toplum algısına sahip olduklarını ve bunun da hak temelli kuruluşların gençler nezdinde görünürlüğünün az olmasına yol açtığını sunmaktadır (Ulusal Demokratik Enstitüsü, 2021).

Katılımcıların yerel katılım mekanizmalarını bilme/farkında olma durumuna yönelik sorular yöneltilerek bilip bilmedikleri sorulmuştur. Verilen cevaplara ilişkin frekans ve sayı değerlerini gösteren Tablo 3. aşağıdadır.

Tablo 3. Katılım Mekanizmaları Farkındalık

	Biliyorum		Bilmiyorum	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1. Vatandaşların Bilgi Edinme ve Dilekçe Hakkı vardır.	219	98,6	3	1,4
2. Vatandaşlar talep, bilgi ve şikâyet için E-belediye uygulamalarından yararlanabilir.	181	81,5	41	18,5
3. Vatandaşlar yönetime katılmak, E-Devlet uygulamalarından yararlanabilir.	213	95,9	9	4,1
4. Vatandaşlar talep, bilgi ve şikâyet için Açık Kapı uygulamalarından yararlanabilir.	125	56,3	97	43,7
5. Belediyeler vatandaşların aktif katılımını sağlamak için kamuoyu yoklaması yapabilir.	189	85,1	33	14,9
6. Vatandaşların, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır.	187	84,2	35	15,8
7. Belediyelerin bilgi vermek, dilek ve şikâyetleri almak için Beyaz Masa Uygulaması vardır.	126	56,8	96	43,2
8. Vatandaşlar Kamu Denetçiliği Kurumu aracılı ile belediyenin faaliyetlerini denetleyebilir.	125	56,3	97	43,7
9. Vatandaşlar bilgi almak, dilek ve şikâyetlerini iletebilmek için belediyenin sosyal medya hesaplarından yarından yararlanabilir.	204	91,9	18	8,1
10. Vatandaşlar belediye hizmetleri ile ilgili görüşlerini belediyeye çeşitli yollarda iletebilir.	211	95	11	5
11. Vatandaşlar belediyeden hizmetleri yürütürken şeffaf, hesap verebilir ve katılımı sağlayıcı olmasını talep edebilir.	207	93,2	15	6,8
12. Vatandaşlar belediyeden çeşitli konularda halk toplantıları yapmasını talep edebilir.	156	70,3	66	29,7
13. Belediye kentin yönetsel aktörlerinden birisidir.	213	95,9	9	4,1
14. Belediye Meclisi vatandaşlar için kentin yönetimine katılım aracıdır.	200	90,1	22	9,9
15. Belediye Meclisi toplantıları halka açıktır.	168	75,7	54	24,3
16. İl Özel İdaresi/İl Genel Meclisi kentin yönetsel aktörlerinden birisidir.	203	91,4	19	8,6
17. İl Genel Meclisi vatandaşlar için kentin yönetime katılım aracıdır.	182	82	40	18
18. İl Genel Meclisi toplantıları halka açıktır.	138	62,2	84	37,8
19. Kent konseyi kentin yönetsel aktörlerinden birisidir.	189	85,1	42	18,9
20. Vatandaşlar için kent konseyi kentin yönetimine katılım aracıdır.	180	81,1	42	18,9
21. Yerel düzeyde katılımı artırmak için kent konseyi faaliyet göstermektedir.	188	84,7	34	15,3
22. Muhtarlar sorunlarının çözümünde müşterek istek ve taleplerini dikkate alırlar.	212	95,5	10	4,5

Öğrencilerin kentin yönetsel birimleri ve bu birimlere dair vatandaşların katılım haklarına dair bilgi düzeyini gösteren tablodan anlaşılan veriler şöyledir.

- Genel olarak öğrenciler vatandaş olarak bilgi edinme hakkını ve yolunu biliyorlar.
- Belediye yönetimi için, kent sakinlerinin dilek ve şikâyetlerini iletebileceklerini, hizmetlerden yararlanma hakları olduğunu ve belediyenin de kamuoyu yoklaması ile halkın fikirlerini zaman zaman aldıkları bilgisine hakimlerken; beyaz masa uygulaması ve kamu denetçiliği kurumu yoluyla vatandaşın belediye üzerindeki denetim sürecine dahil olduğu bilgisi tüm öğrenciler genelinde hakim olunan bir bilgi olarak görülmemiştir.
- Belediyenin mahalli idare birimi olarak kent yönetim aktörü olduğunu, Meclisine vatandaş katılımının açık olduğunu ve bu nedenle de vatandaş açısından Meclis toplantılarını bir katılım yolu olarak bildikleri anlaşılmaktadır.
- Yine kentin diğer mahalli birimi olan İl Özel İdaresi için de kentin yönetsel aktörü olduğunu ve Meclisi ile vatandaş katılım yolu sunduğunu bilirken; Meclis toplantılarının halka açık olduğu bilgisinin genel olarak paylaşılmamış olması, kent aktörü olarak öncelikli biçimde belediyenin algılanıyor olduğunu ve yerel seçimle meclisin halk tarafından belirlenmesi ile halkın katılımı arasında ilişki kurduklarını düşündürmektedir.

Zira Belediye meclisinin halka açık toplantı geleneğini bilen öğrenciler, İl Genel Meclisinde de aynı durumun olduğu bilgisini ilgili ders içinde öğrenirler.

- Son olarak öğrencilerin Kent Konseyini bildikleri görülmektedir. Genel eğilim, Kent Konseyinin katılım aracı olarak görülmesi ve bu katılımı arttıracak birim olarak da algılanıyor olmasıdır.

Tablo 4. Katılım Yurttaşlık Ölçek Ortalama

	Ortalama
1. Yerel yöneticiler halkın görüşlerine başvurmalıdır.	4,50
2. Yerel yöneticiler sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapmalıdır.	4,34
3. Kent Konseyi kararları yerel politika yapım süreçlerinde dikkate alınmalıdır.	4,48
4. Belediye işlettiği süreçleri şeffaf yürütmelidir.	4,72
5. Yerel yöneticiler vatandaşlarla fikir alışverişine ve iş birliğine açık olmalıdır.	4,70
6. Kent Konseyi toplantılarını takip ederim.	2,11
7. Kent Konseyi'nde alınan kararları takip ederim.	2,27
8. Yaşadığım yerin kent yaşamına ilişkin gündemini takip ederim.	3,73
9. Yerel basını takip ederim.	3,78
10. Belediye Meclisi toplantılarını takip ederim.	2,37
11. Belediyenin stratejik planını incelerim.	2,53
12. Belediyenin yıllık bütçe görüşmelerini takip ederim.	2,27
13. Belediye bütçesini incelerim.	2,32
14. Belediye ile uyumsuzluk yaşarsam hukuki yollara başvurmayı düşünürüm.	3,43
15. Yaşadığım kentte faaliyette olan yerel inisiyatiflere üye olurum.	2,23
16. Yaşadığım yerde belediyenin icraatlarına ilişkin karşılaştığım sorunları dile getiririm.	3,71
17. Yaşadığım yerde belediyenin icraatlarına ilişkin beğendiğim politikaları dile getiririm.	3,75
18. Beyaz Masa, CİMER, Çağrı Merkezi vb. yolları gerektiğinde kullanırım.	4,00
Toplamın Ortalaması	3,40

Araştırmaya katılan öğrencilerin katılımcı yurttaşlık eğilimlerine bakılmak istenmiş ve bu yönde 18 ifadenin yer aldığı Tablo 4'da gösterilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek ifadelerine göre; hiç katılmıyorum-hiçbir zaman (1) ile tamamen katılıyorum-her zaman (5) biçiminde derecelendirilmiştir. İfadelerin genel ortalaması 3,40 olup, kısmen-orta düzey seviyesindedir. Tabloyu her bir ifade boyutunda değerlendirdiğimizde şu tespitler yapılabilir;

- Yerel yöneticilerin, kamusal hizmet üretirken ve sunarken, halkın ve sivil toplumun görüşlerini; kent konseyinin de kararlarını dikkate alması gerektiği tutumunu yaklaşık 4,5 ortalama değer ile (katılıyorum) ifade etmişlerdir.
- Belediyenin şeffaf yönetilmesi (bilgiye erişim, bilgi paylaşımı, halk katılımı) katılımcıların yine arzu ettiği bir eğilim olarak çıkarken; kent içinde yönetişimin de hayata geçirilmesi eğilimleri/beklentileri görülmektedir.
- Son olarak yüksek düzey olumlu tutum gösterdikleri ifade, denetim mekanizmaları üzerine olmuştur. Bu sonuç da katılımcıların olumsuz bir durum karşısında idari yollar ve başvuru süreçlerini bildiklerini bize sunmaktadır. Bu sonuç katılımcı yurttaşlık için sorumlu vatandaş olabildiklerini de düşündürmektedir.
- Tablodan anlaşılan ve katılımcıların katılmadıkları durumlar daha ziyade teknik bilgiye erişimdir. 6,7,10, 11, 12 ve 13. ifadeler (olumsuz tutum-2 ortalama seviyesinde) belediyenin plan, bütçe verileri ve bunların şekillendiği meclis toplantılarının ve kent konseyi toplantılarının katılımcılar için tercih edilen bir bilgilendirme ve denetleme aracı olmadığı anlaşılmaktadır.
- Belediyeye dair olumlu olumsuz görüşlerini sözlü beyan etmeyi çok tercih etmedikleri anlaşılan katılımcılar (16 ve 17. ifadeler- 3 ortalama değerinde), kentin yerel gündemini de takip etme/farkında olma eğilimine de yine kısmen sahip oldukları görülmektedir.

- Son olarak tabloda önemli bir bulgu sivil topluma dahil olma ile ilişkilidir. Geçlerin sivil toplum örgütlerine üye olma bu platformlarda toplumsal yaşama aktif katılma konusunda çekimser oldukları anlaşılmaktadır.

Son olarak katılımcı yurttaşlık eğilimi, cinsiyet, yaşanılan yer (kent/kır) ve sivil toplum üyeliği değişkenlerine göre farklılık olup olmadığına t testi ile bakılmış ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

T testi istatistiği p değerleri cinsiyet için 0,126; yaşanılan yer için 0,489 ve sivil toplum üyeliği için, $0,083 > 0,005$ olarak ölçümlenmiştir. Bu durumda kadın ya da erkek olmak, kırdan ya da kentte yaşamak ve sivil toplum üyeliğine sahip olmak/olmamak faktörleri; öğrencilerin katılımcı yurttaşlık eğilimi göstermelerinde farklılık yaratmamaktadır.

5. SONUÇ

Yurttaşlık genel olarak belirli bir ülkenin üyesi olma durumu ve buna bağlı hak ve sorumluluklarının bütünü olarak ifade edilmektedir. Yurttaşlık günümüzde aktif ve pasif olarak iki türlü kategorize edilmiştir. Birincisi temelde devlete karşı görev ve sorumluluklara dayalı pasif vatandaşlık; ikincisi ise sorumluluklarını ve haklarını bilen, gerektiğinde bu hakları arayabilen bireyleri temel alan aktif vatandaşlık anlayışıdır. Ancak vatandaşlık pasif hukuki statüden çok daha fazlasıdır. Vatandaşlık, bir topluluğa veya millete ait olma duygusunu ve ortak bir kimliği ve aynı zamanda o topluluğa aktif olarak katılma taahhüdünü kapsamaktadır. Bu nedenle katılım, kişinin topluluğuyla ilişki kurmayı ve ona katkıda bulunmayı içerdiğinden vatandaşlığın temel bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı yerel katılım yurttaşlığın önemli bir yönüdür. Toplumla ilişkiler kurmak, zaman ve kaynak katkısında bulunmak ve karar alma süreçlerine katılmak bunun bir parçasıdır. Öte yandan, vatandaşlar olarak yerel katılım sadece insanlar için değil, aynı zamanda daha iyi, daha dirençli toplumlar inşa etmek için de kritik öneme sahiptir. Vatandaşların yerel sorunların sorumluluğunu üstlenmeleri ve toplumlarıyla ilgili olduklarında çözümler bulmak için işbirliği yapmaları daha olasıdır. Etkili bir yerel halk katılımının hedefleri arasında toplumun ihtiyaçlarına uygun kararlar almak, şeffaf bir yönetim tarzı uygulamak, vatandaşların bilgisini artırmak ve yerel demokrasiyi teşvik etmek yer almaktadır.

Bireylerin katılım sosyo-ekonomik bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bireyin kontrolü dışında olan bu unsurların katılım eylemi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Literatürde sosyo-ekonomik değişkenlerden yaş ve eğitim durumunun katılım düzeyini etkisi incelemiş ve farklı bulgulara ulaşmıştır. Bazı çalışmalar özellikle gençlerde katılım düzeyini daha fazla olduğunu yönünde tespitler yaparken; bazı çalışmalarda bu durumun aksi yönünde bulguları ortaya koymuştur. Aynı zamanda eğitim düzeyinin artmasının katılım düzeyini olumlu ya da olumsuz etkilediğine dair çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Hazırlanan çalışma literatürdeki bu tartışmalı konuyu katılım hakkının bilinirliği ve kullanımı yurttaşlık bağlamıyla inceleyerek katkı sağlamayı amaçlamıştır. Çalışma bu yönüyle bir saha araştırmasını içerecek biçimde kurgulanmış ve hedef evren olarak da üniversite öğrencileri seçilmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden anket metodu kullanılarak Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencileri üzerinden Türkiye’de yerel katılım mekanizmalarına yönelik algıları ve davranışları incelenmiştir. 222 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre araştırma özelinde ön plana çıkan sonuçlar şu şekildedir;

- Çalışmada en temel katılım yöntemi olan oy kullanma düzeyinin genç ve eğitimli bireyler arasında düşük olduğu (%59) sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye genelinde gençlerin oy kullanma durumları ile bu sonuç oranlandığında (%91), siyaset bilimi eğitiminin alındığı bölüm örneğinde gençlerin katılımı sınırlı olduğu söylenebilir.
- Araştırma kapsamında katılımcıların çoğu yerel yönetimden sorumlu kişilerin STK ile işbirliği yapması gerektiğini belirtmesine rağmen (ortalama değeri 4,34 katılıyorum seviyesinde); katılımcıların büyük bir bölümünün (%89,2) herhangi bir STK üyeliğinin olmadığı tespit edilmiştir. Katılım davranışının sadece siyaset alanında değil; sivil alanda da oldukça yetersiz olduğu görülmüştür.
- Katılımcıların belediyelerin hizmetleri ve faaliyetleri hakkında; plan, bütçe verileri ve bu şekilde belediye ve kent konseylerine katılım gibi yöntemlerle *bilgi edinme ya da denetleme yöntemini* tercih etmedikleri görülmüştür.
- Katılımcıların genel olarak vatandaşların bilgi edinme hakkını ve yolunu bildikleri görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kesiminin bilgi edinme ve denetleme yöntemlerinden açık kapı, beyaz masa ve kamu denetçiliği gibi yöntemleri bilmediği (%43 seviyelerinde bilmiyorum yanıtları ile) anlaşılmıştır.

- Katılımcılar gerek belediyenin gerekse de il özel idaresinin kamusal hizmet üretirken ve sunarken, halkın ve sivil toplumun görüşlerini; kent konseyinin kararlarını dikkate alması gerektiğini düşünürken; aynı zamanda kendilerinin de bu yollarla katılım sağlayabileceklerinin farkında olduğu tespit edilmiştir.
- Katılımcıların cinsiyetleri, kırdı ya da kentte yaşamaları ve sivil toplum üyeliğine sahip olup olmadıkları yurttaşlık eğilimlerinde farklılık yaratmamıştır.

Araştırma bulguları, çalışmanın evreni ile sınırlıdır. Araştırma mikro bir evrenle kısıtlı olmasına karşın; siyaset, katılım, temsil, yurttaşlık gibi konuların lisans düzeyinde eğitimini alan öğrencilerin katılım konusunda daha etkin olmaları beklenirken; sonuçların bu yönde olmayışı konunun farklı örneklerde tekrarlanması gerekliliğini sunmaktadır. Literatürde de değinildiği üzere; yurttaşlığın aktif olarak tanımlanan biçiminde, bir topluluğa veya ulusa ait olma duygusunu, paylaşılan bir kimliği ve aktif katılma davranışı yer alıyorsa; katılma davranışlarının da oy verme davranışından farklı düzey ve biçimlerde yapıyor olması da beklenen bir durumdur.

Sonuç olarak, gençlerin (öğrencilerin) yerel katılım mekanizmalarını bilme, kullanma ve farkındalık düzeylerinin yeterli olmadığı görülen bu çalışmada, katılıma dair ilgisiz ve pasif olmalarının, gençlerin eğitim hayatlarının sorumlulukları ve ekonomik ve istihdama dair belirsizliklerin yer aldığı gelecek kaygılarından beslendiği düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Akkoç, A. (2014). Yunan demokrasinin kavramsal yönü ve toplumsal arka planı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 31-42.
- Aldemir, C. ve Şen, E. (2020). Yerel katılım ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(4),1473-1490. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.760978>
- Anadolu Ajansı. (2016). *Türkiye'nin en yaşanabilir şehirleri*. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/turkiyenin-en-yasanabilir-sehirleri/509112> adresinden 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- ARI. (2001). *Türk gençliği ve katılım katıl ve geleceğini yarat*. ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları.
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Avrupa Konseyi. (2008). *Manifesto for a new urbanity*. <https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-/168095e1d5> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Avrupa Konseyi. (2014). *Avrupa yerel yönetimler özerklik şartı*. <https://rm.coe.int/booklet-european-charter-of-local-self-government-turkish-version/168071b67b> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Avrupa Konseyi. (2023). *Structures and procedures for awarding the european label*. <https://rm.coe.int/1680746f16> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Baş, T. (2005). *Anket nasıl hazırlanır? Anket nasıl uygulanır? Anket nasıl değerlendirilir?*. Seçkin Yayıncılık.
- Baykal, D. (1970). *Siyasal katılma: Bir davranış incelemesi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

- Bayraktar, S. U., Kurt, H. ve Yılmaz, B. (2010). Yerel siyasetin bir bilinmeyişi: Kamuoyunda Mersin İl Genel Meclisi, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(2), 29-61.
- Belediye Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>
- Bilgi Edinme Hakkı Kanunu. (2003). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf>
- Cansever, N. (2018). Siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitiminin siyasal ilgi ve katılıma etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi örneği, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 74-93.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. Routledge
- Çukurçayır, M. A. (2004). *Siyasal katılım ve yerel demokrasi*. Konya Çizgi Kitabevi.
- Desforges, L. (2004). The formation of global citizenship: "International non-governmental organization in Britain". *Political Geography*, 23(5), 549-569.
- Dirlik, Ü. Ö. ve Yavuzçehre Savaş, P. (2023). Kentsel mekânda katılımın kentlilik bilincine etkisi: Denizli kenti örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 110-126. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1287673>
- Düzenli, K. (2020). *Yurttaşlığın tarihsel dönüşümü ve Türkiye'de yurttaşlık*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Emre Özer, Y. (2011). Gençlerin toplumsal yaşama katılımı ve yerel yönetimlerin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 43-65.
- Eroğlu, T. (2006). Yönetime katılım biçimleri ve yerel yönetimlerde demokratik mekanizmalar. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 191-206.
- Euronews. (2023). *Cumhurbaşkanı seçimi: 28 Mayıs'ta katılım oranı kaç, kaç geçersiz oy çıktı? 14 Mayıs'ta durum ne?*. <https://tr.euronews.com/2023/05/28/cumhurbaskani-secimi-28-mayista-katilim-orani-kac-kac-gecersiz-oy-cikti-14-mayista-durum-n> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Görün, M. (2006). Yerel demokrasi ve katılım: İzmir, Konya ve Ağrı il genel meclis üyeleri üzerinde bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 159-183.
- Göymen, K. (1999). Türk yerel yönetiminde katılımçılığın evrimi. *Amme İdare Dergisi*, 31(4), 67-83.
- Güngör, M. (2017). Bir kimlik inşası olarak ulus-devlet yurttaşlığı ve yurttaşlık kavramının dönüşümü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 438-464.
- Güven, A. (2016). Kent, kentleşme ve kentsel yönetim ihtiyacı. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 4(1), 21-30.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın kısa tarihi*. (M. Delikara Üst, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Huntington, S. P. ve Dominguez, J. I. (1975). *Siyasal gelişme*. Siyasal İlimler Derneği Yayınları.
- İHA. (2022). *En mutlu il Isparta*. <https://www.iha.com.tr/isparta-haberleri/en-mutlu-ilisparta-3897336/> adresinden 06 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- İl Özel İdaresi Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf>

- İstanbul Bilgi Üniversitesi. (2023). *Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi*. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/122-kadnlara-kars-her-turlu-ayrmlgn-onlenmesi-sozlesmesi/> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). *Kent hukuku*. İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset bilimi*. Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu.
- Kiriş, H. M. (2018). Dünden yarına kent, siyaset, vatandaş. N. Negiz, H. Gül ve A. Mutlu (Ed.), *Kent, yönetim ve kültür: Kent yaşamında insan içinde* (s. 1-22). LAP Lambert Academic Publishing.
- Kourvertariz, G. A. ve Dobratz, B. A. (2004). Siyaset sosyolojisine giriş. M. Sağır ve S. Akıllı (Ed.), *Siyaset sosyolojisi yazıları içinde* (s. 53-122). Siyasal Kitabevi.
- Lipset, S. M. (1986). *Siyasal insan*. Teori Yayınları.
- Negiz, N. (2017). Kentlerin tarihsel sürdürülebilirliğinde kültürel miras: Önemi ve değeri üzerine düşünmek. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 159-172.
- Öztekin, A. (2016). *Siyaset bilimine giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Özyurt, C. (2010). Üniversite öğrencilerinin siyasal katılım davranışları: 29 Mart 2009 yerel seçimleri, Balıkesir örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 289-320.
- Rousseau, J. J. (2021). *Toplum sözleşmesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2017). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.
- Sarıbay, A.Y. (1998). *Siyasal sosyoloji*. Der Yayınları.
- Saylam, A. (2020). Türk kamu yönetiminde merkezi düzeyde e-katılım: Bakanlıkların web siteleri üzerinden bir araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 23-37. <https://doi.org/10.30794/pausbed.726295>
- Sevinç, H. (2021). Antik Yunan'da siyasal yapı ve Aristo ile Platon özelinde siyasal düşünüş. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(2), 209-223.
- Sobacı, Z. M. (2014). *İdari reform ve politika transferi*. Dora Yayınları.
- Şahbudak, E. (2010). *Yurttaşlık bilincin: C. Ü. öğretim üyeleri örneğinde* [Doktora Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2022). *Açık kapı*. <https://www.acikkapi.gov.tr/> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Talaşlı, G. (1996). *Siyaset çıkmazında kadın*. Ümit Yayıncılık.
- Temizel, M. (2012). *Türkiye'de seçmen davranışlarında sosyo-psikolojik, kültürel ve dinsel faktörlerin rolü: Kuramsal ve ampirik bir çalışma* [Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Tuğaç, Ç. (2020). Avrupa Kentsel Şartı'ndan Avrupa Yeşil Sözleşmesi'ne: Avrupa'da kentsel politikaların gelişim süreci ve geleceği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 225-267.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. Der Yayınları.

- TÜİK. (2015). *İllerde yaşam endeksi*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İllerde-Yasam-Endeksi-2015-24561> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2023). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 20 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.
- Uçar Kocaoğlu, B. (2017). Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 6(2), 42-61.
- Ulusal Demokratik Enstitüsü. (2021). *Gençlerin politik tercihleri araştırması raporu*. Ulusal Demokrasi Enstitüsü.
- UN. (2023). *Universal declaration of human rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- UN. (2023a). *International covenant on civil and political rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- UN. (2023b). *United nations conference on environment and development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992*. <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- UNCEP. (1992). *Agenda 21*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- UNECE. (1998). *Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters*. <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- UNFPA. (2023). *Kentli hakları el kitabı*. https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/kentli_haklari_el_kitabi_1.pdf 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Uysal, B. (1981). Siyasal Otorite Laiklik ve Katılım. *Amme İdare Dergisi*, 14(4), 61-74.
- Veri Kaynağı. (2023). *Türkiye genel seçimlerine katılım oranları*. <https://www.verikaynagi.com/grafik/turkiye-genel-secimlerine-katilim-oranlari/> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- White, S. C. (1996). Depoliticizing development: The uses and abuses of participation, *Development in Practice*, 6(1), 6-15.
- Wilcox, D. (2003). *The guide to effective participation*. http://phobos.ramapo.edu/~vasishth/Readings/Wilcox-Guide_To_Effective_Participation.pdf 05 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- YÖK. (2023). *Öğrenin düzeyine göre öğrencisi sayısı*. <https://istatistik.yok.gov.tr/> 05 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Zenginkuzucu, D. M. (1998). *Patterns of political participation in-Post 1980 Turkey* [Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

THE MODERATING EFFECT OF ROLE CONFLICT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT AND WORK ENGAGEMENT*

ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK VE İŞE ADANMIŞLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE ROL ÇATIŞMASININ DÜZENLEYİCİ ETKİSİ

Assoc. Prof. Dr. Fatma YILMAZ KILIÇKAYA¹

ABSTRACT

The purpose of the study is to investigate how role conflict affects the relationship between work engagement and perceived organizational support. The emotional and practical support that workers feel they receive from their organizations is referred to as perceived organizational support. Work engagement is the term used to describe a person's dedication, loyalty, and commitment to their work. The emergence of competing demands that people encounter in their professional responsibilities is referred to as role conflict. A questionnaire-based approach is used to collect data from 299 workers in a public agency. The acquired data is then subjected to statistical analysis using the AMOS and SPSS 24 software programs. The results imply that work engagement and perceived organizational support are positively correlated. Moreover, it is discovered that role conflict moderated the association between work engagement and perceived organizational support.

Keywords: Perceived Organizational Support, Work Engagement, Role Conflict.

JEL Classification Codes: D23, M10, M13

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, rol çatışmasının işe bağlılık ve algılanan örgütsel destek arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini araştırmaktır. Çalışanların örgütlerinden aldıklarını düşündükleri duygusal ve pratik destek algılanan örgütsel destek olarak adlandırılmaktadır. İşe bağlılık, bir kişinin işine adanmışlığını, sadakatini ve bağlılığını tanımlamak için kullanılan bir terimdir. İnsanların mesleki sorumluluklarında karşılaştıkları rekabet halindeki taleplerin ortaya çıkması rol çatışması olarak adlandırılır. Bir kamu kurumundaki 299 çalışandan veri toplamak için ankete dayalı bir yaklaşım kullanılmıştır. Elde edilen veriler daha sonra AMOS ve SPSS 24 yazılım programları kullanılarak istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Sonuçlar, işe bağlılık ile algılanan örgütsel desteğin pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, rol çatışmasının işe bağlılık ve algılanan örgütsel destek arasındaki ilişkiyi ılımlı hale getirdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Örgütsel Destek, İşe Adanmışlık, Rol Çatışması.

JEL Sınıflandırma Kodları: D23, M10, M13.

* For this study the approval of ethical committee no 11/06-E-88012460-050.01.04-161686 dated 23 December 2021 was taken from the Ethical Committee, Erzincan Binali Yıldırım University.

¹ Erzincan Binali Yıldırım University, Üzümlü Vocational School, Department of Foreign Trade, fatmaayilmaz@gmail.com

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam:

Araştırmanın ilk bölümünde algılanan örgütsel destek, işe adanmışlık ve rol çatışması kavramları ele alınmaktadır. Bu kavramlar arasındaki ilişkiler incelenerek hipotezler formüle edilir. İkinci bölümde veri analizi ve bulguların sunulmasını kapsayan araştırma modeline uygun yöntem sunulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmekte ve bulgulara dayalı olarak öneriler sunulmaktadır. Bu çalışmanın merkezinde, örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide rol çatışmasının düzenleyici rolünün incelenmesi bulunmaktadır. Literatür taraması sonucunda örgütsel destek, işe adanmışlık ve rol çatışması gibi kavramların ayrı ayrı ele alındığı ancak bu üç faktör arasındaki karmaşık ilişkinin yeterince anlaşılmadığı tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışma ilgili literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Örgütsel destek, işe adanmışlık ve rol çatışması kavramları literatürde kapsamlı bir şekilde incelenmiş olmasına rağmen bu çalışmanın özgünlüğü ve katkısı bu kavramları bir araya getirerek yeni bir bakış açısı sunmaktır. Bu araştırma, örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkinin karmaşıklığını anlamak için rol çatışmasının düzenleyici etkisini dikkate almaktadır. Böylece örgütlerdeki rol çatışmasının örgütsel destek ve işe adanmışlık arasındaki ilişkiye olan etkisini derinlemesine incelenmiştir. Rol çatışması, çalışanların stres düzeyini artırabilir ve işe adanmışlığı olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, rol çatışmasının algılanan örgütsel destek ve işe adanmışlık arasındaki ilişki üzerinde moderatör etkisi araştırılarak yeni perspektifler sunulacaktır.

Yöntem:

299 kamu kuruluşu çalışanının verileri anket yöntemiyle toplanmıştır. Toplanan verilerin analizleri SPSS ve AMOS istatistik yazılım paketleri kullanılarak yapılmıştır. Hipotez testleri ise, Hayes (2018) tarafından geliştirilen PROCESS makrosu kullanılarak değerlendirilmiştir. Bulguların anlamlılığı $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ düzeylerinde değerlendirilmiştir. Veri toplama süreci, kişisel bilgi formu ile birlikte algılanan örgütsel destek, işe adanmışlık ve rol çatışması ölçeklerinin kullanımını içermektedir. Tüm ölçekler, beşli Likert ölçeği formatında uygulanmıştır.

Araştırmada algılanan örgütsel desteği ölçümlemek üzere Eisenberger vd. (1986) tarafından geliştirilen orijinal ölçeğin kısa versiyonu kullanılmıştır. Sekiz maddeden oluşan bu ölçek Sökmen vd. (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Araştırmada işe adanmışlık düzeylerini ölçümlemek için Özkalp ve Meydan (2015) tarafından oluşturulan dokuz maddelik işe adanmışlık ölçeğinin Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Araştırmada rol çatışmasını ölçümlemek üzere, sekiz ifadeden oluşan ve Rizzo vd. (1970) tarafından orijinal olarak geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek, Doğan vd. (2016) tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Bulgular:

Araştırmaya ait bulgular, uyum iyiliği değerlerinin modelle uyumlu olduğunu ve dolayısı ile modelin doğrulandığını göstermektedir. Bulgular, algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır ($B=0,417$; $p=0,036$). Ayrıca algılanan örgütsel destek ile rol çatışması değişkenleri arasındaki işe adanmışlık üzerindeki düzenleyici etki anlamlı olduğu bulunmuştur ($B=-0,162$; $p=0,023$). Bulgulara göre; rol çatışması yüksek olduğunda algılanan örgütsel desteğin artması işe adanmışlıkta azalmaya neden olmaktadır ($B=-0,169$; $p=0,046$). Rol çatışması düşük olduğunda, algılanan örgütsel destekteki azalmaya işe adanmışlıktaki artış eşlik etmektedir ($B=0,136$; $p=0,044$). Bu bulgular, algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinin rol çatışması düzeyine bağlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sonuçlar, algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık ile ilişkisinde rol çatışmasının düzenleyici bir etkisi olduğunu belirtmektedir.

Sonuç ve Tartışma:

Bu çalışma, işe adanmışlık üzerinde algılanan örgütsel desteğin pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu doğrulamıştır. Bu sonuç, ilgili literatürle uyumlu bir şekilde desteklenmektedir. Işık ve Kama (2018), örgütsel desteğin işe adanmışlık ve çalışan performansını olumlu yönde etkilediğini, algılanan örgütsel desteğin ise duygusal bağlılığın kısmi aracılık etkisi yoluyla çalışan performansı üzerinde etki yarattığını gözlemlemiştir. Benzer şekilde Kılıçaslan vd. (2022) ile Meriç vd. (2019) de algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık ile anlamlı ve pozitif ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Kamu kuruluşları için çalışanların işlerine adanmış olmaları son derece önemlidir çünkü bu durum çalışanların motivasyonunu, iş tatmin düzeylerini ve verimliliği artırır. Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki olumlu etkisi, çalışanların kendilerini değerli ve desteklenmiş hissetmelerini sağlar. Bunun yanı sıra, algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide rol çatışmasının düzenleyici bir etkisi olduğu da belirlenen başka bir sonuçtur. Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinin yüksek düzeyde rol çatışması yaşayan bireylerde zayıfladığı, düşük düzeyde rol çatışması yaşayan bireylerde ise güçlendiği gözlemlenmiştir. Bu bulgular, rol çatışmasının algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle, rol çatışması arttıkça algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişki zayıflamaktadır. Bunu azaltmak için kuruluşların açık rol tanımları oluşturması ve çalışanların iş talepleri arasındaki çatışmalarını azaltmayı ve kurumsal destek algısını geliştirmeyi amaçlayan destekleyici çalışma ortamları geliştirmesi gerekir. İlgili literatürde, algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide rol çatışmasının düzenleyici etkisini doğrudan ele alan bir çalışma bulunmaması, literatürdeki boşluğu doldurmaya yardımcı olmaktadır. Bu çalışma örgütsel destek ve işe adanmışlık arasındaki ilişkide rol çatışmasının rolünün anlaşılması açısından önemlidir. Son olarak bu çalışmanın yöneticilere, araştırmacılara ve işe adanmışlık, örgütsel destek ve rol çatışması konularıyla ilgilenenlere yol gösterici olabileceği varsayılmaktadır.

1. INTRODUCTION

Organizations are complex and dynamic structures that form the foundation of success in today's business world. Within these structures, the behaviors and interactions of employees play a crucial role in the organizations' achievements. Therefore, understanding and recognizing the importance of topics such as support, engagement, and conflict within organizations have become essential requirements for businesses to achieve sustainability and gain a competitive advantage.

The significance of perceived organizational support (POS) is substantial for both the organization and its workforce. The organization offers a feeling of security and a foundation for employees to rely on. Those who perceive this support are inclined to demonstrate higher commitment to their work and are less inclined to contemplate leaving their jobs. Another benefit provided by POS is the enhancement in job satisfaction and the development of a favorable mindset among employees. It is believed that in such an environment, employees will be more motivated and the benefits they bring to the organization will increase.

The concept of work engagement (WE) is a recent inclusion in the body of literature, indicating an increasing focus on positive psychology and favorable behavioral attitudes within the workplace. The increased interest in WE is predominantly motivated by the tangible benefits it brings to organizations. Studies suggest that employees demonstrating elevated levels of WE make substantial contributions to the financial performance, customer loyalty, and overall success of organizations (Yavan, 2016, p. 288). WE refers to individuals' physical, emotional, and cognitive dedication to their work. In modern organizations, enhancing employees' WE is regarded as the most effective approach to addressing human resources issues (Banihani et al., 2013, p. 400-401) and improving productivity and performance (Gruman & Saks, 2011, p. 123). Positive organizational behavior focuses on leveraging individuals' strengths rather than dwelling on weaknesses, aiming to cultivate and sustain these strengths among employees (Luthans, 2002, p. 58). Engaged employees offer numerous advantages to organizations, including a competitive edge, heightened organizational commitment, improved job performance, enhanced customer loyalty, and reduced turnover intentions (Salanova et al., 2005; Bakker & Demerouti, 2008).

In organizations, numerous individuals, groups, and entities are continuously engaged in communication and interaction to fulfill their objectives, desires, or goals. Throughout this process of communication and interaction, individuals with similar or differing objectives may assume various roles (Gökçe & Şahin, 2003). As organizations evolve into complex and intricate systems, the roles of individuals within these systems have similarly become multifaceted and intricate. The multifaceted and intricate nature of these roles leads to incongruent expectations among individuals within the systems, thereby increasing the likelihood of experiencing role conflict (RC) in the work environment.

The first section of the research focuses on exploring POS, WE, and RC, aiming to generate hypotheses by examining the interrelationships among these concepts. Subsequently, the methodological section presents the research model, detailing data analysis procedures and findings. Lastly, the study evaluates the obtained results and devises recommendations informed by the findings.

The primary objective of this study is to explore how RC moderates the relationship between POS and WE. Existing literature highlights discussions on POS, WE, and RC separately, but their complex interplay is not thoroughly understood. Therefore, this research seeks to address this gap in understanding.

Although POS, WE, and RC have been extensively studied in existing literature, this research offers a fresh perspective by integrating these concepts. By investigating the moderating impact of RC, the study aims to uncover the complexities of the connection between POS and WE. This approach aims to deepen our comprehension of how RC within organizations shapes the link between POS and WE, thus contributing novel insights to the field.

This research holds significant relevance for business leaders, human resource managers, and academics alike. The findings will offer valuable guidance to professionals seeking to formulate strategies concerning WE and POS. With a focus on theoretical and practical contributions, the study aims to address existing gaps in the literature while emphasizing its originality and purpose.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND RESEARCH HYPOTHESES

Employees' perception of their organizations' support and value is known as perceived organizational support. Employee passion to their work and commitment to their businesses can both rise with this support. Role conflicts, however, have the potential to undermine this beneficial connection in the workplace. Role conflict arises when an employee's various responsibilities collide with one another. This can exacerbate stress levels and undermine the bond between job engagement and perceived organizational support. In this situation, role conflict's moderating effect is crucial. Employee perceptions of organizational support may be insufficient to have the anticipated positive impact on work engagement, particularly when there is a high level of role conflict. In this instance, the positive correlation between perceived organizational support and work engagement may wane or vanish entirely when role conflict intensifies. Hence, this section presents the details of these variables and the rationale behind the hypothesized relationships between them.

2.1. Perceived Organizational Support (POS)

POS is defined as employees' assessments, positive or negative, of how much organizations value their contributions and care about their well-being (Eisenberger et al., 1986). Perceived organizational support is defined by Sökmen et al. (2015) as employees' beliefs that they are safe because they feel that the organization is behind them, powerful, and present at all times during the work process.

POS refers to the degree to which a company prioritizes the well-being of its employees, leading to improvements in overall satisfaction (Eisenberger et al., 1986, p.501). POS originates from organizational support theory, highlighting the importance of recognizing employees as valuable assets within the company (Luksyte & Spitzmueller, 2016). Based on this theory, employees develop an overall perception of the extent to which their contributions are appreciated, and the emphasis placed on their well-being by the organization. This perception significantly influences their positive or negative views of the organization (Kurtessis et al., 2017). Within the organizational support theory framework, it is argued that when employees feel valued and supported by the organization, with their well-being considered significant, they respond positively to the organization's supportive attitudes with various positive reactions (Yıldız & Çakı, 2018). POS (Eisenberger et al., 1986, p. 503), rooted in social exchange theory (Loi et al., 2006, p. 109) and influenced by psychological contracts, is particularly crucial for employees who struggle to balance work demands with those outside of work (Eisenberger et al., 1990, p. 56).

Organizational support theory suggests that employees develop overarching perceptions about how much their contributions are valued, and how important the organization places on their overall performance (Eisenberger et al., 2001, p. 42). Feeling valued and supported by the organization also enhances employees' confidence in meeting their obligations and ensures that desired attitudes and behaviors will be acknowledged and rewarded (Wayne et al., 1997, p. 83). POS becomes evident when individuals believe that the organization prioritizes matters important to them, engages in activities that positively affect them without external coercion, and demonstrates concern for their well-being (Eisenberger et al., 1986). Moreover, the effective management of positive psychological capital within organizations promotes employees' positive development and psychological well-being (Yılmaz, 2020). POS is essentially a psychological contract established between employees and their organizations, shaping how employees perceive the support provided by the organization and instigating a social exchange process whereby employees are incentivized to contribute to the organization (Bogler & Nir, 2012). According to Rhoades and Eisenberger (2002), the factors impacting POS include organizational justice, backing from supervisors, rewards from the organization, work conditions, and characteristics of workers.

2.2. Work Engagement (WE)

WE is defined as employees' positive feelings towards their workplace or job, seeing their work as valuable, believing that they can overcome their workload, and looking to the future of the job with hope (Attridge, 2009). According to Maslach and Leiter (1997), WE is the opposite of the concept of burnout, which is accepted as insensitivity to one's job and a sense of failure at work. WE is more than just doing a job (McBain, 2007, p. 17); it embodies enthusiasm for one's work and intrinsic motivation (Roberts & Davenport, 2002, p. 21). It involves not only cognitive but also emotional and behavioral involvement, as well as employees' immersion in their roles (Saks, 2006, p. 601-602). WE denotes a positive disposition towards one's job. Employees who exhibit dedication are not only more enthusiastic but also better suited to their roles, fueled by the energy derived from willingly performing their tasks. They perceive their work not as a burden but as a source of pride and enjoyment, capable of providing fulfillment and occasional amusement (Aybas & Kosa, 2018: 105). According to Kahn, WE is

characterized by the alignment of employees' personal selves with their professional roles, along with their wholehearted commitment on emotional, cognitive, and physical levels throughout their role fulfillment (Kahn, 1990, p. 694). Attridge (2009, p. 384) defines WE as a positive emotional connection individuals establish with their work, finding their tasks personally meaningful, perceiving their job responsibilities as manageable, and holding optimistic beliefs about their work's future. WE encompasses the investment of time and effort by employees, the meaningfulness they attribute to their work, their energetic approach, and their ability to maintain focused attention on their tasks. Harter et al. (2002, p. 269) define WE as an individual's keen enthusiasm towards their work, strongly associated with their level of job satisfaction.

Studies suggest that engaged employees exhibit high levels of energy and conviction, resulting in positive outcomes such as recognition, success, and appreciation stemming from their positive attitudes. Even when faced with exhaustion after demanding workdays, individuals with WE perceive this tiredness as a positive state (Bakker et al., 2011, p. 5). WE evolved alongside the development of positive organizational behavior, reflecting principles of positive psychology within organizational contexts.

WE is fostered by various factors, including a fair management approach within the organization, employee empowerment, support for personal development, a well-designed promotion and reward system, as well as psychological, technical, and social support (Alacron, 2009, p. 17-25). Effective and open communication, the meaningfulness of the work performed (Leiter & Harvie, 1998, p. 1-2), and the provision of work-related resources, such as workload management, goal facilitation, autonomy, socialization opportunities among employees, talent utilization, and support, all play roles in fostering WE (Van den Broeck et al., 2008, p. 227).

2.3. Role Conflict (RC)

According to role theory, employees in complex organizational structures often occupy multiple positions within the role system and report to multiple managers. Consequently, it is common for individuals in such circumstances to experience RC (Rizzo et al., 1970). From an organizational perspective, a role encompasses the set of expected behaviors associated with a person's position. RC occurs when the expectations placed on an individual in the work environment become incompatible, and they struggle to reconcile the divergent demands imposed by multiple roles for various reasons, resulting in an inability to fulfill their responsibilities (Fisher, 2001). RC refers to the amalgamation of incongruous roles within an individual (Marshall, 2003, p. 27), leading to confusion about task ownership and the incompatibility between the focal person and other team members within the role framework (Marshall, 2003, p. 27; Griffin-Moorhead, 1989, p. 45). It can be understood as the employee's inability to comply with all the role expectations they receive and choosing to align with one while disregarding others (Esatoğlu et al., 2004, p. 137). According to Rizzo et al. (1970), RC is characterized by a misalignment between an employee's job performance and the requirements, standards, and conditions associated with their role.

Organizational factors that contribute to RC among employees include communication patterns in the work environment, managerial behavior, the POS provided to employees, work style, and the ambiguity surrounding responsibilities, duties, and authority boundaries (Kılınç, 1998).

2.4. Explaining the Relationship Between Perceived Organizational Support and Work Engagement

Managers often have certain expectations for their employees, such as fostering organizational commitment, assuming responsibility within the organizational framework, deriving satisfaction from assigned tasks, and showing low levels of turnover intention. Meeting these expectations requires enhancing employees' engagement with their work. Put simply, when employees exhibit commitment to their work, both physically and mentally, it contributes to their overall performance for the organization. Additionally, employees' perceptions of support from the organization also significantly influence their level of WE. Therefore, POS not only directly affects the WE of employees but also interacts with the support provided by managers (İnce, 2016, p. 657).

Employees who feel valued by the organization tend to develop trust in the organization and have confidence in the security of their future within the company. As a result, they are less motivated to actively explore other job options. When employees trust the organization and feel secure in their positions, they are more inclined to exhibit elevated levels of WE (Örücü & Uçku, 2019, p. 78).

The social exchange theory of Blau (1964) serves as the theoretical foundation for POS research. According to this principle, when employees experience strongly backed by their employer, they feel inspired to work harder to achieve the organization's goals (Lin, 2006, p. 26-28). Organizations create favorable conditions for WE by

implementing practices that offer social support, opportunities for personal development, reinforcement of personnel, and ensuring alignment between job quality and human resources. However, the crucial aspect lies in how employees perceive these supportive practices. Those who view the organization's support policies as suitable and adequate are more likely to see themselves as supported, thus influencing the factors contributing to WE. Additionally, positive determinants of WE further amplify its enhancement. Hence, it is anticipated that employees who perceive organizational support as appropriate and sufficient would not adversely affect the organizational aspect of WE (Işık, 2019, p. 399). When employees sense support from their organizations, their WE increases, resulting in heightened commitment levels (Eisenberger et al., 1986).

Another theory that elucidates the relationship between POS and favorable work outcomes is Gouldner's (1960) Reciprocity Norm. Eisenberger et al. (2001, p. 46) also affirmed in their research the existence of a positive association between the reciprocity norm and POS. According to İnce (2016), employees' POS has a significant impact on their WE, with a positive correlation found. Furthermore, Saks (2006) and Gillet et al. (2013) discovered a link between POS and WE, confirming its critical role in determining WE. Drawing from these theories and relevant research findings, the formulated hypothesis is as follows:

H1: Perceived organizational support has a significant and positive effect on work engagement.

2.5. The Moderating Role of Role Conflict Within in the Relationship Between Perceived Organizational Support and Work Engagement

According to the social exchange theory, which underpins POS and WE, relationships are founded on reciprocity, where parties meet mutual expectations (Gouldner, 1960). This theory posits that both parties have something valuable they seek to exchange (Miles, 2016). Role theory suggests that uncertainty in RC heightens the likelihood of decreased performance due to dissatisfaction with one's role, anxiety, and distorted perceptions (Rizzo et al., 1970, p. 151). Role ambiguity and RC, typical in organizations, often have hierarchical dimensions, resulting in emotional costs like reduced job satisfaction, decreased trust in the organization, increased work-related tension, and withdrawal (Kahn et al., 1964, p. 126).

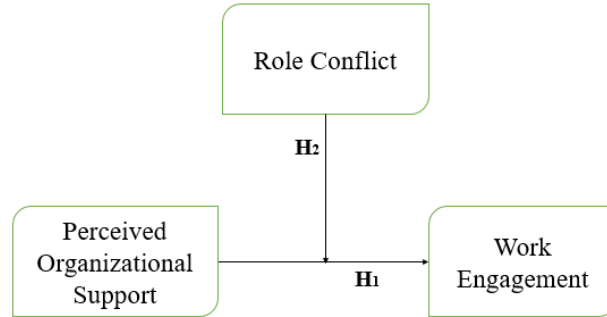
Employees develop perceptions regarding the extent to which their contributions matter and their significance within the organization. These perceptions, termed as POS, play a crucial role in motivating employees to go beyond their prescribed roles and put in extra effort (Eisenberger et al., 1997). POS is viewed positively as it enhances employee performance and organizational outcomes by mitigating the negative impacts of stress (Rhoades & Eisenberger, 2002). Studies indicate a positive link between perceived support and employee behaviors, with employees showing increased efforts towards achieving organizational goals (Eisenberger et al., 1986). However, given the diverse nature of organizational goals and the various roles employees take on to fulfill them, conflicts in roles may arise.

RC arises when employees face contradictory demands and expectations within their job roles. This conflict can lead to heightened stress levels and adversely affect WE. Research conducted by Um and Harrison (1998), Haj-Yahia et al. (2000), and Happell et al. (2003) has illustrated that RC in organizational settings is linked to heightened levels of stress and burnout among employees. RC is thought to moderate the relationship between POS and WE because it causes stress and burnout. Therefore, it is hypothesized that RC might moderate the relationship between POS and WE. Hence, H2 is formulated as follows:

H2: Role conflict moderates the relationship between perceived organizational support and work engagement.

The research model, which corresponds with the formulated hypotheses, is outlined as follows:

Figure 2. Research Model

3. METHODOLOGY

In this study, SPSS 24.0 and AMOS 17 software programs were utilized for statistical analyses. Following this, the hypothesis tests underwent evaluation using the PROCESS macro developed by Hayes (2018). The significance of the findings was determined at levels of $p < 0.01$ and $p < 0.05$. Ethical approval for the study was obtained from the Ethical Committee of Erzincan Binali Yıldırım University, under approval number 11/06-E-88012460-050.01.04-161686, dated 23 December 2021.

3.1. Demographic Characteristics of the Research Population, Sample, and Participants

The study population consists of employees from the Erzincan Municipality organization. According to the Erzincan Municipality's 2021 Performance Program report, the total employee count within the municipality stands at 1249. A convenience sampling method, a form of non-probability sampling, was utilized for this study. Considering a 5% margin of error from the main population, a sample size of 217 individuals was determined (Ural & Kılıç, 2005, p. 43). Initially, 330 questionnaire forms were distributed to Erzincan Municipality employees. However, after eliminating incorrect and incomplete responses, a total of 299 questionnaires were deemed suitable for analysis. Among the participants, 54.9% were female, and 45.1% were male. Concerning marital status, 77.3% of the respondents were married, whereas 22.7% were single. Regarding age distribution, 10.2% fell within the 18-26 age group, 28.5% in the 27-35 age group, 28.8% in the 36-44 age group, and 32.5% were 45 years old or older. Regarding educational attainment, 12.2% of the participants had completed primary school, 36.6% were high school graduates, and 51.2% were undergraduate degree holders. Additionally, concerning the length of service at the same workplace, 26.4% of the employees had served for 0-10 years, 38.6% for 11-21 years, and 32.5% for 22 years or more.

3.2. Scales and Data Analysis

This study collected data using a variety of scales, involving including a personal information form, the POS scale, the WE scale, and the RC scale. Participants provided ratings for their responses using a five-point Likert scale, ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree).

Personal Information Form: A personal information questionnaire comprising five inquiries was developed by the researchers to gather socio-demographic and introductory data from the participants.

Perceived Organizational Support Scale: The short version of the original scale developed by Eisenberger et al. (1986) was employed to assess employees' perception of organizational support. This scale, comprising eight items, has been adapted into Turkish by Sökmen et al. (2015).

Work Engagement Scale: The measurement of WE utilized the Utrecht Work Engagement (UWES) scale, which was developed by Schaufeli and Bakker (2003). A Turkish translation of a 9-item scale by Özkalp and Meydan (2015) was utilized to evaluate participants' WE.

Role Conflict Scale: The RC scale, consisting of eight statements originally developed by Rizzo et al. (1970), was employed in this study. This scale has been translated into Turkish by Doğan et al. (2016). The scale consists of 8 items and one sub-dimension.

The alpha coefficients of the scales in the original studies, Turkish adaptation studies, and the current study are presented in Table 1.

Table 1. Cronbach's Alpha Values

Cronbach's alpha			
Perceived Organizational Support Scale	Eisenberger et al., (1986) /0.97	Sökmen et al., (2015)/0.89	Current work /0.78
Work Engagement Scale	Schaufeli & Bakker (2003)/ 0.92	Özkalp & Meydan (2015)/0.83	Current work /0.93
Role Conflict Scale	Rizzo et al., (1970)/0.81	Doğan et al., (2016)/0.83	Current work /0.82

4. FINDINGS

The findings of the research are shown in Table 2, encompassing the means, standard deviations, Cronbach's alpha coefficients, and correlation coefficients for the analyzed variables.

Table 2. Cronbach's Alpha, Means, Standard Deviations, and Interveriable Correlations for the Scales

	α	\bar{X}	Sd.	POS	WE	RC
Perceived Organizational Support	0.78	3.36	0.80	-		
Work Engagement	0.93	3.91	1.08	0.06*	-	
Role Conflict	0.82	2.67	0.94	-0.14*	-0.49**	-

POS: Perceived Organizational Support, WE: Work Engagement, RC: Role Conflict

Pearson correlation analysis was performed to investigate the connections among the study variables. The normal distribution of the scales facilitated the application of this statistical technique. The results are presented in Table 1, which displays the Cronbach's alpha coefficients, means, standard deviations, and correlation coefficients. Table 1 demonstrates that the Cronbach's alpha values for POS ($\alpha = 0.78$), WE ($\alpha = 0.93$), and RC ($\alpha = 0.82$) surpass the recommended threshold of 0.70, indicating robust internal consistency for each scale.

Regarding the correlation analysis, the findings indicate a positive and statistically significant relationship ($r = 0.06$, $p < 0.05$) at a 99% confidence level between POS and WE. This indicates that as employees' POS improve, so does their level of WE, demonstrating a stronger commitment to their work. Additionally, the table displays a negative and significant relationship ($r = -0.14$, $p < 0.05$) at a 99% confidence level between POS and RC. This finding suggests that as employees perceive greater organizational support, the likelihood of encountering RCs diminishes. Put differently, POS plays a pivotal role in mitigating conflicts stemming from divergent roles and expectations within the organization.

Additionally, the analysis reveals a significant and positive relationship ($r = -0.49$, $p < 0.01$) between RC and WE at a 99% confidence level. This finding suggests that individuals facing increased levels of RC typically exhibit reduced levels of WE. The existence of conflicting roles within the workplace seems to adversely affect employees' overall involvement in their work. Taken together, the findings underscore the significance of POS in fostering WE and reducing RC, emphasizing the need for organizations to provide supportive environments to increase employees' commitment and performance.

The fit indices of the confirmatory factor analysis conducted in the study are outlined in Table 3.

Table 3. Fit Indexes of the Confirmatory Factor Analysis

	$\chi^2/df \leq 5$	RMSEA ≤ 0.08	CFI ≥ 0.90	GFI ≥ 0.85	NFI ≥ 0.90	TLI ≥ 0.90
Perceived Organizational Support	3.74	0.080	0.90	0.93	0.95	0.97
Work Engagement	3.65	0.079	0.92	0.90	0.92	0.93
Role Conflict	3.87	0.080	0.90	0.94	0.90	0.95
Model	3.47	0.075	0.90	0.90	0.91	0.90

The goodness-of-fit metrics provided in Table 4 indicate that the specified criteria for assessing goodness of fit (Hooper, Coughlan & Mullen, 2008; Mishra & Datta, 2011; Nye & Drasgow, 2011) have been satisfied. These findings validate that the goodness-of-fit metrics are consistent with the model, thereby confirming its acceptance.

4.1. Hypothesis Testing

The regression coefficients of the regulatory model are presented in Table 4.

Table 4. Regulatory Model Regression Coefficients

Model Summary	R	R-sq	F	P	df1	df2
	0,50	0,25	33,05	0,00	3,0	291,0
Work Engagement						
Model	B	SE	t	P	LLCI	ULCI
Constant	1,01	0,66	1,52	0,12	-0,29	2,33
Perceived Organizational Support	0,41	0,19	2,10	0,03	0,27	0,80
Role Conflict	1,10	0,24	4,53	0,00	0,62	1,58
Interaction of (POSxRC)	-0,16	0,71	-2,28	0,02	-0,30	-0,02
Role Conflict Direct Effect	Effect	SE	t	p	LLCI	ULCI
-1 SS (-.92)	0,13	0,09	1,46	0,04	-0,04	-0,31
+1 SS (+.92)	-0,16	0,09	-1,71	0,04	-0,36	-0,02

Note 1. N = 299

Note 2. Standardized regression coefficients are shown.

Note 3. Sample number of Bootstrap: 5,000

To explore the moderating effect of RC on the connection between POS and WE among employees, an analysis employing the Bootstrap method was undertaken. It is posited that the bootstrap method yields more dependable results compared to the conventional Baron and Kenny (1986) approach (Gürbüz, 2019; Hayes, 2018). The analyses were carried out utilizing the PROCESS macro developed by Hayes (2018). The outcomes of the regression analysis are presented in Table 3. The data in Table 3 reveals that the variables incorporated in the regression analysis collectively accounted for approximately 25% ($R^2=0.25$) of the variance in WE. Specifically, Table 3 examined hypothesis 1, which investigated the possibility of a significant and positive relationship between POS and WE. The study found that POS had a significant positive impact on WE ($B=0.41$; $p=0.03$). As a result, hypothesis 1 was supported. Furthermore, the interaction impact (moderating effect) of POS and RC factors on WE was found to be significant ($B=-0.16$, $p=0.02$). Figure 2 depicts the moderating effect of RC on the connection between POS and WE.

Figure 2. Graphical Representation of the Regulatory Effect of Role Conflict on the Relationship between Perceived Organizational Support and Work Engagement

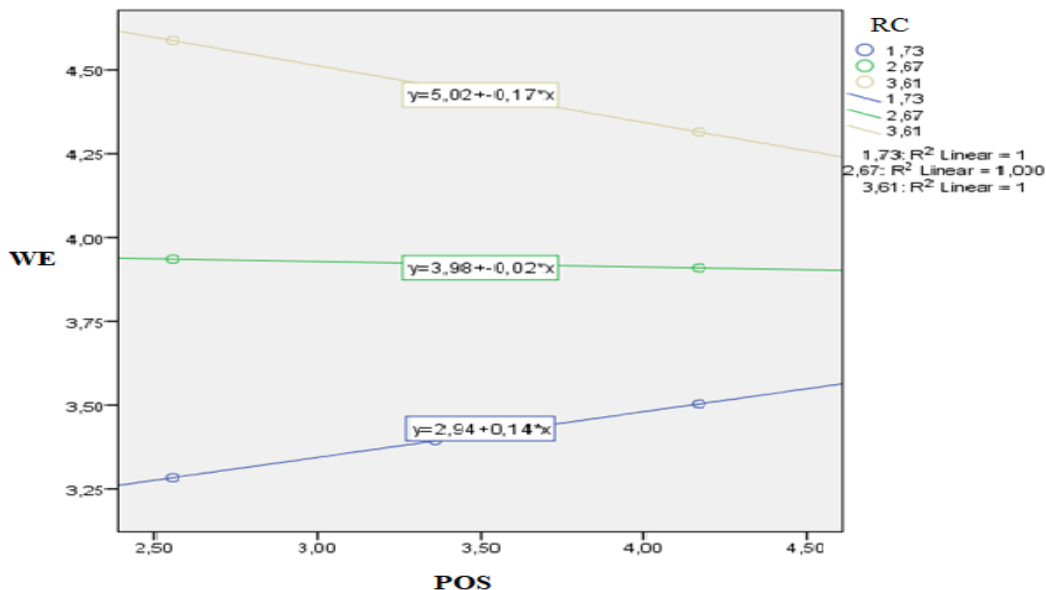

Figure 2 visually illustrates how RC moderates the relationship between POS and WE. The POS is represented on the x-axis, while WE is depicted on the y-axis. RC is depicted using different colors to denote its moderating role. When RC is high, an increase in POS correlates with a decrease in WE ($B=-0.16$; $p=0.04$). Conversely, when RC is low, a decrease in POS corresponds to an increase in WE ($B=0.13$; $p=0.04$). These findings support hypothesis 2, indicating that the impact of POS on WE varies based on the level of RC. Thus, the results suggest that RC moderates the relationship between POS and WE.

5. CONCLUSION

The purpose of this study was to investigate how RC influences the relationship between POS and WE. The hypothesis that POS positively impacts WE has been confirmed and accepted, aligning with previous research. Findings from various studies corroborate this notion. For instance, a study by Işık and Kama (2018) shows that POS enhances WE and employee performance, with perceived POS mediating employee performance through affective commitment. Similarly, Kılıçaslan et al. (2022) and Meriç et al. (2019) observed a significant positive relationship between POS and WE. Other research by Asghar et al. (2021), Al-Hamdan and Bani-Issa (2022), Gokul et al. (2012), Caesars and Stinglhamber (2014), Rhoades and Eisenberger (2002), and Saks (2006) also supports the notion that POS enhances WE. Moreover, WE has been connected with favorable outcomes such as innovative work behaviors (Khalilipour & Khanifar, 2018), job performance (Cesário & Chambel, 2017), job satisfaction (Orgambidez-Ramos & de Almeida, 2017), productivity, and extra-role behaviors (Menguc et al., 2013). Additionally, empirical evidence suggests a negative relationship between POS and turnover intention (Maslach et al., 2001; Saks, 2006). Hence, strengthening POS emerges as a crucial factor in fostering employee dedication within organizations. This requires careful planning in implementing practices that positively influence employees' POS. By enhancing employees' commitment to work and job satisfaction, POS acts as a catalyst for boosting WE. Particularly in public organizations, employee WE is vital as it enhances motivation, job satisfaction, and productivity. The constructive effect of POS on WE helps employees feel valued and supported, leading to increased commitment to organizational goals, which can improve service quality.

The hypothesis that RC moderates the relationship between POS and WE was confirmed. It was noted that the influence of POS on WE varied depending on individuals' levels of RC, being weakened for those experiencing high levels of RC and strengthened for those experiencing low levels. These results suggest that RC indeed acts as a moderator in the relationship between POS and WE. Specifically, as RC increases, the association between POS and WE weakens. To address this, organizations should focus on establishing clear role definitions and fostering a supportive work environment to reduce employees' RC and enhance their POS.

While no direct study addressing the moderating effect of RC on the relationship between POS and WE was found in the literature, previous research highlights the detrimental effects of RC on various aspects of job commitment, turnover, satisfaction, involvement, and organizational commitment (Fisher & Gitelson, 1983). Jackson & Schuler (1985) found that RC contributes to decreased WE, lower job satisfaction, increased stress, higher turnover intentions, absenteeism, and subpar performance. Moreover, individuals experiencing RC are prone to stress and burnout, particularly emotional fatigue, and depersonalization (Um & Harrison, 1998; Haj-Yahia et al., 2000; Happell et al., 2003). Börk and Adıgüzel (2015) also revealed that perceived RC negatively affects employees' loyalty, commitment, and job satisfaction. Consequently, RC can undermine organizational performance and create discord among employees, often stemming from uncertainties about job responsibilities, deviations from job descriptions, or excessive and incompatible role expectations (Ceylan & Ulutürk, 2006).

Employees perceiving high levels of POS inclined to display favorable work attitudes and engage in organizational behaviors (Loi et al., 2006). Sustaining a favorable perception of organizational support among employees leads to improved performance (Shabbir et al., 2021), empowerment (Yılmaz, 2019), and a stronger sense of belonging and corporate identity (Zhao et al., 2021). Furthermore, employees with a strong POS demonstrate increased job-related effort, resulting in enhanced performance, willingness to take on additional roles beneficial to the organization, and reduced turnover intentions, burnout, and work-family conflicts (Giao et al., 2020; Wang & Wang, 2020).

Hence, organizations need to prioritize the development of institutional policies that foster positive attitudes and behaviors among employees towards the organization (Eisenberger et al., 2016). Achieving this goal requires establishing clear role definitions and nurturing supportive work environments to mitigate conflicts arising from competing job demands. It is essential to optimize workload distribution and communicate role expectations

effectively to minimize employee RCs. Implementing measures such as enhancing communication channels, promoting information sharing, balancing duties, and responsibilities, providing training opportunities, and fostering a supportive atmosphere are vital steps in reducing RC. Furthermore, practices like offering flexibility, providing regular performance feedback, and acknowledging employee contributions are crucial for enhancing WE. Organizations that support employees, address their emotional and practical needs, and promote work-life balance are better positioned to cultivate a committed workforce.

The study possesses several limitations that merit attention. Initially, the generalizability of the findings might be constrained by the restricted scope of the sample and its industry-specific context. It's important to note that the results might not be universally applicable to broader populations or varied industry contexts. Furthermore, the study's focus might overlook the potential influence of other variables, such as employee personality traits, on the relationships between POS, WE, and RC. Future studies should strive to incorporate these variables for a more comprehensive understanding. Another limitation is the potential presence of common method variance error. Relying solely on self-report surveys to collect data based on individual perceptions and attitudes could introduce bias and reduce the accuracy of the findings. Combining survey data with objective measures or using alternative data collection methods could help mitigate this limitation. Additionally, it is essential to recognize the influence of linguistic and cultural differences on the research. Concepts and results discussed in the study may have different interpretations when translated into various languages or interpreted within diverse cultural contexts. Therefore, caution should be exercised when applying the findings across different cultural or linguistic settings.

Considering the quantitative methodology employed in this study, it is imperative to recognize its inherent limitations. Future research could benefit from utilizing alternative research designs, such as qualitative methods, to gain deeper insights into the phenomena under investigation. Additionally, recommendations for future studies can be proposed. To broaden the applicability of the results, it is advisable to involve administrators in the study and increase the sample size. Exploring the encounters of workers in the private industry and extending the research to various geographical regions could offer a more comprehensive understanding of the topic. Moreover, broadening the study's scope by incorporating additional variables and utilizing qualitative research methods to explore the relationships between these variables may yield valuable insights. Future investigations might consider examining conditional variables that influence the link between POS and WE, thus elucidating the circumstances under which this relationship may vary. Adapting the research to suit various languages or cultural settings would facilitate cross-cultural comparisons and enhance a comprehensive grasp of the subject matter. This study holds significance in comprehending the role of RC in the association between POS and WE. Ultimately, it is anticipated that this study can offer guidance to managers, researchers, and individuals interested in WE, POS, and RC. Additionally, it is expected to make significant contributions to the discourse on the relationship between POS and WE, particularly by revealing the moderating influence of the RC variable.

DECLARATION OF THE AUTHOR

Declaration of Contribution Rate: The author contributes the study on her own.

Declaration of Support and Thanksgiving: No support is taken from any institution or organization.

Declaration of Conflict: There is no potential conflict of interest in the study.

REFERENCES

- Alarcon G. (2009). *The development of the wright work engagement scale* [Ph.D. Dissertation]. Wright State University.
- Al-Hamdan, Z., & Bani Issa, H. (2022). The role of organizational support and self-efficacy on work engagement among registered nurses in Jordan: A descriptive study. *Journal of Nursing Management*, 30(7), 2154-2164. <https://doi.org/10.1111/jonm.13456>
- Asghar, M., Tayyab, M., Gull, N., Zhijie, S., Shi, R. & Tao, X. (2021). Polychronicity, work engagement, and turnover intention: The moderating role of perceived organizational support in the hotel industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 49, 129-139. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.09.004>

- Attridge, M. (2009). Measuring and managing employee work engagement: A review of the research and business literature. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 24(4), 383-398. <https://doi.org/10.1080/15555240903188398>
- Aybas, M., & Kosa, G. (2018). Duygusal emeğin mesleki stres ve işe adanmışlık üzerindeki etkisi: Tur rehberleri üzerinde bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS'18), 103-111. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.452645>
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career Development International*, 13(3), 209-223.
- Bakker, A. B., Albrecht, S. L., & Leiter, M. P. (2011). Key questions regarding work engagement. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 20(1), 4-28. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2010.485352>
- Banihani, M., Lewis, P., & Syed, J. (2013). Is work engagement gendered?. *Gender in Management*, 28(7), 400-423.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Bogler, R., & Nir, A. E. (2012). The importance of teachers' perceived organizational support to job satisfaction: What's empowerment got to do with it?. *Journal of Educational Administration*, 50(3), 287-306.
- Börk, A., & Adigüzel, O. (2015). Rol çatışması ve rol belirsizliğinin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Kıyı Ege Bölgesi'ndeki bankacılık sektörü üzerine bir çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 10(10), 249-266.
- Caesens, G., & Stinglhamber, F. (2014). The relationship between perceived organizational support and work engagement: The role of self-efficacy and its outcomes. *European Review of Applied Psychology*, 64(5), 259-267. <https://doi.org/10.1016/j.erap.2014.08.002>
- Cesário, F., & Chambel, M. J. (2017). Linking organizational commitment and work engagement to employee performance. *Knowledge and Process Management*, 24(2), 152-158. <https://doi.org/10.1002/kpm.1542>
- Ceylan, A., & Ulutürk, Y. H. (2006). Rol belirsizliği, rol çatışması, iş tatmini ve performans arasındaki ilişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 48-58.
- Doğan, A., Demir, R., & Türkmen, E. (2016). Rol belirsizliğinin, rol çatışmasının ve sosyal desteğin tükenmişliğe etkisi: devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan akademik personelin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 37-66.
- Eisenberger, R., Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch, P. D., & Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 42-51. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.1.42>
- Eisenberger, R., Cummings, J., Armeli, S., & Lynch, P. (1997). Perceived organizational support, discretionary treatment, and job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 82(5), 812-820. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.5.812>
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.

- Eisenberger, R., Malone, G. P., & Presson, W. D. (2016). Optimizing perceived organizational support to enhance employee engagement. *Society for Human Resource Management and Society for Industrial and Organizational Psychology*, 2, 3-22.
- Esatoğlu, A. E., Ağırbaş, İ., Akbulut, Y., & Çelik, Y. (2004). Sağlık Bakanlığı hastanelerinde hemşirelerin rol çatışması ve rol belirsizliği düzeylerinin belirlenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(4), 133-146.
- Fisher, C. D., & Gitelson, R. (1983). A meta-analysis of the correlates of role conflict and ambiguity. *Journal of Applied Psychology*, 68(2), 320-333. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.68.2.320>
- Fisher, R. T. (2001). Role stress, the type A behavior pattern, and external auditor job satisfaction and performance. *Behavioral Research in Accounting*, 13(1), 143-170. <https://doi.org/10.2308/bria.2001.13.1.143>
- Giao, H. N. K., Vuong, B. N., Huan, D. D., Tushar, H., & Quan, T. N. (2020). The effect of emotional intelligence on turnover intention and the moderating role of perceived organizational support: Evidence from the banking industry of Vietnam. *Sustainability*, 12(5), 1857-1868. <https://doi.org/10.3390/su12051857>
- Gillet, N., Huart, I., Colombat, P., & Fouquereau, E. (2013). Perceived organizational support, motivation, and engagement among police officers. *Professional Psychology: Research and Practice*, 44(1), 46-55. <https://doi.org/10.1037/a0030066>
- Gokul, A., Sridevi, G., & Srinivasan, P. T. (2012). The relationship between perceived organizational support, work engagement and affective commitment. *AMET International Journal of Management*, 4(2), 29-37.
- Gouldner, A.W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 161-178. <https://doi.org/10.2307/2092623>
- Gökçe, O., & Şahin, A. (2003). Yönetimde rol kavramı ve yönetsel roller. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 133-156.
- Griffin, R. W., & Moorhead, G. (1989). *Organizational behavior*. Houghton Mifflin Company.
- Gruman, J. A., & Saks, A. M. (2011). Performance management and employee engagement. *Human Resource Management Review*, 21(2), 123-136. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2010.09.004>
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Haj-Yahia, M. M., D. Bargal, & N. B. Guterman (2000). Perception of job satisfaction, service effectiveness and burnout among arab social workers in Israel. *International Journal of Social Welfare*, 9, 201-210. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00129>
- Happell, B., T. Martin, & J. Pinikahana (2003). Burnout and job satisfaction: A comparative study of psychiatric nurses from forensic and a mainstream mental health service. *International Journal of Mental Health Nursing*, 12, 39-47. <https://doi.org/10.1046/j.1440-0979.2003.00267.x>
- Harter, J. K., Schmidt, F. L., & Hayes, T. L. (2002). Business-unit-level relationship between employee satisfaction, employee engagement, and business outcomes: a meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 87(2), 268-279. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.2.268>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis second edition: A regression-based approach*. The Guilford Press.

- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. (2008). *Evaluating model fit: A synthesis of the structural equation modelling literature*. In 7th European Conference on research methodology for business and management studies (p. 195-200).
- Işık, M. (2019). Algılanan aşırı vasıflılık ve bireysel kariyer planlaması ilişkisinde algılanan örgütsel desteğin düzenleyicilik etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 9(18), 1015-1041.
- Işık, M., & Kama, A. (2018). Algılanan örgütsel desteğin işgören performansına etkisinde işe adanmışlığın aracı etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 395-403. <https://doi.org/10.18506/anemon.338253>
- İnce, A. R. (2016). Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde yönetici desteğinin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 649-660. <https://doi.org/10.17755/esosder.03486>
- Jackson, S. E., & Schuler, R. S. (1985). A meta-analysis and conceptual critique of research on role ambiguity and role conflict in work settings. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 36(1), 16-78. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(85\)90020-2](https://doi.org/10.1016/0749-5978(85)90020-2)
- Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R. P., Snoek, J. D., & Rosenthal, R. (1964). *Organizational stress: Studies of role conflict and role ambiguity*. Wiley.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724. <https://doi.org/10.5465/256287>
- Khalilipour, H., & Khanifar, H. (2018). Examining Structural effects procedural justice and work engagement on knowledge sharing and innovative work behavior. *Organizational Behaviour Studies Quarterly*, 6(4), 27-52.
- Kılıçaslan, S., Derin, N., & Ilkim, N. (2022). Algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide kişiliğin aracılık etkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(3), 607-629. <https://doi.org/10.24988/ije.1018952>
- Kılınç, T. (1998). Hemşirelerde rol çatışmasını belirleyen örgütsel etmenler üzerine sektörel bir araştırma. *Modern Hastane Yönetimi*, 2(4), 25-30.
- Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A., & Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, 43(6), 1854-1884. <https://doi.org/10.1177/014920631557555>
- Leiter, M. P., & Harvie, P. (1998). Conditions for staff acceptance of organizational change: Burnout as a mediating construct. *Anxiety, Stress, and Coping*, 11(1), 1-25.
- Lin, H. F. (2006). Impact of organizational support on organizational intention to facilitate knowledge sharing. *Knowledge Management Research & Practice*, 4(1), 26-35. <https://doi.org/10.1057/palgrave.kmrp.850008>
- Loi, R., Hang-Yue, N., & Foley, S. (2006). Linking employees' justice perceptions to organizational commitment and intention to leave: The mediating role of perceived organizational support. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79(1), 101-120. <https://doi.org/10.1348/096317905X39657>
- Luksyte, A., & Spitzmueller, C. (2016). When are overqualified employees creative? It depends on contextual factors. *Journal of Organizational Behavior*, 37(5), 635-653. <https://doi.org/10.1002/job.2054>
- Luthans, F. (2002). Positive organizational behavior: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Perspectives*, 16(1), 57-72. <https://doi.org/10.5465/ame.2002.6640181>

- Maslach, C., & Leiter, M. P. (1997). The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it. San Francisco: CA: Jossey-Bass.
- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınevi.
- McBain, R. (2007). The practice of engagement: Research into current employee engagement practice. *Strategic HR Review*, 6(6), 16-19. <https://doi.org/10.1108/14754390780001011>
- Menguc, B., Auh, S., Fisher, M., & Haddad, A. (2013). To be engaged or not to be engaged: The antecedents and consequences of service employee engagement. *Journal of Business Research*, 66(11), 2163-2170. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2012.01.007>
- Meriç, E., Çiftçi, D. Ö., & Yurtal, F. (2019). Algılanan örgütsel destek ve işe adanmışlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 65-74. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2296>
- Miles, J. (2016). *Yönetim ve organizasyon kuramları*. (M. Polat & K. Arun, Trans.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mishra P., & Datta, B. (2011). Perpetual asset management of customer-based brand equity-the PAM evaluator. *Current Research Journal of Social Science*, 3(1), 34-43.
- Orgambódez-Ramos, A., & de Almeida, H. (2017). Work engagement, social support, and job satisfaction in Portuguese nursing staff: A winning combination. *Applied Nursing Research*, 36, 37-41. <https://doi.org/10.1016/j.apnr.2017.05.012>
- Örücü, E., & Uçku, I. (2019). Örgütlerde işe tutkunluk, örgütsel destek algısı, örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi ve bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 71-81.
- Özkalp, E., & Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan işe angaje olma ölçeğinin Türkçe'de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(3), 1-19. <https://doi.org/10.4026/1303-2860.2015.0285.x>
- Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.698>
- Roberts, D. R., & Davenport, T. O. (2002). Job engagement: Why it's important and how to improve it. *Employment Relations Today*, 29(3), 21-31.
- Rizzo, J. R., House, R. J., & Lirtzman, S. I. (1970). Role conflict and ambiguity in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 150-163. <https://doi.org/10.2307/2391486>
- Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 21(7), 600-619. <https://doi.org/10.1108/02683940610690169>
- Salanova, M., Agut, S., & Peiró, J. M. (2005). Linking organizational resources and work engagement to employee performance and customer loyalty: The mediation of service climate. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1217-1227. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.6.1217>
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2003). Utrecht work engagement scale: Preliminary manual. occupational health psychology unit, Utrecht University, *Utrecht*, 26(1), 64-100.
- Shabbir, T., Naz, K., & Trivedi, S. D. (2021). Perceived organizational support and employee performance. *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership*, 35-44. <https://doi.org/10.51629/ijeamal.v2i1.14>

- Sökmen, A., Ekmekçiöğlü, B., & Çelik, K. (2015). Algılanan örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ve yönetici etik davranışı ilişkisi: Araştırma görevlilerine yönelik araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 125-144. <https://doi.org/10.1093/swr/22.2.100>
- Um, M. Y., & Harrison, D. F. (1998). Role stressors, burnout, mediators, and job satisfaction: A stress-strain-outcome model and an empirical test. *Social Work Research*, 22(2), 100-115. <https://doi.org/10.1093/swr/22.2.100>
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Ankara.
- Van den Broeck, A., Vansteenkiste, M., De Witte, H., & Lens, W. (2008). Explaining the relationships between job characteristics, burnout, and engagement: The role of basic psychological need satisfaction. *Work & Stress*, 22(3), 277-294. <https://doi.org/10.1080/02678370802393672>
- Wang, Q., & Wang, C. (2020). Reducing turnover intention: Perceived organizational support for frontline employees. *Frontiers of Business Research in China*, 14(1), 1-16.
- Wayne, J. S., Shore, L. M., & Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: A social exchange perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111. <https://doi.org/10.5465/257021>
- Yavan, Ö. (2016). Örgütsel davranış düzleminde adanmışlık. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 278-296.
- Yıldız, B., & Çakı, N. (2018). Algılanan örgütsel desteğin bağlamsal performans üzerindeki etkisinde bireysel şükranın aracı rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 69-86. <https://doi.org/10.30794/pausbed.424505>
- Yılmaz, F. (2019). Organizational support and the role of organizational trust in employee empowerment. *International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 968-980.
- Yılmaz, F. (2020). Pozitif psikolojik sermayenin demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Management and Administration*, 4(7), 71-83.
- Zhao, H., Zhou, Q., He, P., & Jiang, C. (2021). How and when does socially responsible HRM affect employees' organizational citizenship behaviors toward the environment? *Journal of Business Ethics*, 169(2), 371-385.

ÖZEL VE YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARININ FİNANSAL DURUMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE OF PRIVATE AND FOREIGN CAPITAL DEPOSIT BANKS

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ERTUĞRUL¹

ÖZ

Türk finansal sistemi içerisinde bankalar sahiplik yapılarına göre kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları şeklinde sınıflandırılırlar. Yaşanan bankacılık krizleri sonrası Türk bankacılık sektörü içinde yabancı sermayeli bankaların payı önemli düzeyde artmıştır. Reel sektörün en önemli fon sağladığı kuruluşlar bankalardır ve bankacılık sektöründe yaşanacak olan bir krizin reel sektörü ciddi anlamda etkileyeceği de bilinmektedir. Reel sektörün yatırımlarına devam etmesi ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasının devamı için önemli olmaktadır. Bu açılarından düşünüldüğünde Türk bankacılık sistemi içerisinde yer alan bankaların da finansal performansları önem arz etmektedir. Çalışmada aktif büyüklüğü açısından önemli bir yerde bulunan ilk beş özel ve yabancı sermayeli bankaların finansal performansları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma ölçütü olarak aktif kalitesi, likidite, karlılık ve sermaye yeterliliği oranları açısından değerlendirilmiş ve analiz dönemi olarak 2012-2022 yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan oranlar bazında değerlendirildiğinde karlılık açısından iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamışken, aktif kalitesi açısından Toplam Krediler/Toplam Varlıklar ve Donuk Alacaklar/Toplam Krediler açısından anlamlı bir farklılık yokken, Toplam Krediler/Toplam Mevduat oranı bazında özel sermayeli bankalar lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Likidite oranları açısından yabancı sermayeli bankalar lehine anlamlı bir farklılık bulunmuşken, sermaye yeterliliği oranlarından Özkaynaklar/Toplam Varlıklar açısından yabancı sermayeli mevduat bankalarının daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevduat Bankaları, Finansal Performans, T Testi.

JEL Sınıflandırma Kodları: G21, G32, C14.

ABSTRACT

In the Turkish financial system; public, private and foreign capital deposit banks are classified according to their ownership structures. After the banking crises in the financial system, the share of foreign capital banks in the Turkish banking sector has increased significantly. Banks are the most important funding institutions for the real sector, and it is known that a crisis in the banking sector would seriously affect the real sector. The real sector's continued investments are important for the continuation of the country's economic growth and development. In this respect, the financial performance of banks in the Turkish banking system is also important. In the study, the financial performances of the top five private and foreign capital banks, which have a significant place in terms of asset size, are compared. Asset quality, liquidity, profitability and capital adequacy ratios are used as benchmarks and annual data for 2012-2022 are used as the analysis period. When evaluated on the basis of the ratios used in the study, no significant difference is found between the two groups in terms of profitability, no significant difference is found in terms of Total Loans/Total Assets and Non-Performing Loans/Total Loans in terms of asset quality, while a significant difference is found in favor of private capital banks on the basis of Total Loans/Total Deposits ratio. While a significant difference is found in favor of foreign capital banks in terms of liquidity ratios, it is concluded that foreign capital deposit banks performed better in terms of Equity/Total Assets ratio among capital adequacy ratios.

Keywords: Deposit Banks, Financial Performance, T-Test.

JEL Classification Codes: G21, G32, C14.

¹ İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, aertugrul@gelisim.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The more developed the financial markets in a country, the higher the level of coping with crises in that country. Banks are the most basic intermediaries of the financial system, which has an important place in national economies. In economic terms, the growth and development of a country is realized by transforming savings into investments. Enterprises, which have an important place in real markets, need funds in order for their investments to be sustainable. The banking sector, especially for developing countries like Türkiye, is known as the most fundamental institutions that provide funds to real markets and intermediate the purchase and sale of financial assets. From this point of view, any crisis in the banking sector is expected to have negative impacts on the entire national economy. There has been a significant inflow of foreign capital banks into the banking sector, especially after the crises, and they continue to operate in the banking sector as domestic capital banks. Banks, which have an important place in the financial system, are classified according to their capital structures as public, private and foreign capital banks. In the study, banks, which are so important in financial markets, are evaluated in the context of foreign and private capital deposit banks and evaluated in terms of their financial ratios. The study aims to provide a comparative analysis of the financial performance of foreign and private capitalized deposit banks and to serve as a leading indicator against possible crises.

Design/methodology/approach:

In the study, the financial ratios of the top five domestic and foreign capitalized deposit banks operating in the Turkish banking sector in terms of asset size are taken as data. The ratios used in the study using annual data for the years 2012-2022 are obtained from the database of the Banks Association of Türkiye. Independent two sample t-test is used as the research method. The normality test, which is one of the assumptions of the t-test, is performed and it is seen that the normality assumption is met. SPSS 24 package program is used for the analysis. The ratios used in the study are determined as asset quality, liquidity, profitability and capital adequacy by utilizing the literature and sub-ratios are created for each basic criterion. Three ratios are used for asset quality measurement and two ratios each for liquidity, profitability and capital adequacy measurements.

Findings:

The financial conditions of private and foreign capitalized deposit banks operating in the Turkish banking sector are compared in terms of average differences in terms of asset quality, liquidity, profitability and capital adequacy. Among the ratios used in asset quality, there is a significant difference in Total Loans/Total Deposits ratio of private and foreign capital deposit banks, while there is no significant difference in Total Loans/Total Assets and Non-Performing Loans/Total Loans. It is observed that privately-owned banks perform better in the Total Loans/Total Deposits ratio evaluated on a group basis. In terms of liquidity, it is found that there are significant differences between the groups in terms of Liquid Assets/Total Assets (LATV) ratio and Liquid Assets/Short-Term Liabilities ratio and it is seen that foreign capital banks are better in terms of liquidity performance. It is found that there is no significant difference in terms of Net Profit/Total Assets (ROA) and Net Profit/Total Equity (ROE) ratios, which are indicators of banks' profitability performance. While there is no significant difference between private and domestic capital deposit banks in terms of Capital Adequacy (CAR) ratio, there is a significant difference between the two groups in terms of Equity/Total Assets, while foreign capital banks perform better in terms of the weight of shareholders' equity in Total Assets.

Conclusion and Discussion:

Banks are among the most efficient financial institutions in financial markets. By transferring the funds they collect from savers to investment institutions, they ensure the efficient and effective allocation of funds. The resilience of financial institutions, which are so important for economic growth and development, against financial crises also gains importance. In recent years, it is observed that the number of foreign capital banks in the Turkish banking sector has been increasing and for these reasons, the financial performances of foreign and private capital deposit banks are compared in the study. According to the results obtained in the study, the findings obtained in terms of asset quality are consistent with the studies of Kevser (2021), Akyüz and Emir (2021) and Karaca et al. (2019), Dinçer and Görener (2011) that the performance of foreign capital banks is higher than private capital banks in terms of capital adequacy. While there is no significant difference in the performance of foreign and private capital banks in terms of profitability, the findings are different from the studies of Arslan and Bora (2021) and Balaj (2015), who found that the performance of foreign capital banks is higher in terms of return on equity. The finding that privately owned deposit banks perform better in terms of Total Loans/Total Deposits, which is an asset quality performance criterion, is similar to the findings of Ege et al. (2015) and Berger et al. (2005), but contrary to the findings of Akyüz and Emir (2021) and Balaj (2015). According to the ratios used as a measure of liquidity in the study, it is concluded that the liquidity of foreign capital banks is higher than the liquidity of private capital banks. This finding is in the opposite direction with the study of Berger et al. (2005), while it is in the same direction with the studies of Akyüz and Emir (2021), Ege et al. (2015) and Dinçer and Görener (2011). The findings of the study provide important findings for the Turkish banking sector. The evaluation of the financial position of banks on a group basis constitutes important data in terms of financial resilience. In future studies, it can be analyzed by making comparisons for different country banking systems in terms of current data and ownership structures.

1. GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik anlamda büyüme ve kalkınmasını sağlayan en önemli sistem derinleşmiş finansal bir piyasadır. Finansal piyasaların varlığı ülkedeki tasarrufların gömülme eğilimini azaltarak sistem içerisine aktarılmasını sağlar (Ersoy, 2017, s. 35). Finansal sisteme dahil olan tasarruflar ise yatırımların artmasına ve bu sayede ihracatın artmasına yol açarlar (Aytekin, 2018, s. 151). Finansal piyasalarda derinleşmenin yüksek olması aynı zamanda fon arz ve talep eden tarafların fonlardaki miktar ve zamansal yaşanabilecek sorunlarının çözümünü destekler. Finansal piyasalarda yer alan aracı kurumlar ise bu fonların aktarımına aracılık yapmasının yanında borçlanma maliyetlerinin de makul seviyelerde kalmasını sağlarlar ve böyle bir rekabet ortamında yatırım yapacak kesimin fon maliyetleri de azalır (Demir, 2018, s. 8). Böylesine önemli olan piyasaların ise en önemli aracı kurumları bankalardır ve hatta bankacılık sektörünün finansal piyasaların en temel yapı taşı olduğu söylenebilir.

Bankalar finansal piyasalarda oldukça önemli bir yere sahipken bankaların finansal performansları da büyük önem kazanmaktadır. Bankaların finansal performansları genellikle aktif kalitesi, likidite, karlılık, sermaye yeterliliği, karlılık ve yönetsel kabiliyetleri ile değerlendirilmektedir (Uslu, 2019, s. 200; Özgür, 2021, s. 58; Kevser, 2021, s. 68). Bu sınıflandırmalarda performansın oransal olarak belirli bir seviyede tutulması beklenmektedir. Belirlenen finansal performans göstergelerinde yaşanan olumsuz durumlar ise bankaları finansal anlamda riskler ile karşı karşıya getirmekte ve bir domino etkisi ile tüm finansal ve reel sektörü olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Bankalar yapıları gereği risklere çok açık olan finansal kurumlardır. Finansal sistemde yaşanan krizler reel piyasaları da çok ciddi şekilde etkilemektedir (Ergün ve Gökdemir, 2010, s. 2115; Öcal, 2011, s. 205). Yaşanan finansal krizler özellikle de 2001 yılında Türkiye’de yaşanmış olan bankacılık krizi sonrası sistem içerisine yabancı sermayeli banka girişi de önemli düzeyde artmıştır. Bankalar sahiplik yapılarına göre sınıflandırıldığında; kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankaların olduğu görülür (Çerçi, 2011, s. 5; Kara, 2019, s. 7). Türk bankacılık sistemi aktif büyüklüğü bakımından incelendiğinde yabancı sermayeli mevduat bankalarının bu yapı içerisinde sıralamada önemli yerlerde oldukları görülmektedir (Bumin, 2007, s. 85). Türk bankacılık sisteminde bu denli önemli yere sahip olan özel ve yabancı sermayeli bankaların yıllar içerisindeki finansal durumlarının incelenmesi de bu açılarından önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın ikinci bölümünde bankaların finansal performans göstergeleri ve yapılan yazın taramasına yer verilmiş ve üçüncü bölümde ise özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının finansal performansları karşılaştırılarak elde edilen bulgular sunulmuştur. Son bölümde ise çalışmaya ait bulgular değerlendirilmiş, konu ile ilgili öneriler sunulurken çalışmanın literatüre olan katkılarına yer verilmiştir.

2. BANKALARIN FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİ VE LİTERATÜR TARAMASI

Daha önce bahsedildiği gibi bankaların finansal anlamda riskli kurumlar olmasından dolayı bilanço yapılarının güçlü olması gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde bankacılık sektöründe genel anlamda finansal durum göstergelerinden bahsedilip önemleri anlatılacak ve ardından konu ile ilgili yapılan yazın taramasına yer verilecektir.

2.1. Finansal Durum Göstergeleri

Bankaların finansal durum göstergelerinden; aktif kalitesi, likidite, karlılık, sermaye yeterliliği ve yönetsel becerileri anlatılacak ve bunların değerlendirilmesinde kullanılan başlıca rasyolara yer verilecektir.

- Aktif Kalitesi

Bankaların başarı göstergelerinden bir tanesi aktif kalitesidir. Bankanın aktif kalitesinin yüksek olması o bankanın başarılı bir banka olduğunu göstermektedir (Yüksel, 2016, s. 42; Dursun ve Bozkır, 2018, s. 247). Bankanın elinde bulundurduğu varlıklarını ne denli etkili ve verimli şekilde kullandıkları belirli rasyolar ile değerlendirilmektedir. Aktif kalitesinin değerlendirilmesinde kullanılan rasyolar, Türkiye Bankalar Birliği, Camels derecelendirme sistemi ve Basel kriterleri ile belirlenebilmektedir (Kaya, 2001, s. 3). Bankaların aktif kalitesinin değerlendirilmesinde bilançosunda bulundurduğu varlıklarının yanında bilanço dışı varlıklarının da sisteme dahil edilmesi gerekmektedir. Genellikle dikkat edilen hususlar, kullanılan kredilerin benzer türlerde yoğunlaşmış yoğunlaşmadığı, kullanılan kredilerin takibe düşme ve donuk hale gelme durumları, sorunlu aktiflerin belirlenmesi, izlenmesi ve incelenmesi ve menkul kıymet yatırımlarının verimliliğinin değerlendirilmesi şeklinde olmaktadır. Bankaların aktif kalitesinin değerlendirilmesinde kullanılan başlıca rasyolar; Takipteki

Krediler/Toplam Krediler, Toplam Krediler/Toplam Aktifler, Toplam Krediler/Toplam Mevduat, Finansal Varlıklar/Toplam Aktifler ve benzeri şekilde değerlendirilmektedir (Akgül, 2019, s. 571; Şahbaz, 2020, s. 40). Kullanılan rasyolar kısa bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda bankaların gelir sağladığı en önemli kaynağı kullandığı kredilerdir. Bu açıdan bankanın varlıkları içerisinde kredilerin payının yüksek olması gelirini arttıracığının bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Benzer şekilde bankaların kullandığı krediler içerisinde takipteki kredilerin oranının yüksek olması ise gelir getiren kredinin kapatılmadığı ve kalitesinin düşük olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanır. Toplam mevduatın krediye dönüştürülme oranının ise yüksek olması istenmektedir. Mevduatların bankalar için önemli birer kaynak olduğu düşünüldüğünde kaynakların gelir getirici bir varlık olan kredilere dönüşme oranının da yüksek olması hedeflenmektedir. Finansal varlıklar yatırım yapılmış ve nihai hedefin karlılığı arttırmak olduğu önemli yatırım aktifleridir. Bu açıdan toplam aktifler içinde finansal varlık oranının yüksek olması da aktif kalitesini arttırdığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

- Likidite

Bankalarda hem çağdaş hem modern yönetim anlayışında likidite yönetimi kısa ve orta vadede önemli bir performans göstergesi olmaktadır. Likidite, kısa vadede üç aya kadar nakit durumunun değerlendirilmesiyle, orta vadede maksimum bir yıla kadar ki nakit giriş ve çıkışlarının dengelenmesi şeklinde değerlendirilmektedir. Likiditenin gereğinden fazla tutulması bankalarda karlılığın azalmasına ve yatırım fırsatlarının kaçırılmasına neden olup fırsat maliyeti yaratırken, likiditenin gereğinden az tutulması fon maliyelerini artırıp müşteri taleplerini karşılayamadığı için ekstra maliyet yaratacaktır (Karataş, 2015, s. 22). Likiditenin değerlendirilmesinde kullanılan temel rasyolar; Likit Varlıklar/Toplam Varlıklar, Likit Varlıklar/Kısa Vadeli Yükümlülükler, Likit Varlıklar/Mevduat ve Mevduat Dışı Varlıklar ve benzeri şekilde sıralanmaktadır (Daver, 2020, s. 188; Özgür, 2021, s. 3210; Çilek ve Karavardar, 2023, s. 140). Bankalarda yer alan likit varlıklarının toplam varlıklar içerisindeki payının yüksek olması bankanın likidite gücünün yüksek olduğunu kısa ve orta vadede likidite sorununun yaşanmama ya da daha az yaşanmayı sağlayacağı kabul edilmektedir. Likit varlıkların kısa vadeli yükümlülüklerle oranının tutarsal olarak fazla olması ise bankanın elinde bulundurduğu kısa vadeli likit varlıkları ile kısa vadede almış olduğu borçlarını karşılama gücünü gösterdiğinden olumlu olarak yorumlanır. Bankaların likit sıkıntısı yaşamaması ise onlara esneklik kazandırırken ellerinde bulundurdukları fonlar ile rekabet avantajı yaratabilmektedirler. Likit varlıkların en önemli borç enstrümanı olan mevduat ve mevduat dışı fon enstrümanlarını karşılama gücünü gösteren bu oranın da yüksek olması bankanın likidite durumunun olumlu olduğunu göstermektedir.

- Karlılık

Bir bankanın uzun vadede en temel hedefinin sürdürülebilir bir kar maksimizasyonu olduğu düşünüldüğünde karlılık faktörünün bankaların finansal durumunda ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bankaların karlılık durumları değerlendirilirken temelde karlılık trendi ve istikrarı, karlılığı sağlayan faktörlerin çeşidi ve düzeyi, elde edilen karların risklere karşı olan hassasiyeti ve dağıtılmamış karların değerlendirilme yöntemleri göz önünde bulundurulur. Bu açılarından düşünüldüğünde temel olarak kullanılan karlılık rasyoları da; Net Kar/Toplam Aktifler, Net Kar/Toplam Özsermaye, Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktifler ve Net Kar/Ödenmiş Sermaye'dir (Gazel vd., 2021, s. 166; Altınur vd., 2018, s. 62). Bankanın elinde bulundurduğu aktiflerini kullanarak kendisine yaratmış olduğu net kar düzeyi ne kadar yüksekse bankanın karlılık durumunun o denli iyi olduğu düşünülürken benzer şekilde bankanın özsermayesinden yaratmış olduğu net karın da yüksek olması özsermayenin etkili ve verimli bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Aynı zamanda bankanın ödenmiş sermayesinin de net kara dönüşümü bankaların karlılık göstergelerinden bir tanesidir ve bu oranın yüksek olması istenir.

- Sermaye Yeterliliği

Bir bankanın sermayesinin durumu ve kalitesi finansal anlamda banka için önemli bir performans göstergesidir. Bankaların sermaye yeterliliği durumları Basel kriterlerince de düzenlenmiş ve Türk bankacılık sektöründe Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun da takibinde olan önemli bir göstergedir. Bankaların ek sermaye ihtiyaçlarının olması durumunda yeterli düzeyde kaynak yaratılıp yaratılamayacağı bu ölçüt ile değerlendirilmektedir. Bankaların sermaye yeterliliğini gösteren en temel rasyolar ise, Özkaynaklar/Piyasa+Kredi+Operasyonel Riskler, Özkaynaklar/Toplam Varlıklar, Özkaynaklar-Cari Olmayan Varlıklar/Toplam Varlıklar (Baloğlu, 2022, s. 169; Kandemir ve Arıcı, 2013, s. 71). Bankalarda sermaye yeterlilik oranı olarak ta bilinen ve bankanın almış olduğu toplam risklerinin özkaynakları ile karşılama düzeyini gösteren bu oranın belirli bir düzeyin üstünde olma zorunluluğu bulunurken oran ne kadar yüksekse bankanın sermaye

yeterliliğinin de o ölçüde iyi olacağı düşünülür. Bankacılık sektörünün risklerinin yüksek olması dolayısıyla bu oranın önemi daha da artmakta ve aldıkları riskleri özkaynakları ile karşılama gücünün önemi çok daha fazla olmaktadır. Benzer şekilde bankanın özkaynakları ile toplam varlıklarını karşılama düzeyinin de sermaye yeterliliğinin önemli bir göstergesi olduğu düşünülür ve bu oranın da yüksek olması istenir. Bir diğer gösterge ise daha hassas ölçümlenen özkaynak toplamından likit olmayan ve uzun vadeli olan varlıkların olmadığı durumda toplam aktiflerini karşılama gücüdür. Bu oran ne kadar yüksek seviyede ise bankanın sermaye gücünün o ölçüde iyi olduğu söylenebilir.

- **Yönetmel Beceri**

Bankanın yönetim kapasitesini ve performansının önemli göstergelerinden olan bu değerlendirmede de bir takım önemli rasyolar kullanılmaktadır. Rasyolardan bahsedilmeden önce yönetmel beceri değerlendirmesi yöneticilerin başarısı, risk profili, sahiplik yapısı, stratejileri, iç kontrol sistemlerinin yeterliliği ve alınan kararların mevzuata uygun olması durumları ile ilişkilendirilir. Yönetmel becerinin ölçülmesinde kullanılan başlıca temel rasyolar ise; Şube Başına Net Kar/ Toplam Varlıklar ile Takipteki Krediler/Toplam Krediler şeklinde olmaktadır. Genel olarak yönetmel beceriler şube bazlı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde konu ile ilgili yapılmış çalışmalar ve bu çalışmalara ait bulgulara yer verilecektir.

2.2. Literatür Taraması

Alev 2023 yılında yapmış olduğu çalışmasında sekiz özel ile on bir yabancı sermayeli bankanın performansları ve likidite riskleri arasındaki ilişkilerini incelemiştir. Veri dönemi için 2002-2022 yıllarını kullanan yazar, iki farklı model kurmuştur. Analiz yöntemi olarak regresyon analizini kullanan yazar yabancı sermayeli bankaların likidite riski ile pozitif ilişkili olduğu, özel sermayeli bankalar da ise likidite riski ile negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Demirci (2023) yapmış olduğu çalışmasında 2017-2021 yıllarında Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bankaların finansal durumlarını sahiplik yapılarına göre karşılaştırmıştır. Yöntem olarak MARCOS çok kriterli değerlendirme metodunu kullanan yazar 2018-2021 yıllarında yabancı sermayeli bankaların yönetmel açıdan daha iyi performans sergilediğini ancak beş yıllık dönemde kamu bankalarının özel ve yabancı sermayeli bankalardan daha iyi performans sergilediği sonucuna ulaşmıştır.

Arslan ve Bora (2021) çalışmalarında 3 kamu, 9 özel ve 21 adet yabancı sermayeli bankanın finansal durumlarını karşılaştırmışlardır. Karşılaştırma dönemi olarak 2015-2019 yıllarını ele alan yazarlar analiz yöntemi olarak Dupont analizini kullanmışlardır. 2015-2018 yıllarında kamu sermayeli bankaların özkaynak karlılıklarının sektör ortalamasının üstünde olduğu ancak 2019 yılında sektör ortalamasının altında kaldıklarını görmüştür. Özel sermayeli bankaların özkaynak karlılıklarının genellikle pazar değerlerinin altında kaldığını, yabancı bankaların da 2018 ile 2019 tarihlerinde özkaynak karlılığı açısından Pazar değerlerinin üstünde olduğu sonucuna varmışlardır.

Kevser (2021) Türk bankacılık sisteminde faaliyette bulunan kamu, özel, yabancı ve katılım bankalarının 2013-2018 yıllarındaki finansal durumlarını karşılaştırmıştır. Analiz yöntemi olarak Anova'yı kullanan yazar, aldığı kriterler içerisinde sermaye yeterliliği bakımından en iyi performansı sergileyen bankaların özel bankalar, karlılığı en yüksek olan bankaların kamu bankaları, en yüksek faiz geliri elde eden bankaların ise yabancı sermayeli bankalar olduğu sonucuna varmıştır.

Akyüz ve Emir (2018) çalışmalarında Türk bankacılık sektöründe bulunan yirmi iki tane fon toplayan bankaların 2003-2016 yıllarına ait finansal oranlarını CAMELS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre, aktif kalitesi, sermaye yeterliliği ve likidite açısından yabancı sermayeli fon toplayan bankaların, karlılık ve yönetim bakımından devlet bankalarının ve pazardaki riske karşı hassasiyet bakımından özel sermayeli bankaların daha iyi performans gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Karaca vd. (2019) çalışmalarında yerli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını CAMELS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. 2010-2017 yıllarına ait verileri kullanan yazarlar yıllar itibarıyla genel olarak yerli sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalardan daha iyi performans sergilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Çalışkan ve Eren (2016) araştırmalarında Türkiye’de faaliyette bulunan 20 adet kamu, yabancı ile özel sermayeli bankaların 2010-2014 tarihleri arasındaki mali durumlarını değerlendirmişlerdir. Analiz yöntemi olarak AHP-PROMETHEE yöntemlerini kullanan yazarlar iki yöntem ile de en iyi performansı gösteren bankanın Ziraat Bankası olduğu sonucuna varmışlardır.

Ege vd. (2015), çalışmalarında CAMELS derecelendirme yöntemini kullanarak banka grupları bazında bankaları karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirmişlerdir. Analiz dönemi olarak 2002-2010 yıllarına ait finansal oranları veri olarak alan yazarlar, kamu sermayeli bankaların, piyasa riskine duyarlılık, sermaye yeterliliği ile yönetsel yeterliliği bakımından çok daha fazla performans gösterdiğini, aktif kalitesi açısından özel sermayeli bankaların ve likidite bakımından ise yabancı sermayeli bankaların performanslarının daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Balaj (2015) Kosova’da faaliyette bulunan özel ve yabancı sermayeli bankaların finansal durumunu 2001-2007 yılları için değerlendirmiştir. Analiz yöntemi olarak Dupont yöntemini kullanan yazar, yabancı sermayeli bankaların daha yüksek seviyede aktif ve özkaynak karlılığına sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda yazar, özel sermayeli yerli bankaların daha yüksek aktif verimliliğine sahip olsa dahi bunu kara dönüştürmede sorun yaşadığı sonucuna varmıştır.

Demirel vd. (2013) araştırmalarında Türk bankacılık sektöründe bulunan yabancı, özel ile devlet özelinde olan bankaların mali durumlarını 2002-2012 yılları için analiz etmiştir. Karlılık değişkeni olarak faaliyet karlılığının önemli göstergelerinden olan “Personel giderleri / Toplam aktif” ve “Operasyonel giderler / Toplam aktif” oranlarını kullanmışlardır. Kamu bankalarının karlılık performansının diğer bankalardan daha iyi olduğu bulgusuna ulaşılmışken, yabancı sermayeli bankaların giderlerinin yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Dinçer ve Görener (2011) çalışmalarında bankaları sahiplik yapılarına göre sınıflandırmış ve 31 adet finansal oran ile kamu, yabancı ve özel sermayeli bankaların performanslarını değerlendirmişlerdir. Çalışmalarında VIKOR ve TOPSİS analiz metodunu kullanmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara bakıldığında diğer iki türe göre, yabancı sermayeli bankalarındaha yüksek performans gösterdikleri bulgusuna ulaşmışlardır.

Berger vd.’nin (2005) çalışmalarında en düşük performans gösteren bankaların kamu bankaları olduğunu ve özel ile yabancı sermayeli bankalar kıyaslandığında da özel sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalardan daha yüksek performans gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Crystal vd. (2002) yapmış oldukları çalışmalarında 6 ülke bankasının (Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Peru ve Venezüella) banka grupları bazında karşılaştırmasını yapmışlardır. Analiz yöntemi olarak CAMELS derecelendirmesini kullanan yazarlar veri dönemi olarak 1995-2000 yıllarını analiz etmiştir. Elde ettikleri bulgulara göre yerli ve yabancı sermayeli bankaların devlet bankalarına kıyasla daha iyi performans gösterdikleri ve de diğer bankalara kıyasla sermaye yeterliliği konusunda çok daha yüksek performans gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

3. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı, Veri Seti ve Hipotezler

Çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2012-2022 yıllarına ait yıllık verileri alınmıştır. Araştırmada özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının analiz edilmesinin sebebi son zamanlarda, Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların sayısı ile aktif büyüklüklerinin artmasıdır. Çalışmada verileri alınan bankalar Türkiye Bankalar Birliği (TBB) özel ve yabancı sermayeli banka ayırımına göre belirlenmiş aktif büyüklüklerine göre ilk sırada yer alan beşer banka değerlendirmeye alınmıştır. Analize tabi olan özel sermayeli mevduat bankaları Akbank, Şekerbank, Fiba Banka, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası, yabancı sermayeli bankalar ise, Denizbank, Garanti Bankası, QNB Finansbank, HSBC Bankası ve ING Bank’tır. Daha öncede bahsedildiği üzere çalışma verileri Türkiye Bankalar Birliği resmi internet sitesinden alınmış ve en son ulaşılabilen tarihe ait veriler analize tabi tutulmuştur.

Araştırmada 2012-2022 yıllarına ait beş özel sermayeli, beş yabancı sermayeli bankanın finansal oranları kullanılmış ve kullanılan oranların belirlenmesinde literatürden yararlanılmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde banka finansal performans değerlendirilmesinde önemli bir rol alan CAMELS değerlendirme sistemi yapıları

kullanılmıştır. Kullanılan ölçütler ise, aktif kalitesi, likidite, karlılık, sermaye yeterliliği olmuştur. Araştırmada yönetim kalitesi nitel bir ölçüt olduğundan model dışında tutulmuştur.

Yukarıda bahsedildiği gibi çalışmada bankaların belirlenmesinde aktif büyüklüğü baz alındığından daha önce bahsedilmişti ve Tablo 1’de bankalar ve bankalara ait aktif büyüklükleri 2022 yılı itibariyle sunulmuştur.

Tablo 1. Bankalara Ait Aktif Büyüklüğü

Banka Türleri	Aktif Büyüklüğü (milyon TL)
<i>Özel Sermayeli Mevduat Bankaları</i>	
Türkiye İş Bankası	1,408,323
Yapı Kredi Bankası	1,108,094
Akbank	1,075,186
Fiba Banka	74,109
Şekerbank	63,244
<i>Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları</i>	
Türkiye Garanti Bankası	1,152,172
QNB Finansbank	601,755
Denizbank	526,295
ING Bank	98,853
HSBC Bankası	88,040

Araştırmada kullanılan değerlendirme ölçütleri ve ölçütlerin değerlendirilmesinde kullanılan oranlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Finansal Değerlendirme Ölçütleri

Değerlendirme Ölçütleri - Oranlar	Kısaltma	Kaynak
<i>Aktif Kalitesi</i>		
Toplam Krediler/Toplam Varlıklar	TKTV	Akçakanat vd. (2017); Akgül, (2019); Şahbaz (2020); Taysı ve Özgür (2022); TBB, (2022)
Toplam Krediler/Toplam Mevduat	TKTM	
Donuk Alacaklar/Toplam Krediler	DATK	
<i>Likidite</i>		
Likit Aktifler/Toplam Varlıklar	LATV	Doğan (2013); Yılmaz ve Yakut (2021); Özgür (2021); Kaya (2023); TBB (2022)
Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	LAKVYK	
<i>Karlılık</i>		
Net Kar/ Toplam Aktifler	ROA	Gülhan ve Uzunlar (2011); Ege vd. (2015); Saldanlı ve Aydın (2016); Öztürk vd. (2017); Bumin (2023); TBB (2022)
Net Kar/Özkaynaklar	ROE	
<i>Sermaye Yeterliliği</i>		
Özkaynaklar/Piyasa Riski+Operasyonel Risk+Kredi Riski	SY	Kandemir ve Arıcı (2013); Karaçor vd. (2017); Afşar ve Karaçayır (2018); Ertuğrul Ayrancı (2021); TBB (2022)
Özkaynaklar/Toplam Aktifler	ÖTA	

Araştırmanın Hipotezleri literatürden yararlanarak aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H1_A: Aktif Kalitesi oranlarından Toplam Krediler/Toplam Varlıklar bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1_B: Aktif Kalitesi oranlarından Toplam Krediler/Toplam Mevduat bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2_A: Likidite oranlarından Likit Aktifler/Toplam Aktifler bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2_B: Likidite oranlarından Likit Aktifler/Toplam Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3_A: Karlılık oranlarından Net Kar/Toplam Aktifler bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3_B: Karlılık oranlarından Net Kar/Toplam Özkaynaklar bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4_A: Sermaye Yeterliliği oranlarından Özkaynaklar/Piyasa Riski+Operasyonel Risk+Kredi Riski bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4_B: Sermaye Yeterliliği oranlarından Özkaynaklar/Toplam Aktifler bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3.2. Analiz Yöntemi ve Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Araştırma yöntemi olarak parametrik hipotez testlerinden olan bağımsız iki örnek t testi uygulanmıştır. Bağımsız iki örnek t testi iki ayrı grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılan bir istatistiksel test tekniğidir (Düzer ve Önce, 2017, s. 642). Bu test yönteminin uygulanması için iki grup örnekleminin kesinlikle birbirinden farklı olması gerekmektedir (Kalaycı, 2010, s. 75). T testi iki örneklem grubu arasında ortalamalar bakımından farklılık olup olmadığının test edilmesi amacıyla kullanılır ve burada önemli olan nokta ise iki grubun karşılaştırılmasına imkan sunmasıdır (Yenice ve Dölen, 2013, s. 207). Parametrik hipotez testlerinde temelde üç varsayım bulunmaktadır. Bunlar; Verilerin oransal veya aralıklı olması, Verilerin normal dağılım özelliği göstermesi ve Grupların varyanslarının eş olmasıdır. Sağlanan varsayımlara ve grup sayısına göre ise kullanılacak test yöntemine karar verilmektedir. Araştırma konusu verilerde tüm varsayımların sağlanması durumunda bağımsız t testi uygulanabilmektedir. İki grup arasında anlamlılığı sınıyan bağımsız iki örnek t testinin hipotezleri aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.

$$H_0: B_1 - B_2 = 0 \text{ veya } H_0: B_1 = B_2 = 0$$

Yokluk hipotezi olarak bilinen ve sınanan hipotez iki grup arasında ortalamalar açısından anlamlı bir farklılığın olmadığını ve eşit olduğunu göstermektedir. Araştırmada analiz sonuçlarına yer vermeden önce kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistik değerleri sunulmuş ve değerler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Özel ve Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarının Tanımlayıcı İstatistikleri

Rasyolar	TKTV	TKTM	DATK	LATV	LAKVYK	ROA	ROE	SY	ÖKTV
<i>Özel Sermayeli Mevduat Bankaları</i>									
Ortalama	63,96	103,51	4,13	21,20	39,40	1,57	14,86	16,85	10,43
Maksimum	82,60	124,80	13,10	39,70	71,20	6,70	60,30	24,60	15,10
Minimum	49,80	74,00	0,90	11,70	19,50	-2,20	-31,40	13,10	5,20
Menzil	32,80	50,80	12,20	28,00	51,70	8,90	91,70	11,50	9,90
Standart Sapma	7,25	12,75	2,32	6,55	13,10	1,34	13,46	3,05	2,40
<i>Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları</i>									
Ortalama	62,05	97,20	4,82	25,61	44,46	1,49	14,26	17,51	12,93
Maksimum	75,00	122,20	10,40	50,60	78,30	6,10	51,90	26,80	39,70
Minimum	39,40	51,40	0,40	12,50	22,20	-1,30	-14,40	12,60	6,00
Menzil	35,60	70,80	10,00	38,10	56,10	7,40	66,30	14,20	33,70
Standart Sapma	6,67	18,86	2,18	8,91	13,39	1,12	11,94	2,78	5,19

Tablo 3'te özel ve yabancı sermayeli bankaların çalışmada kullanılan oranlarının tanımlayıcı istatistikleri görülmektedir. Aktif kalitesi için kullanılan rasyolardan TKTV incelendiğinde özel sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalardan daha yüksek oranda bir TKTV değerinin olduğu görülmektedir. Bu durum bize özel

sermayeli bankaların toplam kullandırdıkları kredilerin toplam varlıkları içindeki oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak oranlar değerlendirildiğinde iki banka grubu için bu değer bakımından yüksek bir farklılık olmadığı söylenebilir. Bankanın yine aktif kalitesini gösteren oranlardan biri olan TKTM değerinin de özel sermayeli bankalarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu oran bize bankaların birincil kaynağı olan mevduatlarının ne oranda krediye dönüştürüldüğünü gösteren bir değerken yüksek olması başarının da yüksek olduğunu gösterebilmektedir. Bir diğer önemli aktif kalitesi göstergesi DATK rasyosudur. Bu rasyo bankanın kredilerinin ne kadarının donuk alacak olduğunu göstermekte ve bu oranın artması alacakların tahsilinde sorunlar yaşandığını göstermektedir. İki banka grubu açısından incelendiğinde oranların birbirine çok yakın olduğunu ancak yabancı sermayeli bankalarda bu ortalamanın biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum yabancı sermayeli bankaların kullandırmış oldukları kredilerin tahsisinde daha fazla sorun yaşadıklarının bir göstergesi niteliğindedir. Çalışmada kullanılan bir diğer değerlendirme ölçütlerinden olan likidite yapısı için LATV oran ortalamaları banka grupları bazında incelendiğinde yabancı sermayeli bankaların likidite düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bankalarda yüksek likiditenin önemli avantajlar sağlamanın yanında bir de dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Yüksek likidite işletmelerde karlılığın azalmasına neden olabilmektedir. LAKVYK oranı likiditeyi ölçen bir diğer göstergedir. Banka grupları bazında yine yabancı sermayeli bankaların özel sermayeli bankalardan daha fazla düzeyde likit aktifleriyle kısa vadeli almış oldukları borçlarını karşılama gücü bulunmaktadır. Bankalarda karlılık değerlendirme oranlarından biri olan ROA incelendiğinde özel sermayeli bankaların aktiflerinden daha yüksek karlılık yarattığı gözlemlerinken, gruplar bazında bu değer açısından çok yüksek bir farklılığın olmadığı da görülmektedir. Bir diğer karlılık göstergesi olan ROE değerlendirildiğinde özel sermayeli bankaların daha yüksek özkaynak karlılığı olduğu görülmüştür. Son değerlendirme ölçütü olan sermaye yeterliliği açısından bankalar analize tabi yıllar bazında değerlendirildiğinde her iki oran bakımından da yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterliliği açısından daha iyi oldukları görülmüştür.

Özel ve yabancı sermayeli bankaların oranlarının yıllar itibarıyla değişkenliklerini gösteren standart sapmaları incelendiğinde her iki banka grubu bazında da TKTV (Toplam Krediler/Toplam Varlıklar) olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin uygulanan para politikası nedeniyle değişkenlik gösteren faiz oranları kaynaklı olduğu düşünülebilir. LAKVYK rasyosunun da her iki grup bazında yıllar itibarıyla yüksek değişkenlik gösterdiği gözlenirken, karlılık oranlarından ROE rasyosunun da değişkenliğinin yüksek olduğu görülmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmada daha önce de bahsedildiği gibi bağımsız iki örnek t testi analiz yöntemi uygulanmıştır. Testin uygulanmasından önce varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu açıdan değişkenlere normallik testi uygulanmıştır. Normallik testi sonuçları ise Tablo 4'te belirtilmiştir. Normallik testine ait hipotezler ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H_0 : Değişken normal dağılıyor

H_1 : Değişken normal dağılmıyor

Tablo 4. Normallik Testi Sonuçları

Değişken	Olasılık	Karar
TKTV	0,193	H_0 Kabul
TKTM	0,058	H_0 Kabul
DATV	0,960	H_0 Kabul
LATV	0,178	H_0 Kabul
LAKVYK	0,744	H_0 Kabul
ROA	0,682	H_0 Kabul
ROE	0,902	H_0 Kabul
SY	0,325	H_0 Kabul
ÖZTV	0,058	H_0 Kabul

Türk Bankacılık sektöründe faaliyette bulunan özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının finansal durumları, aktif kalitesi, likidite, karlılık ve sermaye yeterliliği bazında ortalama farklılıkları açısından karşılaştırılmıştır.

Tablo 5. Aktif Kalitesi

Rasyolar	t	df	Olasılık	Ortalama Farkı
TKTV	1,439	108	0,153	1,912
TKTM	2,057	108	0,042	6,312
DATK	-1,602	108	0,112	-0,687

Özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesi açısından anlamlı farklılığın yalnızca Toplam Krediler/Toplam Mevduat (TKTM) rasyosunda olduğu görülmüştür ($0,042 < 0,05$) Diğer iki grup arasında Toplam Krediler/Toplam Varlıklar (TKTV) ile Donuk Alacaklar/Toplam Krediler açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Grup bazında değerlendirilen TKTM oranında özel sermayeli bankaların daha yüksek performans gösterdiği görülmüştür (Tablo 3).

Tablo 6. Likidite

Rasyolar	t	df	Olasılık	Ortalama Farkı
LATV	-2,955	108	0,004	-4,407
LAKVYK	-2,002	108	0,048	-5,058

Bankaların likidite açısından performansları arasında anlamlı farklılığın olup olmadığının testi için iki adet rasyo kullanılmıştır. Likit Aktifler/ Toplam Varlıklar (LATV) rasyosu açısından incelendiğinde iki grup arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ($0,004 < 0,05$) ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının likidite performansının özel sermayeli mevduat bankalarından daha yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 3). Benzer şekilde Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar (LAKVYK) rasyosu bakımından gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür ($0,048 < 0,05$) ve yabancı sermayeli bankaların likidite performansı bakımından daha iyi oldukları görülmüştür.

Tablo 7. Karlılık

Rasyolar	t	df	Olasılık	Ortalama Farkı
ROA	0,347	108	0,729	0,082
ROE	0,246	108	0,806	0,596

Bankaların karlılık performanslarının göstergesi olan Net Kar/Toplam Aktifler (ROA) ve Net Kar/Toplam Özkaynaklar (ROE) rasyoları bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir ($0,729; 0,806 > 0,05$).

Tablo 8. Sermaye Yeterliliği

Rasyolar	t	df	Olasılık	Ortalama Farkı
SY	-1,170	108	0,244	-0,650
ÖKTV	-3,243	108	0,002	-2,50

Bankaların önemli bir performans göstergesi olan sermaye yeterlilik oranları iki banka grubu açısından değerlendirilmiş ve Sermaye Yeterlilik (SY) oranı açısından özel ve yerli sermayeli mevduat bankaları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken, Özkaynaklar /Toplam Varlıklar (ÖKTV) bakımından iki grup arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($0,002 < 0,05$). Yabancı sermayeli bankaların Toplam Varlıklar içerisinde bulundurdıkları özkaynak ağırlığı açısından daha iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

5. SONUÇ

Bankalar finansal piyasaların en etkin finansal kurumlarından. Tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları yatırım yapan kurumlara aktararak fonların etkin ve verimli bir şekilde dağılımını sağlamaktadırlar. Ekonomik büyüme ve kalkınma açısından bu denli önemli olan finansal kurumların finansal krizlere karşı dayanıklılıkları da önem kazanmaktadır. Son yıllarda Türk bankacılık sektöründe yabancı sermayeli bankaların sayısının giderek arttığı görülmüş ve bu nedenlerden dolayı çalışmada yabancı sermayeli ve özel sermayeli mevduat bankalarının finansal performansları karşılaştırılmıştır.

Bu araştırmada Türkiye’de faaliyette bulunan ve Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre aktif büyüklüğü en yüksek olan beş özel sermayeli ve beş yabancı sermayeli mevduat bankası verileri kullanılmıştır. Çalışmada 2012-2022 yılları arasında ilişkin verileri alınan bankaların aktif kalitesi, likiditesi, karlılık ve sermaye yeterlilikleri çeşitli finansal oranlar yardımıyla incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Analiz yöntemi olarak bağımsız iki örnek t testi uygulanmıştır.

Araştırma bulgularına göre aktif kalite açısından elde edilen bulgular da sermaye yeterliliği bakımından özel sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalara göre performansının daha düşük olduğu Kevser (2021), Akyüz ve Emir (2021) ve Kararca vd. (2019), Dinçer ve Görener (2011)’in çalışmaları ile uyumlu bulunmuştur. Karlılık açısından yabancı sermayeli ve özel sermayeli bankaların performanslarında anlamlı bir farklılık bulunmazken elde edilen bulgular özkaynak karlılığı açısından yabancı sermayeli bankaların performansının yüksek olduğu sonucuna ulaşan Arslan ve Bora (2021) ve Balaj (2015)’in çalışmalarından farklı bir şekilde bulunmuştur. Aktif kalitesi performansı kriteri olan Toplam Krediler/Toplam Mevduat açısından özel sermayeli mevduat bankalarının daha iyi performans gösterdiği bulgusu Ege vd. (2015) ve Berger vd. (2005)’in bulgularıyla benzer iken, Akyüz ve Emir (2018) ile Balaj (2015)’in çalışmalarıyla zıt yönlü bulunmuştur. Araştırmada likidite ölçütü olarak kullanılan rasyolara göre yabancı sermayeli bankaların likiditelerinin özel sermayeli bankaların likiditesinden yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu bulgu, Berger vd. (2005)’nin çalışması ile zıt yönlü bulunmuşken, Akyüz ve Emir (2018), Ege vd. (2015) ile Dinçer ve Görener (2011)’in çalışmalarıyla aynı şekilde gerçekleşmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular Türk bankacılık sektörü açısından önemli sonuçlar sunmuştur. Bankaların gruplar bazında finansal durumlarının değerlendirilmesi finansal dayanıklılık anlamında önemli bir veri niteliği taşımaktadır. Daha sonraki çalışmalarda güncel veriler ve sahiplik yapıları açısından farklı ülke banka sistemleri için karşılaştırmalar yapılarak analizler yapılabilir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Afşar, A. ve Karaçayır, E. (2018). Türk bankacılık sektöründe sermaye yeterlilik oranının belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 149-160.

Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.

Akgül, Y. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle Türk bankacılık sisteminin 2010-2018 Yılları arasındaki performansının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.

Akyüz, G. Ç. ve Emir, M. (2018). Türkiye’deki mevduat bankalarının finansal performans değerlendirilmesi: CAMELS yaklaşımı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 7-26.

Alev, N. (2023). Likidite riski ve finansal performans ilişkisi: Özel ve yabancı sermaye bankalar için karşılaştırmalı bir analiz. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 600-635.

Altumur, N., Karaca, S. S. ve Güvemli, B. (2018). Türkiye’deki yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi ile performanslarının ölçülmesi. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 6(1), 57-65.

- Arslan, E. ve Bora, Ö. Ü. A. (2021). Türkiye’de faaliyette bulunan yatırım bankalarının performanslarının duPont sistemine göre analizi: 2015-2020. *Cataloging-In-Publication Data*, 300.
- Aytekin, G. K. (2018). Türkiye’de sermaye piyasaları ve borsaların gelişim süreci. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(9), 150-176.
- Balaj, D. (2015). A comparison of financial performance of domestic and foreign banks in Kosovo by using duPont model. *Economica*, 11(6), 71-86.
- Berger, A. N., Clarke, G. R., Cull, R., Klapper, L. Ve Udell, G. F. (2005). Corporate governance and bank performance: A joint analysis of the static, selection, and dynamic effects of domestic, foreign, and state ownership. *Journal of Banking and Finance*, 29(8-9), 2179-2221.
- Bumin, M. (2007). The determinants of foreign bank entry to the Turkish banking sector. *Banks and Bank Systems*, 2(4), 84-92.
- Bumin, M. (2023). Türk bankacılık sektöründe mevduat bankalarının karlılık performansını etkileyen faktörlerin panel regresyon analizi ile belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (100), 135-152.
- Crystal, J. S., Dages, B. G. ve Goldberg, L. S. (2002). Has foreign bank entry led to sounder banks in Latin America. *Current Issues in Economics and Finance*, 8(1), 1-6.
- Çalışkan, E., ve Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.
- Çerçi, G. (2011). *Bankalarda karlılık analizi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir uygulama* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Çilek, A. ve Karavardar, A. (2023). Hibrit entropi ve EATWIOS teknikleri ile Türk kamu bankalarının verimlilik analizi. *Business and Management Studies: An International Journal*, 11(1), 136-151.
- Daver, G. (2020). TOPSIS yöntemiyle banka performans analizi: CAMELS bileşenleri temelinde bir önerme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 181-198.
- Demir, Z. (2018). *Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) finansal problemlerin çözümünde girişim sermayesi fonlarının önemi ve rolü: Katılım bankacılığına yeni bir model önerisi* [Doktora Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Demirci, F. (2023). Mülkiyet yapılarına göre Türk bankacılık sektörünün yönetim yeterliliği performansının Entropi-MARCOS yöntemiyle analizi. *Verimlilik Dergisi*, 57(2), 327-342.
- Demirel, E., Atakişi, A. ve Abacıplu, S. (2013). Bankacılık faaliyet oranlarının panel veri analizi: Türkiye’deki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların durumu. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (59), 101-112.
- Diñçer, H. ve Görener, A. (2011). Analitik hiyerarşi süreci ve Vikor tekniği ile dinamik performans analizi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 10(19), 109-127.
- Doğan, M. (2013). Katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (58), 175-188.
- Dursun, G. D. ve Bozkır, B. (2018). Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankaların aktif kalitesinin TOPSIS yöntemi ile ölçümü. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 243-258.

- Düzer, M. ve Önce, S. (2017). Kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması ve finansal performans: BİST’te işlem gören şirketler için karşılaştırmalı bir analiz. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 637-648.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. ve Karakozak, Ö. (2015). CAMELS performans değerlendirme modeli: Türkiye’deki mevduat bankaları üzerine ampirik bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 109-126.
- Ergün, S. ve Gökdemir, L. (2010), Küresel krizin Türkiye’nin dış ticaretine etkisi. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi*, (s. 2107-2123).
- Ersoy, B. (2017). *Finansal istikrarın sağlanmasında finansal sistemin rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Ertuğrul Ayrancı, A. (2021). Sermaye yeterliliğini etkileyen faktörlerin panel regresyon yardımıyla belirlenmesi: Mevduat bankaları örneği. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 5(9), 289-303.
- Gazel, Y. H., Altınrmak, S. ve Karamaşa, Ç. (2021). Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankaların çok kriterli karar verme yöntemlerine göre performanslarının sıralanması. *Sosyoekonomi*, 29(48), 161-180.
- Gülhan, Ü. ve Uzunlar, E. (2011). Bankacılık sektöründe kârlılığını etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörüne yönelik bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1).
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.
- Kandemir, T. ve Arıcı, A. (2013). Mevduat bankalarında CAMELS performans değerlendirme modeli üzerine karşılaştırmalı bir çalışma (2001-2010). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 61-87.
- Kara, B. Ş. (2019). *Türkiye ve dünyada gölge bankacılık uygulamaları, 2008 küresel Finansal Krizdeki rolü, İslami bankacılık ile ilişkisi* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Karaca, S. S. ve Altemur, N. ve Çevik, M. (2019). Türkiye’deki mevduat bankalarının CAMELS analizi ile finansal performans ölçümü. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 2(2), 130-148.
- Karataş, Y. (2015). *Ticari bankalarda kârlılığını belirleyen faktörler: Türk ticari bankacılık sektörü üzerine bir uygulama* [Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Kaya, Y. T. (2001). Türk bankacılık sektöründe CAMELS analizi. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, *MSPD Çalışma Raporları*, 6, 1-20.
- Kaya, G. A. (2023). Kamu ve özel sermayeli ticari bankaların finansal performanslarının TOPSİS yöntemi ile analiz edilmesi. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 22(68), 75-90.
- Kevser, M. (2021). Banka türlerinin karşılaştırmalı finansal performans analizi: Türkiye için ampirik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), 61-80.
- Özgür, E. (2021). Yabancı sermayeli mevduat bankalarının bileşen faktör odaklı CAMELS performans analizi. *PressAcademiaProcedia*, 14(1), 57-63.
- Öztürk, D., Canbaz, M. F. ve Gür, M. (2017). Katılım bankaları ile mevduat bankalarının 2009-20016 yılları etkinliklerinin VZA ile karşılaştırılması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları*, 1, 328-337.

- Taysı, K. ve Özgür, E. (2022). Yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörlerin bilinmesi için panel veri uygulaması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (61), 175-198.
- Saldanlı, A. ve Aydın, M. (2016). Bankacılık sektöründe karlılığını etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile incelenmesi: Türkiye örneği. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (24), 1-9.
- Şahbaz, O. F. (2020). *Türkiye'deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının CAMELS yaklaşımı ile performans analizi* [Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Uslu, A. (2019). Türkiye'deki yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi ile performanslarının ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (82), 199-220.
- Yılmaz, Ö. ve Yakut, E. (2021). Entropi temelli TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile bankacılık sektöründe finansal performans değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1297-1321.

PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK İLE KARIYER KAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: ÖĞRENCİLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND CAREER ANXIETY: AN APPLICATION ON STUDENTS

Dr. Öğr. Üyesi Muharrem AKSU¹

Yahya KUAS²

ÖZ

Günümüzde öğrencilerin kariyer planlamalarını kaygıdan uzak bir şekilde yapabilmeleri sağlıklı bir kariyer karar alma süreci için gereklidir. Öğrencilerin başarılı bir kariyer süreci geçirebilmelerinde ise psikolojik sağlamlık önemli bir değişken olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda çalışma, meslek yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygılarını ne düzeyde etkilediğini ve her iki değişkenin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini ölçme amacıyla yapılmıştır. Araştırmada betimsel özelliğe sahip ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Anket tekniğiyle 241 katılımcıdan veriler toplanmış ve SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin orta düzeyde psikolojik sağlamlığa ve kariyer kaygısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik sağlamlık ile kariyer kaygısı arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısı üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olduğu görülmüştür. Yani öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları arttıkça kariyer kaygıları azalmaktadır. Cinsiyet bazında ise erkek öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kadınlardan yüksek olduğu, kariyer kaygısı açısından ise cinsiyetler arasında farklılık olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sağlamlık, Kariyer Kaygısı, Öğrenciler.

JEL Sınıflandırma Kodları: D91, J24, O15.

ABSTRACT

Today, it is necessary for a healthy career decision-making process that students can make their career planning without worry. Psychological resilience functions as an important variable for students to take part in a healthy career process. In this context, the study is conducted to measure to what extent the psychological resilience of vocational school students affects their career anxieties and whether both variables differ according to gender. The descriptive relational survey model is used in the research. Data are collected from 241 participants by questionnaire method and analyzed through SPSS program. According to the results of the analysis, it is determined that the students have moderate psychological resilience and career anxiety. In addition, it is observed that there is a statistically significant negative relationship between resilience and career anxiety, and that resilience has a negative effect on career anxiety. In other words, as the psychological resilience of the students increases, their career anxieties decrease. In terms of gender, it is determined that the psychological resilience of male students is higher than that of females, and there is no difference between genders in terms of career anxiety.

Keywords: Psychological Resilience, Career Anxiety, Students.

JEL Classification Codes: D91, J24, O15.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 133/21 sayılı ve 21.02.2023 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, muharremaksu@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Liderlik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, yl2030249926@ogr.sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Students can be affected by various individual, social, and environmental variables while planning their careers. In particular, factors such as the structure of the economic system, the state of the sector, professional technical competence, personal competence and job-seeking anxiety can create career anxiety in students at certain levels. Career anxiety can arise when students engage in a career development process, which includes regularly setting new goals and acquiring skills to reach those goals. Career anxiety of students affected by such factors may vary according to individual and personal characteristics. Psychological resilience, which especially affects individuals' resilience in the face of difficult life events, stands out as an important factor in the anxiety experienced by students in various career development processes. From this point of view, resilience can have a critical importance in managing students' career anxieties. It is important to investigate the level and effect of psychological resilience, which may affect the career anxieties of students in the career planning process, and its relationship with career anxiety. The research is to determine the psychological resilience and career anxiety levels of vocational high school students, revealing the level of relationship between psychological resilience and career anxiety. The aim of the study is to analyze the level of predicting career anxiety of psychological resilience and to describe whether both variables differ according to gender.

Design/methodology/approach:

Relational survey model with descriptive feature, which is one of the quantitative research methods, is used in the study. The research is conducted with the survey technique, one of the quantitative research methods. The collection of data related to the field research of the study is carried out by random sampling method. The survey, which consists of 21 questions in total, is organized on Google forms and made with the participants via WhatsApp and face-to-face interviews. The obtained data are analyzed with SPSS 26.0 statistical program. Normality tests (skewness and kurtosis) are applied to the data of the Brief Psychological Resilience and Career Anxiety Inventory, and validity and reliability analyzes are performed. The effect of psychological resilience on career anxiety is tested by performing correlation analysis to determine the relationships between variables and simple linear regression analysis to examine predictive variables. The t-test is used in the analysis of the differences in the views of the students according to gender.

Findings:

According to the findings obtained after the analysis of the data, the students have moderate psychological resilience and career anxiety; psychological resilience differs according to gender; career concerns did not differ by gender; It is determined that there is a statistically negative and significant relationship between their psychological resilience and their career anxieties, and that students' resilience has a statistically negative and significant effect on their career anxieties. When the hypothesis results of the research are evaluated, it is seen that male students' personal perceptions of psychological resilience are higher than female students. In other words, it is seen that the psychological resilience of female students is lower than that of male students.

Conclusion and Discussion:

There are conflicting results in the literature regarding the difference of resilience according to the gender variable. This situation can be attributed to the fact that individual, social, and environmental factors are effective in psychological resilience, as well as the fact that the concept is wide-ranging, difficult to understand, and changes according to conditions and personality. However, it is stated that the fact that the psychological resilience of men is higher than women is due to the differences in the approaches of both genders to events due to the differences in traditional male and female roles (Ülker-Tümmü & Reçepoğlu 2013). There is no difference between men and women in terms of career anxiety. In the literature, different results have been revealed according to the gender variable of career anxiety. Considering some of the social roles (marriage, motherhood, etc.) imposed on women in society and the career barriers they face due to these roles, it is thought that they are more likely to experience career anxiety than men (Göncü-Akbaş & Okutan, 2020). When the career barriers and unemployment risk experienced by women in today's business world are added, it can be expected that women would experience more career anxiety than men. However, the fact that the career anxiety rates of men and women are at the same level in the study can be interpreted as today's economic problems affect the career anxiety of both genders equally. According to other findings of the study, it is seen that there is a statistically significant relationship between psychological resilience and career anxiety. In other words, it is determined that there is a relationship between the psychological resilience level of the students and their career anxieties. In addition, it is observed that the psychological resilience of the students has a statistically significant and negative effect on their career anxieties. This finding shows that career anxiety levels of students decrease depending on the increase in their psychological resilience.

1. GİRİŞ

Günümüz üniversite öğrencileri, kariyer karar alma sürecinin farklı aşamalarında yer alabilmektedirler. Öğrencilerin bazıları, kariyerlerine ilişkin kararlarını vermiş, bazıları ise henüz karar verme aşamasında ya da karar vermemiş olabilir (Tsai vd., 2017). Öğrenciler, kariyer gelişimi ya da karar verme sürecinde ise belirli bir düzeyde kaygı yaşayabilmektedirler. Gerçekten de araştırma verileri üniversite öğrencilerinin bu süreçte yaygın bir şekilde kariyer kaygısı yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Boo vd., 2021). Bireylerin kariyer kararlarıyla ilgili kaygı ve kararsızlık düzeyleri ise çok çeşitli değişkenlerden etkilenebilmektedir. Çünkü kaygı, istenen sonuçları öngörememe, kontrol edememe ya da elde edememe algısına dayanmaktadır (Daniels vd., 2011). Konu üzerine yapılan araştırmalar, birçok öğrencinin düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları ve istihdam güvencesizliği gibi nedenlere dayalı olarak kariyer planlarını gözden geçirdiklerini ortaya koymaktadır (Chang ve Tse, 2015). Bu kaygı verici faktörlerin yanı sıra öğrenciler ekonomik durgunluk, iş fırsatlarının az olması, yeni iş gücü piyasasının özellikleri, maddi açıdan yeterli bir iş bulamama, kariyer kararsızlığı ve kariyer konusunda hata yapma korkusu gibi nedenlere bağlı olarak da kariyer kaygısı yaşayabilmektedirler. Bu faktörler öğrencilerin gelecekteki kariyerleri hakkında karar verme zorluklarını artırabilmekte ve kariyer planları açısından ciddi sıkıntılar oluşturabilmektedir (Vignoli, 2015; Shin ve Lee, 2019). Dolayısıyla potansiyel iş gücünün çeşitli faktörlere bağlı korkuları, kariyer kaygısına dönüşmekte ve gelecekle ilgili sağlıklı karar almalarına engel olabilmektedir (Mahmud vd., 2021).

Üniversite öğrencilerinin kariyerlerine geçiş aşamasında belirli bir kaygı yaşamaları normal kabul edilmektedir. Ancak bu endişe ya da olumsuz duyguların zamanında çözümlenmemesi durumu daha da sorunlu hale getirebilmektedir. Öğrencilerin kariyer kaygılarını azaltabilecek makro çözümlerin yanı sıra mikro düzeyde sahip oldukları psikolojik sağlamlıkları, kariyer kaygı seviyelerini etkileyebilmektedir. Hatta bu tür olumsuz duygular zamanında teşhis edilip çözümlendiğinde başka sorunların da nedeni olabilmektedir. Örneğin, kariyer kararsızlığına bağlı kariyer kaygısı olan öğrencilerin kaygı taşımayanlara göre genel not ortalamalarının daha düşük olduğunun altı çizilmektedir (Graunke ve Woosley 2005). Psikolojik sağlamlık ise stresli ve zorlayıcı durumlara başa çıkmada önemli bir kişisel kaynak olarak işlev görmek ve stresli durumlara uyum sağlamayı ve yönetmeyi mümkün kılmaktadır (Aguir-Quintana vd., 2021). Örneğin, dayanıklılığı yüksek olan bir birey, iş ve özel hayatında meydana gelen stres faktörlerine daha iyi uyum sağlayabilmektedir (Den Hartigh ve Hill, 2022). Dolayısıyla duyguların bireylerin kariyer planlama ve karar verme sürecine nasıl yaklaştıklarını etkileyen önemli bir faktör olması nedeniyle kariyer karar alma sürecinin kariyer kaygısı gibi duygusal yönlerini anlamak oldukça önemli hale gelmektedir (Shin ve Lee, 2019). Bu bağlamda stres faktörlerinden biri olan kariyer kaygısının, öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerine göre değişip değişmediğinin tespit edilmesi ve öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygılarını ne düzeyde yordadığı kariyer kararları açısından önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada kariyerlerinin henüz başında olan üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygılarıyla arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmış olup, öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygılarını ne düzeyde etkilediği araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Bu öneme binaen öğrencilerin sağlıklı kariyer kararı alabilmelerinde psikolojik sağlamlığın etkisi göze alındığında araştırılması gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışmada psikolojik sağlamlık ve kariyer kaygısı kavramalarının teorik çerçevesi ana hatlarıyla çizilmiş ve araştırmanın analiz ve bulgularına yer verilmiştir.

2. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK

Pozitif psikolojinin önemli bir boyutu olan ve olumlu iyilik hali ile önemli bir ilişkisi bulunan (Huang vd., 2020) psikolojik sağlamlık (dayanıklılık/yılmazlık) konusundaki yaklaşımlar, akademik bir temele dayalı teorilerden ziyade son yıllarda yapılan çeşitli disiplinlerdeki araştırmalara dayanmaktadır (Xu vd., 2020). Richardson'a göre (2002) kavram, sağlamlığın nitelik ve özellikleri anlama, sağlamlık süreci ve doğuştan gelen sağlamlıkla ilgili üç araştırma dalgasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Masten (2007) ise ilk üç araştırma dalgası boyunca edinilen araştırma ve teorileri pekiştirme ve bütünleştirme potansiyeline sahip olan dördüncü araştırma dalgasından bahsetmekte ve kavramın birden çok bağlama sahip olması ve onlarla etkileşimi nedeniyle çok boyutlu psikososyal bir fenomen olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Psikososyal bir yapı olarak psikolojik sağlamlığın karmaşık özelliği nedeniyle farklı bağlamlarda tanımlandığı ve üzerinde fikir birliğine varılmış bir yaklaşımın olmadığı vurgulanmaktadır (Den Hartigh ve Hill, 2022). Literatürde farklı alt disiplinlere (spor, gelişim ve klinik psikolojisi gibi) göre tanımlamaların değiştiği belirtilmektedir (van der Meulen vd., 2018; Den Hartigh ve Hill, 2022). Kavram, bireyin işlevsel bir psikolojik niteliği olarak kişisel

özelliğ ya da kişisel bir kapasite olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte risk veya çevredeki fırsatlarla bireyin karşılıklı etkileşimiyle zaman içinde şekillenen süreç ve sonuç olarak da ele alınmaktadır (Luthar vd., 2000; van der Meulen vd., 2018; Vella ve Pai, 2019).

Sağlamlık üzerine yapılan ilk çalışmalarda kavram, bireyin olumsuz durumlarla başa çıkma kapasitesini destekleyen bir kişilik özelliği olarak betimlenmiştir (Block ve Block, 1980; Luthans, 2002). Kavram, önemli bir kişilik özelliği ya da bireyin rahatsız edici durum ve olaylara olumlu yanıt verme ve buna uygun şekilde davranma becerisi olarak kabul edilmektedir (Xiang vd., 2020). Bu yaklaşıma göre psikolojik sağlamlık, insanların olumsuz durumlara uyum sağlamasını destekleyen bireysel özelliklerinden müteşekkil bir nitelik olarak bireyin zorluklar karşısında başarılı olma yeteneğini ifade etmektedir (Connor ve Davidson, 2003). Psikolojik sağlamlık, stresörlerle karşılaşılmasına rağmen zorluklara direnme ve iyi olma halini yüksek düzeyde sürdürme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Haldorai vd., 2023).

Diğer taraftan bireyin çevresiyle etkileşimi bağlamında ele alınan kavram, sadece bireylerde var olan ve bireylerin doğuştan sahip olduğu bir özellik değil aynı zamanda sağlamlığı oluşturan bir süreç olarak da görülmektedir (Rutter, 1993; Xu vd., 2020; van der Meulen vd., 2018). Bu bağlamda psikolojik sağlamlık, yaşam olayları, stres faktörleri, bireysel özellikler ve deneyimler, aile dinamikleri, aile desteği ve sosyal çevre dahil olmak üzere birden fazla sistem ya da faktörden etkilenen dinamik bir süreçtir (Vella ve Pai, 2019). Zorluklar karşısında önemli bir koruyucu yapı olarak psikolojik sağlamlık, bireyin sıkıntı, olumsuz durum veya travmaya olumlu ya da başarılı bir şekilde uyum sağlama sürecini ifade etmektedir (Luthar vd., 2000). Bu yaklaşım bireylerin sıkıntı ya da stresle aktif bir şekilde başa çıkmalarını ve sağlıklı psikolojik gelişim elde etmelerini sağlayan dinamik bir uyum süreci olarak ele alınmaktadır (Connor ve Davidson, 2003).

Son dönemde ise psikolojik sağlamlık, strese ya da sıkıntıya maruz kalınmasına rağmen ruh sağlığının korunması gibi olumlu bir sonuç olarak ele alınmaktadır (Kalisch vd., 2017). Büyük zorluklar yaşadktan sonra bile normal bir yaşam sürdürmeye yönelik insan potansiyelini yansıtan bir sonuç olarak psikolojik sağlamlık, “uyum sağlama ya da gelişmeye yönelik ciddi tehditlere rağmen iyi sonuçlar” olarak tanımlanmıştır (Masten, 2001). Buna göre birey, potansiyel olarak travmatik bir olaya maruz kalmasına rağmen psikolojik olarak iyi işleve sahip ve yüksek bir iyilik halini koruyabiliyorsa sonuç odaklı kavramsallaştırmaya dayalı olarak bireyin psikolojik sağlamlığa sahip olduğu sonucuna varılmaktadır (Luthar vd., 2000; Den Hartigh ve Hill, 2022). Kavramın tanımlamalarında yaygın olarak kullanılan olumlu sonuç ya da uyum kavramları, bir bireyin zihinsel sağlığını korumasına, sıkıntı ya da riskle karşı karşıya kaldıktan sonra bir akıl hastalığına yenik düşmemesine eşdeğerdir. Bu yaklaşım, sağlamlığın sonuca dayalı bir tanımını temsil etmektedir (Vella ve Pai, 2019).

Günümüzde psikolojik sağlamlık, iç ve dış sosyal, davranışsal, bilişsel, biyolojik ve zihinsel faktörlerin karmaşık etkileşimi tarafından dinamik bir şekilde ortaya çıkan (Kalisch vd., 2017) ve ruh sağlığı, tutum, farkındalık ve hasarla başa çıkma stratejisini çevreleyen çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmektedir (Rana, 2020). Bu bağlamda son dönemdeki psikolojik sağlamlığa ilişkin tanımlar kavramı, olumsuz yaşam deneyimlerine karşı direnme, bunlarla baş etme, bunlardan kurtulma ve bunlara karşı başarılı olma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Masten, 2001; Smith vd., 2008; Bryan vd., 2019). Bu kategorilerden ilki, sağlamlığı stresörlerle karşılaşılmasına rağmen olumsuz değişime direnme ve sağlıklı bir durumu sürdürmek olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel psikolojideki stres faktörlerinden sonra esenliğin ya da becerinin (kariyer başarısı gibi) sürdürülmesi buna bir örnek olarak verilmektedir (Bryan vd., 2019). İkinci kategoriye göre psikolojik sağlamlık, bir stres kaynağının ardından önceki ya da orijinal duruma dönüş olarak kavramsallaştırılmaktadır (Masten, 2001; Smith vd., 2008; Vella ve Pai, 2019; Den Hartigh ve Hill, 2022). Bu bağlamda psikolojik sağlamlık, bireyin zorluklara dayanma ve zor yaşam olaylarından geri dönme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Luthans, 2002, Luthans vd., 2007; Haldorai vd., 2023). Son tanımlama kategorisine göre ise sağlamlık, bir stres etkenine yanıt olarak işlevsel olarak uyum sağlama, büyüme ya da gelişme yeteneğini ifade etmektedir. Psikolojik sağlamlık, olumsuzluklara ve stresli olaylara rağmen bireyin aktif bir yaşamı sürdürmesi için gerekli olan uyum yeteneğidir (Den Hartigh ve Hill, 2022). Kısacası kavram, bireylerin sıkıntı, baskı ve zorlukların üstesinden gelebilmelerini sağlayan uyum sağlama eğilimlerini ifade etmektedir (Xiang vd., 2020).

Her insan psikolojik olarak belirli bir düzeyde dayanıklı olabile de bir miktar normallik duygusuna dönme yeteneklerini etkileyen çeşitli kişisel, sosyal ve çevresel faktörler bulunmaktadır (Ballesteros vd., 2023). Psikolojik sağlamlık teorik çerçevesine göre, psikolojik sağlamlığın gelişimi, çevresel bağlam, bireysel özellikler ve sonuç olarak üç yordayıcı alandan etkilenebilmektedir (Kumpfer, 2002). Araştırmalar, psikolojik sağlamlığın günlük

yaşam aktiviteleri, olumlu duygular ve sosyal destek gibi fiziksel, zihinsel ve çevresel faktörlerden etkilenebildiğini göstermektedir (MacLeod vd., 2016).

Ayrıca psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireylerin, sağlamlık düzeyi düşük olan bireylere göre daha fazla ve daha uygun başa çıkma mekanizmalarını kullanma becerisine sahip oldukları, strese karşı daha dirençli oldukları ve daha az kaygı ve depresyon belirtileri gösterdikleri ortaya konmuştur (Haldorai vd., 2023).

3. KARİYER KAYGISI

İnsan duyguları, korku ve kaygının önemli rol oynadığı karmaşık süreçlerden oluşmaktadır (Mahmud vd., 2021). Kaygı, genellikle duygusal bir durum ya da bir özellik olarak görülmektedir (Vignoli, 2015). Kaygı, korkuyla tetiklenen olumsuz bir duygu durumu ve fizyolojik bir tepki olarak tanımlanmaktadır (Barlow, 2000). Kaygı, bireylerin olumsuz duyguları, endişeleri veya korkuları ile ilişkili olarak ortaya çıkan, gelecekle ilgili zihinsel bir gerginlik ve endişe halidir (Banerjee, 2020). Bir korkunun ya da gelecekle ilgili belirsizliğin varlığıyla bireyin duygusal sistemi bir tür kaygı oluşturabilmektedir (Mahmud vd., 2021). Buna bağlı olarak gelecekteki kariyerle ilgili belirsizlik, genellikle bir bireyin mevcut yaşam kalitesini etkileyerek belirli bir kaygıya neden olabilmektedir (Mahmud vd., 2021). Diğer taraftan kaygı, birbiriyle ilişkili iki farklı şekilde ortaya çıkabilen çeşitli duygusal deneyimlerdir. Bunlardan biri, genellikle belirli tehditler ve stres etkenleri tarafından uyandırılan duruma özgü ve geçici duygusal durum olan durumluk kaygıdır. Diğeri ise insanların kaygılı olma eğilimi gösteren ve durumluk kaygının yoğunluk ve süreklilik kazanması hali olan sürekli kaygıdır (Pisarik vd., 2017; Boo vd., 2022).

Kaygı, iş görüşmesi, olası iş kaybı, bölüm seçimi ve kariyer kararları gibi stresli yaşam olaylarına verilen doğal bir tepki olarak ortaya çıkabilmektedir (Boo vd., 2021). Bu bağlamda gelişim aşaması ya da iş pozisyonu ne olursa olsun bireyler genellikle kariyer yollarıyla ilgili kaygı yaşayabilmektedirler (Shin ve Lee, 2019). Bu bağlamda kariyer kaygısı, kariyer kararı verme sürecinin çeşitli aşamalarında, öncesinde ya da bir işte çalışma esnasında yaşanan olumsuz duyguları ifade etmektedir (Fouad, 2007; Saka vd., 2008; Shin ve Lee, 2019).

Araştırmalara göre kariyer kaygısı, kariyer keşfini, kariyer gelişimini, kariyer karar verme sürecini ve kariyer kararsızlığını içermektedir. Kariyer kaygısı, öğrencilerin, düzenli olarak yeni hedefler belirlemeyi ve bu hedeflere ulaşmak için beceriler kazanmayı içeren kariyer geliştirme sürecine girmesiyle ortaya çıkabilmektedir (Pisarik vd., 2017; Tsai vd., 2017; Boo vd., 2022). Ayrıca kariyerle ilgili kaygı, kariyer seçimi ya da kararı sürecini de engelleyebilmektedir (Boo vd., 2021). Bu bağlamda kariyer kaygısı, kariyer kararı verme süreci boyunca ve iş performansı sırasında yaşanan olumsuz duyguları temsil etmektedir (Saka vd., 2008). Fouad (2007), kariyer kararı verme güçlüğü çeken bireylerin tipik olarak kariyerle ilgili kaygıdan da muzdarip olduğunu belirtmiştir. Gordon (1998) tarafından yapılan bir çalışma ise kararsız olan ya da kariyer seçimi yapamayan öğrencilerde kaygının etkili olduğunu göstermiştir. Bu nedenle kariyer kaygısı, kariyer kararı ve kariyer gelişimi açısından kısıtlayıcı bir işleve sahip olabilmektedir (Tsai vd., 2017).

Diğer yandan kariyer kararı verme sürecinde kariyer kaygısıyla ilişki ortaya çıkan zorluklardan biri kariyer kararsızlığıdır (Boo ve Kim, 2020). Dolayısıyla kariyer kararsızlığının en önemli psikolojik bağlamlarından birini de kariyer kaygısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda kariyer kararsızlığında kaygı, karar verme sürecinin bir öncülüdür; karar verme kaygısı kişiyi karar verme becerilerini geliştiremez hale getirir ve buna bağlı olarak kişi kariyer kararı vermekten kaçınır (Tsai vd., 2017). Kariyer kararları vermek için özel becerilerin geliştirilememesi ise kaygıya neden olabilmektedir (Vignoli, 2015). Çünkü kariyer belirsizliği ve kaygısı, yaşam doyumunu olumsuz etkileyebileceği gibi bireysel kaynakların kaybına da neden olabilir (Benaraba vd., 2022). Bu bağlamda kaygı düzeyi yüksek olan bireylerin, kariyer kararı verme gibi kaygı yaratan bir durumla karşı karşıya kaldıklarında, öz yeterlilik niteliği gibi kaygıyla baş etme stratejilerini kullanamadıkları ve tehdit edici durumdan kaçmaya çalıştıkları, sonrasında ise kariyer kararı vermekten kaçındıkları (Vignoli, 2015) ya da kaygıyı gidermek amacıyla aceleyle kariyer kararları aldıkları vurgulanmaktadır (Shin ve Lee, 2019).

Kaygı, ilkokuldan lisansüstüne kadar öğrencileri etkileyen olumsuz bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır (Daniels vd., 2011). Kariyer kaygısı deneyimi, etnik ve kültürel geçmişleri ne olursa olsun özellikle üniversite öğrencileri arasında oldukça yaygın olduğu belirtilmektedir (Pisarik vd., 2017; Shin ve Lee, 2019). Öğrenciler, belirsiz doğası nedeniyle kariyer kararı verme süreci boyunca kaygı yaşayabilmektedirler. Bu süreçte, alışılmadık ve çözümsüz durumlara karşı yüksek toleransı olan üniversite öğrencilerinin daha az kaygı yaşadıkları belirtilmektedir (Xu ve Tracey, 2015). Bu nedenle kariyer kaygısını yönetmek, kariyerle ilgili görevlere ve zorluklara uyum sağlamak öğrenciler açısından oldukça önemli bir süreç haline gelmektedir (Shin ve Lee, 2019).

Öğrencilerin çoğunlukla kariyerlerine karar verme sürecinde yaşadıkları kaygının, geniş ve istikrarlı bir kişilik özelliğinden kaynaklı olan genel kaygıdan ziyade, mesleki bağlamdan (kariyer kaygısı) kaynaklanan durumluk algılamalarına (durumluk kaygı) bağlı olduğu öne sürülmektedir (Vignoli, 2015). Dolayısıyla bu kaygının öğrencilerin kariyer kararlarını verme becerilerini zorlaştırabilmekte ve kariyer kararı vermelerine yardımcı olabilecek davranışlardan da uzaklaştırabilmektedir (Daniels vd., 2011).

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, kariyer kaygısının dört kategoride sınıflandırıldığı görülmektedir. Bunlar, karar verme sürecine başlamadan önceki stres ve kaygı duygularını içeren süreçle ilgili kaygı; gelecekle ilgili belirsizliği kapsayan belirsizlikle ilgili kaygı; potansiyel olarak uygun olan diğer seçenekleri kaybetmeye ilişkin seçimle ilgili kaygı ve seçilen meslekte kişinin beklenti ve tercihlerini yerine getirememeye korkusuyla bağlantılı olan sonuçlarla ilgili kaygıdır (Boo vd., 2021). Tsai vd. (2017) ise kariyer kaygısının dört alt boyutunu ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki, mesleki sertifika, yabancı dil becerisi, mülakat becerisi, bilgisayar becerisi ve liderlik becerisi gibi becerileri içeren kişisel yetenektir. İkincisi, yeni bir çevreye girme korkusu, sorumluluk alma, yetersiz bilgi ve beceri nedeniyle işgücü piyasasına girerken karşılaştıkları zorluklara ilişkin istihdamla ilgili irrasyonel inançlardır. Üçüncüsü, potansiyel ekonomik durgunluklarla ilgili kaygılar, iş piyasasındaki şiddetli rekabet ve çalışma ortamını kapsayan istihdam ortamıdır. Sonuncusu ise kişinin kendi uzmanlığı ve ilgi alanları hakkındaki belirsizlik, mesleki becerilerle ilgili pratik bilgiler ve kariyer beklentilerini anlama gibi üniversite tarafından sunulan eğitime ilişkin olan mesleki eğitimidir.

4. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE KARIYER KAYGISI İLİŞKİSİ

Psikolojik sağlamlık, stresli yaşam olayları karşısında gelecekteki olumsuz yaşam olaylarının oluşturabileceği etkilere karşı bir tampon görevi görmektedir (Xu vd., 2020). Çünkü kaygı, istenen sonuçları öngörememe, kontrol edememe ya da elde edememe algısına dayanmaktadır (Barlow, 2000). Kariyer açısından psikolojik sağlamlık, duygusal kapasiteler de dahil olmak üzere yapısal ve/veya eğilimsel engellerin üstesinden gelinmesi ve bireyin mevcut kariyer hedeflerine doğru ilerlemeye devam etmesi için belirli başa çıkma strateji ve kaynakların geliştirilmesini ifade etmektedir (Bimrose ve Hearne, 2012). Sağlamlık düzeyi yüksek olan gençlerin hedeflerine ulaşmak için daha fazla motive oldukları, bu hedeflere ulaşmak için farklı çözümler üretip uyguladıkları, daha fazla başa çıkma becerisine sahip oldukları ve daha az ruhsal sağlık sorunu ve stres yaşadıkları tespit edilmiştir (Xu vd., 2020). Buna karşın, düşük psikolojik sağlamlığa sahip bireylerin ise zorluklar karşısında olumsuz duygulara kayma eğiliminde oldukları, olumlu tepki verme konusunda çoğunlukla zorlandıkları ve kaygı yaşadıkları belirtilmektedir (He ve Xiang, 2022).

Mezun olma aşaması, öğrencilikten işgören olmaya geçiş aşaması olması nedeniyle kariyer seçim dönemidir. Bu rol geçişi sırasında üniversite öğrencileri öngörülemeyen bir gelecekle karşı karşıya kalmakta ve öğrencinin bu aşamada yaptığı kariyer seçimi, gelecekteki kariyer gelişimini etkileyebilmektedir. Bu öneme bağlı olarak bir öğrenci kariyer planlamasını yaparken endişe ya da paniğe kapılabilmektedir (Tsai vd., 2017). Günümüzde kaygının en büyük nedenlerinden birinin kariyer kaygısı olduğu belirtilmektedir (Takıl ve Sarı, 2021). Araştırmalar, lisans öğrencilerinin kariyeriyle ilgili karar verme konusunda belirli düzeylerde kaygıya sahip olduklarını göstermektedir (Daniels vd., 2011; Xu vd., 2016; Pisarik vd., 2017; Shin ve Lee, 2019; Boo vd., 2022). Yapılan çalışmalar, psikolojik sağlamlığın kaygı üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Baykal, 2020; Üngüren ve Kaçmaz, 2022). Bu bulgular, öğrencilerin kariyer kaygısı üzerinde psikolojik sağlamlığın etkisinin olduğunu göstermektedir. Diğer yandan kariyer kaygısı açısından cinsiyet bazında farklı bulguların olduğu da görülmektedir. Örneğin meslek yüksekokulu (MYO) öğrencilerinin kariyer kaygılarıyla cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır (Gönüllüoğlu ve Çakmak, 2022). Buna karşın bazı çalışmalarda ise cinsiyetin kariyer kaygısıyla pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kariyer kaygısı yaşadığı belirtilmektedir (Boo vd., 2021; Daniels vd., 2011). Söz konusu teorik yaklaşım ve çalışmalardan esinlenerek;

H₁: Öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₂: Öğrencilerin kariyer kaygıları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₃: Öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile kariyer kaygıları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygıları üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisi vardır, hipotezleri üretilmiştir.

5. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümü, araştırmanın amacı ve önemini, kısıtlarını, çalışma grubunu, verilerin toplanmasını, veri toplama araçlarını, verilerin analizini ve analiz sonuçlarını kapsamaktadır.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yıllarda öğrencilerin çeşitli sebeplerden kaynaklı olarak kariyer kaygısı yaşadıkları bilinmektedir. Bu kaygı, öğrencilerin gelecekle ilgili planları üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Ayrıca literatürde öğrencilerin kariyer kaygılarının psikolojik sağlamlıklarıyla ne düzeyde ilişkili olduğu hakkında çok az veri bulunmaktadır. Bu bağlamda zorlu bir süreç olan kariyer geliştirme sürecinde bulunan psikolojik bağlamsal faktörlerin bir yan ürünü olarak ortaya çıkan üniversite öğrencilerinin yaşadığı kaygının ve bu kaygı karşısında psikolojik sağlamlığın etkisinin tespiti önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin kariyer gelişimini etkileyen kariyer kaygısı üzerinde psikososyal etkilerden biri olan psikolojik sağlamlığın incelenmesi önemlidir. Ancak ulusal literatürde kariyer kaygısı üzerinde psikolojik sağlamlığın etkisinin ölçülmesi konusunda yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle bu çalışma öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve kariyer kaygı düzeylerini ve bu olguların ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır.

5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma sadece Dinar Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin görüşleriyle sınırlıdır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, belli bir bölge ve belli bir okulda yer alan evrenden alınan örneklem verilerinden oluşmaktadır. Ayrıca elde edilen veriler, öğrencilere yöneltilen ölçekler vasıtasıyla elde edilmiş bilgi ve görüşlere dayanmaktadır. Kısacası öğrencilerin verdikleri yanıtlar sunulan ölçeklerin çerçevesiyle sınırlıdır. Dolayısıyla elde edilen sonuçların genellenebilirliğine ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Çalışma kesitsel bir araştırma olması ve durumluk kariyer kaygı düzeyini ölçmesi nedeniyle öğrencilerin ön lisans programları boyunca psikolojik sağlamlık ve kariyer kaygıları takip edilmemiştir. Zira, bireylerin olumsuz deneyimlere ya da stresörlere adaptasyonu alanlarına ve zamana göre değişebilmektedir (Block ve Block, 1980). Bu durumun kariyer kaygısı için de geçerli olabileceği öngörülebilir. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulgular, sadece belli bir döneme ve öğrencilere yönelik olarak elde edilen verilere dayanmaktadır. Ayrıca çalışma öğrencilerin sadece psikolojik sağlamlık ve kariyer kaygı düzeyine ve ilişkilerine odaklanmaktadır. Öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ve kariyer kaygılarının öncüllerini ele almamaktadır.

5.3. Araştırmanın Modeli

Öğrencilerin psikolojik sağlamlığının kariyer kaygıları üzerindeki etkisinin ve bu olgular arasında ilişki olup olmadığını belirlemeye yönelik bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel özelliğe sahip ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli türlerinden birisi olan ilişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını ve bir değişim varsa bunun derecesinin betimlenmesini amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2012). Bu modele bağlı olarak öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile kariyer kaygıları arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkiler ele alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin psikolojik sağlamlık ile kariyer kaygı düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir.

5.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz yarı yılında Afyonkarahisar ili Dinar ilçesinde bulunan Dinar Meslek Yüksekokulunda eğitim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bahsedilen yüksekokulda eğitim gören öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile kariyer kaygıları arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla 253 anket yapılmıştır. Katılımcıların yüzde 56,8'i erkek (137), yüzde 43,2'si ise kadındır (104). Verilerin elde edildiği örneklem grubu, ana kütleinin yaklaşık yüzde 60'ını oluşturmaktadır.

5.5. Verilerin Toplanması

Çalışmanın saha araştırmasına ilişkin verilerin toplanmasında tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniğiyle yapılmıştır. Toplam 21 sorudan oluşan anket, Google forms üzerinden düzenlenerek katılımcılarla WhatsApp üzerinden ve yüz yüze görüşme yoluyla yapılmıştır. Anketin ekine gönüllü katılım formu ve katılım sonrası bilgilendirme formu da eklenmiştir. Veri toplamaya ilişkin gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya 253 öğrenci katılmıştır. On iki anket eksik veri nedeniyle analizlere dahil edilmemiştir. Tüm analizler 241 katılımcıdan elde edilen veri üzerinden yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmaya ilişkin

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 21.02.2023 tarihli ve 133/21 sayılı kararı ile etik kurul onayı da alınmıştır.

5.6. Veri Toplama Araçları

Katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri, Smith ve diğerleri (2008) tarafından bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek üzere geliştirilen ve Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan 6 ifade (2, 4 ve 6. maddeler ters kodlanmıştır) ve tek boyuttan oluşan Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ) aracılığıyla ölçülmüştür. Ölçekte bulunan ve tersten kodlanan maddeler çevrildikten sonra alınan yüksek puanlar, yüksek psikolojik sağlamlığı göstermektedir. KPSÖ, 5'li Likert biçiminde hazırlanmış bir ölçektir. Ölçek "Hiç uygun değil" (1), "Uygun değil" (2), "Biraz uygun" (3), "Uygun" (4), "Tamamen uygun" (5) şeklinde bir cevaplama anahtarına sahiptir. Türkçeye uyarlama çalışmasında KPSÖ'nün güvenilirliğine ilişkin iç tutarlık katsayısı ,83 olarak bulunmuştur (Doğan, 2015).

Araştırma örnekleminin kariyer kaygı düzeyleri ise Çetin-Gündüz ve Nalbantoğlu-Yılmaz (2016) tarafından geliştirilen 14 ifade ve iki alt boyuttan (meslek seçimine yönelik kaygı ve aile etkisine yönelik kaygı) oluşan Kariyer Kaygısı Ölçeği aracılığıyla ölçülmüştür. Ölçek 5'li Likert yapıda (1= hiç katılmıyorum, 5= tamamen katılıyorum) hazırlanmıştır. Ölçek maddelerinden alınan yüksek puan, kariyer kaygısının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin meslek seçimine yönelik kaygılarına ait güvenilirlik ,79; aile etkisine yönelik kaygılarına ait güvenilirlik ise ,74 olarak bulunmuştur (Çetin-Gündüz ve Nalbantoğlu-Yılmaz, 2016).

5.7. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 26.0 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. KPSÖ ve Kariyer Kaygısı Ölçeğine ilişkin verilere normallik testleri (çarpıklık ve basıklık) uygulanmış, geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi ve yordayıcı değişkenlerin incelenmesi için de basit doğrusal regresyon analizi yapılarak psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Öğrencilerin görüşlerinin cinsiyete göre farklılığının analizinde ise t-testi kullanılmıştır.

6. ARAŞTIRMA ANALİZ SONUÇLARI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Çalışmada verilere istatistiksel testler uygulamadan önce verilerin normalliğini inceleme amacıyla basıklık çarpıklık değerleri kontrol edilmiştir. Sosyal bilimler literatüründe basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1 ve -1 aralığında olması verilerin (verilen yanıtların) dağılımının normalliğini göstermektedir (Hair vd., 2014). Yapılan testlere göre KPSÖ'nün çarpıklık (Skewness) değeri +,310; basıklık (Kurtosis) değeri +,439; Kariyer Kaygısı Ölçeğinin ise çarpıklık değeri +,210; basıklık değeri +,084'tür. Elde edilen bu değerlerin normallik dağılımına uygun olması, örneklemden elde edilen veri setinin diğer testleri yapmaya uygun olduğunu göstermektedir.

Araştırma örnekleminde elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etme amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu amaçla ölçeklere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinin geçerlik katsayısı (KMO) ,79 ve Barlett Küresellik Testi χ^2 değeri ise 283,072 ($p<,000$) olarak bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu gösterdiği olup, yapılan Varimax döndürme metoduyla yapılan analiz sonucu ölçek maddelerine ilişkin faktör yüklerinin ,68 ile ,79 arasında değişen değerlerde olduğu görülmüştür. İlgili ölçeğin toplam varyansın yüzde 51,2'sini açıklayan tek faktörlü bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca KPSÖ'nün iç tutarlılığını tespit etme amacıyla Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış, ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise (α) ,81 olarak bulunmuştur. Bu değerler ilgili ölçeğin yüksek düzeyde geçerlik ve güvenilirlik değerlerine sahip olduğunu göstermektedir (Şencan, 2005; Tavşancıl, 2006).

Kariyer Kaygısı Ölçeğinin geçerlik katsayısı (KMO) ,92 ve Barlett Küresellik Testi χ^2 değeri ise 1991,553 ($p<,000$) olarak bulunmuştur. İki alt boyuta sahip olan ölçeğin faktör yükleri ,628 ile ,860 arasında değişmekte olup, toplam varyansın yüzde 62,6'sını açıklayan iki faktörlü bir yapıda olduğu gözlemlenmiştir. İlgili ölçeğin iç tutarlılık gücünü gösteren güvenilirlik katsayısının (α) ,92 olduğu tespit edilmiştir. Bu ölçeğin de literatürde genel kabul gören geçerlik ve güvenilirlik değerlerine sahip olduğu söylenebilir (Şencan, 2005; Tavşancıl, 2006). Elde edilen analiz sonuçları topluca değerlendirildiğinde verilerin hipotez testleri için uygun olduğu görülmektedir.

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında araştırmada elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu çerçevede öncelikle araştırmanın değişkenlerine ilişkin betimsel istatistiklere, bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarına ve hipotez testlerine yönelik regresyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

7.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri incelendiğinde, en düşük puanın 1,33 en yüksek puanın 5 olduğu gözlemlenmiştir. Psikolojik sağlık için öğrencilerin verdiği yanıtların ortalaması $\bar{x}=3,12$ 'dir. Bu değer her ne kadar ortalama üstünde olsa da öğrencilerin orta düzey psikolojik sağlamlığa sahip olduklarını göstermektedir. Kariyer kaygısı açısından ise en düşük puan 1,00 iken en yüksek puanın 5 olduğu görülmektedir. Öğrencilerin kariyer kaygısı ortalaması 2,70'tir. Bu değer ortalamasının altında bir değer olsa da öğrencilerin orta düzeye yakın bir kariyer kaygısına sahip olduklarını göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin Psikolojik Sağlık ve Kariyer Kaygı Düzeylerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçekler	n	Min.	Max.	\bar{x}	ss
KPSÖ	241	1,33	5	3,12	,71089
KKÖ	241	1,00	5	2,70	,91660

7.2. Hipotez Testi Sonuçları

Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin psikolojik sağlık düzeylerinin farklı olup olmadığını ortaya koyma amacıyla t testi yapılmıştır. Tablo 2'ye göre öğrencilerin psikolojik sağlamlığa yönelik algıları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Yani psikolojik sağlamlık algılarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($241=0,005$; $p<0,05$). Bu farklılık, erkek öğrencilerin psikolojik sağlamlığa yönelik kişisel algılarının ($\bar{x}=3,24$), kadın öğrencilerden ($\bar{x}=2,92$) daha yüksek olmasıyla ilgilidir (Tablo 2). Bu bulguya göre, erkek öğrenciler kadın öğrencilerden daha yüksek düzeyde psikolojik sağlamlık algısına sahiptir. Özetle öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları cinsiyete göre farklılık göstermektedir (H_1) hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2. Psikolojik Sağlamlığın Cinsiyete Göre Farklılığının Analiz Sonucu

Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t	p
Kadın	93	2,92	,063821		
Erkek	127	3,24	,075515	-2,856	,005

Yine cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin kariyer kaygısı düzeylerinin farklı olup olmadığını ortaya koyma amacıyla t testi yapılmıştır. Tablo 3'e göre, öğrencilerinin kariyer kaygılarına yönelik algıları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($241=0,936$; $p>0,05$). Erkek öğrencilerin kariyer kaygısı algı düzeyleri ($\bar{x}=2,65$) ile kadın öğrencilerin kariyer kaygısı algı düzeyleri ($\bar{x}=2,66$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin kariyer kaygıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, (H_2) hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 3. Kariyer Kaygısının Cinsiyete Göre Farklılığının Analiz Sonucu

Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t	p
Kadın	93	2,65	,81690		
Erkek	127	2,66	,91515	-0,81	,936

Tablo 4'te görüldüğü üzere yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre psikolojik sağlamlık ile kariyer kaygısı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-,310$, $p<,01$). Buna göre öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri arttığında kariyer kaygı düzeylerinin azaldığı görülmektedir. Tablo 4 incelendiğinde psikolojik sağlamlık ile kariyer kaygısı arasında negatif yönde ancak zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile kariyer kaygıları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır (H_3) hipotezi kabul edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Psikolojik Sağlık ile Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkinin Analiz Sonucu

Değişkenler		Psikolojik Sağlık
Kariyer Kaygısı	<i>r</i>	-,310
	<i>p</i>	,000*

*Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısını ne düzeyde etkilediğini belirlemek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 5'te yer alan ANOVA analiz sonucundan elde edilen değerlere bakıldığında, regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=25,434$; $p<,000$). Yani psikolojik sağlık değişkeni, kariyer kaygısı değişkeninin anlamlı bir tahmin edicisidir. Diğer yandan bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde hangi yönde etkili olduğunu açıklayan standardize edilmiş B katsayısına ($\beta=-,310$) bakıldığında, psikolojik sağlık değişkeninin kariyer kaygısı üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Özetle öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygıları üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisi vardır (H_4), hipotezi kabul edilmiştir. Yani öğrencilerde psikolojik sağlık düzeyi arttıkça kariyer kaygı düzeyi azalmaktadır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki varyansın yüzde kaçını açıkladığını belirten R^2 değerine bakıldığında psikolojik sağlık değişkeni kariyer kaygısının yüzde 9,6'sını açıklamaktadır. Yani kariyer kaygısının yüzde 9,6'sı psikolojik sağlamlıkla açıklanabilir. Diğer bir deyişle psikolojik sağlık kariyer kaygısı değişkeni üzerindeki değişimi açıklama gücü yüzde 9,6 olarak bulunmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Psikolojik Sağlık ve Kariyer Kaygısına İlişkin Regresyon Analizi Sonucu

Model Bağımsız değişken	Bağımlı Değişken Kariyer Kaygısı				
	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş		
	β	Std. Hata	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	3,957	,254		15,595	,000
Psikolojik Sağlık	-,400	,079	-,310	-5,043	,000

$N=241$, $R=,310$; $R^2=,096$; DÜZELTİLMİŞ $R^2=0,92$; $F=25,434$; $P<,01$

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma meslek yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygıları üzerinde etkisinin olup olmadığını, varsa etki düzeyinin gücünü, bu iki değişkenin ilişkisini ve öğrencilerin psikolojik sağlık ve kariyer kaygıları ile cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini araştırma amacıyla yapılmıştır. Araştırma nicel bir çalışma olup 241 anket verisine dayanılarak yapılmıştır. İlgili ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Yapılan test sonuçlarına göre ilgili ölçeklerin normal dağılıma ve sosyal bilimler literatüründe yeterli görülen geçerlik ve güvenilirlik değerlerine ($KPSÖ=KMO=,79$, (α)=,81; $KKÖ=KMO=,92$, (α)=,92) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin analizi sonrası elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin orta düzeyde psikolojik sağlamlığa ve kariyer kaygısına sahip olduğu görülmektedir. Hipotez sonuçlarına göre ise öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının cinsiyete göre farklılık göstermesi nedeniyle (H_1) hipotezi; öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile kariyer kaygıları arasında istatistiksel olarak negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olması nedeniyle (H_3) hipotezi ve öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygıları üzerinde istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir etkisinin olması nedeniyle de (H_4) hipotezi kabul edilirken; öğrencilerin kariyer kaygılarının cinsiyete göre farklılık göstermemesi nedeniyle (H_2) hipotezi doğrulanmamıştır.

Araştırmanın hipotez sonuçları sırasıyla değerlendirildiğinde erkek öğrencilerin psikolojik sağlamlığa yönelik kişisel algılarının kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle kız öğrencilerin psikolojik sağlamlığı erkek öğrencilerden düşüktür. Ancak literatürde psikolojik sağlamlılığın cinsiyet değişkenine göre farklılığı konusunda çelişkili sonuçlar bulunmaktadır. Örneğin yapılan bazı çalışmalarda psikolojik sağlık düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmektedir (Aydoğdu, 2013; Bolat, 2013; Özer, 2013; Diker-Coşkun vd., 2014; Aydın ve Egemberdiyeva, 2018; Dikici vd., 2023). Diğer yandan bazı çalışmaların sonuçları, kadınların psikolojik sağlamlığının erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2014; Oktan, Odacı ve Berber-Çelik, 2014; Yiğitbaş vd., 2018). Buna karşın bazı çalışmalar ise erkeklerin psikolojik sağlamlığın kadınların

psikolojik sağlamlığından daha yüksek olduğunu göstermektedir (Dayıoğlu, 2008; Bahadır, 2009; Erdoğan, 2015; Açıkgöz, 2016; Sezgin, 2016; Hoşoğlu vd., 2018). Bu çalışmanın bulgusu son dönemde ortaya konan bulgularla paraleldir. Literatürde psikolojik sağlamlığın cinsiyete göre farklılığı konusunda çok farklı sonuçların elde edilmesi, psikolojik sağlamlıkta bireysel, sosyal ve çevresel faktörlerin etkili olmasının yanı sıra kavramın geniş kapsamlı, anlaşılması zor, şartlar ve kişiliğe göre değişmesine bağlanabilir. Ayrıca katılımcıların yaşamındaki zorluk, sıkıntı ya da travma gibi faktörler ve bunların etkileri bilinmemektedir. Ancak erkeklerin psikolojik sağlamlığının kadınlardan yüksek olması toplumsal rollerle açıklanabilir. Zira geleneksel kadın ve erkek rollerindeki farklılıklar nedeniyle her iki cinsiyetin olaylara yaklaşım biçimlerinin farklı olduğu belirtilmektedir. Erkeklerin çevredeki olaylara mantık odaklı bir yaklaşım sergiledikleri ve duygulu davranışlardan kaçınma eğiliminde oldukları vurgulanmaktadır (Ülker-Tümmü ve Receptoğlu 2013).

Kariyer kaygısı açısından erkeklerle kadınlar arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Dolayısıyla araştırmada öne sürülen hipotez reddedilmiştir. Literatürde bazı araştırmalarda öğrencilerin kariyer kaygı düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Aygün, 2020; Çalı ve Doğar, 2021; Gönüllüoğlu ve Çakmak, 2022). Ancak bazı çalışmalar ise kadınların erkeklerle göre daha kaygılı olduklarını göstermektedir (Daniels, 2011; Yılmaz vd., 2014; Göncü-Akbaş ve Okutan, 2020; Boo vd., 2021). Kadın öğrencilerin kariyer farkındalığı yüksek olmasına rağmen iş bulma kaygısı, istihdam yetersizliği, kişisel yeterlilik ve deneyimsizlik alt boyutlarında kadın öğrencilerin ortalaması erkek öğrencilere göre yüksek bulunmuştur (Eti, 2022). Ayrıca kadın öğrencilerin gelecekteki kariyer hedeflerine ulaşmalarını doğrudan etkileyecek konulara karşı daha ilgili ve duyarlı oldukları da belirtilmektedir (Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoğlu, 2013). Toplumda kadınlara yüklenen anne ve eş gibi bazı toplumsal roller ve bu rollerden kaynaklı karşılaştıkları kariyer engelleri düşünüldüğünde erkeklerle göre daha fazla kariyer kaygısı yaşamalarının muhtemel olduğu düşünülmektedir (Göncü-Akbaş ve Okutan, 2020). Bu olguya günümüz iş dünyasında kadınların yaşadığı kariyer engelleri ve işsizlik riski eklendiğinde kadınların erkeklerden daha fazla kariyer kaygısı yaşamaları beklenebilir. Ancak bu çalışmada erkek ve kadınların kariyer kaygı oranlarının aynı düzeyde olması, günümüz ekonomik problemlerin her iki cinsiyetin kariyer kaygısını eşit oranda etkilediği yönünde yorumlanabilir.

Araştırmanın diğer bulgularına göre psikolojik sağlamlık ile kariyer kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyi ile kariyer kaygıları arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının kariyer kaygıları üzerinde istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının artmasına bağlı olarak kariyer kaygı düzeylerinin azaldığını göstermektedir. Literatürde psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısı üzerinde doğrudan etkisini araştıran çalışma olmamakla birlikte daha çok psikolojik sağlamlığın kariyerle ilgili konular üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Örneğin kariyer uyumluluğu ile psikolojik sağlamlık düzeyi arasında orta düzey bir pozitif yönlü bir ilişki bulunurken, kariyer iyimserliği psikolojik sağlamlık düzeyi arasında ise görece daha zayıf pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Özkan, 2021). Yine psikolojik sağlamlığın kariyer gelecek algısı (kariyer iyimserliği ve kariyer uyumluluğu) üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir (Alınacı vd., 2021). Psikolojik sağlamlık ile kariyer uygunluğu arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki kaydedilmiştir (Lyu vd., 2022). Psikolojik iyi oluş ile kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın düzenleyici rolü ortaya konmuştur (Viola vd., 2016). Bir başka çalışmaya göre kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın aracılık rolü üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır (Erhan vd., 2021). Üngüren ve Kaçmaz (2022) ise psikolojik sağlamlığın pandeminin olumsuz etkileri karşısında öğrencilerin kariyer kaygılarını azaltan bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmaların bulguları, psikolojik sağlamlığın kariyer üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ve psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısını yönetmede belirli bir düzeyde işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bu çalışma, psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısını azaltan bir faktör olarak kariyer sürecinde önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgulara bağlı olarak psikolojik sağlamlık, hayatın zorluklarına direnme yeteneği ve kariyer kaygısını azaltan bir faktör olması nedeniyle üzerinde durulması ve araştırılması gereken bir olgu olarak önemi artmaktadır. Özellikle mezuniyet aşamasında olan ve yakın gelecekte iş dünyasına katılacak olan üniversite öğrencilerin orta düzeyde bir kariyer kaygısına sahip oldukları görülmektedir. Kariyer gelişimi teorisine göre 23-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin kariyer beklentilerini ve kariyer bağlılıklarını oluşturdukları tespit edilmiştir (Tsai vd., 2017). Dolayısıyla bu yaşlarda ve belirsiz durumda potansiyel iş gücünün korkusu, kariyer kaygısına dönüşmekte ve gelecekle ilgili verimli bir karar alma konusunda sorun yaşayabilmektedirler (Mahmud vd., 2021). Bu nedenle öğrencilerin kariyer karar alma sürecindeyken onların kaygılarını azaltacak ya da psikolojik sağlamlıklarını

artıracak işlem ve yöntemlere ağırlık verilmesi yerinde olacaktır. Özellikle son sınıf öğrencilere yönelik olarak kariyer merkezlerinin daha aktif ve kariyer rehberliği gibi faaliyetlerin daha yaygın hale getirilmesi öğrencilerin kariyer kaygılarını azaltabilecek faaliyetler içinde sayılabilir. Bu şekilde gelecekteki hedeflere ulaşmak için çaba harcayan ve bu süreçte belirli bir kaygı yaşayan öğrenciler, gelecekteki kariyerleriyle ilgili daha az endişe ve daha yüksek güvenle karar vermeye daha yatkın hale gelebileceklerdir (Jung vd., 2015).

Diğer yandan psikolojik sağlık, öğrenilebilen ve geliştirilebilen dinamik bir süreçtir (Sang vd., 2022). Bu nedenle öğrencilere psikolojik sağlamlıklarını artıracak eğitimler verilmesi ve kariyer kaygılarını azaltacak kariyer danışmanlığı gibi faaliyetlerin artırılması önemli görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin, dinamikleri her geçen gün değişen işgücü piyasasına ve geleceklerine yönelik sağlıklı bir kariyer planlaması yapabilmeleri amacıyla psikolojik sağlık ve kariyer uyumluluğuna yönelik strateji geliştirmelerine yardımcı olacak kariyer danışmanlığı uygulamaları yapılmalıdır. Araştırmanın bulguları, psikolojik sağlık ile kariyer kaygısı arasındaki olumsuz ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu ilişki, öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının yükseltilmesi ve kariyer kaygılarını azaltacak yöntemlerin uygulanması gerekliliğini göstermektedir. Bu çerçevede eğitim müfredatlarının yeniden gözden geçirilmesi, sert becerilerin yanı sıra yumuşak becerileri de içeren eğitimlerin verilmesi ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin verilmesi öğrencileri iş dünyasına daha hazır hale getirebilecek uygulamalar olabilir. Bu uygulamalar sayesinde öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları desteklenirken buna karşın kariyer kaygıları azaltılabilir.

Bu çalışma öğrencilerin kariyer kaygı ve psikolojik sağlamlıklarının nedenlerinden ziyade belirli bir dönemde var olan kesitsel durumluk bir kaygı (kariyer kaygısı) ile psikolojik sağlık ilişkisini ve psikolojik sağlamlığın kariyer kaygısına etkisini ölçmüştür. Öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ve kariyerleriyle ilgili konularda etkisi ve koruyucu niteliklerini daha net bir şekilde belirlemek için daha geniş örneklem üzerinde kesitsel çalışmaların yanı sıra boylamsal çalışmaların yapılmasının gerekliliği görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin kariyer kaygı ve psikolojik sağlamlıklarının öncüllerini araştırarak geniş kapsamlı çalışmalara da ihtiyaç vardır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, M. (2016). *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin psikolojik sağlık ile mizah tarzları ve mutluluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çağ Üniversitesi.

Aguiar-Quintana, T., Nguyen, T. H. N., Araujo-Cabrera, Y. ve Sanabria-Díaz, J. M. (2021). Do job insecurity, anxiety and depression caused by the COVID-19 pandemic influence hotel employees' self-rated task performance? The moderating role of employee resilience. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102868>

Akbaş, M. G. ve Okutan, E. (2020). Lise öğrencilerinin kariyer kaygısına yönelik alan araştırması: Antalya ili örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 158-177.

Akoğlan-Kozak, M. ve Dalkıranoglu, T. (2013). Mezun öğrencilerin kariyer algılamaları: Anadolu Üniversitesi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 41-52.

Alnıaçık, E., Of, M., Balkaş, J., Tülemmez, S., Mirzayev, M. ve Alferra, H. (2021). Pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve umutsuzluklarının kariyer geleceği algısı üzerindeki etkileri. *BMİJ*, 9(1), 248-266. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i1.1757>

Aydın, M. ve Egemberdiyeva, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(1), 37-53.

- Aydoğdu, T. (2013). *Bağlanma stilleri, başa çıkma stratejileri ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Aygün, M. (2020). Spor Lisesi ve Düz Lise öğrencilerinin kariyer kaygısı ve bilinçli farkındalıklarının incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(4), 90-100.
- Bahadır, E. (2009). Sağlıkla ilgili fakültelerde eğitime başlayan öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri. [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ballesteros, L. M. S., Poleacovschi, C., Weems, C. F., Zambrana, I. G. ve Talbot, J. (2023). Evaluating the interaction effects of housing vulnerability and socioeconomic vulnerability on self-perceptions of psychological resilience in Puerto Rico. *International Journal of Disaster Risk Reduction* 84(2), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103476>
- Banerjee, D. (2020). The COVID-19 outbreak: Crucial role the psychiatrists can play. *Asian Journal of Psychiatry*, 50, 102014. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102014>
- Baykal, E. (2020). Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(2), 68-80.
- Benaraba, C. M. D. Bulaon, N. J. B. Escosio, S. M. D. Narvaez, A. H. G., Suinan, A. N. A. ve Roma. M. N. (2022). A Comparative analysis on the career perceptions of tourism management students before and during the COVID-19 pandemic. *Journal of Hospitality, Leisure, Sports and Tourism Education*, 30, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100361>
- Bimrose, J. ve Hearnei L. (2012). Resilience and career adaptability: Qualitative studies of adult career counseling. *Journal of Vocational Behavior*, 81(3), 338-344. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.08.002>
- Bolat, Z. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık ve öz-anlayışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Boo, S. ve Kim, S. H. (2020). Career indecision and coping strategies among undergraduate students. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 32(2), 63-76. <https://doi.org/10.1080/10963758.2020.1730860>
- Boo, S., Kim, M. ve Kim, S. H. (2022). The relationship among undergraduate students' career anxiety, choice goals, and academic performance. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 34(4), 229-244. <https://doi.org/10.1080/10963758.2021.1963756>
- Boo, S., Wang, C. ve Kim, M. (2021), Career adaptability, future time perspective, and career anxiety among undergraduate students: A cross-national comparison. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100328>
- Bryan, C., O'Shea, D. ve MacIntyre, T., (2019). Stressing the relevance of resilience: A systematic review of resilience across the domains of sport and work. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 12(1), 70-111. <https://doi.org/10.1080/1750984X.2017.1381140>
- Connor, K. M ve Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depress Anxiety*, 18, 76-82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Çalı, O. ve Doğar, Y. (2021). Spor Lisesi'nin kariyer kaygılarının incelenmesi. *Niğe Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 81-93.

- Çetin-Gündüz, H. ve Nalbantoğlu-Yılmaz, F. (2016). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3),1008-1022. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.282397>
- Daniels, L. M., Stewart, T. L., Stupnisky, R. H., Perry, R. P. ve LoVerso, T. (2011). Relieving career anxiety and indecision: The role of undergraduate students' perceived control and faculty affiliations. *Social Psychology of Education*, 14(3), 409-426. <https://doi.org/10.1007/s11218-010-9151-x>
- Dayıoğlu, B. (2008). *Üniversite giriş sınavına hazırlanan adaylarda psikolojik sağlamlık: öğrenilmiş güçlülük, algılanan sosyal destek ve cinsiyetin rolü*. [Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Den Hartigh, R. J. R. ve Hill, Y. (2022). Conceptualizing and measuring psychological resilience: What can we learn from physics?. *New Ideas in Psychology*, 66, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2022.100934>
- Diker-Coşkun, Y., Garipoğlu, Ç. ve Tosun, Ü. (2014). Analysis of the relationship between the resiliency level and problem-solving skills of university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 673-680. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.766>
- Dikici A., Sarıtürk, M., Haberveren, H. K., Şahin, R. ve Yardım, Ö. (2023). Covid-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin belirlenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 13(1), 86-92. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1170212>
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Erdoğan, E. (2015). Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve öznel dindarlığın psikolojik dayanıklılıkla ilişkisi: Üniversite örneklemleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 223-246.
- Erhan, T., Karagöz, Ş. ve Uzunbacak, H. H. (2021). Kariyer kararlılığın psikolojik iyi oluş üzerine etkisinde psikolojik sağlamlığın aracılık rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(4), 171-198. <https://doi.org/10.11611/yead.994529>
- Eti, R. (2022). *Z Kuşağı spor bilimleri öğrencilerinin kariyer algısı ve iş bulma kaygısı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Fouad, N. A. (2007). Work and vocational psychology: Theory, research, and applications. *Annual Review of Psychology*, 58, 543-564. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085713>
- Göncü-Akbaş, M. ve Okutan, E. (2020). Lise öğrencilerinin kariyer kaygısına yönelik alan araştırması: Antalya ili örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 158-187.
- Gönüllüoğlu, S. ve Çakmak, D. (2022). Mesleki sonuç beklenti düzeyi ile kariyer kaygı durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ferizli MYO öğrencileri üzerine bir uygulama. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11(1), 149-170.
- Graunke, S. S. ve Woosley, S. A. (2005). An exploration of the factors that affect the academic success of college sophomores. *College Student Journal*, 39, 367-377.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th Edition). Pearson Education.
- Haldorai, K., Kim, W. G., Agmapisarn, C. ve Lid, J. (2023). Fear of COVID-19 and employee mental health in quarantine hotels: The role of self-compassion and psychological resilience at work. *International Journal of Hospitality Management*, 111, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2023.103491>

- He, N. ve Xiang, Y. (2022). Child maltreatment and nonsuicidal self-injury among Chinese adolescents: The mediating effect of psychological resilience and loneliness. *Children and Youth Services Review*, 133, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2021.106335>
- Hoşoğlu, R., Fırıncı-Kodaz, A., Yılmaz-Bingöl, T. ve Vural-Batık, M. (2018). Öğretmen adaylarında psikolojik sağlamlık. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 217-239. <https://doi.org/10.26466/opus.405751>
- Huang, Y., Wu, R., Wu, J., Yang, Q., Zheng, S. ve Wu, K. (2020). Psychological resilience, self-acceptance, perceived social support and their associations with mental health of incarcerated offenders in China. *Asian Journal of Psychiatry*, 52, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102166>
- Jung, H., Park, I. J. ve Rie, J. (2015). Future time perspective and career decisions: The moderating effects of affect spin. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 46-55. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.04.010>
- Kalisch, R., Baker, D. G., Basten, U., Boks, M. P., Bonanno, G. A., Brummelman, E., ve diğerleri. (2017). The resilience framework as a strategy to combat stress-related disorders. *Nature Human Behavior*, 1(11), 784-790. <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0200-8>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, Ş. D. (2014). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Kumpfer, K. L. (2002). Factors and processes contributing to resilience, M.D. Glantz ve J.L. Johanson (Ed.), *Resilience and development. Longitudinal research in the social and behavioral sciences: An interdisciplinary series* içinde (s. 179-224). Springer.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706. <https://doi.org/10.1002/job.165>
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2007.00083.x>
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- Lyu, F. F., Ramoo, V. ve Wang, Y. X. (2022). Career maturity, psychological resilience, and professional self-concept of nursing students in China: A nationwide cross-sectional study. *Journal of Professional Nursing*, 42, 58-66. <https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2022.06.003>
- MacLeod, S., Musich, S., Hawkins, K., Alsgaard, K. ve Wicker, E. R. (2016). The impact of resilience among older adults. *Geriatric Nursing*, 37(4), 266-272. <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2016.02.014>
- Mahmud, M. S., Talukder, M. U. ve Rahman, S. M. (2021). Does 'Fear of COVID-19' trigger future career anxiety? An empirical investigation considering depression from COVID-19 as a mediator. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(1), 35-45. <https://doi.org/10.1177/0020764020935488>
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.227>
- Masten, A. S. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*, 19, 921-930. <https://doi.org/10.1017/S0954579407000442>

- Oktañ, V., Odacı, H. ve Berber-Çelik, Ç. (2014). Psikolojik doğum sırasının psikolojik sağlamlığın yordanmasındaki rolünün incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 140-152.
- Özer, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin duygusal zekâ ve beş faktör kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özkan, M. (2021). Öğretmen adaylarının kariyer geleceği algıları, duygusal zekâları ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 44-83. <https://doi.org/10.19171/uefad.805314>
- Pisarık, C. T., Rowell, P. C. ve Thompson, L. K. (2017). A phenomenological study of career anxiety among college students. *The Career Development Quarterly*, 65(4), 339-352. <https://doi.org/10.1002/cdq.12112>
- Rana, I. A. (2020). Disaster and climate change resilience: A bibliometric analysis. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101839>
- Richardson, G. E. (2020). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 307-321. <https://doi.org/10.1002/jclp.10020>
- Rutter, M. (1993). Resilience: Some conceptual considerations. *Journal of Adolescent Health*, 14(8), 626-631. [https://doi.org/10.1016/1054-139X\(93\)90196-V](https://doi.org/10.1016/1054-139X(93)90196-V)
- Saka, N., Gati, I. ve Kelly, K. R. (2008). Emotional and personality-related aspects of career-decision-making difficulties. *Journal of Career Assessment*, 16(4), 403-424. <https://doi.org/10.1177/1069072710382525>
- Sang, N., Zhu, Z. Z., Wu, L., Shi, P. L., Wang, L. W. Kan, H. Y. ve Wu, G. C. (2022). The mediating effect of psychological resilience on empathy and professional identity of Chinese nursing students: A structural equation model analysis. *Journal of Professional Nursing*, 43, 53-60. <https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2022.09.002>
- Sezgin, K. (2016). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve dindarlık düzeylerinin incelenmesi (Dicle Üniversitesi örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Shin, Y. J ve Lee, J. Y. (2019). Self-focused attention and career anxiety: The mediating role of career adaptability. *The Career Development Quarterly*, 67(2), 110-125. <https://doi.org/10.1002/cdq.12175>
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Bernard, J. J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194-200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Takıl, N. C. ve Sarı, B. A. (2021). Trait anxiety versus career anxiety in relation to attentional control. *Current Psychology*, 40, 2366-2370. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-0169-8>
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Tsai, C. T., Hsu, H. ve Hsu, Y. C. (2017). Tourism and hospitality college students' career anxiety: Scale development and validation. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 29(4), 158-165. <https://doi.org/10.1080/10963758.2017.1382365>
- Ülker-Tümlü, G. ve Recepoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 205-213.

- Üngüren, E. ve Kaçmaz, Y. Y. (2022). Does COVID-19 pandemic trigger career anxiety in tourism students? Exploring the role of psychological resilience. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 30, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2022.100369>
- Van der Meulen, E., van der Velden, P. G., Setti, I. ve van Veldhoven, M. J. P. M. (2018). Predictive value of psychological resilience for mental health disturbances: A three-wave prospective study among police officers. *Psychiatry Research*, 260(5), 486-494. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.12.014>
- Vella, S. L ve Pai, N. (2019). A theoretical review of psychological resilience: defining resilience and resilience research over the decades. *Archives of Medicine and Health Sciences*, 7(2), 233-239. https://doi.org/10.4103/amhs.amhs_119_19
- Vignoli, E. (2015). Career indecision and career exploration among older French adolescents: The specific role of general trait anxiety and future school and career anxiety. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 182-191. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.06.005>
- Viola, M. M., Musso, P., Inguglia, C. ve Coco, A. L. (2016). Psychological well-being and career indecision in emerging adulthood: The moderating role of hardiness. *The Career Development Quarterly*, 64(4), 387-396. <https://doi.org/10.1002/cdq.12073>
- Xiang, Y., Dong, X. ve Zhao, J. (2020). Effects of envy on depression: The mediating roles of psychological resilience and social support. *Psychiatry Investigation*, 17(6), 547-555. <https://doi.org/10.30773/pi.2019.0266>
- Xu, C., Gong, X., Fu, W., Xu, Y., Xu, H., Chen, W. ve Li, M. (2020). The role of career adaptability and resilience in mental health problems in Chinese adolescents. *Children and Youth Services Review*, 112, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.104893>
- Xu, H. ve Tracey, T. J. G. (2015). Career decision ambiguity tolerance scale: Construction and initial validations. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.01.006>
- Yılmaz, İ. A., Dursun, S., Güngör-Güzeler, E. ve Pektaş, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerinin belirlenmesi: Bir örnek çalışma. *Ejovoc*, 4(4), 16-26. <https://doi.org/10.17339/ejovoc.82823>
- Yiğitbaş, Ç., Ağçay, B. Ç., Erdoğan, Y., Taş, Z., Özdemir, D. H., Gökçe, T. ve Çöpoğlu-Eren, Ü. (2018). Hemşirelik öğrencilerinde psikolojik dayanıklılık. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 5(3), 220-225.

SOSYAL HİZMETİN YAS DANIŞMANLIĞI UYGULAMASINDA GÜÇLENDİRME ARACI OLARAK SİNEMA: RABBIT HOLE VE THE SON'S ROOM FİMLERİ

CINEMA AS AN EMPOWERMENT TOOL IN GRIEF COUNSELING PRACTICE OF SOCIAL WORK: RABBIT HOLE AND THE SON'S ROOM MOVIES

Dr. Öğr. Üyesi Şeniz ASLAN¹

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah YELBOĞA²

ÖZ

Yas; ölüm veya başka kayıplar sebebiyle psikolojik, davranışsal, sosyal ve fiziksel tepkilerin yaşandığı ve bunlara şiddetli duyguların eşlik ettiği bir deneyimdir. Yas danışmanlığı ise kaybın sebep olduğu acıların işlenmesine, yas tutan bireylerin yasıyla uzlaşmalarına ve yeni yaşama uyum sağlamalarına aracılık etmek için profesyonel kişiler tarafından verilen destektir. Yaşyla baş etmenin yolunu bulması için bu süreçte bireye eşlik edilmesini ve bazı teknik ve yaklaşımları içeren özelleşmiş bir danışmanlıktır. İnsana yardım mesleklerinden olan sosyal hizmet ise ruh sağlığı alanındaki sorumluluk ve uygulama geçmişiyle yas konusuna ve danışmanlığa dahil olabilmektedir. Yas danışmanlığı, sinema terapiyi de içeren farklı stratejileri içermektedir. Sinemanın bir uygulama aracı olarak kullanımı bilindik bir durumdur ve farklı mesleklerce kullanıma elverişlidir. Filmlerin yas danışmanlığında güçlendirme aracı olarak kullanılabilmesi tezi üzerine temellenen bu çalışmada Rabbit Hole ve The Son's Room filmleri, güçlendirmeye sunabilecekleri katkılar yönüyle ele alınmışlardır. Çalışmadaki filmler, nitel araştırmalarda kullanılan doküman incelemesi ile filmlerdeki güçlendirici faktörleri sahneler ve karakterler aracılığıyla betimsel analizle çözümlenmişlerdir. Sonuç olarak filmlerin uygulamada kullanımını öneren bu çalışmada filmlerin yas sürecinde güçlendirme aracı olabileceği analiz edilen filmler üzerinden gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yas Danışmanlığı, Sosyal Hizmet, Güçlendirme Yaklaşımı, Sinema, Güçlendirmede Sinema Filmleri.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I31.

ABSTRACT

Grief is an experience in which psychological, behavioral, social and physical reactions are experienced due to death or other losses and are accompanied by intense emotions. Grief counseling is the support provided by professionals to help process the pain caused by loss, help grieving individuals come to terms with their grief, and adapt to a new life. It is a specialized consultancy that includes accompanying the individual in this process and some techniques and approaches to help him find a way to cope with his grief. Social work, which is a human aid profession, can be involved in grief and counseling with its responsibility and practice history in the field of mental health. Grief counseling includes different strategies, including cinema therapy. The use of cinema as a practice tool is familiar and suitable for use by different professions. In the study, which is based on the thesis that films can be used as empowerment tools in grief counseling, the films Rabbit Hole and Son's Room are discussed in terms of their contributions to empowerment. The films in the study are analyzed through document analysis, which is used in qualitative research, and descriptive analysis through the scenes and characters to strengthen the factors in the films. As a result, in the study, which recommends the use of films in practice, it is shown through the analyzed films that films can be a tool of empowerment in the mourning process.

Keywords: Grief Counseling, Social Work, Empowerment Approach, Cinema, Movies in Empowerment.

JEL Classification Codes: I10, I31.

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, seniz.aslan@bozok.edu.tr

² Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nurullah_yel06@hotmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Mourning is an experience accompanied by psychological, behavioral, social and physical reactions and intense emotions due to death or other losses. Grief counseling is the support provided by professionals to help grieving individuals come to terms with their grief and adapt to a new life. This support includes many techniques, including movies. Loss and grief are also part of social work practice. For this reason, in addition to the development of loss and mourning theories, professional practice should also be translated into this field based on the empowerment approach. There are many types of losses in human life and they can be mourned. However, in the study, films that deal with the mourning process of individuals and families who lose their children are selected in order to draw the framework of the study more clearly and limit the examples. In order to draw the conceptual framework of the study, firstly, grief and grief counseling, the empowerment approach in social work, the use of films as an empowerment tool in practice are explained and the study ends with a film analysis focused on the contribution of films to empowerment. The study aims to explore and demonstrate how these films can be used in an empowerment approach in grief counseling by exemplifying the use of motion pictures for this application.

Design/methodology/approach:

The study is a qualitative research and is conducted through document review. First of all, mourning films on the subject of child loss that are suitable for the purpose of the study are identified, previewed and two films are decided on. The research documents include Rabbit Hole and The Son's Room, which are mourning films about the loss of a child. It is concluded that these films, which are considered on the basis of the empowerment approach in social work, are suitable in terms of credibility and representativeness criteria, have clear traces in terms of empowerment factors, and are therefore suitable for analysis. Afterwards, the films are watched again and examined in the context of reinforcing factors through descriptive analysis. The unit of analysis is the scene and lines related to the subject. Strengthening factors are determined and named from studies on grief. Some of the empowering factors identified are as follows: mourning tasks, spirituality/spirituality, social support mechanism, reconnecting with life, external factors, actions that enable finding meaning, reconstruction of meaning, positive changes, personal growth/maturation.

Findings:

Both films show that people can grieve in different ways, that this is normal, and that couples and families with different mourning styles can accept each other's mourning styles. The films show that it is a common situation for those in the mourning process to blame themselves for the loss, and that this is a stage that can be overcome through acceptance. In terms of social support, family and friend support and spirituality are found to be important in empowerment. Both films contribute to empowerment by showing how the family system is reorganized after a loss. Films also contribute to empowerment by showing that coping with a grief that begins to be experienced alone and becoming able to grieve together is also included in the mourning process and requires a certain period of time. Additionally, spirituality, which is one of the empowering factors, is also included in the movies. Spirituality, which has a wide world of meaning beyond religious understanding, is present in films. For example, the idea of parallel universes in the Rabbit Hole and the remembrance of the family's happy and passionate days thanks to the son's ex-girlfriend Arianna in the Son's Room are identified as an empowering factor as actions and spirituality that enable finding meaning.

Conclusion and Discussion:

It is seen that both films analyzed from the mourning dimension and the empowerment perspective presented many factors regarding "how to mourn in a healthy way" for grieving individuals and how grieving individuals can become stronger for professionals. Both films analyzed in the study can be recommended to clients by social workers working with mourning cases, as they can guide grieving individuals by giving them important ideas about the grief journey. As a result, in the study, which recommends the use of films in practice, it is shown through the analyzed films that films can be a tool of empowerment in the mourning process.

1. GİRİŞ

Kayıp ve yasın sosyal hizmet uygulamasının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilen bir durum olduğundan sadece kayıp ve yas teorilerinin geliştirilmesi yeterli bir ilerleme/gelişme olarak değerlendirilmemeli, buna ek olarak mesleki uygulamanın odağının da bu alana çevrilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Goldsworthy, 2005). Bu bağlamda sosyal hizmet ve sanat arasında gerek teori gerekse uygulama boyutuyla bir ilişki olduğu ve farklı uygulama alanlarında işlevsel olduğu dikkate değer bir araştırma alanıdır (Aslan, 2023). Ayrıca sosyal hizmetin uygulama yönüyle sanattan ve sanat eserlerinden faydalanabileceği, eğitimde tamamlayıcı bir kaynak olabileceğine dair (Aslan ve Ceylan, 2023) teorik tartışmalara ek olarak farklı uygulama alanlarına ilişkin çalışmalarla literatüre katkı sunulması, sosyal hizmetin uygulamasına da katkı sunmaya imkân vermektedir. Sosyal hizmet uygulamalarından biri olan yas danışmanlığı da kişinin yasıyla baş etmesine yardımcı olan ve sanatın farklı alanlarından faydalanmayı da içeren bazı teknik ve yaklaşımları kapsamaktadır. Bu anlamda bu çalışma, söz konusu uygulama için sanatın bir dalı olan sinema filmlerinin kullanımını örneklendirerek bu filmlerin yas danışmanlığı kapsamında güçlendirme yaklaşımında nasıl kullanılabileceğini keşfetmeyi ve göstermeyi amaçlamaktadır.

İnsan yaşamında çeşitli kayıplar olmakta ve bunlara dair yas tutulabilmektedir. Ancak bu çalışmada çalışmanın çerçevesinin daha net çizilebilmesi, örneklerin sınırlandırılabilmesi adına çocuğunu kaybeden bireylerin-ailelerin yas sürecini işleyen filmler seçilmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesini çizmek için öncelikle yas ve yas danışmanlığı, sosyal hizmette güçlendirme yaklaşımı, filmlerin uygulamada güçlendirme aracı olarak kullanımı anlatılmış ve çalışma; filmlerin güçlendirmeye katkı sunması odağında yapılandırılan film analiziyle sonlandırılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, sosyal hizmetin yas danışmanlığı/desteği görevine dikkat çekmek, yas tutan bireyleri güçlendirmek için yas temalı filmleri yas müdahalelerinde kullanmak ve sinemanın sosyal hizmet müdahalelerinde daha etkin olarak kullanımını sağlamaktır. Çalışmada yas desteği/danışmanlığı görevine yapılan vurgu, sinemanın araç olarak kullanımını ve güçlendirme temelli mesleki yaklaşım çalışmayı özgün kılmaktadır.

2. YAS VE YAS DANIŞMANLIĞI

Yas tutma, daha çok ölüm ve boşanma gibi durumlar için kullanılsa da bunların da ötesinde herhangi bir kayıp ya da değişikliğin yaşandığı durumlarda kişilerin psikolojik tepkiler ve iç dünya ile gerçeklik arasında uyum sağlamak için geçirdiği uzlaşma sürecidir (Volkan ve Zintl, 2020). Başka bir deyişle kişinin kaybettiğinden ayrılmaya, kaybedilenle önceden sahip olunan bağları çözmeye ve zaman içerisinde ilişkisini yeniden yapılandırmaya çalıştığı bir süreçtir (Hablemitoğlu, 2021). Ölüm üzerinden açıklandığında ise kayıp sonrası yaşanan şiddetli ve uzun süreli acı ve bu acıya gösterilen fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler olarak tanımlandığı görülmektedir (Gizir, 2006).

Yas danışmanlığı ise “hem kısa vadeli hem de uzun vadeli uyum sağlamaya” aracı olma süreci (Doka ve Martin, 2011, s. 27) olarak profesyonel bir destek biçimi; yakını/sevdiği birini kaybeden kişilerin yasın bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal tepkileri karşısında zorlanarak kişinin ne yapacağını bilemediği durumlardaki destek müdahaleleridir. Dolayısıyla yas danışmanlığı, kişinin duygularını yaşamasını kolaylaştıran, hayatla bağlarını koruyan/geliştiren, kayıp ve yası anlamlandırmayı sağlayan, yaşla baş etme becerilerini geliştiren ve etkin stratejiler kullanmayı teşvik eden ve duygu ve yaşantıların paylaşımını sağlayan rehberlik/eşlik etme modelidir. Yas danışmanlığını ise bu alanla ilgili bir eğitimi başarıyla tamamlayan psikolog, sosyal hizmet uzmanları (SHU), psikolojik danışmanlar ve hemşirelik alanında çalışan profesyoneller verebilir (Hablemitoğlu, 2021). Uygulayıcılar olarak SHU’ların yas sürecindeki müracaatçılara refakat etme, yas tepkilerini hafifletme, yasın sağlıklı ilerlemesini sağlama ve yeni yaşama uyumu kolaylaştırma gibi görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri (Johns, Blackburn ve McAuliffe, 2020), müracaatçıların “yüksek yararı” ve “iyilik hali” ilkeleri ve mesleğin hak temelli yaklaşımı gereği yas danışmanlığı hizmetinin verilmesi gerekmektedir (Yelboğa, 2023c). Zira alanda çalışan SHU’lar yas vakalarıyla karşılaştıklarını ifade etmekte (Yelboğa, 2023b), Kahramanmaraş merkezli yaşanan deprem örneğinde olduğu gibi kayıp yaşayan bireylere yönelik -özellikle travmatik yasta- sosyal hizmet mesleğinin yas danışmanlığı müdahalesinde bulunması beklenmektedir (Yelboğa, 2023a). Çünkü SHU’ların yas danışmanlığında danışmanın, destekleyici, anlam bulmayı kolaylaştırıcı, manevi bakım verme ve güçlendirici rolleri bulunmaktadır (Lloyd, 1997) ve SHU’lar intihar, boşanma, ensest (Kramer, 1998), afet ve kriz durumlarında (Lloyd, 1992; Yelboğa, 2023b) kayıp yaşayan müracaatçıların olumsuz yaşam deneyimlerine tanıklık etmektedir. Bu bakımdan yas yaşayan müracaatçılarla sıklıkla karşılaşan SHU’lardan mesleki açıdan iş birliğine dayalı

danışmanlık ve destekleyici rolleri beklenmektedir (Simpson, 2013). SHU'lar ölmekte olan ve yaşlı kişilerle çalışmaya yönelik becerilerini geliştirme eğilimindedirler. Ancak yas danışmanlığının sosyal hizmet vakalarının yalnızca bir kısmına/bölümüne karşılık geldiğini düşündüklerinden yas danışmanlığının kullanılmasında endişeli ve kararsız bir tutum içindedirler. Özellikle afetzede gibi müracaatçılar düşünüldüğünde sosyal hizmetin yas danışmanlığı müdahalelerinde bulunması zorunlu hale gelmektedir (Lloyd, 1992).

3. SOSYAL HİZMETTE GÜÇLENDİRME YAKLAŞIMI

Güçlendirme yaklaşımı, özellikle 1960'lı yıllardan sonra sosyal hizmet meslek ve disiplininde kullanımı yaygınlaşan ve müdahale süreçlerinde bireyleri güçlendiren-güçsüzleştirilen faktörlere odaklanmayı öne çıkaran bir perspektiftir. Bireylerin müdahale süreçlerine etkin katılımını sağlama, onları muktedir kılma ve sürecin öznesi olarak bazı gerçeklikleri değiştirmelerini teşvik etme bu yaklaşımın temel gerekleridir (Tuncay ve Tekin, 2021). Bu yaklaşımın müdahalelerde kullanılmasının amacı, insanların kendi hayatları üzerinde daha çok kontrol sahibi olmasını sağlamaktır (Thompson, 2016).

Güçlendirme yaklaşımı genellikle yaşam geçişleri ve kriz durumlarında yaşanan öfke, üzüntü ve hayal kırıklıklarını olumlu yönde değiştirme; öz yetkinliğin inşa edilmesi ve sosyal desteğin sağlanmasıyla içsel gücü fark etmeyi, kullanmayı ve geleceğe yönelik umut aşılmasını da içeren çok yönlü müdahalelerden oluşmaktadır (Pak, 2020). Yas, ölüm ve hayal kırıklıklarının yaşandığı durumlarda kişinin öz benliği, egemenliği (öz kontrol) ve neşe imgeleri (sahip olduğu olumlu ruh hali) ciddi derecede zarar görmektedir. Dolayısıyla danışmanlık veya terapi yoluyla acı ve duyguların yaşanması/akıtılması, umutsuzluğun aşılması, benlik saygısının kazanılması ve öz kontrolün yeniden kurulması gerekmektedir (Rose, 1998). Bilindiği üzere yasin fiziksel, ruhsal, psikolojik ve sosyolojik boyutları bulunmakta (Morris, Fletcher ve Goldstein, 2019, s. 321) ve kayıp yaşayan bireyler kayba fiziksel, bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler vermektedir (Bildik, 2013). Bu süreçte kayıp sonrasında bozulan yaşam dengesinin yeniden kurulması, duyguların sağlıklı yaşanması, kayıp gerçekliğinin kabullenilmesi, baş etme becerilerinin geliştirilmesi ve kullanılması, dayanıklılığın artırılması, hayata yeniden anlam bulunması, yeni yaşama uyum sağlanması, sosyal ilişkilere yatırım yapılması ve sosyal çevreden yeterli desteğin alınması sağlıklı bir yas süreci için gereklidir. Bu nedenle güçlendirme yaklaşımının sahip olduğu temel nitelikleri ve kayıp ve yas özelinde güçlendirici-güçsüzleştirici faktörleri yas müdahalelerinde kullanarak bireylerin yaşamlarını kontrol altına almalarını kolaylaştırmak ve yaşam kalitelerini yükseltmek amacıyla sosyal hizmetin yas desteğini sunması beklenmektedir (Yelboğa, 2023c).

4. YAS FİMLERİNİN GÜÇLENDİRME ARACI OLARAK KULLANIMI

Sanatla hayat arasındaki ilişki karşılıklı arz ettiğinden sinema sanatında da filmler ele alınan konu ve ele alış biçimleriyle hayatı ve insanı anlamaya imkân vermekte ve böylece sinema bir temsil aracı olarak insana dair duygu, düşünce ve eylemleri anlamayı, iletmeyi sağlamaktadır (Aslan ve Ceylan, 2023). Bu sayede izleyici, filmlerdeki karakterle özdeşleşmek, verdikleri mücadeleyi anlamak, başarı ve yenilgilerini görmek, o kişi olmadığı ama benzer duygu, düşünce ve durum içinde olunabildiğini fark edebilir. Filmlerdeki yas temsili ve tasvirleri, ölüm ve kayıp gibi karmaşık psikolojik süreçleri aktarmada başarılı olduğu için filmlerin uygulamada kullanılması; bu uygulamadan yararlanacak danışanların filmlerin izlenmesi esnasında katılımı sağlanarak kendi durumları ve düşünceleri hakkında iç görü sağlama, karakter ve onların duygu durumlarıyla empati kurma, kendisiyle tartışma ve konuşmasına aracı olur (Furst, 2007).

Keder anlatmada sözün yetersiz kaldığı yerde sözel dil dışında/ötesinde görüntülerin kederi anlamada ve anlatmada etkililiği sinemasal anlatımı, sinema ile anlamayı önemli kılmaktadır. Keder ve yas, yokluğu anlamlandırmakla ilgilidir ve sinema bunu anlamlandırmada araç olmakta, yas filmleri yaşlı insanlarda ölümün nasıl yankılandığını görmeyi sağlamaktadır. Bu anlamda yas sineması; ölümün değil ölümün geride kalanlar üzerinde yarattığı psikolojik ve duygusal durumları gösteren, ölüm veya başka sebeplerle gerçekleşen kayıp temasını işleyen, kaybı yaşayanın tepkileri ve kayıp duygusuyla baş edebilme konusunda izleyiciye alan tanıyan filmlerdir. Filmler; tanıklık eden, onaran, anımsatan ve bilgilendiren yapılarıyla eşsiz özelliklere sahip olmaları ve müzakereye/fikir alışverişine imkân vermeleri yönüyle kaybı anlamaya ve tanımaya elverişlidir (Armstrong, 2012).

Filmler, izleyicinin duygularına hitap ederek kendi kültürü ve bilinçdışıyla irtibatını sağlar. Böylece ego; filmdeki sembelleri ve hikâyeyi birleştirmekle meşgulken kendi yansımalarını ekranda keşfettiğinden ve izleyici ekranda gördüğü istenen veya istenmeyen duygu ve durumları savunmak zorunda hissetmediğinden filmin dönüştürücü

etkisi görülmeye başlar. Bu sayede izleyici, izleme deneyimi boyunca duygusal açıdan etkilenmeye daha açık olur (Izod ve Dovalis, 2014). Bu durum filmleri uygulamaya dahil etmeyi mümkün, filmleri de uygulama için işlevsel kılmaktadır.

Yas tutmak iki dünyanın "eşiğinde" olmak gibidir. Bunlardan biri sanki ölüm/kayıp yaşanmamışçasına devam eden hayat, diğeri ise yaşamı anlamlandıran kişinin gittiği yer. Bu eşikte olmanın yaşattığı kaosu yeniden konumlandırmak, kişiyi devam eden hayata katılmaya teşvik eder. Sinema iç durumlarla dış gerçeklikler arasındaki etkileşimi sağlayarak sürece katkıda bulunur (Armstrong, 2012). Ölüm ve keder konulu filmler, ölüm ve keder hakkında bir bakış açısı geliştirmeye, başkalarıyla konuşmakta zorlanılan konuları konuşmaya, kayıpla ilgili başka deneyimleri anlamaya olanak sağlarken kabul aşamasında karakterlerin nasıl ve ne ile teselli olduklarını (Salah, Hussain, Ahmed, Azam ve Rafique, 2019), kayıp ve yas tutma eyleminin evrenselliğini ve insanların yaşamlarını nasıl ve ne ölçüde etkilediğini gösterme potansiyeline sahiptir (Furst, 2007).

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Filmlerin bir uygulama ögesi olarak yas danışmanlığında güçlendirme aracı olabileceğinin gösterilmesi amaçlanan bu çalışmanın evrenini, genel izleyici için yapılmış yas konulu filmler oluşturmaktadır. Ancak yasa neden olan farklı kayıp türleri bulunduğundan analizlerin daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı yapılabilmesi adına çalışmada yakın kaybı içinde yer alan evlat ölümü/kayıbı konusuna odaklanılmıştır.

Ayrıca geniş bir evren içinde odağı korumak ve konuyu olabildiğince daraltmak adına en yaygın yas tutma sebeplerinden ölüm kaynaklı kayıplar ve bu kayıplardan da evlat kaybı seçilmiştir. Evlat kaybı, bütün aile dinamiklerini etkileyebilme -bunun için eşler arası, varsa diğer kardeşin durumu ve kalan çocuk ile ebeveyn ilişkisine yansımaları- potansiyelinden dolayı tercih edilmiştir. Birer vaka örneği olarak kullanılan filmlerde ölüm temasının seçilmesinde bir kişinin ölümünün hem kişisel hem sembolik hem de fiziksel kaybı içermesi ve insan ölümünün evrensel bir olgu olması (Doka ve Martin, 2011) etkili olmuştur.

Bu çalışma nitel bir araştırma olup doküman analiziyle gerçekleştirilmiştir. Öncelikle çalışmanın amacına uygun, evlat kaybı konulu yas filmleri tespit edilmiş, ön izleme gerçekleştirilmiş ve iki film üzerinde karar kılınmıştır. Sosyal hizmette güçlendirme yaklaşımı temelinde ele alınan bu filmlerin inandırıcılık ve temsil edilebilirlik ölçütleri açısından uygun olduğu, güçlendirme faktörleri açısından belirgin izler taşıdığı, dolayısıyla analiz edilmeye uygun oldukları kanaatine varılmıştır. Sonrasında filmler yeniden izlenmiş ve betimsel analiz yoluyla güçlendirici faktörler bağlamında incelenmiştir.

Doküman incelemesi; araştırma konusuna dair yazılı, görsel veya sözel olmayan belgeleri (fotoğraflar, hatıralar, filmler yahut resmî belgelerden olan okul, mahkeme kayıtları, arşivleri vb.) sistematik şekilde incelemeyi olanaklı kılmaktadır. Doküman incelemesinde analiz birimi; cümle, sözcük, paragraf veya madde olabilir ve üç aşamalı analiz gerçekleştirilebilir. Buna göre sadece dokümandan doğrudan alıntılarla betimsel analiz yapılabilir yahut neden sonuç ilişkisi kurularak betimlemenin ötesine geçilebilir. Bu iki yaklaşıma ek olarak araştırmacının kendi yorumlarını da içeren daha kapsayıcı bir analiz yapılabilir. Böylece ilk aşamada betimlemeyle "ne" sorusuna, ikinci aşama "neden, nasıl" sorularına cevap verilmekteyken üçüncü aşamada anlamın ne olduğuna odaklanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2012).

Bu çalışmada araştırma dokümanları, evlat kaybını işleyen yas filmlerinden Rabbit Hole ve The Son's Room filmleridir. Analiz birimi konuyla ilgili sahne ve repliklerdir. Betimsel analiz üç aşamalı yapılmış, önce ilgili sahne ve replikler betimlenmiş, seçilen temalara göre sistematize edilmiş ve yorumlanmalarıyla sonlandırılmıştır. Film analizlerinin yas danışmanlığı bağlamında güçlendirici faktörler Yelboğa (2023b, s. 181)'nin çalışmasındaki yas özelinde güçlendirici temalar (Yas Görevleri, Maneviyat/Tinsellik, Sosyal Destek Mekanizması, Yaşamla Yeniden Bağ Kurma, Dışsal Faktörler) ve bir başka çalışmadaki güçlendirme modeli perspektifindeki üç tema "anlam bulmayı sağlayan eylemler" (duyguları yönetme, odağı kontrol etme, ölen kişiyle bağların sürdürülmesi, anlamın yeniden inşası, ritüellere katılım vb.); "pozitif değişimler" (kişisel büyüme/olgunlaşma, kendini kabul, başkalarıyla pozitif ilişkiler geliştirme) ve son tema olarak "dışsal destek" (sosyal destek) şeklindedir (She, 2018). Filmler bu temalar ışığında birer güçlendirme aracı olarak analiz edilmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİ

Nitel araştırmalarda veriler, sayılabilir ve ölçülebilir değerlerden oluşmadığı için araştırma verilerinin geçerlik ve güvenilirliğini belirleme kriterleri net değildir. Bunun yerine araştırmanın inanılabilirliği ve araştırmacının yetkinliği gibi belirleyiciler bulunmaktadır. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak içinse iç geçerliliğin belirlenmesinde üçgenleme (araştırmacı ve veri kaynaklı) tekniği kullanılmaktadır (Başkale, 2016). Buna göre;

Veri kaynaklı üçgenleme: (Çeşitli veri kaynaklarının kullanılması) Filmlerin doğrudan veri kaynağı olması dışında, filmlerle ilgili yazılan yazılar, eleştiriler, yorumlar ve bilimsel makaleler de analizi güçlendirmek için kullanılmıştır.

Araştırmacı üçgenleme: (Verilerin toplanmasından, analiz ve yorumlama aşamasına kadar birden fazla araştırmacının bulunması) Çalışma, biri yas alanında uzmanlaşmış, yas terapisi eğitimi almış, diğeri filmlerin sosyal hizmet alanında kullanımına dair akademik yayınlar yapmış iki araştırmacı tarafından sürdürülmüştür.

Ayrıca doküman incelemesinde dokümanların değerlendirilmesi için “özgünlük, inandırıcılık, temsil edilebilirlik ve anlam” gibi kriterler belirlenmiştir (Özkan, 2013, s. 832). Buna göre çalışmadaki filmler özgünlük (filmlerin kaynağı ve içerik mevcuttur), inandırıcılık (filmlerde olmayan bir içerik, sahne ve replik kullanılmamış, okuyucu tarafından içeriğe ulaşılabilir ve teyit edilebilir) ve temsil edilebilirlik (çocuk kaybı konusundaki filmler içinde araştırmanın amacına uygunluk), anlam (filmler araştırmanın amacını yansıtan bir ana konuya sahiptir) kriterlerini karşılayarak araştırmanın güvenilirliğine katkı sunmaktadır.

7. ARAŞTIRMANIN ANALİZİ VE BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın örneklemini oluşturan iki filmin neden seçildiği ve yapım bilgileri ile özetleri verilmiş, sonrasında ise belirlenen temalar altında analizleri sunulmuştur.

Evlad kaybını konu alan bu iki film; yasin evrelerini, aile içindeki çatışmayı ve bölünmeyi hem oyunculuk hem kurgu hem de senaryo açısından net gösterebilmekte, ayrıca sonu itibariyle de bir iyileşme, birbirinde teselli bulma örneği sunmakta, yeniden “normalleşmeye” yahut kayba rağmen hayata devam etmeye dair ipuçları içermektedir. Odak nokta güçlendirme olduğu için yıkım ve felakletleştirme yerine yaşamla bağ kurma, kayıp acısını kabullenme ve umutlu olmayı temsil etmeleri açısından filmlerin güçlendirmeye iyi birer örnek teşkil etmeleri sebebiyle analiz edilmeye değer ve uygun bulunmuşlardır.

Tablo 1. Filmlerin Künyesi

Filmin Adı	Yönetmen	Senarist	Yıl/Yer	Süre
Rabbit Hole	John Cameron Mitchell	David Lindsay-Abaire	2010/ABD	91 dakika
The Son's Room	Nanni Moretti,	Linda Ferri, Heidrun Schleef, Nanni Moretti	2001/İtalya	87 dakika

7.1. Rabbit Hole Filmi Özet ve Analizi

Türkçeye Mutluluğun Peşinde şeklinde çevrilen film, evli bir çift olan Becca (Nicole Kidman) ve Howie (Aaron Eckhart)'nin trafik kazası sonucu küçük oğullarını kaybetmeleri ve yaşadıkları yas sürecini, çiftin bu kayıp ve yaşla, birbirleriyle ilişkisini ve çatışmasını işliyor. Becca oğlunun ölümünden sonra kendini hayattan geri çekmiş, işten ayrılmış, evde yemek ve bahçe işleriyle uğraşan bir kadın olmuştur. Komşularından gelen yemek daveti gibi davetleri reddetmesine karşılık eşi hayata karışmaya çalışan, spor yapan ve yas sürecini geçirebilmek için grup terapisine giden biridir. Becca yeni hamile olan kız kardeşine oğlunun ölümünden etkilenmediğini yahut bu duyguya alıştığını, bir taraftan da daha önce doz aşımından hayatını kaybeden abisi için yas tutan annesiyle durumlarının ve acılarının farklı olduğunu göstermeye çalışır. Zamanla Howie, Becca'yı grup terapisine gitmeye ikna etse de terapi onda bir işe yaramaz. Howie terapiye yalnız devam eder ve bu grupta bir başka anne ile duygusal yakınlık kurmaya başlar. Becca ise oğlunun ölümüne sebep olan kazayı yapan gençle -Jason- tesadüfen karşılaşır ve onu takip etmeye başlar. Jason Becca'yı tanıdığından durumu fark eder, konuşurlar ve aralarında bir tür arkadaşlık doğar. Jason konusu paralel evrenlerle ilgili, hazırladığı Rabbit Hole adlı çizgi romandan bahseder. Becca, oğlunun ölümüne sebep olan kazayı yaptığı için suçluluk duyan Jason'u suçlamadıklarını söyler. Becca ve Howie (biri izleri silmekten -kadın-, diğeri her şeyi korumaktan yana tavır aldığı için) yaşadıkları evin satışından, terapiye katılmaya veya sosyalleşmeye kadar birçok çatışma yaşarken zamanla uzlaşmaya başlarlar. Film,

evlerinde verecekleri daveti planlarken yaptıkları konuşmalar ve ikisinin birlikte oturduğu ve Becca'nın Howie'nin elini tuttuğu sahneye biter.

Rabbit Hole filmi bir evladın kaybında ebeveynlerin bu acıya verdikleri yas tepkisinin farklı olabileceğini, tutulan her yasin kendine özgü ve kişisel olduğunu, herkesin kendi acısını kendi bildiği şekilde yaşayacağını göstermesi bakımından oldukça işlevseldir. Film bir çiftin evlat kaybını ele alsada esasında Becca'nın -annenin- yası ve evlilik ilişkilerinin dönüşümü üzerine şekillenmiştir. Becca, eşi Howie'ye göre daha teselli edilemez bir acı içindedir ve "en travmatize olmuş" karakterdir. Aşırı kırılmalı duygu durumu, en ufak normal olaylara gösterdiği aşırı duygusal tepkilerde görülür (Hamza, 2022, s. 326). Örneğin filmin giriş sahnesi Becca bahçede çiçek dikerken açılır, kazdığı çukur, çiçeği içine özenle yerleştirilmesi ve köklerin üzerine toprakla kapatması bir cenaze törenini andırır. Komşusu o esnada onları davet için gelir ve yanlışlıkla çiçeklerden birinin ucuna basar ve ezer. Belli etmemeye çalışsa da onu çok etkilediği, aslında belki o çiçeğin ezilip gitmesini bahane ederek hayatında giden şeylere isyan etme isteği yüzünden ve tepkisinden anlaşılır. Bu sahne aslında bir kayıptan sonra insanın gün içinde yapıp-ettiği ne varsa yas acısının neredeyse tamamına yansındığını, yasin dalgalı bir süreç olduğunu ve insanın bu durumu kontrol edemediğini göstermektedir. Filmde Becca, oğlu Danny'yi kaybetmeden önce iyi bir arkadaş, eş ve kız kardeşken kaybın etkisiyle mutsuz, kırılmalı, biraz saldırgan ve yargılayıcı biri olmuştur (Hamza, 2022). Becca'nın, oğlunun olmadığı bir hayata uyum sağlayamaması ve yeni yaşama alışamaması yas tutma şekline, çevresindekilerle kurduğu ilişkilere yansımıştır ve artık kendi yaşlı dünyasına çekilmiştir. Çünkü her kayıp bir travmadır ve travma yaşayanın izolasyonunu getirir (Armstrong, 2012). Becca'nın yaşadığı da budur ve bu soyutlamadan kocası da azade değildir ve Becca, kocası cinsel bir yaklaşma ve ikinci bir çocuk yapma teklifinde bulununca öfkelenir. Bu sahne; yas tutma biçimi ve süreçteki farklılıkları, çift arasında iletişime zarar verebileceğini, destekle geçmesi beklenen süreci zedeleyebileceğini ve ailenin-çiftin yeniden organize olmasına, uyum sağlamasına, iletişim kurulmasına engel olabileceğini gösterir.

Bu sahne çiftin farklı şekillerde yas tuttuğunu ima eden diğer sahnelerden farklı olarak açıkça sergilenmesi, dile dökülmesi açısından önemlidir. Yas tutan bireylerin yasin farklı yaşanabileceğine dair konuşmaları ve bunu görmeleri, aile içindeki farklı yas tutma biçimlerini kabullenmelerine ve yeniden iletişim kurmalarına aracı olabilir. Zira iletişim ailenin yeniden organize olmasına, roller ve kuralların yeniden düzenlenmesine yardımcı olur. Yas danışmanı da yasin farklı yaşanmasının aileyi esasında güçlendiren bir şey olduğunu gösterebilmelidir (Humphrey, 2017). Özetle filmdeki ana karakterler aracılığıyla film; yas tutmanın iki farklı biçimini simgeleyerek bu farklı yolların kişilerin hayatına yansımalarını, insanların kayıplara verdikleri tepkilerin ve bu kayıp duygusuyla baş etmede seçtikleri farklı şekilleri ve mücadele yollarını göstermektedir (Wedding, Lewis ve Lebow, 2011).

Ayrıca ikinci çocuk isteme durumu yeni yaşama uyumu sağlamayı ve yas sürecini kolaylaştırabilir. Yeni başlangıçlar-planlar yapma ve ölenin olmadığı yeni bir hayata geçişi simgelediğinden sağlıklı yas tutma açısından olumludur. Muhtelif çalışmalara göre de çocuk kaybıyla oluşan yeni aile sisteminde yeni çocukların doğması yasla başa çıkmayı kolaylaştırarak bireyleri güçlendirmektedir (Yelboğa, 2023c; Afyonoğlu vd., 2021). Yeniden çocuk sahibi olmayı belki de Becca ölen çocuğuna ihanet olarak değerlendirmekte ancak bu, onun yaşlı dünyasından çıkmasını engellemekte ve "uzamış yas sendromu" oluşturmaktadır.

Her kültür cinsiyet rolleri bağlamında kendi yas tutma şeklini insanlar üzerine şart koşar (Doka ve Martin, 2011) ve evlat kaybında annelerin babalardan daha çok üzüldüğü düşünülür (Salah vd., 2019). Batı'da ise yas tutan kadın arketipi Meryem'dir (Armstrong, 2012) ve bir anlamda buna uymayan yas tutma şekli uygun görülmez. Burada annenin babanın aksine çocuğun köpeğini annesine göndermesi ve eşyalarını, buzdolabına asılı fotoğrafları ve evdeki izlerini kaldırarak sanki üzülmüyormuş, yas tutmuyormuş, hatırasına saygı duymuyormuş gibi durması babayı kızdırır ve "sanki yaşadığına dair her delilden kurutulmaya çalışıyor gibisin" diyerek eşini suçlar. Ancak Becca kocasına "Yeterince acı çekmediğimi mi sanıyorsun?" demesi acılarını farklı yaşadıklarını gösterir. Yaslarını farklı yaşadıklarının bir diğer göstergesi oğullarının ölümüne sebep olan kazayı yapan genç Jason ile Becca'nın bir arkadaşlık kurması, eşinin ise Jason'ı suçlamasına da böyle bir yakınlığı uygun görmemesidir. Kayıplardan sonra geride kalan bireyler davranışsal ve bilişsel belirtiler gösterir, anı ve hatırlatıcıları ortadan kaldırmaya çalışma veya onlara sıkı sıkıya sarılma gibi davranışlar sergilerler. Bilindiği üzere (Hamza, 2022; Worden, 2009) sevilen birinin kaybı sonrasında bazıları anılarından kaçarken bazıları sıkı sıkıya bu anılara tutunabilir. Bazıları kendilerini geri çektikleri bir hayatta sıkışıp kalırken bazıları hayatlarına bildikleri, alışageldikleri şekilde devam edebilirler. Bu filmde Becca kendini bir taraftan hayattan çekerken bir taraftan oğlu Danny'nin bütün izlerini silmeye çalışır. Baba Howie ise bütün anılara sıkıca sarılırken bir taraftan da rutin hayatına devam eder. Aslında normal hayatına dönmüş gibi gözükse de her fırsatta çocuğunun video kayıtlarını

izleyişi unutmak istemediğinin göstergesidir. Anılarla ilgili bilinmesi gereken en önemli husus, anıların yas sürecinin vazgeçilmez bir parçası olduğunun bilinmesidir. Yas sürecinde anılar, gerçek olan ile olmayan arasında bağlantı kurulması konusunda önemli araçlardır (Humphrey, 2017). Ancak önemli olan kaçma veya sarılma davranışlarının bir dengede kalması gerektiğidir. Yas danışmanlığı açısından ise terapi ve yas desteği sürecinde anıların suçluluk, özlem ve pişmanlık gibi duyguların keşfedilmesinde kullanılması önemlidir.

Manevi teselli olmayan bir kaybın gündelik hayattaki sonuçları zor olabilir. Ancak bu, yasta teselli için dinsel olanın dışında ruhsal bir tarafın olmadığını göstermez. Çünkü iki türlü maneviyattan bahsedilebilir ve bunlardan biri tanrı ve dini maneviyat, diğeri ise tanrı inancından bağımsız olarak teolojik değil psişik bir konudur (Armstrong, 2012). Filmin başlarında katıldıkları grup terapisinde Becca, terapi sırasında diğeri bir ebeveyn çiftin “Tanrı yanına bir melek aldı, bir meleğe ihtiyacı vardı” demeleri üzerine “sonuçta o tanrı neden kendine bir melek daha yaratmadı” diyerek dinsel teselli kabul etmez. Ama Jason’ın paralel evrenlerle ilgili okuduğunu görünce Becca bu konuda okumaya başlar. Jason’a kitabı okumaya başladığını, inanmasa da ilginç bulduğunu söyler ve Jason’un bu konuda bir çizgi roman yazdığını öğrenir. Kitabı okuduktan sonra bu konuda sohbet ederlerken burada mümkün olmayan bir yaşamın ve yaşamına dair -farklı- ihtimallerin var olduğunu düşünmek iyi gelir.

Maneviyat/tinsellik yas sürecinde güçlendirici faktörler arasındadır (Yelboğa, 2023b). Dini inanışla eş anlamlı olduğu düşünülse de tinsellik, dini inanışı da içeren ancak onun da ötesinde bir anlama sahiptir. Bilimselliğin tinsel boyutu olarak “tinsel perspektifler” içinde kaos teorisi ve kuantum fiziği gibi konular vardır (Akbaş, 2017, ss. 107-112) ve filmde geçen paralel evrenler/çoklu evren kuantum fiziği ile ilgilidir ve tinsellik, güçlendirme perspektifiyle katkı sunmanın bir yoludur. Böylece yas danışmanı da yas tutan birey/ler de ruhsal, manevi, tinsel yahut psişik alanda güçlendirici unsurları bulabilirler. “Hıristiyan ritüellerinin [ya da farklı dinlerin] tesellisinin olmadığı bir dünyada, yas danışmanlığı ve travma terapisi, yaygın uygulama alanı bulan laik metodolojiler” (Armstrong, 2012, s. 19) olarak güçlendirici bir faktör olarak tinsellikten faydalanabilirler. Ayrıca yaşanan veya yaşamakta olan farklı bir yaşamın olması ihtimali diğeri güçlendirici faktörlerden “anlamın yeniden inşası” (She, 2018) şeklinde güçlendirici bir etkidir. Jason’ın, yaptığı kazadan dolayı kendini suçlaması ve paralel evrenler düşüncesine sığınarak bir çıkış yolu araması gibi Becca da bu ihtimale sığınır. Böylece yakını/sevdiğini kaybeden kişilerin herhangi bir şekilde tinsel araçlar kullanarak anlam bulması, bir arayışın içine girmesi ve bu doğrultuda kendini bir şeylere adanması onları güçlendirmekte ve hayatla bağlarını geliştirmektedir.

Filmde bu çifte en belirgin sosyal desteği Becca’nın annesi Nat sunar. Nat da -aşırı dozdan- oğlunu kaybeden bir anne olarak kızına nasıl bir acı yaşadığını ve onu anladığını göstermek ister. Ancak başlarda Becca kendisi kaza sonucu 4 yaşındaki oğlunu kaybettiğinden yetişkin bir bağımlının doz aşımından ölümünün ve haliyle acılarının da kıyaslanamayacağını vurgular. Ancak (Hamza, 2022) Nat, kızı Becca’nın oğlunun kaybını henüz kabullenmediğinin fark ettiğinden kendisini kayıp ve bu kaybın travmasını yaşamış biri olarak kabullenmenin travmadan kurutulmanın yolunun acıyı kabullenmek olduğunu söyler. Oğlunun eşyalarını annesiyle birlikte toplayıp bodrum kata kaldırdıklarında Becca “Bu duygu hiç azalacak mı?” diye sorduğunda annesi “Hayır, sanmıyorum. Benim azalması, on yıldır sürüyor. Ama hislerim değişiyor. Bilmiyorum. Sanırım hislerin yoğunluğu bir noktadan sonra katlanabilir oluyor. Altından sürünerek çıkabildiğin ve yanında taşıyabildiğin bir şeye dönüşüyor. Hatta unutabilirsin bile bir süreliğine. Ama herhangi bir nedenle tekrar hatırlıyorsun. Duygu hala orada... Oğlundan sana kalan tek şey bu. Sen de onu yanında taşırsın. Bu acı hiçbir zaman yok olmaz. Bu da gayet normaldir.” diyerek acının kabulünün normal olduğunu gösterir. Burada benzer kayıp ve duyguları yaşayan insanlardan gelen sosyal desteğin acının kabul edilmesi ve daha normal bir yas sürecine geçişte sosyal destek ve başkalarıyla -acılar aracılığıyla da olsa- pozitif ilişkiler geliştirme gibi güçlendirici faktörlerin (Yelboğa, 2023b; She, 2018) etkisi görülür. Buna “yas arkadaşlığı” -önceden kayıp yaşamış ve yas tutan birinin deneyimlerini paylaşma- denir. Yas sürecinde geride kalanlar, yas yolculuğunda kendilerini nelerin beklediğini, acının azalıp azalmadığını, ne zaman ve nasıl biteceğini ve hangi duyguların yaşandığını çok merak ederler (Hablemitoğlu, 2021). Film (Taylor, 2010) “iyileşmeyi, kaybı ortadan kaldırarak değil, karakterlerinin buna sahip olmasını sağlayarak” sunar. Annesinin tavrı ve Becca’ya sunduğu destekte bu durum görülür. Filmde Becca’daki olumlu anlamdaki dönüşümün kırılma noktalarından biri olan bu sahnede Becca annesinin sunduğu desteği anlar, “normalleşmeye” geçişte bir çözüm sunduğunu kabul eder (Weales ve Corey, 2010).

Yas filmlerinde ana mekânlardan biri olarak ev; özel ve kişisel sorunlara sahne olur. Kaybı yaşayan kişinin eşyalarını ve hatıralarını taşıyan bu mekanlar, kaybı yaşayan karakterlerin çatışması etrafında döner. Filmlerde ev, yaşlı bireyin kendini izole ettiği bir dünya olur. Ev ortamı hem sosyal hayattan dar/sınırlı bir alana sıkışmışlığı ifade etmesi hem de dar mekânda duyguların çarpışmasını, iki farklı insanın yası yaşama şeklinin çatışması için

elverişlidir (Armstrong, 2012, s. 176). Rabbit Hole filmi de çoklukla bir evin boğucu sınırları içinde geçiyor, çiftin ısrarlı tartışmalarına, kavgalarına sahne oluyor. Karakterlerin evin sınırlarına hapsedikleri gibi acılarına da hapsedikleri görülüyor (Frost, 2013). Film boyunca çift; kendi bildiği şekilde ve diğerinden gizleyerek acısını yaşamaya çalışırken filmin sonuna doğru ayrı ayrı tuttukları yası birlikte tutmanın yollarını bulmaya çalışırlar. Howie boş evde eşini beklediği bir gün “gittiğini sandım” diyerek kendisini terk ettiğini sandığını ifade eder. Ancak Becca gitmediğini söylediği gibi yakın arkadaşlarını davet etme teklifinde bulunur. Arkadaşlarının çocuğunun doğum günü yaklaştığı için hediye almaktan bahsederler ve oğulları Danny’nin de doğum gününün yaklaştığı ve zor olacağı hakkında konuşmaya başlarlar ki oğullarının ölümünün zorluğu hakkında ortak olarak ve çatışmadan, birbirlerini suçlamadan ve zor olduğunu birbirlerinden gizlemeden yaptıkları ilk konuşmadır. Becca “Ne yapacağız peki?” diye sorunca Howie “Ne hakkında?” der ve Becca “başlığı sen seç” der. Önce doğum günü için hediye almaktan bahsederler. Becca “sonra” deyince Howie “hediyeyi paketleriz, sonra da bahçede piknik yaparız ve yemeğe gelirler, başkalarını da çağırırız ki kimse için garip bir durum olmasın. Sonra da kendilerini rahat hissetsinler diye onlara çocuklarının neler yaptığını sorarız... Sonra sonra da birinin Danny’den bahsetmesini bekleriz. Çocuklar oyun oynarken bu konu sürekli konuşulur. Sonra da evlerine giderler.” Becca “ya sonra?” diye sorar. Howie “bilmiyorum, bir şey buluruz” der. Sahne diyalog olmadan Becca’nın Howie’nin elini tutması ve manzarayı izleyişleriyle biter. Becca’nın eşinin elini tutması, film boyunca sergilediği soğuk ve fiziksel temastan uzak halinin aksine hem fiziksel hem de duygusal olarak yine hayatına ortak ettiğini gösterir. Bu durum “ortak bir kaybın yasını birlikte tutmak için belli bir süreye ihtiyaç” (Humphrey, 2017, s. 53) olduğunun göstergesidir. Güçlendirici faktörlerden “pozitif değişimler” bağlamında kişisel büyüme/olgunlaşma (She, 2018) ve “yaşamla yeniden bağ kurma” (Yelboğa, 2023b) şeklinde değerlendirilebilir.

Film, bir evlilik ilişkisinin kayıptan nasıl etkilendiğini göstermektedir. Evlilik ilişkisi, çocuk kayıptan sonra daha da hassaslaşır ve boşanmaya sebep olabilir. Bazen de yaşanan kayıptan sonra bireyler birbirinin değerini daha çok fark ederek ve anlayarak ilişkilerini güçlendirebilirler. Rabbit Hole filminin kendileriyle beraber kişilerin evlilik ilişkilerinin de bu süreçten nasıl çıkılabileceğine veya devam edilebileceğine, kendilerinin veya ilişkilerinin yeni bir “versiyonu”nu bulmak konusuna dair bir umut ve işaretle bitmesi, bu tür bir kayıpla başa çıkmaya dair tek ve doğru bir yöntem bulunmamasına rağmen iyileşmeye dair bu yollardan birini göstermesi bakımından önemlidir (Wedding vd., 2011).

Sonuç olarak bu filmin danışanla birlikte izlenmesi veya ödev olarak verilmesi yoluyla her bir karakterin birincil yas tutma şekli, çiftler ve keder, keder tepkilerinde benzeştikleri ve ayrıştıkları noktalar, farklı şekilde yas tutma sebebiyle ilişkilerde -evlilikte- oluşan değişimler, kederle baş etmedeki farklılıklar, destek grupları, anlamın yeniden kurulması (Head ve Smith, 2016) güçlendirici faktörler odağında tartışılabilir ve çıkarımlarda bulunulabilir. Kişinin güçlenerek yeni normalini bulması sağlanabilir. “Değişim de yas sürecinin bir parçasıdır. Acı bizi değiştirir. Büyük bir kayıptan sonra asla aynı değildir. Aslında yas sürecinin bir parçası da kişinin ‘yeni normalini’ bulmasıdır” (Patterson, 2011).

7.2. The Son’s Room Filmi Özet ve Analizi

Film anne (Poala), baba (Giovanni), kız çocuk (Irene) ve oğuldan (Andrea) oluşan dört kişilik bir ailede oğul Andrea’nın ölümünü ve geriye kalan anne, baba ve kız kardeşin yas sürecini konu ediniyor. Film mutlu bir aile görüntüsüyle başlar, psikiyatrist bir baba, bir sanat yayınevinde çalışan anne, basketbol oynayan kız kardeş ve lise çağında bir oğul, birlikte eğlenebilen İtalya’da üst orta sınıf bir ailedir. Giovanni eviyle bitişik muayenehanesinde çalışır. Ancak bir pazar sabahı hastalarından biri arar, kendisini iyi hissetmediğini ve yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu sebeple Giovanni oğuluyla yapacağı koşuyu iptal ederek hastasının evine gider. Oğlu ise arkadaşlarıyla tüplü dalış yapmaya gider ve kaza sonucu vefat eder. Aile, ölüm haberiyle birlikte ilk haldeki uyum ve birliğini kaybeder. Giovanni’nin hastalarına ve yaptığı işe yoğunlaşmaması, Irene’nin katıldığı maçta kavga çıkarması gibi uyumsuzluklar ortaya çıkar. Giovanni hastasına gitmek yerine oğuluyla kalsaydı kazanın olmayacağı fikriyle kendini suçlar, kazada bir ihmal olabileceği ihtimaline takılıp kalır. Oğullarına gelen bir mektupla oğlunun bir kız arkadaşı (Arianna) olduğunu öğrenirler ve onunla irtibat kurmaya çalışırlar. Başta bunu reddeden Arianna sonra bir sürpriz yaparak yeni erkek arkadaşıyla çıka gelir ve aileyle buluşur. Aile, otostopla Fransa’ya gitmeyi planlayan çifti otostop yapacakları noktaya götürmek için yola çıkar ve hepsi Fransa sınırına kadar gelirler. Gençleri yolcu eden aile sahile doğru yürürken film sona erer.

Film, ölüm sebebiyle ergen oğlun kaybının “sakin ve uyumlu” bir aile üzerindeki etkisini konu alsada psikiyatrist baba merkezinde ele alıyor ve onun psikik yönünü, aile yaşantısını ve profesyonel hayatını yansıtarak veriyor (Moretti, Golinelli, Bolognini ve Sabbadini, 2003).

Aile içinde bir kayıp söz konusu olduğunda hem aileler hem de aile içindeki üyeler farklı şekilde yas tutar, kayba uyum sağlamayı farklı şekilde deneyimlerler. Bunda ölen bireyin ailedeki yeri, işlevi, aile üyeleriyle ilişkileri etkilidir (Humphrey, 2017). Birer ebeveyn olan Givonni ve Paola'nın ebeveynlik kimliği kayba uğrar ve eş olarak ilişkilerine -evlat kaybı gibi- yeni bir dinamik girer ve her biri kendi durumuyla paralel bir yas tepkisi verir ki Giovanni'nin yasına öfke, Paola'ya umutsuzluk, Irene'ye protesto duyguları eşlik eder ve bunlar hepsi normal yas tepkileridir (Izod ve Dovalis, 2014). İlişki kaybı ise kişinin bağ kurduğu kimseyle ölüm, ayrılık, boşanma gibi sebeplerden ötürü kayıp yaşamasıyla ortaya çıkar ve bir kayıp takiben bir dizi kaybın ortaya çıkmasına sebep olur. Yasın sağlıklı sürdürülebilmesi için her bir kaybın tanımlanması ve yaslarının tutulması gerekir (Doka ve Martin, 2011). Filmin başından itibaren görünen baba-oğul, anne-oğul ve kardeş ilişkileri aileden birinin ölümüyle zayıflayarak kopma noktasına kadar gelir. Böylelikle sadece nesne ya da özne değil kurulan ilişki de kaybedilir. Ailedeki bir üyenin ölümü ailedeki kardeşlik, ebeveynlik rollerini boşa çıkarır ve her birinin yasını şekillendirir. Filmde evin içinden verilen sahnelerde her bir aile üyesi kendi odasında ağlar, yasını tutar, evin kızının kahvaltı hazırlayıp anne babasını sofraya davet etmesi ama olumlu karşılık alamaması vb. Üçü ortak bir sahnede nadiren görülür ki bu durum filmin başında verilen ve aileyi bütünlük içinde gösteren sahnelerle zıtlık sergiler. Aile sistem teorisine göre de ailelerin genel olarak bir dengesi, üyelerin kendi aralarında denge içinde ilişkileri ve her bir üyenin rol ve sorumlulukları vardır. Ancak ailede -örneğin üye kaybından dolayı- denge bozulduğunda aile işlevselliğini kaybeder (Nadir, 2013). Bu film de bir kayıpla aile dengesinin bozulabileceğini, kayba farklı şekillerde yas tepkisinin verilebileceğini, verilen her bir yas tepkisi ve şeklinin normal olduğunu göstererek güçlendirmeye katkı sunmaktadır.

Kilisede yapılan ayinde peder, çocukları ölen ailelerin “neden biz” diyerek olanları sorguladıklarını ancak “yaşamdaki randevuları” bizlerin belirleyemediğini, “bu randevuyu Tanrı'nın belirlediğini, nedenini anlayamadığımız, anlayışımızın ötesindeki şeyle başa çıkabilmek için inancımızı kullanmanın” gerektiğini söyler ve İncil'den şu alıntıyı “Eğer sahip, hırsızın ne zaman geleceğini bilseydi soyulmazdı.” yaparak “aynı şekilde Tanrı'nın bizi ne zaman çağıracağını bilemeyiz” der. Bu sözler Giovanni'yi öfkelenendir, içten içe zaten oğlunun ölümünü dalışa gitmesini önleyerek engelleyebileceğini düşünürken ve buna gücü varmış ve yapamamış gibi hissederken pederin sözleri öfkesini tetikler. Zira ölüm neticesinde oluşan kayıplar insanlarda hayat üzerinde çok az etkimizin olduğu hissini pekiştirir (Doka ve Martin, 2011). Filmde eğitilmiş, refah düzeyi iyi, orta sınıf bir aile temsili ayrıkça yaşla bir tür "yapıbozuma" uğrar ve kaybın travması bütün gibi gözükene ailede çatlağa sebep olur (Benvenuto, 2001). Giovanni'nin çatlak çaydanlıktan başlayarak “Bu evde her şey çatlak ve bozuk”, tamir edilmiş bir çaydanlığı eline alması “kırık ama belli olmuyor” der ve pedere olan kızgınlığı, olayları değiştiremiyor olmasına öfke duyar. Hemen her değişimin bir kayıp içermesi gibi her kayıp da bir değişimi içerir (Doka ve Martin, 2011). Bu aileyi de dönüşüme iten şey kaybın travmasıdır. Giovanni de aynı şekilde hayatın zaten tüm yönleriyle kontrol edilebilir bir şey olmadığına dair geçirdiği dönüşüm baba için kaybın da kabulünü kolaylaştırır. Çünkü kabullenme bir eylem ve yasta yaşanan bir aşama olarak yasin rasyonelleşmesini, baş edilebilir bir durum olmasını sağlar (Salah vd., 2019). Babanın dönüşümü “kişisel büyüme/olgunlaşma” (She, 2018) anlamında güçlendirici faktörlerdendir.

Andrea için kilisede ayin yapılarak cenaze sergilenir. Bu ayine aile üyelerinin katılması, cenazenin giydirilerek sergilenmesi, ölen kişiye geride kalanların dokunması/sarılma/öpmesi sağlıklı vedalaşma açısından önemlidir. Ritüellerin gerçekleştirilmesi ve bu ritüellerden sağlanan sosyal destek yasin çözümlenmesini sağlar (Çelik ve Gündüz, 2020). Diğer yandan “öleni uğurlama” geride kalanlar açısından son görev olarak görülmekte, bunun gerçekleşmemesi veya istenildiği gibi yapılmamış olması geride kalan bireylerde suçluluk duygusunu pekiştirip stres ve kederi (Yağlı, 2020) arttırır. Cenaze sahnesi geride kalanların yas yolculuğunu ve sağlıklı yas tutmayı kolaylaştırdığı, bireyleri güçlendirdiği söylenebilir.

Bilindiği üzere kayıplardan sonra bireyler; duygusal, bilişsel, davranışsal ve bilişsel tepkiler gösterirler (Worden, 2008) ve davranışsal tepkiler içerisinde ağlama sık verilen tepkilerden biridir. Kaybın ardından belli bir süreye kadar diğer tepkilerle birlikte “ağlamak” beklenen bir tepkidir, bastırılması sağlıklı değildir ve ilk 6 aya kadar ara sıra bu tepkinin verilmesi normal karşılanmaktadır (Dyregrov ve William, 2008). Bu bakımdan yakınına veya sevdiği birini kaybeden bireylerin yaslarının sağlıklı ve normal seyrinde ilerlemesi için duyguların yaşanması, dışa aktarılması ve yas tepkilerinin gösterilmesi önemlidir. Filmde çocuğunu kaybeden annenin bağıra bağıra ağlaması duyguların küntleşmesini engellemektedir. Zira yas sürecinde duygu ve yas tepkilerinin yaşanması, yasin çözümlenmesini sağlamakta ve yaşanmamış bir duruma evrilmesini engellemektedir. Bu, yas tutan bireyi doğrudan güçlendiren bir davranış olmasa da dolaylı olarak bireyin güçsüzleşmesini engellediği için olumludur.

Giovanni danışanın kendisini arayarak yardım istemesinden dolayı oğluya yaptığı planı bozması ve aynı gün oğlunun dalış yaparak boğulmasından dolayı suçluluk duyar. Literatürde ölüm şekli ve sebebinin geride kalan bireylerde suçluluğu tetiklediği bilinmektedir (Stroebe ve Schut, 2001). Eşiyle duyduğu bu suçluluğu tartışırken eşinin kendisine “Giovanni Lütfen! Geçmişini geri getiremezsin.” demesi suçluluk duygusunu hafifletmekte, eşler arası dayanışmayı ve desteği göstermektedir. Eşlerin yas sürecinde birbirlerine destek olmaları önceden var olan bağları güçlendirebilir, yeni ve derin bir bağı ortaya çıkarabilir (Büyükcan-Tetik vd., 2021). Dolayısıyla eşinin buradaki destekleyici tutumu güçlendirici olarak değerlendirilebilir. Yine aynı sözle, eşinin Giovanni’nin odağını “şimdi ve burada” ya çektiği görülür. Yolam’a göre şimdi ve burada kişiyi günlük yaşamın içine çeker, bireyin uyum ve farkındalığını artırır (Yalom, 2012). Bu perspektifle eşin bu tutumu da güçlendirici bir faktördür.

Ölümden bir süre sonra anne posta kutusunda oğluna gelen bir mektup bulur ve yazdığı kıza irtibata geçmek ister. Genç kız başta reddetse de sonradan aileyi ziyarete gelir. Aile yaşadıkları acıyla ayrışırken Arianna’nın çıkışa gelişi, Andrea’yı unutmamış ama hayatına devam ediyor oluşu, aileye yaşattığı deneyim sayesinde onda teselli olmalarıyla aile üyelerini yaslarından bir miktar “özümlerler” ayrışmaktan sonra yeniden bir araya gelirler. Arianna yeniden miktatsız gibi aileyi birbirine çeker (Rooney, 2001). Arianna ve erkek arkadaşının gelişi, hayatın devam ettiğini görmeleri ve ailenin bu kaybı kabullenmeye başlamasına aracı olması (Ebert, 2002), eski sevgili Arianna sayesinde oğullarının mutlu ve tutkulu olduğunu hatırlamalarıyla anlam bulmayı sağlayan eylemler içinde ölen kişiyle bağların sürdürülmesini sağlamaktadır.

Filmlerin geride kalan bireyleri güçlendirmede ve yas sürecini anlamlandırmada bir araç olarak kullanılabilirliğini gösteren sahnelerden bazıları da rutinlerle ilgilidir. İnsanlar genel itibarıyla hayatta kontrolü sağlama ve rutinleri sürdürme eğilimindedirler. Ancak sevilen/yakın birinin kaybı, kontrolün ve yaşam dengesinin bozulmasına, rutinlerde kırılmalara neden olur (Willis, 2002; Yelboğa, 2023a). Dolayısıyla ölüm, gündelik hayatın içinde alışlagelen rutinleri değiştirme potansiyeline sahiptir ve genel itibarıyla kayıplardan sonra yaşam dengesi sarsılır. Yas sürecinde rutinlerin sürdürülmesi ise yaşanan acıyı ve ölüm gerçekliğini kabul edilebilir hale getirir (Papuşcuoğlu, 2022). Filmde kız kardeşin (Irene) kahvaltı hazırlayarak anne-babasını kahvaltıya davet etmesi, anne-babanın kızlarının voleybol maçına izleyici olarak katılmaları bireylerin günlük yaşamın içine girme gibi geride kalan bireylerin sergiledikleri bu tutumlar ve gündelik rutinlere dönüş çabaları, genel itibarıyla yas semptomlarının bireyler üzerindeki etkilerini azaltarak onları güçlendirebilir.

Yas tepkileri bilişsel, fizyolojik, duygusal boyutta verilebilir (Doka ve Martin, 2011). Bu filmdeki baba bilişsel tepkilerden takıntılı düşünme, konsantre olamama, fantezi kurma, rüya, kayıp koşullarını gözden geçirme, kaybı rasyonelleştirmeye çalışma tepkilerini verir. Giovanni dalışa gitmesine engel olamadığı için kendini suçlar, oğlunun ölümünden sonra dalışla, dalış ekipmanıyla ilgili araştırmalar yapar ve kazaya sebepler arar. Boğulmasını aklından geçirir, o günü yeniden inşa eder, “alternatif bir hikâye” hayal eder. Bu durum, gerçeği inkara ve geçmişe hapsolmeye döner. Baba rüyalarında kaybını ve suçluluğunu, oğlunun dalışa gitmesini engelleyerek telafi etmeye çalışır. Ölüm ve ölümlülükle yüzleşmesinin ardından terapist olarak tavsiye veremeyeceğini anlar, hastalarıyla olan terapileri sonlandırır. Düşünceleri (Benvenuto, 2001) geçmişin etrafında döndüğünden “geçmişin fosilleşmesi” sonucu doğarak kişiyi bir atalete, eylemsizliğe sürükler. Ancak Arianna ve erkek arkadaşını arabayla Fransa sınırına kadar götürme fikri ve eylemi; Giovanni’nin bir tür yeniden harekete geçme, hayata dair yeniden inisiyatif alma ve bugüne, hayata dönme anıdır.

Gençleri otostop yapacakları herhangi bir yerde bırakmak istemeyen aile, arabayla onları belli bir noktaya kadar götürmek için yola çıkar. Ancak gece olduğu, gençler uykuya daldığı için Giovanni Fransa sınırına kadar götürmeye karar verir, yolculuk uzayacağı için uyumaya çalışan eşine “Sakin sen de uyuma, birbirimizi uyanık tutalım” sözü duygusal olarak uzaklaşmış ebeveyn bir çiftin ayrılmış kederlerini birlikte tutmaya, yeniden birlikte olmaya dair işaretler. Sabah olup Fransa sınırına geldiklerinde Irene uyanır ve akşam maçı olduğunu ve katılacağını söyleyerek kızkardeşini ki bu, onun da normal hayat aktivitelerine dönmeye başladığını gösterir. Küçük kızgınlık üzerine sebebi belli olmadan üçü de gülmeye başlarlar. Bu durum ortak kaybın yasını birlikte tutmaya başlamak için geçirilen (Humphrey, 2017) sürecin bittiğini gösterir.

Aile, kızı ve erkek arkadaşını yolcu edip sahile doğru yürürler. Film; filmin başındaki mutlu zamanlarda olduğu gibi -biri eksik olsa da- hepsinin bir arada görüldüğü bir sahneyle sonlanır. Bu noktada film çok ipucu vermese de üç yaşlı kişinin sahilde boşluktaymış gibi durmalarıyla biter. Evin oğlunun kaybıyla oluşan boşluğu nasıl dolduracakları bilinmemesi ama filmin bir ümit ve sınırdaki bitmesi aile üyelerinin halleri ile bir metafor oluşturur. Andrea’nın ölümüyle oluşan boşluktan öncesi yani geçmiş ve gelecek arasında kalma (Moretti vd., 2003). Ancak bir arada olmaları ihtiyaç duydukları desteği birbirlerinde bulacaklarına bir işaret ve güçlendirici faktörler -

sosyal destek- içindedir ve bu film bir kayıp sonrası aile sisteminin yeniden organize olabileceğini göstermektedir (Furst, 2007). Andrea'nın ölümünden sonra ailenin her bir üyesi kendi odasında, yasını kendince yaşarken filmin sonunda birlikte gülmeleri yine aynı duygular üzerinde birleştiklerini gösterir ve "yaşamla yeniden bağ kurma" (Yelboğa, 2023b) anlamında güçlendirici faktörlerdendir. Ayrıca Arianna'nın erkek arkadaşıyla otostop yaparak seyahat etmeleri "hayatın yaşanan kayıplara rağmen devam ettiğini gösterir. Bu, gerçeklikle yüzleşmek için bir dayanak noktası haline gelir." (Furst, 2007, s. 410).

Ailenin hep birlikte kızı ve erkek arkadaşını sınıra kadar götürmesi aslında çocuklarıyla ikinci defa ve tam anlamıyla bir vedalaşmayı ve dolayısıyla ölüm gerçekliğini kabul etme, ölümü kontrol edememeye karşın kontrollü bir veda ve çocuklarına karşı vefa borcu olarak geride kalan eski kız arkadaşına son görevi yerine getirme ve ellerinden gelen tüm çabayı gösterme durumu söz konusudur. Diğer taraftan filmin bu şekilde sonlanması ölenin olmadığı "yeni normal" in başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Ailenin hep birlikte bu eylemlerde bulunması ise yasın birlikte tutulacak ve üstesinden gelinebilecek bir şey olduğunu da göstermektedir.

8. TARTIŞMA

Yas konusunu işleyen sinema filmlerinin yas danışmanlığı kapsamında güçlendirme aracı olarak nasıl kullanılabileceğini keşfetmek ve göstermek amacıyla yapılan bu çalışmada iki film analiz edilmiştir. Filmlerin analizine göre:

Kayıptan sonra Rabbit Hole filmi annenin, The Son's Room ise babanın acısını ve dönüşümünü merkeze alarak işlese de her iki filmde aile üyelerinin her birinin farklı biçimlerde yas tutabileceği ve her bir yas tutma biçiminin normal olduğu açıkça gösterilmiştir. Ayrıca her iki filmde de bireylerin yas tutma biçimlerinin farklı olabileceği, çiftlere ve ailelere diğer aile üyelerinin yas tutma biçimlerini kabul etmeleri ve onları anlamaları gerektiği ve ancak bu gerçekleştiğinde bireylerarası daha sağlıklı ilişkilerin kurulabileceği gösterilmiştir. Yas literatürüne göre de yas farklı şekillerde yaşanabilir (Hablemitoğlu, 2021) ve bu farklı yas tutma biçimi bireylerin sosyal çevresini oluşturan diğer kişiler tarafından kabul gördükçe yas süreci daha sağlıklı yaşanabilmektedir ki böyle bir tutum güçlendirici bir faktör olabilir (Humphrey, 2017). Zira bireyler genel itibarıyla kendi duygularını rahat bir şekilde çevresine aktarmak ve anlaşılacak ister (Özmen, 2006). Kaldı ki derin duyguların -kayıp acısının- yaşandığı ve yasın fiziksel, davranışsal ve psikolojik belirtilerinin farklı yaşandığı yas yolculuğunda anlaşılacak çok daha kritik bir değere sahip olmaktadır. Diğer taraftan başkasının acısına katılabilmek ve ortak bir deneyim alanına imkân tanımak hem sağlıklı yas tutmayı sağlar hem de kaybın anlaşılmasını kolaylaştırır (Bülbül ve Rugancı, 2020). Böylece ortak kaybın farklı deneyimine ilişkin bir anlayış sergilemek birlikte yas tutmayı da beraberinde getirir ve bu durum yas tutan bireyleri güçlendirebilmektedir.

Yas sürecinde bireyler daha kırılgan ve hassas bir dönem geçirebilmektedirler (Yelboğa, 2023c). Nitekim her iki filmde de kayıp yaşayanların kırılganlıklarının arttığı ve kayıp sonrası geride kalanların en ufak bir durumu dahi kaldıramadıkları -Rabbit Hole'de çiçeğin ezilmesi, The Son's Room'da çatlak çaydanlık sahnesiyle- gösterilmektedir. Bu sahneler izleyenlerin günlük hayatta yaşadıkları ve kayıpla ilgili derinlerde yer alan durumların/ acıların nasıl ortaya çıktığını göstermesi açısından önemli izler taşımaktadır. Literatürde bu durumla ilgili olarak kayıp sonrasında aşırı uyarılma ve tepki verme, olay tekrar yaşanmış gibi acı çekme ve hatırlatıcılardan kaçınma gibi belirtilerin yaygınlığından söz edilmektedir (Worden, 2008). Söz konusu sahnelerde de verilen tepki ve yaşanan duyguların bir tür "kırılma noktası" ve "son bulma"yı işaret etmesi sebebiyle kişilerin çok hassas davrandıkları görülmektedir.

Yas sürecindeki kayıptan dolayı kendilerini suçlamalarının -Rabbit Hole'de köpeği almak, The Son's Room'da alt alta oğlunu rekabete ve kendi sınırlarını zorlamaya ittiğini düşünmek- yaşanan bir durum olduğunu göstermesi ve bunun kabullenmeyle aşılabilecek bir aşama olduğu gösterilmektedir. Literatüre göre de ölüm şekli ve sebebi geride kalan bireylerde suçluluğa sebep olabilmektedir (Stroebe ve Schut, 2001; Keser, 2021).

Maneviyat, hayatın içindeki anlamın keşfedilmesi (Payne, 2020), yaşanan olaylara bir anlam yüklenmesi ve varoluşun kavranmasını (Topuz, 2016) sağlar ve dolayısıyla bireylere rehberlik etme işlevi görür. Bu açıdan güçlendirici faktörler içinde yer alan maneviyatın (Dudley ve Helfgott, 1990) geniş anlam dünyası, ölümden kaynaklı kayıp yaşayan ve yas tutan bireylere Rabbit Hole'de paralel evrenler fikriyle, The Son's Room'da eski sevgili Arianna sayesinde oğullarının mutlu ve tutkulu olduğunu, kayba rağmen hayatın devam ettiğini hatırlamalarıyla anlam bulmayı sağlayan eylemler içinde ölen kişiyle bağların sürdürülmesi gibi farklı şekillerde gösterilmektedir. Yas sürecinde bireylerin anlam bulmaya, hayatın değerini fark etmeye ve yeni yaşam için cesaret

göstermeye ihtiyaçları vardır (Wilson ve Anderson, 1997). Dolayısıyla maneviyat, bireyleri güçlendirmenin önemli bir aracıdır ve yas tutan bireylerin güçlenme duygularını harekete geçirir, ruhsal iyilik hallerine pozitif yönlü etkiler bırakır (Hipolito vd., 2014).

Her iki film de -evli çift olarak Becca ve Howie'nin ilişkisi ve Sermonti ailesi üzerinden- bir kayıp sonrası aile sisteminin yeniden nasıl düzenlendiğini göstererek güçlendirmeye katkı sunmaktadır. Ayrıca aile sisteminin kayıptan birçok yönden etkilendiği, aile desteği ve eşlerin birbirine desteklerinin gerekli olduğu ve bu desteğin aile üyelerini güçlendirebileceği görülmektedir. Filmler, yalnız tutulmaya başlanan bir yaşla ortak olarak baş edebilmenin ve birlikte yas tutabilecek duruma gelmenin de yas sürecine dahil olduğunu ve belli bir süreyi gerektirdiğini göstererek güçlendirmeye katkı sunmaktadır. Sosyal destek veya dışsal destek anlamında aile üyelerinin, arkadaşların desteklerinin olumlu etkisi -anne Nat'ın desteği, The Son's Room'da aile üyelerinin yeniden bağ kurması- gösterilmektedir. Literatüre göre de eşlerin birbirlerine destek olmaları bağları güçlendirebilir, yeni bağlar oluşturabilir (Büyükcan-Tetik vd., 2021). Bunun dışında sosyal desteğin yas sürecinde olumlu etki ettiğini literatür de desteklemektedir (Guni, 2021; Sherkat ve Reed, 1992; Rothaupt ve Becker, 2007).

Güçlendirici faktörlerden pozitif değişimler (kişisel büyüme/olgunlaşma, kendini kabul) her iki filmde -Becca ve Giovanni örneğinde- kahramanın dönüşümü yasın-kederin dönüşümüyle birlikte gösterilmiştir. Literatürde yas tutmanın öğretici olduğu, bireyleri farklı yönlerden zenginleştirdiği ifade edilmektedir (Volkan ve Zintl, 2020). Bu durum travma sonrası büyüme olarak da değerlendirilmektedir (Dursun ve Söylemez, 2020). Bu bakımdan yas tutma, olumsuz ve istenmeyen bir deneyim olmasına rağmen pozitif yönlü bir değişim/dönüşümü de içinde barındırmaktadır ve bu durum filmlerde de açıkça görülmüştür.

9.SONUÇ

Filmlerin analizinden yola çıkılarak;

- Yas tutan bireylerin yaşlı dünyalarına çekilme eğiliminde oldukları bunun uzun vadede yas süreci açısından sağlıklı olmaması sebebiyle gündelik hayatın rutinlerine dönmeleri yeni normale ve ölenin olmadığı bir yaşama uyumu kolaylaştırdığı,
- Kayıptan sonra bireylerin hayatlarında yeniliklere, değişimlere ve yeni girişimlere (eşler açısından çocuk isteme, işe başlama, yeni amaçlar belirleme vb.) açık olmaları yas sürecini kolaylaştırdığı,
- Ölen kişilerin hatıralarına sıkı sıkıya sarılmanın yahut anılardan veya onlara ait eşyalardan kaçınmanın sağlıklı olmadığı,
- Grup terapileri ve kayıp yaşamış başka kişilerin -yas arkadaşlarının- desteklerinin kişilerin kayıp ve yası anlamalarını kolaylaştırdığı, yasın birlikte tutulmasıyla yas etkilerinin bireylere yansımalarının azalabildiği,
- Tinselliğin/maneviyatın bireyleri güçlendirdiği,
- Yas tutan bireylerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerin bazı noktalarında değişimler olduğu ve bu yeni durumu kabullenici bir tutum sergilenmesi gerektiği görülmüştür.

Özetle yas boyutuyla ve güçlendirme perspektifiyle analiz edilen her iki filmin hem yas tutan bireyler açısından "sağlıklı yas nasıl tutulur"a ilişkin hem de profesyoneller açısından yas tutan bireylerin nasıl güçlenebileceklerine ilişkin birçok faktörü sunduğu görülmüştür. Bu çalışmada analiz edilen her iki film de yas yolculuğu konusunda yas tutan bireylere önemli fikirler vererek onlara rehberlik edebileceğinden yas vakalarıyla çalışan SHU'lar tarafından müracaatçılara önerilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Afyonoğlu, M. F., Kesen, N. F., Canpunar, M. ve Yavuz, M. (2021). Bireylerin çocuk kaybı ve yas sürecinin aile sistem teorisi temelinde sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (17), 59-81.
- Akbaş, E. (2017). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Sabev Yayınları.
- Armstrong, R. (2012). *Mourning films: a critical study of loss and grieving in cinema*. McFarland.
- Aslan, Ş. (2023). Sosyal hizmet ve sanat ilişkisine dair dört bağlam. 25. *Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu*, Tunceli.
- Aslan, Ş. ve Ceylan, H. (2023). Sosyal hizmet eğitiminde sinema filmlerinin kullanımı: gerontolojik sosyal hizmet örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 11(144), 379-390.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Benvenuto, S. (2001). *The son's room or: the analysis is over*. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/the-sons-room-or-the-analysis-is-over/>, adresinden 18 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223-229.
- Bülbül, B. ve Rugancı, R. N. (2020). Yas ve saldırganlık-anılamayanın gölgesi. *Toplum ve Hekim*, 35(4), 293-299.
- Büyükcan-Tetik, A., Aykutoğlu, B., Bulut, G., Egeci, İ. S., Özgün, S. ve Deryalar, B. (2021). Çocuk kaybı sonrası ebeveynlerin ilişkileri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 5(3), 323-329.
- Çelik, F. ve Gündüz, N. (2020). Covid 19 pandemisinde yas. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 99-102.
- Doka, K. J. ve Martin, T. L. (2011). *Grieving beyond gender: Understanding the ways men and women mourn*. Routledge.
- Dudley, J. R. ve Helfgott, C. (1990). Exploring a place for spirituality in the social work curriculum. *Journal of Social Work Education*, 26(3), 287-294. <https://doi.org/10.1080/10437797.1990.10672160>
- Dursun, P. ve Söylemez, İ. (2020). Travma sonrası büyüme: Gözden geçirilmiş son model ile kapsamlı bir değerlendirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 31(1), 57-68.
- Dyregrov, A. ve William, Y. (Foreword by). (2008). *Grief in children: A handbook for adults*. Jessica Kingsley Publishers.
- Ebert, R. (2002, Mart 2). *The son's room*. <https://www.rogerebert.com/reviews/the-sons-room-2002> adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Frost, P. (2013). *Rabbit Hole effectively explores grief, family dynamics*. <https://kenyoncollegian.com/archive/2013/03/rabbit-hole-effectively-explores-grief-family-dynamics/> adresinden 20 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Furst, B. A. (2007). Bowlby goes to the movies: film as a teaching tool for issues of bereavement, mourning, and grief in medical education. *Academic Psychiatry*, 31(5), 407-410.
- Gizir, C. A. (2006). Bir kayıp sonrasında zorluklar yaşayan üniversite öğrencilerine yönelik bir yas danışmanlığı modeli. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 195-213.

- Goldsworthy, K. K. (2005). Grief and loss theory in social work practice: All changes involve loss, just as all losses require change. *Australian Social Work*, 58, 167-178.
- Güni, Ö. (2021). *Eşini kaybetmiş yaşlı bireylerin yas sürecinin sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi*. [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Hablemitoğlu, Ş. (2021). *Yas uzun bir veda*. Doğan Kitap.
- Hamza, R. F. (2022). Coming to terms with a tragedy: a psychoanalytic approach to lindsay-abaire's the rabbit hole and harling's steel magnolias. *Research in Language Teaching*, 3(20), 312-343.
- Head, B. A. ve Smith, L. C. (2016). Use of contemporary film as a medium for teaching an online death and grief course. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 12(3), 195-213.
- Hipolito, E., Samuels-Dennis, J. A., Shanmuganandapala, B., Maddoux, J., Paulson, R., Saugh, D. ve Carnahan, B. (2014). Trauma-informed care: Accounting for the interconnected role of spirituality and empowerment in mental health promotion. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 16(3), 193-217. <https://doi.org/10.1080/19349637.2014.925368>
- Humphrey, K. M. (2017). *Kayıp ve yas için danışmanlık becerileri*. (F. Tanhan Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Izod, J. ve Dovalis, J. (2014). *Cinema as therapy: grief and transformational film*. Routledge.
- Johns, L., Blackburn, P. ve McAuliffe, D. (2020). COVID-19, prolonged grief disorder and the role of social work. *International Social Work*, 63(5), 660-664.
- Keser, E. (2021). *Kayıp ve yas psikolojisi* (1. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Kramer, B. J. (1998). Preparing social workers for the inevitable: A preliminary investigation of a course on grief, death, and loss. *Journal of Social Work Education*, 34(2), 211-227.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık.
- Lloyd, M. (1992). Tools for many trades: reaffirming the use of grief counselling by health, welfare and pastoral workers. *British Journal of Guidance & Counselling*, 20(2), 150-163.
- Lloyd, M. (1997). Dying and bereavement, spirituality and social work in a market economy of welfare. *The British Journal of Social Work*, 27(2), 175-190.
- Moretti, N., Golinelli, P., Bolognini, S. ve Sabbadini, A. (2003). Son's and fathers: A room of their own. A. Sabbadini (Ed.), *The couch and the silver screen* içinde (s. 55-73). Routledge.
- Morris, S., Fletcher, K. ve Goldstein, R. (2019). The grief of parents after the death of a young child. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 26, 321-338.
- Nadir, U. (2013). Aile danışmanlığı eğitimlerinde popüler filmlerin kullanımı ve yapısal aile terapisi kuramı ile dalgaların prensi filminin analizi, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(1), 129-143.
- Özkan, U. B. (2023). Doküman inceleme yönteminde geçerlik ve güvenilirlik: eğitim bilimleri araştırmaları bağlamında kuramsal bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (56), 832-848.

- Ömen, A. (2006). Öfkeyle başa çıkma eğitiminin ve etkileşim grubu uygulamasının içe yönelik öfke üzerindeki etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(2), 175-185.
- Pak, M. (2020). Yaşlılarla sosyal hizmetlerde yeni paradigma: Yaşlıları güçlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 355-382.
- Papuşcuoğlu, T. (2022). *Gündelik hayat ve ölüm: Kayseri’de yas kültürü* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Patterson, B. (2011, Mart 4). *A grief therapist’s view of the film “rabbit hole”*. <https://bethspatterson.com/a-grief-therapists-view-of-the-film-rabbit-hole/> adresinden 20 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet Kuramı* (1. Baskı). (K. Karataş, Çev. Ed.), Nika Yayınevi.
- Rooney, D. (2001, Mart 16). *The Son’s room*. <https://variety.com/2001/film/reviews/the-son-s-room-1200467299/> adresinden 15 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Rothaupt, J. W. ve Becker, K. (2007). A literature review of western bereavement theory: From decathecting to continuing bonds. *The Family Journal*, 15(1), 6–15. <https://doi.org/10.1177/1066480706294031>
- Rose, N. (1998). *Inventing our selves: Psychology, power, and personhood*. Cambridge University Press.
- Salah, S., Hussain, S., Ahmed, A., Azam, A. ve Rafique, D. (2019). Death as transformation: examining grief under the perspective of the kubler-ross in the selected movies. *International Journal of English Linguistics*, 9(1), 448-454.
- She, W. J. (2018). *Toward empowerment: screening prolonged grief disorder in the first six months of bereavement*. [Phd Thesis 1 (Research TU/e / Graduation TU/e), Industrial Design]. Technische Universiteit Eindhoven.
- Sherkat, D. E. ve Reed, M. D. (1992). The effects of religion and social support on self-esteem and depression among the suddenly bereaved. *Social Indicators Research*, 26(3), 259–275. <https://doi.org/10.1007/BF00286562>
- Simpson, J. E. (2013). Grief and loss: A social work perspective. *Journal of Loss and Trauma*, 18(1), 81-90.
- Stroebe, W., ve Schut, H. (2001). Risk factors in bereavement outcome: A methodological and empirical review. M. S. Stroebe, R. O. Hansson, S. Wolfgang ve S. Henk (Ed.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping and care* içinde (s. 349–371). American Psychological Association.
- Taylor, E. (2010, Aralık 16). *Down The ‘Rabbit Hole,’ Drawn By Grief*. <https://www.npr.org/2010/12/16/132027989/-rabbit-hole> adresinden 18 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Thompson, N. (2016). *Güç ve güçlendirme*. (Ö. Cankurtaran, Çev. Ed.). Nika Yayınevi.
- Topuz, İ. (2016). Yaşamın anlamı ve din: Gençler üzerinde bir araştırma. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 540-560.
- Tuncay, T. ve H. H. Tekin. (2021). *Sosyal hizmet mesleğinin ABC’si: Temel kavramlar, sosyal sorunlar, çalışma alanları, müdahale ölçekleri*. Nika Yayınevi.
- Volkan, V. D. ve E. Zintl. (2020). *Kayıptan sonra yaşam: Komplike yas ve tedavisi*. Pusula Yayınevi.
- Weales, G. ve Corey, S. (2010). American theater watch, 1977-2010. *The Georgia Review*, 64(4), 646-674.

- Wedding, D., Lewis, A. R. ve Lebow, J. (2011). Paths of grief [Review of the media Rabbit hole, by J. C. Mitchell, Dir.]. *PsycCRITIQUES*, 56(16). <https://doi.org/10.1037/a0023693>
- Willis, C. A. (2002). The grieving process in children: Strategies for understanding, educating, and reconciling children's perceptions of death. *Early Childhood Education Journal*, 29, 221-226.
- Wilson, M. K. ve Anderson, S. C. (1997). Empowering female offenders: Removing barriers to community-based practice. *Affilia - Journal of Women and Social Work*, 12(3), 342-358. <https://doi.org/10.1177/088610999701200306>
- Worden, J. M. (2008). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner*. Springer Publishing Company.
- Worden, W. J. (2009). *Grief counseling and grief therapy*. Springer Publishing Company.
- Yağlı, N. (2020). Salgın döneminde yas ve din ilişkisi üzerine psikososyal bir değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 925-947.
- Yalom, I. (2012). *Kısa süreli grup terapileri*. (Z. İ. Babayiğit, Çev.). Kabalcı Yay.
- Yelboğa, N. (2023a). Kahramanmaraş depremi özelinde travmatik yas ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 97-121.
- Yelboğa, N. (2023b). *Yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi: Yas danışmanlığı modeli önerisi*. [Doktora tezi] Yalova Üniversitesi.
- Yelboğa, N. (2023c). *Ölüm, yas ve sosyal hizmet: geride kalanların yas yolculukları*. Nobel Yayıncılık.

SAĞLIK HİZMETİ TÜKETİMİNDE HEKİMLİK MESLEĞİNİN ROLÜ*

THE ROLE OF THE PROFESSION OF PHYSICIANSHIP IN HEALTH SERVICE CONSUMPTION

Dr. Öğr. Üyesi Taner ABİŞ¹

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Giray ANKARA²

ÖZ

Sağlık sisteminde cerrahi girişimler, performansın önemli göstergelerinden biridir. Bu araştırmanın amacı, hekimlik mesleğinin büyük ve küçük illerde cerrahi girişimlere olan etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada, panel veri analizi yöntemi kullanılarak ameliyat göstergesini etkileyen faktörler incelenmiştir. Araştırma, Türkiye'nin 30 büyük ve 51 küçük ilinin 2012-2019 yılları arasındaki verileri ile incelenmiştir. Büyük ve küçük illerde uzman hekim, poliklinik başvuru sayısı, diğer sağlık personeli ve ortalama kalış günü ameliyat sayısını pozitif yönde etkilerken pratisyen hekim göstergesi, ameliyat sayısını negatif yönde etkilemektedir. Büyük ve küçük illerde uzman hekimlerin ameliyat oranını önemli ölçüde artırması durumunda pratisyen hekim sayısının ameliyat göstergesini önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca büyük illerde uzman hekim sayısı, ameliyat oranını küçük illere göre çok daha fazla artırmaktadır. Ancak pratisyen hekim sayısı, büyük illerde ameliyat oranını küçük illere kıyasla daha fazla azaltmaktadır. Pratisyen hekimler koruyucu sağlık hizmetleri sunumunda, hastalıkların erken teşhisi, hastalıkların önlenmesi ve etkin bir şekilde yönetilmesinde kritik role sahiptir. Koruyucu hekimlik vesilesiyle erken ve etkili müdahalelerle hastalıkların ilerlemesi durdurulabilir ya da hastalıklar ortadan kaldırılabilir, böylece ameliyat gerektiren işlemler minimize edilir. Sağlık hizmetine erişiminde illerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın eşit sağlık yatırımlarının ve fırsatlarının sağlanması aynı zaman koruyucu hekimliğin toplum sağlığını geliştirmede önemli bir düzlemde olduğunu topluma benimsetmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sistem GMM, Uzman Hekim, Pratisyen Hekim, Koruyucu ve Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri.

JEL Sınıflandırma Kodları: H51, I12, I18.

ABSTRACT

Surgical operations are one of the critical indicators of performance in the health system. The purpose of the study is to find out the impact of the profession of physicianship on surgical interventions in big and small provinces. In the research, factors affecting the surgery indicator are investigated using the panel data analysis method. The study examines the data from Türkiye's 30 big and 51 small provinces between 2012-2019. In big and small provinces, the number of specialist physicians, outpatient visits, other health personnel and the average day of stay affect the number of surgeries positively, while the general practitioner indicator affects the number of surgeries negatively. It is deduced that the number of general practitioners considerably decreases the surgery indicator if the number of specialists substantially increases the surgery rate in big and small provinces. In addition, the number of specialists in big provinces have raised the rate of surgery much more than in small provinces. Nevertheless, the number of general practitioners reduces the rate of surgery more in big provinces than in small provinces. General physicians have a critical role in the preventive health services, early diagnosis of diseases, prevention and effective management of diseases. Through preventive medicine, early and effective interventions can halt the progression of diseases or eradicate them, thus minimizing the need for operation. It is essential to ensure equal health investments and opportunities without regard to the development levels of the provinces in terms of access to health services, and at the same time, it is necessary to make the society recognize that preventive medicine is an important level in improving public health.

Keywords: System GMM, Specialist Physician, General Practitioner, Preventive and Curative Services.

JEL Classification Codes: H51, I12, I18.

* Bu çalışma Hasan Giray ANKARA danışmanlığında Taner ABİŞ tarafından hazırlanan ve 09.11.2022 tarihinde savunulan "Sağlık Hizmetlerinde Kapasite Kullanımına Yönelik Performans Değerlendirmesi" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

¹ Altınbaş Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, taner.abis@altinbas.edu.tr

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hg.ankara@sbu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The research reveals the factors affecting the indicators of surgery, which is one of the critical outputs of the health system, by separating them in big and small provinces of Türkiye. No sample is drawn in the study. The entire universe of the research is reached. The study universe consists of 30 big and 51 small provinces in Türkiye.

Design/methodology/approach:

In the study the System GMM estimator, which is a dynamic model of the panel data analysis method that takes into account both the unit and time dimensions, is used.

Findings:

Based on the findings, an increase in the number of specialist physicians leads to an increase in the number of surgeries in both big and small provinces. Conversely, a decrease in the number of general practitioners causes a decrease in the number of surgeries in both types of provinces. The models developed for both big and small provinces indicate that the increase in the number of specialist physicians has a greater impact on the surgery rate in big provinces compared to small provinces. In contrast, the number of general practitioners had a greater impact on the surgery rate in big provinces compared to small provinces.

Conclusion and Discussion:

In big provinces of Türkiye, the number of beds in health institutions and outpatient clinic applications increased the number of surgeries between 2012 and 2019. It is concluded that the number of general practitioners significantly reduced the number of operations. In small provinces in Türkiye, the number of specialist physicians, other health personnel and outpatient clinic applications increases the number of surgeries. However, the number of general practitioners significantly reduce the number of surgeries. There are various reasons for this. Practitioners undertake important tasks before and after the delivery of health services. According to the third article of the Medicine Law, general practitioners can perform minor surgical procedures in the conduct of the patient's care services. The fact that general practitioners undertake minimal care for the patient before and after surgery, excluding very complex surgical procedures that require professional support, supports the study's findings. General practitioners have essential duties in the provision of preventive health services. Accordingly, it can be stated that increasing preventive health services can reduce the number of surgeries because primary and secondary prevention and protection of public health may reduce unnecessary surgeries and treatments at an advanced stage. Thus, technical inefficiency would be reduced by providing less costly preventive health services instead of more expensive treatments. One of the most important methods of protecting the health status of society is the investments made in preventive health services, which are low-cost applications. According to the findings of a study conducted by Akman and Kopuz (2021), it is argued that investments in preventive health services reduce curative health services, which constitute catastrophic health expenditures, to a large extent. In curative health services, individual and public health is fundamentally protected by various methods to ensure that resources are used effectively and efficiently. Accordingly, one of the ways to protect personal health is vaccination. Increasing protection against infectious diseases plays a vital role in creating healthy generations. Vaccination is one of the essential steps of preventive health services as well as one of the most effective, safe and inexpensive ways to protect against infectious diseases (Mühür et al., 2022). According to the findings of the study conducted by Yılmaz et al. (2018), it is concluded that informing patients about vaccines by the physician increases the vaccination rate and decreases the incidence of diseases requiring treatment. One of the most basic ways to protect individual and public health is the fight against obesity. According to the study of Ergül and Kalkım (2011), it is reported that obesity is closely associated with hypertension, cardiovascular diseases, type 2 diabetes mellitus and metabolic diseases. Similarly, according to the findings of the study conducted by Yanikkerem (2017), obesity and being overweight increase the risk of diabetes, coronary artery diseases, hypertension, hyperlipidemia, stroke, infarction, osteoarthritis, endometrial, breast and colon cancers. Obesity constitutes a significant cost item in curative health services. According to the study conducted by Tam and Çakır, it is concluded that the costs incurred for bariatric surgery are much higher than the amount covered by SGK. Measures for preventive health services form the basis of the fight against obesity (Tam & Çakır, 2012). Therefore, these disease burdens must emerge before the obesity disease burden arises because it is less costly to prevent obesity than to treat actual obesity. A healthy and regular diet affects the health of the individual positively. Today, unhealthy nutrition, which is a component of various factors such as urbanization, ignorance, and economic inadequacies, increases the rate of non-communicable diseases (Arkan & Perçinci, 2021). It is stated that it increases the death rate by 75% in the population aged 65 and over due to coronary heart disease, cancer and cerebrovascular diseases, in which the diet is essential (Saraç & Yılmaz, 2015). With increased activities and behaviors that protect and improve health, individuals dependent on treatment in hospitals would be reduced. By reducing the hospital workload, physicians and other health professionals would be more interested in actual patients, and unnecessary surgeries and treatments would be prevented. This situation would allow the causes of inefficiency to be reduced or zeroed.

1. GİRİŞ

Sağlık sisteminde hekimler, koruyucu ve tedavi edici hizmet sunumunda kilit rol üstlenmektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerin önceliklendirilmesinin tedavici edici hizmetlere olan ihtiyacı azalttığı yönündeki düşünce, koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Halk sağlığının temel motivasyonu, hastalıktan korumanın tedaviden üstün olduğu düşüncesidir (Wang, 2018). Bu düşüncede koruyucu sağlık hizmetlerinin toplum tarafından anlaşılmasında aile hekimliklerine önemli görevler düştüğü belirtilmektedir.

Temel sağlık hizmetleri sunumunu güçlendirmenin yollarından biri aile hekimlikleridir. Aile hekimlikleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumunda önemli rol üstlenmektedir. Aile hekimliklerinin desteklenmesi ekonomik ve klinik olarak daha etkin sağlık bakımı sağlamaktadır. Aile hekimliklerinin yetersizliği sağlık hizmetlerine erişimde problemlere bununla birlikte sağlık maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır (Köse, 2022). Koruyucu sağlık hizmeti veren kuruluşlar iyi bir şekilde organize edilmesi, tüm sağlık sisteminde hizmet kalitesinin gelişimine önemli katkı sağlayacaktır. Koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetleri kapsamında, sık görülen sağlık problemlerinin tanı ve tedavisi, kronik hastalıkların takibi, rehabilitasyon ve palyatif bakım gibi hizmetler sunulmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi, daha az sağlık harcaması ve daha iyi sağlık çıktıları elde edilmesine yardım eder (Tunç ve Eser, 2022). Koruyucu sağlık hizmeti sunumunda pratisyen hekimler, sağlığı koruma ve geliştirmenin yanı sıra tedavici edici hizmetlerinin sunumundan önce ve sonra önemli görevler üstlenmektedir (Ekiyor ve Uyanık, 2018). Bu görevler, pratisyen hekimlerin düzenli beslenme, aşılama, obezite ile mücadele, bireylerin sağlık okuryazarlık düzeylerini geliştirmedeki katkılarıyla ilgilidir.

Pratisyen hekimler, uzun vadede birey ve toplum sağlık statüsünü artırmak için düzenli beslenmenin önemini bireylere kavratarak bireylerin sağlık statülerini geliştirmektedir (Saraç ve Yılmaz, 2015). Pratisyen hekimler aşılama ile enfeksiyon hastalıklarına karşı koruma sağlama, hastalık şiddetinin azaltılması, toplum bağışıklığının sürdürülmesi, sağlıklı yaşam kalitesinin artırılması ve sağlık maliyetlerinin azaltılması noktasında katkı sağlamaktadır (Gülcü ve Arslan, 2018). Pratisyen hekimler, obezite ile mücadelede hastalıkların erken teşhisi, bireylerin sağlığını koruma ve geliştirmede önemli rol oynayarak obeziteye bağlı sağlık sorunlarının önlenmesine yardımcı olmaktadır (Ergül ve Kalkım, 2011). Pratisyen hekimliğin katkılarıyla bireylerin sağlık okuryazarlık düzeyleri artabilmektedir. Sağlık okuryazarlığı düzeyinin artması ile birlikte bireylerin sağlık bilgileri anlama, değerlendirme ve kullanma kabiliyetlerini artmakta, hastalıkların erken teşhisi ve önlenmesi, hastanın tedaviye uyumu ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını kazanımında önemli katkılar sağlamaktadır (Kuloğlu ve Uslu, 2022). Pratisyen hekimlik mesleği, toplumun sağlık farkındalıklarını (Sağlık okuryazarlık) artırarak bireylerin sağlıklarını risklere karşı temelden korumalarını sağlayarak daha yüksek maliyete sahip tedavi edici sağlık hizmetleri yerine daha düşük maliyete sahip koruyucu sağlık hizmetlerin tercih edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu durumun da sağlık sektöründe katastrofik sağlık harcamalarını oluşturan tedavi edici sağlık hizmetlerinin maliyetini azaltacağı görülmektedir (Akman ve Kopuz, 2021). Araştırmanın amacı, 2012-2019 yılları arasında hekimlik mesleğinin Türkiye'nin büyük ve küçük illerinde cerrahi girişimlere olan etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada, dinamik panel veri analizinden Sistem GMM tahmin yöntemleri kullanılmıştır.

Sonuç olarak büyük illerde pratisyen hekim, tedavi edici hizmetleri daha yüksek düzeyde azaltırken, uzman hekim ameliyat oranını daha yüksek düzeyde artırmaktadır. Bu durum sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık hizmetlerin tüketilmesinde Türkiye'nin büyük ve küçük illerdeki sosyo-ekonomik farklılıkları vurgulaması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırma, Türkiye'de hizmette olan sağlık kuruluşlarının 2012-2019 yılları arası dönemi, boylamsal olarak ele alması, daha yakın tarihi kapsamı ve büyük ve küçük illerdeki sağlık alt yapı farklılıkları karşılaştırması açısından önem taşımaktadır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, sağlığın önemli göstergelerinden biri olan cerrahi girişimlerin büyük ve küçük illerdeki farklılıkları ortaya koymaktır. Araştırmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar detaylandırılmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2012-2019 yılları arasında, Türkiye'nin 30 büyük ve 51 küçük ilinden oluşmaktadır.

Tablo 1. Büyük ve Küçük İllere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ort.	St. Sp.	Min	Max
1000 Kişiye Düşen Uzman Hekim (D1)	648	0,782	0,337	0,322	6,074
1000 Kişiye Düşen Pratisyen Hekim (D2)	648	0,606	0,163	0,339	3,790
1000 Kişiye Düşen Hemşire (D3)	648	2,046	0,486	0,895	3,796
1000 Kişiye Düşen Diğer Sağlık Personeli (D4)	648	2,199	0,606	0,268	5,302
1000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı (D5)	648	2,711	1,028	0,011	17,112
1000 Kişiye Düşen Poliklinik Başvuru Sayısı (D6)	648	5622,276	931,909	618,160	8252,395
1000 Kişiye Düşen Ameliyat Sayısı (D7)	648	52,954	19,658	2,975	126,374
Aile Hekimi Birim Sayısı (D8)	648	3312,642	289,800	2594,000	4425,000

Kaynak: (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

Tablo 1’de verilen bilgilere göre tüm değişkenler için 648 gözlem bulunmaktadır. Tüm değişkenlere ait gözlem sayıları Model-I (Büyük il) ve Model-II (Küçük il)’de tam olduğu için veri, dengeli panel özelliği taşımaktadır. Araştırmada kullanılan veriler, sağlık istatistik yıllığının 2012-2019 yılları arasındaki dönemini kapsamaktadır. Elde edilen bu verilerin homojen (eşit) dağılımı için uzman ve pratisyen hekim, hemşire, diğer sağlık personeli, yatak ve ameliyat sayısı 1000 kişi başına düşene göre hesaplanırken aile hekimi birim sayısı genel nüfusa oranla eşit dağıtılmıştır. Betimleyici istatistik sonuçlarına göre uzman ve pratisyen hekim sayılarının en yüksek (max) değerleri dikkate alındığında ortalama uzman hekim sayısı, pratisyen hekim sayısının yaklaşık iki katı kadar fazladır. Bu durum tedavi edici hizmetlerinin daha çok ön planda olduğuna işaret etmektedir.

2.2. Veri Analizi

Araştırmada birim ve zaman boyutunu hesaba katan Panel Veri Analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, herhangi bir yatay kesit biriminin (ülkeler, haneler, bireyler vb.) zaman içerisindeki değişimleri bir araya getirerek çoklu bir gözlem seti oluşturması ve bu gözlem setinin hesaplamasını sağlamaktadır (Eom, Xu ve Lee, 2007). Panel veriler, dengeli ve dengesiz panel veri olmak üzere ikiye ayrılır. Panelde yer alan birimler (ülkeler, haneler, bireyler vb.) için tüm zaman (yıllık, aylık vb.) diliminde verilen gözlemler tam ise “dengeli” panel veri, gözlemler tam değilse “dengesiz” panel veri olarak ifade edilmektedir. Bu araştırmada eksik gözlem bulunmadığı için dengeli panel özelliği taşımaktadır (Kerstens ve Woestyne, 2014).

2.3. Araştırmanın Kısıtlılığı

Araştırma kapsamında, mevcut değişkenler ile birlikte bölgesel bazlı farklılıkların incelenmesi amaçlanmış ancak belirtilen zaman aralığında istenilen veriye ulaşılamamıştır. Hastanelerin mülkiyet özelliklerine göre, kamu veya özele ait olması ve ikinci veya üçüncü basamakta yer alan hastanelerin belirtilen zaman aralığında istenilen verilere sahip olmadığı için çalışmaya dâhil edilememiştir. Ayrıca araştırmanın kapsadığı zaman dilimi kısa olması nedeniyle orta ve uzun vadeli nedensellik ilişkisine dayanan zaman serileri analiz yöntemlerinin yapılamaması araştırmanın kısıtlılıklarını ifade etmektedir.

2.4. Dinamik Panel Veri Analizi

Bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin modelde bağımsız değişken olarak kullanılması dinamik panel veri modelleriyle açıklanmaktadır (Dökmen, 2012). Gecikmeli bağımlı değişkenin, bağımsız değişken olarak kullanılması statik panel veri modellerindeki durağan olmayan kalıntı (residual) sorununu ortadan kaldırmaktadır (Zeren ve Ergun, 2010). Bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı otoregresif panel veri modeline ait denklem eşitlik (1)’te verilmiştir.

$$y_{it} = \delta y_{i,t-1} + x'_{it}\beta + u_{it} + u_i \quad (1)$$

Modelde,

i alt indisi = 1 ... n (ülke, birey, şirket, bölge ve il gibi karar birimlerini göstermektedir.)

t alt indisi = 1 ... t (yıllık, çeyrek yıllık ve aylık gibi zaman dilimini göstermektedir.)

y_{it} = bağımlı değişkeni,

$y_{i,t-1}$ =bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerini
 X = k sayıdaki bağımsız değişkeni,
 β = bağımsız değişkenlere ait eğim parametrelerini,
 μ_i =birim etkiyi
 α =sabit parametreyi,
 u_{it} = hata terimini
 μ_i = birim etkiyi göstermektedir.

Birim etki μ_i , i. birim için tüm zaman periyodu boyunca sabit olduğundan y_{it} ve $y_{i,t-1}$, bu birim etkinin bir fonksiyonunu ifade etmektedir (Baltagi, 2005). Bu yüzden eşitlik (1)'deki gecikmeli bağımlı değişkeni $y_{i,t-1}$ ile hata terimi korelasyonlu olması EKK (En Küçük Kareler) yöntemi tahmincisinde yanlı ve tutarsızlığa sebep olmaktadır (Zeren ve Ergun, 2010). Dinamik panel veri modelleri tahmininde iki temel yöntem kullanılmaktadır. Birincisi En küçük kareler (EKK) tahminci yöntemidir. EKK tahmin yönteminde gecikmeli değer varlığı yani içsel değişkenlerin varlığı durumunda EKK yöntem tahmincisi sonuç vermemektedir (Mátyás ve Sevestre, 2008). İkincisi Fark GMM ve Sistem GMM tahmincileridir.

EKK tahmin yönteminin zayıf kalması, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) olarak bilinen tahmincilerin kullanılmasına neden olmuştur (Çetin ve Seker, 2014). Sistem GMM tahmincileri zaman boyutunun (T) kısa, birim boyutunun (N) uzun olması açısından güçlü tahminler yapmaktadır (Akbulut ve Güran, 2015). Dinamik panel veri tahmininde en iyi sonuç veren GMM tahmin yöntemlerinden biri Sistem GMM tahmin yöntemidir (Bahar ve Bozkurt, 2010). Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen Sistem GMM tahmincisi birim (N) boyutunun büyük, zaman (T) boyutunun küçük olduğu durumda kullanılan güçlü bir tahmincidir (Arellano ve Bover, 1995; Blundell ve Bond, 1998; González vd., 2019).

Dinamik panel veri kapsamında, Sistem GMM tahmincisine göre, Türkiye'deki iller, büyük ve küçük il kriterlerine uygun modellenmiştir. Model I (Büyük il)'e göre kurulan statik model eşitlik (2)'de, dinamik modele ilişkin kurulan denklem eşitlik (3)'te verilmiştir.

Model-I (Büyük İl):

$$D7_{it} = \beta_{11} + \beta_2 D1_{it} + \beta_3 D2_{it} + \beta_4 D4_{it} + \beta_5 D5_{it} + \beta_6 D6_{it} + \beta_7 D8_{it} + \eta_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Modelde,

$t = 2012, 2013 \dots 2019$ ve $i = 1, 2, 3 \dots 30$

Eşitlik (2)'de verilen denklem statik bir modelin ifadesidir. Bu model, sapmalı ve tutarsız tahminlere dönüştüğü için statik veri modellerine karşı dinamik panel veri modellerinin kurulması gerekmektedir. Araştırmada kullanılan dinamik modele ait denklem, eşitlik (3)'te verilmiştir.

$$D7_{it} = \beta_1 7_{it-1} + \beta_2 D1_{it} + \beta_3 D2_{it} + \beta_4 D4_{it} + \beta_5 D5_{it} + \beta_6 D6_{it} + \beta_7 D8_{it} + \eta_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Modelde,

$t = 2012, 2013 \dots 2019$ ve $i = 1, 2, 3 \dots 30$

Model-I'de belirtilen D7: i büyük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen ameliyat sayısını, D1: i büyük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen uzman hekim sayısını, D2: i büyük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen pratisyen hekim sayısını, D4: i büyük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen diğer sağlık personeli sayısını, D5: i büyük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen yatak sayısı D6: i büyük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen poliklinik başvuru sayısını ve D8: i büyük ilinin t dönemdeki aile hekimi birim sayısını ifade etmektedir.

Model-II (Küçük İl):

Küçük illere yönelik oluşturulan statik ve dinamik modeller eşitlik (4) ve eşitlik (5)'de verilmiştir. Dinamik yapıya sahip modellerle elde edilmesi gereken bir tahmin, statik modellerle tahmin yapılırsa elde edilen sonuçlar tutarsız

ve sapmalı olabilmektedir. Eşitlik (4)'te statik modele ait denklemi göstermektedir. Statik modele karşın dinamik modeller tutarlı tahminler vermektedir. Dinamik modele ilişkin kurulan denklem, eşitlik (5)'te verilmiştir.

$$D7_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 D1_{it} + \beta_3 D2_{it} + \beta_4 D3_{it} + \beta_5 D4_{it} + \beta_6 D6_{it} + \beta_7 D8_{it} + \eta_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Modelde,

$$t = 2012, 2013 \dots 2019 \text{ ve } i = 1, 2, 3 \dots 51$$

$$D7_{it} = \beta_1 7_{it-1} + \beta_2 D1_{it} + \beta_3 D2_{it} + \beta_3 D3_{it} + \beta_4 D4_{it} + \beta_6 D6_{it} + \beta_{11} D8_{it} + \eta_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Modelde,

$$t = 2012, 2013 \dots 2019 \text{ ve } i = 1, 2, 3 \dots 51$$

Model-II'de belirtilen D7: i küçük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen ameliyat sayısını, D1: i küçük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen uzman hekim sayısını, D2: i küçük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen pratisyen hekim sayısını, D3: i küçük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen hemşire sayısını, D4: i küçük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye diğer sağlık personeli sayısını, D6: i küçük ilinin t dönemdeki 1000 kişiye düşen poliklinik başvuru sayısı ve D8: i küçük ilinin t dönemdeki aile hekimi birim sayısını göstermektedir. Model-I ve Model-II'deki denklemlerde η_i gözlenemeyen yatay kesit etkileri, γ_t gözlenemeyen zamandan kaynaklı etkileri, ε_{it} hata terimi bileşenleri, i birimi (büyük veya küçük il) ve t ise zamanı (yıl) boyutunu ifade etmektedir. Modellerde η_i ve γ_t sabit olduğu varsayılmaktadır.

3. BULGULAR

Araştırmanın amacı, hekimlik mesleğinin büyük ve küçük illerde cerrahi girişimlere olan etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın amacı nüfus potansiyeline göre Türkiye'nin büyük ve küçük illerinde hekimlik mesleğinin sağlık hizmeti tüketimine katkısını ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın bu bölümünde büyük ve küçük illere ait bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Büyük ve Küçük İllere İlişkin Korelasyon Matrisi

Model-I (Büyük İl)							
Değişkenler	D7	D1	D2	D4	D5	D6	D8
1000 Kişiye Düşen Ameliyat Sayısı (D7)	1						
1000 Kişiye Düşen Uzman Hekim (D1)	0,585	1					
1000 Kişiye Düşen Pratisyen Hekim (D2)	0,021	-0,183	1				
1000 Kişiye Düşen Diğer Sağlık Personeli Sayısı (D4)	0,631	0,528	0,354	1			
1000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı (D5)	0,771	0,541	0,226	0,734	1		
1000 Kişiye Düşen Poliklinik Başvuru Sayısı (D6)	0,534	0,366	0,237	0,502	0,443	1	
Aile Hekimi Sayısı (D8)	0,033	0,444	-0,512	-0,211	-0,061	0,015	1
Model-II (Küçük İl)							
Değişkenler	D7	D1	D2	D3	D4	D6	D8
1000 Kişiye Düşen Ameliyat Sayısı (D7)	1						
1000 Kişiye Düşen Uzman Hekim (D1)	0,386	1					
1000 Kişiye Düşen Pratisyen Hekim (D2)	-0,070	0,636	1				
1000 Kişiye Düşen Hemşire (D3)	0,560	0,462	0,203	1			
1000 Kişiye Düşen Diğer Sağlık Personeli Sayısı (D4)	0,325	0,295	0,294	0,660	1		
1000 Kişiye Düşen Poliklinik Başvuru Sayısı (D6)	0,602	0,414	0,100	0,705	0,366	1	
Aile Hekimi Birim Sayısı (D8)	0,277	0,072	-0,239	0,131	-0,207	0,236	1

Tablo 2'de büyük ve küçük illere ilişkin korelasyon matrisi incelendiğinde, çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olabilecek aralıkta değer olmadığı görülmektedir. Model-I ve Model-II' de kullanılan değişkenlerin sonraki adımda incelenmesi uygun bulunmuştur.

Tablo 3. Büyük ve Küçük İllere İlişkin Kurulan Modelin Tahmin Testleri

DEĞİŞKENLER	Model-I		Model-II	
	Sabit Etkiler (SE)	Rassal Etkiler (RE)	Sabit Etkiler (SE)	Rassal Etkiler (RE)
1000 Kişiyeye Düşen Uzman Hekim (D1)	9,149 (8,949)	20,014*** (5,912)	6,076 (3,231)	14,493*** (2,890)
1000 Kişiyeye Düşen Pratisyen Hekim (D2)	-22,089 (11,252)	-33,357*** (11,171)	-13,185** (5,666)	-28,139*** (5,039)
1000 Kişiyeye Düşen Hemşire (D3)	-	-	-0,186 (2,438)	-0,351 2,267
1000 Kişiyeye Düşen Diğer Sağlık Personeli (D4)	-1,018 (2,698)	-1,173 (2,440)	2,902 (1,473)	2,612* 1,433
1000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı (D5)	-2,275 (2,220)	4,556** (1,862)	-	-
1000 Kişiyeye Düşen Poliklinik Başvuru Sayısı (D6)	0,007*** (0,007)	0,006*** (0,007)	0,004** (0,001)	0,004*** (0,001)
Aile Hekimi Birim Sayısı (D8)	-0,006 (0,003)	-0,005*** (0,001)	-0,178*** (0,055)	-0,017 0,029
Sabit	35,738*** (8,658)	17,987** (7,246)	37,968*** (4,794)	24,729*** (4,652)
Sigma_u				
Sigma_e				
r2	0,4		0,1	
F_f	15,0		19,0	
Score				
Lm		220,6		534,7
Chic2_c				
Hausman		40,9***		37,98***
P	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	240	240	408	408

Anlamlılık düzeyleri: *** p<.01, ** p<.05, * p<.1

Tablo 3'te verilen bilgilere göre, model-I ve model-II'de sabit etkiler (SE) ve rassal etkiler (RE) tahmin sonuçlarına yer verilmiştir ve bu modeller arasında tercih yapılmıştır. Buna göre, rassal ve sabit etkiler tahmincileri arasında uygun tercihin yapılması için Hausman Testi uygulanmıştır. Bu bağlamda H0 hipotezi iki modelde de reddedildiği için sabit etkiler tahmincisinin tutarlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Büyük ve Küçük İllere İlişkin Otokorelasyon, Değişen Varyans ve Birimler Arası Korelasyon Testleri

Testler	Model-I	Model-II
Otokorelasyon Testi		
Değiştirilmiş Bhargava vd. Durbin-Watson testi	0,87088144	0,96651916
Baltagi-Wu LBI testi	1,1621095	1,2426138
Wooldridge testi	F (1 29) = 9,179 Prob>chi2= 0.0051	F(1 50)=21,044 Prob>chi2= 0.0000
Sabit Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi		
Değiştirilmiş Wald Testi x^2 ($p>x^2$)	Chic2 (13) = 4501,79 Prob>Chic2 = 0.000	Chic2 (13) = 3293,75 Prob>Chic2 = 0.000
Birimler Arası Korelasyon Testi		
Pesaran (2004) Testi	1,478 Prob = 0.1394	4,680 Prob = 0.0000

Tablo 4'te araştırma kapsamında birimlere göre otokorelasyonu sınamak için LBT Testi, DW Testi ve Wooldridge Testleri, sabit etkiler modelinde değişen varyans sonunu sınamak için Değiştirilmiş Wald Testi yapılmıştır. Model-I ve model-II'ye göre, otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olduğu ve model-I'de birimler arası yatay kesit bağımlılığın olmadığı, model-II'de yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Otokorelasyon, değişen varyans sorunu ve yatay kesit bağımlılığı olması durumunda dinamik panel veri analizi modellerin yapılması uygundur. Ayrıca zaman boyutunun (T), birim boyutundan (N) küçük olması dinamik Sistem GMM modellerinin uygulanması güçlü tahminler vermektedir (Blundell ve Bond, 1998; González vd., 2019).

Tablo 5. Büyük İllere İlişkin Sistem GMM Tahmin Testleri

Modeller	Model-I		Model-II	
	Sistem GMM (1)	Sistem GMM (2)	Sistem GMM (1)	Sistem GMM (2)
Değişkenler	D10	D10	D7	D7
L.D7	0,070 (0,044)	0,049*** (0,009)	0,590*** (0,053)	0,576*** (0,026)
1000 Kişiyeye Düşen Uzman Hekim (D1)	32,993*** (6,547)	33,596*** (5,447)	13,071*** (3,797)	9,619*** (1,916)
1000 Kişiyeye Düşen Pratisyen Hekim (D2)	-35,575*** (9,679)	-42,146*** (5,927)	-26,970*** (6,689)	-22,158*** (3,091)
1000 Kişiyeye Düşen Diğer Sağlık Personeli (D4)	-7,221*** (2,348)	-5,150*** (1,008)	-1,903 (2,752)	-1,659 (1,139)
1000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı (D5)	0,890 (2,084)	1,479 (0,915)	1,698 (1,633)	1,526*** (0,454)
1000 Kişiyeye Düşen Poliklinik Başvuru Sayısı (D6)	0,009*** (0,006)	0,008*** (0,001)	0,003*** (0,001)	0,003*** (0,006)
Aile Hekimi Birim Sayısı (D8)	-0,017*** (0,004)	-0,017*** (0,002)	0,056 (0,056)	0,044** (0,021)
Sabit	18,489*** (6,541)	17,519*** (3,408)	1,596 (6,020)	5,106 (2,918)
Gözlem Sayısı	210	210	357	357
Araç Değişken Sayısı	34	34	34	34
Wald chi2
Prob>chi2
R-Kare
Sargan Testi				
Prob	0,000	0,7427	0,000	0,1510
Dinamik Model İçin Otokorelasyon Testi				
Sıra	Z/Prob>z		Z/Prob>z	
1	-0,58933//0,5556		-3,998/0,0001	
2	-0,70485//0,4809		-1,440/0,1497	

Tablo 5'te verilen model-I ve model-II' de büyük ve küçük illere ait analiz sonuçları verilmiştir. Buna göre, model-I'de kurulan Sistem GMM tahmincilerin tutarlılığı sınanmıştır. Bu bağlamda üç temel test uygulanmıştır. Bunlar, modelde kullanılan değişkenlerin anlamlılık düzeylerini test etmek için Wald Testi, modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerlilikleri için Sargan Testi ve modelde otokorelasyon problemi olup olmadığını test etmek için AR (1) ve AR (2) Testleri uygulanmıştır.

Wald Testine göre, model-I'de Sistem GMM (1) ve Sistem GMM (2) sonuçları tüm değişkenlerde anlamlı bulunmuştur. Sargan Testine göre, Sistem GMM (1) tahminci sonucu, H0 hipotezine göre reddedilmektedir. Modelde aşırı tanımlama kısıtı sorunu yoktur. Yani araç değişkenlerin geçerliliği olmadığı sonucuna varılmıştır. Böylelikle Sistem GMM (1) test sonucu geçersiz sayılmaktadır. Sistem GMM (2) tahminci sonucu H0 hipotezine göre reddedilmemiştir. Araç değişkenlerin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. AR (2) Testine göre, Sistem GMM (2) tahmincisinde ikinci düzeyde otokorelasyonun olmadığı sonucuna varılmaktadır. En nihayetinde, Sistem GMM (2) tahminciden elde edilen bulguların tutarlı ve geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sistem GMM (2) test sonucuna göre, 34 araç değişkeni kullanılmaktadır. Bağımlı değişken olarak kullanılan 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısına ait gecikmeli değer (L.D7), modelde bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda gecikmeli bağımlı değişkenin, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı çıktısını açıklamada anlamlı bulunmuştur. 1000 kişiye düşen yatak (D5) sayısı değişkeni hariç tüm açıklayıcı değişkenler anlamlı bulunmuştur. Diğer değişkenlerin etkisi sabitken, 1000 kişiye düşen uzman hekim (D1) değişkeninde 1 birimlik artış, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı değişkeninde 33,596 birimlik artış sağlamaktadır. Benzer şekilde diğer değişkenlerin etkisi sabitken 1000 kişiye düşen pratisyen hekim (D2) sayısı 1 birim artınca 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı değişkeni 42,146 birim oranında azalmaktadır. Benzer şekilde 1000 kişiye düşen diğer sağlık personeli (D4) sayısı 1 birim artınca, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı 5,150 birim oranında azalmaktadır. 1000 kişiye düşen poliklinik başvuru (D6) sayısı 1 birim artınca, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı değişkeni 0,008 birim oranında artmaktadır. Aile hekimi birim (D8) sayısı 1 birim arttırılınca, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı 0,017 birim oranında azalmaktadır. Büyük illerde uzman hekim, ameliyat sayısını diğer değişkenlere göre daha yüksek oranda artırırken, pratisyen hekim diğer tüm değişkenlere göre ameliyat sayısını daha yüksek oranda azaltmaktadır.

Benzer şekilde model-II' de Sistem GMM sonuçları verilmiştir. Sargan Testine göre, Sistem GMM (1) tahminci sonucu H0 hipotezine göre reddedilmektedir. Modelde aşırı tanımlama kısıtlamaların geçerli olmadığı yani değişkenlerin içsel olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile araç değişkenlerin geçerliliği olmadığı sonucuna varılmıştır. Böylelikle Sistem GMM (1) test sonucu geçersiz sayılmıştır. Sistem GMM (2) tahminci sonucu, H0 hipotezine göre reddedilmemiştir. Araç değişkenlerin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. AR (2) Testine göre, Sistem GMM (2) tahmincisinde ikinci düzeyde otokorelasyonun olmadığı sonucuna varılmaktadır. En nihayetinde, Sistem GMM (2) tahmincisinden elde edilen sonuçların tutarlı ve geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre, 1000 kişiye düşen hemşire (D3) sayısı, hariç tüm açıklayıcı değişkenler, bağımlı değişkeni açıklamada anlamlı bulunmuştur. Buna göre, 1000 kişiye düşen uzman hekim sayısı (D1), 1 birimlik arttırılınca, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı 9,619 birim artmaktadır. 1000 kişiye düşen pratisyen hekim (D2) sayısı 1 arttırılınca, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı 22,158 birim azalmaktadır. 1000 kişiye düşen diğer sağlık personeli (D4) sayısı, 1 birim arttırılınca 1000 kişiye ameliyat (D7) sayısı 1,526 birim artmaktadır. 1000 kişiye düşen poliklinik başvuru (D6) sayısı anlamlı ve düşük düzeyde bir etkiye sahiptir. Aile hekimi birim (D8) sayısı 1 birim arttırılınca, 1000 kişiye düşen ameliyat (D7) sayısı 0,044 birim artmaktadır. Diğer değişkenlere göre 1000 kişiye düşen uzman hekim sayısı (D1), 1000 kişiye düşen ameliyat sayısı (D7) değişkenini en fazla artırırken, 1000 kişiye düşen pratisyen sayısı (D2) 1000 kişiye düşen ameliyat sayısını (D7) diğer değişkenlere nispeten en fazla azaltmaktadır.

Tablo 6. Panel Veri Analizine İlişkin Modellerin Karşılaştırılması

Modeller	Model-I (Büyük İl) Sistem GMM (2)	Model-II (Küçük İl) Sistem GMM (2)
Değişkenler	D7	D7
L.D7	↑	↑
1000 Kişiyeye Düşen Uzman Hekim	↑	↑
1000 Kişiyeye Düşen Pratisyen Hekim	↓	↓
1000 Kişiyeye Düşen Hemşire	×	
1000 Kişiyeye Düşen Diğer Sağlık Personeli	↓	↑
1000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı		×
1000 Kişiyeye Düşen Poliklinik Başvuru Sayısı	↑	↑
Yatan Hasta Ortalama Kalış Günü		↑
Aile Hekimi Birim Sayısı	↓	

Tablo 6'da panel veri analizi modellerine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre, 1000 kişiye düşen uzman hekim sayısı (D1), hem büyük hem de küçük illerde 1000 kişiye düşen ameliyat sayısını (D7) arttırmaktadır. 1000 kişiye düşen pratisyen hekim sayısı (D2), büyük ve küçük illerde 1000 kişiye düşen ameliyat sayısı (D7) değişkenini azaltmaktadır. Büyük ve küçük iller üzerine kurulan modellere göre, büyük illerde uzman hekim sayısı, ameliyat oranını küçük illere göre çok daha fazla artırırken pratisyen hekim sayısı büyük illerde ameliyat oranını küçük illere kıyasla daha fazla azaltmıştır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, sağlık sisteminin önemli çıktılarından biri olan ameliyat göstergelerini etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu faktörler Türkiye'nin büyük ve küçük illerine göre ayrıştırılarak ortaya konulmuştur. Araştırmanın amacı, büyük ve küçük illerde cerrahi girişimlerinin etkilerini olası nedenlerle ortaya koymaktır. Araştırmada, panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri analizinden elde edilen bulgulara göre, model-I' de, Türkiye'nin büyük şehirlerinde, 2012-2019 yılları arası dönemde sağlık kurumlarındaki yatak sayısı ve poliklinik başvuru sayısı, ameliyat sayısını arttırmaktadır. Pratisyen hekim sayısının ise, ameliyat sayısını önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Model-II' de, Türkiye'nin küçük illerinde, 2012-2019 yılları arası dönemde sağlık kurumlarında uzman hekim, diğer sağlık personeli ve poliklinik başvuru sayısı, ameliyat sayısını arttırmıştır. Ancak pratisyen hekim sayısı, ameliyat sayısını önemli ölçüde azaltmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, sağlık sektöründe koruyucu hekimlik mesleği cerrahi girişimleri çeşitli sebeplerle azaltmıştır. Literatürde yapılan çalışmalar ile bu durumun olası nedenleri tartışılmıştır. Sebeplerinden biri pratisyen hekimlerin, sağlık hizmeti sunumundan önce ve sonra önemli görevler üstlendiğidir. Tababet Kanununun üçüncü maddesine göre, hastanın bakım hizmetlerinin yürütülmesinde, pratisyen hekimler küçük cerrahi işlemleri gerçekleştirebilir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 1928). Pratisyen hekimler, çok karmaşık ve profesyonel destek gerektiren cerrahi girişimler hariç, ameliyat öncesi ve sonrasında hastanın minimal bakım işlemlerini yapma sorumlulukları üstlenmesi, araştırmanın bulgularını desteklemektedir (Korkmaz, 2019). Pratisyen hekimlerin, koruyucu sağlık hizmetleri sunumunda önemli rolleri bulunmaktadır (Başak vd., 2002). Buna göre koruyucu sağlık hizmetlerinin artırılması ile birlikte ameliyat sayılarının azaltılabileceği ifade edilebilir. Çünkü birincil ve ikincil korunmalar ile halk sağlığının korunması ileri bir aşamada gereksiz ameliyatlara ve tedavileri azaltabilecektir. Bu durum daha az maliyetli koruyucu sağlık hizmetlerinin anlaşılması sağlayacak ve teknik verimsizliğe neden olan tedavi edici hizmetlere olan talebi azaltabilecektir. Toplumun sağlık statüsünü korumanın en önemli yöntemlerinden biri düşük maliyetli uygulamalar olan koruyucu sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlardır (Ağır ve Tıraş, 2018). Akman ve Kopuz tarafından yapılan bir çalışmanın bulgularına göre, koruyucu sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların, katastrofik sağlık harcamalarını oluşturan tedavi edici sağlık hizmetlerini, büyük oranda azalttığı görüşü savunulmaktadır (Akman ve Kopuz, 2021). Diğer bir çalışma bulgularına göre, Koruyucu sağlık hizmetleri her zaman tedavi edici sağlık hizmetlerinden daha üstün ileri sürülmektedir (Doğan vd., 2006). Bu veriler ışığında özellikle de Türkiye'deki sağlık politikalarının geleceğinin kanıta dayalı yönetim anlayışı ile belirlenmesi gerektiği ortadadır. Bu gerekliliğin Türkiye'nin yararına olacağı düşünülmektedir.

Tedavi edici sağlık hizmetlerinde, kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak için birey ve toplum sağlığı çeşitli yöntemlerle temelden korunmaktadır. Birey sağlığını korumanın yollarından biri aşılama değildir. Bulaşıcı hastalıklara karşı korunmanın artırılması sağlıklı nesiller meydana getirmede önemli bir rol oynamaktadır. Aşı uygulaması, koruyucu sağlık hizmetlerinin en temel basamaklarından birisi (Mühür vd., 2022) olduğu gibi bulaşıcı hastalıklara karşı korunmanın en etkili, güvenli ve ucuz yollarından biridir (Gülcü ve Arslan, 2018). Yılmaz diğerleri tarafından yapılan çalışmanın bulgularına göre, hastaların hekim tarafından aşılar konusunda bilgilendirilmesi, aşılama oranını arttırdığı ve tedaviye ihtiyaç duyulan hastalıkların görülme sıklığı azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz vd., 2018). Birey ve toplum sağlığını korumanın en temel diğer yollarından biri obezite ile mücadeledir. Ergül ve Kalkım (Ergül ve Kalkım, 2011) yapmış oldukları çalışmaya göre, obezitenin hipertansiyon, kardiyovasküler hastalıklar, tip 2 diabetes mellitus ve metabolik hastalıklarla sıkı bir ilişkisi olduğu rapor edilmiştir. Benzer şekilde, Yanikkerem (Yanikkerem, 2017) tarafından yapılan çalışmanın bulgularına göre obezite ve fazla kilolu olmak diyabet, koroner arter hastalıkları, hipertansiyon, hiperlipidemi, inme, enfarktüs, osteoartrit, endometrial, meme ve kolon kanserleri riskini arttırmaktadır. Obezite, tedavi edici sağlık hizmetlerinde önemli bir maliyet kalemi oluşturmaktadır. Yapılan bir çalışmada, obezite cerrahisi için katlanılan maliyetler, SGK tarafından karşılanan tutarın çok üstünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Obezite, tüm dünyada salgın şeklinde yayılmakta ve ülke ekonomilerine önemli yük oluşturmaktadır (Mermer, 2021). Bu yükün, teknik verimsizliği arttıracak şekilde düşünülmektedir. Teknik verimsizliğe sebebiyet verebilecek olan bu hastalık yüklerinin de azaltılması için gerekli adımların atılması elzem görünmektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik tedbirler, obezite ile mücadelenin temelini oluşturmaktadır (Tam ve Çakır, 2012). Dolayısı ile henüz obezite hastalık yükü ortaya çıkmadan bu hastalık yüklerinin ortaya çıkması önemlidir. Çünkü gerçek obeziteyi tedavi etmekten ziyade obeziteyi önlemek daha az maliyetlidir. Sağlıklı ve düzenli beslenme birey sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Günümüzde kentleşme, bilgisizlik, ekonomik yetersizlikler gibi çeşitli faktörlerin bileşeni olarak meydana gelen sağlıksız beslenme, bulaşıcı olmayan hastalıkların oranını arttırmıştır (Arıkan ve Perçinci, 2021). Beslenme biçiminin önemli olduğu koroner kalp hastalığı, kanser ve serebrovasküler hastalıklar sebebiyle 65 yaş ve

üzerindeki nüfusta ölüm oranını %75 oranında artırdığı ifade edilmektedir (Saraç ve Yılmaz, 2015). Sağlığı koruyucu ve geliştirici faaliyet ve davranışların artırılması ile birlikte hastanelerde tedaviye bağımlı olan bireylerin azaltılması sağlanacaktır. Hastanelerin üzerindeki iş yükünün azaltılması ile birlikte hekim ve diğer sağlık profesyonellerinin gerçek hastalar ile daha fazla ilgilenmesini sağlayacak ve gereksiz ameliyat ve tedavilerin önüne geçilecektir. Bu da verimsizliğin nedenlerinin azaltılmasını veya sıfırlanmasını sağlayacaktır. Sağlık okuryazarlığı, bireylerin hem sağlıklı davranış biçimleri edinmeleri hem de sağlığa karşı farkındalıklarını artırmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, büyük şehirlerde pratisyen hekim sayısı, ameliyat sayısını küçük şehirlere göre nispeten daha yüksek oranda azaltmıştır. Bu bağlamda büyük şehirlerdeki avantajlar/gelişmişlikler (özellikle sağlık okuryazarlık düzeyi vb. faktörler) bireysel sağlık farkındalıkları daha da artırdığı için ameliyat sayısı daha da azalacağı düşünülebilir. Sağlık okuryazarlık düzeyi arttıkça bireylerin sağlıklı davranış biçimleri sergiledikleri görülmüştür (Baydaş ve Yalman, 2021). Kuloğlu ve Uslu (Kuloğlu ve Uslu, 2022)' nun da bulgularına göre, benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Sağlık okuryazarlık düzeyleri artınca bireysel farkındalıklar arttığı için bireyler sağlıklarını en temelden koruma motivasyonuna girer ve böylelikle hastalıklarla mücadeleden ziyade sağlığın korunmasını ön plana çıkaracaklardır.

5. SONUÇ

Sağlık hizmeti sunumunda, tedavi öncesinde sağlığı koruma ve geliştirmede pratisyen hekimlerin, tedavi sonrasında uzman hekimlerin rolü yadsız bir gerçektir. Bu araştırmada büyük ve küçük illerde sağlık hizmetleri sunumunda pratisyen ve uzman hekimlerin sağlık sistemine katkıları incelenmiştir. Araştırmada, dinamik panel veri analizi yöntemlerinden biri olan Sistem GMM tahminci yöntemi kullanılmıştır. Bulgulara göre hem büyük hem de küçük illerde uzman hekim, poliklinik başvuru sayısı, diğer sağlık personeli ve ortalama kalış günü ameliyat sayısını artırırken pratisyen hekim göstergesi ameliyat oranını azaltmaktadır. Büyük ve küçük iller üzerine kurulan modellere göre, büyük illerde uzman hekim sayısı, ameliyat oranını küçük illere göre çok daha fazla artırmaktadır. Fakat pratisyen hekim sayısı büyük illerde ameliyat oranını küçük illere kıyasla daha fazla azaltmıştır. Sonuç olarak büyük illerde, tedavi edici sağlık hizmetleri sunumunda kritik öneme sahip uzman hekimler, pratisyen hekimlere göre daha fazla rol üstlendikleri düşünülse de pratisyen hekimler, koruyucu sağlık hizmetleri sunumunda hastalıkların erken teşhisi, hastalıkların önlenmesi ve etkin bir şekilde yönetilmesinde kilit öneme sahiptir. Koruyucu hekimlik vesilesiyle erken ve etkili müdahalelerle hastalıkların ilerlemesi durdurulabilir ya da tamamen önenebilir, böylece ameliyat gerektiren işlemleri minimize eder. Ayrıca koruyucu hekimlik, bireylerin sağlığını koruma ve farkındalık oluşturma, sağlık sektöründeki yükü azaltma ve sağlık tesislerinin maliyet etkinliğini sağlama açısından büyük öneme sahiptir. Bu yüzden sağlık politikaları yapımında ve bu politikaların uygulamasında koruyucu hekimlik mesleğine yapılan yatırımların artması uzun dönemde cerrahi işlemlerinin azalmasına ve böylece yüksek maliyet gerektiren sağlık harcamalarının kısılmasına katkı sağlayabilecektir.

Büyük illerde sağlık hizmetine erişiminde nitelikli insan gücünün varlığı, hastanelerin teknik alt yapısı ve yüksek teknolojisi ile donatılmış olması küçük illere kıyasla büyük illeri daha avantajlı konuma getirmiştir. Araştırmanın nihayetinde Türkiye’de sağlık hizmetine erişiminde illerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın eşit sağlık yatırımlarının ve fırsatlarının sağlanması elzemdir. Sağlık personellerinin büyük ve küçük iller farkına bakılmaksızın eşit dağıtılması ve uzun dönemli istihdamının teşvik edilmesinin sağlık hizmeti kalitesi ve hasta memnuniyeti açısından önemli bir yere sahiptir.

Büyük şehirlerde koruyucu sağlık hizmetlerine karşı farkındalık daha yüksektir. Bu nedenle sağlığı korunmanın tedaviden üstün olduğu ilkesinin dezavantajlı bölgelerde anlatılması ve bu düşüncenin tatbik edilmesi buna yönelik reform paketlerinin hazırlanması halk sağlığı açısından önem arz etmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. ve Tıraş, H. H. (2018). Türkiye’de sağlık harcama türlerinin değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KSÜSBD)*, 15(2), 643–670.
- Akbulut, H. ve Güran, M. C. (2015). Gelişmekte olan ülkelerde kamu transfer harcamaları ve büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri yöntemi ile uzun dönem analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 1–18.
- Akman, E. ve Kopuz, K. (2021). Katastrofik sağlık harcamalarında koruyucu sağlık hizmetlerinin rolü. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, 1, 1–14.
- Areliano, M. ve Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68, 29–51.
- Arıkan, S. ve Perçinci, N. B. (2021). Karbonhidratların kronik hastalıklarla ilişkisi ve tıbbi beslenme tedavisindeki rolü. *Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 37–50.
- Bahar, O. ve Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255265.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data* (3rd ed.). John Wiley and Sons Ltd., Chichester: Wiley.
- Başak, O., Atay, E. ve Polatlı, D. (2002). Birinci basamak sağlık hizmetleri ve aile hekimliği: Pratisyen hekimlerin yaklaşımları. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 6(1), 36–41.
- Baydaş, A. ve Yalman, F. (2021). Sağlık hizmetlerinin etkin yönetilmesi açısından sağlık okuryazarlık düzeyi ile sağlıklı yaşam biçimi davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 791-824.
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87, 115–143.
- Çetin, M. ve Seker, F. (2014). Ticari açıklık ve finansal gelişmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri üzerine dinamik panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 125–147.
- Doğan, H., Hot, İ. ve Kesmezacar, Ö. (2006). Difteri aşısı: Koruyucu hekimlik tarihinden bir örnek. *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 37(3), 110–114.
- Dökmen, G. (2012). Yolsuzlukların vergi gelirleri üzerindeki etkisi: Dinamik veri analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 41–51.
- Ekiyor, A. ve Uyanık H. H. (2018). Aile hekimliği uygulamasında hizmet sunucuların memnuniyet düzeylerinin demografik özellikleri açısından farklılıkları. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4(1), 94–108.
- Ergül, Ş. ve Kalkım, A. (2011). Önemli bir kronik hastalık: Çocukluk ve ergenlik döneminde obezite. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(2), 223–230.
- Eom, T. H., Lee, S. H. ve Xu, H. (2008). Introduction to panel data analysis: Concepts and practices, *Miller/Handbook of Research Methods in Public Administration*, AU5384_C032, 571.

- González, R. M., Marrero, G. A., Rodríguez-López, J. ve Marrero, Á. S. (2019). Analyzing CO2 emissions from passenger cars in europe: A dynamic panel data approach. *Energy Policy*, 129, 1271–1281. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.03.031>.
- Gülcü, S. ve Arslan, S. (2018). Çocuklarda aşı uygulamaları: Güncel bir gözden geçirme. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 34–43.
- Kerstens, K. ve Woestyne, V. D. I. (2014). Comparing malmquist and hicks–Moorsteen productivity indices: exploring the impact of unbalanced vs. balanced panel data. *European Journal of Operational Research*, 233(3), 749-758.
- Korkmaz, Y. (2019). Tıbbi konsültasyon ve kusurun paylaşılması sorunu. *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, 140, 239–302.
- Köse, A. (2022). Aile hekimliği performans sisteminin istatistiki bölge düzeyinde etkinlik analizi ile değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 303–323. <https://doi.org/10.21733/ibad.1095625>.
- Kuloğlu, Y. ve Uslu, K. (2022). Geleceğin sağlık çalışanlarında sağlık okuryazarlık düzeyinin sağlık algısı üzerindeki etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(1), 255–277.
- Mátyás, L. ve Sevestre, P. (2008). *The Econometrics of panel data: Fundamentals and recent developments in theory and practice*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Mermer, D. (2021). *Obezite cerrahisinin maliyet analizi ve sağlık kurumları üzerindeki ekonomik yükü* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Mühür, İ., Yılmaz, Ş. ve Soylu, Ş. (2022). Geçmişten günümüze aşı ve aşılama. *Journal of Medical Topics and Updates (Journal of MTU)*, 1(1), 32–36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6502826>
- Saraç, Z. F. ve Yılmaz, M. (2015). Yaşlılık ve sağlıklı beslenme. *Ege Tıp Dergisi*, 54, 1–11.
- Tam, A. A. ve Çakır, B. (2012). Birinci basamakta obeziteye yaklaşım. *Ankara Medikal Journal*, 12(1), 37–41.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (1928). Tababet ve Şuabatı San'atlarının tarzi icrasına dair kanun: 6514 sayılı kanun ile değişik halî. *Resmî Gazete: Kanun No: 1219* (Cilt: 9, Sayı: 3, s. 887–900).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). *Sağlık istatistikleri yıllıkları*. <https://www.saglik.gov.tr/TR-84930/saglik-istatistikleri-yilliklari.html> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. (2012). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/5111/0/istaturk2012pdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. (2013). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/5112/0/saglik-istatistik-yilligi-2013pdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/5119/0/yilliktrpdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (2015). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/23530/0/2015-yili29pdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. (2016). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/13183/0/sy2016turkcepdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, (2017). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/31113/0/111turkcesiydijiv1pdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, (2018). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/47155/0/siy2018---turkcepdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, (2019). *Sağlık istatistik yıllığı*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/40564/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf> adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Tunç, B. ve Eser, E. (2022). Birinci basamak sağlık hizmet kapsayıcılığının değerlendirilmesine yönelik yeni bir ölçeğin geliştirilmesi ve ön geçerliliğinin değerlendirilmesi. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 7(3), 476–496. <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.1110066>.
- Wang, F. (2018). The Roles of preventive and curative health care in economic development. *PLoS ONE*, 13(11), 1–12.
- Yanikkerem, E. (2017). Obezitenin kadın sağlığına etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 37–43.
- Yılmaz, T., Yılmaz, T. E., Ceyhan, Ş., Kasım, İ., Kaya, A., Odabaş, Ö. K., Sargın, Ö., Bahadır, A. ve Özkara, A. (2018). Evde sağlık hizmetleri birimlerine kayıtlı geriatrik hastalıkların influenza ve pnömokok aşısı ile aşılama durumları ve doktor önerisinin etkisi. *Ankara Medical Journal*, 18(3), 391–401. <https://doi.org/10.17098/amj.461416>.
- Zeren, F. ve Ergun, S. (2010). AB'ye doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen faktörler: Dinamik panel veri analizi. *Business and Economics Research Journal*, 1(4), 67–83.

ÖRGÜT İKLİMİ, PSİKOLOJİK SERMAYE VE İŞYERİ MUTLULUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ*

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANISATIONAL CLIMATE, PSYCHOLOGICAL CAPITAL AND WORKPLACE HAPPINESS

Öğr. Gör. Dr. Gönül GÜL EKŞİ¹

Doç. Dr. Ozan BÜYÜKYILMAZ²

ÖZ

Bu çalışmada örgütsel iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğu arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Ankara ilinde bir özel ve bir kamu üniversitesinde çalışmakta olan idari ve akademik personel üzerinde alan çalışması yapılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Toplam 713 idari ve akademik personelden toplanan veriler SPSS ve AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizlerde örgüt ikliminin sorumluluk, ödül, örgütsel destek, standartlar ve aidiyet boyutlarının işyeri mutluluğunun içsel motivasyon boyutunun üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Örgüt ikliminin örgütün yapısı, ödüllendirme, risk, samimiyet, standartlar ve aidiyet boyutlarının işyeri mutluluğunun işten soğutan duygular boyutunun üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Örgüt ikliminin örgüt yapısı, sorumluluk, standartlar ve aidiyet boyutlarının işyeri mutluluğunun destekleyici örgütsel deneyimler boyutu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Örgüt ikliminin ödül boyutunun işyeri mutluluğunun destekleyici olmayan örgütsel deneyimler boyutunun üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin bulunduğu ve çatışma boyutunun ise pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Örgüt ikliminin sorumluluk ve aidiyet boyutlarının psikolojik sermaye öz yeterlilik boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Örgüt ikliminin örgüt yapısı, örgütsel destek ve aidiyet boyutlarının psikolojik sermayenin umut boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt İklimi, Psikolojik Sermaye, İşyeri Mutluluğu.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M12, M19.

ABSTRACT

In the study, the relationship between organisational climate, psychological capital and workplace happiness is tried to be determined. For this purpose, a field study is conducted on administrative and academic staff working in a private and a public university in Ankara. The data are collected by questionnaire technique using convenience sampling method. The data collected from a total of 713 administrative and academic staff are analysed using SPSS and AMOS programs. In these analyses, it is found that the responsibility, reward, organisational support, standards and belonging dimensions of the organisational climate have positive and significant effects on the intrinsic motivation dimension of workplace happiness. Organisational structure, reward, risk, sincerity, standards and belongingness dimensions of organisational climate have negative and significant effects on the disengaging feelings dimension of workplace happiness. Organisational structure, responsibility, standards and belongingness dimensions of organisational climate have positive and significant effects on the supportive organisational experiences dimension of workplace happiness. It is found that the reward dimension of the organisational climate has a negative and significant effect on the non-supportive organisational experiences dimension of workplace happiness and the conflict dimension has a positive and significant effect. Responsibility and belonging dimensions of organisational climate have positive and significant effects on self-efficacy dimension of psychological capital. It is found that organisational structure, organisational support and belongingness dimensions of organisational climate have positive and significant effects on the hope dimension of psychological capital.

Keywords: Organizational Climate, Psychological Capital, Workplace Happiness.

JEL Classification Codes: M10, M12, M19.

* Bu çalışma Ozan BÜYÜKYILMAZ danışmanlığında Gönül Gül Ekşi tarafından hazırlanan ve 10.03.2023 tarihinde savunulan “Örgüt İklimi, Psikolojik Sermaye ve İşyeri Mutluluğu Arasındaki İlişkilerin Analizi” başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır. Çalışma için Karabük Üniversitesi Etik Kurulundan E-78977401-050.02.04-49433 sayılı ve 04.08.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, gonulguleksi@karatekin.edu.tr

² Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, ozanbuyukyilmaz@karabuk.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The purpose of the study is to determine the direction of the relationship between organisational climate, psychological capital and workplace happiness. Today, especially in the fields of psychology and organisational behaviour, it is seen that the causes and consequences of many attitudes in business life are investigated. Among these, organisational climate, psychological capital and workplace happiness are generally examined. Organisational climate is a result that balances the individual and organisational aspects of organisations as a social system and consists of employees and managers. This result includes the sharing of values, social standards and beliefs. Organisational climate directs organisational commitment, organisational creativity, effective communication, competition with other organisations as well as employee participation, motivation and productivity, psychological strength and happiness at work. For this reason, the psychological environment that exists in the organisation and the positive relations that employees who are satisfied with the organisational climate would establish with each other are reflected in the quality of the service provided. This situation is of great importance in terms of creating a peaceful, happy and quality environment created with the support of managers and colleagues.

Design/methodology/approach:

In this quantitative study, a questionnaire is used as a data collection technique. The questionnaire form used in the research consists of four parts. The first part includes the demographic characteristics of the respondents, the second part includes the organisational climate scale, the third part includes the psychological capital scale, and the fourth part includes the workplace happiness scale. Basic information about the scales in the questionnaire form is given in detail below. The organisational climate scale is developed by Yüksekbilgili (2016). The scale consists of 9 dimensions and 50 questions including organisational responsibility, organisational structure, risk taken by employees, rewarding, support provided by the organisation, sincerity, conflict within the organisation, standards and organisational identity/identity. Psychological Capital Scale is developed by Erkmen and Esen (2013). The scale has 18 items and 4 sub-dimensions. These sub-dimensions are as follows: optimism, hope, psychological resilience and competence. Workplace Happiness Scale is developed by Özdemir, Sever and Acar (2020). The 12 items are grouped under 4 sub-dimensions. Intrinsic Motivation, Feelings that Discourage Work, Supportive Organisational Experiences and Non-Supportive Organisational Experiences constitute the sub-dimensions of the workplace happiness scale. The data collected from academic and administrative staff are analysed and interpreted with SPSS and AMOS statistical package programmes. In this framework, firstly, "reliability" and "construct validity" features are analysed to determine whether the data collection tools used are standard and whether they show the ability to produce acceptable information in subsequent studies.

Findings:

A total of 713 people participate in the study. Of the participants, 41.1% (n=336) are female and 52.9% (n=377) are male. According to age ratios, 8.4% (n=60) are 30 years old or younger, 17.4% (n=124) are 31-35 years old, 19.6% (n=140) are 36-40 years old, 30.4% (n=217) are 41-45 years old, 24.2% (n=172) are 46 years old or older. In terms of educational status, it is seen that university (33.8%), master's (17%) and doctorate (38.4%) graduates are more common. 20.1% (n=143) of the participants work in science, 19.8% (n=141) in social sciences, 16.8% (n=120) in health sciences and 43.3% (n=309) in other fields. 47.4% (n=120) of the participants work in private universities and 52.6% (n=375) work in public universities. In private universities, 26.4% (n=188) are academic staff and 21% (n=150) are administrative staff. In state universities, 32.7% (n=233) are academic staff and 19.9% (n=142) are administrative staff. Considering the working time of the participants in the study in the profession and at the university; it can be said that those who have been working for 6-20 years are more concentrated. In addition, 30% (n=214) of the participants are administrative staff, 56.7% (n=404) are academic staff and 13.3% (n=95) are managers.

Conclusion and Discussion:

Regarding the effect of employees' perceptions of organisational climate on their perceptions of psychological capital, it is found that responsibility and belonging dimensions of organisational climate have positive and significant effects on the self-efficacy dimension of psychological capital. On the other hand, it is determined that organisational structure, reward, risk, sincerity, organisational support, standards and conflict dimensions do not have a significant effect on self-efficacy. It is found that organisational structure, organisational support and belongingness dimensions of organisational climate have positive and significant effects on hope dimension of psychological capital. On the other hand, it is determined that responsibility, reward, risk, sincerity, standards and conflict dimensions do not have a significant effect on hope. When the effect of employees' perceptions of psychological capital on their degree of happiness at workplace is analysed, it is seen that self-efficacy dimension of psychological capital has a positive and significant effect on intrinsic motivation dimension of workplace happiness. On the other hand, it is determined that the hope dimension does not have a significant effect on intrinsic motivation. Hope dimension of psychological capital has a negative and significant effect on the disengaging emotions dimension of workplace happiness. On the other hand, it is determined that the self-efficacy dimension does not have a significant effect on disengaging emotions. Self-efficacy and hope dimensions of psychological capital have positive and significant effects on the supportive organisational experiences dimension of workplace happiness.

1. GİRİŞ

İnsanlığın ve dolayısıyla toplumun gelişmesiyle birlikte ona ait örgütlenmelerde hayat bulup gelişmeye başlamıştır. İnsanlar tek başlarına istek ve ihtiyaçlarını karşılayamadığı için bir araya gelerek, ortak amaçlar çerçevesinde yeteneklerini, güçlerini, bilgilerini, becerilerini ve diğer kaynakları birleştirerek örgütleri oluşturmuşlardır. Söz konusu örgütlerde faaliyet gösteren insan kaynağı da tıpkı kurumlar gibi öneminden bir şey kaybetmeden varlığını sürdürmeye devam etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Diğer taraftan insanların maddi ve manevi güçleri, yetenekleri, bilgileri ve becerileri sayesinde de örgütler hayat bulmaktadır ve varlıklarını sürdürmektedirler. Zaman içerisinde fonksiyonları değişen örgütler özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde performans geliştirmek, üretkenliği arttırmak, yönetsel etkinliği sağlamak, kârı maksimize etmek, pazar payını artırarak diğer örgütlerin önüne geçmek gibi amaçlar edinmiş ve bunun için alternatif yollar aramaya başlamışlardır. Bu dönemde örgütteki işlerin yapılış biçimi, örgütün tümüne hakim olan temel değerler, davranış kalıpları ve örgütsel yaşamda kullanmakta olan somut nesnelere anlaşılmaları ve gerekli durumlarda değiştirilmesi seçilen alternatif yollardan biri olmuştur.

Yönetimde çağdaş tekniklerin gelişmesi ve kullanılmasıyla birlikte insana verilen değer de artış yaşanmıştır. Öte yandan da örgütlerdeki işlerin kaliteli ve verimli gerçekleşmesi için çalışanlara verilen görevlerin ve sorumlulukların da daha etkili olması istenmiş ve çalışanların, örgütün hedefleri doğrultusunda hareket etmesi istenmiştir. Ancak bunun sağlanabilmesi için çalışanların refahını belirleyen temel etmenlerin başında gelen ve örgüt tarafından düzenlenmiş olan iyi bir çalışma ikliminin sağlanmasının gerekli olduğu gün yüzüne çıkmıştır. İklim; çevredeki şeylerin nasıl algılandığına dair paylaşılan algı olarak değerlendirilmektedir. Örgüt iklimi ise, yönetsel ve bireysel düzeyler arasındaki çözümlenmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Örgüt iklimi bu özelliğinden dolayı örgütlerde oluşturulmak istenen pek çok olumlu çıktının üzerinde etkisinin olduğu merak edilmektedir. Dolayısıyla örgüt ikliminin, hem örgütün kendine ait bir kimlik kazanmasını, hem de çalışanların psikolojik anlamda davranışlarını etkilediği söylenebilir. Başka bir deyişle örgütün genelinde gözlemlenen davranışların daha da olumlu duruma getirilmesini ve iyileştirilmesini ifade eden psikolojik sermayeyi ve işyeri mutluluğu üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Psikolojik sermaye, bireyin kendine güvenini ve zor olan görevlerde başarılı olması için gereken çabayı gösterebilmesi, örgüt içinde başarılı olmak adına kendinden emin olabildiği, hedefleri gerçekleştirmek için yollar aramasını, meydana gelebilecek sıkıntı ve sorunlara karşı güçlü olması ve bu durumunu sürdürmesini ifade eden bir kavramdır. Psikolojik sermayenin olumlu psikolojik durumlara ve olumlu örgütsel davranışlara dayandığı söylenebilir. Bu yönüyle de psikolojik sermayeyi; bireyin hedeflere ulaşma noktasında başarıya odaklı olumlu şartları değerlendirmek ve hedeflere yönelmede motive olmuş bir biçimde azim ve çaba göstermesi olarak tanımlamak mümkündür. Mutluluk ise tarihi çok eskiye dayanan bir kavramdır genel bir tanımlamaya göre; bireyin olumlu duyguları ve bu olumlu duyguları yaşadığı anındaki durumudur. Bireyin yaşamış olduğu durumlara karşı duyduğu memnuniyeti, kendisini iyi hissetmesi mutluluğu tanımlayan önemli hususlardır. Küresel dünyada yoğun rekabet koşullarında örgütlerin ayakta kalabilmesi, faaliyetlerini sürdürebilmesi için çalışanlarından en yüksek performansı elde etmesi önemli bir zorunluluk haline gelmiştir. Çalışanların performansının artırılması noktasında önemli kavramların başlarında iş yeri mutluluğu kavramı gelmektedir. Yönetim literatüründe yapılan çok sayıda tanımlamalardan özetle iş yeri mutluluğu; çalışanın yaptığı işi keyifle yapması, yaptığı işten gurur duyması, gerekli sorumlulukları alabilmesi, daha kolay motive olabilen ve daha enerjik çalışanlar olarak tanımlanabilir.

Artan küresel rekabet ortamında, örgütlerde meydana gelen sürekli değişim ve yenilenme sürecinde örgütsel etkinliğin ve verimliliğin sağlanarak, korunması açısından örgütlerin en temel unsuru olan çalışanlar büyük önem taşımaktadır. Günümüzde çalışanların iş gücü, örgütün daha etkili faaliyet göstermesinde ve büyümesinde en önemli unsurdur. Artık küresel dünyada sermaye, örgütlerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde temel husus olduğu görüşü geçerliliğini kaybetmiş ve örgüt çalışanları daha önemli hale gelmiştir. Ancak; burada asıl belirleyici olan işgücünün motivasyonu ve moralidir. Yani; çalışanların daha verimli ve etkili çalışma yollarının bulunması ve uygulanmasıdır. Bu noktada karşımıza üç önemli kavram çıkmaktadır. Bu üç önemli kavram: örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve iş yeri mutluluğudur. Bu çalışmada örgütler için önemli olan bu üç kavram detaylı olarak ele alınmış ve aralarındaki ilişkiler incelenmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgüt İklimi Kavramı

Örgüt iklimi konusunda yapılan araştırmaların başlangıcı 1930'lara dayanmaktadır (Yumuk-Günay vd., 2017, s. 88). Bu tarihte yapılan ve Hawthorne tarafından öncülük edilen insan ilişkileri hareketinde bulunan yazarlar, "sert" fiziksel ortamın yerine "yumuşak" psikolojik duruma dikkatleri çekmişlerdir. Bu sayede örgüt iklimi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu alanda çalışmalarını başlatan ilk araştırmacı ise Kurt Lewin (1939) olarak görülmektedir. Lewin, ünlü "liderlik stili" çalışmasında, demokrasi, otokrazi ve laissez-faire (bırakınız yapsınlar!) şeklinde üç liderlik türünü uygulamış ve örgüt iklimi kavramını ilk defa kullanan kişi olmuştur. Ancak iklim kavramını tanımlayamamıştır (Zhang ve Liu, 2010). Örgüt iklimi tanımını kapsamlı tarzda yapan ilk kişi Argyris'tir (1958). Argyris örgütsel ortamın psikolojik yapısına vurgu yapmak için ilk defa "örgütsel iklim" kavramını kullanan kişi olmuştur (Tutar ve Altınöz, 2010, s. 198). Örgüt iklimi konusu, 1960 ve 1970'li yıllara insan ve örgütsel çevresi üzerine yapılmış olan araştırmalara egemen olmuştur (Schneider vd., 2013, s. 362). 1970'lerde Litwin ve Stringer örgüt ikliminin kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmuşlardır (Taştan ve Yurtkoru, 2018, s. 87). Örgüt iklimi, çevrede bulunan ve evrenle ilgili bazı güçlerin birleşimi veya etkileşimi sonucu ortaya çıkan coğrafi bölgeler iklimine veya hava tanımlarına benzetilebilmektedir. Bu çerçevede örgütsel yapıya uyarlandığı zaman, örgütü kapsayan yaygın atmosferin, moral düzeyinin, örgüt üyelerinin arasında iyi niyetin, aidiyet duygusunun gücü olarak anlam bulmaktadır (Yumuk-Günay vd., 2017, s. 88). İklim, örgütteki yaşamın göstergesi olan tutumların, duyguların ve davranışların bütünü olarak kabul edilmekte olup örgütte bulunan kişilerin algılarından ve anlayışlarından bağımsız olarak bulunmaktadır (Yiğit ve Yiğit, 2019, s. 187). Böyle olmasına rağmen üyelerin davranışları ve davranışlarının potansiyel sonuçları konusunda örgüt ile ilgili beklentileri için almış oldukları sinyaller neticesinde görünür hale gelmektedir (Scott ve Bruce, 1994, s. 582). Örgüt iklimi; iş çevresinin ve çevrede yaşayanların örgüt üyeleri ile ilgili doğrudan ve dolaylı etkilerinin üyeler tarafından algılanmasını, istekleri ve davranışları üzerindeki etkilerinin anlaşılmasını sağlayan bir olgudur (Genç ve Karcıoğlu, 2000, s. 21).

Örgütler, belli amaçlara ulaşmak için çalışanların çabalarının koordine edildiği birer yönetim işlevi; insan, teknoloji ve amaç boyutlarının etkileşime girdiği birer sistem; kişiliği belirlenmiş olan ve kendine has bir iklimi olan; çalışanları, çalışanlar arasındaki yetki ve iletişim ilişkilerini ve işleri kapsayan yapılardır (Yalçınsoy vd., 2017, s. 133). Bu açıdan çalışanların değerleri, tutum ve kişilikleri ile amaçları başta olmak üzere bazı temel özelliklerinin yanı sıra örgütün iklimini, kültürünü, değerlerini, amaçlarını ve normlarını simgeleyen çalışan-örgüt uyumu ve çalışanların mutluluklarını yükseltmektedir (Üstün ve Ersolak, 2020, s. 436). Bu nedenle her örgütün kendine özgü bir kültürünün ve ikliminin olduğu bilinmektedir (Arslan, 2001, s. 221). Örgütlerin sahip oldukları iklim türleri araştırmacılar tarafından değişik şekillerde sınıflandırılmıştır. Örnek olarak; Litwin ve Stringer (1968) liderlerin sahip oldukları özellikleri çerçevesinde yapmış oldukları sınıflandırmada; örgüt iklimini demokratik, başarıya yönelik iklim ve otokratik iklim şeklinde sınıflandırmışlardır. Örgüt iklimi ile ilgili olarak çalışma yapan Shadur (1999) örgüt iklimini; bürokratik, yenilikleri benimseyen ve destekleyici olmak üzere üç farklı şekilde gruplandırmışlardır. Günümüzde en çok kabul edilen sınıflandırmayı Halphin (1966) yapmıştır. Yazar örgüt iklimini; açık, kapalı, babacan, samimi, bağımsız ve kontrollü iklim olmak üzere altı farklı şekilde sınıflandırmıştır (Üstün ve Ersolak, 2020, s. 438).

Örgüt iklimi bir metafor olup gerçek (meteorolojik) iklimsel özellikler gibi ölçülebilir özellikleri bulunmaktadır. Örgüt iklimini gerçek iklimden ayrılan yönü daha çok kişilerin algılarıyla ölçülüyor olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı örgütün iklimi, söz konusu bireysel algıların kolektif bir ürünü şeklinde değerlendirilmektedir (Yiğit ve Yiğit, 2019, s. 187). Bir örgüt iklimi değerlendirilirken karşımıza bir buzdağı gibi iki bölüm çıkmaktadır. İlk bölüm hiyerarşiyi, örgütsel amaçları, performans standartlarını ve etkililik ölçümlerini içeren görülebilen veya ölçülebilen özellikleri içermektedir. İkinci bölüm ise, görülemeyen bölüm olup bu gizli bölümde örgüt iklimini şekillendiren soyut durumlar bulunmaktadır. Bu soyut durumlar; informel normlar, duygular, tavırlar, değerler ve doyum hissidir (Yüksekbilgili, 2017, s. 47). Olumlu bir örgüt ikliminin oluşturulduğu örgütlerde tüm üyeler birbirine karşı saygılı davranmakta; adil ve tutarlı bir yönetim politikası izlenmektedir (Yüksel ve Hayırsever, 2019, s. 402). Olumsuz örgüt ikliminin olduğu örgütlerde davranışsal sorunlar, düşük performans ve örgüte yabancılaşma gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Yüksel ve Hayırsever, 2019, s. 403). Nitekim Ghosh ve Joshi (2017, s. 153) olumlu örgütsel iklimin çalışma ortamının etkinleştirilmesi, motivasyona, iyi personel politikalarına, elverişli çalışma ortamına, faydaların sağlanmasına ve iş tatminine yol açacağını ifade etmektedir.

2.2. Psikolojik Sermaye Kavramı

Psikolojik sermaye, 1990'lı yıllardan sonra üzerinde ağırlıklı olarak durulmaya başlanan pozitif psikolojinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Pozitif psikolojik sermaye günümüzde örgütsel davranışın yanı sıra, insan kaynakları yönetiminde ve girişimcilikte olmak üzere pek çok alanda çalışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik sermayenin yenilikçi ortam sağladığı ve örgüt performansını etkilediği ifade edilmektedir (Anglin vd., 2018: 473). Psikolojik sermaye, örgütün genelinde gözlemlenebilen davranışların daha olumlu duruma getirilip ve iyileştirilmesini ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Temiz, 2016, s. 38). Psikolojik sermaye, bireyin kendine güvenini ve zor olan görevlerde başarılı olması için gereken çabayı göstermesi, mevcut durumda ve gelecekte başarıyı yakalayacağına inanması, hedefleri gerçekleştirmek için yollar aramasını, meydana gelebilecek sıkıntı ve sorunlara güçlü olması ve bu durumunu sürdürmesini ifade eden bir kavramdır (Luthans, 2012, s. 2). Psikolojik sermaye kavramı; beşerî, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç temel sermayeyi kapsayan bir kavramdır. Beşerî sermaye kişinin tecrübelerini, becerilerini, eğitim düzeyini, bilgi ve fikir gibi sahip olduğu değerleri ifade etmektedir. Sosyal sermaye; kişilerarası ilişkilerin ve ağların değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Ekonomik sermaye; mali ve varlıklar şeklinde kişinin elinde bulunan değerlerdir (Kaur ve Amin, 2017, s. 495). Psikolojik sermaye ise, bireyin bilgi düzeyine odaklanan birey sermayesinden, sahip olduğu farklı sermaye çeşitlerinden, kimlerle iletişimde olduğu ve kimleri tanıdığına odaklanan sosyal sermayeden oluşan bir yapıdır (Korucu, 2016, s. 35). Bu yapı, kişisel ve örgütsel gelişimi açıklayan diğer pozitif yapılardan ayıran yönleri vardır. Bunlar literatürün popüler olması, teorik altyapısı, araştırma ve geçerli ölçüm yöntemlerinin bulunmasıdır (Luthans vd., 2010, s. 44).

Pozitif psikolojik sermayenin boyutlarının her biri, daha önce çeşitli teoriler ve geçerli ölçütler çerçevesinde yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu boyutlar gelişim yönü açık olan çalışanların tutum, davranış ve performansları üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır (Avey vd., 2011, s. 130). Pozitif psikoloji alanında pek çok çalışması olan Luthans ve arkadaşları (2007) psikolojik sermayeyi ölçmek amacıyla daha önce tanımlanan bu boyutları iş ve örgüt çerçevesinde ele alarak yeni bir yapı ortaya koymuştur (Gohel, 2012, s. 35). Psikolojik sermaye Luthans tarafından öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık olmak üzere dört temel boyut altında ele alınmıştır. Günümüzde umut, iyimserlik, dayanıklılık ve öz-yeterlilik kavramları yüksek dereceli motivasyonel eğilimi ifade eden psikolojik sermayenin çekirdeğini oluşturmaktadır (Gooty vd., 2009, s. 354).

Psikolojik sermaye; iradi faaliyetler için izlenecek yollar (umut), görevi yerine getirebilecek güven ve inanç (öz-yeterlilik), olayların olumlu tarafını gözlemleyerek açıklama ve gelecekle ilgili olumlu beklentiler (iyimserlik), sıkıntılı ve riskli durumlardan kaçınmak (dayanıklılık) biçiminde tanımlanmaktadır. Psikolojik sermaye umut, öz yeterlilik, iyimserlik ve dayanıklılık kelimelerinin İngilizce karşılığı olan "HERO" (kahraman) kavramı ile karakterize edilmektedir. Kısacası, psikolojik sermayenin; bireyin kim olduğu (psikolojik benliği) ve kendini geliştirerek kim olabileceği (potansiyel benlik) konularını ifade eden bir kahramanlık olarak değerlendirilmektedir (Luthans, 2012: 2). Psikolojik sermayenin temelinde her ne kadar umut, iyimserlik, öz-yeterlilik ve dayanıklılık yer alsın da kavramın, diğer olumlu yapılar olan bilgelikten, duygusal zekâdan ve maneviyattan da destek aldığı söylenebilir (Avey vd., 2008, s. 706). Bu açıdan psikolojik sermaye, çalışanların yaratma isteğini, sorumluluk alma isteğini, sadakat duygusunu, yapılan işe karşı olumlu duygular beslemelerini ve aidiyetlerini artırmalarını sağlayan bir durumdur. Bu bakımdan, çalışanların olumlu özelliklerinin neler olduğunun açıklanması ve bunların ortaya çıkarılarak geliştirilmesi örgütsel anlamda değer yaratmaktadır (Sarıcı, 2015, s. 18). Sonuç olarak psikolojik sermayenin, çalışanların pozitif psikolojik gelişim durumlarını açıklayan bir kavram olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle çok boyutlu yapısı gereği çalışanın azim ve motivasyonundan kaynaklanan başarı olasılığını artıran bir gerçek olduğu ifade edilebilir (Luthans, 2012, s. 2).

Psikolojik sermayenin olumlu psikolojik durumların ve olumlu örgütsel davranışların köklerine dayandığı söylenebilir. Bu yönüyle psikolojik sermayeyi; bireyin hedeflere ulaşma noktasında başarıya odaklı olumlu şartları değerlendirmek ve hedeflere yönelmede motive olmuş bir biçimde azim ve çaba göstermesi olarak tanımlanabilir (Thompson vd., 2015, s. 187). Psikolojik sermaye gelişime ve değişime açık bir kavramdır. Dolayısıyla bu sermaye biçimi, çevreye ilişkin algılanan pozitif psikolojik algılamının sonucunda meydana gelen yenilikçi davranışların, düşüncelerin ve bireysel konuların iyileştirilmesi sürecidir (Woo ve Park, 2017, s. 25). Psikolojik sermayenin en temel noktası çalışanların neyi bildiği ve kimi tanıdığı sorusu değil, kendilerini nasıl tanımladıklarıdır (Kaya, 2016, s. 6). Başka bir deyişle psikolojik sermaye, beşerî sermayenin "ben kimim" sorusuna cevap aramanın ötesinde, bireyin gelişimsel anlamda "en iyi benliğim" ve "ben aslında kim oluyorum" sorularına cevap aramaktadır (Luthans vd., 2010, s. 42). Psikolojik sermaye iyimserlik, umut, öz yeterlilik ve dayanıklılıktan oluşan küresel bir

yapıdan oluştuğu için çalışanlarda psikolojik anlamda iyi olma, iş tatmini ve olumlu duygular yönünden katkıda bulunma gibi işlevlere sahiptir. Bu işlevinden dolayı psikolojik sermaye çalışanların farkındalıklarını arttırmalarını sağlamaktadır (Rodriguez-Carvajalvd., 2010, s. 239).

2.3. İşyeri Mutluluğu Kavramı

Yoğun rekabet koşullarında örgütlerin varlıklarını sürdürebilmesi, hedeflerini gerçekleştirebilmesi ve iş görenlerinden maksimum performans elde edebilmesi için mutluluk kavramı örgütler için de önemli bir hale gelmiştir. İşyerinde mutluluk hem çalışanlar hem de örgütler için son derece önemi olan bir kavramdır (Fisher, 2010; Simmons, 2014). Mutluluk kavramı ile ilgili farklı tanımlar yapıldığı gibi örgütsel mutluluk kavramı da araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır: Fisher'e göre (2010); "işte mutluluk", Pryce-Jones (2010); "işyeri mutluluğu", Bulut (2015) ise "örgütsel mutluluk" (Uyaroğlu, 2019, s. 34). Frey ve Stutzer (2001) "bireylerin toplam mutluluğunu etkileyen önemli bir unsur" olarak örgütsel mutluluk kavramını ele almıştır. Brief ve Weiss (2002) ile Fisher (2010) işyeri mutluluğunu; örgüt içinde olumlu bir atmosfer yaşadığı, olumlu duyguların olumsuz durumlardan daha sık hissedildiği duygu durumu biçiminde tanımlamışlardır. 2008'de çalışmalarına göre mutluluk, Paschoal ile Tamayo "yapılan işin anlamı, örgüt içerisindeki çalışanların yaşadığı duygu, mizah ve bireylerin kapasitelerini gerçekleştirme algısı" şeklinde ele alınmıştır. Başka bir tanımla, Pryce-Jones (2010) iş yeri mutluluğunu, hızlı bir şekilde çalışanların kariyerlerinde ilerlemesi, daha fazla yaratıcılık, daha fazla desteklenme, yüksek bir performans, iş arkadaşları ve yöneticileri ile olumlu ilişkilerin olması olarak tanımlamaktadır. Kjerulf (2014), yapmış olduğu işi keyif alarak yapmak, yapmış olduğu işten gurur duymak, sorumluluk almak, sürekli öğrenme ve gelişme isteğinde bulunmak, çalıştığı bireylerin eğlenceli insanlar olması, yapılan işe daha kolay motive olabilmek, daha enerjik ve dinamik olmak" şeklinde tanımlamıştır. İş yeri mutluluğunu, Bulut (2015), "bireysel ve çevresel faktörlerin iş görenlerin duygu durumlarına birlikte etkilemesi" olarak tanımlamıştır. İşyeri mutluluğu, Wesarat ve arkadaşlarına (2014) göre "kişilerin işlerinden ve yaşadıklarından elde ettikleri doyum" şeklinde ifade edilmiştir. Arslan (2018) ise işyeri mutluluğunu; "örgüt içinde çalışan bireylerin performanslarını maksimum yapan ve bireylerin mevcut kapasitelerinin açığa çıkarılmasını sağlayan zihinsel yapı" olarak tanımlamıştır.

Literatür detaylı olarak incelendiği zaman iş yeri mutluluğu olgusu duygusal, bilişsel ve kapasiteyi gerçekleştirme kavramları çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Kimi araştırmacılar işyerindeki mutluluk için sadece bireylerin duygu durumları temelinde meydana gelen değişimlere yoğunlaşırken (Daniels, 2000), diğer bazı araştırmacılar duygu durumunun yanında örgüt çalışanlarının mevcut iş kapasitelerinin gerçekleştirilmesi boyutunun da ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir (Waterman, 1993). Paschoal ve Tamayo (2008) ve Saenghiran (2013) ise işyeri mutluluğunu, iş yerindeki duygular ve potansiyelin gerçekleştirilmesi boyutuna ek olarak işin anlamlılığı boyutunu da dikkate alarak tanımlamıştır. Her ne şekilde ele alınırsa alınsın bireyler, mutlu ve daha iyi koşullarda yaşamak için daha olumlu örgüt şartlarında çalışmak istemektedirler (Gavin ve Mason, 2004). Bu yüzden işyeri mutluluğu, kişilerin bütünsel mutluluk seviyelerini değiştirebilecek değerli ve özgün bir faktör sayılabilmektedir (Frey ve Stutzer, 2001).

Esas itibariyle duygusal ve bilişsel olarak iki boyutta incelenen işyeri mutluluğu, duygusallık boyutu; olumlu ve olumsuz duygular olarak kendi içerisinde ikiye ayrılırken, bilişsel boyut; bireyin potansiyelini gerçekleştirilmesi ile ilgili bir durumdur (Kangal, 2013). Aşağıda söz konusu boyutlar detaylı olarak tanımlanmıştır. *Olumlu Duygular*; insanların mutlu hissetmelerini sağlayan duygular, olumlu duygulardır. Bu duygular umut, neşe, sevinç, memnuniyet, gurur, huzur ve ilgi gibi hususlarla ortaya çıkmaktadır (Bulut, 2015). Bu duygular bireylerde memnuniyet duyma hissinin yaşanmasını sağlar ve bu maksimum seviyede mutluluk hissedildiğinin göstergesi olarak ifade edilmektedir (Warr, 2007). *Olumsuz Duygular*: Bu duygular, olumlu olanların tam tersi bir duyguyu ifade etmektedir ve bu duygular bireyleri mutsuz hissettirmektedir. Bunlara; üzüntü, stres, sıkıntı, kızgınlık, kıskançlık gibi örnekler verilebilmektedir (Bulut, 2015, s. 24). Olumsuz duyguları yaşayan bireyler memnun değildir ve huzursuzluk duymaktadırlar (Diener, 2000, s. 34). *Potansiyelin Gerçekleştirilmesi*; Diğer boyutlardan farklı bir şekilde örgütsel mutluluğun bilişsel tarafı ile ilgilidir. Bu boyut; kişni kendini tanıması ve özelliklerini bilmesi, duruma göre kendini geliştirmesi, potansiyelinin farkında olarak onu gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Warr, 2007).

Yapılan araştırmalar örgütsel mutluluğun sadece olumlu duygulardan ibaret olmadığını, iş görenlerin performans ve üretkenlikleri noktasında da etkilerinin olduğunu göstermiştir (Quick ve Quick, 2004; Rego ve Cunha, 2009; Pryce-Jones, 2010, s. 3-4). Diğer taraftan örgütsel stres kaynaklı mutsuzluk durumunun; üretim kaybı, performans düşüklüğü, kaza risklerinde artış, insan ilişkilerindeki bozulmalar vs. noktasında çalışanları ve örgüt yönetimlerini

olumsuz yönde etkilemektedir. Örgüt çalışanları örgütsel anlamda mutlu olmayı önemsemekte ve örgütleri için potansiyellerini en üst düzeye çıkartmayı ve mutlu olmayı amaçlamaktadırlar (Warr, 2007). İşyeri mutluluğu bu noktada devreye girerek iş görenlerin ve örgütün hedeflerini uzlaştırarak yönetsel ve örgütsel faaliyetler kaynaklı sorunların çözülmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışanlarının mutluluğunu önemseyen bir yönetici, makam odasından ayrılarak örgüt çalışanları ile birlikte zaman geçirmeye ve örgüt çalışanları ile daha iyi iletişim kurmaya çalışır. Örgüt çalışanlarının duygu ve düşüncelerini önemsemeye yönelik girişimleri ile çalışanlarının kendilerini daha değerli hissetmelerini ve daha mutlu bir şekilde çalışmalarını da sağlamış olur. Çalışanların hislerine ve bilişsel yönlerine hitap eden bu uygulamaların örgütlerin ortak amaçlara başarılı bir şekilde ulaşmasını da kolaylaştıracağı söylenebilmektedir (Korkut, 2019). Yapılacak bu çalışmalar örgütsel mutsuzluğa neden olan işgücü devir oranlarının da azalmasını sağlayacaktır. Faaliyetlerinde etkin olan bir örgüt ve insan kaynakları yönetimi; yeterli bilgi donanımına sahip, yetenekli, vizyon sahibi, gelişimlere açık olan, sorumluluk alan ve kendini örgütüne adanmış mutlu çalışanları örgüt bünyesinde tutmayı hedeflemektedir (Abraham, 2015). Gavin ve Mason (2004) konuyu çalışma şartları bakımından ele alarak, örgütün çalışma şartlarının iyi olması gerektiğini ve daha iyi koşullarda çalışan kişilerin de kendilerini mutlu hissedebileceklerini belirtmiştir. Buna karşın örgütsel mutluluk kavramının önemini kavrayamayan birçok örgüt için iş görenlerin mutlulukları örgüt yöneticilerinin öncelikleri arasında bulunmaz (Csikszentmihalyi, 2004).

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Yapılmış olan bu çalışmanın amacı; örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğu arasındaki ilişkinin yönünü belirlemektir. Günümüzde özellikle psikoloji ve örgütsel davranış alanlarında iş hayatındaki pek çok tutumun nedenlerinin ve sonuçlarının araştırıldığı görülmektedir. Bunlardan genel olarak incelenenleri örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğudur. Örgütsel iklim, sosyal bir sistem olan örgütlerin bireysel ve örgütsel yönlerini dengeleyen ve çalışanlardan ve yöneticilerden oluşan bir sonuçtur. Bu sonuç değerlerin paylaşılmasını, sosyal standart ve inançlarını kapsamaktadır. Örgüt iklimi örgüte bağlılığı, örgütsel yaratıcılığı, iletişimin etkili olmasını, diğer kurumlarla rekabet etmenin yanı sıra çalışanların katılımını, motivasyonunu ve verimliliğini, psikolojik olarak güçlü olmalarını ve işyerinde mutlu olmalarına yön vermektedir. Bu nedenle örgütsel anlamda var olan psikolojik ortam ve örgütsel iklimden memnun olan çalışanların birbirleriyle kuracakları olumlu ilişkiler, verilmekte olan hizmetin de kalitesine yansımaktadır. Bu durum yöneticilerin ve iş arkadaşlarının desteğini alarak oluşturulan ortamın huzurlu, mutlu ve kaliteli ortamın yaratılması açısından büyük önem taşımaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın ana kitlesi; Ankara'da bir devlet bir özel üniversitede çalışan idari ve akademik personellerdir. Alan çalışmasının yapıldığı iki üniversitede 2022 yılı itibariyle yaklaşık olarak 3000 idari personel ve 4500 akademik personel olmak üzere toplam 7500 kişinin çalıştığı ilgili birimlerden öğrenilmiştir. Ancak evrende bulunan bütün kişilere ulaşmak zor olduğu gibi onlardan başka yollarla bilgi toplamak da çok zor olmuştur. Bu nedenden dolayı bu çalışmada tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden biri olan kolayda örneklem yöntemi ile veriler toplanmıştır. Evren büyüklüğü dikkate alınarak toplam 713 kişi araştırmaya dâhil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Analizi

Bu nicel çalışmada veri toplama tekniği olan anket kullanılmıştır. Çalışma için Karabük Üniversitesinden 28.07.2021 Tarih, 2021/07 toplantı numaralı ve 15 Sayılı Etik Kurul Kabul Kararı alınmıştır. Araştırmada yapılmış anket formu dört kısımdan oluşmuştur. İlk bölümde ankete katılanların demografik özellikleri, ikinci bölümde örgüt iklimi ölçeği, üçüncü bölümde psikolojik sermaye ölçeği ve dördüncü bölümde işyeri mutluluğu ölçeği bulunmaktadır. Anket formunda yer alan ölçeklerle ilgili temel bilgiler aşağıda detaylı bir biçimde verilmiştir. Örgüt iklimi ölçeği Yüksekbilgili (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek; örgütsel sorumluluk, örgütsel yapı, çalışanların aldıkları risk, ödüllendirme, örgüt tarafından sağlanan destek, samimiyet, örgüt içindeki anlaşmazlık, standartlar ve örgütsel kimlik/aidiyet olmak üzere 9 boyut ve 50 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach's Alfa katsayısı 0,857 olarak tespit edilmiştir. Psikolojik Sermaye Ölçeği Erkmen ve Esen (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin 18 madde ve 4 alt boyutu vardır. Bu alt boyutlar şu şekildedir: iyimserlik, umut, psikolojik dayanıklılık ve yeterlidir. Psikolojik sermaye ölçeği için yapılan açımlayıcı faktör analizinde, KMO değeri 0,60'tan büyük ve Bartlett testi değeri de anlamlı çıkmıştır. Yazarlar öz-yeterlilik, umut ve iyimserlik olmak

üzere üç boyut elde etmiştir. Bu çalışmada ölçeğin genel güvenilirliği 0,886 olarak tespit edilmiştir. İşyeri Mutluluğu Ölçeği ise Özdemir, Sever ve Acar (2020) tarafından geliştirilmiştir. 12 madde kendi içerisinde 4 alt boyut altında gruplanmıştır. İçsel Motivasyon, İşten Soğutan Duygular, Destekleyici Örgütsel Deneyimler ve Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler işyeri mutluluk ölçeğinin alt boyutlarını oluşturmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılığa ilişkin güvenilirlik katsayıları ise İçsel Motivasyon alt boyutu için 0,84; İşten Soğutan Duygular algı alt boyutu için 0,75; Destekleyici Örgütsel Deneyimler alt boyutu için 0,81; Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler alt boyutu için ise 0,82 olarak belirlenmiştir.

Akademik ve idari personelden toplanan veriler SPSS ve AMOS istatistik paket programı ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle kullanılmış olan veri toplama araçlarının standart olup olmadıkları ve sonraki çalışmalarda kabul edilir bilgiler üretme yeteneği gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla “güvenirlilik” ve “yapısal geçerlilik” özellikleri analiz edilmiştir. Güvenirlilik için literatürde çokça kabul gören Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Yapısal geçerlilik için ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik ve yapısal geçerliliği test edildikten sonra verilerin değerlendirilmesinde ilk adımlardan biri olan betimleyici analizler yapılmıştır. Bu çerçevede katılımcıların örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğuna ilişkin ifadelerle verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerden sonra örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu doğrultuda Pearson Korelasyon testi ile ilişki incelenmiştir. Son aşamada ise hipotezlerin kabul edilip edilmediğini belirlemek için regresyon analizi yapılmış ve ortaya çıkan bulgular ilgili literatür çerçevesinde yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Örneklemin Demografik Dağılımı

Araştırmanın bu kısmında çalışmaya katılan kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim durumlarına, çalıştıkları alana, çalıştıkları kuruma, çalıştıkları birime, meslek ve kurumda çalışma sürelerine ile statülerine göre dağılımları belirlenmiştir. Tablo 1’de araştırma örneklemine ilişkin tanımlayıcı bilgilere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Dağılımı

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Kadın	336	47,1
	Erkek	377	52,9
Yaş	30 ve 30 yaşın altı	60	8,4
	31-35 yaşlar arası	124	17,4
	36-40 yaşlar arası	140	19,6
	41-45 yaşlar arası	217	30,4
	46 ve 46 yaşın üstü	172	24,2
Eğitim Durumu	Lise ve altı	77	10,8
	Üniversite	241	33,8
	Yüksek lisans	121	17,0
	Doktora	274	38,4
Çalıştığı Alan	Fen bilimleri	143	20,1
	Sosyal bilimler	141	19,8
	Sağlık bilimleri	120	16,8
	Diğer	309	43,3
Çalıştığı Kurum	Özel üniversite	338	47,4
	Devlet üniversitesi	375	52,6

Değişken	Kategori	N	%
Çalıştığı Birim	Akademik personel (Devlet)	233	32,7
	İdari personel (Devlet)	142	19,9
	Akademik personel (Özel)	188	26,4
	İdari personel (Özel)	150	21,0
Meslekte Tecrübe Süresi	5 ve 5 yıl altı	59	8,3
	6-10 yıllar arası	178	25,0
	11-15 yıllar arası	266	37,3
	16-20 yıllar arası	145	20,3
	21 ve 21 yıl üstü	65	9,1
Üniversitede Çalışma Süresi	5 yıl ve altı	81	11,4
	6-10 yıl arası	175	24,5
	11-15 yıl arası	268	37,6
	16-20 yıl arası	129	18,1
	21 yıl ve üstü	60	8,4
Statü	İdari Personel (Memur)	214	30,0
	Akademik Personel	404	56,7
	Yönetici	95	13,3
Toplam		713	100

Araştırmaya toplam 713 kişi katılmıştır. Katılımcıların %41,1'i (n=336) kadın ve %52,9'u (n=377) erkektir. Yaş oranlarına göre; %8,4'ü (n=60) 30 yaş ve altında, %17,4'ü (n=124) 31-35 yaşlarında, %19,6'sı (n=140) 36-40 yaşlarında, %30,4'ü (n=217) 41-45 yaşlarında, %24,2'si (n=172) 46 ve üzeri yaşındadır. Eğitim durumu itibarıyla üniversite (%33,8), yüksek lisans (%17) ve doktora (%38,4) mezunlarının daha yoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların %20,1'i (n=143) fen bilimleri, %19,8'i (n=141) sosyal bilimler, %16,8'i (n=120) sağlık bilimleri, %43,3'ü (n=309) diğer alanlarda çalışmaktadır. Katılımcıların %47,4'ü (n=120) özel üniversitelerde ve %52,6'sı (n=375) devlet üniversitelerinde çalışmaktadır. Özel üniversitelerde çalışanların %26,4'ü (n=188) akademik personel ve %21'i (n=150) idari personeldir. Devlet üniversitelerinde çalışanların %32,7'si (n=233) akademik personel ve %19,9'u (n=142) idari personeldir. Araştırmaya katılan kişilerin meslekteki ve üniversitedeki çalışma sürelerine bakıldığında; 6-20 yıldır çalışanların daha yoğunlukta olduğu söylenebilir. Ayrıca çalışmaya katılanların %30'u (n=214) idari personel, %56,7'si (n=404) akademik personel ve %13,3'ü (n=95) yönetici olarak çalışmaktadır.

4.2. Ölçeklerin Yapı Geçerliliği

4.2.1. Örgüt İklimi Ölçeğinin Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliliği analizi için ilk olarak örgüt iklimi ölçeğinde bulunan dokuz boyuta ilişkin 50 ifadenin dahil edildiği ölçüm modeli oluşturulmuştur. Modelde yer alan değişkenin hata terimleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltmeler kapsamında örgüt yapısı boyutundaki ÖRGYAPISI1 ile ÖRGYAPISI2, ÖRGYAPISI 4 ile ÖRGYAPISI5; sorumluluk boyutunda SORUMLULUK2 ile SORUMLULUK3; ödül boyutunda ÖDÜL2 ile ÖDÜL6; örgütsel destek boyutunda ÖRGDESTEK3 ile ÖRGDESTEK5; çatışma boyutunda ÇATIŞMA1 ile ÇATIŞMA2 ifadelerinin hata terimleri arasında kovaryans atanmıştır. Düzeltmelerin ardından örgüt iklimi ölçeği için ölçüm modeli bulguları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Örgüt İklimi Ölçeği Ölçüm Modeli Sonuçları

Örgüt İklimi Ölçek İfadeleri	Faktör Yüğü	Standart Hata	t-değeri	R ² değeri
<i>Örgüt Yapısı</i>				
1 ÖRGYAPISI1	0,953**	0,021	48,778	0,907
2 ÖRGYAPISI2	0,961**	0,020	50,516	0,924
3 ÖRGYAPISI3	0,956**	0,021	49,371	0,913
4 ÖRGYAPISI4	0,919**	0,022	43,119	0,844
5 ÖRGYAPISI5	0,930**	0,019	50,673	0,865
6 ÖRGYAPISI6	0,933**	0,022	45,292	0,870
7 ÖRGYAPISI7	0,912**	0,017	58,903	0,832
8 ÖRGYAPISI8	0,917**	-	-	0,841
<i>Sorumluluk</i>				
9 SORUMLULUK1	0,785**	-	-	0,616
10 SORUMLULUK2	0,752**	0,046	21,192	0,566
11 SORUMLULUK3	0,759**	0,045	21,420	0,575
12 SORUMLULUK4	0,844**	0,045	24,492	0,712
13 SORUMLULUK5	0,792**	0,048	22,660	0,628
14 SORUMLULUK6	0,767**	0,050	21,783	0,589
15 SORUMLULUK7	0,749**	0,046	21,134	0,560
<i>Ödül</i>				
16 ÖDÜL1	0,874**	-	-	0,764
17 ÖDÜL2	0,790**	0,034	26,522	0,623
18 ÖDÜL3	0,880**	0,030	32,388	0,775
19 ÖDÜL4	0,841**	0,032	29,690	0,707
20 ÖDÜL5	0,860**	0,030	30,980	0,740
21 ÖDÜL6	0,763**	0,034	25,024	0,582
<i>Risk</i>				
22 RİSK1	0,742**	-	-	0,551
23 RİSK2	0,802**	0,058	20,771	0,643
24 RİSK3	0,821**	0,058	21,253	0,675
25 RİSK4	0,755**	0,062	19,533	0,570
26 RİSK5	0,762**	0,058	19,712	0,580
<i>Samimiyet</i>				
27 SAMİMİYET1	0,802**	-	-	0,642
28 SAMİMİYET2	0,863**	0,042	26,284	0,745
29 SAMİMİYET3	0,854**	0,043	25,918	0,729
30 SAMİMİYET4	0,825**	0,042	24,751	0,681
31 SAMİMİYET5	0,786**	0,043	23,217	0,618
<i>Örgütsel Destek</i>				
32 ÖRGDESTEK1	0,962**	-	-	0,925
33 ÖRGDESTEK2	0,942**	0,017	57,106	0,887
34 ÖRGDESTEK3	0,924**	0,019	51,835	0,854
35 ÖRGDESTEK4	0,958**	0,016	62,583	0,917
36 ÖRGDESTEK5	0,943**	0,017	57,362	0,889

Örgüt İklimi Ölçek İfadeleri	Faktör Yüğü	Standart Hata	t-değeri	R ² değeri
<i>Standartlar</i>				
37 STANDARTLAR1	0,891**	-	-	0,794
38 STANDARTLAR2	0,913**	0,028	38,377	0,834
39 STANDARTLAR3	0,872**	0,027	34,332	0,760
40 STANDARTLAR4	0,928**	0,027	39,998	0,861
41 STANDARTLAR5	0,888**	0,028	35,851	0,789
42 STANDARTLAR6	0,901**	0,028	37,165	0,813
<i>Çatışma</i>				
43 ÇATIŞMA1	0,634**	-	-	0,402
44 ÇATIŞMA2	0,713**	0,055	21,192	0,508
45 ÇATIŞMA3	0,947**	0,089	16,562	0,896
46 ÇATIŞMA4	0,690**	0,073	15,734	0,476
<i>Aidiyet</i>				
47 AİDİYET1	0,818**	-	-	0,668
48 AİDİYET2	0,583**	0,043	15,607	0,340
49 AİDİYET3	0,816**	0,043	23,076	0,665
50 AİDİYET4	0,829**	0,042	23,432	0,687

*p<0,05; **p<0,01; N=713

Tablo 2'ye bakıldığında; modeldeki tüm ifadeler için hesaplanan t-değerinin 2,56'dan büyük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, tüm ifadeler için faktör yükünün 0,01 anlamlılık seviyesinde geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Ölçüm modeli faktör yüklerine bakıldığında, tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0,50'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda örgüt yapısı boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,912-0,961 arasında, sorumluluk boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,749-0,844 arasında, ödöl boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,763-0,880 arasında, risk boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,742-0,821 arasında, samimiyet boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,786-0,863 arasında, örgütsel destek boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,924-0,962 arasında, standartlar boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,872-0,928 arasında, çatışma boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,634-0,947 arasında ve aidiyet boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,583-0,829 arasında değişmektedir.

Örgüt iklimi ölçeği ölçüm modeline için tespit edilen uyum iyiliğini gösteren değerler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Örgüt İklimi Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Kriterleri	Uyum İyiliği Değeri	Kabul Edilme Şartı
Ki-Kare Uyum Testi (χ^2/sd)	(1839,518/1131) 1,626	≤ 5
Uyum İyiliği İndeksi (gfi)	0,907	$\geq 0,850$
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (agfi)	0,895	$\geq 0,850$
Normlandırılmış Uyum İndeksi (nfi)	0,949	$\geq 0,900$
Tucker-Lewis İndeksi (tli)	0,978	$\geq 0,900$
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (cfi)	0,979	$\geq 0,900$
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (rmsea)	0,030	$\leq 0,080$

Örgüt iklimi ölçeği için gerçekleştirilen ölçüm modelindeki uyum iyiliği değerlerine bakıldığında, hepsinin kabul şartının üzerinde olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında, doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 50 ifadeden oluşan ve 9 boyuttan oluşan örgüt iklimi ölçeğinin yapı geçerliliği sağlanmıştır.

4.2.2. Psikolojik Sermaye Ölçeğinin Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliliği analizi için ikinci olarak psikolojik sermaye ölçeğinde bulunan üç boyuta ilişkin 18 ifadenin dahil edildiği ölçüm modeli oluşturulmuştur. Modelde yer alan değişkenin hata terimleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltmeler kapsamında özyeterlilik boyutundaki ÖZYETERLİLİK4 ile ÖZYETERLİLİK5, ÖZYETERLİLİK7 ile ÖZYETERLİLİK8; umut boyutunda UMUT1 ile UMUT3 ifadelerinin hata terimleri arasında kovaryans atanmıştır. Düzeltmelerin ardından psikolojik sermaye ölçeği için ölçüm modeli bulguları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik Sermaye Ölçeği Ölçüm Modeli Sonuçları

Psikolojik Sermaye Ölçek İfadeleri	Faktör Yükü	Standart Hata	t-değeri	R ² değeri
<i>Öz yeterlilik</i>				
1 ÖZYETERLİLİK1	0,803**	-	-	0,646
2 ÖZYETERLİLİK2	0,781**	0,041	23,491	0,610
3 ÖZYETERLİLİK3	0,795**	0,038	24,075	0,632
4 ÖZYETERLİLİK4	0,783**	0,039	23,583	0,613
5 ÖZYETERLİLİK5	0,746**	0,042	22,129	0,557
6 ÖZYETERLİLİK6	0,794**	0,040	24,023	0,630
7 ÖZYETERLİLİK7	0,821**	0,040	25,158	0,674
8 ÖZYETERLİLİK8	0,803**	0,041	24,414	0,645
9 ÖZYETERLİLİK9	0,787**	0,041	23,761	0,620
<i>Umut</i>				
10 UMUT1	0,898**	-	-	0,806
11 UMUT2	0,910**	0,028	38,914	0,829
12 UMUT3	0,905**	0,029	38,294	0,818
13 UMUT4	0,907**	0,032	38,507	0,822
14 UMUT5	0,886**	0,032	36,370	0,785
15 UMUT6	0,914**	0,031	39,307	0,835
16 UMUT7	0,851**	0,034	33,131	0,725
<i>İyimserlik</i>				
17 İYİMSERLİK1	0,385	-	-	0,149
18 İYİMSERLİK2	1,692	1,938	0,116	1,864

*p<0,05; **p<0,01; N=713

Tablo 4'e bakıldığında modeldeki öz yeterlilik ve umut boyutları için tüm ifadeler için hesaplanan t-değerinin 2,56'dan büyük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, tüm ifadeler için faktör yükünün 0,01 anlamlılık seviyesinde geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Buna karşılık iyimserlik boyutundaki iki ifadenin de 1,96'dan büyük t-değerine sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, iyimserlik boyutunun ölçümüne ilişkin geçerliliğin sağlanmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bundan sonraki analizlerde psikolojik sermaye ölçeği içerisindeki iyimserlik boyutu kapsam dışında bırakılmış, bu boyut sonraki testlere dahil edilmemiştir. Ölçüm modeli faktör yüklerine bakıldığında, öz yeterlilik ve umut boyutları için tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0,50'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda öz yeterlilik boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,746-0,821 arasında ve umut boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,851-0,914 arasında değişmektedir.

Psikolojik sermaye ölçeği ölçüm modeline için tespit edilen uyum iyiliğini gösteren değerler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Psikolojik Sermaye Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Kriterleri	Uyum İyiliği Değerleri	Kabul Şartları
Ki-Kare Uyum Testi (χ^2/sd)	(381,734/97) 3,935	≤ 5
Uyum İyiliği İndeksi (gfi)	0,935	$\geq 0,850$
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (agfi)	0,909	$\geq 0,850$
Normlandırılmış Uyum İndeksi (nfi)	0,965	$\geq 0,900$
Tucker-Lewis İndeksi (tli)	0,968	$\geq 0,900$
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (cfi)	0,974	$\geq 0,900$
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (rmsea)	0,064	$\leq 0,080$

Psikolojik sermaye ölçeği için gerçekleştirilen ölçüm modelindeki uyum iyiliği değerlerine bakıldığında, hepsinin kabul şartının üzerinde olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında, doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçekte yer alan iyimserlik boyutu analiz dışında bırakılmıştır. Böylece 16 ifadeden oluşan ve 2 boyuttan oluşan psikolojik sermaye ölçeğinin yapı geçerliliği sağlanmıştır.

4.2.3. İşyeri Mutluluğu Ölçeğinin Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliliği analizi için son olarak işyeri mutluluğu ölçeğinde bulunan dört boyuta ilişkin 12 ifadenin dahil edildiği ölçüm modeli oluşturulmuştur. Modelde yer alan değişkenin hata terimleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve herhangi bir düzeltmeye ihtiyaç olmadığı belirlenmiştir. İşyeri mutluluğu ölçeği için ölçüm modeli bulguları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. İşyeri Mutluluğu Ölçeği Ölçüm Modeli Sonuçları

İşyeri Mutluluğu Ölçek İfadeleri	Faktör Yükü	Standart Hata	t-değeri	R ² değeri
<i>İçsel Motivasyon</i>				
1 İÇSELMOTİV1	0,889**	-	-	0,791
2 İÇSELMOTİV2	0,824**	0,032	27,387	0,679
3 İÇSELMOTİV3	0,881**	0,032	29,571	0,775
<i>İşten Soğutan Duygular</i>				
4 İŞSOĞUTDUY1	0,657**	-	-	0,431
5 İŞSOĞUTDUY2	0,749**	0,082	13,528	0,560
6 İŞSOĞUTDUY3	0,734**	0,086	13,564	0,538
<i>Destekleyici Örgütsel Deneyimler</i>				
7 DESÖRGDEN1	0,532**	-	-	0,283
8 DESÖRGDEN2	0,802**	0,133	12,520	0,644
9 DESÖRGDEN3	0,823**	0,130	12,371	0,677
<i>Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler</i>				
10 DESOLMÖRGDEN1	0,834**	-	-	0,696
11 DESOLMÖRGDEN2	0,655**	0,051	16,702	0,429
12 DESOLMÖRGDEN3	0,831**	0,054	18,669	0,690

*p<0,05; **p<0,01; N=713

Tablo 6'ya bakıldığında modeldeki tüm ifadeler için hesaplanan t-değerinin 2,56'dan büyük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, tüm ifadeler için faktör yükünün 0,01 anlamlılık seviyesinde geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Ölçüm modeli faktör yüklerine bakıldığında, tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0,50'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda içsel motivasyon boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,824-0,899 arasında, işten soğutan duygular boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,657-0,749 arasında, destekleyici örgütsel deneyimler boyutu ifadeleri için faktör yükleri 0,532-0,823 arasında ve destekleyici olmayan örgütsel deneyimler boyutu ifadeleri için

faktör yükleri 0,655-0,834 arasında değişmektedir. İşyeri mutluluğu ölçeği ölçüm modeline için tespit edilen uyum iyiliğini gösteren değerler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. İşyeri Mutluluğu Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Kriterleri	Uyum İyiliği Değeri	Kabul Şartları
Ki-Kare Uyum Testi (χ^2/sd)	(117,474/48) 2,447	≤ 5
Uyum İyiliği İndeksi (gfi)	0,973	$\geq 0,850$
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (agfi)	0,957	$\geq 0,850$
Normlandırılmış Uyum İndeksi (nfi)	0,965	$\geq 0,900$
Tucker-Lewis İndeksi (tli)	0,971	$\geq 0,900$
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (cfi)	0,979	$\geq 0,900$
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (rmsea)	0,045	$\leq 0,080$

İşyeri mutluluğu ölçeği için gerçekleştirilen ölçüm modelindeki uyum iyiliği değerlerine bakıldığında, hepsinin kabul şartının üzerinde olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında, doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 12 ifadeden oluşan ve 4 boyuttan oluşan işyeri mutluluğu ölçeğinin yapı geçerliliği sağlanmıştır.

4.2.4. Ölçeklerin Güvenirlik Sonuçları

Ölçme araçlarının geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında güvenilirliğin belirlenmesi için yaygın olarak tercih edilen metotlardan Cronbach’s Alpha (Güvendir ve Özkan, 2015) metodu kullanılmıştır. Tablo 8’de örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğuna ilişkin ölçme araçlarının Cronbach’s Alpha katsayıları verilmiştir.

Tablo 8. Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach Alfa (α)
Örgüt İklimi (Genel)	50	0,779
Örgüt Yapısı	8	0,983
Sorumluluk	7	0,917
Ödül	6	0,935
Risk	5	0,883
Samimiyet	5	0,915
Örgütsel Destek	5	0,979
Standartlar	6	0,962
Çatışma	4	0,851
Aidiyet	4	0,846
Psikolojik Sermaye (Genel)	18	0,882
Özyeterlilik	9	0,937
Umut	7	0,965
İyimserlik	2	0,590
İşyeri Mutluluğu (Genel)	12	0,723
İçsel Motivasyon	3	0,899
İşten Soğutan Duygular	3	0,755
Destekleyici Örgütsel Deneyimler	3	0,757
Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler	3	0,813

Çalışmada örgüt iklimi için Cronbach’s Alpha katsayısı $\alpha=0,779$; psikolojik sermaye için $\alpha=0,882$ ve işyeri mutluluğu için $\alpha=0,723$ olarak tespit edilmiştir. Alfa katsayılarından hareketle ölçeğin $\alpha>0,70$ kuralını sağladığı ve oldukça güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Akgül ve Çevik, 2003).

4.2.5. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğu ile ilgili ifadelerle verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ile basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Katılımcıların örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğuna ilişkin verdikleri cevaplar; “1.00-1.80:kesinlikle katılmıyorum, 1.81-2.60:katılmıyorum, 2.61-3.40:kararsızım, 3.41-4.20:katılıyorum ve 4.21-5.00:kesinlikle katılıyorum” değer aralıkları dikkate alınarak yorumlanmıştır (Özdamar, 2001). Örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğuna ilişkin tanımlayıcı değerler Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı Değerler

Örgüt İklimi Ölçek İfadeleri	Ort.	S.S.
Örgüt Yapısı	3,212	1,374
Sorumluluk	3,557	0,930
Ödül	3,409	1,224
Risk	1,658	0,682
Samimiyet	2,683	1,234
Örgütsel Destek	3,752	1,306
Standartlar	2,591	1,335
Çatışma	3,301	1,100
Aidiyet	3,069	1,081
Psikolojik Sermaye Ölçek İfadeleri	Ort.	S.S.
Özyeterlilik	3,547	0,890
Umut	3,231	1,266
İyimserlik	3,116	1,172
İşyeri Mutluluğu Ölçek İfadeleri	Ort.	S.S.
İçsel Motivasyon	2,609	1,238
İşten Soğutan Duygular	2,950	1,157
Destekleyici Örgütsel Deneyimler	2,089	0,884
Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler	2,770	1,025

Katılımcıların algıları örgütsel iklimi oluşturan örgüt yapısı boyutunda ($\bar{X}=3,21$) “kararsızım” düzeyinde, örgütteki samimiyet boyutunda ($\bar{X}=2,68$) “kararsızım” düzeyinde, standartlar boyutunda ($\bar{X}=2,59$) “kararsızım” düzeyinde, örgütsel çatışma boyutunda ($\bar{X}=3,30$) “kararsızım” düzeyinde ve aidiyet boyutunda ($\bar{X}=3,06$) “kararsızım” düzeyinde gerçekleşmiştir. Buna karşın katılımcıların kurumda sorumluluk alabildikleri ($\bar{X}=3,55$), ödüllendirildikleri ($\bar{X}=3,40$) ve üst yönetim tarafından destek gördükleri ($\bar{X}=3,75$) tespit edilmiştir. Ancak katılımcılar kurumlarının risk almaya yanaşmadığını düşündükleri belirlenmiştir ($\bar{X}=1,65$). Katılımcıların kendilerini öz yeterli gördükleri ($\bar{X}=3,54$) ancak işleri ve kurumları konusunda tam anlamıyla umutlu ($\bar{X}=3,23$) ve iyimser ($\bar{X}=3,11$) olmadıkları söylenebilir. Katılımcılar işyerinde kısmen içsel açıdan motive olabildikleri ($\bar{X}=2,60$) ve bazen işten soğutan duygulara sahip oldukları görülmektedir ($\bar{X}=2,95$). Dolayısıyla katılımcıların destekleyici örgütsel deneyimler yaşamadıkları ($\bar{X}=2,08$) ve hatta bazen destekleyici olmayan ($\bar{X}=2,77$) durumlarla karşı karşıya kalabildikleri tespit edilmiştir.

4.3. Örgüt İklimi ile İşyeri Mutluluğu Arasındaki İlişki

Çalışanların kurumlarındaki örgüt iklimi algılarının işyerinde mutluluk dereceleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemek amacıyla dört farklı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler kapsamında örgüt iklimi boyutlarının (örgüt yapısı, sorumluluk, ödül, risk, samimiyet, örgütsel destek, standartlar, çatışma, aidiyet) işyeri mutluluğunun dört boyutunu oluşturan örgüt içi motivasyon, çalışan yaptığı işten soğutan duygular, destekleyici ve destekleyici olmayan örgütsel deneyimler üzerindeki etkisi test edilmektedir. Analizler kapsamında elde edilen bulgular Tablo 10’da verilmektedir.

Tablo 10. Örgüt İklimi – İşyeri Mutluluğu İlişkisi

Değişkenler	Bağımlı Değişken (İşyeri Mutluluğu)			
	Örgüt İçi Motivasyon	Çalışamı Yaptığı İşten Soğutan Duygular	Destekleyici Örgütsel Deneyimler	Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler
Örgüt İklimi Alt Boyutları				
Örgüt Yapısı (VIF=1,713, Tolerans=0,584)	0,022	-0,560**	0,096*	-0,004
Sorumluluk (VIF=1,130, Tolerans=0,885)	0,046*	0,001	0,076*	-0,022
Ödül (VIF=1,118, Tolerans=0,895)	0,048*	-0,081**	0,033	-0,117**
Risk (VIF=1,066, Tolerans=0,938)	0,036	-0,076**	-0,067	-,0160
Samimiyet (VIF=1,226, Tolerans=0,816)	0,033	-0,063*	0,021	-0,046
Örgütsel Destek (VIF=1,443, Tolerans=0,693)	0,211**	-0,031	0,058	-0,008
Standartlar (VIF=1,730, Tolerans=0,578)	0,456**	-0,092*	0,106*	-0,001
Çatışma (VIF=1,089, Tolerans=0,919)	-0,041	0,012	-0,026	0,065*
Aidiyet (VIF=1,300, Tolerans=0,769)	0,123**	-0,097**	0,080*	-0,031
F Değeri	44,898**	35,447**	3,056**	2,120*
R ²	0,538	0,479	0,073	0,046
Düzeltilmiş R ²	0,526	0,465	0,049	0,022
Durbin-Watson	1,563	1,110	1,663	1,610

*p<0,05; **p<0,01; N=713

Örgüt iklimi ile iş yeri mutluluğu arasındaki ilişkiyi test etmek için yapılan korelasyon analizi sonucunda; Örgüt yapısı alt boyutu olan içsel motivasyon arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($r=0,022$). Sorumluluk alt boyutu olan unsur ile içsel motivasyon arasında pozitif yönde bir ilişki çıkmamıştır ($r=0,046$). Ödülün alt boyutu ile içsel motivasyon arasında pozitif yönde bir ilişki çıkmıştır ($r=0,048$). Örgütsel destek alt boyutu ile içsel motivasyon arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,211$). Standartların alt boyutu ile içsel motivasyon arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur ($r=0,456$). Aidiyetin alt boyutu ile içsel motivasyon arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,123$). Örgüt yapısı alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,560$). Ödül alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,081$). Risk alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,076$). Samimiyet alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,063$). Standartların alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,092$). Aidiyet alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,097$). Örgüt yapısı alt boyutu ile destekleyici örgütsel deneyimler arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,096$). Sorumluluk alt boyutu ile destekleyici örgütsel deneyimler arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,076$). Standartlar alt boyutu ile destekleyici örgütsel deneyimler arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,106$). Aidiyet alt boyutu ile destekleyici örgütsel deneyimler arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,080$). Ödül alt boyutu ile destekleyici olmayan örgütsel deneyimler arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,117$). Çatışma alt boyutu ile destekleyici olmayan örgütsel deneyimler arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,065$).

4.4. Örgüt İklimi ile Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki

Çalışanların kurumlarındaki örgüt iklimi algılarının psikolojik sermaye algıları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemek amacıyla iki farklı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler kapsamında örgüt iklimi boyutlarının (örgüt yapısı, sorumluluk, ödül, risk, samimiyet, örgütsel destek, standartlar, çatışma, aidiyet) psikolojik sermayenin iki boyutunu oluşturan özyeterlilik ve umut üzerindeki etkisi test edilmektedir. Analizler kapsamında elde edilen bulgular Tablo 11’de verilmektedir.

Tablo 11. Örgüt İklimi – Psikolojik Sermaye İlişkisi

Değişkenler	Bağımlı Değişken (Psikolojik Sermaye)	
	Özyeterlilik	Umut
Bağımsız Değişkenler (Örgüt İklimi)		
Örgüt Yapısı (VIF=1,713, Tolerans=0,584)	0,051	0,770**
Sorumluluk (VIF=1,130, Tolerans=0,885)	0,745**	0,001
Ödül (VIF=1,118, Tolerans=0,895)	0,002	0,017
Risk (VIF=1,066, Tolerans=0,938)	0,019	0,003
Samimiyet (VIF=1,226, Tolerans=0,816)	0,033	0,004
Örgütsel Destek (VIF=1,443, Tolerans=0,693)	-0,015	0,023*
Standartlar (VIF=1,730, Tolerans=0,578)	0,036	0,007
Çatışma (VIF=1,089, Tolerans=0,919)	-0,032	-0,010
Aidiyet (VIF=1,300, Tolerans=0,769)	0,070*	0,021*
F Değeri	61,760**	107,869**
R ²	0,616	0,735
Düzeltilmiş R ²	0,606	0,731
Durbin-Watson	1,778	1,726

*p<0,05; **p<0,01; N=713

Örgüt iklimi ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi test etmek için yapılan korelasyon analizi sonucunda; örgüt ikliminin alt boyutu olan örgüt yapısı ile öz yeterlilik arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($r=0,051$). Sorumluluk alt boyutu ile öz yeterlilik arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,745$). Aidiyet alt boyutu ile öz yeterlilik arasında pozitif bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,070$). Örgüt yapısının alt boyutu ile umut arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,770$). Örgütsel desteğin alt boyutu ile umut arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur ($r=0,023$). Aidiyetin alt boyutu ile umut arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur ($r=0,021$).

4.5. Psikolojik Sermaye ile İşyeri Mutluluğu Arasındaki İlişki

Çalışanların psikolojik sermaye algılarının işyerinde mutluluk dereceleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemek amacıyla dört farklı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler kapsamında psikolojik sermaye boyutlarının (öz yeterlilik ve umut) işyeri mutluluğunun dört boyutunu oluşturan içsel motivasyon, işten soğutan duygular, destekleyici ve destekleyici olmayan örgütsel deneyimler üzerindeki etkisi test edilmektedir. Analizler kapsamında elde edilen bulgular Tablo 12’de verilmektedir.

Tablo 12. Psikolojik Sermaye – İşyeri Mutluluğu İlişkisi

Değişkenler	Bağımlı Değişken (İşyeri Mutluluğu)			
	İçsel Motivasyon	İşten Soğutan Duygular	Destekleyici Örgütsel Deneyimler	Destekleyici Olmayan Örgütsel Deneyimler
Bağımsız Değişkenler (Psikolojik Sermaye)				
Özyeterlilik (VIF=1,126, Tolerans=0,888)	0,091*	-0,023	0,104*	-0,029
Umut (VIF=1,603, Tolerans=0,624)	0,008	-0,508**	0,109**	0,020
F Değeri	13,181**	46,136**	2,576**	1,977*
R ²	0,171	0,420	0,039	0,028
Düzeltilmiş R ²	0,158	0,411	0,024	0,012
Durbin-Watson	0,949	1,003	1,581	1,590

*p<0,05; **p<0,01; N=713

Psikolojik sermaye ile işyeri mutluluğu arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda; psikolojik sermayenin alt boyutu olan öz yeterlilik ile içsel motivasyon arasında pozitif yönlü, çok zayıf ve anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,091$). Umut alt boyutu ile işten soğutan duygular arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-0,508$). Öz yeterlilik alt boyutu ile destekleyici örgütsel deneyimler arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,104$). Umut alt boyutu ile destekleyici örgütsel deneyimler arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=0,109$).

5. SONUÇ

Örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğu arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yapılmış olan bu çalışma kapsamında; Ankara ilinde bir devlet bir özel üniversitede çalışan idari ve akademik personeller ele alınmıştır. Alan çalışmasının yapıldığı iki üniversitede 2022 yılı yaklaşık 3000 idari personel ve 4500 akademik personel akademik personel üzerinde yapılan çalışmada katılımcıların örgütsel iklimi oluşturan örgüt yapısı, örgütteki samimiyet, standartlar, örgütsel çatışma ve aidiyet ile ilgili algılarına bakıldığında genel olarak ne olumlu ne de olumsuz bir algıya sahip oldukları söylenebilir. Buna karşın katılımcıların kurumda sorumluluk alabildikleri, ödüllendirildikleri ve üst yönetim tarafından destek gördükleri tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların kurumlarının risk almaya yanaşmadığını düşündükleri belirlenmiştir. Çalışmada katılımcıların kendilerini öz yeterli gördükleri ancak işleri ve kurumları konusunda tam anlamıyla umutlu ve iyimser olmadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların işyerinde kısmen içsel açıdan motive olabildikleri ve bazen işten soğutan duygulara sahip oldukları görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların destekleyici örgütsel deneyimler yaşamadıkları ve hatta bazen destekleyici olmayan durumlarla karşı karşıya kalabildikleri tespit edilmiştir. Çalışmada örgüt ikliminin sorumluluk, ödül, örgütsel destek, standartlar ve aidiyet boyutlarının işyeri mutluluğunun içsel motivasyon boyutu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşılık örgüt yapısı, risk, samimiyet ve çatışma boyutlarının içsel motivasyon üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Örgüt ikliminin örgüt yapısı, ödül, risk, samimiyet, standartlar ve aidiyet boyutlarının işyeri mutluluğunun işten soğutan duygular boyutunda negatif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca sorumluluk, örgütsel destek ve çatışma boyutlarının işten soğutan duygular üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir.

Örgüt ikliminin örgüt yapısı, sorumluluk, standartlar ve aidiyet boyutlarının işyeri mutluluğunun destekleyici örgütsel deneyimler boyutunda pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşılık ödül, risk, samimiyet, örgütsel destek ve çatışma boyutlarının destekleyici örgütsel deneyimler üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Örgüt ikliminin ödül boyutunun işyeri mutluluğunun destekleyici olmayan örgütsel deneyimler boyutunda negatif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu ve çatışma boyutunun ise pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşılık örgüt yapısı, sorumluluk, risk, samimiyet, örgütsel destek, standartlar ve aidiyet boyutlarının destekleyici olmayan örgütsel deneyimler üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Çalışanların kurumlarındaki örgüt iklimi algılarının psikolojik sermaye algıları üzerindeki etkisi ile ilgili olarak; örgüt ikliminin sorumluluk ve aidiyet boyutlarının psikolojik sermayenin öz yeterlilik boyutu üzerinde

pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşılık örgüt yapısı, ödül, risk, samimiyet, örgütsel destek, standartlar ve çatışma boyutlarının öz yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Örgüt ikliminin örgüt yapısı, örgütsel destek ve aidiyet boyutlarının psikolojik sermayenin umut boyutu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşılık sorumluluk, ödül, risk, samimiyet, standartlar ve çatışma boyutlarının umut üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir.

Çalışanların psikolojik sermaye algılarının işyerinde mutluluk dereceleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna bakıldığında; psikolojik sermayenin öz yeterlilik boyutunun işyeri mutluluğunun içsel motivasyon boyutu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık umut boyutunun içsel motivasyon üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Psikolojik sermayenin umut boyutunun işyeri mutluluğunun işten soğutan duygular boyutu üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşılık öz yeterlilik boyutunun işten soğutan duygular üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Psikolojik sermayenin öz yeterlilik ve umut boyutlarının işyeri mutluluğunun destekleyici örgütsel deneyimler boyutu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Psikolojik sermayenin iki unsurunu oluşturan öz yeterlilik ve umut boyutlarının işyeri mutluluğunun destekleyici olmayan örgütsel deneyimler boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında psikolojik sermayenin öz yeterlilik boyutlarıyla örgüt ikliminin sorumluluk ve aidiyet boyutları arasındaki anlamlı ilişkiye bakıldığında bulunan pozitif yönlü ilişki örgüt iklimi bağlamında çalışanlar açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışanların örgüt iklimine katkı sunabilmeleri için öncelikle iş yeri mutluluğuna etkisine bakıldığında içsel motivasyon boyutunun ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bundan dolayı çalışanların önce kendilerini motive olmuş hissetmeleriyle işlerine olan katkıları daha yararlı olacağından bu kavramlarla ilişkili olarak motivasyonel süreçlerin de ele alınması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan üniversite çalışanlarının mesleki gelişimlerinin desteklenerek örgütsel aidiyet duygularının artırılması gerekmektedir. Örgüt içinde katılım, işbirliği, iletişim ve dayanışma gibi konularda somut adımlar atılmalıdır. Çalışanlarının yaratıcılıkları desteklenerek mensubu oldukları üniversitenin amaçları doğrultusunda daha etkin ve verimli çalışmalarının sağlanması için yapılan işin niteliğine uygun rahat ve güvenli bir iş ortamı sağlanmalıdır. Örgütsel davranışın önemli bir bileşeni olan çalışan motivasyonunun sağlanmasıyla psikolojik sermayeye katkı sunulacağı dolayısıyla örgüt iklimine olumlu yansımalarının görüleceği çalışmadan hareketle öne sürülebilir. Bu noktada çalışanlara işleriyle ilgili konularda örgütün gerekli güven ile bilgi ve becerileri doğrultusunda kendi işleriyle ilgili bireysel sorumluluklar verilmelidir. Ayrıca; çalışanlara örgüt içinde bağımsız karar alma olanakları sağlanmalıdır. Örgütte daha sağlıklı ve etkili çalışma ortamlarının oluşturulması için çalışanların karşılaştıkları sorunları aşabilmeleri için teşvik edilmeleri faydalı olacaktır. Bunun için de en etkili yollardan olan ödül sistemleri, terfi ve ücretlendirme politikaları adil bir şekilde düzenlenmelidir. Adil, teşvik edici ve tatmin sağlayan bir ödül ve ücret sistemi getirilerek çalışanların örgüte bakışının olumlu hale gelmesi sağlanabilir. Bunların dışında örgütler çalışanlarını risk alma yönünde cesaretlendirmeliler. Risk almanın cesaretlendirildiği örgütlerde çalışanlarda başarı güdüsü artacak, olumlu bir örgüt iklimi algısı oluşacaktır. Bu sayede iş yeri mutluluğu duygusu güçlenecek ve işten ayrılmalar, devamsızlıklar azalacaktır. Çalışanlar mensubu oldukları örgüt tarafından kendilerinin önemsendiğini algılayarlarsa örgüt iklimi ile çalışanların örgüte olan bağlılıkları pozitif yönde etkilenecektir. Çalışmanın kısıtlarına bakıldığında; akademik ve idari personeller üzerinde yürütülen çalışmanın sadece eğitim alanında yapılmış olması bir kısıtken farklı sektörlerde yapılması ise çalışmaya farklı sonuçlar kazandırabilir. Zaman ve maddi kısıtlar ortadan kaldırılarak anket uygulaması Türkiye genelinde ve diğer sektörlerde yapılabilir. Bu bağlamda daha kapsamlı veriler elde edileceğinden tüm sektörlerdeki örgüt yöneticilerine ve örgüt çalışanlarına tespit edilecek eksikliklere dair gerekli öneriler sunulabilir hem de bu konu ile ilgili çalışma yapmak isteyen başka akademisyenlere çalışma olanakları ortaya çıkabilir. Bu çalışmaya benzer konuda yapılan çalışmalara bakıldığında; çalışanların kendisini iyi hissederek mutlu şekilde çalışanların psikolojik sermaye algılarının da yüksek olacağı ve böylece örgüt içinde performanslarının daha yüksek olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak gerek yapılmış olan bu çalışmada gerekse benzer çalışmalarda ortaya çıkan ortak sonuç mutlu örgüt çalışanlarının iş yeri performansının ve örgüt iklimi algısının daha yüksek olacağıdır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Çalışmaya birinci yazar %75 oranında (tüm bölümlerde), ikinci yazar %25 oranında (son bölümde analizlerin yapılmasında) katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abraham, S. (2015). Factors influencing workplace happiness among employees in software companies in Bangalore. *International Journal of Research in Applied Management Science & Technology*, 2(1), 1-8.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri, SPSS'te işletme yönetimi uygulamaları*. Emek Ofset Ltd. Şti.
- Anglin, A. H., Short, J. C., Drover, W., Stevenson, R. M., McKenny, A. F. ve Allison, T. H. (2018). The power of positivity? the influence of positive psychological capital language on crowdfunding performance. *Journal of Business Venturing*, 33, 470-492.
- Arslan, M. (2001). Yönetim ve organizasyonun bazı temel kavramları. S. Güney (Ed.), *Yönetim ve organizasyon içinde* (s. 25-44). Nobel Yayın Dağıtım.
- Arslan, Y. (2018). *Öğretmenlerin farklılıkların yönetimi yaklaşımlarına ilişkin algıları ile örgütsel mutluluk algıları arasındaki ilişki* [Doktora Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Avey, J. B., Luthans, F. ve Mhatre, K. H. (2008). A call for longitudinal research in positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 705-711.
- Avey, J. B., Reichard, R. J., Luthans, F. ve Mhatre, K. H. (2011). Meta-analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22(2), 127-152.
- Brief, A. P. ve Weiss, H. M. (2002). Organizational behavior: Affect in the workplace. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 279-307.
- Bulut, A. (2015). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi: Bir norm çalışması* [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Csikszentmihalyi, M. (2004). *İyi iş: Liderlik, mutluluk ve anlam oluşturma*. (A. Kardam, Çev.), Acar Matbaacılık.
- Daniels, K. (2000). Measures of five aspects of affective well-being at work. *Human Relations*, 53(2), 275-294.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being. the science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 5(1), 34-43.
- Fisher, C. D. (2010). Happiness at work. *International Journal of Management Reviews*, 12(4), 384-412.
- Frey, B. S., ve Stutzer, A. (2001). *Happiness and economics: How the economy and institutions affect human well-being*. Princeton University Press.
- Gavin, J. ve Mason, R. (2004). The virtuous organization: The value of happiness in the workplace. *Organizational Dynamics*, 33(4), 379-392.
- Genç, N. ve Karcıoğlu, F. (2000). *Örgüt ikliminin gücü Aşkale Çimento örneği*. Karizma Yayınları.
- Ghosh, S. ve Joshi, P. (2017). Organizational climate and job satisfaction among academic staff in Private Universities of Western Uttar Pradesh, Delhi & NCR-an empirical analysis. *International Journal of Trend in Research and Development*, 4(1), 152-158.
- Gohel, K. (2012). Psychological capital as a determinant of employee satisfaction. *International Referred Research Journal*, 3(36), 34-37.

- Gooty, J., Gavin, M., Johson, P. D., Frazier, M. L. ve Snow, D. B. (2009). Transformational leadership, positive psychological capital, and performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15(4), 353-367.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hane halkı için bazı sonuçlar. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(44), 214-233.
- Kaur, J. ve Amin, S. (2017). Psychological capital and stress among school students. *Indian Journal of Positive Psychology*, 8(4), 495-499.
- Kaya, E. (2016). *İş talepleri ve iş kaynaklarının işe tutkunluğa etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracılık rolünün incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Kjerulf, A. (2015). *Sabah 9'dan akşam 6'ya happyhour*. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Korkut, A. (2019). *Öğretmenlerin örgütsel mutluluk, örgütsel sinizm ve örgütsel adalet algılarının analizi* [Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Korucu, G. (2016). *Pozitif psikolojik sermaye bağlamında hizmet sektörlerinde kadın işgücünün iş tatminini etkileyen faktörler: Çanakkale ili örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Luthans, F. (2012). Psychological capital: Implications for hrd, retrospective analysis, and future directions. *Human Resource Development Quarterly*, 23(1), 1-8.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J. ve Peterson, S. J. (2010). The development and resulting performance impact of positive psychological capital. *Human Resource Development Quarterly*, 21(1), 41-67.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. *Leadership Institute Faculty Publications*, 60, 541-572.
- Özdamar, K. (2001). *SPSS ile biyoistatistik* (4. Baskı). Kaan Kitabevi.
- Paschoal, T. ve Tamayo, A. (2008). Construction and validation of work well-being scale. *Avaliação Psicológica*, 7(1), 11-22.
- Pryce-Jones, J. (2010). *Happiness at work. Maximizing your psychological capital for success*, Willey Blackwell.
- Quick, J. C. ve Quick, J. D. (2004). Health, happy, productive work: A leadership challenge. *Organizational Dynamics*, 33(4), 329-337.
- Rego, A. ve Cunha, M. P. (2009). How individualism–collectivism orientations predict happiness in a collectivistic context. *Journal of Happiness Studies*, 10(1), 19-35.
- Rodriguez-Carvajal, R., Moreno-Jimenez, B. de Rivas-Hermosilla, S. Alvarez-Bejarano, A., Sanz, V. ve Ana, I. (2010). Psicología positiva en el trabajo: Ganancias mutuas para individuos y organizaciones. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 26(3), 235-253.
- Saenghiran, N. (2013). Towards enhancing happiness at work: A case study. *Social Research Reports*, 5(25), 21-33.
- Sarıcı, D. (2015). *Öğretmenlerin iş doyumunu ile pozitif psikolojik sermaye düzeylerine yönelik görüşleri: İzmir- Foça ilçesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

- Schneider, B., Ehrhart M. G. ve Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review Psychology*, (64), 361-88.
- Scott, S. G. ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *The Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Simmons, B. L. (2014). Organizational characteristics of happy organizations. P. Y. Chen ve C. L. Cooper (Ed.), *Work and wellbeing* içinde (s. 1-18). John Wiley Sons, Inc.
- Taştan, S. ve Yurtkoru, E. S. (2018). Algılanan örgüt ikliminin davranışsal ve tutumsal sonuçlarının incelenmesi: Çalışanların görev içi performans davranışı ve örgütsel bağlılık algısı açısından bir değerlendirme. *İş'te Davranış Dergisi*, 3(2), 85-99.
- Temiz, Ü. (2016). *Destekleyici örgüt iklimi ve psikolojik sermayenin yenilikçilik eğilimine etkisi: Görgül bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Türk Hava Kurumu Üniversitesi.
- Thompson, K. R., Lemmon, G. ve Walter, T. J. (2015). Employee engagement and positive psychological capital. *Organizational Dynamics*, 44, 185-195.
- Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel iklimin işgören performansı üzerine etkisi: OSTİM imalat işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 65(2), 195-218.
- Uyaroğlu, E. S. (2019). *Örgütsel bağlılığın örgütsel mutluluğa etkisi: Eğitim sektörü örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Üstün, F. ve Ersolak, Ş. (2020). Örgüt ikliminin işyeri nezaketsizliği üzerine etkisinde makyavelist kişilik özelliklerinin düzenleyici rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 433-460.
- Warr, P. (2007). *Work, happiness and unhappiness*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Wesarat, P. O., Sharif, M. Y. ve Abdul Majid, A. H. (2014). A conceptual framework of happiness at the workplace. *Asian Social Science*, 11(2), 78-88.
- Woo, C. H. ve Park, J. Y. (2017). Specialty satisfaction, positive psychological capital, and nursing professional values in nursing students: A cross-sectional survey. *Nurse Education Today*, 57, 24-28.
- Yalçınsoy, A., Işıldak, M. S. ve Bilen, A. (2017). Örgüt kültürü ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 132-146.
- Yiğit, S. ve Yiğit, A. M. (2019). Örgüt iklimi algısı ve yenilikçi iş davranışı ilişkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü üzerine ampirik bir çalışma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 182-206.
- Yumuk-Günay, G., Demiralay, T. ve Çetin-Gürkan, G. (2017). Örgütsel iklimin işkoliklik üzerindeki etkileri: Türk zincir otel yöneticileri üzerinde bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 87-104.
- Yüksekbilgili, Ö. (2017). Özel sağlık işletmeleri çalışanlarının örgüt iklimi algılarının demografik özelliklerine göre incelenmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 45-60.
- Yüksel, M. ve Hayırsever, F. (2019). Lise öğrencilerinin okula yönelik algılarının ve öğrenim gördükleri okullarına ilişkin duygularının belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(2), 401-434.
- Zhang, J. ve Liu, Y. (2010). Organizational climate and its effects on organizational variables: An empirical study. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 189-201.

GRİ TAHMİNLEME VE TAGUCHİ KAYIP FONKSİYONU İLE GİZLİ KALİTE MALİYETLERİNİN HESAPLANMASI*

CALCULATION OF HIDDEN QUALITY COSTS WITH GREY PREDICTION AND TAGUCHI LOSS FUNCTION

Öğr. Gör. Dr. Mükrim ÖKSÜZ DEMİRGUBUZ¹

Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK²

ÖZ

Kalite maliyetlerinin doğru hesaplanabilmesi için gizli kalite maliyetlerinin de hesaplanması artık önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada da 2019-2020 yılları arasında Denizli ilinde bulunan ve bagalit parça imalatı yapan bir işletmeden elde edilen veriler kullanılarak Gri Tahmin Yöntemi GM (1,1) modeli ve Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu ile gizli kalite maliyetleri hesaplanmaya çalışılmıştır. Çalışmada ilk önce Gri Tahmin Yöntemi GM (1,1) modeli kullanılarak; reklamasyon giderleri, süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri, işletme içi yeniden işleme maliyetleri, fazla mesai maliyetleri ve kalite eğitim maliyetlerinin ileri tahminlemesi yapılmıştır. Ardından Taguchi Kayıp uygulaması yapılarak; Taguchi'nin Kalite Kaybı düşüncesi ve gri tahmin uygulamasından elde edilen bilgiler ve işletmeden elde edilen gerçekleşen maliyetleri ele alınarak işletmedeki kalite kaybı incelenmiştir. Daha sonra yıllara göre işletmedeki kalite eğitim sayısı ve kalite eğitim maliyetleri incelenerek kalite kaybı olup olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, gri tahmin yöntemi ile Taguchi Kalite Kaybı tespiti uygulamasında, işletme içi yeniden işleme maliyetlerinde ve süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetlerinde ve kalite eğitim maliyetlerinde kalite kaybının gerçekleştiği tespit edilmiştir. Reklamasyon giderlerinde ise kalite kaybı gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Ayrıca Taguchi Kalite Kaybı ve Kalite Kayıp Fonksiyonu formülü işletmede sadece belli yerlerde değil her faaliyette ve maliyet hesabında kullanılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada olduğu gibi farklı uygulamalar ile özgün çalışmalar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Gizli Kalite Maliyetleri, Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu, Gri Tahmin GM (1,1) Modeli.

JEL Sınıflandırma Kodları: D24, M41, L15.

ABSTRACT

Calculation of hidden quality costs has also become important in order to accurately calculate and record quality costs. In research, it trial to calculated the hidden quality costs with the Grey Prediction Method GM (1.1) model and the Taguchi Quality Loss Function, using the data obtained from a business in Denizli that manufactures bagalite parts between the years 2019-2020. In the study, firstly using the grey prediction method GM (1.1) model, the forward prediction of the reclamation expenses, poor quality product costs, internal reprocessing costs, overtime costs and quality training costs were made. Then by making Taguchi Quality Loss application; The loss of quality in the business is examined by considering Taguchi's idea of Loss of Quality and the information obtained from the grey prediction application and the actual costs obtained from the business. Afterwards, the number of quality training and quality training costs in the business were examined according to the years and it was determined whether there was a loss of quality. As a result, in the application of Taguchi Quality Loss detection with Grey prediction method, it was determined that quality loss occurred in poor quality product costs, internal reprocessing costs, quality training costs. It has been determined that there is no loss of quality in the reclamation expenses. It has been tried to show that Taguchi Quality Loss and Quality Loss Function formula can be used not only in certain places but also in every activity and cost calculation. As in the study, original studies should be carried out with different applications.

Keywords: Hidden Quality Costs, Taguchi Quality Loss Function, Grey Prediction GM (1,1) Model.

JEL Classification Codes: D24, M41, L15.

* Bu çalışma Vesile ÖMÜRBEK danışmanlığında Mükrim ÖKSÜZ DEMİRGUBUZ tarafından hazırlanan ve 13.01.2021 tarihinde savunulan "Gizli Kalite Maliyetlerinin Hesaplanmasında Gri Tahminleme ve Taguchi Kayıp Fonksiyonu Uygulaması" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

¹ Pamukkale Üniversitesi, Denizli Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, mdemirgubuz@pau.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, vesileomurbek@sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The aim of the study is to calculate the hidden quality costs, which is the new category of quality costs. Since hidden quality costs cannot be easily identified and calculated by businesses, it is a loss for businesses. In the study, hidden factory, quality loss, Taguchi quality loss function, which are associated with hidden quality costs, are investigated. In addition, grey system theory and grey prediction method are discussed in order to calculate hidden quality costs and losses in the study.

Design/methodology/approach:

Two different predictions are made by using the data of hidden quality costs determined in the study and the grey prediction method GM (1,1) model. Using the grey prediction method GM (1,1) model, the forward (distant future) prediction of the reclamation expenses, poor-quality product costs, internal reprocessing costs, overtime costs and quality training costs are made. Also, for Taguchi quality loss application, grey prediction (near future prediction) is made in the reclamation expenses, poor-quality product costs, internal reprocessing costs, overtime costs. For Taguchi quality loss application, the grey prediction results are compared with the actual costs incurred in the business, and it was identified whether there was quality loss within the framework of Taguchi quality loss philosophy. Afterwards, using Taguchi's quality loss function formula and the number of quality training and quality training costs in the business over the years, the results of whether there is quality loss are presented.

Findings:

Forward prediction results using the grey prediction GM (1,1) model; reclamation expenses are from the 3rd level; internal reprocessing cost are from the 1st level; poor quality product cost is from the 4th level; overtime cost is from the 2nd level; quality training cost are from the 3rd level; according to the average relative error table $\bar{\Delta} < \alpha$, its validity is seen. Near future prediction results with the grey prediction GM (1,1) model for the Taguchi quality loss application; reclamation expenses are from the 2nd level; internal reprocessing costs are from the 2nd level; poor quality product costs are from the 4th level; overtime cost are from the 2nd level; according to the average relative error table $\bar{\Delta} < \alpha$, its validity is seen. The results are evaluated in two periods in the reclamation expenses and since the actual costs were below the expected costs, it can be said that there was no loss and there was an improvement for the business. In the internal reprocessing costs, the results are evaluated as three periods, and the actual costs were above the expected costs. It is seen that the loss increased in the third period compared to the second period, but the loss decreased again in the fourth period. The results of the poor-quality product costs were evaluated as four periods, and the actual costs were above the expected costs. While the loss decreased in the second period, the loss continued to increase in the third and fourth periods. The highest loss occurred in the first period. In overtime costs, the results are evaluated as two periods. It is seen that while there is a loss in the first period, there is no loss in the second period. In the second period, it shows that the company, where the improvement is realized compared to the first period, is striving to work more efficiently. The results (2019-2020-2021-2022) in quality training costs are evaluated as four years and the actual costs were above the expected costs. There has been a loss in quality training costs every year. In 2021, the loss decreased compared to 2020. In the application of the Taguchi quality loss function formula, the loss in quality training costs is tried to be determined by using the nominal best formula according to the quality characteristic types. As a result, in quality training costs; 424.4₺ in 2014; 338.13₺ in 2015; 174.44₺ in 2016; 184.32₺ in 2017; 37₺ in 2018; 1687.5₺ in 2019; 3.69₺ in 2020; 14.25₺ in 2021; In 2022, 3.84₺ were found missing.

Conclusion and Discussion:

As a result, in the application of Taguchi quality loss detection with grey prediction, the periods in which quality loss occurred or not occurred according to the forecast data and real data are encountered. Hidden quality costs will increase business income and business profitability. Therefore, it is important to identify hidden quality costs and record them as costs. The study presents a perspective in terms of determining the hidden quality costs in business and examining them as quality costs. In order to use the Taguchi quality loss and quality loss function formula in many activities, new methods and suggestions should be presented. In addition, these losses arising from hidden quality costs in businesses should be investigated in every sector.

1. GİRİŞ

Kalite maliyet bilgileri, yönetimin karar vermesinde önemli bir girdi haline gelmiştir (Starcevic vd. 2015, s. 234). Bir işletmenin finansal durumunun iyileştirilmesi ihtiyacı, kalite iyileştirmelerinin yapılması ve ölçme süreci ile doğrudan ilişkilendirilmektedir (Defeo, 2001, s. 30). Kaliteyi arttırmak, müşteri memnuniyetini arttırmanın, üretim maliyetlerini düşürmenin ve verimliliği artırmanın en iyi yolu olarak görülmektedir. Günümüzde kaliteyi iyileştirmeye yönelik her türlü önemli girişimlerin, müşteri gereksinimlerini karşılamak için yeterli olmadığı, kaliteyi elde etme ile ilişkili maliyetlerin hesaba katılması ve mümkün olan en düşük maliyetle yapılmasını gerektirmektedir. Bu ise, yalnızca kaliteyi elde etmek için gerekli olan maliyetlerin azaltılması ve tanımlanıp ölçüldüğü takdirde mümkün olmaktadır (Schiffauerova ve Thomson, 2006, s. 1).

Gizli kalite maliyetleri birçok çalışmada farklı açılardan ele alınmıştır. Gizli kalite maliyetleri çalışmalarda; kalite maliyetleri açısından (Mugan ve Erel, 2000), (Dahlgaard ve Dahlgaard, 2002), (Yang, 2008), (Cheah vd., 2011), (Sailaja vd., 2015a; Sailaja vd., 2015b) çalışmaları; kalitesizlik maliyetleri açısından (Harrington, 1999) çalışması; kalite kaybı açısından (Giakatis vd., 2001) çalışmaları; başarısızlık maliyetleri açısından (Krishnan, 2006), (Snieska vd., 2013) çalışmaları sayılabilmektedir. Kalite maliyet kategorisine göre gizli kalite maliyetleri sınıflandırması (Öksüz Demirgubuz ve Ömürbek, 2020, s. 169) çalışmasında yapılmıştır. Bu çalışmada gizli kalite maliyetleri çalışmalarında ele alınan gizli kalite maliyetlerinin hesaplanması için Gri Tahmin Yöntemi GM (1,1) modeli kullanılarak maliyetler tahminlenmiştir. Tahminlenen veriler ile gerçekleşen veriler kullanılarak Taguchi kalite kaybı uygulaması ve Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu uygulaması yapılmıştır.

2. GİZLİ KALİTE MALİYETLERİ

Günümüzde çoğu işletme, inceleme maliyetlerinin ve hataların yol açtığı maliyetleri yani, sadece buzdağın görünen maliyetlerini bilmektedir (Andrijasevic, 2008, s. 116). Kalite buzdağı (iceberg of cost), ölçülebilen ve ölçülemeyen (gizli) kalite maliyetlerinin gösterildiği bir şekil olarak tanımlanmaktadır (Freiesleben, 2002, s. 119). Kalite buzdağının görünen kısmında yer alan maliyetler, ölçülebilir kalite maliyetleri olarak düşünülmektedir (Yıldıztekin, 2005, s. 412). Bir işletme kalitesizliğin daha geniş bir tanımına ulaştıkça, buzdağın gizli kısmı daha görünür hale gelmektedir. Bu maliyetler toplam maliyetin % 15-25'i arasında değişmektedir (Defeo, 2001, s. 31).

Amerikan Kalite Kontrol Derneği tarafından kalite maliyetleri, kalitenin sağlanmasında ortaya çıkan maliyetler ile kalite sağlanamadığında gerçekleşen kayıp olarak tanımlanmaktadır (Yang, 2008, s. 177). Kalite maliyetlerinin birçoğu muhasebe sisteminde kaydedilse de müşteri memnuniyetsizliğinden kaynaklanan maliyetler gibi maliyetler kaydedilememektedir. Bu kaydedilemeyen maliyetler gizli kalite maliyeti olarak ifade edilebilmektedir. Kaydedilemeyen maliyetlerin büyüklüğü bilinmediği için de yöneticiler tarafından göz ardı edilmektedir. Yöneticiler tarafından kalite yatırımlarında ve performans analizinde tüm maliyetler ve faydaları göz önüne alınacaksa gizli veya kayıt dışı olan maliyetlerin de tahmin edilmesi gerekmektedir. (Albright ve Roth, 1992, s. 15). Tüm bu maliyetlerin görünür hale getirilmesi ve daha sonra bazı tasarrufların yapılabileceği alanların tanımlanması gerekmektedir (Andrijasevic, 2008, s. 116).

Gizli kalite maliyetleri, "İşletme kayıtlarında yeterli şekilde kaydedilemeyen başarısızlık maliyetlerini ve asla tespit edilemeyen başarısızlık maliyetlerini belirtmek için "Gizli" maliyet (veya "görünmez" maliyet) terimi kullanılmaktadır. Bu tür "gizli" maliyetler, kusurların bir sonucu olarak ekstra üretim maliyetleri veya hurdaya çıkartılmış ve yeniden işlenmiş parçalar için malzeme, işleme süresi ve stok alanı için ek maliyetler olarak gösterilebilmektedir. Kalite yönetiminde "gizli maliyetler", iyi niyetin kaybedilmesi veya iç verimsizliklerde ortaya çıkan ek maliyetlerin bir sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir." (Yang, 2008, s. 178)' den akt. (Öksüz Demirgubuz ve Ömürbek, 2020, s. 169).

Giakatis vd. (2001, s. 182); gizli kalite maliyetlerini "gizli kalite kayıpları" olarak; Chen ve Tang (1992, s. 150) ise; dolaylı kalitesizlik (düşük kalite) maliyetleri olarak belirtmiştir. Kalite maliyet kategorisine göre gizli kalite maliyet türleri Tablo 1'deki gibi sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Kalite Maliyet Kategorisine Göre Gizli Kalite Maliyet Türleri

Gizli Uygunluk Maliyetleri		Gizli Uygunsuzluk Maliyetleri		Kayıp Fırsat Maliyetleri
Önleme Maliyetleri	Değerleme Maliyetleri	İç Başarısızlık Maliyetleri	Dış Başarısızlık Maliyetleri	
Müşteri İhtiyaçlarının Gözden Geçirilmesi	Satış Tesislerinin Kontrolü	Mühendislik veya Tasarım Hataları	Acil Durum Sevkiyatları	Acil Durum Gönderileri
Mühendislik Tasarımlarındaki Değişiklik Süreç Doğrulama Maliyetleri	Müşterilerin İncelenmesi	Hammadde Planlama Hataları	Garanti Talepleri	Makine Kapasitesinin Altında Kullanımı
		Üretim Planlama Hataları	Şikâyetlerde Saha Yardımı İçin İnsan Gücü	Gecikmiş Ödemelerden Kaynaklanan Kayıp
		Malzemelerin Reddedilmesine Bağlı Maliyetler		Banka İşlem Kayıpları
		Faturalandırma Hataları ve Faturalar Üzerinde Yeniden Çalışma		Muhtelif Borçlulara Ödenen Faiz
				Gümrük Surastarya Ücreti
				Geç Teslimat Ücreti
				Kayıp Satışlar

Kaynak: (Öksüz Demirgubuz ve Ömürbek, 2020, s. 16-17).

Gizli uygunluk maliyetleri, bir ürüne doğrudan yüklenemeyen bazı maliyetlerin ve her türlü denetim veya kontrol faaliyetinde ortaya çıkan ancak muhasebeleştirilemeyen kısmını oluşturmaktadır. Gizli uygunsuzluk maliyetleri, ürünlerin müşteri gereksinimlerini karşılamadığı zaman ortaya çıkmakta ancak bunların birçoğu hesaplanamamaktadır. Kayıp fırsat maliyetleri, kaçırılmış fırsatların hesaplanmayan maliyetlerinden oluşmaktadır (Öksüz Demirgubuz ve Ömürbek, 2020, s. 16-17).

2.1. Gizli Fabrika

İşletmelerde maliyetlerin düşürülmesi rekabet stratejilerinin en başında gelmektedir. Birçok yönetici işletmelerindeki gizli fabrikadan habersizdir. Fabrika gün geçtikçe kalitesizlik maliyetlerini durmadan üretmektedir. Çünkü geleneksel muhasebe sistemleri kalitesizlik maliyetlerini tespit edememektedir (Cheah vd., 2011, s. 405). Yeniden test etme, yeniden üretme, yeniden kullanma amaçlı onarım tesis ve kaynak kullanımı ve bir ürünün kalitesizliği ile ilgili diğer iyileştirme faaliyetlerini ifade eden gizli fabrika kavramını Blocher tanımlamaktadır (Blocher (2002)'den akt. (Starcevic vd., 2015, s. 234). Gizli fabrika veya altın madeni olarak belirtilen bu maliyetler; kusurları ve iadeleri yeniden izlemek ve onarmak için verimsiz gizli bir alanı oluşturmaktadır. Bu gizli alan kalite iyileştirebilmek ve daha fazla üretkenlik için kullanılabilir olacaktır (Mahmood ve Kureshi, 2015, s. 4).

Kalite maliyetlerinde özellikle başarısızlık maliyetlerinde gizli fabrikadan ve gizli maliyetlerden bahsedilmektedir. Gizli fabrikanın yaklaşık olarak satışların %10-%15'i oranındaki bir büyüklükteki tutarın başarısızlık maliyeti olarak yeni bir fabrikayı finanse etmesinden kaynaklanmaktadır. Gizli fabrika her işletmede bulunan ve ortaya çıkartılmayı bekleyen kayıpların bütününden oluşturmaktadır. Gizli maliyetler, bu kayıpların parasal değerini ifade etmektedir. İşletmeler gizli fabrikayı tanımlayıp ve tespit edebilirse maliyet yönetimi de kolaylaşacaktır (Kaygusuz, 2012, s. 23).

Gizli fabrika maliyetlerinin ölçülmesi kolay değildir. Objektif ve anlaşılır biçimde ölçülmesi gerekmektedir. Gizli fabrika ve gizli kalite maliyetleri işletmelerin muhasebe sistemlerinde yer almamaktadır (Kaygusuz, 2012, s. 23). Bu faaliyetlerin maliyetleri gizli ve genelde ürünlerin toplam genel üretim maliyetlerine dahil edilmektedir (Starcevic vd., 2015, s. 234). Genel üretim giderleri içerisinde de endirekt gider olarak maliyetler ürün ve hizmetlere dağıtılmaktadır. Ayrıca hatalı üretim nedeniyle yeniden işleme yapılmasında malzeme, işçilik, enerji ve kapasitenin işgali ile oluşan fırsat maliyeti de gizli maliyeti oluşturmaktadır. Gizli fabrika maliyetlerinin iç ve dış başarısızlık maliyetlerinin iç içe olduğu ve bunlardan hangilerinin görünür hangilerinin görünmez olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir (Kaygusuz, 2012, s. 23). Gizli maliyetler tespit edilebilirse, kaliteyi geliştirebilmek için fırsatlar ve işletme potansiyelini ortaya çıkaracaktır (Mahmood ve Kureshi, 2015, s. 4). Gizli kalite maliyetlerinin kurumsal başarısızlıktan sorumlu olabileceği ve toplam kalite maliyetlerine katkısı büyük olacaktır

belirtmiştir. Literatür gizli kalite maliyetlerinin nasıl tespit edilebileceğine dair pratik örneklerde hala yetersizdir (Cheah vd., 2011, s. 411).

2.2. Gizli Kalite Maliyetleri ve Kalite Kaybı İlişkisi

Kalite maliyetleri sadece önleme, değerlendirme ve başarısızlık maliyetleri olmamakta gizli kalite maliyetleri de bulunmaktadır. Gizli kalite maliyetlerinin üretim kaybı ve tasarım kaybı olarak önemi büyüktür ve göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Giakatis vd., 2001, s. 182).

Kalite maliyetleri ile kalite kayıpları arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. Bir işletmenin ilk önce kalite maliyetleri ile kalite kayıpları arasında bir ayırım yapması gerektiği ve sonra kalite kayıplarını azaltmaya çalışmasının daha iyi olacağı görüşü savunulmaktadır. Kalite maliyeti, işletme için, ürünün belirtilen gereksinimleri karşıladığı veya karşılayacağını kesinliğini devam ettiren ve geliştiren her türlü çabanın maliyeti olarak tanımlanırken; kalite kaybı, harcanan para olarak tanımlanmaktadır. Bir kalitenin maliyetinin iyileştirilmiş mi olduğu yoksa sürekli kaliteden mi sağlanmış olduğu üretim sürecindeki herhangi bir değişiklikten önce ve sonra kalite seviyesinin ölçülmesiyle belirlenebilmektedir (Giakatis vd., 2001, s. 182). Gizli kalite kayıpları müşteri memnuniyetsizliği, gelecekle ilgili iş kayıpları, pazar kaybı ve ek envanter tutmayla ilgili tahmini maliyetlerden oluşmaktadır. Kalite hedeflerinden sapmaların oluşturduğu toplam maliyet üretimde meydana gelen doğrudan ve gizli kalite maliyetlerini de içermektedir (Blocher vd., 2019, s. 726)

Önleme ve değerlendirme maliyetleri kalite maliyetine; başarısızlık maliyeti ise ilke olarak başarısızlık kaybı olarak da kategorize edilebilmektedir. Ancak, önleme ve değerlendirme maliyetlerinde bile kalite kaybı bulunmaktadır. Çünkü önleme ve değerlendirme maliyetleri her zaman çok başarılı olmamaktadır. Bir önleme veya değerlendirme faaliyeti uygulamak için işletme bir miktar para yatırmaktadır. Bu faaliyet başarılı olursa, işletme para tasarrufu sağlamakta, ancak başarılı olamazsa, işletme yalnızca yatırılan parayı kaybetmenin yanı sıra daha fazla kayba da neden olmaktadır. Bu tür kalite kayıpları önleme kaybı ve değerlendirme kaybı olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca oldukça iyi organize edilmiş üretim durumlarında bile göz ardı edilebilecek kadar büyük başka gizli kalite kayıpları da bulunmaktadır. Bunlar üretim kaybı ve tasarım kaybı olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak, potansiyel başarısızlık kaybının oluşumunu telafi etmek için üretilmektedirler (Giakatis vd., 2001, s. 182). Bir ürün arızalandığında değiştirilmesi veya onarılması gerekmektedir. İki durumda takip edilmeli, taşınmalı ve özür dilenmesi gerekmektedir. Buradaki kayıplar üretimden çok daha fazladır ve yapılan hiçbir masraf itibar zararını telafi edemeyecektir. Kalitesizlik kaybının bir yöneticinin düşündüğünden altı kat fazla olduğu belirtilmektedir. Kalite kaybı, ürünler gönderildikten sonra ortaya çıkan kayıp olup geometrik oranda artmaktadır. Ayrıca basit ikinci dereceden formüle sahip kalite kayıp fonksiyonu ile ölçülmektedir (Taguchi ve Clausing, 1990, s. 68).

2.3. Gizli Kalite Maliyetlerinin Hesaplanması

Gizli kalite maliyetlerinin ve buna bağlı kaybın da hesaplanabilmesi gerekmektedir. Gizli maliyetlerin hesaplanabilmesi için; Çarpan Yöntemi, Piyasa Araştırması Yöntemi ve Taguchi Kalite Kaybı yöntemi olmak üzere üç yöntem önerilmiştir (Basık, 2012, s. 371; Albright ve Roth, 1992, s. 20):

Çarpan Yöntemi: Toplam başarısızlık maliyetinin ölçülebilir dışsal başarısızlık maliyetlerinin belli bir katsayıyla çarpımı olduğunu varsaymaktadır.

Toplam başarısızlık maliyeti = k ölçülebilir dışsal başarısızlık maliyeti

Buradaki k deneyimlerle tespit edilen çarpan olmaktadır. Böylece bulunacak toplam maliyet, yöneticilere koruma ve değerlendirme faaliyetleri için kullanacakları kaynakların maliyeti konusunda daha doğru bir sınır belirleme olanağı sağlamaktadır.

Piyasa Araştırması Yöntemi: Kötü kalitenin satışlar ve pazar payları üzerindeki etkisini araştıran formal araştırma yöntemleridir. İşletmenin satış personelinin yürüteceği müşteri araştırmaları ve anketleri işletme gizli maliyetlerinin büyüklüğü konusunda ipuçları vermektedir.

Taguchi Kalite Kaybı Yöntemi: Geleneksel sıfır hata tanımı, gizli maliyetlerin sadece alt ve üst tolerans sınırlarının dışına düştüğünü kabul etmektedir. Taguchi, kalite ile maliyet arasındaki ilişkiyi matematiksel bir model kullanarak $L(y) = k(y - m)^2$ formülüyle ifade etmiştir.

3. KALİTE KAYBI VE TAGUCHİ KALİTE KAYIP FONKSİYONU

3.1. Kalite Kaybı

Ürünlerin performansları; müşteri ihtiyaçlarına veya beklentilerine göre tanımlanan özelliklere bağlıdır (Ross, 1996, s. 1) Bir ürün, özellikleri ve fiyatı nedeniyle satılmaktadır. Ürün türleri, ürünün işlevi ve pazar büyüklüğü ile ilişkilidir. Ürün kalitesi ise kayıp ve pazar büyüklüğü ile ilgilidir. Kalite genellikle özelliklere uygunluk olarak anılmaktadır (Taguchi vd., 2004, s. 171). Kalite, bir ürünün yaşam döngüsü boyunca topluma verdiği kayıp ile ilgilidir. Gerçekten yüksek kaliteli bir ürün, bu yaşam döngüsü boyunca topluma minimal bir kayıp verecektir (Ross, 1996, s. 1). Gerçek büyüme, piyasadan, maliyetten ve müşteri memnuniyetinden kaynaklanmaktadır. Müşterinin bir ürün için harcadığı para ve kalitesizliğe bağlı olarak algılanan kayıp üreticiye uzun vadede zarar verecektir. Yani, zamanla işletme itibarı zarar görecektir ve pazar payı kaybedilecektir (Taguchi vd., 2004, s. 171).

Geleneksel kalite maliyetleme de önleme, değerlendirme ve başarısızlık maliyetleri kalite maliyetleri açısından aynı önemde ele alınmıştır. Ancak kalite maliyetleri ile kalite kayıpları arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. Kalite maliyetleri değer katmakta; kalite kayıpları ise değer katmamakta ve bazen de değeri düşürmektedir. Kalite maliyetleri ürünlerin belirtilen kriterleri karşılayan veya karşılanmasını isteyen her işletme için maliyettir. Ancak kalite kaybı harcanan paradır. Çünkü kalite maliyetleri devamlılık veya iyileştirme sağlayamazsa kalite de uyumsuzluklar meydana gelecektir. Kalite kaybında ise şimdi ve gelecekte fayda beklenmemektedir (Giakatis vd., 2001, s. 181). Kalite kayıpları (Taguchi vd., 2004, s. 181);

- Spesifikasyon limitlerine uygunluk, kalitenin veya düşük kaliteye bağlı kayıpların yetersiz bir ölçüsüdür.
- Kalite kaybı müşteri memnuniyetsizliğinden kaynaklanmaktadır.
- Kalite kaybı ürün özelliklerine bağlı olabilir.
- Kalite kaybı finansal bir kayıptır.

3.2. Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu

Taguchi kaliteyi "ürünün gönderildiği andan itibaren ürünün topluma verdiği kayıp" olarak tanımlamaktadır (Taguchi vd., 2004, s. 172). Bu kayıp, müşteri memnuniyetsizliğini ve işletmelerin itibar kayıplarını kapsamaktadır (Hamzaçebi ve Kutay, 2003, s. 10). Taguchi kaliteyi sadece üretim anında üreticiyi değil, tüketiciyi ve bir bütün olarak toplumu maliyet ve zarar ile ilişkilendirmektedir. Kayıp genellikle bir ürünün sevk edildiği noktaya kadar uğradığı ek üretim maliyetleri olarak düşünülmektedir. Bundan sonra, kalite kaybı maliyetini taşıyan müşteri ve toplum olmaktadır. Başlangıçta, üretici garanti maliyetlerini ödemekte ancak garanti süresi dolduktan sonra ise müşteri ürün üzerinde onarım için ödeme yapabilmektedir (Taguchi vd., 2004, s. 171). Taguchi kalitesizliğin gereksiz hizmet maliyetine, israf edilmiş işgücüne hatta toplum üzerinde kötü etkilere neden olabileceğini öne sürmektedir. Kalitesizlik maliyetinin toplumsal kaybın maliyetini tahmin etmek olduğunu belirtmiştir. Taguchi kalite eksikliğinden kaynaklanan parasal kaybı tahmin etmek için kayıp fonksiyonu olarak adlandırılan matematiksel formülü önermektedir (Roy, 2001, s. 14).

Taguchi kayıp fonksiyonu, müşterinin daha tutarlı ürünlere sahip olma isteği ve üreticinin düşük maliyetli bir ürün yapma isteğini kabul etmektedir. Topluma verilen kayıp, üretim sürecinde ortaya çıkan maliyetlerin yanı sıra müşteri tarafından kullanım sırasında karşılaşılan maliyetlerden (onarım, kayıp iş, vb.) oluşmaktadır. Topluma olan zararı en aza indirmek için standart ürünler teşvik edilerek, üretim noktasında ve tüketim noktasında maliyetlerin azaltılması stratejisi benimsenmelidir. (Ross, 1996, s. 3). Kalite kayıp fonksiyonunun amacı, bir ürünün fonksiyonel değişiminden kaynaklanan kayıpların kantitatif değerlendirilmesidir (Taguchi vd., 2004, s. 172). Kalite kayıp fonksiyonu özellikle yeni ürün geliştirmenin ilk aşamalarında önemli hale gelmiştir. Toleranslar ve kalite hedefleri belirlenerek ölçümler yapılmaktadır (Taguchi ve Clausing, 1990, s. 68).

Taguchi, ürün kalitesi hedef değerden farklılık gösterdiğinde bir kayıp yaşanması ve hedef değerden uzaklık ne kadar yüksek olursa, kalite kaybının da o kadar büyük olduğunu söylemiştir. Sağlam tasarımın üzerinde durulmuştur. Çünkü; Taguchi, kalite kaybının her zaman yönetimin algıladığından daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bunun başlıca nedeni, yalnızca belirgin düşük kaliteli maliyetlerin açıklanmasıdır. Daha önceleri mantıklı kalite maliyetlerinden çok daha yüksek olabilen gizli kalite kayıplarının, ölçülmesinin zor olduğu ve bu nedenle hesaplanmadığı belirtilmiştir. Zamanla, kalite uzmanları, kalite maliyetlerini izleme yöntemlerini geliştirmeyi denemişlerdir. (Cheah vd., 2011, s. 408).

Kalite kayıp fonksiyonu ile sağlanan tahmini gizli kalite maliyetleri yöneticiler ve muhasebeciler tarafından operasyonları iyileştirmeye ve maliyetleri azaltmaya yardımcı olacak bir teknik olarak kullanılabilir. Taguchi kalite kayıp fonksiyonu kullanımının sağladığı yararlar şu şekilde sıralanmıştır (Albright ve Roth, 1992, s. 26);

- Gizli kalite maliyetlerinin büyüklüğünün gösterilmesini sağlar,
- Süreç iyileştirmek için yatırım tekliflerinin değerlendirilmesine yardımcı olur,
- Süreç iyileştirme projelerinin gerçek performansının ölçülmesine yardımcı olur,
- Kalite hedeflerine yönelik ilerlemeyi değerlendirmeyi sağlar.

Her kalite karakteristiği için kalite karakteristiğinin hedef değerinden sapması ve ekonomik kayıp ile ilişkiyi tanımlayan bazı fonksiyonlar bulunmaktadır. Her kalite karakteristiğinde böyle bir ilişkinin elde edilmesi için gereken zaman ve kaynaklar kayda değer bir yatırıma göstermektedir. Taguchi, kalite karakteristiklerinin hedef değerden sapmasından kaynaklanan kayıpları belirlemek için, kalite kayıp fonksiyonunun ikinci dereceden temsilini verimli ve etkili bir yol olarak bulmuştur. Taguchi yöntemlerinde yer alan düşünce, yararlı sonuçların hızlı ve düşük maliyetle elde edilmesi gerektiğidir. İkinci dereceden kullanılan kalite kayıp fonksiyonu bu felsefeyle tutarlıdır.

Hedef değeri m olan bir ürün için çoğu müşterinin bakış açısından, $m \pm \Delta_0$, ürün veya bileşenin oluşturduğu işlevsel hata sapmasını temsil etmektedir.

Bir ürün kalite özelliklerinin sınırında üretildiğinde, $m + \Delta_0$, veya $m - \Delta_0$, müşteriler tarafından karşı bazı önlemler (yani, ürünün iskartaya çıkarılması, değiştirilmesi, onarılması, vb.) alınmaktadır.

A_0 : karşı tedbirlerin maliyet yani alt üst sınırdaki kaybın maliyeti

Δ_0 : hedef değerden sapma

Olduğunda kalite kayıp fonksiyonu şöyledir:

$$L = k(y - m)^2 \quad (1)$$

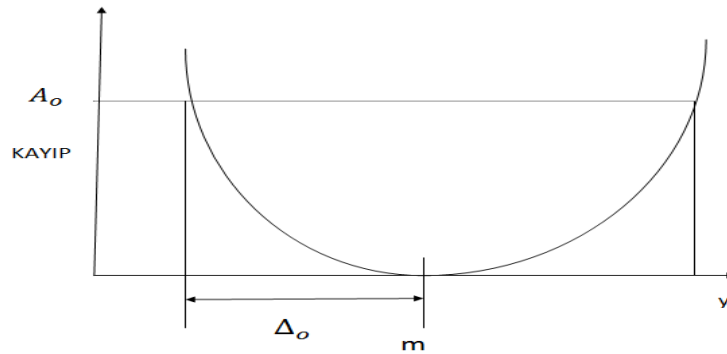
$$y = m + \Delta_0 \quad (2)$$

$$\Delta_0 = k(m + \Delta_0 - m)^2 \quad (3)$$

$$k = \frac{A_0}{\Delta_0^2} \quad (4)$$

Belirli bir kalite karakteristiği için sabit olan k değeri ve hedef değer m , kalite kaybı fonksiyonu eğrisinde aşağıdaki Şekil 1' deki gibi tanımlanmaktadır (Taguchi vd., 2004, s. 173-174).

Şekil 1. Kalite Kayıp Fonksiyonunda k ve m Değerlerinin Gösterimi

Kaynak: (Taguchi vd., 2004, s. 174).

İkinci dereceden kayıp fonksiyonu olan kalite kayıp fonksiyonuna örnekle bakıldığında hedeften 0,1mm'lik sapma 10\$'lık kayıp oluşturmaktadır. 0,2mm'lik sapma 40\$'lık kayıp oluşturmaktadır. 0,3mm'lik sapma 90\$'lık kayıp

oluşturmaktadır. Kalite kayıp fonksiyonu ile ürün niteliklerinin hedef değerden gerçek değere olan sapması hesaplanmasında önce k değeri hesaplanmaktadır. Verilere göre $\Delta_0:0,2\text{mm}$ sapmaya göre $A_0:40\text{\$}$ kayıp ise; k değeri $k = \frac{A_0}{\Delta_0^2} = \frac{40}{(0,2)^2} = 1000\text{\$}$ olarak bulunmaktadır. Bir ürün niteliklerinin gerçek değeri $y: 10,5\text{mm}$ olarak gerçekleştiği, hedef değeri ise $m: 10\text{mm}$ olarak ele alındığında ürün kaybı şu şekilde hesaplanmaktadır: $L(y) = k(y - m)^2$ kayıp formülüne veriler yerleştirildiğinde $L(y=10,5) = 1000\$(10,5 - 10)^2 = 250\text{\$}$ kayıp gerçekleşmektedir (Kim ve Liao, 1994, s. 10).

3.3. Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu İçin Kalite Karakteristik Tipleri

Kalite kayıp fonksiyonu nominal-en iyi, daha küçük-daha iyi, daha büyük-daha iyi karakteristik tiplerine göre kullanılmaktadır. (Ross, 1996, s. 17).

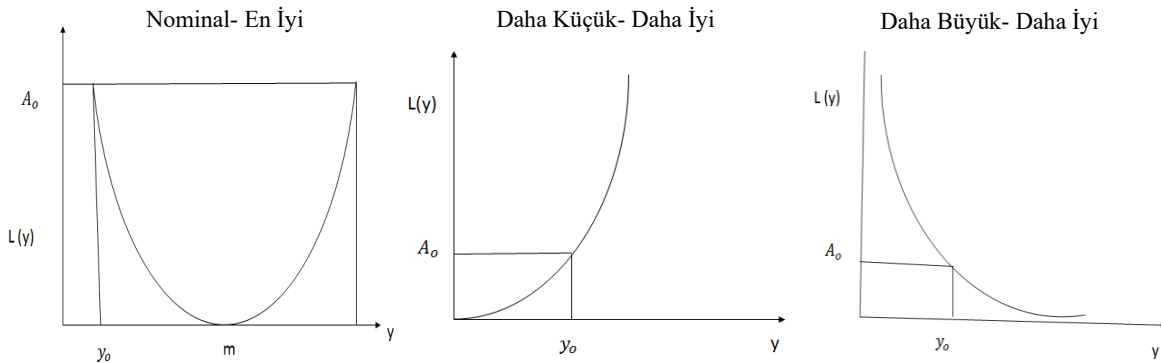
Nominal-En İyi Karakteristik Tipi, elde edilecek sonlu bir hedef noktası olan tiptir. Hedefin her iki tarafında tipik olarak üst ve alt şartname sınırları bulunmaktadır. Bir bileşenin kaplama kalınlığı, bir parçanın uzunluğu ve verilen giriş voltajındaki bir direncin çıkış akımı, nominal-en iyi karakteristik tipi örneklerindedir (Taguchi vd., 2004, s. 180).

Daha Küçük Olan Daha İyi Karakteristik Tipi, ideal hedefin sıfır olması ile sonucun minimize edilmesi istendiğindeki tiptir. Bir bileşen üzerindeki aşınma, motorda duyulabilen gürültü miktarı, hava kirliliği miktarı ve ısı kaybı miktarı daha küçük - daha iyi karakteristik tipi örneklerindedir. Daha küçük-daha iyi karakteristik tipi, negatif veri içermemektedir (Taguchi vd., 2004, s. 180).

Daha Büyük Olan Daha İyi Karakteristik Tipi, sonucun en üst düzeye çıkarılmak istendiği ve ideal hedefin sonsuz olduğu karakteristik tipidir. Malzeme dayanıklılığı ve yakıt verimliliği daha büyük daha iyi karakteristik tipi örneklerindedir. Verim yüzdesi incelendiğinde daha büyük daha iyi olması gerekiyor gibi görülmektedir. Fakat kalite mühendisliğinde daha büyük olan kategoriye ait değildir. Çünkü ideal değer % 100 'dür ve sonsuz değildir. Daha büyük daha iyi karakteristik tipi, negatif veri içermemektedir (Taguchi vd., 2004, s. 180).

Kalite kayıp fonksiyonu nominal-en iyi, daha küçük-daha iyi, daha büyük-daha iyi karakteristik tipleri kayıp fonksiyonu Şekil 2'de gösterildiği gibidir (Taguchi, vd., 2004, s. 190).

Şekil 2. Kalite Karakteristik Tipleri

Kaynak: (Taguchi vd., 2004, s. 190).

Karakteristik tipine göre k sabiti, birim başına kayıp, MSD (Mean-Squared Deviation Ortalama Karesel Sapma) ve ortalama kayıp denklemleri Tablo 2'de görülmektedir (Ross, 1996, s. 19; Taguchi vd., 2004, s. 190).

Tablo 2. Kalite Kayıp Fonksiyonu İçin Karakteristik Tiplerine Göre Kullanılan Denklemler

Karakteristik Tipi	K Sabiti (A_0 : tüketici kaybı) (Δ_0 veya y_0 : Tüketici Toleransı)	Tek Parça İçin Kayıp (L)	$L = (MSD)$	Dağıtımda Parça Başına Ortalama Kayıp
Nominal En İyi	$\frac{A_0}{\Delta_0^2}$ veya $\frac{A_0}{y_0^2}$	$k(y - m)^2$	$MSD = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - m)^2$	$k[\delta^2 + (\bar{y} - m)^2]$
Daha Küçük Daha İyi	$\frac{A_0}{\Delta_0^2}$ veya $\frac{A_0}{y_0^2}$	$k(y^2)$	$MSD = \sum_{i=1}^n \frac{1}{y_i^2} = \sigma^2 + \bar{y}^2$	$k[\delta^2 + (\bar{y})^2]$
Daha Büyük Daha İyi	$A_0 \cdot \Delta_0^2$ veya $A_0 y_0^2$	$k\left(\frac{1}{y^2}\right)$	$MSD = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{1}{y_i^2}$ $= \frac{1}{n} \left(\frac{1}{y_1^2} + \frac{1}{y_2^2} + \dots + \frac{1}{y_n^2} \right)$	$k\left[\frac{1}{\bar{y}^2}\right] \left[1 + \left(\frac{3\delta^2}{\bar{y}^2}\right) \right]$

Kaynak: (Taguchi vd., 2004, s. 190; Ross, 1996, s. 19).

Taguchi kalite kayıp fonksiyonu karakteristik tipleri nominal en iyi, daha küçük daha iyi, daha büyük daha iyi durumları için Tablo 2’deki formüllerle hedef değerlerden sapma meydana gelmesi durumunda ortaya çıkan kayıp tespit edilebilmektedir. İşletmelerde rastgele gönderilen bir ürünün hedef değerden farklı olması durumunda işletme ve tüketicinin karşılaştığı ekonomik kayıp tespit edilip kalitede iyileştirme yaparak tasarruf sağlayabilmektedir.

4. GRİ SİSTEM TEORİSİ VE GRİ TAHMİN YÖNTEMİ

4.1. Gri Sistem Teorisi

Gri sistem teorisi, bilgi eksikliği olan sistemlere denilmektedir (Julong, 1989, s. 1). Gri sistemler üzerine ilk araştırma 1982 yılında Çin’den Profesör Deng Julong tarafından “the control problems of grey systems” başlıkla yazılmış ve “Systems and Control Letters” dergisinde yayımlanmıştır. Bilim ve teknoloji tarihinde gri sistem teorisini kuran Profesör Deng Julong olmuştur (Liu ve Lin, 2006, s. 2).

Eksik bilgiye sahip olmak “gri” olmanın temel şartından sayılmaktadır. Farklı durumlarda ve farklı açılardan, “gri” olmanın anlamı genişletilebilmektedir (Liu ve Lin, 2010, s. 5). Deng; "Gri"nin kötü, eksik, belirsiz, vb. anlamlara gelebileceğini belirtmiştir (Julong, 1989, s. 1).

Gri sistemler araştırma konularının renklerine göre seçilmektedir. Renklerin koyuluğu kontrol teorisinde bilginin netlik derecesini belirtmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. En çok kabul gören temsillerden biri “kara kutu” olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacı tarafından iç ilişkileri veya yapısı tamamen bilinmeyen bir durumu temsil etmektedir. Sistemde bilinmeyen bilgileri göstermek için “siyah”, tamamen bilinen bilgiler için “beyaz”, kısmen bilinen ve kısmen bilinmeyen bilgiler için “gri” kelimeleri kullanılmaktadır (Liu ve Lin, 2010, s. 15).

Her gri sistem; gri sayılar, gri denklemler, gri matrisler vb. ile nitelendirilmektedir. Gri sayı; tam değeri bilinmeyen, ancak değerinin içinde bulunduğu bir aralık bilinen sayı olarak tanımlanmaktadır (Liu ve Lin, 2006, s. 23). Uygulamalarda, gri bir sayı genel bir aralık veya genel bir sayı kümesi içinde olası değeri alan belirsiz bir sayıyı ifade etmektedir. Bu gri sayı genellikle “ \otimes ” sembolü ile ifade edilmektedir (Liu ve Lin, 2010, s. 19).

Kısmen bilinen bilgilere sahip belirsiz sistemler ile ilgili mevcut bilgidan yararlı bilgiler üretilebilmektedir. Böylece sistemlerin operasyonel davranışları ve yasaları doğru bir şekilde tanımlanabilmekte ve etkin bir şekilde izlenebilmektedir. Dünyada, küçük örnekleme sahip ve az bilgi içeren belirsiz sistemler yaygın olarak bulunmaktadır (Liu ve Lin, 2010, s. 2). Belirsiz sistemlerin temel özelliği, bilgilerdeki eksiklik ve yetersizlikten kaynaklanmaktadır (Liu ve Lin, 2006, s. 4; Liu ve Lin, 2010, s. 5).

Belirsiz sistemlerden gri sistem teorisi, olasılık istatistik, bulanık matematik ve kaba küme teorisi arasındaki farklılıklar aşağıdaki Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Belirsiz Sistemlerin Karşılaştırılması

	Gri Sistem Teorisi	Olasılık İstatistik	Bulanık Matematik	Kaba Küme Teorisi
Çalışma Hedefleri	Yetersiz Bilgi Belirsizlik	Olasılıksal Belirsizlik	Kavramsal Belirsizlik	Ayırt Edilmezlik
Temel Seriler	Gri Bulanık Seriler	Cantor Serisi	Bulanık Seriler	Tahmini Set
Yöntemler	Bilgi Kapsamı	Olasılık Dağılımı	Üyelik Fonksiyonları	Parçalara Ayırma
Prosedür	Gri Seri Oluşturma	Frekans Dağılımı	Marjinal Örnekleme	Alt Ve Üst Tahmin
Veri	Biraz	Tipik	Üyelik	Eşit
Koşul	Herhangi Bir Dağılım	Özgün Dağılım	Deneyim	İlişkili
Önem (Vurgu)	Yoğunluk	Yoğunluk	Genişleme	Yoğunluk
Amaç	Gerçeklik Kuralları	İstatistik Kuralları	Kavramsal Anlatım	Kavram Tahmini
Özellikleri	Küçük Örneklem	Büyük Örneklem	Deneyimler (Tecrübe)	Bilgi Sistemleri (Tablolar)

Kaynak: (Liu ve Lin, 2006, s. 8; Liu ve Lin, 2010, s. 11; Liu vd., 2013, s. 5; Liu vd., 2016, s. 11).

Tablo 3'e bakıldığında belirsiz sistemlerden gri sistem teorisini diğerlerinden ayıran en önemli farklılık yetersiz bilgi ve verinin bulunduğu durumlarda; ayrıca belirli bir dağılım gerektirmeden analizlerin yapılmasına olanak sağlayan bir sistem olduğu görülmektedir.

4.2. Gri Tahmin Yöntemi

Gri sistemler teorisi belirsizliği modelleyen, sistemler arasındaki ilişkileri analiz eden, modeller oluşturan, tahminler yapan ve kararlar veren sistemleri incelemek için kullanılmaktadır. Geleneksel stokastik tahmin teorisinin aksine bir gri modeli oluşturmak için en az dört veri girişi sağlayacak örnekleme ihtiyaç duyulmaktadır (Tsai vd., 2005, s. 538).

Gri tahmin teorisi gri sistem teorisinin önemli bir dalıdır (Xie ve Liu, 2009, s. 1174). Gri tahmin, belirli bir anlayışa dayalı sistemlerin gelecekteki durumları hakkında bilimsel ve nicel tahminler yapmaktadır. Gri sistem modellerinin kurulabilmesi ve geleceğin öngörülebilmesi için sistemlerin ve belirsiz özelliklerinin anlaşılması için orijinal veri dizisindeki seri operatörleri kullanılmaktadır. Belirli bir problem için, yeterli ve dikkatli bir şekilde yapılmış nitel bir analizin sonuçlarını kullanarak uygun tahmin modeli seçilmektedir. Model seçimi değişen koşullarla birlikte değişmektedir (Liu ve Lin, 2010, s. 133). Seri tahminleri, bir sistemin değişkenlerinin gelecekteki davranışlarını önceden belirlemektedir. Bu amaçla, GM (1,1) modeli yaygın olarak kullanılmaktadır (Liu ve Lin, 2006, s. 27).

GM (1,1) modeli, gri tahmin teorisinin temel modelidir ve birkaç veri (dört veya daha fazla) ile oluşturulan tek değişkenli birinci dereceden gri model olup aynı zamanda yüksek hassasiyetli sonuçlar elde edilebilmektedir (Xie ve Liu, 2009, s. 1174). Gri tahmin modeli GM (1,1), parametre varyansı ve birinci dereceden diferansiyel denklem için uyarlanmış bir grup diferansiyel denklemi kapsayan bir zaman serisi tahmin modelidir. Karar verme, finans, ekonomi, mühendislik ve meteoroloji dahil olmak üzere sosyal ve doğa biliminin birçok alanında gri tahmin modeli GM (1,1) uygulanmaktadır (Chiou vd., 2004, s. 3).

4.3. Temel Gri Tahmin GM (1,1) Yöntemi

Gri tahmin GM (1,1) yönteminin aşamaları şu şekildedir (Liu ve Lin, 2010, s. 107-108):

1. Adım: Kullanılacak olan ham veri seti $X^{(0)}$ negatif olmayan orijinal veri serisinden oluşmaktadır.

$$X^{(0)} = (X^{(0)}(1), X^{(0)}(2), \dots, X^{(0)}(n)) \quad X^{(0)}(k) \geq 0 \quad k = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

2. Adım: $X^{(0)}$ serisinden yararlanılarak yeni $X^{(1)}$ serisi oluşturulur.

$$X^{(1)} = (X^{(1)}(1), X^{(1)}(2), \dots, X^{(1)}(n)), \quad X^{(1)} \text{ serisi oluşturulduktan sonra, } X^{(0)}(k) + ax^{(1)}(k) = b \quad (6)$$

eşitliği elde edilmekte ve GM (1,1) modelinin orijinal biçimi olarak adlandırılmaktadır. Burada GM (1,1) sembolü "değişkenli birinci dereceden gri model" anlamına gelmektedir.

3. Adım: $X^{(1)}$ serisi kullanılarak $Z^{(1)}$ serisi oluşturulmaktadır.

$Z^{(1)}(k) = 0.5 \left(X^{(1)}(k) + X^{(1)} + (k - 1) \right)$, $k = 2, 3, \dots, n$ $Z^{(1)}$ serisi ile ; $X^{(o)}k + az^{(1)}(k) = b$ (7)
GM(1,1) modelinin temel biçimi elde edilmektedir.

4. Adım: $X^{(1)}$ ve $Z^{(1)}$ serileri oluşturulduktan sonra “a” ve “b” parametreleri bulunur. $\hat{a} = (a, b)^T$ parametrelerinin dizilimiye ve

$$Y = \begin{bmatrix} X^0(2) \\ X^0(3) \\ \vdots \\ X^0(n) \end{bmatrix}, \quad B = \begin{bmatrix} -Z^1(2) & 1 \\ -Z^1(3) & 1 \\ \vdots & \vdots \\ -Z^1(n) & 1 \end{bmatrix} \quad (8)$$

İse en küçük kareler yöntemi ile tahmin etmek için $X^{(o)}k + az^{(1)}(k) = b$ eşitliği kullanılarak GM (1,1)'in parametrelerine karşılık gelen \hat{a} vektörü hesaplanmaktadır.

$$\hat{a} = (a, b)^T \text{ şu şekilde hesaplanmaktadır. } \hat{a} = (B^T B)^{-1} B^T Y \quad (9)$$

5. Adım: Eğer $(a, b)^T = (B^T B)^{-1} B^T Y$ ise; $\frac{dx^{(1)}}{dt} + ax^{(1)} = b$; (10)
olarak gösterilen birinci dereceden türevlenebilir eşitlik elde edilir.

$\hat{X}^{(1)}(t) = \left[X^{(1)}(1) - \frac{b}{a} \right] e^{-at} + \frac{b}{a}$ verilir. Yani;

$$\hat{X}^{(1)}(k + 1) = \left[X^{(0)}(1) - \frac{b}{a} \right] e^{-ak} + \frac{b}{a} \quad k = 1, 2, \dots, n. \quad (11)$$

6. Adım: Elde edilen birinci dereceden türevlenebilir eşitliğe ters kümülatif işlemi uygulanarak tahmin değerleri aşağıdaki modelle elde edilir.

$$\hat{X}^{(0)}(k + 1) = a^{(1)} \hat{X}^{(1)}(k + 1) = \hat{X}^{(1)}(k + 1) - \hat{X}^{(1)}(k) = (1 - e^a) \left(X^{(0)}(1) - \frac{b}{a} \right) e^{-ak} \quad (12)$$

$k = 1, 2, \dots, n.$

7. Adım: Üretilen tahmin değerleri için hata payı hesaplanarak modelin gelecek tahmini için kullanılıp kullanılmayacağı test edilmektedir. $X^{(o)}$ ham veri setinde herhangi bir k elamanı için tahmin hatası $\varepsilon^{(0)}(k)$ ile gösterilmektedir ve şu şekilde hesaplanmaktadır (Liu ve Lin, 2010, s. 133-135).

$$\varepsilon^{(0)} = (\varepsilon(1), \varepsilon(2), \dots, \varepsilon(n)) = (X^{(0)}(1) - \hat{X}(1), X^{(0)}(2) - \hat{X}(2), \dots, X^{(0)}(n) - \hat{X}(n)) \quad (13)$$

$X^{(0)}$ ham veri setinin herhangi bir k elmanı için hata oranı ise Δ_k ile gösterilmekte ve şu şekilde hesaplanarak ve yüzdesi alınarak ifade edilmektedir.

$$\Delta_k = \left(\left| \frac{\varepsilon(1)}{X^{(0)}(1)} \right|, \left| \frac{\varepsilon(2)}{X^{(0)}(2)} \right|, \dots, \left| \frac{\varepsilon(n)}{X^{(0)}(n)} \right| \right) = \{\Delta_k\}_1^n \quad (14)$$

Ortalama görelî hata $\bar{\Delta} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \Delta_k$ olarak hesaplanmaktadır. Ortalama görelî hata oranı hesaplandıktan sonra modelin test doğruluk skalası kontrol edilir. Model doğruluk testi skalası Tablo 4'te görüldüğü gibidir

Tablo 4. Gri Tahmin Modeli Test Doğruluk Skalası

Eşik	Görelî hata
Doğruluk ölççeği	α
1.seviye	0.01
2.seviye	0.05
3.seviye	0.10
4.seviye	0.20

Kaynak: (Liu ve Lin, 2010, s. 135).

Eğer $\bar{\Delta} < \alpha$ ise gelecek tahmini yapılabilir ve $1 - \bar{\Delta}$ ise modelin güvenirlilik oranını vermektedir.

4.4. Gri Tahmin ile İlgili Literatür Çalışması

Gri tahmin yöntemiyle ilgili literatürde yapılmış bazı çalışmalar Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Gri Tahmin ile Yapılmış Bazı Çalışmalar

Yazar(lar) / Yıl	Çalışma Sonucu
(Hsu ve Wen, 1998)	Havayolu yolcu trafiği tahmini için 10 Asya Pasifik ülkesi ile ABD arasındaki yolcu sayısı 1983-1991 aralığı farklı veri sayıları kullanılarak 1992-2000 aralığı tahmin edilmiştir. Buna dayanarak trans-Pasifik pazarındaki toplam hava yolcu sayısındaki yıllık ortalama büyüme ortaya konmuştur.
(Lin ve Hsu, 2002)	Satış tahmini için Tayvan'daki sekiz alkolüzsüz içeceğin 1996-2000 yılları satış tutarları veri olarak kullanılarak 2001-2003 yılları tahmini yapılmıştır.
(Chiou vd., 2004)	Tayvan donanmasındaki yedek parça talep tahmini için 14 parçanın 1999-2002 yılları verileri kullanılarak 2003 yılı yedek parça tahmini yapılmıştır.
(Tsai vd., 2005)	Tayvan telekomünikasyon talep tahmini için telekomünikasyon endüstrisi 1999-2003 yılları verileri kullanılarak 2004-2007 yılları tahmini yapılmıştır.
(Wu vd., 2005)	Petrol boru hattında balmumu (tortu) birikimi ve birikim hızı on beş günlük veri değerleri alınarak 18, 22 ve 25 günlük birikim değerleri ve tortu birikim hızları tahmin edilerek temizleme planlarının birikime göre yapılabileceği belirtilmiştir.
(Huang ve Jane, 2009)	Hisse senedi portföy tahmini için Tayvan ekonomisi finansal veri tabanı kullanılarak 2003 ilk çeyrek -2007 ilk çeyrek aralığı olmak üzere 17 çeyreklik veri ile 2004-2006 yılları seçilen portföyde dokuz dönemlik getiri oranları tahmin edilmeye çalışılmıştır.
(Mostafaei ve Kordnoori, 2012)	İran enerji tüketimini ve enerji arzını tahmin etmek için 1992-2006 yılı verileri kullanılarak 2009-2021 yılları tahmini yapılmıştır.
(Huang vd., 2014)	İnternet pazarının satış tahmini için uzman bir firmanın 2007-2011 yılları pazar araştırması verileri kullanılarak 2012-2020 tahmini yapılmıştır.
(Yu vd., 2016)	Çevresel sürdürülebilirliği sağlayabilmek, verimliliği artırarak performansı iyileştirmek için lojistik işletmelerinin sürdürülebilirlik değerleri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bunun için dünyanın önde gelen 25 lojistik işletmeden 19 tanesinin 2012-2015 kamu mali raporları kullanılarak 2016-2019 girdi/çıkış değerleri tahmini yapılmıştır.
(Zhao, 2016)	Proje maliyet tahmini için Changsha şehri Xi'an bölgesi 2010-2014 gayrimenkul verileri ile malzeme, işçilik, makine ve toplam maliyet ile proje maliyet tahmini yapılmıştır. Gerçek projeye uygulanarak kontrol edilip karşılaştırılmıştır.
(Oruç ve Eroğlu, 2017)	Doğalgaz talep tahmini için konut sektöründe tüketilen doğalgaz miktarı Ocak 2010-Nisan 2016 aralığı 76 aylık veri kullanılarak Mayıs 2016-2017 Aralık aralığı tahmini yapılmıştır.
(Hu, 2017)	Tayvan'a gelen yabancı turist tahmini için Tayvan turizm bürosunun yayınladığı yıllık istatistik raporlarından yararlanılarak 2001-2015 yılları farklı veri aralığı kullanılmıştır. Belirlenen altı yerden 2016 yılında Tayvan'a gelecek turist tahmini yapılmıştır.
(Ömürbek vd., 2018)	Bankaların grup bazlı karlılık tahmini için 2013-2016 yılları karlılık rasyo oranları kullanılarak 2017-2020 yılları tahmini yapılmıştır.
(Ömürbek vd., 2018)	Kamu sermayeli mevduat bankalarının ortalama öz kaynak karlılığı verileri 2017 Eylül- 2018 Haziran dört dönemlik ham veriler baz alınarak 2018 Eylül - 2019 Haziran aralığı dört döneme ait karlılık tahmini yapılmıştır.
(Aksoy ve Akçakanat, 2019)	Bankalarda bireysel kredi riskinin tahmini için 2018 Ocak-Haziran kredi türlerine göre kredi kullanan kişi sayısı, tutarı ve kredi riski verileri kullanılarak 2018 Temmuz-Aralık aralığı bireysel kredi kullanımını ve buna bağlı risklerin tahmini yapılmıştır.
(Bilgil vd., 2019)	Gelecekte elde edilecek vergi geliri tahmini için toplanan vergi miktarı 2004-2017 yılları aralığı veri alınarak 2018-2024 aralığı tahmini yapılmıştır.
(Öztürk ve Bilgil, 2019)	Türkiye'de gerçekleşecek sağlık harcamaları tahmini için 2004-2017 yılları sağlık harcamalarının tutarı veri alınarak 2018-2025 yılları tahmini yapılmıştır.
(Wu vd., 2019)	Xingtai ve Handan'daki hava kalitesini tahmin etmek için 2014-2017 yılları dört çeyreklik hava kalitesi göstere verileri kullanılarak 2018-2021 yılları çeyreklik tahmini yapılmıştır.
(Başakın vd., 2019)	Su tüketim değerleri tahmini için 2005-2013 veri değerleri kullanılarak 2011-2013 yılları tüketim değerleri tahmini yapılmıştır.
(Liu vd., 2019)	Çin'de kişilerin elektrik tüketimi tahmini için 2000-2012 yılları elektrik enerji tüketim miktarı veri alınarak 2013-2015 yılları tahmini yapılmıştır.
(Tang ve Xiao, 2019)	Asfalt kaplama performansının aylık zayıflama tahmini için 2012-2017 yılları verileri kullanılarak 2018-2019 yılları tahmini yapılmıştır.
(Bayrakçı ve Aksoy, 2019)	Bireysel emeklilik sistemine katılımcı sayısı ve yatırma yönlendirilen tutar 2011-2016 yılları baz alınarak 2017-2020 yılları dört yıllık tahmin yapılmıştır.
(Yu vd., 2019)	Vergi gelirleri tahmini için 2000-2006 yılları Çin istatistik yıllığının verileri kullanılarak 2007-2011 yılları tahmini yapılmıştır.
(Acun ve Apalı, 2020)	Mobilya üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmede gri temelli tahmin modeli ile işletmenin 2013 yılı, 2014 yılı, 2015 yılı ve 2016 yılı tecrübelenmiş maliyet verileri ile gelecek 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait maliyet tahminlemesi yapılmıştır.
(Şahin ve Bağcı, 2020)	Bitcoin, IOTA, Ethereum ve Ripple kripto paralarına ait 1-11 Aralık 2019 fiyatlar ve gri tahmin yöntemi kullanılarak 12 Aralık 2019 fiyatları tahminlemesi yapılmıştır.
(Oruç ve Fındık, 2020)	Gri tahmin yöntemi ile Süleyman Demirel Üniversitesi Ağız Dış Sağlığı Merkezi'nin yatan hasta sayılarının 56 aylık (2015 Ocak-2019 Ağustos dönemine) verileri kullanılarak 28 aylık (2019 Eylül-2021 Aralık dönemi) yatan hasta tahmini yapılmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de gri tahmin yöntemi kullanılarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu yöntemle az veriyle kısa zaman aralıkları kullanılarak yapılan tahminlemeler de farklı bilimsel bulgulara ulaşılmıştır. Ancak gizli kalite maliyetleri ve Taguchi yöntemine göre çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan çalışmamız gizli kalite maliyetlerinin tahminin de gri tahmin yönetiminin kullanılması bakımından literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

5. GİZLİ KALİTE MALİYETLERİNİN TAHMİNİNDE GRİ TAHMİN YÖNTEMİ GM (1,1) MODELİ VE TAGUCHI KALİTE KAYIP UYGULAMASI

5.1. Uygulama Bilgileri

Çalışmada 2019-2020 yılları arasında Denizli ilinde bulunan ve bagalit parça imalatı yapan bir işletmeden elde edilen veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Tablo’6 da gizli kalite maliyetleri olarak belirlenen unsurlar yer almaktadır.

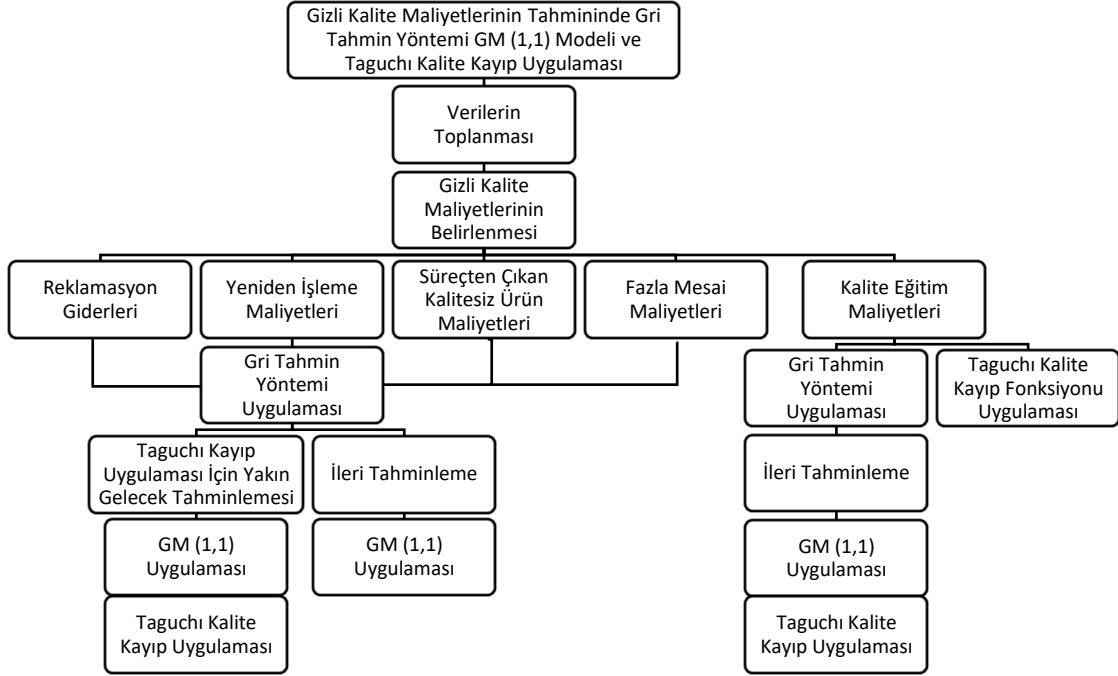
Tablo 6. Gizli Kalite Maliyetleri

Gizli İç Başarısızlık	Gizli Dış Başarısızlık	Kayıp Fırsat
Malzemelerin Reddedilmesine Bağlı Maliyetler	Garanti Talepleri	Hatalı Ürünlerin Neden Olduğu Müşteri Zararlarının Karşlanması (Reklamasyon)
Üretim Planlama Hataları	Acil Sevkiyat	Acil Sevkiyat
Mühendislik veya Tasarım Hataları		Banka İşlem Kayıpları
Faturalandırma ve Fiyatlandırma Hataları		Siparişlerin İptali
Yeniden İşleme Maliyeti		Gecikmiş Ödemelerden Kaynaklanan Kayıp
Hatalı Üretim ve Arızalı Malzemelerden Kaynaklanan Davalar		Geç Teslimat
		Kalite Eğitim Maliyetleri
		Pazar Kaybı
		Müşteri Kaybı

Kaynak: (Öksüz Demirgubuz ve Ömürbek, 2020).

Çalışma kapsamından işletmede bazı bilgi ve verilere ulaşılamamış ve bazı verilerde dengesizlik/tutarsızlık tespit edilmiştir. Bu nedenle elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın uygulama adımları Şekil 3’te gösterilmekte ve uygulama şu şekilde açıklanmaktadır:

Şekil 3. Çalışmanın Uygulama Adımları Şeması

Birinci aşama gri tahmin uygulaması; gri tahmin yöntemi GM (1,1) modeli kullanılarak gelecek dönemlerde oluşabilecek maliyetler tahminlenmiştir. Bu aşamada iki tür tahminleme yapılmıştır. Birincisi işletmenin geleceğe yönelik maliyetlerinin tahminlenmesi için ileri tahminleme; ikincisi işletmede kayıp oluşup oluşmadığını tespit edebilmek için yakın gelecek tahminlemesi yapılmıştır.

İkinci aşama Taguchi Kayıp uygulaması; Taguchi'nin Kalite Kaybı düşüncesi, gri tahmin uygulamasının ikinci kısmından elde edilen bilgiler ve işletmeden elde edilen gerçekleşen maliyetler ele alınarak işletmedeki kalite kaybı incelenmiştir. Ayrıca Taguchi Kayıp Fonksiyonu ile örnek olabilecek bir uygulama yapılmıştır.

5.2. İleri Tahminleme

Yapılan çalışmada kalite eğitim maliyetlerinin 2015, 2016, 2017, 2018 yıllarına ilişkin ham verileri kullanılarak 2019, 2020, 2021, 2022 yılları maliyet tahminleri elde edilmiştir. Reklamasyon giderlerine, süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetlerine, işletme içi yeniden işleme maliyetlerine, fazla mesai maliyetlerine gri tahmin uygulaması dokuz aylık verileri ise; 2016 Nisan-2016 Aralık birinci, 2017 Ocak-2017 Eylül ikinci, 2017 Ekim-2018 Haziran üçüncü, 2018 Temmuz-2019 Mart dördüncü dönem olarak ham verileri kullanılmıştır. Bu verilere dayanarak 2019 Nisan-2019 Aralık, 2020 Ocak-2020 Eylül, 2020 Ekim-2021 Haziran, 2021 Temmuz-2022 Mart dönemlerine ait maliyet tahminleri elde edilmiştir.

İşletmelerde çeşitli şekillerde ortaya çıkan kalitesizliklerin eğitim ile gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan maliyetlerden oluşmaktadır. Kalite eğitim maliyetlerinde veriler sadece yıllık olarak elde edilebildiği için yıllık veriler kullanılmıştır.

Reklamasyon giderleri, yeniden işleme maliyetleri, süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri, fazla mesai maliyetleri ve kalite eğitim maliyetlerinde GM (1,1) modeli uygulamasında ortalama göreceli hata değerleri doğruluk testi skalası tablosuna göre $\bar{A} < \alpha$ uygun görüldüğü için dördüncü GM (1,1) kurularak çözüm adımları uygulanmış ve geleceğe yönelik tahminlemesi yapılmıştır. Maliyetlerin ileri tahminleme veri ve sonuçları Tablo 7'de ki görülmektedir.

Tablo 7. İleri Tahminleme Veri ve Sonuçları

Maliyetler	Ham Veri Aralığı	Ham Veri (TL)	Tahmini Değer Aralığı	Tahmini Değer (TL)	Ortalama Göreli Hata	Güvenirlilik Oranı
Reklamasyon Giderleri	2016 Nisan-2016 Aralık	7387₺	2019 Nisan-2019 Aralık	85260,49₺	% 7,034	% 92,966
	2017 Ocak-2017 Eylül	36119,84₺	2020 Ocak-2020 Eylül	110336,13₺		
	2017 Ekim-2018 Haziran	56411₺	2020 Ekim-2021 Haziran	142786,67₺		
	2018 Temmuz-2019 Mart	64317,14₺	2021 Temmuz-2022 Mart	184781,11₺		
Yeniden İşleme Maliyetleri	2016 Nisan-2016 Aralık	6125₺	2019 Nisan-2019 Aralık	12465,84₺	% 0,018	% 99,982
	2017 Ocak-2017 Eylül	10896,76₺	2020 Ocak-2020 Eylül	13038,49₺		
	2017 Ekim-2018 Haziran	11396₺	2020 Ekim-2021 Haziran	13637,45₺		
	2018 Temmuz-2019 Mart	11921₺	2021 Temmuz-2022 Mart	14263,93₺		
Süreçten Çıkan Kalitesiz Ürün Maliyetleri	2016 Nisan-2016 Aralık	7331₺	2019 Nisan-2019 Aralık	144094,11₺	% 10,901	% 89,099
	2017 Ocak-2017 Eylül	10592₺	2020 Ocak-2020 Eylül	344071,38₺		
	2017 Ekim-2018 Haziran	29688₺	2020 Ekim-2021 Haziran	821581,88₺		
	2018 Temmuz-2019 Mart	73371₺	2021 Temmuz-2022 Mart	1961792,90₺		
Fazla Mesai Maliyetleri	2016 Nisan-2016 Aralık	271340₺	2019 Nisan-2019 Aralık	383990,33₺	% 2,236	% 97,764
	2017 Ocak-2017 Eylül	174394,5₺	2020 Ocak-2020 Eylül	495557,91₺		
	2017 Ekim-2018 Haziran	240243,5₺	2020 Ekim-2021 Haziran	639541,20₺		
	2018 Temmuz-2019 Mart	296837₺	2021 Temmuz-2022 Mart	825358,54₺		
Eğitim Maliyetleri	2015	6307₺	2019	32213,37₺	%5,163	%94,837
	2016	6615₺	2020	55612,32₺		
	2017	11220₺	2021	96007,67₺		
	2018	19950₺	2022	165745,16₺		

Reklamasyon giderleri, yeniden işleme maliyetleri, süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri, fazla mesai maliyetleri ve kalite eğitim maliyetlerinde GM (1,1) modeli uygulamasında reklamasyon giderleri 3.seviyeden; işletme içi yeniden işleme maliyetleri 1.seviyeden; süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri 4.seviyeden; fazla mesai maliyetleri 2.seviyeden; kalite eğitim maliyetleri 3. seviyeden ortalama göreli hata tablosuna göre $\bar{\Delta} < \alpha$ olduğundan geçerliliği görülmektedir.

5.3. Taguchi Kalite Kayıp Uygulaması İçin Gri Tahminleme

Yapılan çalışmada elde edilen veriler ışığında Taguchi kalite kayıp uygulaması için gri tahmin yöntemi GM (1,1) modeli ile yakın gelecek (2019 yılı) tahmini yapılarak; elde edilen tahmin verileri ile işletmenin 2019 yılı gerçekleşen verileri karşılaştırılarak Taguchi kalite kaybı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu duruma göre reklamasyon giderlerinde ve fazla mesai maliyetlerinde altışar aylık veriler kullanılarak 2017 birinci altı ay, 2017 ikinci altı ay, 2018 birinci altı ay, 2018 ikinci altı ay olarak ham veriler ele alınmıştır. Bu veriler dayanılarak 2019 birinci altı ay, 2019 ikinci altı ay, 2020 birinci altı ay, 2020 ikinci altı ay olarak tahmini değerler elde edilmiştir.

Yeniden işleme maliyetlerinde üçer aylık veriler kullanılarak 2018 ikinci üç ay, 2018 üçüncü üç ay, 2018 dördüncü üç ay, 2019 birinci üç ay ham verileri ele alınarak 2019 ikinci üç ay, 2019 üçüncü üç ay, 2019 dördüncü üç ay, 2020 birinci üç ay tahmin değerleri elde edilmiştir.

Süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetlerinde üçer aylık veriler kullanılarak 2018 birinci üç ay, 2018 ikinci üç ay, 2018 üçüncü üç ay, 2018 dördüncü üç ay ham verileri ele alınarak 2019 birinci üç ay, 2019 ikinci üç ay, 2019 üçüncü üç ay, 2019 dördüncü üç ay tahmin değerleri elde edilmiştir.

Maliyetlerin yakın gelecek tahminleme veri ve sonuçları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Yakın Gelecek Tahminlemesi Veri ve Sonuçları

Maliyetler	Ham Veri Aralığı	Ham Veri (TL)	Tahmini Değer Aralığı	Tahmini Değer (TL)	Ortalama Göreli Hata	Güvenirlilik Oranı
Reklamasyon Giderleri	2017 birinci altı ay	23763,8₺	2019 birinci altı ay	54902,59₺	% 2,797	% 97,203
	2017 ikinci altı ay	29800₺	2019 ikinci altı ay	66661,293₺		
	2018 birinci altı ay	38967₺	2020 birinci altı ay	80938,40₺		
	2018 ikinci altı ay	44754,14₺	2020 ikinci altı ay	98273,291₺		
Yeniden İşleme Maliyetleri	2018 ikinci üç ay	6142,5₺	2019 ikinci üç ay	1260,34₺	% 2,378	% 97,622
	2018 üçüncü üç ay	6175₺	2019 üçüncü üç ay	745,671₺		
	2018 dördüncü üç ay	3685,5₺	2019 dördüncü üç ay	441,169₺		
	2019 birinci üç ay	2060,5₺	2020 birinci üç ay	261,013₺		
Süreçten Çıkan Kalitesiz Ürün Maliyetleri	2018 birinci üç ay	14778₺	2019 birinci üç ay	13641,48₺	% 10,201	% 89,799
	2018 ikinci üç ay	12107₺	2019 ikinci üç ay	13804,09₺		
	2018 üçüncü üç ay	15413₺	2019 üçüncü üç ay	13968,638₺		
	2018 dördüncü üç ay	12448₺	2019 dördüncü üç ay	14135,147₺		
Fazla Mesai Maliyetleri	2017 birinci altı ay	43401₺	2019 birinci altı ay	157144,94₺	% 4,515	% 95,485
	2017 ikinci altı ay	201302₺	2019 ikinci altı ay	146079,78₺		
	2018 birinci altı ay	169935₺	2020 birinci altı ay	135793,76₺		
	2018 ikinci altı ay	175567₺	2020 ikinci altı ay	126232,02₺		

Reklamasyon giderleri, yeniden işleme maliyetleri, süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri ve fazla mesai maliyetlerinde GM (1,1) modeli uygulamasında reklamasyon giderleri 2.seviyeden; işletme içi yeniden işleme maliyetleri 2.seviyeden; süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri 4.seviyeden; fazla mesai maliyetleri 2.seviyeden ortalama göreli hata tablosuna göre $\bar{\Delta} < \alpha$ olduğundan geçerliliği görülmektedir.

5.4. Taguchi Kalite Kayıp Uygulaması

İşletme içi üretimden kaynaklanan gizli kalite maliyetlerinin Taguchi kalite kayıp uygulaması ile hesaplanabilmesi için işletmelerin parça başına kalite sapmalarının hesaplanıp işletmedeki üretimin kontrol edilerek bir parçanın iade ve değişim maliyetleri ile k değeri bulunarak kaybın hesaplanması gerekmektedir.

Çalışmada ele alınan maliyetlerde bir ürün veya parça ile ilişkili hesaplama yapılmamıştır. Ancak; bir ürünün sevk edildiği noktaya kadar uğradığı ek üretim maliyetleri olarak tanımlanan kayıp, sadece işletme içi üretimden kaynaklanan değil işletmede planlanandan daha fazla yapılan işlemlerin de kayıp olduğunu ve bunların maliyetinin işletmeyi olumsuz etkileyerek zamanla müşteriye olumsuz maliyet artışı olarak yansıtacağı belirtilmektedir (Taguchi vd., 2004, s. 171). Bu nedenle çalışmada planlanandan fazla yapılan işlemler ve maliyetler kayıp olarak nitelendirilerek işletmeden elde edilen bilgiler doğrultusunda kayıplar tespit edilmeye çalışılmıştır.

5.4.1. Gri Tahmin ile Taguchi Kayıp Tespiti

Taguchi, ürün kalitesi hedef değerden farklılık gösterdiğinde bir kayıp yaşanması ve hedef değerden uzaklık ne kadar yüksek olursa kalite kaybının da o kadar büyük olduğunu söylemiştir (Cheah vd., 2011, s. 408). Buna dayanarak işletmenin gri tahmin ile yapılan tahminleme verileri beklenen maliyetler yani hedef maliyet olarak ele alınmıştır. İşletmede oluşan maliyetler ise gerçekleşen maliyetler olarak ele alınmıştır. Bu iki maliyet kıyaslanarak beklenen değer aşılıp aşılmadığına bakılarak tahminin üzerindeki maliyetler kayıp olarak değerlendirilmiştir.

GM (1,1) modeli kullanılarak elde edilen yakın gelecek tahmin maliyetleri hedef maliyetleri oluşturmaktadır. Taguchi kalite kayıp anlayışına göre kaybı tespit etmek için süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri, yeniden işleme maliyetleri, reklamasyon giderleri ve fazla mesai maliyetlerinde 2019 yılı gerçekleşen maliyetleri kullanılmıştır. Ayrıca kalite eğitim maliyetleri için yıllık veri olarak gerçekleştirilen tahminleme ile 2019-2020-2021-2022 yılları gerçekleşen maliyetler elde edilerek kayıp olup olmadığı değerlendirilmiştir.

5.4.1.1.Reklamasyon Giderleri

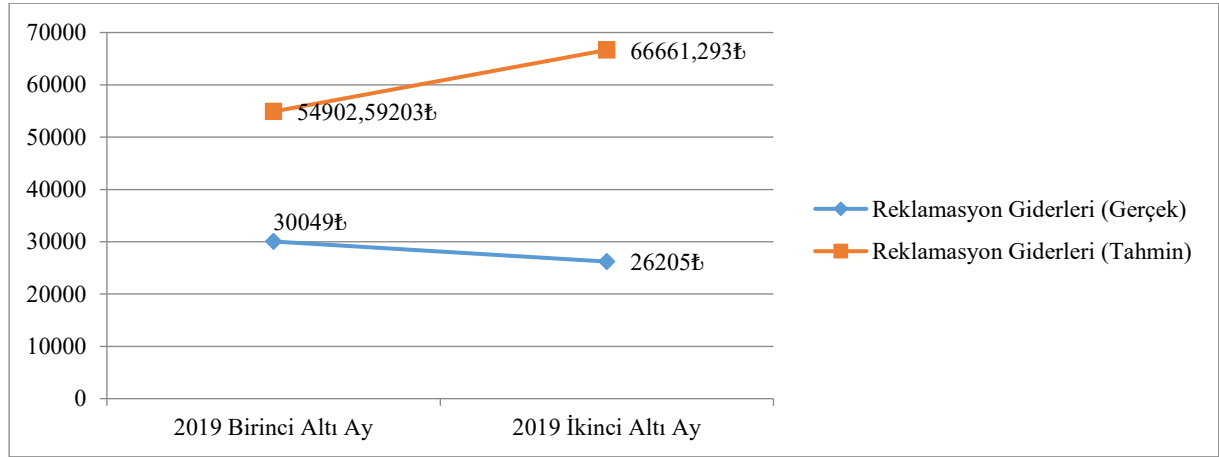
Reklamasyon giderlerinde altı aylık veri aralığı kullanılarak tahminleme yapılmıştır. 2019 yılı tahmini ve gerçekleşen maliyetlere ait çalışma yapılmış ve Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Reklamasyon Giderleri Kayıp Tahmini Karşılaştırma Tablosu

Reklamasyon Giderleri	Yıl Aralığı	Tahmin Değeri (TL)	Gerçekleşen Değer (TL)
2019	Birinci Altı Ay	54902,59₺	30049₺
2019	İkinci Altı Ay	66661,293₺	26205₺

Yapılan tahminleme sonuçları % 2,79 hata tahmin payında geçerliliği görülmektedir. 2019 yılı 1. altı ay tahmin değeri 54902,59₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen reklamasyon gideri ise 30049₺ olmuştur. 2019 yılı 2. altı ay tahmin değeri 66661,293₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen reklamasyon gideri ise 26205₺ olmuştur Bu giderde yapılan tahminlemenin aşılmadığı yani işletmede bir kayıp meydana gelmediği görülmektedir. Buda işletmede her iki dönemde de iyileşme olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. Reklamasyon Giderleri Gerçek ve Tahmin Değerleri Karşılaştırması

Şekil 4’te gerçekleşen değerler tahmini değerlerin altında kaldığı bu da işletmede reklamasyon giderleri açısından olumlu sonuçların gerçekleştiğini göstermektedir.

5.4.1.2. Yeniden İşleme Maliyetleri

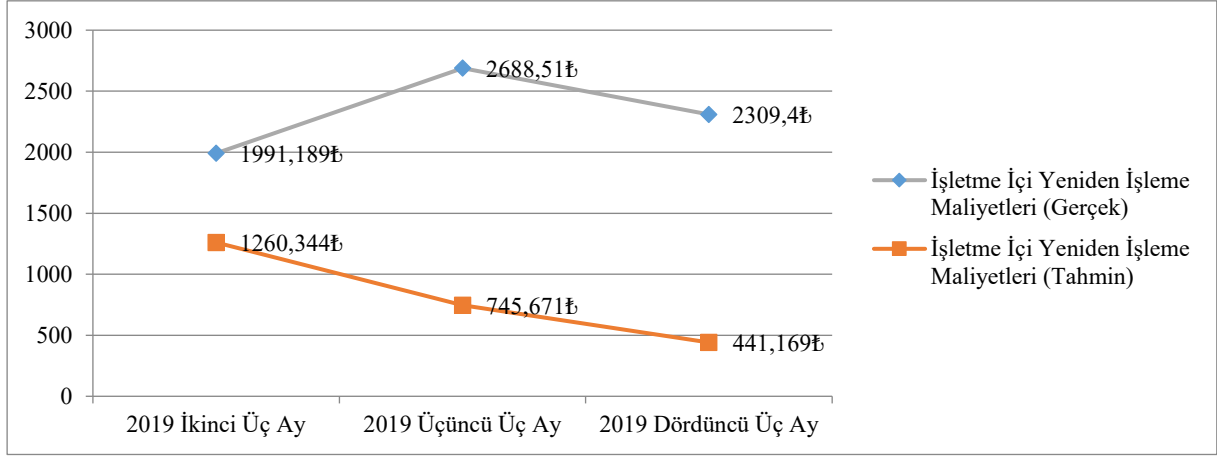
İşletme içi yeniden işleme maliyetlerinde üç aylık veri aralığı kullanılarak tahminleme yapılmıştır. 2019 yılı tahmini ve gerçekleşen maliyetlere ait çalışma yapılmış ve Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. İşletme İçi Yeniden İşleme Maliyetleri Kayıp Tahmini Karşılaştırma Tablosu

İşletme İçi Yeniden İşleme Maliyetleri	Yıl Aralığı	Tahmin Değeri (TL)	Gerçekleşen Değer (TL)
2019	İkinci Üç Ay	1260,344₺	1991,189₺
2019	Üçüncü Üç Ay	745,671₺	2688,51₺
2019	Dördüncü Üç Ay	411,169₺	2309,4₺

Yapılan tahminleme sonuçları % 2,37 hata tahmin payında geçerliliği görülmektedir. 2019 yılı 2. dönem tahmini 1260,344₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 1991,189₺ olmuştur. 2019 yılı 3. dönem tahmini 745,671₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 2688,51₺ olmuştur. 2019 yılı 4. dönem tahmini 411,169₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 2309,4₺ olmuştur. Aradaki farklar işletmenin kalite kaybı olarak nitelendirilmektedir. Çünkü tahminlemeye göre hedeften farklılık elde edilmiştir. Planlanan hedeften sapma yani kayıp 2019 yılı 2. dönem 730,845₺ olarak, 2019 yılı 3. dönem 1942,839₺ olarak, 2019 yılı 4. dönem 1898,231₺ olarak bulunmuştur. Üçüncü dönemde kaybın ikinci döneme göre arttığı ancak dördüncü dönemde kaybın yine azaldığı görülmektedir.

Şekil 5. İşletme İçi Yeniden İşleme Maliyetleri Gerçek ve Tahmin Değerleri Karşılaştırması

Şekil 5'te işletme içi yeniden işleme maliyetleri gerçekleşen değerleri tahmini değerlerin üstünde olduğu görülmektedir. İşletmenin normalde olması gerekenden daha fazla yeniden işleme faaliyetlerine bağlı maliyetlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Üretimde yaşanan kalitesizliği gidermek için fazlaca maliyet yapıldığı görülmektedir.

5.4.1.3. Süreçten Çıkan Kalitesiz Ürün Maliyetleri

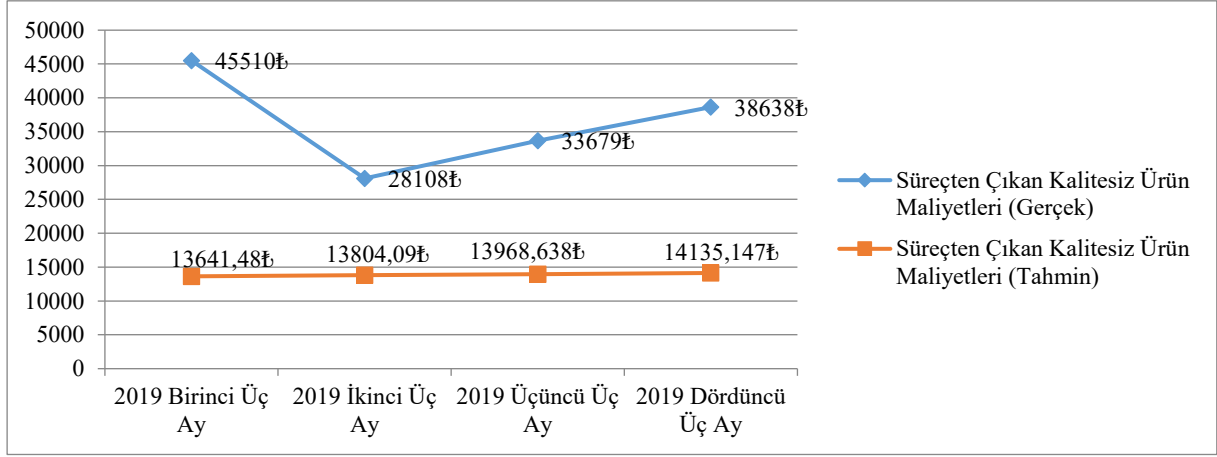
Süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetlerinde üç aylık veri aralığı kullanılarak tahminleme yapılmıştır. 2019 yılı tahmini ve gerçekleşen maliyetlere ait çalışma yapılmış ve Tablo 11'te gösterilmiştir.

Tablo 11. Süreçten Çıkan Kalitesiz Ürün Maliyetleri Kayıp Tahmini Karşılaştırma Tablosu

Süreçten Çıkan Kalitesiz Ürün Maliyetleri	Yıl Aralığı	Tahmin Değeri (TL)	Gerçekleşen Değer (TL)
2019	Birinci Üç Ay	13641,48	45510
2019	İkinci Üç Ay	13804,09	28108
2019	Üçüncü Üç Ay	13968,638	33679
2019	Dördüncü Üç Ay	14135,147	38638

Yapılan tahminleme sonuçları % 10,2 hata tahmin payında geçerliliği görülmektedir. 2019 yılı 1. dönem tahmini 13641,48 TL bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 45510 TL olmuştur. 2019 yılı 2. dönem tahmini 13804,09 TL bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 28108 TL olmuştur. 2019 yılı 3. dönem tahmini 13968,638 TL bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 33679 TL olmuştur. 2019 yılı 4. dönem tahmini payında 14135,147 TL bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 38638 TL olmuştur. Aradaki farklar işletmenin kalite kaybı olarak nitelendirilmektedir. Çünkü tahminlemeye göre olması gereken hedeften bir farklılık elde edilmiştir. Planlanan hedeften sapma yani kayıp 2019 yılı 1. dönem 31868,52 TL olarak, 2019 yılı 2. dönem 14303,91 TL olarak, 2019 yılı 3. Dönem 19710,362 TL olarak, 2019 yılı 4. Dönem 24502,853 TL olarak bulunmuştur. İkinci dönemde kayıp azalırken üçüncü ve dördüncü dönemde artarak devam etmiştir. En fazla kayıp ise birinci dönemde gerçekleşmiştir.

Şekil 6. Süreçten Çıkan Kalitesiz Ürün Maliyetleri Gerçek ve Tahmin Değerleri Karşılaştırması

Şekil 6'da süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyet tahmininde sabit bir artış görülürken gerçekleşen sonuçlarda 2019 ikinci üç ayda önceki döneme göre azalış gerçekleşse de sonraki dönemlerde artmaya devam ettiği görülmektedir. Gerçek maliyetlerin fazlaca artmış olması kalite konusunda üretimde sıkıntı yaşandığı söylenebilmektedir.

5.4.1.4. Fazla Mesai Maliyetleri

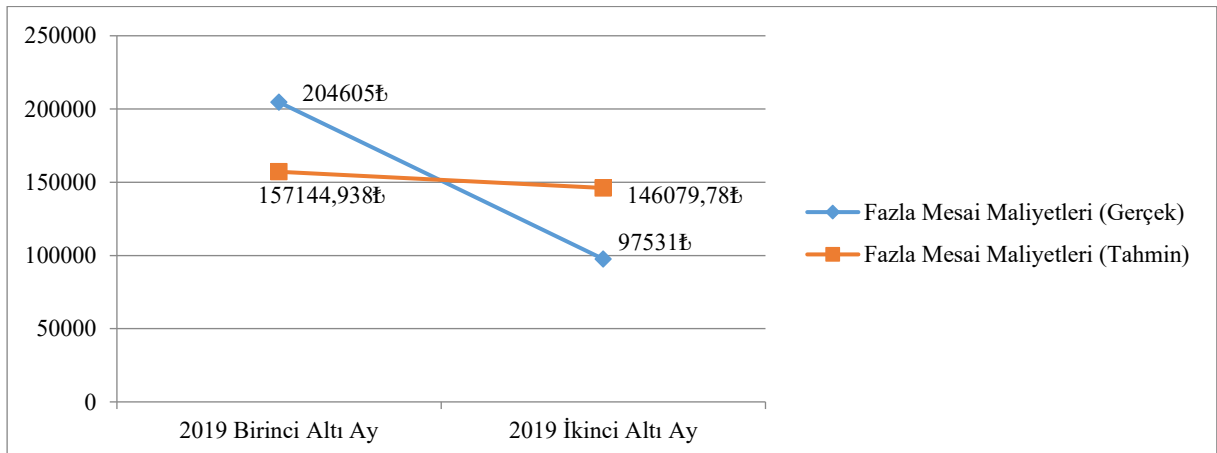
Fazla mesai maliyetlerinde altı aylık veri aralığı kullanılarak tahminleme yapılmıştır. 2019 yılı tahmini ve gerçekleşen maliyetlere ait çalışma yapılmış ve Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Fazla Mesai Maliyetleri Kayıp Tahmini Karşılaştırma Tablosu

Fazla Mesai Maliyetleri	Yıl Aralığı	Tahmin Değeri (TL)	Gerçekleşen Değer (TL)
2019	Birinci Altı Ay	157144,938	204605
2019	İkinci Altı Ay	146079,78	97531

Yapılan tahminleme sonuçları % 4,51 hata tahmin payında geçerliliği görülmektedir. 2019 yılı 1. altı ay tahmini 157144,94TL bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 204605TL olmuştur. Aradaki fark işletmenin kalite kaybı olarak nitelendirilmektedir. Çünkü tahminlemeye göre hedeften farklılık elde edilmiştir. Planlanan hedeften sapma yani kayıp 47460,06TL olarak bulunmuştur. 2019 yılı 2. altı ay tahmini 146079,78TL bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 97531TL olmuştur. İkinci altı aylık dönemde bir kayıp meydana gelmediği görülmektedir. İkinci dönemde birinci döneme göre iyileşmenin gerçekleştiği işletmenin daha verimli çalışmak için çabaladığını göstermektedir.

Şekil 7. Fazla Mesai Maliyetleri Gerçek ve Tahmin Değerleri Karşılaştırması

Şekil 7’de fazla mesai maliyeleri 2019 yılında birinci altı ayda tahmin değeri gerçekleşen maliyetlerin altında çıkması; ikinci altı ayda gerçekleşen değer tahmin değerinin altında gerçekleşmesi net olarak gözükmele birlikte işletme için iyi bir sonuçtur.

5.4.1.5. Kalite Eğitim Maliyetleri

Kalite eğitim maliyetlerinde yıllık veri aralığı kullanılarak tahminleme yapılarak 2019-2020-2021-2022 yılları tahmini ve gerçekleşen maliyetlere ait çalışma yapılmış ve Tablo 13’te gösterilmiştir.

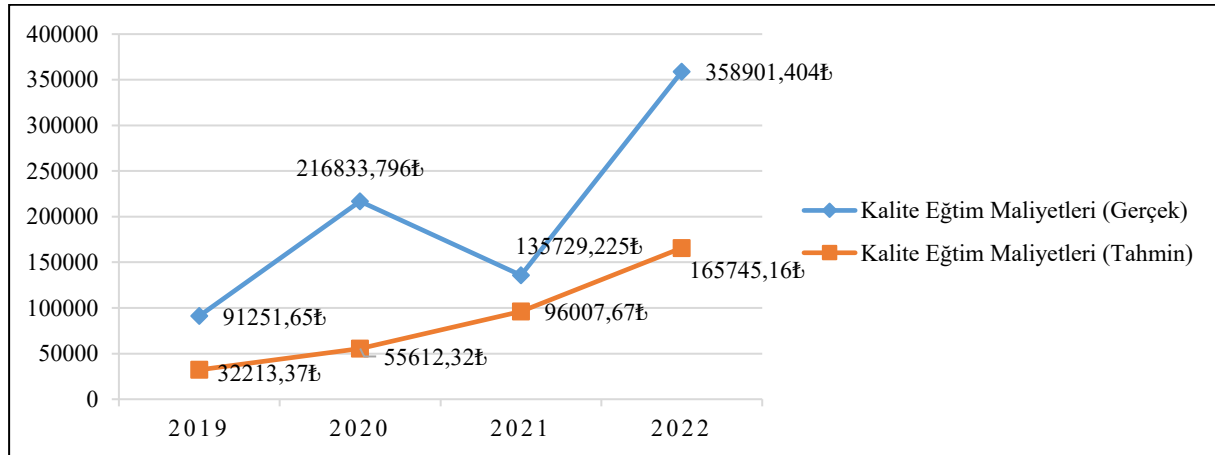
Tablo 13. Kalite Eğitim Maliyeti Kayıp Tahmini Karşılaştırma Tablosu

Kalite Eğitim Maliyetleri	Yıl Aralığı	Tahmin Değeri (TL)	Gerçekleşen Değer (TL)
2019	1 yıl	32213,37₺	91251,65₺
2020	1 yıl	55612,32₺	216833,796₺
2021	1 yıl	96007,67₺	135729,225₺
2022	1 yıl	165745,16₺	358901,404₺

Yapılan tahminleme sonuçları % 5,16 hata tahmin payında geçerliliği görülmektedir. 2019 yılı tahmini sonuç 32213,37₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 91251,65₺ olmuştur. 2020 yılı tahmini sonuç 55612,32₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 216833,796₺ olmuştur. 2021 yılı tahmini sonuç 96007,67₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 135729,225₺ olmuştur. 2022 yılı tahmini sonuç 165745,16₺ bulunmuştur. İşletmenin bu döneme ait gerçekleşen tutarı ise 358901,404₺ olmuştur.

Her yıl ortaya çıkan aradaki fark işletmenin kalite kaybı olarak nitelendirilmektedir. Çünkü tahminlemeye göre hedeften farklılık meydana gelmiştir. Planlanan hedeften sapma yani kayıp 2019 yılı 59038,284₺; 2020 yılı 161221,476₺; 2021 yılı 39721,555₺; 2022 yılı 193156,244₺ olarak bulunmuştur. 2021 yılı tahminleme değeriyle gerçekleşen tutar arasındaki kayıbın diğer yıllara göre az olması ve gerçekleşen tutarın 2021 yılında 2020 yılına göre azalış göstermesi; 2021 yılında işletmede iyileşme olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 8. Kalite Eğitim Maliyetleri Gerçek ve Tahmin Değerleri Karşılaştırması

Şekil 8’de kalite eğitim maliyetlerinin gerçekleşen sonuçlarında büyük bir dalgalanma olduğu görülmektedir. Tahminleme sonuçlarında artışın olacağı görülmektedir. Ancak işletmenin gerçekleşen maliyetlerindeki artış çok daha fazla meydana gelmiştir. Bu işletmenin yabancı para birimi ile yapmış olduğu masrafların son yıllardaki kur dalgalanmalarının etkisinden kaynaklanmış olabileceği kanısına varılmıştır.

5.4.2. Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu Formülü ile Kayıp Uygulaması

Taguchi kalite kayıp fonksiyonunda nominal en iyi ile en küçük en iyi durumlarında k sabiti aynı şekilde hesaplanmaktadır. Maliyet sabiti belirli bir y değeriyle ilişkili bir miktar kayba dayanılarak hesaplanabilmektedir. k sabiti y nin herhangi bir değeri ile ilişkili bir miktar kayıptır (Ross, 1996, s. 19).

İşletmeden elde edilen bilgilerden kalite eğitim maliyetlerini Taguchi nominal en iyi formülü ile şu şekilde bir uygulama yapılarak kaybın ölçülebileceği varsayımına varılmıştır. Veriler ve kaybın hesaplanması Tablo 14'te ve Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Kalite Eğitim Maliyetleri Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu Uygulama Tablosu

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kalite Eğitim Maliyet	6186₺	6307₺	6615₺	11220₺	19950₺	91251,65₺
Eğitim Sayısı(y)	7	8	11	13	20	50
Yıllık Ortalama Eğitim Maliyeti	883,71	788,38	601,36	863,08	997,5	1825,033
Planlanan Eğitim Sayısı (m)- Tolerans Eğitim Sayısı	25-26	25-26	25-26	25-26	25-26	25-26
K Değeri İşlemi	883,71/676	788,38/676	601,36/676	863,08/676	997,5/676	1825,03/676
K Değeri	1,31	1,17	0,89	1,28	1,48	2,70
$(y - m)^2$	324	289	196	144	25	625
Kayıp İşlemi $k(y - m)^2$	1,31*324	1,17*289	0,89*196	1,28*144	1,48*25	2,70*625
Kayıp (TL)	424,4₺	338,13₺	174,44₺	184,32₺	37₺	1687,5₺

İşletmeye ait yıllık kalite eğitim maliyetleri ve sayıları ele alınarak kayıp hesaplanmıştır. Her yıl için ayrı hesaplama yapılmıştır. Kalite eğitim maliyetleri her yıl yapılan eğitim sayısına bölünerek yıllık ortalama kalite eğitim maliyeti hesaplanmıştır. İşletmenin yıllık planlanan eğitim sayısı (m); tolerans eğitim sayısı alınmıştır. Bu eğitim sayıları işletme için gerektiği durumlarda ve iki haftada bir eğitim yapılabileceği durumuna göre yıllık ortalama alınmıştır. Bu da 25 planlanan eğitim sayısını oluşturmaktadır. Tolerans sayısı için bir plan olmadığı için bir fazla olarak ele alınmıştır. Tolerans eğitim sayısı ve yıllık ortalama kalite eğitim maliyetleri ile k değerinin hesaplanması için kullanılmıştır. $(y - m)^2$ işlemi için y gerçekleşen eğitim sayısı, m hedef değer alınarak işlem yapılmıştır. 2014 yılı için $(7 - 25)^2$ yapılarak 324 bulunmuştur. Kaybı bulmak için $k(y - m)^2$ işlemi yapılmıştır. 2014 yılı için kayıp 424,4₺ olarak bulunmuştur.

Çalışmada 2014-2015-2016-2017-2018-2019 yılları kalite eğitim sayısı 25 olarak hedeflendiğinden işlemler sonucuna göre hedeften uzaklaştıkça kayıpların arttığı görülmektedir. Bu da Taguchi'nin hedeften uzaklaştıkça kayıp artacağı görüşünü desteklemektedir.

Tablo 15. Kalite Eğitim Maliyetleri Taguchi Kalite Kayıp Fonksiyonu Uygulama Tablosu (2020-2021-2022)

Yıllar	2020	2021	2022
Kalite Eğitim Maliyet	216833,796₺	135729,225₺	358901,404₺
Eğitim Sayısı(y)	78	64	70
Yıllık Ortalama Eğitim Maliyeti	2779,920	2120,769	5127,163
Planlanan Eğitim Sayısı (m)- Tolerans Eğitim Sayısı	81-82	59-60	72-73
K Değeri İşlemi	2779,920/6724	2120,769/3600	5127,163/5329
K Değeri	0,41	0,59	0,96
$(y - m)^2$	9	25	4
Kayıp İşlemi $k(y - m)^2$	0,41*9	0,59*25	0,96*4
Kayıp (TL)	3,69₺	14,75₺	3,84₺

Tablo 15'te Taguchi kalite kayıp fonksiyonu uygulaması için 2020-2021-2022 yılları kalite eğitim maliyetleri, planlanan ve gerçekleşen eğitim sayıları elde edilmiştir. İşletmenin yıllara göre belli bir planlanan eğitim sayısı bulunmaktadır. Verilere göre uygulama yapılarak kayıp tespiti yapılmıştır. Planlanan eğitim sayıları ile gerçekleşen eğitim sayılarının birbirine yakın olması kaybın az çıkmasını sağlamıştır. Bu durumun önceki yıllara göre nasıl fark yarattığını göstermektedir. Ayrıca Taguchi'nin hedeften uzaklaştıkça kayıp artacağı görüşünü yani hedefe yaklaşınca kaybın azalacağı görüşünü desteklemektedir.

6. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Çalışmada 2019-2020 yılları arasında Denizli ilinde bulunan ve bagalit parça imalatı yapan bir işletmeden elde edilen; reklamasyon giderleri, süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetleri, işletme içi yeniden işleme maliyetleri, fazla mesai maliyetleri ve kalite eğitim maliyetleri ile ilgili elde edilen verilere gri tahmin GM (1,1) modeli kullanılarak tahminleme yapılmıştır. Ayrıca Taguchi'nin kalite kayıp felsefesi değerlendirilerek işletmedeki gizli kalite maliyetlerinin oluşturabileceği kaybın olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Gri tahmin GM (1,1) modeli iki amaçla kullanılmıştır. Birincisi işletmeden elde edilen verilere gelecek (ileri) tahmini yapmak; ikincisi Taguchi kalite kayıp uygulaması için kullanılmıştır.

Taguchi hedef değerden sapma meydana gelmesi durumunda kayıp oluşacağını belirtmiştir. Taguchi kalite kayıp uygulaması için yapılan gri tahminlemeden elde edilen tahmini değerler işletmenin beklenen maliyetleri olarak alınmış ve işletmede gerçekleşen maliyetlerle karşılaştırılarak kayıp olup olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda reklamasyon giderlerinde 2019 yılı birinci ve ikinci altı aylık yapılan gerçekleşen maliyetler beklenen maliyetlerin altında olduğu için kayıp yaşanmadığı ve işletme için bir iyileşme olduğu söylenebilmektedir. İşletme içi yeniden işleme maliyetlerinde gerçekleşen maliyetler beklenen maliyetlerin üzerinde olmuştur ve 2019 yılı ikinci üç ay 730,845₺, üçüncü üç ay 1942,839₺, dördüncü üç ay 1898,231₺ kayıp bulunmuştur. Süreçten çıkan kalitesiz ürün maliyetlerinde gerçekleşen maliyetler beklenen maliyetlerin üzerinde olmuştur ve 2019 yılı birinci üç ay 31868,52₺, ikinci üç ay 14303,91₺, üçüncü üç ay 19710,362₺, dördüncü üç ay 24502,853₺ kayıp bulunmuştur. Fazla mesai maliyetlerinde 2019 yılı birinci altı ayda gerçekleşen maliyetler beklenen maliyetlerin üzerinde olmuştur ve 47460,06₺ kayıp; 2019 ikinci altı ayda gerçekleşen maliyetler beklenen maliyetlerin altında olduğu için kayıp yaşanmadığı ve ikinci altı ayda iyileşme olduğu söylenebilmektedir. Kalite eğitim maliyetlerinde 2019, 2020, 2021, 2022 yıllarında gerçekleşen maliyetler beklenen maliyetlerin üzerinde olmuştur ve kayıp 2019 yılı 59038,284₺; 2020 yılı 161221,476₺; 2021 yılı 39721,555₺; 2022 yılı 193156,244₺ olarak bulunmuştur.

Taguchi kalite kayıp fonksiyonu formülü uygulamasında Taguchi'nin kaybı tespit etmek için kalite karakteristik tiplerine göre olan nominal en iyi formül kullanılarak kalite eğitim maliyetlerindeki kayıp tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuçta 2014 yılında 424,4₺; 2015 yılında 338,13₺; 2016 yılında 174,44₺; 2017 yılında 184,32₺; 2018 yılında 37₺; 2019 yılında 1687,5₺; 2020 yılında 3,69₺; 2021 yılında 14,25₺; 2022 yılında 3,84₺ kayıp bulunmuştur.

Çalışma gizli kalite maliyetlerinin işletmelerde belirlenebilmesi ve kalite maliyeti olarak incelenmesi açısından farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bilinmeyen bu maliyetlerin farkına varılması zor da olsa tespit edilmeye çalışılması ve maliyet unsuru olarak kaydedilmesi işletmelere avantajlar sunacaktır. Çünkü gizli fabrika konusunda açıklandığı gibi altın madeni olarak belirtilen bu maliyetler verimsiz ve gizli bir alan olup ve bu gizli alan kalite iyileştirilirse işletmeler tarafından daha iyi bir şekilde kullanılabilir.

Ayrıca Taguchi kalite kaybı, kalite kayıp fonksiyonu ve kaybın hesaplanması açısından genel çalışmalardan farklı bakış açısı sunmaktadır. Daha çok üretim alanında değerlendirilen Taguchi yaklaşımının planlanandan sapma ve hedef değerden sapma olması durumunda kayıp meydana gelmesi felsefesi işletme içinde bütün alanlarda kullanılabilirliği kayıp (maliyet) uygulaması ile gösterilmektedir. Çünkü, işletmelerin her zaman hedefleri bulunmakta ve onlara ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bazen yaklaşırlar, bazen gerçekleşir, bazen uzaklaşabilir. Bu açıdan bakıldığında işletmenin başarısızlığı, hedeflerine ulaşmasını engellemektedir. Bu ise kayıptır.

İşletmeler maliyetlerini belirlerken belirlenen maliyetlerin büyüklüğünün neleri kapsadığının farkına varılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde hangi maliyetlerin gizli hangilerinin normal işletme maliyeti olduğu ayırt edilebilecektir. Uygulamada yer verilen maliyetlerden reklamasyon giderlerinin; işletme içindeki hangi hatalardan kaynaklandığı, neden müşteriye kadar tespit edilemediğinin tam tespiti yönünde araştırmalar yapılmalıdır. Reklamasyon giderleri işletmenin elde edeceği geliri ve karlılığı azaltan bir giderdir. Karşı karşıya kalınan bu giderin gerçekleşmemesi durumunda kazanılacak tutar işletme için büyük bir gelir kaynağı ve değerlendirilebilecek fırsattır.

Kalitesiz ürün maliyetlerinin işletmede neden kaynaklandığı ve ne kadarının yeniden işlemeye tabi tutulduğu gibi maliyetlere ulaşılabilir. Ancak kalitesiz üretim gerçekleşmemesi yeniden işleme faaliyetlerinin olmaması durumunda işletmenin elde edeceği gelir ve karlılık tam bilinmemektedir. Yine kalitesiz ürünlerin düşük fiyatlardan satılması işletmenin vazgeçtiği bir kazançtır.

Fazla mesai maliyetlerinin işletmelerde ek iş almış olmaktan mı üretimde kaynaklanan hatalar veya kalitesizlik sonucu iş tekrarından mı kaynaklandığı ayrılarak hesaplanmalıdır. İşletmenin kapasite yetersizliği nedeniyle var olan işi veya aldığı ek işi yetiştirilmesi işletmeye katkı sağlamak için yapılırken; işletmedeki hataların sonucu ek çalışmaların yapılması değerlendirilebilecek kaynakların boşa harcanması, israfı ve işletmenin vazgeçtiği karlılığıdır.

Kalite ve kalite eğitim maliyetleri işletmelerde kaliteyi iyileştirmek ve karlılığı artırmak için yapılması gereken faaliyetlerin maliyeti iken; günümüzde kalitesizlikleri ifade eder hale gelmiştir. İşletmeler kalite faaliyetlerini tam olarak gerçekleştiremediklerinde kalite kayıpları ve gizli kalite maliyetleri ile karşılaşmaktadırlar. Kalitenin iyileştirilmesi için yapılan kalite eğitimlerinin bile doğru yapılmadığında ve bunun süreklilik göstermesi durumunda gerçekleşecek maliyeti de işletmelerde değerlendirilebilir fırsat maliyetlerini oluşturacaktır.

Çalışmada yer verilmiş olan gizli kalite maliyetleri ve uygulamada ele alınan maliyetler sadece işin hatalı veya yanlış yapılmasından değil iş tekrarlarına bağlı olarak oluşan zaman, dokümantasyon, iş tekrarı, emek gibi unsurların maliyetlerin hesaplanmamasından ve bunların değerlendirilemeyen maliyet veya kayıp olmasından kaynaklanmaktadır. Bu maliyetler normal faaliyetlere bağlı yapılan veya diğer faaliyetlerden kaynaklanan olarak ayrılmalıdır. Kargo giderleri, iade maliyetleri, sigorta giderleri, outlet ürünler gizli kalite maliyetlerinin tespiti, hesaplanması ve bu maliyetlerin azaltılması için incelenebilecek yerlerdir. Gizli kalite maliyetlerinin farkındalığı, hesaplanması ve önlenmeye çalışılması işletme gelirinin ve işletme karlılığının artırılmasını sağlayacaktır.

Bu alanda yeni çalışmalarda işletmelerde gizli kalite maliyetlerin tespitine yönelik daha detaylı incelemeler ile tespit edilen maliyetlerin kayıt altına alınarak işletme açısından avantaja dönüştürülebilmesi için çalışılmalıdır. Ayrıca Taguchi kalite kaybı ve kalite kayıp fonksiyonu formülü işletmede sadece belli yerlerde değil her faaliyette kullanabilmek için yeni yöntemler ve öneriler sunulmaya çalışılmalıdır. Ayrıca işletmede oluşan gizli kalite maliyetlerinden kaynaklanan bu kayıpların her sektörde araştırılarak gizli kalite maliyet çalışmaları yapılmalıdır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Çalışmaya birinci yazar %70 oranında, ikinci yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Acun, Ö. ve Apalı, A. (2020). Gri temelli maliyet tahmininin mobilya üretim sektöründe uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(Ek), 235-244.

Aksoy, E. ve Akçakanat, Ö. (2019). Bankalarda bireysel kredi riskinin GM(1,1) modeli ile tahmin edilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 70-98.

Albright, T. L. ve Roth, H. P. (1992). The Measurement of quality costs: An alternative paradigm. *Accounting Horizons*, 6(2), 15-27.

Andrijasevic, M. (2008). Total quality accounting. *Economic Annals*, 53(176), 110-122.

Basık, F. O. (2012). *Rekabet stratejisinde maliyet yönetimi*. Türkmen Kitabevi.

Başakın, E. E., Özger, M. ve Ünal, N. E. (2019). Gri tahmin yöntemi ile İstanbul su tüketiminin modellenmesi. *Gazi Üniversitesi Politeknik Dergisi*, 22(3), 755-761.

Bayrakçı, E. ve Aksoy, E. (2019). Gri tahmin yöntemi: Bireysel emeklilik sistemi üzerine bir uygulama. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 20-33.

Bilgil, H., Öztürk, Z. ve Özgül, E. (2019). Gri tahmin modeli ve uygulaması. *Aksaray University Journal of Science and Engineering*, 3(2), 75-81.

- Blocher, E. J., Stout, D. E., Juras, P. E. ve Smith, S. (2019). *Cost management a strategic emphasis* (8. Baskı). McGraw-Hill Education.
- Cheah, S.-J., Shahbudin, A. S. ve Taib, F. M. (2011). Tracking hidden quality costs in a manufacturing company: An action research. *International Journal of Quality ve Reliability Management*, 28(4), 405-425.
- Chen, Y. S. ve Tang, K. (1992). A pictorial approach to poor-quality cost management. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 39(2), 149-157.
- Chiou, H.-K., Tzeng, G.-H. ve Cheng, C.-K. (2004). Grey prediction GM(1,1) model for forecasting demand of planned spare parts in navy of Taiwan. *MCDM 2004, Whistler, B. C. Canada August 6(11)*, 1-8.
- Dahlgaard, J. J. ve Dahlgaard, S. M. (2002). From defect reduction to reduction of waste and customer/stakeholder satisfaction (understanding the new TQM metrology). *Total Quality Management*, 13(8), 1069-1086 .
- Defeo, J. A. (2001). The Tip of the iceberg . *Quality Progress*, 34(5), 29-37.
- Freiesleben, J. (2002). *On the profitability of technology-rooted delivery quality*. Gutenberg Verlag, University of State Gallen.
- Giakatsis, G., Enkawa, T. ve Washitani, K. (2001). Hidden quality costs and the distinction between quality cost and quality loss. *Total Quality Management*, 12(2), 179-190.
- Hamzaçebi, C. ve Kutay, F. (2003). Taguchi metodu: Bir uygulama. *Teknoloji Dergisi*, 6(3-4), 9-17.
- Harrington, H. J. (1999). Performance improvement: A total poor-quality cost system. *The TQM Magazine*, 11(4), 221-230.
- Hsu, C.-I. ve Wen, Y.-H. (1998). Improved grey prediction models for the trans-pacific air passenger market. *Transportation Planning and Technology*, 22, 87-107.
- Hu, Y.-C. (2017, Temmuz). Predicting foreign tourists for the tourism industry using soft computing-based Grey–Markov models. *Sustainability*, 9(1228), 1-12.
- Huang, C.-Y., Kuo, C.-C., Kao, Y.-S., Lu, H.-H. ve Chiang, P.-Y. (2014). Forecasting the internet of things market by using the Grey Prediction model based forecast method. *International Conference on Economic Management and Trade Cooperation*, 337-345.
- Huang, K. Y. ve Jane, C.-J. (2009). A hybrid model for stock market forecasting and portfolio selection based on ARX, Grey system and RS theories. *Expert Systems with Applications*, 36(3), 5387-5392.
- Julong, D. (1989). Introduction to Grey system theory. *The Journal of Grey System* 1(1), 1-24.
- Kaygusuz, S. (2012). Gizli fabrika ve gizli kalite maliyetleri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(1), 17-35.
- Kim, M. W. ve Liao, W. M. (1994). Estimating hidden quality costs with quaiity loss functions. *American Accounting Association/Accounting Horizons*, 8(1), 8-18.
- Krishnamoorthi, K. (2006). *A first course in quality engineering integrating statistical and management methods of quality*. Pearson Prentice Hall.
- Krishnan, S. K. (2006). Increasing the visibiliy of hidden failure costs. *Measuring Business Excelence*, 10(4), 77-101.

- Lin, C.-T. ve Hsu, P.-F. (2002). Forecast of non-alcoholic beverage sales in Taiwan using the Grey theory. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 14(4), 1-12.
- Liu, S. ve Lin, Y. (2006). *Grey information theory and practical applications*. Springer-Verlag London Limited.
- Liu, S. ve Lin, Y. (2010). *Grey systems theory and application*. Springer-Verlag London Limited.
- Liu, S. Forrest, J. ve Yang, Y. (2013). Advances in Grey systems research. *The Journal of Grey System*, 25(2), 1-18.
- Liu, S., Yang, y. ve Forrest, J. (2016). *Grey data analysis methods, models and applications*. Springer-Verlag London Limited.
- Liu, Y., Xue, D., Pan, F. ve Hu, X. (2019). Hybrid Gray model based onfractiona order Gray model and Verhulst Model. *The 31th Chinese Control and Decision Conference*, 2048-2053.
- Mahmood, S. ve Kureshi, N. (2015,). A literature review of the quantification of hidden cost of poor quality in the historical perspective. *Journal of Quality and Technology Management*, XI(I), 1-24.
- Mostafaei, H. ve Kordnoori, S. (2012). Hybrid Grey forecasting model for Iran's energy consumption and supply. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2(3), 97-102.
- Mugan, C. S. ve Erel, E. (2000). Distribution of quality costs: Evidence from an aeronautical firm. *Total Quality Management*, 11(2), 227-234.
- Oruç, K. O. ve Eroğlu, Ş. Ç. (2017). Isparta ili için doğal gaz talep tahmini. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 31-42.
- Oruç, K. O. ve Fındık, A. B. (2020). Gri tahminleme ile Süleyman Demirel Üniversitesi Ağız Diş Sağlığı Merkezi'nde yatan hasta sayılarının tahmini. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(37), 193-212.
- Öksüz Demirgubuz, M. ve Ömürbek, V. (2020). Gizli kalite maliyetlerinin belirlenmesi üzerine bir uyguama. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 4(2), 165-191.
- Ömürbek, V., Akçakanat, Ö. ve Aksoy, E. (2018). Kamu Sermayeli mevduat bankalarının karlılıklarının Gri tahmin yöntemi ile değerlendirilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(29), 3455-3468.
- Ömürbek, V., Aksoy, E. ve Akçakanat, Ö. (2018). Bankaların Grup bazlı karlılıklarının Gri tahmin yöntemi ile değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 75-89.
- Öztürk, Z. ve Bilgil, H. (2019). Gri modelleme ile Türkiye sağlık sektöründe harcamaların matematiksel tahmini. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 35(3), 52-58.
- Ross, P. J. (1996). *Taguchi techniques for quality engineering: Loss function, orthogonal experiments, parameter and tolerance design*. McGraw-Hill.
- Roy, R. K. (2001). *Design Of experiments using the Taguchi approach 16 steps to product and process improvement*. John Wiley ve Sons.
- Saat, M. (2000). Kalite denetiminde Taguchi yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 97-108.

- Sailaja, A., Basak, P. ve Viswanadhan, K. (2015a). Cost of quality:exploratory analysis of hidden elements and prioritization using analytic hierarchy process. *International Journal of Supply and Operations Management*, 1(4), 489-506.
- Sailaja, A., Basak, P. ve Viswanadhan, K. (2015b). Hidden Costs of quality: Measurement ve analysis. *International Journal of Managing Value and Supply Chains*, 6(2), 13-25.
- Schiffauerova, A. ve Thomson, V. (2006). Managing cost of quality: Insight into industry practice. *The TQM Magazine*, 18(5), 1-10.
- Snieska, V., Daunoriene, A. ve Zekeviciene, A. (2013). Hidden costs in the evaluation of quality failure costs. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 3(24), 176-186.
- Starcevic, D. P., Mijoc, I. ve Mijoc, J. (2015). Quantification of quality costs: Impact on the quality of products. *Ekonomski Pregled*, 66(3), 231-251.
- Şahin, E. E. ve Bağcı, B. (2020). Kripto para fiyatlarının tahmininde Gri sistem teorisi: Yöntemsel karşılaştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 219-232.
- Taguchi, G. ve Clausing, D. (1990). Robust quality. *Harvard Business Review*, 68(1), 65-75.
- Taguchi, G., Chowdhury, S. ve Wu, Y. (2004). *Taguchi's quality engineering handbook*. John Wiley ve Sons, Inc.
- Tang, L. ve Xiao, D. (2019). Monthly attenuation prediction for asphalt pavement performance by using GM (1, 1) model. *Hindawi Advances in Civil Engineering*, 2019(2), 1-12.
- Tsai, M.-T., Hsiao, S.-W. ve Liang, W.-K. (2005). Using Grey theory to develop a model for forecasting the demand for telecommunications. *Journal of Information and Optimization Sciences*, 26(3), 535-547.
- Wu, L., Li, N. ve Zhao, T. (2019). Using the seasonal FGM(1,1) model to predict the air quality indicators in Xingtai and Handan. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(14), 14683-14688.
- Wu, M., Qiu, S., Liu, J. ve Zhao, L. (2005). Prediction model based on the Grey theory for tackling wax deposition in oil pipelines. *Journal of Natural Gas Chemistry*, 14(4), 243-247.
- Xie, N.-m. ve Liu, S.-F. (2009). Discrete grey forecasting model and its optimization. *Applied Mathematical Modelling* 33(2), 1173-1186.
- Yang, C.-C. (2008). Improving the definition and quantification of quality costs. *Total Quality Management ve Business Excellence*, 19(3), 175-191.
- Yıldıztekin, İ. (2005). Kalite maliyetleri ölçümlerinde belirlenen fırsat maliyetleri. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 401-422.
- Yu, L., Xiang, X. ve Yang, L. (2019). A new background value improvement of fractional order accumulated FAGM(1,1) model and its application. *Asian Research Journal of Mathematics*, 12(4), 1-14.
- Yu, M.-C., Wang, C.-N. ve Ho, N.-N.-Y. (2016). A Grey forecasting approach for the sustainability performance of logistics companies. *Sustainability*, 8(866), 2-18.
- Yükçü, S. (1999). *Kalite maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi*. Vizyon Eğitim ve Danışmanlık.
- Zhao, J. (2016). A project cost forecasting method based on Grey system theory. *Chemical Engineering Transactions*, 51(2016), 367-372.

FACTORS AFFECTING LOCATION-BASED CAREER PLANNING OF FREELANCE EMPLOYEES: AN ASYMMETRIC ANALYSIS BY OECD MEMBER COUNTRIES

FREELANCE ÇALIŞANLARIN LOKASYONA DAYALI KARIYER PLANLAMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER: OECD ÜYE ÜLKELERİNE GÖRE ASİMETRİK ANALİZ

Lecturer Dr. Sergen GÜRSOY¹

ABSTRACT

The growing interest in freelancing after the 1980s has led to the need to deepen the academic scope. Although there are various studies on freelancing, location-based studies have remained at a basic level. The study aims to identify the factors affecting the location-based career planning of freelancers in the context of OECD countries. In this context, the methodology of the research is a theoretical comparative qualitative analysis based on asymmetric analysis (Fuzzy Set QCA). The adequacy/requirements, configurations and country-specific clusters of effective conditions suitable for self-employment are revealed. According to the research findings, while all variables are found to be sufficient for the freelancing score in a singular sense, the absence of demand for freelancers reveals the absence of demand for the freelancing score as an absolute requirement. Based on the configuration results, specific results are found that could potentially suggest a model for freelancing status (FS) and non-freelancing status (~FS) of countries. Ultimately, the findings are instrumental in identifying the most favorable conditions and countries for freelancers. In this way, the research enables employees to plan their careers by taking into account the conditions that they deem important for them individually.

Keywords: Freelancer, OECD, Career Planning, FsQCA, Asymmetric Analysis.

JEL Classification Codes: F66, J01, O15.

ÖZ

1980'lerden sonra serbest çalışmaya artan ilgi, akademik kapsamın derinleştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Serbest çalışma konusunda çeşitli çalışmalar olmasına rağmen lokasyon bazlı çalışmalar temel düzeyde kalmıştır. Araştırma, OECD ülkeleri bağlamında serbest çalışanların lokasyon bazlı kariyer planlaması yapmalarına etki eden faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın yöntemi asimetrik analize (Bulanık Küme KKA) dayalı teorik karşılaştırmalı nitel analiz olarak belirlenmiştir. Serbest çalışmaya uygun etkin koşulların yeterliliği/gereklikleri, konfigürasyonları ve ülkeye özgü kümelenmeleri ortaya konulmaktadır. Araştırma bulgularına göre, tüm değişkenlerin tekil anlamda freelance skoru için yeterli olduğu belirlenirken; freelance çalışanlara yönelik talebin olmaması, mutlak bir gereklilik olarak freelance skoru için talebin olmamasını ortaya koymaktadır. Konfigürasyon sonuçlarına göre, ülkelerin serbest çalışma durumu (FS) ve serbest çalışmama durumu (~FS) için potansiyel bir model önerisi oluşturabilecek spesifik sonuçlar bulunmuştur. Nihayetinde bulgular, serbest çalışanlar için en uygun koşulların ve ülkelerin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu sayede araştırma, çalışanların bireysel anlamda önemli gördükleri koşulları dikkate alarak kariyer planlaması yapabilmelerine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Freelancer, OECD, Kariyer Planlama, FsQCA, Asimetrik Analiz.

JEL Sınıflandırma Kodları: F66, J01, O15.

¹ Alanya Alaaddin Keykubat University, Rectorate Unit, Career Development, Application and Research Center, sergen.gursoy@alanya.edu.tr

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam:

Küreselleşmenin yoğunlaştığı dünya düzeninde sosyo-ekonomik yapıda dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Bu durumun en önemli yansımalarından birisi de işgücü piyasasına etkileri olmuştur. İşgücü piyasasındaki birincil etki işgücünün kendi yapısına yöneliktir. Geleneksel işgücü yapısından esnek çalışan bileşenlerine geçiş yapılmıştır. Bu durum freelance, gig, altın yakalı gibi kavramların iç içe geçmesine etki ederek esnek çalışma tiplerinin somut olarak derinlik kazanmasına olanak tanımıştır. 80'li yıllardan sonra akademik ve uygulamaya yönelik eğilim yaşanan İnsan Kaynakları Yönetimi anlayışında yer alan klasik kariyer gelişim süreçlerinin de farklılaşmasına etken olmuştur. Öyle ki freelance çalışan tipleri için çalışmanın lokasyon ile bağımsızlık kazanması, bireylere olan değeri artırmıştır. Araştırmanın amacı, güncel ve geleceğin işgücü yapısının değerli tezahürü olan freelance çalışanların OECD ülkeleri lokasyonu bazlı kariyer planlamalarında etkili faktörlerin belirlenmesidir. Bu faktörler küme-teorik bağlamda ülkelerin kendine özgü etkenlerin belirleyiciliğini ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle OECD ülkeleri bağlamında freelancerlar kendilerini cezbedecek faktörlere göre lokasyona dayalı kariyer planlaması yapabilmeye olanak tanımaktadır. Freelance çalışma biçimine uygunluğunun somut yansıması "Freelance Skor" için koşul değişkenlerin gereklilik/yeterlilikleri ve ülkelerin kendine özgü gruplandırılması yapılmaktadır. Akademik literatürde freelance çalışanlara yönelik araştırmalara ilgilerin henüz artış göstermesine rağmen freelance çalışmaya uygun lokasyona dayalı araştırmalar oldukça sınırlıdır. Literatürdeki ihtiyaç göz önüne alınarak araştırmanın freelance çalışanlar için kariyer planlamalarında yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın hipotezi: OECD ülkeleri bağlamında freelance çalışma koşulları farklı değişken kombinasyonları ile ortaya çıkmaktadır.

Yöntem:

Toplumsal yapının sürdürülebilirliği açısından önemli olan koşulların sonuç üzerindeki etkisi değerlendirilerek toplumsal dengenin sağlanması için araştırmada işlevselci paradigma benimsenmiştir. Araştırma verileri, Tipaltı tarafından paylaşılan Freelance çalışmaya uygun (Freelance Skor-FS) olduğu düşünülen nedensel koşulların (Serbest Meslek Sahibi Kişi Sayısı-NSEP, Yaşam Maliyeti-CLM, Ortak Çalışma Alanları-NCS, Ortalama Geniş Bant Hızı-ABS, Ortalama Geniş Bant Fiyatı-ABF, Ortalama Mobil Hız-AMS, Yıllık Çalışan Araması-AS) ülkelere özgü değerlendirilmesi yapılmıştır. Nedensel koşulların sonuç üzerindeki değerlendirmeleri genellikle regresyon temelli simetrik araştırma tekniklerine dayanmasına karşın bu yöntem asimetric ilişkinin belirlenmesinde etkisiz kalmaktadır. FS değerlendirmelerin varlığı ile birlikte FS yokluğunun değerlendirmeleri yapılması literatür eksikliğini gidermesi açısından gereklidir. Hem simetrik hem asimetric boyutları değerlendirmek için araştırmada bulanık küme nitel karşılaştırmalı analiz (FSQCA) tekniği kullanılmıştır. Bahsedilen simetrik-asimetric analiz yapılabilmesi için öncelikle değişkenlerin çeşitli nitelikteki ham veri kalibrasyonu yapılmaktadır. Böylelikle 0.05 ile 0.95 aralığında tek tip veriler oluşturularak analize hazır hale getirilmektedir. Ardından FS'nin varlığı ve yokluğunun için bahsedilen koşulların varlığını ve yokluğunun gereklilik-yeterlilikleri ortaya çıkarılmaktadır.

Bulgular:

Ham verilerin kalibrasyonu işleminden elde edilen tek tip veriler ile öncelikle gereklilik ve yeterlilik analizi yapılmıştır. Kapsam değeri, teorik ve araştırmanın pratik etkileri bağlamında sonuç değişken için yeterli veya gerekliliğine yönelik çıkarım sağlar. Buna göre ~NCS, ~CLM ve ~ABP gibi koşulların FS için gereklilik değerine yakın olabildiği anca yine de tüm faktörlerin tutarlılığının 0.90 değerinin üzerinde yer almadığı gözlemlenerek gerekli olmadığı belirlenmiştir. Ancak bu durum araştırma için endişe teşkil etmemektedir. Önemli olan diğer bir durum yeterlilik aşamasıdır. Öte yandan tüm değişkenler için kapsam oranının 0.50 değeri üzerinde yer aldığı görülerek tüm koşulların FS için yeterli olduğu belirlenmiştir. Asimetric yaklaşımın karşılığı olarak ortaya çıkan diğer bir bulgu, ~FS için ~AS'nin gerekli bir nedensel koşul olduğu ve ~NSEP'nin gerekli olmaya yakın olduğudur. Diğer taraftan, ~FS için tüm koşulların yeterli olduğu tespit edilmiştir. İkinci aşama olan doğruluk tablosu analiz sonuçlarına göre; FS için toplamda 128, ~FS için de 128 olası kombinasyon söz konusudur. Mantıksal minimizasyon işlemi uygulanarak algoritmada 1'den küçük satır genişliklerinin sayısı silinmiş ve satırlar 0,8'e eşit veya daha büyük olacak şekilde işlenmiştir. FS için 18 kombinasyon ve ~FS için 18 kombinasyon elde edilmiştir. Doğruluk tablosu, AS ve ABS'nin varlığının birçok kombinasyonda FS'nin varlığının en yaygın nedeni olduğunu göstermektedir. NCS'nin bulunmadığı birçok kombinasyonda FS'nin varlığı göze çarpmaktadır. Öte yandan, ~FS için, ~NSEP ve ~AS'nin çoğu kombinasyonda mevcut olduğu görülmektedir. Mantıksal minimizasyon işleminden sonra ortaya çıkan konfigürasyonlara göre genel içgörü elde edilmesi için ara çözümlerden bulgular yorumlanmıştır. İlgili bulgulara göre çözüm tutarlılık değeri 0.75'in eşik değerinin üzerinde yer alması modelin iyi tasarlandığı, iyi açıklanabilir olduğu ve koşul değişkenlerinin sonuç değişkenden bir alt kümede yer alma derecesini ifade etmektedir. Ayrıca çözüm kapsam değeri ise 0,25 üzerinde olduğu durumlar için koşul değişkenlerinin sonuç değişkeni içerisindeki üyelik oranı uygun olarak ifade edilmektedir. FS ve ~FS için çözüm tutarlılığı uygun eşik değerin üzerinde hesaplanmıştır. Koşul değişkenlerinin sonuç değişkenleri uygun tutarlılık ve açıklama gücüne sahip olduğu anlamına gelmektedir. Kapsam oranına göre nedensel koşulların %77,25 oranında FS sonuç değişkenini kapsadığı görülmektedir. Nedensel koşulların %76,43 oranında ~FS sonuç değişkenini kapsadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, nedensel koşulların sonuç değişkenleri için oldukça iyi biçimde kombinasyonlandığını ifade etmektedir. OECD ülkeleri bağlamında ortaya çıkan FsQCA bulgularına göre Freelancer Skor'un varlığı veya yokluğuna dair sonuçlar değişim göstermektedir. Bu durum freelancer çalışanları genellemenin ötesinde ülkelere dair yerel çıkarımlar yapılmasına da olanak tanımaktadır.

Sonuç ve Tartışma:

FsQCA için nedensel koşulların varlığının/yokluğunun sonuç değişkeninin varlığını/yokluğunu açıklama oranı eşik değerin üzerinde olduğu bulunmuştur. Bu sebeple birinci ve ikinci safhada öngörülen modelin iyi tasarlandığını ve iyi açıklanabilir seviyesinde olduğunu kanıtlamış bulunmaktayız. Küme teorik bağlamda vakalar/ülkeler için ayrı ayrı freelance çalışmaya uygun koşulları oluşturulmasında etkili koşulların kombinasyonları ortaya çıkarılmıştır. Araştırma OECD üye ülkeleri özelinde incelenmiş olup gelecek çalışmalarla ülke bağlamı genişletilmeli ve böylelikle bulgularının geçerliliği test edilmelidir. Ortaya çıkan her konfigürasyon, ülkeler özelinde test edilmeye hazır varsayımsal modeli kapsamaktadır. Gelecek çalışmalarda konfigürasyon sonuçları dikkate alınarak vakaların/ülkelerin/bölgelerin/küreselin kendine has durumları ile tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmalıdır.

1. INTRODUCTION

The changing work structure and the increasing demand for freelancing raise the question: is the traditional career structure becoming rare (Van den Born & Van Witteloostuijn, 2013). In response, it is argued that traditional career development has not ended but is no longer taboo for a significant number of people in the new/transforming workforce structure (Baruch, 2006). The emergence of a wide variety of working arrangements now reveals a career protean structure that is shaped around the individual rather than the organization (Ghosh, 2023). In the post-modern era, many authors have emphasized the individuality of workers, describing them as freelancers who rent their skills to organizations, and the responsibility for their careers increasingly lies with the employee (Raabe et al., 2007; Kirkpatrick & Hoque, 2006). Rather than traditional hierarchical organizational career management, digital work allows freelancers the opportunity for self-determination through online, flexible and remote project-based work (Greenhaus et al., 2008). Location, which is one of the most important factors of self-determination, can be effective in enabling freelancers to act in line with their expectations.

The research enables freelancers to make self-determination and location-based career planning according to the factors that will attract them in the context of OECD countries. For this purpose, the research was conducted with a comparative qualitative analysis technique in a cluster theoretical context. As an alternative approach that can overcome the shortcomings of symmetric analysis, asymmetric analysis is used to interpret not only the suitability of freelancing conditions but also the unsuitability of freelancing conditions. A case-based cluster theoretical analysis was conducted. Local configuration findings are shared in the context of OECD countries by determining the sufficiency/requirements of causal conditions in a singular sense. For the career planning that can be made for freelancers based on location, clustering was made according to the factors specific to each country. Considering the need for research on the subject in the academic literature, it is thought that the research can be a guide for freelancers in their country selection and career planning based on this.

2. LITERATURE REVIEW AND HYPOTHESIS

In order to evaluate the favorable conditions for freelancing in a cluster theoretical context, the linkages with relevant variables are revealed. First of all, the OECD's original definition of self-employment rate (NSEP) is defined as the employment of employers, self-employed, producers, entrepreneurial spirits who want to be their own boss, company partners or unpaid family workers (OECD, 2016). Self-employed individuals are categorized into many different fields as well as in the category of freelance work (Ciešlik & Dvoutělý, 2019). Over the last decade, the occupational components of self-employment have changed, with a predominance of white and gold-collar workers for more specialized intellectual and technical services (Milasi & Mitra, 2022). The self-employed workforce can engage in both service-technical work and highly skilled freelancing (Burke, 2015).

Cost of living (CLM); real livable income is the amount of cost required for basic needs such as housing, food, education, health, etc. for a certain level of comfort (Neal, 2022). Many factors such as high inflation, low real income, rising food prices and energy bills contribute to the rise in the cost of living (Lokshin et al., 2023, p. 2). As a result of Economist Intelligence's (2022) research on the cost of living in the global context, prices for the world's largest cities increased by 8.1% on average in local currency terms, and factors such as the current impact of the Covid-19 pandemic and global wars were cited as factors in the increase in the cost of living. This global imbalance causes fluctuations and the balance between the income and expenses of freelancers is disrupted, and workers face exploitation in their jobs due to their financial concerns (Enriquez, 2020).

Coworking spaces (NCS) are shared spaces where freelancers work on an individual basis, with private desks and work-related infrastructure services (Osdoro, 2022). According to a joint report by Coworking Resources and Coworker (2020), the number of coworking spaces worldwide is expected to exceed 40,000 by 2024, with a 2.5-fold increase from 2018, the first data year, to 2024. In the same report, the number of employees is expected to increase more than 2.5 times between 2018 and 2024. As coworking spaces are more flexible and efficient than office leasing, they are expected to be a global trend (Roth & Mirchandani, 2016). The continuous increase in the demand for coworking spaces has been a factor in the increase in the tendency towards this area in the academic literature. Coworking spaces for freelancers are reflected as a collective manifestation of a trusting social network based on promotion and respect (Gandini & Gandini, 2016). Zhao et al. (2020) conducted a structured interview study in Australia and found that coworking spaces increase the incentive for freelancing and entrepreneurship, and contribute to social-cultural interaction, urban mobility and sustainability.

Broadband access (ABS) is seen as a factor that accelerates global networks and increases efficiency (Pilat, 2003). Speed is the most important quality criterion for broadband service, which completely affects user behavior, marketing, network traffic and the way of working through the Internet (Bauer et al., 2010). Especially in countries such as North America and Europe, where freelancers are concentrated, the most important working infrastructure is broadband speed, which has a significant impact on employment growth and economic growth (Mettler & Williams, 2011, p. 20). Broadband price (ABP) is broadly defined as the key priority affecting labor market transformation and economic and social growth in the 21st century (ITU, 2012). Broadband price is characterized as the contractual fee paid by broadband providers for the Internet access support they offer (Thiele, 2023). According to the telecom expert Uswitch.com, decisions to increase the price of broadband for information technology have been paired with a cost of living crisis for the self-employed (Staff Reporter, 2022).

It is familiar that the usage and traffic of mobile networks (MNs) has grown tremendously in recent years. With the increasing importance of mobile networks and traffic, there is a need for a better understanding of the basic characteristics of networks and services (Midoglu, 2018). Poor speed on mobile devices, where all the information and transactions in the world can take place, can lead to poor user experience. In Li and Lyons' (2012) study, the spread of mobile speed and its impact on social life was found to have increased from 2% of the population to 97% over a 16-year period, and labor productivity was also emphasized.

The key role for freelancing is to accommodate online networked freelancing, which accommodates demand (AS) and offer (Gheorghe, 2015, p. 1474). In this market, annual searches reveal searches for freelancers in search engines and the demand for them. The demand for freelancers is broadcast through online networks and is globally competitive. According to the report conducted on Latin America and the Caribbean, the highest demand for freelance workers was in areas such as design, media, engineering, science, writing, translation, IT, software (Hilbert, 2020, p. 29). In the study conducted on the UK labor force survey, it was determined that the demand for freelancers is constantly increasing and the supply of freelancers is also experiencing an absolute increase (Kitching, 2015). Therefore, the demand for freelancers makes the tendency of employees towards the location/market usual.

Research Hypothesis: Different combinations of variables associated with freelancing work patterns emerge across OECD countries.

3. RESEARCH METHODOLOGY

Attention is paid to the power of the conditions evaluated for the continuity of the social structure to affect the results, and an approach is adopted to create social balance or reconstruct it for sustainable purposes (Brym & Lie, 2006). Thus, the functionalist paradigm was adopted in the research. In the functionalist paradigm, it contributes to sustainable socio-economic structure by making a rational assessment of current conditions with an objective perspective (Günbayı & Sorm, 2018).

3.1. Research Data

The variables of the study consist of a total of eight variables, one of which is an outcome variable and seven of which are condition variables. Although the data of the variables were obtained from separate databases, they evolved to give a uniform result within the scope of the analysis. Freelance Index/Score (FS), which is the outcome variable, is a data created by Tipalti company over the other seven condition variables and constitutes the conditions suitable for freelancing (Tipalti, 2024). On a scale of 0-10 points, it ranges from the worst to the best freelancing conditions. The closer to 10 points, the more favorable the conditions are for freelancing in the country.

Number of Self-Employed People (NSEP), which is one of the effective condition variables in the formation of the FS; An assessment was made based on the most recent data for 2021 for the FS created by Tipalti company. The main data source is the U.S. Census Bureau (2024) employment status criterion. The relevant data represents the intensity of self-employment. Based on self-employment data, it is possible to test the interest in freelancing. It represents the number of self-employed people in the country and is the number of self-employed people per 100,000 inhabitants. The higher the number, the higher the country's interest in self-employment (OECD, 2024). Another factor in FS formation is the cost of living data (CLM) for 2022. The test was conducted in the light of data from the World Population Review (2024). The cost of living is among the factors that positively or negatively affect the attractiveness of a country. The cost of living, calculated in dollars for countries, is the amount of money needed to determine the comfort level of housing, food, taxes, etc. In fact, since freelancers have a more flexible

employment structure, it is usual for them to prefer and migrate to places with low cost of living. Another factor is the number of coworking spaces in 2022 (NCS), which refers to the number of coworking spaces for freelancers and takes into account their rate per 100,000 people. Using data from Coworker (2024), the analysis was conducted according to the density of the number of coworking spaces. This density is a factor that can have positive or negative consequences for freelancers and guide their career planning, as it is the space of the nature of work. Another variable is the average broadband speed (ABS). In the light of the data obtained from the World Population Review (2024), it is assumed that internet speed, which is one of the main resources in the working conditions of freelancers, affects job availability. Indeed, considering that all freelancers conduct their work over the internet, the speed of the inter network is considered among the indispensable factors. Average Broadband Price (ABP) is considered as an effect that increases the cost of freelancers' working conditions. The research was conducted based on data from Cable (2024). This factor can affect the ease or difficulty in the way freelancers conduct business. As a matter of fact, it is a factor that increases the cost of living and can become important in the career planning process of employees. Another factor for FS formation is the average mobile speed (AMS). Data obtained from World Population Review (2024). It is an accelerating factor of the way workers do their work and can be considered as an attractive or repulsive factor in career planning. It corresponds to download speed in megabits per second and is related to the working conditions of freelancers. The final factor in FS formation is annual searches (AS), reflecting the demand for work for freelancers. The research was conducted on the basis of data from Ads Google (2024). Accordingly, searches for freelancers are reflected as an increase in demand. This can be an attractive factor in career planning.

3.2. Data Analysis of the Study

Linear symmetric methods based on regression are insufficient for researchers to identify asymmetric relationships between constructs (Diwanji, 2022). To address the asymmetric dimension, researchers are recommended to use fuzzy set qualitative comparative analysis (FSQCA) to determine the necessary and sufficient conditions for the outcome on both sides (presence/absence) and to obtain configurations (Gligor & Bozkurt, 2020). In the second phase of the research, the effect of causal conditions on the outcome variable is revealed with asymmetric contribution in the context of countries. This approach, which combines qualitative and quantitative research techniques, is based on the idea that the cluster-theoretic relationship is better defined than the correlation of causal conditions for the outcome (Ragin, 2009; Fiss, 2011). Thus, by analyzing the necessity/adequacy of condition variables for the outcome variable, combinations of effects for presence/absence are revealed in configuration analysis (Rihoux & Ragin, 2008).

Analyses can be conducted with the complementary effects of Pappas and Woodside's (2021) symmetric analysis (structural equation modeling) and symmetric-asymmetric analysis (FsQCA) techniques, especially for future research. In fact, in the research conducted by Rasoolimanesh et al. (2021), valuable insights by determining the structure scores of the nomological structure network with PLS-SEM and configurations with FsQCA proved that symmetric and asymmetric analyses absolutely support each other. In FsQCA, the analysis was conducted with a case-based approach. With FsQCA, a hybrid approach has been adopted in which configuration analysis within the framework of qualifications/requirements and which condition variable is effective for countries are determined.

3.3. Fuzzy Set Comparative Qualitative Analysis (FsQCA) Results

The research adopts the FsQCA technique to identify the configurations of causal contingent variables that affect the freelancer index. This technique has become popular because it helps to overcome the shortcomings of correlation-based research techniques to obtain reliable data (Gligor et al., 2022). The goal of this technique is to appropriately explain the patterns of events/phenomena investigated in the context of fuzzy set theory with causal conditions (Ragin, 2014). It is seen as a suitable method to obtain the findings of complex causal hypotheses with a limited number of cases (Muñoz & Kibler, 2016). Combining qualitative and quantitative methods, FsQCA helps to analyze the relationship between a large number of various factors and the outcome variable in various combinations (Gonçalves & Gaio, 2023). This technique allows both symmetric and asymmetric investigations with negative, neutral and positive values in possible configurations by revealing the requirements of the conditions (Bandara et al., 2021). FsQCA is an effective tool that is more prominent where classical research methods that include the effect of causal conditions are lacking (Papatheodorou & Pappas, 2017).

3.3.1. Calibration of Raw Data

In FsQCA, raw data are calibrated to obtain uniform data suitable for analysis. This process allows the analysis and evaluation of conditions in a theoretical context by performing a uniformization process for each data set (Schneider & Wagemann, 2012). Ragin's recommendations were carefully used for the calibration process. The calibration stage is an important process that affects the reliability of the research, and calibration is usually done by considering three thresholds (0.05-0.50-0.95) for raw values (Ragin, 2009). Table 1 presents the calibration thresholds and descriptive statistics of the raw values. The variables were adapted to uniform values to make them suitable for analysis.

Table 1. Calibration of Raw Data of Variables

Variables	Full Membership Threshold (0.95)	Average Value (0.50)	Full Membership Lower Limit Threshold (0.05)
NSEP	51308	15069.53571	852
CLM	2497	1379.642857	447
NCS	5	1.032142857	0.1
ABS	230	147.0178571	39.1
ABP	68.3	38.325	9.3
AMS	135.7	73.8	18.3
AS	1860	251.6764286	4.46
FS	6.3	5.007407407	3.5

NSEP: Number of Self-Employed People; **CLM:** Cost of Living (Monthly); **NCS:** Number of Coworking Spaces; **ABS:** Average Broadband Speed; **ABP:** Average Broadband Price; **AMS:** Average Mobile Speed; **AS:** Annual Searches; **FS:** Freelance Score

3.3.2. Necessity and Sufficiency Analysis

Configurational comparative methods are a suitable tool for identifying minimally necessary and sufficient conditions (Vis, 2012). In FsQCA, consistency and coverage values provide inferences about whether conditions are sufficient or necessary for the outcome variable in a theoretical and research context. The necessity of causal conditions (presence/absence) for the outcome variable (presence/absence) is determined when the consistency value is above the threshold value of 0.90 (Schneider et al., 2010). Whether the causal conditions are sufficient for the outcome is measured by a coverage value of 0.50 and above (Ragin, 2007).

Table 2. Necessity and Sufficiency Analysis of Causal Conditions for the Outcome Variable

Condition Variables	Consistency	Coverage	Consistency	Coverage
NSEP	0.662543	0.856128	0.444610	0.531084
~NSEP	0.637113	0.553763	0.879554	0.706690
CLM	0.511340	0.550703	0.787361	0.783864
~CLM	0.799313	0.802622	0.548699	0.509317
NCS	0.475601	0.683119	0.598513	0.794669
~NCS	0.857045	0.697818	0.761338	0.573027
ABS	0.715464	0.694000	0.643123	0.576667
~ABS	0.563574	0.630769	0.658736	0.681539
ABP	0.516838	0.541397	0.786617	0.761699
~ABP	0.772509	0.796598	0.526394	0.501772
AMS	0.588316	0.634074	0.692937	0.690370
~AMS	0.712715	0.715172	0.632714	0.586897
AS	0.479725	0.902975	0.298141	0.518758
~AS	0.744330	0.534287	0.944238	0.626542

NSEP: Number of Self-Employed People; **CLM:** Cost of Living (Monthly); **NCS:** Number of Coworking Spaces; **ABS:** Average Broadband Speed; **ABP:** Average Broadband Price; **AMS:** Average Mobile Speed; **AS:** Annual Searches; **FS:** Freelance Score

According to the findings shared in Table 2, it is seen that conditions such as \sim NCS, \sim CLM and \sim ABP may be close to the requirement value for FS, but not all factors are required. On the other hand, the coverage ratio reveals that all conditions may be sufficient for FS. For \sim FS, it is determined that \sim AS is a necessary causal condition and \sim NSEP is close to being necessary. On the other hand, it is determined that all conditions are sufficient for \sim FS.

3.3.3. Truth Table Analysis and Logical Minimization

The truth table is an important tool for developing the minimization process invented using numerical methods and adapted by Ragin to social sciences (Duşa, 2019). Various combinations emerge according to the presence or absence of condition variables for the presence or absence of the outcome variable. In Pappas and Woodside's (2021) guideline, all possible combinations are of the form 2^n . In the study, there are 128 possible combinations for FS, 2^7 in total. Similarly, another 128 possible combinations occur for \sim FS. Based on the suggestion of Chen and Tian (2022), in order to achieve logical minimization, the number of row widths less than 1 in the algorithm was deleted and the rows were processed to be equal to or greater than 0.8. 18 combinations were obtained for FS and 18 combinations were obtained for \sim FS. In Table 3, the first five combinations for the presence and absence of FS are shared as representative.

Table 3. Accuracy Table

NSEP	CLM	NCS	ABS	ABP	AMS	AS	Countries	Raw Consist.	PRI Consist.	SYM Consist.
Outcome Variable: FS										
1	0	0	0	0	0	1	Brazil, Turkey, Colombia, Mexico	0.997727	0.99505	0.99505
1	0	1	1	0	0	1	Spain	0.995868	0.982759	0.982759
0	1	0	1	1	1	1	US	0.988304	0.949367	0.949367
0	1	0	1	0	1	1	France	0.986755	0.955555	0.955556
1	0	0	1	0	0	0	Poland, Chile	0.926	0.837004	0.837005
Outcome Variable: \simFS										
0	1	1	0	1	1	0	Australia	0.981273	0.9375	0.9375
0	0	0	0	1	1	0	Slovenia	0.97955	0.916667	0.916667
0	1	1	0	1	0	0	Belgium, Austria, Ireland	0.979167	0.931973	0.931973
0	1	0	0	0	1	0	Finland	0.970522	0.898438	0.898438
0	0	0	0	0	0	1	Italy	0.903655	0.532258	0.532258

NSEP: Number of Self-Employed People; **CLM:** Cost of Living (Monthly); **NCS:** Number of Coworking Spaces; **ABS:** Average Broadband Speed; **ABP:** Average Broadband Price; **AMS:** Average Mobile Speed; **AS:** Annual Searches; **FS:** Freelance Score

The truth table shows that the presence of AS and ABS is the most common reason for the presence of FS in many combinations. In many combinations where NCS is absent, the presence of FS stands out. On the other hand, for \sim FS, \sim NSEP and \sim AS are found to be present in most combinations.

3.3.4. Configuration Findings

When the standard analysis in the FsQCA algorithm is performed in the truth table, various configuration results emerge. Fiss (2011) states that in the configuration analysis, stingy, intermediate and complex solutions are found and that intermediate or stingy solutions share more appropriate findings in order to obtain detailed and general insights. Similarly, the recommendation to apply an intermediate solution for fuzzy set analysis was followed (Ragin & Davey, 2014). Accordingly, Table 4 presents the findings of the intermediate solution to determine the causal conditional effects of FS and \sim FS outcome variables in the context of countries. According to the relevant findings, the solution consistency value of 0.75 above the threshold value indicates that the model is well-designed, well-explained and the degree to which the conditional variables are included in a subset of the outcome variable (Sedita et al., 2022). In cases where the solution coverage value is above 0.25, the membership rate of the condition variables in the outcome variable is expressed as appropriate (Ragin, 2009).

Table 4. Configuration Analysis

Frequency Cutoff: 1		Outcome variable: FS	
Consistency Cutoff: 0.819578			
Configurations	Raw Coverage	Unique Coverage	Consistency
~CLM*~NCS*ABS*~ABP*~AMS*~AS	0.396564	0.0391752	0.88906
~NSEP*~CLM*~NCS*ABS*~AMS*~AS	0.391065	0	0.85822
~CLM*~NCS*~ABS*~ABP*~AMS*AS	0.316839	0.143643	0.933198
~NSEP*CLM*~NCS*ABS*~ABP*AMS	0.303093	0.0254295	0.836812
~NSEP*CLM*~NCS*ABS*AMS*AS	0.259106	0.0371134	0.989501
NSEP*~CLM*~NCS*~ABS*~ABP*AMS*~AS	0.250172	0.0350515	0.914573
NSEP*~CLM*NCS*ABS*~ABP*~AMS*AS	0.165636	0.00343645	0.995868
NSEP*CLM*NCS*ABS*ABP*AMS*~AS	0.268041	0.0453608	0.862832
Solution Coverage: 0.772509			
Solution Consistency: 0.859327			
Frequency Cutoff: 1		Outcome variable: ~FS	
Consistency cutoff: 0.829146			
Configurations	Raw Coverage	Unique Coverage	Consistency
~NSEP*CLM*~NCS*ABS*~ABP*~AS	0.356877	0.0282528	0.848057
~NSEP*CLM*~NCS*~ABP*AMS*~AS	0.35539	0.0104089	0.856631
~NSEP*CLM*NCS*~ABS*ABP*~AS	0.420074	0.0713754	0.982609
CLM*NCS*ABS*ABP*AMS*~AS	0.434201	0.00892192	0.857562
~NSEP*~CLM*~NCS*~ABS*~ABP*~AMS*AS	0.20223	0.0356877	0.903655
~NSEP*~CLM*~NCS*ABS*ABP*~AMS*~AS	0.33606	0.00817847	0.867562
NSEP*~CLM*~NCS*~ABS*~ABP*AMS*~AS	0.245353	0.0133829	0.829146
~NSEP*~CLM*~NCS*~ABS*ABP*AMS*~AS	0.356134	0.0133829	0.97955
~NSEP*CLM*~NCS*ABS*AMS*~AS	0.446097	0	0.860832
~NSEP*CLM*ABS*ABP*AMS*~AS	0.492193	0.00446093	0.873351
Solution Coverage: 0.764312			
Solution Consistency: 0.829032			

NSEP: Number of Self-Employed People; **CLM:** Cost of Living (Monthly); **NCS:** Number of Coworking Spaces; **ABS:** Average Broadband Speed; **ABP:** Average Broadband Price; **AMS:** Average Mobile Speed; **AS:** Annual Searches; **FS:** Freelance Score

According to the configuration findings; solution consistency for FS and ~FS is calculated above the appropriate threshold. It means that the conditional variables have appropriate consistency and explanatory power for the outcome variables. Causal conditions were found to be appropriate in terms of the degree to which they were included in the subset of outcome variables. According to the coverage rate, it is seen that 77.25% of the causal conditions cover the FS outcome variable. It was determined that 76.43% of the causal conditions covered the ~FS outcome variable. Finally, it was determined that the predicted causal conditions revealed the presence/absence of the outcome variable at an appropriate-high value.

Table 5. Configuration Analysis Explanation

Configurations	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
NSEP		⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
CLM	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
NCS	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
ABS	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
ABP	⊗		⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗		⊗
AMS	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗		⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
AS	⊗	⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗

“⊗” that the condition, “⊘” condition does not exist, and the spaces left blank indicate that its presence or absence is not important.

The results show eight configurations for FS and ten configurations for ~FS and several countries. For FS, no more than two neutral variables are present in each configuration. The absence of the ABP condition variable affects FS more intensely than its presence. The presence of ABS affects the outcome variable more dominantly than its absence. Apart from that, the presence and absence of conditional variables vary across country contexts. For ~FS, the absence of NSEP and AS is found to have significantly more impact than its presence. All other condition variables are found to vary across countries.

Table 6. Countries in the Configuration (Subset) for FS

The Freelancer Index							
~CLM*~NCS *ABS*~ABP* ~AMS*~AS	~NSEP*~CL M*~NCS*AB S*~AMS*~AS	~CLM*~NCS *~ABS*~ABP *~AMS*AS	~NSEP*CLM *~NCS*ABS* ~ABP*AMS	~NSEP*CLM *~NCS*ABS* AMS*AS	NSEP*~CLM *~NCS*~ABS *~ABP*AMS* ~AS	NSEP*~CLM *NCS*ABS*~ ABP*~AMS* AS	NSEP*CLM* NCS*ABS*A BP*AMS*~AS
Chile	Hungary	Brazil	France	France	Greece	Spain	New Zealand
Hungary	Japan	Mexico	Sweden	United States			
Poland		Turkey					
		Colombia					
		Italy					

NSEP: Number of Self-Employed People; CLM: Cost of Living (Monthly); NCS: Number of Coworking Spaces; ABS: Average Broadband Speed; ABP: Average Broadband Price; AMS: Average Mobile Speed; AS: Annual Searches; FS: Freelance Score

Table 7. Countries in the Configuration (Subset) for ~FS

~The Freelancer Index									
~NSEP*CL M*~NCS*A BS*~ABP*~ AS	~NSEP*CL M*~NCS*~ ABP*AMS* ~AS	~NSEP*CL M*NCS*~A BS*ABP*~ AS	CLM*NCS *ABS*ABP *AMS*~AS	~NSEP*~CL M*~NCS*~A BS*~ABP*~A MS*AS	~NSEP*~C LM*~NCS *ABS*AB P*~AMS*~ AS	NSEP*~C LM*~NCS *~ABS*~A BP*AMS* ~AS	~NSEP*~C LM*~NCS* ~ABS*ABP *AMS*~AS	~NSEP*CL M*~NCS*A BS*AMS*~ AS	~NSEP*CL M*ABS*A BP*AMS*~ AS
Israel	Finland	Austria	Luxembourg	Italy	Japan	Greece	Slovenia	Denmark	Denmark
Sweden	Sweden	Australia	Switzerland					Sweden	Luxembourg
		Ireland	Canada						Canada
		Belgium	New Zealand						Switzerland

NSEP: Number of Self-Employed People; CLM: Cost of Living (Monthly); NCS: Number of Coworking Spaces; ABS: Average Broadband Speed; ABP: Average Broadband Price; AMS: Average Mobile Speed; AS: Annual Searches; FS: Freelance Score

According to the FsQCA findings in the context of OECD countries, the results regarding the presence or absence of the Freelancer Score vary. This situation allows local inferences to be made about countries beyond generalizing freelancers. Accordingly, according to the results of Table 6, although the number of freelancers is low, the number

of co-working spaces is low, the average mobile speed is low and the annual employee demand/search is low in Chile, Hungary and Poland, the freelancing score is high due to the high average broadband speed and low average broadband prices. In Hungary and Japan, despite the low number of self-employed people, low number of co-working spaces, low average mobile speed and low demand/search for freelancers, the freelancing score is high due to the low cost of living and high average broadband speed. In countries such as Brazil, Mexico, Turkey, Colombia and Italy, the freelancing score is high due to the low cost of living, low average broadband price and high demand/search for freelancers, despite the low number of co-working spaces, low average broadband speed and low average mobile speed. In France and Sweden, despite the low number of self-employed people, the high cost of living and the low number of co-working spaces, the freelancing score is also high due to the high average broadband speed, low average broadband price and high average mobile speed. In France and the United States, although the proportion of freelancers is low, the cost of living is high, and the number of coworking spaces is low, the freelance score is high due to the high average broadband speed and mobile speed and the high demand for freelancers. In Greece, despite the low number of co-working spaces, low average broadband speed and low demand for freelancers, the freelance score is high due to the high proportion of self-employed, low cost of living, low average broadband price and high average mobile speed. In Spain, although the average mobile speed is low, the freelancing score is high due to the high number of self-employed people, low cost of living, high number of co-working spaces, high average broadband speed and low price, and high demand for freelancers. Finally, although the cost of living is high, the average broadband price is high and the demand for freelancers is low in New Zealand, the freelancing score is high due to the high density of freelancing, the high number of coworking spaces, the high average broadband speed, and the high average mobile speed.

In Table 7, the findings of the configuration and the countries in which the freelancer score is absent/low are presented. Although the average broadband speed is high and the price is low in Israel and Sweden, the freelancing score is low due to the low number of freelancers, high cost of living, low number of co-working spaces and low demand for freelancers. In Finland and Sweden, although the average broadband price is low and the average mobile speed is high, the freelance score is low due to the low density of self-employed people, the high cost of living, the low number of co-working spaces and the low demand for freelancers. In Austria, Australia, Ireland and Belgium, although the number of co-working spaces is high and the average broadband price is low, the freelance score is low due to the low number of self-employed workers, high cost of living, low average broadband speed and low demand for freelancers. In Luxemburg, Switzerland, Canada and New Zealand, despite the high number of co-working spaces, high average broadband speed and high average mobile speed, the freelancing score is low due to the high cost of living, high average broadband price and low demand for freelancers. In Italy, despite the low cost of living, low average broadband price and high demand for freelancers, the freelancing score is low due to the low number of freelancers, low number of co-working spaces, low average broadband speed and low average mobile speed. In Japan, despite the low cost of living and high average broadband speed, the freelancing score is low due to the low number of freelancers, low number of co-working spaces, high average broadband price and low demand for freelancers. In Greece, although the number of freelancers is high, the cost of living is low, the average broadband price is low, and the average mobile speed is high, the freelancing score is low due to the low number of co-working spaces, low average broadband speed, and low demand for freelancers. In Slovenia, although the cost of living is low and the average mobile speed is high, the freelancing score is quite low due to the low number of freelancers, insufficient number of co-working spaces, low average broadband speed and high price, and low demand for freelancers. Although the average broadband and mobile speed is high in Sweden and Denmark, the freelancing score is low due to the low number of freelancers, high cost of living, insufficient number of co-working spaces and low demand for freelancers. Although the average broadband and mobile speeds are high in Denmark, Luxemburg, Canada and Switzerland, the freelancing score is also low due to the low number of self-employed workers, high cost of living, high average broadband price and low demand for freelancers.

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

Using FsQCA, we find that the ratio of the presence/absence of causal conditions explaining the presence/absence of the outcome variable is above the threshold value. We have proved that the conditional variables are at a well-explained level in the outcome variable. In the cluster theoretical context, combinations of conditions that are effective in creating favorable conditions for freelancing are revealed separately for the cases/countries. In addition to the global perspective on the effects of technology on the freelancing market, the suggestion that regional and local research is important was taken into consideration (Kovalainen 2017). Accordingly, in Table 6 and Table 7,

a wide range of performance of the predicted conditions for suitability for freelancing in each configuration has emerged.

In the cluster theoretical sense, the coverage value of NSEP for FS is determined quite high. In the asymmetric context, \sim NSEP for \sim FS is quite close to the requirement. All other NSEP conditions are determined as sufficient for FS. In the configuration findings, it was determined that \sim NSEP was absolute in all but one configuration (the other one was neutral) for \sim FS (Table 7). When the cases were evaluated, it was determined that NSEP for FS was included in different performance according to the cases (Table 6 and Table 7). Especially in recent years, the increase in the number of self-employment in developed countries has had a steady effect on the increase in the number of freelance workers (van der Zwan et al., 2020). In most advanced economies, the number of freelancers has increased, and firms have taken advantage of new business and labor models by employing freelancers (Burke & Cowling, 2020). These cases confirm the positive impact of the NSEP on FS. In terms of employees, positive conditions within self-employment, especially a lot of freedom and autonomy, can have a positive impact on freelancers' career choices (Van Stel & de Vries, 2015). Many individuals want to switch to freelancing in their career planning due to its many beneficial effects such as autonomy, flexibility and innovation (Binder & Blankenberg, 2020). In Bögenhold's study (2018), career planning intentions in self-employment and related freelancing were evaluated and it was emphasized that the existence of various socio-economic conditions was ignored. According to the results of my study, economic variability was not ignored for NSEP, on the contrary, it was revealed as the variable with the highest impact.

In the cluster theoretical sense, it is seen that every condition of CLM is a sufficient variable in every condition of FS. In the configuration analysis, it is determined that CLM for FS is in different performance according to the cases. According to the SWOT analysis conducted on freelance workers, one of the important advantages of being in the freelance market is the opportunity to earn income above the region of residence, while the negative situation is the low level of social protection and security at the stage of high cost of living (Лимар & Дем'янова, 2020). In this case, freelancing conditions can become unfavorable. Since freelancers already bear the overall cost of running a business (Enriquez, 2020, p. 2), the cost of living has become more precarious for them. In the research conducted on Upwork in Finland, it is stated that providing the cost of living in favorable conditions is an important factor for the accommodation, sustainability and stability of freelancers (Heikkilä, 2021).

In the cluster theoretical context, it is determined that all conditions of NCS are sufficient for all conditions of FS. In the configuration analysis, it was also determined that NCS for FS is in different performance according to the cases. For the last decade, coworking spaces have been promoting freelancing, entrepreneurship and freelancing through shared communities, but the impact of the phenomenon needs to be explored (for policy makers, firms, employees) (Howell, 2022). In recent times, when service firms employ workers in exploitative schemes with low salaries, employees seek refuge in freelancing, freelance work and, consequently, co-working spaces (Moriset, 2013). According to the results of the study conducted by Bueno et al. (2018); the intensity of coworking spaces, social interaction increases productivity and encourages freelancing.

In all conditions of FS, all conditions of ABS were determined as sufficient variables. In the configuration analysis, it is seen that ABS is absolute for FS in all but two configurations. Broadband internet speed is an important incentive for those who work/will work in online jobs as it reflects the digital infrastructure (Liu et al., 2023). Similar to our research, Das et al. (2018) found that 56.5% of the respondents of the survey need to have access to broadband speed above average in absolute terms in order for freelancers to communicate and maintain their business activities. Access to the global internet and the availability of broadband speeds can have an impact on the way freelancers work, putting regions around the world in a leading position (Tabassum, 2014). According to the Pakistan Telecommunications Authority, there are more than 47 million broadband users in the country, accelerating the spread of freelancing (Nawaz et al., 2020).

The cluster is theoretically sufficient for FS in all conditions. In the configuration analysis \sim ABP is available for FS in most combinations. Low broadband prices prove to be important for FS. On the other hand, it was included in different combinations according to cases/countries. Demand for freelance work, such as telecommuting and on-demand work, has increased in the mid-nineties when access to broadband internet was low-cost (Thabassum, 2013).

In the cluster theoretical context, all conditions of AMS are sufficient for all conditions of FS. In the configuration analysis, it was also found that AMS for FS performs differently according to the cases. The speed of mobile

network access used in business processes can increase business efficiency by bringing together those who supply and demand work (Vääätäjä, 2012). The widespread use of mobile applications with high availability and fast access opens up freelancing opportunities and income streams (Ma & Yang, 2018). Freelancers often have the opportunity to change careers throughout their lives depending on the circumstances that suit them (Waite & Gibson, 2009).

In the cluster theoretical context, every condition of AS is sufficient for every condition of FS. However, it was observed that \sim AS is absolutely necessary for \sim FS as the only necessity factor. In other words, when there are no annual calls/demands for freelance workers, there is no suitable condition for freelancing. If only symmetric analysis had been conducted, the relationship between \sim AS for \sim FS as the only requirement condition would not have been determined. Thus, this gap was revealed by cluster theoretical analysis and the necessity of asymmetric analysis was proven. When the configuration analysis was analyzed, it was determined that while there was diversity for FS, AS was not included in all but one combination for \sim FS. In Brinkley's report (2016), it is stated that in order to determine the high number of employees for the Hamilton Project at the Brookings Institution, a predictive method was applied by looking at Uber searches on Google. As the search data determines the number of freelance workers, it is seen that a large mass is mentioned and the mass is attracted to the freelance market. Supply and demand come together with the search for employees who mediate short-term and voluntary freelancing (Shevchuk & Strebkov, 2021).

5. LIMITATIONS AND GUIDELINES

The research is analyzed for OECD countries. As a result of FSQCA, each configuration includes a hypothetical model that is ready to be tested country-specifically. Future research should test the country-specific studies revealed in the cluster theoretical sense, and some research should expand the scope of OECD countries. In future studies, discussions and evaluations can be made with the unique situations of cases/countries/regions/globally by taking into account the configuration results. In addition, although there are many types of workers (blue-white-gold collar, etc.) in the freelancer study, The Freelancer Index considers these types as a whole. For future data providers and researchers, conducting separate analyses for specific types of employees will allow for findings from local results.

DECLARATION OF THE AUTHOR

Declaration of Contribution Rate: The author contributes the study on his own.

Declaration of Support and Thanksgiving: No support is taken from any institution or organization.

Declaration of Conflict: There is no potential conflict of interest in the study.

REFERENCES

- Ads Google. (2024). *Ads*. Retrieved February 05, 2024 from https://ads.google.com/intl/en_gb/getstarted/
- Bandara, R., Fernando, M., & Akter, S. (2021). Managing consumer privacy concerns and defensive behaviours in the digital marketplace. *European Journal of Marketing*, 55(1), 219-246. <https://doi.org/10.1108/EJM-06-2019-0515>
- Baruch, Y. (2006). Career development in organizations and beyond: Balancing traditional and contemporary viewpoints. *Human Resource Management Review*, 16(2), 125-138. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.002>
- Bauer, S., Clark, D. D., & Lehr, W. (2010). *Understanding broadband speed measurements*. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=1988332>
- Binder, M., & Blankenberg, A. K. (2020). Self-employment and subjective well-being. *Handbook of Labor, Human Resources and Population Economics*, 1-25. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_191-1

- Bögenhold, D. (2019). From hybrid entrepreneurs to entrepreneurial billionaires: Observations on the socioeconomic heterogeneity of self-employment. *American Behavioral Scientist*, 63(2), 129-146. <https://doi.org/10.1177/0002764218794231>
- Brinkley, I. (2016). *In search of the gig economy*. The Work Foundation.
- Brym, R., & Lie, J. (2006). *Sociology: Your compass for a new world*. Cengage Learning.
- Bueno, S., Rodríguez-Baltanás, G., & Gallego, M. D. (2018). Coworking spaces: A New way of achieving productivity. *Journal of Facilities Management*, 16(4), 452-466. <https://doi.org/10.1108/JFM-01-2018-0006>
- Burke, A. (2015). Introduction: A freelancing and self-employment research agenda. *International Review of Entrepreneurship*, 13(1), 1-6.
- Burke, A., & Cowling, M. (2020). The role of freelancers in entrepreneurship and small business. *Small Business Economics*, 55, 389-392. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00239-5>
- Cable. (2024). *Broadband pricing*. Retrieved February 05, 2024 from <https://www.cable.co.uk/broadband/pricing/worldwidecomparison/#:~:text=The%20five%20countries%20with%20the,another%20in%20the%20Near%20East>
- Chen, H., & Tian, Z. (2022). Environmental uncertainty, resource orchestration and digital transformation: A Fuzzy-Set QCA approach. *Journal of Business Research*, 139, 184-193. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.09.048>
- Ciešlik, J., & Dvouletý, O. (2019). Segmentation of the Population of the Solo Self-employed. *International Review of Entrepreneurship*, 17(3).
- Coworker. (2024). *Coworker spaces*. Retrieved February 05, 2024 from <https://www.coworker.com/>
- Coworking Resources and Coworker, (2020). *Global coworking growth study 2020*. <https://www.coworkingresources.org/blog/key-figures-coworking-growth>
- Das, A., Rifat, G., Kumar, D., Habib, A., Ehtesham, A. Z. M., & Shamsur, M. (2018). A study on Bangladeshi IT freelancers: A survey. *International Journal of Computer Applications*, 182(32), 38-45. <https://10.5120/ijca2018918256>
- Diwanji, V. S. (2023). Fuzzy-set qualitative comparative analysis in consumer research: A systematic literature review. *International Journal of Consumer Studies*, 47(6), 2767-2789. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12889>
- Duşa, A., (2019). *The truth table*. QCA with R: A comprehensive resource, 139-158. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-75668-4>
- Economist Intelligence (EIU). (2022). *Worldwide cost of living 2022 how soaring inflation has affected prices globally*. <https://www.eiu.com/n/campaigns/worldwide-cost-of-living-2022>
- Enriquez, D. (2020). *The freelance penalty: income variation and job structure of high-skill freelance workers in the United States*. Federal Reserve Bank of Atlanta and Princeton University.
- Fiss, P. C. (2011). Building better causal theories: A Fuzzy set approach to typologies in organization research. *Academy of Management Journal*, 54(2), 393-420. <https://doi.org/10.5465/amj.2011.60263120>

- Gandini, A., & Gandini, A. (2016). Coworking: The freelance mode of organisation?. The reputation economy: Understanding knowledge work in digital society, 97-105. *Palgrave Macmillan*, London. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56107-7_7
- Gheorghe, M. (2015). State of freelancing in IT and future trends. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 9(5), 1474-1478. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1338254>
- Ghosh, K. (2023). Freelancers as protean careerists: Why and how career meta-competencies lead to career success. *Human Resource Development International*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/13678868.2023.2263673>
- Gligor, D. M., Golgeci, I., Rego, C., Russo, I., Bozkurt, S., Pohlen, T., ... & Garg, V. (2022). Examining the use of FsQCA in B2B marketing research: Benefits, current state and agenda for future research. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 37(7), 1542-1552. <https://doi.org/10.1108/JBIM-09-2020-0436>
- Gligor, D., & Bozkurt, S. (2020). FsQCA versus regression: The context of customer engagement. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 52, 101929. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.101929>
- Gonçalves, T. C., & Gaio, C. (2023). Corporate sustainability disclosure and media visibility: Mixed method evidence from the tourism sector. *Journal of Business Research*, 155, 113447. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113447>
- Greenhaus, J. H., Callanan, G. A., & DiRenzo, M. (2008). A boundaryless perspective on careers. *Handbook of Organizational Behavior*, 1, 277-299. <https://doi.org/10.4135/9781849200448.n16>
- Günbayı, I., & Sorm, S. (2018). Social paradigms in guiding social research design: The functional, interpretive, radical humanist and radical structural paradigms. *Online Submission*, 9(2), 57-76.
- Heikkilä, J. (2021). Making a living on upwork. Vaasan Ammattikorkeakoulu Liiketalous. <http://www.theseus.fi/handle/10024/493604>
- Hilbert, M. R., & Lu, K. (2020). The online job market trace in Latin America and The Caribbean. United Nations. <https://hdl.handle.net/11362/45892>
- Howell, T. (2022). Coworking spaces: An overview and research agenda. *Research Policy*, 51(2), 104447. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104447>
- ITU. (2012). Regulating broadband prices broadband series. *Regulatory & Market Environment*. <https://www.itu.int/pub/D-PREF-BB.RPT4>
- Keith Neal, P. W. (2022). The 'cost of living crisis'. *Journal of Public Health*, 44(3), 475-476. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdac080>
- Kirkpatrick, I., & Hoque, K. (2006). A retreat from permanent employment? Accounting for the rise of professional agency work in UK public services. *Work, Employment and Society*, 20(4), 649-666. <https://doi.org/10.1177/0950017006069806>
- Kitching, J. (2015). Tracking UK freelance workforce trends 1992-2015. *International Review of Entrepreneurship*, 13(1), 21-34.
- Kovalainen, A. (2017). Alustatalous Ja Työn Murros. *Työn Tuuli*, 2(2017), 2343-2055.

- Liu, T., Xue, D., Fang, Y., & Zhang, K. (2023). The impact of differentiated development of the digital economy on employment quality—An empirical analysis based on provincial data from China. *Sustainability*, 15(19), 14176. <https://doi.org/10.3390/su151914176>
- Lokshin, M., Sajaia, Z., & Torre, I. (2023). *Who suffers the most from the cost-of-living crisis?*. Policy Research Working Paper Series 10377, *The World Bank*. <https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/10377.html>
- Ma, X., & Yang, S. (2018). Airtasker and the Australian freelance workers: The reflections on the gig economy. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 5(7), 35-45. <https://doi.org/10.21833/ijaas.2018.07.005>
- Mettler, A., & Williams, A. D. (2011). The rise of the micro-multinational: How freelancers and technology-savvy start-ups are driving growth, jobs and innovation. *Lisbon Council Policy Brief*, 5(3), 1-28.
- Midoglu, C., Wimmer, L., Lutu, A., Alay, Ö., & Griwodz, C. (2018). MONROE-Nettest: A configurable tool for dissecting speed measurements in mobile broadband networks. *IEEE INFOCOM 2018-IEEE Conference on Computer Communications Workshops (INFOCOM WKSHPS)* (pp. 342-347). IEEE. <https://doi.org/10.1109/INFOCOMW.2018.8406836>
- Milasi, S., & Mitra, A. (2022). *Solo self-employment and lack of paid employment: an occupational perspective across EU countries*. https://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Projects/building-partnerships-on-the-future-of-work/WCMS_837900/lang--en/index.htm
- Miller, P. (2020). Freelance workers—Experiencing a career outside an organization. *Qualitative Sociology Review*, 16(4), 90-104. <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8077.16.4.06>
- Moriset, B. (2013). Building new places of the creative economy. The Rise of coworking spaces. <https://doi.org/10.4000/tem.3868>
- Muñoz, P., & Kibler, E. (2016). Institutional complexity and social entrepreneurship: A Fuzzy-set approach. *Journal of Business Research*, 69(4), 1314-1318. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.10.098>
- Nawaz, Z., Zhang, J., Mansoor, R., Hafeez, S., & Ilmudeen, A. (2020). Freelancers as part-time employees: Dimensions of FVP and FJS in e-lancing platforms. *South Asian Journal of Human Resources Management*, 7(1), 34-60. <https://doi.org/10.1177/2322093720908453>
- OECD. (2016). *OECD Factbook 2015-2016: Economic, environmental and social statistics*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/factbook-2015-en>
- OECD. (2024). *Self employment rate*. Retrieved February 05, 2024 from <https://data.oecd.org/emp/self-employment-rate.htm>
- Osdoro. (2022). *2022-2023 Osdoro coworking space report*. <https://osdoro.com/coworking-space-market-report-2022-2023/>
- Papatheodorou, A., & Pappas, N. (2017). Economic recession, job vulnerability, and tourism decision making: A qualitative comparative analysis. *Journal of Travel Research*, 56(5), 663-677. <https://doi.org/10.1177/0047287516651334>
- Pappas, I. O., & Woodside, A. G. (2021). Fuzzy-set qualitative comparative analysis (fsQCA): Guidelines for research practice in information systems and marketing. *International Journal of Information Management*, 58, 102310. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2021.102310>

- Pilat, D. (2003). *ICT and economic growth: Evidence from OECD countries, industries and firms*. OECD Publications. <https://doi.org/10.1787/9789264101296-en>
- Raabe, B., Frese, M., & Beehr, T. A. (2007). Action regulation theory and career self-management. *Journal of Vocational Behavior*, 70(2), 297-311. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.10.005>
- Ragin, C. (2007). Chapter 5: Qualitative comparative analysis using Fuzzy Sets (Fsqa). Forthcoming in N. Rihoux & C. Ragin (Ed.), *Configurational comparative analysis*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452226569>
- Ragin, C. C. (2009). *Redesigning social inquiry: Fuzzy sets and beyond*. University of Chicago Press.
- Ragin, C. C. (2014). *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Univ of California Press.
- Ragin, C. C., & Davey, S. (2014). *fs/QCA, Fuzzy-set/qualitative comparative analysis, Version 2.5*. Tucson, AZ: University of Arizona.
- Rasoolimanesh, S. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., & Olya, H. (2021). The combined use of symmetric and asymmetric approaches: Partial least squares-structural equation modeling and fuzzy-set qualitative comparative analysis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(5), 1571-1592.
- Rihoux, B., & Ragin, C. C. (2008). *Configurational comparative methods: Qualitative comparative analysis (QCA) and related techniques*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452226569>
- Roth, K., & Mirchandani, N. (2016). The rise of co-working: A growing workplace movement. *Corporate Real Estate Journal*, 5(4), 314-328.
- Schneider, C. Q., & Wagemann, C. (2012). *Set-theoretic methods for the social sciences: A guide to qualitative comparative analysis*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139004244>
- Schneider, M. R., Schulze-Bentrop, C., & Paunescu, M. (2010). Mapping the institutional capital of high-tech firms: A fuzzy-set analysis of capitalist variety and export performance. *Journal of International Business Studies*, 41, 246-266. <https://doi.org/10.1057/jibs.2009.36>
- Sedita, S. R., Blasi, S., & Yang, J. (2022). The cultural dimensions of sustainable development: A cross-country configurational analysis. *Sustainable Development*, 30(6), 1838-1849. <https://doi.org/10.1002/sd.2351>
- Shevchuk, A., & Strebkov, D. (2021). *Freelance platform work in the Russian Federation: 2009-2019* (No. 38). ILO Working Paper.
- Staff Reporter, (2022). *How can you get cheaper or social tariff broadband?*. The Freelance Informer. <https://www.freelanceinformer.com/news/how-can-you-get-cheaper-or-social-tariff-broadband/>
- Tabassum, D. N. F. (2014). Burgeoning of remote jobs in developing countries—Special reference to Asia Pacific region. *International Journal of Research Publication's*, 4.
- Thabassum, N. F. (2013). A study on the freelancing remote job websites. *International Journal of Business Research and Management*, 4(1), 42-50.
- Thiele, N., (2023). *Broadband price increase for 2023, explained*. Switchcraft. <https://www.switchcraft.co.uk/broadband/deals/broadband-contract-price-rises-explained/>

- Tipalti. (2024). *The Freelance index*. Retrieved February 05, 2024 from <https://tipalti.com/the-freelance-index/#countries-data-table>
- Väätäjä, H. (2012). Mobile work efficiency: Balancing between benefits, costs and sacrifices. *International Journal of Mobile Human Computer Interaction (IJMHCI)*, 4(2), 67-87.
- Van den Born, A., & Van Witteloostuijn, A. (2013). Drivers of freelance career success. *Journal of Organizational Behavior*, 34(1), 24-46. <https://doi.org/10.1002/job.1786>
- van der Zwan, P., Hessels, J., & Burger, M. (2020). Happy free willies? Investigating the relationship between freelancing and subjective well-being. *Small Business Economics*, 55, 475-491. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00246-6>
- Van Stel, A., & de Vries, N. (2015). The economic value of different types of solo self-employed: A review. *International Review of Entrepreneurship*, 13(2), 73-80.
- Vis, B. (2012). The comparative advantages of Fsqca and regression analysis for moderately large-n analyses. *Sociological Methods & Research*, 41(1), 168-198. <https://doi.org/10.1177/0049124112442142>
- Waite, G., & Gibson, C. (2009). Creative small cities: Rethinking the creative economy in place. *Urban Studies*, 46(5-6), 1223-1246. <https://doi.org/10.1177/0042098009103862>
- World Population Review. (2024). *Country rankings cheapest countries to live in*. Retrieved February 05, 2024 from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/cheapest-countries-to-live-in>
- World Population Review. (2024). *Country rankings internet speeds by country*. Retrieved February 05, 2024 from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/internet-speeds-by-country>
- World Population Review. (2024). *Internet speeds by country*. Retrieved February 05, 2024 from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/internet-speeds-by-country>
- Zhao, F., Prentice, C., Wallis, J., Patel, A., & Waxin, M. F. (2020). An integrative study of the implications of the rise of coworking spaces in smart cities. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2\(28\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2(28))
- Лимар, В. В., & Дем'янова, Ю. О. (2020). Тенденції трансформації ринку праці в умовах формування цифрової економіки. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.1.14>
- U.S. Census Bureau. (2024). Employment status, selected economic characteristics. Retrieved February 05, 2024 from <https://data.census.gov/table/ACSDP5Y2020.DP03?q=employment%20status>

MEDYADA İNFOGRAFİK KULLANIMI VE VERİ GAZETECİLİĞİ

USE OF INFOGRAPHICS IN MEDIA AND DATA JOURNALISM

Arş. Gör. Dr. İrem YENİCELER KORTAK¹

ÖZ

Gazeteciliğin veri ile ilişkisi, oldukça eski tarihlerden günümüze kadar süregelmektedir. Günümüzde özellikle dijitalleşme temelli araçların ortaya çıkışı ve yapay zekâyla desteklenen otomatik sistemlerin varlığı ile birlikte gazetecilik ve veri ilişkisi daha yakın ilişki içerisine girme imkânı yakalamıştır. Bu noktada veri gazeteciliği kavramı akademik çevrelerce tartışılmaya başlanmış ve inceleme alanı bulmuştur. Verinin haberde kullanımının somut birer çıktısı olarak görülebilecek infografikler de veri gazeteciliği tartışmalarının bir konusu haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmada Türkiye’de bulunan haber merkezlerinin veriyi ne şekilde değerlendirdikleri, hazırlamış oldukları infografikler üzerinden incelenmiş ve analiz edilmiştir. Görsel aktarım sürecinde önemli bir unsur olarak değerlendirilebilecek olan infografiklerin, hem içerik hem de yapısal anlamda birçok noktada birbirlerinden farklılaşmakta olmasından hareketle, çalışmada söz konusu farklılıkları saptamak amacıyla Anadolu Ajansı, TRT Haber ve Habertürk örneklemelerinin 1 Ekim – 31 Aralık 2023 tarihleri arasında oluşturdukları 887 infografik, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda infografiklerin haberin mecrası fark etmeksizin tümünde statik bir şekilde oluşturulduğu, dil çeşitliliğinin ajans haberlerinde daha fazla olduğu ve haberde ele alınan konuların infografikte kullanılan öğeler üzerinde doğrudan bir etki yarattığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri, Veri Gazeteciliği, İnfografik Haber, Veri Görselleştirme, İnfografik.

JEL Sınıflandırma Kodları: D83, C80.

ABSTRACT

Journalism's relationship with data continues from ancient times to the present day. Today, especially with the emergence of digitalization-based tools and the existence of automatic systems supported by artificial intelligence, the relationship between journalism and data has gained the opportunity to enter into a closer relationship. At this point, the concept of data journalism started to be discussed in academic circles and found an area of examination. The study had the opportunity to examine how news centers in Turkey evaluated the data through the infographics they prepared. Infographics, which can be considered as an important element in the visual transfer process, differ from each other in many aspects, both in terms of content and structure. In this context, 887 infographics created by Anadolu Agency, TRT Haber and Habertürk samples between October 1 and December 31, 2023, are analyzed using the content analysis method. As a result of the study, it is determined that infographics are created in a static manner regardless of the news medium, language diversity is greater in agency news, and the topics covered in the news have direct impacts on the elements used in the infographic.

Keywords: Data, Data Journalism, Infographic News, Data Visualization, Infographic.

JEL Classification Codes: D83, C80.

¹ İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, iremyeniceler@arel.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

It seems that the use of the concept of data in journalism dates back to very old times. The first news presented as an example of data journalism emerged as a result of discrimination of numerical information in the light of various classifications. In this context, comparing the data journalism that exists today with the first examples of data journalism reveals significant differences. It can be said that data journalism has undergone a significant transformation in the historical process, both due to technological deficiencies and the conditions of the period. In this context, it becomes important to reveal the differences of today's data journalism from the first period. Nowadays, people's constant stay online, especially in the context of digitalization, forms the basis for the creation of a large amount of data on the internet. Even if individuals do not actively produce content while they stay online, they contribute to data generation and increase the amount of big data. News that deals with people and shares content about people with people can also address many issues by passing them through their own filters. Data also constitutes the hotspots that journalism has increasingly addressed recently. In this context, the way data is processed has gained importance and the necessary applications to clean the scattered data have come to the fore. Data journalism, as a type of journalism applied as a result of all these processes, can include information from any subject. In this context, the research is conducted to examine data journalism. Infographics, one of the data journalism tools, are used to examine data journalism. Through infographics, it is possible to examine which data is considered as a news subject, how the data is processed and how the elements used in the data are included.

Design/methodology/approach:

Content analysis is used as a method within the scope of the study. Content analysis can be considered among the research methods that enable the transfer of a large amount of information in a certain order and provide systematic information. Considering the media in which the news is published, it is seen that many media include the news. In this context, it is important which news media would be included in the content analysis. In order to carry out the study in a comprehensive manner, the news agencies, television channels and newspapers that included the news are gathered under a group. Due to the large number of institutions collected, selection is made using the random method from among the sample groups. In this case, three different sample groups are considered. The selection is made with the expectation that the differences in the sample groups would provide an organizational explanation for the differences in infographic news. Accordingly, it is seen that all of the samples considered allocated a separate section for infographics, and the research in question is carried out through the content published in the relevant section. Microsoft Excel program is used to code the content. Infographic news collected based on the conceptualizations in the literature are coded. The percentage values of the coded news are calculated and analyzed in the final stage of the study.

Findings:

The findings obtained within the scope of the study show that the use of infographics varies among news media. Accordingly, infographics are mainly used for informational purposes. Infographics prepared for informational purposes include a wide variety of news types. In this context, it becomes possible to say that the way infographics are constructed varies depending on the type of news. Anadolu Agency, which produces news content especially in the foreign policy genre, gives more space to geographical marking in its infographics. Similarly, various illustration elements symbolizing diseases, viruses and bacteria are included in the content of health news. The findings show that the format of the data also shapes the news; static infographics are mainly prepared and the opportunity for interaction is limited.

Conclusion and Discussion:

Especially the interactive environment created by digitalization has made users more active on the internet. Users have entered the content and have a direct impact on it. This environment also has an impact on the content users read. It is thought that preparing all the infographics obtained within the scope of the study in a static structure does not provide enough opportunities for users in the current digital environment. Similarly, the fact that infographics produced in different countries are designed in different ways, both animated and interactive, reveals the necessity of diversification on the subject. Designing each type of news using different elements diversifies infographics, which offers readers a more visual experience. It is envisaged that journalism would reach a different dimension as infographic experience rises to higher levels and studies on the subject are closely followed and implemented.

1. GİRİŞ

Teknolojinin geçirdiği dönüşümün beraberinde toplumsal anlamda yaşanan değişim, haberleşme yolları üzerinde doğrudan etkiye bulunmuştur. Dijitalleşmenin toplumsal iletişimin biçimi üzerinde yarattığı farklılıklar, kullanılan iletişim aracından iletişime geçilen kişilerin sayısına kadar birçok çeşitlilik ortaya koymaktadır. Söz konusu farklılıkların bir belirleyicisi de özellikle son zamanlarda sıklıkla kullanılan “veri” kavramı üzerinden olmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmelerin neticesinde veri biliminin artış göstermesi, veriyi anlamlandırmaya yönelik çalışmaları artırıcı bir etki yaratmıştır. Verinin toplanması, işlenmesi, anlamlı bir çıktı elde edilmesi ve görselleştirilmesi aşamalarının her biri, farklı istihdam alanları yaratmış; söz konusu aşamalar her sektörün dinamiği içerisinde ayrı bir şekilde değerlendirilme imkânı bulmuştur.

Tek başına bir anlam ifade etmeyen veriler, işlenip analiz edilmesinin ardından birçok konu hakkında bilgi aktaran bir hale gelmektedir. Söz konusu durumdan hareketle veriler toplumu yakından ilgilendiren ve topluma ayna tutan haberler üzerinde de doğrudan etki yaratmış ve haberciliğin boyutunu değiştirmiştir. Veri gazeteciliği olarak adlandırılan bu oluşumun, her ne kadar günümüz teknolojilerinin geçirdiği dönüşümün bir sonucu olarak ele alındığı görülse de dijitalleşmenin ortaya çıkmasından çok önce temellerinin atıldığı gözlemlenmektedir. Guardian’da ilk örnekleri verilen veriye dayalı haberlerden günümüzde hem verinin boyutunda hem de analiz edilme süreçlerinde yaşanan değişimin neticesinde kolaylıkla elde edilen ve farklı programlar üzerinden incelenebilen verilerin habercilikte kullanımına dek çok çeşitli şekilde veri ile karşılaşmak mümkün hale gelmiştir. Günümüzde gazeteciler, arşiv kayıtlarına inerek dijital ortamlarda verileri saklayabildiği gibi aynı zamanda sakladığı verilerle istediği bir zamanda yazılı, görüntülü ve sesli bir şekilde haber üretimini gerçekleştirebilmektedir. İnternet üzerinde verilerin sayıca çokluğu ve saniyeler içinde birçok verinin üretiliyor olması durumu, habercilik içerisinde ele alınmayan birçok konunun var olduğunu göstererek gazetecilere yeni haber konuları üzerine ipuçları sunmaktadır. Özellikle uluslararası düzeyde bilinen köklü yayın kuruluşları, infografik haber üretimini destekleyen içerikler üretmekte, infografik üzerine uzmanlaşan ekipleri oluşturarak verileri görselleştirmekte ve veri gazeteciliğinin gelişimine katkı sunmaktadır.

Büyük veri kavramının akademik çerçevede sıklıkla tartışılan bir hal almasının beraberinde veri gazeteciliğinin olanakları ve sınırları daha geniş bir çerçevede ele alınmaya başlamıştır. Bununla birlikte veri gazeteciliğinin gelişimine yönelik kurumların ortaya çıkması ve eğitimlerin verilmesi de bu türden gazeteciliğin seyrini değiştiren bir etki yaratmaktadır. Veri kavramına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar, verinin ne şekilde ifade edileceği noktasına da ayrıca odaklanmaktadır. Analiz edilen verilerin sunumu esnasında infografikler önemli rol oynamaktadır. İnfografikler, farklı birçok verinin elde edilmesi sonucunda oluşturulan görsel içerikli tasarımlardır. İnfografikler üzerinde kullanılan birçok öğe, verinin tipi ve hacmine göre değişkenlik göstermektedir. Haber infografikleri de karmaşık haldeki verilerin özetlenmesi aşamasında kullanılmakta ve okuyuculara bilginin daha sade bir şekilde aktarılmasına yardımcı olmaktadır.

Haber ajansı, televizyon ve gazete örneklerinde kullanılan infografikler üzerinden Türkiye’deki veri gazeteciliğinin mevcudiyetini ortaya koyma amacıyla hazırlanan bu çalışma; Anadolu Ajansı, TRT Haber ve Habertürk çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma tekniklerinden olan içerik analizinin uygulandığı çalışma, 2023 yılının son üç ayı içerisinde oluşturulmuş olan toplamda 887 haberin analizini gerçekleştirmiştir. Toplamda sekiz kodlama cetveli üzerinden incelenen haberler, kullandıkları infografikler üzerinden değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın Türkiye’de farklı mecralar arasındaki infografik kullanım şeklinin ve veri gazeteciliğinin uygulanma şeklini ele alınması bakımından da literatüre katkı sunacağı öngörülmektedir.

2. VERİ GAZETECİLİĞİ

Gazeteciliğin tarihsel süreç içerisinde çok sayıda alanla iç içe girmesi sonucunda içine birçok farklı türü dahil etmiş ve söz konusu türlere dair tartışma ortamını hazırlamıştır. Veri gazeteciliği de gazeteciliğin birden fazla disiplinle bir araya girmesi neticesinde ortaya çıkan ve günümüzde tartışmaları devam eden bir gazetecilik türüdür. Temelleri çok önceden atılmış olsa da esasında gazeteciliğin bilgisayar teknolojileriyle entegre olmasıyla beraber kavramsallaştırılıp uygulanma imkânı bulan veri gazeteciliği, gazetelerin farklı şekillerde haber yaklaşımı geliştirmesini desteklemiştir. Veri gazeteciliğinin ilerleme kaydetmesini takiben hem haber içeriklerinde zenginleşme görülmüş hem de kavramın akademik boyutu tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu durum, veri gazeteciliğinin tanımının yapılması esnasında çok çeşitli görüşlerin kapısını aralamıştır. Konuya dair gerçekleştirilen tanımlamaların birçoğu öncelikle bir kavram olarak “veri” tanımının yapılması üzerinde durmuştur.

Bir kavram olarak veri, Türk Dil Kurumu'nda (2024) beş farklı şekilde tanımlanmıştır. Buna göre veri;

- Bir tartışma ya da bir araştırmanın ana temeli olan öge,
- Sanat eserine ya da edebi esere dair ana ilke,
- Deneye ya da gözleme dayanan araştırma sonucu,
- Bilinen ve belirtilen anlatımlardan üzerinden bilinmeyi bulmak için kullanılan şey ve
- Kavram, olgu ya da komutların; iletişim, ve işlem adına elverişli şekilde gösterimi olarak tanımlanabilmektedir.

Veri, tek başına herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Veri, olaylarla ilgili bir dizi ayrı nesnel gerçektir. Veriler bağlam, kategorize etme, hesaplamalar, düzeltmeler ve yoğunlaştırma yoluyla değer katılarak bilgiye dönüştürülür. Veriler, bağlamı veya yorumu olmayan gerçekler ve rakamlardır (Kalseth ve Cummings, 2001, s. 166). Verinin tek başına herhangi bir anlam kazanmaması, onların işlenir hale getirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. İşlenen verinin temizlenmesi ve anlamlı bilgiler sunacak hale getirilmesi sonucunda veriler bir amaç doğrultusunda kullanıma hazır hale gelmektedir. Özellikle internet teknolojilerinin kullanımının beraberinde verilerin daha hızlı erişilebilir hale geldiği ve analizinin daha kısa sürede gerçekleştirildiği görülmektedir.

Veri gazeteciliği kavramına dair açıklama yapılması esnasında sadece veri kullanılarak gerçekleştirilen gazetecilik türünün açıklanması, konuya dair dar bir perspektif sunmaktadır. İnternet üzerinde geçirilen zaman içerisinde kullanıcıların tüm hareketlerinin birer veri olarak değerlendirilmesi, büyük veri adı verilen bir kavramı da ortaya koymaktadır. Geleneksel veri tabanı yazılım araçlarının depolayıp yönetemediği ve analiz edemediği veya bunları yapma kapasitesini aşan büyüklükteki bu veriyi anlatmak üzere büyük veri kavramı kullanılmaktadır (Mayer-Schönberger ve Cukier, 2013, s. 6). Gürsakal'a (2014, s. 9) göre büyük veri kavramı ilk kez Ağustos 2000'de, Seattle'da düzenlenen 8. Dünya Ekonometri Kongresi'nde, Francis X. Diebold tarafından sunulan "*Makroekonomik Ölçümler ve Kestirim İçin Büyük Veri Dinamik Faktör Modelleri*" (Big Data Dynamic Factor Models for Macroeconomic Measurement and Forecasting) isimli bildiriye kullanılmıştır. Her alanda kullanılan büyük veri, gazetecilik alanında da etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Haber metinleri içinde yazı, videolar ve görseller her saniye büyük sayılar ile yüklenmekte, dolayısıyla büyük veri her geçen gün büyümeye devam etmektedir (Anar Eldem, 2020, s. 135). Bu noktada veri gazetecisinin giderek büyüyen veri kümesi içerisinde anlamlı verileri elde etmesi de zorlaşmaktadır.

Dijital dünyada yer alan oldukça geniş veri kümesi, birçok alanı etkilediği gibi haber medyasını da etkilemekte ve veri gazeteciliği adı verilen bir türün ortaya çıkışı gerçekleşmektedir. "*Veri gazeteciliği*" ya da "*veri odaklı gazetecilik*" kavramlarının gazeteciler arasında yeni bir kavram olmasına rağmen hızlı ve kolay bir biçimde kabul edildiği düşünülmektedir (Uskali ve Kuutti, 2015, s. 78). Veri gazeteciliğinin ne olduğu sorusuna karşılık gelen, herkes tarafından kabul edilen bir tanım bulunmamaktadır. Veri kavramının tek başına bir anlama gelmemesi durumundan hareketle, veri gazeteciliğine yapılan tanımlamalar da veri kavramına yaklaşma şekline göre farklılık göstermektedir. Söz konusu durum, veri gazeteciliğinin diğer haber pratiklerinden ne derece farklılaştığına bağlı olarak tanımlanabilmektedir. Furuncu (2019, s. 16), veri gazeteciliğinin akademide "*data journalism*" veya "*data driven journalism*" şeklinde yer aldığını belirtmiş ve kavramın en temel şekilde birbiriyle bağımsız veya bağlantılı geniş çaplı veri setlerinin araştırılmasına, söz konusu setlerdeki bağlantılar arasında ince noktaların analizine ve tüm bu işlemlerin sonunda hikâye çıkarma işleminin gerçekleşmesine bir anlam getirdiğini açıklamıştır. Veri gazeteciliğinin tanımının yapılmasında haber merkezinde yaratacağı yeni ortamın altını çizen Dick (2014, s. 491), veri gazeteciliğinin haber odalarına gazetecilerin yanı sıra istatistik, enformasyon tasarımı ve bilgisayar mühendisliği formasyonuna sahip profesyonellerin de dahil olmasına sebep olacağını belirtmiştir. Bu yönüyle veri gazeteciliği, haber odalarında farklı istihdam alanlarının oluşmasına da katkı sağlamak ve gazetecilerin kendilerini geliştireceği yeni alanları sunmaktadır.

Veri gazeteciliğinin temel yapısı ve özelliklerine dair aşağıdaki şekilde tanımlamalar da gerçekleştirilebilmektedir:

- Rutin bir biçimde gerçekleştirilen haber akışından farklı bir biçimde; daha fazla zamana ihtiyaç duyan, hacimli ve genellikle internet temelli veri analizinin gerçekleştirilmesine dayalı bir araştırmacı gazetecilik türüdür.
- Veri gazeteciliğinin yaygın yöntemlerinden biri olan görselleştirmede esnek formatlar birlikte kullanılabilir.
- Kullanılan kaynakların birçoğu genellikle halka açık verilerden, kullanıcı bazlı içeriklerden veya kitle kaynaklarından meydana gelmektedir.

- Yeni araçlara ve yöntemlere ihtiyaç duyulmakta ve bu sebeple gazetecilerin eğitilmeleri ve yeni yetiler kazanmaları birer zorunluluk olmaktadır (Narin vd., 2017, s. 224)

Veri gazeteciliğinin ortaya çıkış tarihine yönelik bir uzlaşma ise henüz söz konusu değildir. İlk veri gazeteciliği örneğinin, The Guardian gazetesinin 1821 yılında yayınladığı, Manchester'daki okullarda yapılan harcamalara yönelik – sızıntı gazeteciliği örneği de olan – haber olduğu ifade edilmektedir (Öztürk, 2023, s. 132). Veri gazeteciliği kavramının günümüzde kullanılan tekniklere benzer şekilde dijital ortamlarda ilk ortaya çıkışının ise 2008 yılında Guardian gazetesinde olduğunu belirten Simon Rogers (2008), kavrama dair aşağıdaki şekilde bir tanımlama gerçekleştirmiştir:

“Dün itibarıyla, geliştirme ekibimiz ham verileri alıp düzenlenebilir bir haritaya dönüştüren bir uygulama geliştirdi. Bu da, bu rakamlara dayalı fantastik bir etkileşimli grafik üretebileceğimiz anlamına geliyor. Veri gazeteciliği ile editör ve geliştiriciler, teknik açıdan ilginç bir şeyler geliştirdiler. Bu, veriyle nasıl çalıştığımız ve onu nasıl gördüğümüzü değiştiriyor”

Veri gazetecisinin on binlerce veri seti içerisinde doğru bilgiyi aktaracak veriyi toplaması, analiz etmesi ve haber metni üzerinden iletmesi beklenmektedir. Bu beklenti, veri gazetecilerinin çeşitli uygulamaları kullanma becerisine sahip olmasını, veri okuryazarlığının bulunmasını ve ilgili kodları bilmesini getirmektedir. Dijital dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan veri gazeteciliği, çok miktardaki verinin otomatik bir şekilde yönetim ve analizini kapsamaktadır (Taşın, 2021, s. 39). Her ne kadar konuyla ilgili veriler büyük veri seti içerisinde çekilerek hazırlanmış olsa dahi dağınık haldeki veri kümelerinin anlamlı bir mesaj verememesi, haber okuyucularının da konuyu takip etmelerini zorlaştırmaktadır.

Rogers, Schwabish ve Bowers (2017, s.13), gerçekleştirmiş oldukları araştırmada veri gazeteciliğinin üç farklı şekilde gerçekleştirildiğini ortaya koymuştur. Elde edilen temalar aşağıdaki gibidir:

- Öncelikle verilerle zenginleştirilmiş hikayeler,
Bunlar, temeldeki raporlamayı doğrulamak için ilgili verilerin kullanıldığı geleneksel haberlerdir.
- İkincisi, araştırmacı veri gazeteciliği,
Bu tür haberlerde gazeteci verinin içinde saklı olan bilgiyi ortaya çıkarır. Bu tür hikayelerin üretilmesi daha uzun sürebilir ve verilerden algoritma oluşturmaya ve karmaşık veri görselleştirmelerine kadar çeşitli beceri gruplarının birleşimine dayanabilir.
- Üçüncüsü, açıklanması gereken veriler,
Kamuya açık ve daha iyi, daha güçlü veri araçlarının artmasıyla birlikte gazeteciler, verilerin karmaşıklığını azaltma ve okuyuculara anlam sağlama sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu grup aynı zamanda okuyucuların büyük veri kümelerini kendilerinin keşfetmesine olanak tanıyan projeleri de içermektedir.

Teknolojik düzlemde yaşanan birçok değişim, veri gazeteciliğinin gelişiminde önemli etkilerde bulunmuştur. Bugün, veriye dayalı gazeteciliğin bağlamı ve kapsamı, hükümetten endüstriye, araştırmaya ve sosyal medyaya kadar toplumun neredeyse her alanında ve bu konuda üretilen verilerin patlamasını takiben, evrimsel öncülünden önemli ölçüde genişledi. Veri gazetecileri artık etkileşimli özelliklerde, mobil uygulamalarda ve haritalarda verileri hızla toplamak, temizlemek ve yayınlamak için ücretsiz, güçlü çevrimiçi araçları ve açık kaynaklı yazılımları kullanabilir hale gelmiştir (Howard, 2014, s. 8). Veri gazeteciliğinin gelişimi, haber merkezlerindeki uygulama alanları üzerinde de doğrudan etkili hale gelmiştir.

Günümüzde Guardian gazetesinin iki adet interaktif ekibi, BBC'nin çevrimiçi haber uzmanı ekibi, Times'ın ise görsel gazetecilik birimi bulunmaktadır. “Veri Gazeteciliği Ödülleri” de 2012 yılından bu zamana kadar The Global Editors ağı tarafından düzenlenmektedir (Narin vd., 2017, s. 216). Veri gazeteciliğine dair kendini gösteren bu gelişmeler, alana yönelik akademik çalışmaların da başlamasını ve eğitimlerin verilmesini getirmiştir. Veri gazeteciliği başta gelişmiş ülkeler (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya vs.) olmak üzere tüm dünyada gelişmekte olan, dijital temelli bir habercilik türüdür. Yükseköğretim düzeyinde verilen derslerin, yarışmaların ve bu alanda içerik üreten platform sayısının artması; alandaki uzmanlaşmayı gözler önüne sermektedir (Öztürk, 2023, s. 133). Alana yönelik eğitimlerin verilmesi ve veriyi tanıyıp analizini gerçekleştirmeye yönelik programların tasarlanması, veri gazeteciliğini de daha geniş bir alana oturtmaktadır. Veri gazeteciliği becerileri dünya çapındaki gazetecilik programlarında giderek daha fazla öğretilmektedir (Hannaford, 2023, s. 2397). Ancak veri gazeteciliğine yönelik akademik düzlemde gerçekleşen çabaların tamamı uygulamada karşılık bulamama

durumuyla da karşı karşıya kalabilmektedir. Çoğu web sitesinde belirli veri gazeteciliği bölümleri ve hatta bölümleri yoktur; bu durum, veri gazeteciliğinin bir tür, metodoloji veya hikaye anlatma formatı olduğu konusundaki akademik tartışmaya katkıda bulunmaktadır (Stalph, 2018, s. 1336)

Veri gazeteciliğinin uygulanma sırasında çok aşamalı bir süreçten geçilmekte ve analiz gerçekleştirilmektedir. Sonsuz sayıda verinin var olduğu düşünüldüğünde, incelenen konuyla doğrudan ilişkili verilerin saptanıp belirlenmesi uzun sürelerle yayılabilmektedir. Bu aşamada veriyi tanımlayan ve analiz eden programların kullanımı, veri gazeteciliğinin uygulanabilir hale gelmesi sağlamakta ve uygulama süresini kısaltabilmektedir. Veri toplamasını gerçekleştiren “Data Miner”, “Recipe Creator”, “Tabula” gibi uygulamaların kullanımının ardından toplanan verilerin temizlenmesini sağlayan uygulamalar, veri gazeteciliğinin gerçekleşmesinde ilk aşamayı oluşturmaktadır. Toplanan verilerin anlamlı bir hale getirilmesi ve görselleştirme sürecinden geçirilmesi sonucunda da veri gazeteciliği tamamlanmış olmaktadır.

Veri görselleştirme sürecinin çeşitli uygulamaları öğrenmeyi gerektirmesi, veri gazeteciliğinin ilk zamanlardaki sürecinin günümüzden farklı şekilde işlerlik kazanmasına sebep olmuştur. Önceleri veri görselleştirme sürecinin uzman istatistikçiler, mühendisler ve akademisyenler tarafından kullanılabilmesi bugün küreselleşmenin etkisiyle veri görselleştirme becerisi daha geniş ve kapsayıcı olarak farklı disiplinlerde birçok araştırmacının ve bilim insanının uygulayabildiği bir alan haline gelmiştir (Kirk, 2012, s. 8). Veri gazeteciliğinin kendini gösterdiği bir örnek de haberlerde kullanılan infografiklerdir. Haber infografikleri, haber merkezlerinde bulunan belirli bir ekip tarafından hazırlanan ve ağırlıklı olarak sayısal verilerin görselleştirilmesine dayanan içeriklerdir. Veri gazeteciliğinin uygulama alanı olarak görülebilecek infografikler, birçok haber medyası tarafından hazırlanmakta ve okuyuculara sunulmaktadır.

3. İNFOGRAFİK TASARIMI VE HABER

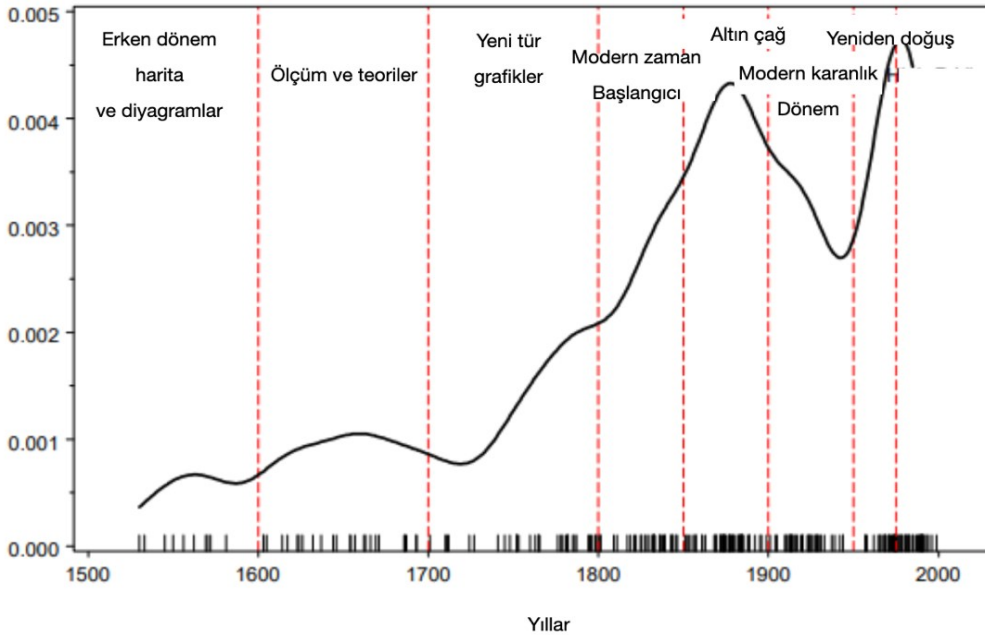
Veri gazeteciliği kapsamında çok sayıda veri toplanmakta, ilgili veriler ancak uygun bir bağlam içerisinde sunulursa hedef kitle üzerinde beklenen anlamı oluşturabilmektedir. Hedef kitleye verilerin sunulmasında birçok veri görselleştirme aracından yardım alınmakta ve konuyla ilgili olarak içerikler hazırlanmaktadır. Veri görselleştirme araçlarının kullanımıyla birlikte dağınık haldeki verilerin bir anlam ifade edecek şekilde bir araya getirildiği görülmektedir. Infografikler, dağınık haldeki verinin görselleştirme araçlarından sadece birini oluşturmaktadır. Gazetecilikte verilerin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak ve okuyucunun ilgisini çekmek için kullanılan en önemli görsel anlatım araçlarından birisi de infografiklerdir. Infografikler, farklı görsel tasarım öğelerinin (tablolar, illüstrasyonlar ve diyagramlar gibi) bir karışımını içeren, tipik olarak elle hazırlanmış tasarımlardır (Kirk, 2012, s. 169). Infografikler, habere dair kısa ve öz şekilde hazırlanan içeriğin veya verinin uygun grafiklerle ya da şekillerle desteklenmesi sonucunda okuyucuya aktarılmasını sağlayan bir görsel tasarım uygulamasıdır (Deniz Demirel, 2022, s. 33). Infografikler sadece gazetecilik mesleği içerisinde verinin görselleştirilmesi adına kullanılmamakta aynı zamanda birçok farklı meslek grubu tarafından bilginin görselleştirilmesi amacıyla da başvurulmaktadır. Infografikler, bir hikaye oluşturmak için en iyi veri ve görselleri bir araya getirmektedir. Bilginin görsel bir temsili sunan infografikler, şirketlerin kilit noktaları vurgulamasına yardımcı olurken içeriği yüksek oranda paylaşılabılır bir şekilde sunmaktadır. Infografikler; Facebook, Twitter, Google+ ve hatta kullanıcıların en iyi infografiklere ayrılmış panolar oluşturduğu Pinterest gibi sosyal medya platformlarında da paylaşılabilmektedir. İyi tasarlanmış infografikler hedef kitleyi etkileyebilmekte ve arama motoru sıralamalarını optimize edebilmektedir (Walter ve Gioglio, 2014, s. 34). Bu durum, infografiklerin hedef kitlelere istenen mesajı iletme gücünü göstermektedir.

Enformasyon (information) ve grafik (graphics) sözcüklerinin birlikteliğinden oluşan infografik; veri görselleştirmelerini, resimlemeleri (illüstrasyonları), metinleri vb. bir araya getirerek “*hikâyeyi eksiksiz bir şekilde anlatan grafik tasarımı*” olarak tanımlanmaktadır (Krum, 2013, s. 9). Infografik kavramının tanımlanmasına ilişkin görüşler incelendiğinde temelde birçoğunun görselliğe vurgu yaptığı görülmektedir. Infographic; kelime olarak İngilizce’de bilgi veya veriyi temsil etmek için kullanılan ve bilgi anlamına gelen ‘info’ ile özellikle biçim, desen veya çizgilerle gösterme olarak da bilinen eski Yunanca’daki ‘*graphein*’ (yazmak) kelimesinden Türkçe’ye geçen grafik kelimesini birleşiminden oluşmaktadır (Bıyık, 2007, s. 159). Can vd. (2018, s. 162), infografiklerin rafine bilgiyi illüstrasyon, grafik, harita, sembol gibi tasvir edici yöntemlerle düzenleyip anlaşılır biçimde sunduğunu belirtmiştir. Smiciklas (2012, s. 3) ise infografik kavramının verileri tasarımla harmanlayan, bireylerin ve kuruluşların hedef kitlelerine mesajlarını kısa ve öz bir şekilde iletmelerine yardımcı olan bir resim türü olduğunu belirtmiştir. Knaflic ise (2015, s. 43) infografik tanımını gerçekleştirirken grafik kullanımının önemi

üzerinde durmuş ve grafiklerin, insanın görsel algı sistemi ile etkileşime girdiğini, bilgiyi daha hızlı işlemede yarar sağladığını belirterek iyi tasarlanmış bir grafiğin bilgiyi iyi tasarlanmış bir metinden daha hızlı anlatacağını açıklamıştır. Özkan (2019, s. 63) ise belli bir tasarım kuralına göre hazırlanan ve içeriğinde bulunan zamanı bölümlere ayıran, tarihsel akışa göre sıralayarak, belirli bir süre boyunca bir olayın başlangıcından itibaren gelişimi, süreci ve aşamalarını gösteren öğenin infografikler olduğunu belirtmiştir.

İnfografiklerin tarihsel sürecine bakıldığında veri kavramının kullanımının artışıyla doğru orantılı olacak şekilde artış yakaladığı görülmektedir. İlk örneklerinden 20. yüzyıla kadar geçen süreçte veri haritaları ve istatistiksel grafiklerin temelini attığı infografikler, 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte çeşitlenmiştir (Gülrenk, 2015, s. 52). Günümüzde bilgi akışının hız kazanmasıyla birlikte çok sayıda bilginin özetini sunan infografikler de önem kazanmıştır. Bilgi görselleştirme yöntemlerinin ilk olarak Fransa ve İspanya'da bulunan mağara resimleri üzerinden gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, tarihsel süreç içerisinde görsel iletişimden infografiklere kadar ilerleyen uzun bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Bu noktada Friendly, veri görselleştirmenin geçirmiş olduğu tarihsel süreci aşağıdaki şekilde özetlemiştir. Buna göre kimi zaman düşüşe geçse de veri görselleştirme süreçleri tarih içinde geneli itibarıyla yükselen bir eğilim izlemiştir:

Şekil 1. Veri Görselleştirme Geçmişi

Kaynak: (Friendly, 2006, s. 3).

Veri görselleştirme yöntemlerinin yıllara göre artış göstermesinin beraberinde birçok sektörü içine aldığı söylenebilmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda veri görselleştirme alanında yaşanan sıçrama, ilgili alanda dijitalleşmenin etkisini düşündürmektedir. Konuyla ilgili olarak Krum (2013, s. 8), infografik teriminin giderek daha fazla yayılım alanı kazandığını belirtmiş ve otuz yıl önce infografik sözcüğünün yalnızca sanat yönetmenleri ve basılı yayınlar tarafından kullanıldığını ancak internetin bunu değiştirdiğini belirtmiştir. Bu noktada günümüzde infografiklerin birçoğunun dijitalden bağımsız olarak düşünülmemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Geçtiğimiz birkaç yılda veri görselleştirme, infografik ve veriye dayalı gazetecilik konularını kapsayan çevrimiçi içeriğin miktarında göreceli bir patlama yaşanması sonucunda günümüzde; web siteleri, bloglar, tasarımcı siteleri ve çevrimiçi galeriler infografikler ile dolup taşmıştır (Kirk, 2012, s. 178).

İnfografiklerin habercilikte kullanımı ise ağırlıklı olarak çok sayıda verinin görselleştirilmesi yoluyla olmaktadır. Günümüzde haberciliğin hem dijital teknolojiler hem de etkileşime imkân tanıyan teknolojiler tarafından farklılaştığı düşünüldüğünde, infografiklerin de klasik olarak tanımlanan haberciliğe yeni bir soluk getirdiği görülmektedir. Haberlerde kullanılan infografikler ile işlenmemiş ya da yığın halde bulunan bilgi ve

verinin tipografi, resimleme, harita, sembol vb. betimleyici grafiklerle betimlenip hedef kitlenin okuyabileceği biçim ve biçemlerde sunulması amaçlanmaktadır (Kaplan ve Sayın, 2023, s. 706). Özellikle çok sayıda bilginin bulunduğu durumlarda infografik kullanılması, haberi daha anlaşılır kılmaktadır. Infografiklerin haberde kullanımı her ne kadar dijitalleşmenin beraberinde artış gösterse de, dijital medya araçlarının ortaya çıkışından önce de infografik uygulamalarının kendini gösterdiği görülmektedir. Buna göre ilk infografiklerin günümüzde kullanılan infografiklerle benzer şekilde çeşitli grafikler üzerinden karmaşık bilgileri aktardığı görülmekte ancak etkileşim unsurlarından yararlanılmadığı göze çarpmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren ise sayısı giderek artan infografikler, önceleri gazetelerin belirli bir bölümünü kaplamış, sonrasında gazete sayfalarının tamamında yer bulmuş ve günümüzde de kendine ayrı bir bölüm oluşturmuştur. Bu durumun infografiklere popülerlik kazandırdığını belirten Ma (2021, s. 79), 2011'den bu yana, birkaç büyük haber portalının, çoğunlukla verilere dayalı infografik hikâyeleri içeren özel köşeler oluşturma çabalarının önemine değinmiştir. Bilginin sınırlı ve öz bir şekilde görsel unsurlarla desteklenerek gerçekleştirilen sunumu, özellikle risk ve tehdit içeren toplumsal konulara yönelik yapılacak haberlerin toplum tarafından daha hızlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır (Deniz Demirel, 2022, s. 33)

Gelinen süreçte çevrim içi haber siteleri için; okuyucuların karmaşık haber içeriklerini daha iyi anlaması ve haberin akışının daha ilgi çekici hale gelmesi için infografik destekli haberden yararlanılmaktadır. Çünkü haber içeriklerinin görselleştirilerek okuyucuya sunulması, bilgi ve verilerin okunabilirliğini artırmaktadır (Kaplan ve Sayın, 2023, s. 698). Okuyucunun etkileşim kurmasına yönelik hazırlanan infografikler, okuyucunun habere olan ilgisini artırmakta ve daha uzun süre haberde çevrim içi kalabilmesini getirmektedir. Toth (2013, s. 446), günümüzde basın – yayın ortamlarında ilgi odağı haline gelen infografik haberlerin, hedef kitlenin özelliklerine uygun bir şekilde şekil, tasarım ve grafik kullanılarak verinin anlaşılır hale geldiğini belirtmiştir. Günümüzde birçok gazete, infografik araçlarına başvurmakta ve haber üretimini gerçekleştirmektedir.

The New York Times, Reuters, Guardian ve Washington Post gibi haberciliğin köklü kuruluşları, belirli bir düzen içerisinde infografik haber üretimini gerçekleştirmektedir. Kuruluşların ele aldığı konular, oluşturulan infografiklerin temel öğelerini ve infografik biçimlerini belirleyici olsa da infografik tasarımların habercilikte yeni bir istihdam alanını da ortaya çıkardığı görülmektedir. Infografik tasarımı için belirli programları kullanma becerisinin gerekliliği, haber merkezlerindeki kadroların da farklılaşmasına katkıda bulunmaktadır. Örneğin infografik kullanan haber mecralarından biri olan USA Today, genellikle modern infografikleri popülerleştirmiş ve renkli çizelgeler ile grafikler oluşturmaktadır (Golombisky ve Hagen, 2010, s. 154). Gazetelerin hangi haberde ne tür infografik paylaşacağı noktası da önem taşımaktadır. Konuyla ilgili olarak Zinderen (2021, s. 1864), hikâyeyi iletme için doğru bir infografik formunun seçilmesinin oldukça önemli olduğunu belirtmiş; tasarımın konusu ve amacı, tasarımın sunulacağı ortam (web sitesi, televizyon, gazete, vb.) hangi infografik formundan yararlanılacağı konusunda belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bu noktada haber mecralarının infografik tasarımlarının incelenmesi önemli olmaktadır.

4. YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. Berelson (1984, s. 18), içerik analizinin iletişim içeriğini objektif, kantitatif ve sistematik şekilde analiz eden bir yöntem olduğunu belirtmiştir. İçerik analizi yapılan çalışmanın evrenini haber yayını yapan tüm medya kuruluşları oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacına uygun olması açısından en az bir kez infografik haber yayını yapan medya kuruluşları ise çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Çalışmanın maksimum verim sağlama adına örneklemin belirlenmesi aşamasında amaçlı örneklemden yararlanılmıştır. Buna göre örneklem grubunun içindeki mecraların düzenli bir şekilde haber paylaşması ve haber ajansı, televizyon kanalı ya da gazete ayırmalarının birine dahil olabilmesi beklenmiştir. Belirlenen amaçlı örneklem grubu içerisinden bir haber ajansı, bir televizyon kanalı ve bir gazete basit rastgele örneklem üzerinden seçilmiştir. Buna göre çalışmanın haber ajansı ayağını Anadolu Ajansı oluşturmuştur. Anadolu Ajansı, Türkiye'nin en eski haber ajansı olarak birçok ülkede varlığını göstermektedir. Anadolu Ajansı (AA), Demirören Haber Ajansı (DHA), İhlas Haber Ajansı (İHA) ve Anka Haber Ajansı'nın (ANKA) içerisinde infografik haber bölümü aktif olan ve düzenli olarak infografik haber üreten tek kuruluşun Anadolu Ajansı olduğu gözlemlenmektedir (Taşın, 2021, s. 79). Bu yönüyle Anadolu Ajansı'nın çalışmaya katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Çalışmanın televizyon kanalı ayağını ise TRT Haber oluşturmuştur. TRT Haber de birçok ülkeye hem dijital mecralardan hem de televizyon kanallarından seslenmekte ve geniş haber yelpazesi sunmaktadır. Çalışmanın gazete ayağını oluşturan Habertürk ise TRT Haber'e benzer şekilde hem yeni medya mecraları üzerinden hem de geleneksel mecralar üzerinden haber yayılımını gerçekleştirmektedir. Örneklem içerisine dahil

edilen tüm haber mecralarının kendi internet siteleri içerisinde infografik habere ayrı bir yer ayırdığı görülmektedir.

İçerik analizinin gerçekleştirilmesi amacıyla örneklem gruplarının kendi internet siteleri üzerinden bir incelemeye gidilerek elde edilen veriler, sözü edilen analizin gerçekleştirilmesi adına Microsoft Excel programında oluşturulan kodlama cetveline kaydedilmiş ve çözümlenmiştir. Veri gazeteciliği olgusunu anlamak için, veri gazeteciliğini uygulayan kuruluşların kendi içinde değil, kurumlar arası düzeyde de incelenmesini gerekmektedir (Fink ve Anderson, 2015, s. 467). Bu sebeple çalışma ilgili kaynaktan referans alınarak kurumlar arası düzeyde bir inceleme gerçekleştirmiştir. Buna göre haber mecralarının paylaştığı infografik haberler; infografiğin yapısı, oluşturulduğu birincil dili, kullanılan infografik öğeleri, kullanılan infografiğin içeriği ve infografiğe dahil edilen türü göz önüne alınarak analiz edilmiştir. Kodlama sisteminin belirlenmesinde literatürde farklı kaynaklardan referans alınmıştır. Haber merkezlerinin ürettiği her bir infografik içerik, kodlama gerçekleştirildikten sonra frekans tabloları üzerinden detaylandırılarak analiz edilmiştir.

Araştırma, 1 Ekim – 31 Aralık 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İnfografik haberler araştırılırken haber mecralarının infografik bölümüne ayrı bir şekilde ayırdıkları internet sitelerinden yararlanılmıştır. Belirlenen tarih aralığında haber mecraları aşağıdaki şekilde haber paylaşımını gerçekleştirmiştir (Tablo 1). Haberlerin dağılımı ise Anadolu Ajansı 627 (%70,68), TRT Haber 180 (%20,29) ve Habertürk 58 (%6,53) şeklindedir. Buna göre çalışma toplamda 887 infografiğin çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. İnfografiklerin Haber Mecralarında Dağılımı

Haber Mecrasının Adı	Paylaştığı Haber Sayısı	Paylaştığı Haberin Tüm Haberlere Oranı	
1	Anadolu Ajansı	627	%70,68
2	TRT Haber	180	%20,29
3	Habertürk	58	%6,53

Özellikle veri kavramına yönelik araştırmaların hız kazanması ve internet üzerinde gezinin her bir kullanıcının çok sayıda veri üretmesi, gazeteciliği de veri ile ilişkili bir duruma taşımıştır. Veri gazeteciliği olarak adından söz ettiren söz konusu gazetecilik, çeşitli filtreleme yöntemleriyle tek başına bir bilgi aktarımı sağlamayan veri kümelerini anlamlandırmış ve habercilik içerisine dahil etmiştir. Verilerin kullanıldığı haberlerin yaygın gösterim yolu olan infografikler de özellikle dijitalleşmenin beraberinde daha fazla şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada çalışma, haber merkezlerinin veri ile haber yapma pratiklerini oluşturmuş oldukları infografikler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde veri gazeteciliği ve infografiklere yönelik akademik çalışmanın bulunmasına karşın üç farklı medya türünü aynı tarihte incelemeye dahil eden bir çalışmanın bulunmaması göze çarpmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın alana katkı sunması beklenmektedir. İçerik analizi gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda cevaplanması hedeflenen sorular aşağıdaki gibidir:

- Haber mecraları arasındaki farklılıklar haberin dil çeşitliliği üzerinde bir etki yaratmakta mıdır?
- Haberde infografikler türlerine göre ne şekilde ayrılmaktadır?
- İnfografiklere konu edinen haberlerin nasıl çeşitlenmektedir?
- Veri görselleştirmesi sonucunda ağırlıklı olarak hangi tür grafiğe ihtiyaç duyulmaktadır?
- Her bir haber mecrasında infografik oluşturulmayan ortak bir haber türü bulunmakta mıdır?

5. BULGULAR

Araştırma sonuçlarına ilişkin toplanan haberler kurumlar arasında farklılaşan bir yapıda olmuştur (Tablo 2). Buna göre TRT Haber'in %15,55 oranında yer ayırdığı iç politika haberleri, Anadolu Ajansı ve Habertürk organlarında hiç yer almamıştır. İç politika kapsamında oluşturdukları haberlerde ağırlıklı olarak ülke içindeki siyasilere birbirleriyle olan görüşmelerine yer veren TRT Haber, siyasilere kullandıkları sözcükleri çeşitli görsel öğelerle desteklemiştir. Magazin, polis/adliye, tarih ve gündem kategorilerinde herhangi bir haber içeriği yayımlanmadığından dolayı ilgili kategoriler tablo içerisine dahil edilmemiştir. Bu noktada gündem konusunda haber paylaşımı gerçekleştirilmemesi dikkat çekici olmakta, haber mecralarının son dakika haberlerini ağırlıklı olarak düz haber metni üzerinden verdikleri görülmektedir. İnfografik tasarımının uzun bir süre içerisinde

hazırladığı düşünüldüğünde, son dakika gibi hızlı bir şekilde gerçekleşen haberlerin tasarımında infografik kullanılmaması durumuna bir açıklama olabilmektedir. Gazetelerin öncelikli olarak infografik tasarımını gerçekleştirdikleri haber türleri de birbirinden farklılaşmaktadır. Anadolu Ajansı %47,84; TRT Haber %32,22 oranlarıyla dış politikaya odaklanırken Habertürk bakış açısını %44,82 oranıyla ekonomiye çevirmiştir. Bu noktada İsrail – Filistin Savaşı'na dair dış politika kategorisinde çok sayıda paylaşılan haberlerin Habertürk içerisinde herhangi bir şekilde yer bulmadığı görülmüştür. İç ve dış politikaya dair infografik haber üretimini gerçekleştirmeyen Habertürk, konuyla ilgili çalışmalarını daha yumuşak içerikli haber kategorileri üzerinden sergilemektedir.

Tablo 2. Haber Türlerine Göre İnfografikler

	Anadolu Ajansı		TRT Haber		Habertürk	
	f	%	f	%	f	%
İç Politika	-	-	28	15,55	-	-
Dış Politika	300	47,84	58	32,22	3	5,17
Ekonomi	45	7,17	17	9,44	26	44,82
Spor	82	13,07	3	1,66	3	5,17
Kültür / Sanat	47	7,49	3	1,66	2	3,44
Sağlık	4	0,63	28	15,55	4	6,89
Bilim - Teknoloji	19	3,03	12	6,66	3	5,17
Dünya	91	14,51	1	0,55	7	12,06
Yaşam	36	5,74	19	10,55	5	8,62
Eğitim	1	0,15	8	4,44	3	5,17
Diğer	2	0,30	3	1,66	2	3,44

Yapısına göre infografiklerin belirlenmesinde Lankow vd. (2012) tarafından belirlenen sınıflandırma göz önüne alınmıştır. Buna göre infografikler yapısına göre; durağan, hareketli ve etkileşimli olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Tablo 3). Haber mecralarının ürettikleri tüm infografikler durağan olarak kitlelerle buluşturulmaktadır. Söz konusu verileri destekleyecek şekilde Krum (2013, s. 31), statik (durağan) infografiğin en basit ve en yaygın kullanılan infografik formu olduğunu belirtmiştir. Durağan grafiklerin daha kolay saklanma imkânının bulunması, kolayca dağıtılması ve tasarım aşamasında daha kısa bir zaman dilimi gerektirmesi sebepleriyle haber kuruluşları ağırlıklı olarak etkileşim bulunmayan infografikler tasarlama eğiliminde olmaktadır. Bu grafiklerde tüm bilgiler tek bir görsel üzerinde sunulmakta ve statik bir görüntü dosyası (PNG, JPEG, PDF) olarak kaydedilebilmektedir. Bu noktada infografiklerin sunulduğu kitlenin de Web 1.0 kitlesine benzer şekilde konumlandığı söylenebilmektedir. Herhangi bir etkileşim imkanı bulunmaksızın okuyucular sadece okuma ve kaydetme eylemlerini gerçekleştirebilmekte; infografik üzerinde bir kontrol sağlamadan pasif konumda kalmaktadır. Kullanıcıların infografiklere dair geri bildirimlerinin sağlanabilmesi ve infografikler üzerinde ilerleme sağlanabilmesi için hareketli ve etkileşimli infografik tasarımlarına da ağırlık verilmesi gerekliliği bu noktada bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Yapısına Göre İnfografikler

	Durağan		Hareketli		Etkileşimli	
	f	%	f	%	f	%
Anadolu Ajansı	627	100	-	-	-	-
TRT Haber	180	100	-	-	-	-
Habertürk	58	100	-	-	-	-

Haber mecralarının infografiklerini tasarladıkları diller, daha sınırlı bir yapıya sahiptir (Tablo 4). Anadolu Ajansı, sözü edilen yapının dışına çıkarak Türkçe haricinde birçok dil üzerinden infografik tasarlamış ancak TRT Haber ve Habertürk, infografiklerini Türkçe olarak tasarlama yönünde bir eğilim sergilemiştir. Anadolu Ajansı'nın dil çeşitliliği göstermesi yönündeki en büyük sebeplerden birini aynı habere dair farklı birçok dilde hazırladığı infografikler

oluşturmaktadır. Anadolu Ajansı'nın "*haber ajansı*" olma statüsü ve birçok ülkede ajans bürolarını bulundurması, söz konusu çeşitliliğe dair bir fikir sunmaktadır. Ancak dış politika gibi dünya gündemini ele alan konulara yer veren diğer haber kuruluşlarının da seslerini geniş bir çevreye duyurabilmeleri adına dil çeşitliliği önemli görülmektedir. Farklı dillerde içerik üretiminin gerçekleştirilmesi hazırlanmış olan haberlerin kapsayıcılığa etki etmektedir.

Tablo 4. Kullanılan Dile Göre İnfografikler

	Türkçe		İngilizce		Hırvatça		Arapça		Rusça		Bosnakça		Fransızca		Arnavutça	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Anadolu Ajansı	317	50,55	170	27,11	2	0,31	87	13,87	33	5,26	3	0,47	13	2,07	2	0,31
TRT Haber	180	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Habertürk	58	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

İnfografiklerde kullanılan öğelerin belirlenmesinde ise Delikmen'in (2023, s. 73-83), grafik tasarımında kullanılan öğeleri sınıflandırma şekline yola çıkılmış; fotoğraf, illüstrasyon, tipografi, logo ve piktogram unsurları üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir (Tablo 5). Buna göre tüm haber mecralarının infografiklerinde ağırlıklı olarak illüstrasyon öğelerinin kullanıldığı görülmüştür. İllüstrasyon kullanımıyla birlikte konuyla ilgili fotoğraf bulunmayan haberler de konu edinmiş ve böylelikle haberin çeşitliliğine de katkı sağlanmıştır. İllüstrasyon kullanımı ağırlıklı olarak sağlık, politika ve spor kategorilerinde kullanılmıştır. Spor haberlerinde kullanılan oyuncu fotoğrafları da infografik haberlerde fotoğraf kullanımını doğrudan artıran bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla beraber sadece belirli logoların kullanıldığı ve başka herhangi bir görsel unsurun dahil edilmediği grafikler de özellikle Anadolu Ajansı'nın paylaştığı haberlerde sıklıkla yer bulmuştur.

Tablo 5. Kullanılan Öğelere Göre İnfografikler

	Fotoğraf		İllüstrasyon		Tipografi		Logo		Piktogram	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Anadolu Ajansı	216	34,44	303	48,32	-	-	58	9,25	50	7,97
TRT Haber	55	30,55	121	67,22	1	0,55	2	1,11	1	0,55
Habertürk	6	10,34	22	37,93	-	-	9	15,51	21	36,20

İçeriklerine göre infografik haberler belirlenirken toplamda dokuz farklı kategoriye bağlı kalmıştır (Tablo 6). Nediger (2023) dokuz farklı infografik türünden bahsetmektedir. Bunlar; istatistiksel, bilgilendirici ve coğrafi infografikler, zaman akışı, süreç, karşılaştırma, hiyerarşi, liste, özgeçmiş infografikleri olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışmada infografik içeriklerinin kodlanmasında ilgili listeye bağlı kalmıştır. Buna göre Anadolu Ajansı %31,57 ile zaman çizelgesine, TRT Haber %31,11 ile bilgilendirici içeriğe ve Habertürk %62,06 oranında istatistiksel içeriğe yer vermiştir. Mecraların tümünün infografik içeriğinin belirlenmesinde farklı amaçları ön plana koyduğu görülmektedir. İnfografik içerikleri haber mecraları açısından farklılaşsa da kimi zaman karma içeriklerin sunulduğu da görülmüştür. Bu kapsamda infografiklerin kimi zaman tek bir içerik türüne bağlı kalmadığı, bilgilendirici içeriğin sunulması esnasında aynı zamanda zaman çizelgesine de yer verildiği saptanmış ancak sınıflandırmaya ağırlıklı olarak ilgili infografikte kullanılan içerik türü dahil edilmiştir. Özgeçmiş türüne yönelik hazırlanan içeriklerin tümü kültür – sanat türünde verilmiş olup ünlü yönetmen, oyuncu, yazar ve şairlerin hayatlarına yer verilmiştir. İlgili konudaki en fazla içeriği Anadolu Ajansı oluşturmuştur. Özellikle dış politika kategorisinde coğrafi içeriklere sıklıkla yer verildiği, haritalandırma üzerinden konuya dair görsellerin hazırlandığı da ayrıca saptanmıştır.

Tablo 6. İçeriklerine Göre İnfografikler

	İstatistiksel		Bilgilendirici		Zaman Çizelgesi		Süreç		Coğrafi		Karşılaştırma		Hiyerarşik		Liste		Özgeçmiş	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Anadolu Ajansı	61	9,72	189	30,14	198	31,57	4	0,63	102	16,26	41	6,53	8	1,27	6	0,95	18	2,87
TRT Haber	20	11,11	56	31,11	19	10,55	1	0,55	20	11,11	13	7,22	1	0,55	50	27,77	-	-
Habertürk	36	62,06	-	-	9	15,51	-	-	10	17,24	-	-	2	3,44	1	1,72	-	-

6. SONUÇ

Veri, günümüzde özellikle dijitalleşmenin beraberinde kendini daha fazla gösteren bir kavram haline gelmiştir. Veri kavramı ağırlıklı olarak bir konu ile ilgili bilgi yığınları olarak tanımlanmakta ve işlenmesi sonucunda geçerli bir nitelik kazanmaktadır. Verinin artan kullanımının beraberinde bilişimden eğitime, sağlıktan mühendisliğe kadar birçok alan içerisine girdiği görülmektedir. Gazetecilik de verinin içine girdiği meslek gruplarından biri olarak kendisine yeni eklemeler yapmış ve yelpazesini genişletmiştir. Verilerin düzenli bir hale getirildikten sonra okuyuculara iletilmesi aşamasında çeşitli görselleştirme araçlarından yardım alınmakta; infografiklerin kullanımı söz konusu olmaktadır. İnfografikler, verilerin görsel öğelerle desteklenerek aktarılması aşamasında okuyuculara farklı bir deneyim imkânı sunmaktadır. Bu sebeple çalışmada infografikler üzerinden haberde veri kullanımı ve veri gazeteciliği değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan gazete, televizyon kanalı ve haber ajansı örneklem grupları içerisinde infografik kullanımının değerlendirilmesi, haber mecralarının kendine has nitelikleri üzerinden gerçekleşmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu kapsamda çok sayıda yayın organına haber dağıtımını gerçekleştiren ve aynı zamanda dünyanın birçok ülkesinde bulunan büroları aracılığıyla haber çeşitliliğini destekleyen haber ajanslarından biri olan Anadolu Ajansı'nın infografik çalışmaları, toplam infografik çalışmaları içerisinde oldukça fazla yer kaplamaktadır. Haber ajanslarının çok yönlü yapısı, ele aldıkları konuya dair verilerin hazırlanmasında da kendini göstermiştir. Bu noktadan hareketle, farklı birçok veri türünün habere dahil edildiği ve infografikler üzerinden aktarıldığı görülmektedir. Haber ajansının aynı habere ait farklı dillerde infografik hazırlaması, hem ajansın uluslararası düzeyde tercih edilebilirliğini etkilemekte hem de infografik deneyimini yükseltmektedir. Haber ajanslarının haber dağıtım ağı içerisinde kapladığı geniş alan göz önüne alındığında, ajansların ele aldıkları konuların da çeşitlilik göstermesi olağan görülmektedir. Araştırma kapsamında sınırlandırılan tarih içerisinde İsrail – Filistin Savaşı'nın sıcak dönemlerinin yaşanmış olması, haber ajansları da dahil olmak üzere diğer örneklem gruplarında da dış politika konusunda sunulan içeriklerin sayısına dair bir açıklama niteliği kazanmaktadır. Böylelikle infografiklerin güncel olan veriler üzerinde de kullanıldığı ve gündemi aktarmak adına önem taşıdığı görülmektedir. Haber ajanslarının kullandığı infografiklerde ağırlıklı olarak illüstrasyonlara yer vermesinin haberde kullanılan klasik fotoğraflardan farklı bir görsel deneyim imkânı sunduğu görülmektedir.

TRT Haber ise çalışma kapsamında incelenen infografiklerle Anadolu Ajansı ve Habertürk'ün arasında bir noktaya konumlanmıştır. TRT Haber'in farklı dillerde de yayın yapmaya olanak tanıyan organlarının bulunmasından hareketle, yabancı dilde hazırlanan infografiklerin çeşitlilik göstereceği öngörülmüş ancak çalışma sonucunda infografiklerin sadece Türkçe olarak hazırlandığı saptanmıştır. Kanalın hazırladığı infografiklerde Anadolu Ajansı ile benzer şekilde ağırlıklı olarak dış politikaya dair haberlerin yer verildiği görülmüştür. Anadolu Ajansı'ndan farklı olarak ağırlıklı bilgilendirici içeriklere yer veren TRT, hazırladığı verileri daha çok liste şeklinde sıralayan bir tutum geliştirmiştir. Savaşa dair güncel olarak yenilenen bilgiler, savaşın seyri ya da dış politikadan bağımsız olarak ilkökul çocuklarının eğitimi konusunda aktarılan verilerin numaralandırılmış bir şekilde sıralandığı görülmektedir. Bu durum beraberinde verilerin kolay anlaşılabilirliğine etki ettiği söylenebilmekte ve verinin düzenli bir biçimde aktarıldığı göze çarpmaktadır.

Habertürk, örneklem grubu içerisinde en az sayıda infografik tasarımı hazırlayan haber mecrasını oluşturmuştur. Özellikle yurtdışında birçok gazetenin çok farklı yapıda infografikler hazırladığı düşünüldüğünde, gazetenin bu sayıyı artıracı yönde bir tutum gelişim göstermesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Anadolu Ajansı ve TRT Haber'in en fazla sayıda içerik oluşturduğu konu olan dış politika, Habertürk gazetesinde oldukça az işlenmiştir. Bu noktada kanalın infografikleri oluşturma konusundaki politikasının kendileriyle aynı alanda bulunan haber mecralarından farklı olduğu göze çarpmaktadır. Ekonomik içeriklere daha fazla yer veren Habertürk, oluşturduğu içeriklerde de diğer mecralarda yer verilmeyen konuları ele almaktadır. Bu kapsamda söz konusu farklılığın sadece haber sayısında değil, haberlerin konusu üzerinden olduğundan da söylenebilmektedir. Dil çeşitliliğine TRT Haber ile aynı şekilde hiç yer vermemiş olan Habertürk'ün benzer şekilde yurtdışında da yayın yaptığı düşünüldüğünde dil çeşitliliği burada da geliştirilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Piktogram ve illüstrasyon öğelerinin bir arada kullanıldığı göz önüne alındığında da Habertürk'ün infografiklerinde daha çeşitli bir tasarımın olduğu söylenebilmektedir. Zinderen (2021, s. 1875), tasarımda kullanılan grafiklerde çeşitliliğe gidilmesinin infografik haber tasarım ilkeleri içerisinde olduğunu belirtmiştir. İçerik olarak istatistiksel paylaşımlara da yer veren Habertürk, burada sütun ve çizgi grafiklerinden oldukça fazla yararlanmış ve renklendirme yoluyla da daha çok göze çarpan çeşitli tasarımlar oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde, verilerin çeşidinin haberin türünün ve haberin görselleştirmesinin önem kazandığı görülmektedir. Özellikle savaş gibi olağanüstü dönemlerde ölü / yaralı bilgileri gibi sayısal verilerin ağırlık gösterdiği durumlarda infografiklere başvurma düzeyi de artış göstermekte, dış politika kategorisinde konuyla ilgili çok sayıda görselleştirme yapılmaktadır. Bununla birlikte günden güne azalan ya da artan bir eğilim gösteren verilerde de infografiklerin her gün için ayrı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Yine benzer şekilde ekonomi haberlerinin sayıca fazla olmasına da bu durum gerekçe olarak gösterilebilmektedir. Dolayısıyla verinin hem miktarı hem de hareket durumu, infografik haberin sayısını ve konusunu etkileyen başlıca unsur olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte, kurumların kimlikleri de infografik haberin oluşumu önemli yer kaplamaktadır. Can vd. (2018, s. 168) de benzer şekilde her basın yayın organının kendine has karakterler ve renk paletleri üzerinden görsel seçimini gerçekleştirip metin hazırladığını belirtmiştir.

Verilerin görselleştirilmesi esnasında verinin konu edindiği olaya dair fotoğrafların bulunamaması durumunda da infografiklerde kullanılan illüstrasyonlar destekleyici olmaktadır. Bu noktada görseli bulunmayan bir veri de haberleştirilme imkânı bulmakta ve zengin görsel öğelerle sunulmaktadır. Haber mecralarının yapısal özelliklerinin verinin haberleştirilmesindeki rolü düşünüldüğünde ise haber mecralarının yayın yaptığı coğrafyanın büyüdükçe veri dilinin de zenginleştiği görülmektedir. Mecra yapısının verinin sunumu üzerinde doğrudan bir etki yarattığı söylenebilmektedir. Veri türünün kullanılan infografik türü üzerinde belirleyici olma durumu, dış politikaya dair sunulan birçok verinin coğrafi içerikle sunulması üzerinden desteklenmekte ve belirgin bir şekilde etkisinin olduğu görülmektedir.

Literatür taraması ve araştırma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise ülkemizde infografik haber üretimini gerçekleştiren haber mecralarının küresel boyutta rekabeti sağlayabilmesi adına çeşitli öneriler kendini göstermektedir. Washington Post, New York Times, Guardian gibi infografik haber üzerinden veri görselleştirmesini yapan mecraların ortak özelliklerinin birinin tek bir infografik türüne bağlı olmayışları olduğu söylenebilmektedir. Bu kapsamda ülkemizdeki haber mecralarının üretmiş oldukları infografiklerde sadece durağan yapıda kalmamaları, okuyucuyu içine çekecek ve daha fazla etkileşim imkânı yaratacak hareketli infografiklere de ağırlık vermeleri önerilmektedir. Bununla birlikte özellikle günümüzde yeni medya araçlarının sunmuş olduğu zamandan ve mekândan bağımsız olma durumunun haberlerin türünü de etkilediği ve geniş kitlelere çok kısa sürede ulaşılabilme imkânı olduğu düşünüldüğünde özellikle dünya gündemini oluşturacak haberlerdeki dil çeşitliliğinin artırılması önemli görülmektedir. İnfografik haber tasarımı gerçekleştiren, her türden veriyi habere dahil edebilme başarısını gösteren ve bu başarıyı dil çeşitliliği içerisinde sunma becerisine sahip haber mecralarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kayda değer bir kitle oluşturacağı ön görülmektedir. Gelecekte konuyla ilgili gerçekleştirilecek olan çalışmalarda hem yurt içi hem de yurtdışından haber ajansı, gazete ve televizyon kanalı örneklemelerinin seçilmesinin ve karşılaştırma yolunun izlenmesinin, infografik haber tasarımı ile veri gazeteciliği ilişkisini daha derinden analiz edebileceği de ön görülmektedir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Anar Eldem, Ü. İ. (2020). Verinin işlenmesi sürecinde infografik ve interaktif habercilik. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 16, 133 - 160.

Berelson, B. (1984). *Content analysis in communication research*. Hafner Press.

Bıyık, A. (2007). *Yazılı basında görsel unsurların haber dizaynındaki önemi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Can, S., Koz, K. A., ve Işık, U. (2018). Use of infographics in data journalism. *The Journal of International Civilization Studies*, 3(2). <https://doi.org/10.26899/inciss.169>

- Delikmen, K. (2023). *Anadolu Ajansı infografiklerinin grafik tasarım açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Deniz Demirel, S. (2022). Dijital medyada deprem haberlerini infografikler üzerinden okumak: Anadolu Ajansı. *Journal of Communication, Sociology and History Studies*, 4, 27 - 44. <https://doi.org/10.53723/cosohis.23>
- Dick, M. (2014). Interactive infographics and news values. *Digital Journalism*, 2(4), 490-506. <https://doi.org/10.1080/21670811.2013.841368>
- Fink, K., ve Anderson, C. W. (2015). Data journalism in the United States: Beyond the “usual suspects”. *Journalism Studies*, 16(4), 467-481. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2014.939852>
- Friendly, M. (2006). A brief history of data visualization. *Springer Berlin Heidelberg*. 15 - 56. https://doi.org/10.1007/978-3-540-33037-0_2
- Furuncu, D. (2019). *Haber üretim pratikleri bağlamında veri gazeteciliği: Türkiye'deki gazetecilerin veri gazeteciliğine yaklaşımı* [Doktora Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Golombisky, K. ve Hagen, R. (2010). *White space is not your enemy: A beginner's guide to communicating visually through graphic, web & multimedia design*. Focal Press/Elsevier.
- Gülrenk, K. (2015). *Görsel iletişimde bilgi mimarlığı ve infografik tasarımlar* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi.
- Gürsakal, N. (2014). *Büyük Veri* (Dora).
- Hannaford, L. (2023). The discourses of data journalism. *Journalism*, 24(11), 2397-2417. <https://doi.org/10.1177/14648849221107803>
- Howard, A. B. (2014). *The Art and Science of Data-Driven Journalism*. Tow Center for Digital Journalism
- Kalseth, K. ve Cummings, S. (2001). Knowledge Management: Development strategy or business strategy? *Information Development*, 17(3), 163-172. <https://doi.org/10.1177/0266666014240917>
- Kaplan, K., & Sayin, Z. (2023). Kullanıcı deneyimli haber içerikleri bağlamında etkileşimli infografik haberler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(2), 697-723. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1274081>
- Kirk, A. (2012). *Data visualization: A successful design process; a structured design approach to equip you with the knowledge of how to successfully accomplish any data visualization challenge efficiently and effectively*. Packt Publ.
- Knaflic, C. N. (2015). *Storytelling with Data: A Data Visualization Guide for Business Professionals*. John Wiley & Sons.
- Krum, R. (2013). *Cool Infographics: Effective Communication with Data Visualization and Design*. John Wiley & Sons.
- Lankow, J., Ritchie, J. ve Crooks, R. (2012). *Infographics: The Power of Visual Storytelling*. John Wiley & Sons.
- Ma, Y. J. (2021) Alternative data practices in China.. L. Bounegru ve J. Grey (Ed.) *The data journalism handbook: Towards a critical data practice* içinde (s. 74-83). Amsterdam University Press.
- Mayer-Schönberger, V. ve Cukier, K. (2013). *Big data: A Revolution that will transform how we live, work and think*. John Murray.

- Narin, B., Ayaz, B., Fırat, F. ve Fırat, D. (2017). Data journalism in the context of big data and journalism. *AJIT- e Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 215-235. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.010.x>
- Nediger. (2023, Ekim 13). *What is an infographic? Examples, templates, design tips.* <https://venngage.com/blog/what-is-an-infographic/> adresinden 14 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Özkan, A. B. (2019). *Ajans haberciliğinde kullanılan infografiklerin okuyucu üzerine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Öztürk, H. (2023). Türkiye’de veri gazeteciliği: Uluslararası platformlarla veri görselleştirme odaklı bir karşılaştırma. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 44, 127-147. <https://doi.org/10.17829/turcom.1195919>
- Rogers, S. (2008, Aralık 18). *Turning official figures into understandable graphics, at the press of a button.* <https://www.theguardian.com/help/insideguardian/2008/dec/18/unemploymentdata> adresinden 14 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Rogers, S., Schwabish, J. ve Bowers, D. (2017). *Data journalism in 2017: The current state and challenges facing the field today.* <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjhn9CvtuOEAxVciv0HHcKADosQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fnewslab.withgoogle.com%2Fassets%2Fdocs%2Fdata-journalism-in-2017.pdf&usg=AOvVaw380YHxD-pRQHggx-bJ3QM&opi=89978449> adresinden 1 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Smiciklas, M. (2012). *The power of infographics: Using pictures to communicate and connect with your audience.* Que Pub.
- Stalph, F. (2018). Classifying data journalism: A content analysis of daily data-driven stories. *Journalism Practice*, 12(10), 1332-1350. <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1386583>
- Taşın, Y. (2021). *Dijital dönüşümden veri gazeteciliğine dijital gazetelerde infografik haberlerin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Toth, C. (2013). Revisiting a genre: Teaching infographics in business and professional communication courses. *Business Communication Quarterly*, 76(4), 446-457. <https://doi.org/10.1177/1080569913506253>
- Uskali, T. I. ve Kuutti, H. (2015). Models and streams of data journalism. *The Journal of Media Innovations*, 2(1), 77-88. <https://doi.org/10.5617/jmi.v2i1.882>
- Zinderen, A. (2021). Veri gazeteciliğinde görsel hikâye anlatımı: Haberde görselleştirme ve infografik tasarım üzerine bir göz izleme çalışması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1861-1877. <https://doi.org/10.33206/mjss.909606>

İÇ HİZMET KALİTESİNİN İŞGÖREN PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ARACI DEĞİŞKENLERİN ROLÜ*

THE EFFECT OF INTERNAL SERVICE QUALITY ON EMPLOYEE PERFORMANCE AND THE ROLE OF INTERMEDIATE VARIABLES

Dr. Emrullah KIPÇAK¹

Doç. Dr. Abdurrahman ÇALIK²

ÖZ

Hizmet kalitesini daha fazla irdeleyebilmenin ve hizmet kalitesini, farklı kavramlar ile bütünleştirmenin, literatürde ihtiyaç duyulan bir çalışma sahası olduğu öngörülmektedir. Bu bağlamda hizmet kalitesini, iç hizmet kalitesi açısından ele almanın ve kaliteyi, yönetim alanındaki kavramlarla bütünleştirerek bir uygulama çerçevesinde incelemenin alanyazına olumlu bir katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Yapılan çalışmanın temel amacı; tekstil firmalarında iç hizmet kalitesi ve işgören performansı arasındaki ilişkiyi aracı değişkenler kullanarak incelemektir. Çalışmanın uygulama kısmında imalat işletmeleri açısından Van ili sınırları içerisinde Organize Sanayi ve Kurubaş bölgelerinde faaliyette bulunan birkaç farklı giyim tekstili ele alınmıştır. Bu işletmelerde çalışan toplam 420 çalışanla yüz yüze yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler, SPSS ve AMOS programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak; iç hizmet kalitesinin işgören performansı ve diğer değişkenler üzerindeki etkisinin pozitif sonuçlar verdiği, iç hizmet kalitesinin işgören performansı üzerindeki etkisini ölçmede aracılık etkisi yönünden ise çalışan refahı ve örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenlerinin etkin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Hizmet Kalitesi, Çalışan Memnuniyeti, Çalışan Refahı, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İşgören Performansı.

JEL Sınıflandırma Kodları: L25, L84.

ABSTRACT

It is anticipated that examining service quality further and integrating service quality with different concepts is a field of study to be explored in the literature. In this context, it is assumed that addressing service quality in terms of internal service quality and examining quality within the framework of an application by integrating it with concepts in the field of management would make a positive contribution to the literature. The main purpose of the study is to examine the relationship between internal service quality and employee performance in textile companies using mediating variables. In the application part of the study, several different clothing textiles operating in the Organized Industrial Zone and Kurubaş regions within the borders of Van province are discussed in terms of manufacturing enterprises. The data obtained from the face-to-face survey conducted with a total of 420 employees working in these enterprises are analysed through SPSS and AMOS programs. In conclusion, it is determined that the effect of internal service quality on employee performance and other variables give positive results, and that the variables of employee welfare and organizational citizenship behaviour are effective in terms of mediating effect in measuring the effect of internal service quality on employee performance.

Keywords: Internal Service Quality, Employee Satisfaction, Employee Welfare, Organizational Citizenship Behavior, Employee Performance.

JEL Classification Codes: L25, L84.

* Bu çalışma Abdurrahman ÇALIK danışmanlığında Emrullah KIPÇAK tarafından hazırlanan ve 17.02.2023 tarihinde savunulan "İç Hizmet Kalitesinin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisini İncelemede Memnuniyet, Bağlılık, Refah ve Vatandaşlık Davranışı Değişkenlerinin Aracı Rolü" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır. Çalışma için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı'ndan 2021/09-11 sayılı ve 07.07.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler, İşletme Bölümü, kipcakemrullah@gmail.com

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler, İşletme Bölümü, acalik@yyu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The main purpose of the study is to examine the effect of internal service quality on the performance of employees in manufacturing enterprises by using intermediary roles. Although there have been some studies on internal service quality in the literature, it is considered an important and necessary field of study to constantly update and add to the studies to be done in this field, as the possibilities and opportunities that change day by day bring different expectations. Although the study is a study that tries to measure the effect of the quality of the services provided to the employees in the manufacturing enterprises on the performance of the employees by using mediator variables, the fact that the application area only covers the textile companies operating in the province of Van shows that the study is a limited study in this respect. The limited number of studies in the field of internal service quality in the literature and the very limited number of studies using too many intermediary variables causes a gap in this sense. It is thought that the analyzes and results of the study would contribute to the gap in the related variables (internal service quality, employee satisfaction, employee welfare, organizational citizenship behavior and employee performance) and the direct or indirect relationships between the dimensions of these variables.

Design/methodology/approach:

In line with the focus of the study, questionnaires are used as a means of obtaining data. Care is taken to ensure that the questionnaires used are simple and understandable so that the participants could answer them accurately and consistently. In order to apply a questionnaire that is suitable for the scope and purpose of the study, the literature is examined comprehensively and as a result of the examinations, several standard scale questionnaires that are used in different studies are used. The questionnaire form used to achieve the determined objectives of the study is presented in the form of a 5-point Likert Scale, allowing the participants to express their level of agreement with the statements in the form. The questionnaire, which is prepared to provide the data to be evaluated in the study, is scaled as "1- Strongly Disagree, 2- Disagree, 3- Undecided, 4- Agree and 5- Strongly Agree" and presented to the opinions of the participants. Various statistical methods are used to examine the effect of internal service quality on employee performance using mediating variables. Among the methods used, "SPSS 23.0 for Windows" statistical program and "AMOS 24" program, which is one of the structural equation modeling techniques, which provides the opportunity to test the results of many hypotheses, are used. Within the scope of the SPSS program, analyzes such as the definition of demographic characteristics and normality test are made. Within the AMOS 24 program, analyzes such as confirmatory factor analysis, reliability and structural model are carried out. In the study, the data obtained through the questionnaire are evaluated with structural equation modeling and tried to be determined by structural (path) analysis to ensure that the hypotheses developed within the scope of the study are valid or not.

Findings:

Considering the measurement and structural model results of the internal service quality and other variables (employee satisfaction, employee welfare, organizational citizenship behavior and employee performance) discussed within the scope of the study, it is seen that significant results are obtained in terms of textile enterprises. While most of the direct coefficient values of the variables seem to confirm the hypotheses, the values of two of the mediating effect coefficients seem to confirm the hypotheses. According to the intermediary effect coefficients, it is understood that the variables of employee welfare and organizational citizenship behavior, which are the variables that play a mediating role in determining the effect of internal service quality, which is the variable observed in the model, on the latent variable, employee performance, provide a positive effect. It is seen that the employee satisfaction variable, which is the other mediating variable, is not effective in acting as a mediator.

Conclusion and Discussion:

It is possible to interpret that the effects of internal service quality on employee performance and other intermediary variables are undeniable, but that it does not have a sufficient effect in terms of all hypotheses formed within the scope of the study, as the lack of a strong structure of consistency between sectoral-based situations and variables. In order for businesses to be more productive, they should consider increasing or keeping their employees' performance, job satisfaction, welfare level or citizenship behavior (sacrifice) at a certain level. Achieving these conditions depends on different factors. One of these factors is definitely the services offered by the business to the employees. Even if the quality of the services provided creates a different effect on each employee or cannot satisfy each employee at the same level, they must be offered at certain standards. The internal service quality, which is observed to have an effect on the performance and other conditions of the employees, may be beneficial in terms of achieving a certain standard for their employees to measure their internal service quality on a regular basis in order to be more adopted by the enterprises and to better understand the wishes and needs of their employees.

1. GİRİŞ

Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan imalat işletmeleri, faaliyetlerini sürdürebilmek için en temel girdi faktörlerinden biri olan iş gücünden faydalanmaktadırlar. İşletmelerin kapasitelerini optimal düzeyde kullanabilmelerinde etkin rol oynayan iş gücü, işletmelerin bazı durumlarından etkilenebilmektedir. Söz konusu bazı durumlar, çalışanlarda performansı daha olumlu yönde etkilerken, bazı durumlar negatif yönde etkilemektedir. Bu bağlamda çalışan performansını arttırmak için işletme içinde çalışanlara yönelik uygulanan hizmetler ve bu hizmetlerin kalitesi büyük bir öneme sahiptir. İşletmelerin istenen düzey ve nitelikte üretim yapabilmeleri, iç müşterilerinin beklentilerine cevap verebilme ve bunu arttırarak devam ettirebilme yeteneklerine bağlıdır.

İç hizmetler, içerdikleri unsurların çeşitliliği nedeniyle karmaşıktır ve nihai olarak bir iç müşteri tarafından algılanan birşey, birçok iç satıcı ve birim ile yalnızca genel iç hizmet sürecinin bir parçası olabilmektedir (Braun ve Hadwich, 2017). Bilim insanları ve yöneticiler, iç hizmetlerin karmaşıklığının önemi konusunda hemfikir olsalar da, kavram hala büyük ölçüde keşfedilmemiş durumdadır. İç hizmetlerin karmaşıklığı, çalışanların ve iş birimlerinin faaliyetlerinin koordinasyonunu etkilemektedir (Tax vd. 2013). Roels (2014), hizmetlerin karmaşıklığının azaltılmasının, algılanan hizmet kalitesini artabileceğini ileri sürmektedir.

Hesket ve diğerleri (2008) Taco Bell firmasının başarılı olmasını, firmanın çalışanlarına en son bilgi teknolojisi, yemek servisi ekipmanı, basit çalışma çizelgeleme teknikleri ve etkili ekip eğitiminin sağlanmasına bağlamaktadırlar. Bu uygulamalar sayesinde hizmet sağlayıcılardan oluşan kendi kendini yöneten ekiplerin kurulması sağlanmıştır. İç hizmet kalitesi, iş yaşam kalitesi ve bir organizasyonun kültürünün görünür bir ifadesi olarak da düşünülebilir.

Kuruluşlar ürünlerine katma değer yaratmaya, çalışanlarının memnuniyetini ve verimlilik düzeylerini iyileştirmeye ve arttırmaya çalışmaktadırlar. Bu bakış açısı, çalışanların ve özellikle müşterilerle daha doğrudan ilişki içinde olan hizmet çalışanlarının ihtiyaçlarını anlayarak ve karşılayarak müşterilerin bir firmadan yaşayacakları memnuniyet düzeyinin artacağını belirtmektedir (O'Neill, 2005). Endüstriler ve akademiler, hizmet kalitesini iyileştirme çabalarına önemli miktarda kaynak yatırımı yapmaktadırlar. İç hizmet kalitesi kavramı bu çabalardan doğmuştur ve akademik literatürde uzun yıllardan beridir tartışılmaktadır. Bu ilgiye rağmen, konunun kapsamı ve doğası konusunda karışıklıklar mevcuttur ancak çoğu yazar iç hizmet kalitesinin iyileştirmesi gerektiği konusunda hemfikirdir (Shahin vd., 2013; Piercy, 1996).

Literatürde iç hizmet kalitesi ve performans arasındaki ilişkiyi örgütsel bağlılık, örgüt kültürü, örgüt iklimi gibi vb. değişkenler üzerinden moderatör etkisi ile açıklamaya çalışan çalışmalar mevcuttur. (Sudibyo, 2002; Demirel, 2009; Singh, 2015; Xie, 2005; Skarpeta vd. 2019; Nazeer ve Azeem, 2014; Sharma, 2016; Latif ve Baloch, 2015; Seyhan, 2021; Chiang ve Wu, 2014). Ancak iç hizmet kalitesinin performans üzerindeki etkisini çalışan memnuniyeti, çalışan refahı ve çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı gibi çok sayıda farklı aracı değişkenler kullanarak ortaya koyan çalışmalara pek rastlanmamıştır. Literatürde iç hizmet kalitesi alanında yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması ve çok fazla aracı değişken kullanılarak yapılan çalışmaların çok kısıtlı olması bu anlamda bir boşluğun olmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bir imalat firmasında mühendislik, üretim, teknik hizmetler ve kalite kontrol gibi çeşitli departmanlar birbirlerine oldukça sık hizmet vermekte ve birbirleriyle olan etkileşimleri her zaman sorunsuz ilerlemeyebilmektedir. Bu nedenle, herhangi bir firma için tüm departmanların birbirlerine sağladığı hizmetin kalitesini değerlendirmek ve bu iç hizmetin kalitesini bireysel çalışanlar, çalışma birimleri veya departmanlar düzeyinde iyileştirmenin yollarını belirlemek önem arz etmektedir. Ayrıca her geçen gün değişen imkânlar ve olanaklar farklı beklentileri beraberinde getirdiği için bu alanda yapılacak çalışmaların da sürekli güncellenmesi ve üzerine eklenerek devam ettirilmesi önemli ve gerekli bir çalışma sahası olarak düşünülmektedir.

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında yapılan çalışmanın temel amacı; tekstil işletmelerindeki iç hizmet kalitesinin çalışanların performansına etkisini aracı rolleri kullanarak incelemektir. Yapılan çalışmanın analizlerinin, sonuçlarının, ilgili değişkenler ve bu değişkenlerin boyutları arasındaki doğrudan veya dolaylı ilişkilerin yukarıda belirtilen gerekçelere katkı sunacak nitelikte olacağı düşünülmektedir. İç hizmet kalitesi, uygulama alanı açısından farklı sektörlerde uygulanabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu açıdan bakıldığında ise yapılan çalışmanın, imalat işletmelerindeki iç hizmet kalitesi uygulamalarına teorik açıdan bir katkı sağlayabilmesi, yapılacak yeni çalışmalara kaynak oluşturabilmesi ve daha özgün çalışmalar yaratabilmek için bir fikir sağlayabilmesi de bir amaç ve hedef niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini sağlam bir temele dayandırmak için Sharma vd. (2016) yılında yaptıkları çalışmanın modeli baz alınmıştır. Sharma vd. (2016), Çin’de elektronik cihaz üreten bir imalat işletmesinde iç hizmet kalitesinin çalışan performansı, çalışan memnuniyeti, çalışan bağlılığı ve çalışan refahı üzerindeki doğrudan etkilerini gözlemlemişlerdir. Ayrıca aracı değişken olarak sadece çalışan refahı değişkenini kullanmışlardır.

Yapılan bu çalışmada Sharma ve arkadaşlarının oluşturdukları modelin aracı değişken sayısı artırılarak ve örgütsel vatandaşlık davranışının da doğrudan ve aracı etkisi ölçülerek çalışmaya özgünlük katılmak istenmiştir. Ayrıca çalışmanın gerekse bölge açısından gerekse de uygulamanın yapıldığı imalat işletmesi açısından da farklı olması özgünlük değerini arttırmaktadır.

Çalışmada öncelikle iç hizmet kalitesi, çalışan refahı, çalışan memnuniyeti, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işgören performansı değişkenlerinin kavramsal çerçevesi sunulmuş ve akabinde söz konusu değişkenlerle ilgili yapılan çalışmalardan bazıları hakkında bilgiler verilmiştir. Elde edilen bilgiler yorumlanarak çalışmada oluşturulan hipotezlerin gerekçelendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

2. İÇ HİZMET KALİTESİ

Kavram olarak iç hizmet kalitesi, işletmelerin iç müşterilerine sundukları hizmetlerin kalitesini tanımlamak için kullanılmaktadır. İç hizmet kalitesi kavramının arkasındaki temel düşünce, çalışanlar (iç müşteriler) tarafından diğer birimlerden (iç tedarikçiler) hizmet aldıklarında ve sunulan hizmetin optimal olacağı şekilde algıladıkları memnuniyetin ölçüsüdür (Ehrhart vd., 2011).

İç hizmet kalitesi kavramı ilk olarak çalışanları iç müşteriler olarak gören Sasser ve Arbeit (1976) tarafından ortaya çıkmış ve dış müşterilere kaliteli hizmet sunmanın, iç müşterilere memnuniyet ve kaliteli hizmet sağlamakla gerçekleşebileceğini iddia etmişlerdir (Kuldip, 2016). Mawoli (2013) iç hizmet kalitesini çalışanların, dış müşterilerin zevkine üstün hizmetler sunmalarını sağlamak için kalite beklentilerini ve gereksinimlerini karşılayan veya aşan hizmetler bütünü olarak görmektedir. Boshoff ve Mels (1995), her çalışanın ve birimin hem bir hizmet sağlayıcı hem de yararlanıcı olduğunu ve iç hizmet kalitesinin, dış müşterilere yönelik hizmet kalitesini büyük ölçüde etkilediğini ileri sürmüştür.

Hizmet kalitesini modelleme konusundaki ilk girişimlerden biri Parasuraman, Berry ve Zeithaml’dan (1985) gelmiştir. Servqual aracı, dış hizmet kalitesinin ölçülmesinde yaygın olarak uygulanmış, hizmet kalitesi düzeyini ölçmek için çeşitli sektörlerde kullanılmıştır. Bununla birlikte, Zeithmal, Parasuraman ve Berry (1990), Servqual’in, çalışanlara sağlanan hizmetin kalitesini belirlemek için bir şirket içinde uygun uyarılma ile kullanılabilirliğini iddia etmişlerdir. Benzer şekilde Kang, James ve Alexandris (2002) de Servqual aracının iç hizmet kalitesini ölçmek için uyarlanabileceğini iddia etmişlerdir. İç hizmet kalitesini ölçmek için kullanılan Servqual ölçeğine ait boyutlar, fiziksel özellikler, güvenilirlik, güvence, heveslilik ve empati boyutlarıdır.

Fiziksel özellikler; hizmet araçlarını, örneğin tesislerin kalitesini, güvenilirlik; taahhüt edilen hizmeti güvenilir ve doğru bir şekilde yerine getirme yeteneğini, güvence; sağlanan hizmetin meslektaşları gerekli bilgi ve nezaketle donatılmış olma konusunda güvende hissettirmeyi, heveslilik; bir çalışanın meslektaşlarının taleplerine hızlı tepki vermesini, samimi ve zamanında hizmet sunmasını, empati; talebi anlamak ve iş arkadaşları için onların ihtiyaçlarına uygun iletişimlerle uygun hizmet sağlamayı ifade etmektedir (Kuldip, 2016).

Bu bilgiler doğrultusunda iç hizmet kalitesinin özellikle tüketicilerin memnuniyetini sağlamada öncelikle iç müşterilerin memnuniyetine katkı sağlanması yönünde kullanılması gerektiği ve iç hizmet kalitesinin ölçülebilir gerekliliğinin de işletmelerin verimliliğini belirlemede bir gereksinim olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir gereklilik çerçevesinde işgücüne dayalı verimliliğin çalışan refahı, çalışan memnuniyeti, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işgören performansı ile doğru orantılı olarak artış gösterebileceği varsayılmaktadır. Söz konusu değişkenlerin temelinde işletmelerin çalışanlarına sunmakla mükellef olduğu hizmetler ve bu hizmetlerin kalitesi önemli bir durum olarak göze çarpmaktadır. Bu yüzden işletmelerdeki iç hizmet kalitesinin, çalışan refahı, çalışan memnuniyeti, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işgören performansı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini gözlemlemenin gerekse teorik açıdan söz konusu değişkenlerde olumlu veya olumsuz katkıları irdeleyebilmek gerekse de işletmelerin işgücüne dayalı verimliliğini irdeleyebilmek açısından önem arz etmektedir.

3. ÇALIŞAN REFAHI

Dünya Sağlık Örgütü'ne (1948) göre bir bireyin sağlığı, uzun bir zaman dilimi içindeki fiziksel, zihinsel ve sosyal iyiliğin birleşimi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, çalışan refahı sadece fiziksel ve zihinsel unsurları içermeyen, aynı zamanda manevi ve duygusal yönleri kapsayan bütünsel bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Mirabito ve Berry, 2015). Akıl sağlığı kaygı, tükenmişlik, depresyon, özgüven ve stres, fiziksel sağlık baş ağrıları, baş dönmesi, kas ağrısı, sindirim problemleri, kardiyovasküler hastalıklar ve kas-iskelet sistemi bozukluklarını içerebilir. Konfordan daha kapsayıcı bir kavram olarak telaffuz edilen refah hayattan genel olarak memnun olma, mutluluk ve yaşam kalitesi ile bağlantılıdır. Çalışan refahında örgütün yönetim anlayışı, sosyal ortam ve kişisel faktörlerin yanı sıra fiziksel ortam da önemli bir etkidir (Clements-Croome, 2004).

Çalışan refahı, Lutgen-Sandvik vd. 2011; Avtgis vd. (2007) göre artan iş tatmini, iş performansı ve azalan tükenmişlik gibi önemli iş sonuçlarıyla pozitif ilişkilidir. Rath ve Harter, 2010; Wright vd. (2009) göre çalışan refahı, ciroda azalma, çalışan devri, işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, tükenme ve daha yüksek devamsızlık ile negatif ilişkilidir. Çalışan refahı üzerine yapılan araştırmalar, öznel iyi oluş, psikolojik iyi oluş, işle ilgili iyi oluş, sosyal iyi oluş ve duygusal iyi oluş gibi bireysel yönleri kapsamıştır. Fiziksel veya sosyal ortamlardan kaynaklanan dikkat dağınıklığı, rahatsızlık ve sağlık riskleri gibi olumsuz ruh hallerinin dikkati kısıtladığı ve dolayısıyla iş performansını etkiledikleri üzerine yapılan çalışmalar (LeDoux, 1996; Heerwagen, 1998; Özkan ve Gürbüz, 2019) doğrultusunda ve iç hizmet kalitesinin, fiziksel özellikler, güvenilirlik, güvence, heveslilik ve empati boyutlarını kapsamasının çalışan refahı ile doğru orantılı olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla iç hizmet kalitesinin artması çalışan refahına olumlu katkı sağlayabilir.

4. ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ

Çalışan memnuniyeti; “işgörenlerin işlerinden ve iş ortamındaki diğer şartlardan tatmin ve hoşnut olmalarını ifade etmektedir.” Toplam Kalite Yönetimi (TKY) alanındaki çalışmaların 1980’li yıllarda artmasıyla işgörenlerin memnuniyet düzeyini etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmaların sayısı da artmış ve daha kapsamlı hale gelmiştir (Çabukel, 2008:4). İşletmelerin birçok kademesinde aktif olarak çalışan insanlar, yetenekleriyle ve düşünceleriyle işteki süreçleri yönlendirebilen, geliştirebilen veya aksi bir şekilde süreci aksatan ve yavaşlatan bir faktör olabilmektedirler. Bundan dolayı hangi iş kolu olduğu fark etmeden çalışanların işe katılımlarını, motivasyonlarını veya memnuniyetlerini sağlayarak çalışanlardan verim almak oldukça önem arz etmektedir (Moyes, 2008).

Çalışan memnuniyeti genel olarak çalışanların işlerinden elde ettikleri tatmin veya refah duygusu olarak tanımlanmakta; çalışanların, çalışmaktan mutlu olup olmadıkları, işlerini anlamlı olarak algılayıp algılamadıkları ya da işin onlar üzerinde ne ölçüde olumsuz fiziksel/psikolojik etki yarattığıyla ilgili olmaktadır (Griffin ve Moorhead, 2013). Çalışan memnuniyeti, çalışanların hizmet kalitesinin, üretkenliğinin ve sadakatinin en önemli itici güçlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Matzler ve Renzl, 2006). Eskildsen ve Dahlgaard, (2000) memnun olan çalışanların daha çok çalıştıklarını, daha fazla motive olduklarını ve morallerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Önceki araştırmalar aynı zamanda iç hizmet kalitesinin, çalışanların işlerini daha iyi yapmalarına yardımcı olduğunu ve bunun da kendilerini daha tatmin hissetmelerini sağladığını ortaya koymaktadır (Chiang ve Wu, 2014; Hallowell vd., 1996; Loveman, 1998; Nazeer vd., 2014; Pantouvakis, 2011).

Bu bilgiler doğrultusunda çalışanların memnuniyet duygusunun artmasıyla artan verimliliğin önemli bir durum olduğu ve aynı zamanda memnuniyet duygusunun işletmelerde çalışanlara verilen iç hizmetler ve bunların kaliteleriyle pozitif yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda iç hizmet kalitesiyle çalışan memnuniyeti arasındaki doğrudan ve dolaylı etkilerin incelenmesinin teorik ve pratik açıdan fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

5. ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI

Örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) kavramı, ilk olarak 1930’lu yıllarda Barnard tarafından ele alınmış, biçimsel rol davranışı dışında kalan “rol dışı davranışlar” şeklinde ifade edilmiştir. Daha sonra ilk defa Dennis Organ tarafından 1983 yılında yönetim bilimi yazınına kazandırılan örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı, “doğrudan olmayan ya da resmi ödül sistemince açık olarak anlaşılmayan ve bir bütün olarak örgütün etkinliğini artıran, isteğe bağlı bireysel davranışlar” olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışları; “biçimsel ve emir vermeye dayalı olmayan, örgütsel fayda sağlayan, aynı zamanda şikâyet etme gibi istenmeyen davranışları azaltan, işi zamanında bitirme, yenilikçi olma ve diğer çalışma arkadaşlarına gönüllü yardım etme gibi davranışları”

çermektedir (Ünüvar, 2006, s. 177). Aynı zamanda örgütsel vatandaşlık davranışı Organ (1988) tarafından yardımseverlik, vicdanlılık, sportmenlik, nezaket ve örgütsel erdem olmak üzere beş boyutlu bir rol davranışı olarak nitelendirilmiştir.

Morrison (1996), Bansal vd. (2001), ekstra rol davranışının aracı olarak hareket edebileceği durumlarda içsel pazarlamanın gerekse hizmet kalitesini gerekse de dış pazarlamayı geliştirebileceğini ileri sürerlerken, SeyedJavadin vd. (2012), Jufrizen vd. (2022) de örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde hizmet kalitesinin olumlu etkiler gösterdiğini belirtmişlerdir.

Literatürde örgütsel vatandaşlık ve iç hizmet kalitesi üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, örgütsel vatandaşlık davranışının gönüllü davranışlar olarak nitelendirilmesi ve gönüllü davranışların çoğunlukla uygun çalışma koşullarına yani iç hizmet kalitesinin uygun olduğu iş ortamlarında olabilme ihtimali iç hizmet kalitesi ve örgütsel vatandaşlık davranışının ilişkisini gözlemleyebilmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda iç hizmet kalitesi ile örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenleri arasındaki doğrudan ve dolaylı etkiler teorik açıdan bir özgünlük ortaya koyabilir.

6. İŞGÖREN PERFORMANSI

İşgören performansı, “bir bireyin bir iş ile ilgili hedef ve standartlara ne ölçüde ulaşabildiğinin göstergesi olarak tanımlanmaktadır” (Çöl, 2008: 8). Doğan ve Özdevecioğlu (2009) ise işgören performansını “çalışanın üstlendiği görevi, işletmenin gayelerine ulaşması için önceden tespit edilmiş sınırlar dâhilinde ve iş şartlarına uygun şekilde ifa etmesi” olarak ifade etmişlerdir. Örgütsel bağlamda, her davranış performans kavramı altında toplanmamaktadır, ancak yalnızca örgütsel hedefe ulaşmak için ilgili olan davranışlar dikkate alınmaktadır. Bir şirket için hedeflere ve stratejik hedeflere ulaşmak için bireysel performansın verimli ve etkin olarak yönetilmesi gerekmektedir (Amos vd., 2004).

İşgören performansı, sağlık, bilgelik, yetenek ve yaratıcılık gibi olumlu sonuçların elde edilmesinde mutluluk, özerklik, öz düzenleme, iyimserlik ve umut gibi faktörlerin rolüne odaklanan pozitif psikoloji alanından ortaya çıkmıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). İşgören performansı ile ilgili daha önce yapılan araştırmalar, umut, iyimserlik, dayanıklılık, nezaket, mizah, cömertlik ve öz yeterlik gibi çalışanların kapasite ve özelliklerinin yalnızca geliştirilip ölçülemeyeceğini göstermektedir (Luthans, 2002; Luthans ve Youssef, 2004; Nelson ve Cooper, 2007). Ancak bunlar aynı zamanda iş tatmini, iş mutluluğu, örgütsel bağlılık ve iş performansı gibi örgütsel sonuçlarda da iyileşmelere yol açabilir (Luthans ve Youssef, 2007; Ramlall, 2008; Youssef ve Luthans, 2007). Göze çarpan örgütsel iklim literatürünün incelenmesi, çalışma ortamlarına ilişkin bireysel düzeydeki algıların, iş tutumları, motivasyonları ve performansları üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Parker vd., 2003). Benzer şekilde, algılanan yönetici ve iş arkadaşı desteğinin de çalışanların iş tatmini, duygusal bağlılık ve işten ayrılma niyeti dâhil olmak üzere iş tutumları üzerinde önemli etkileri vardır (Ng ve Sorensen, 2008).

Bu bağlamda iç hizmet kalitesinin, çalışanların rollerini yeteneklerini en iyi şekilde yerine getirmeleri üzerinde doğrudan etkisi olması nedeniyle, işyerlerine ilişkin bireysel düzeyde önemli bir çalışan algısını temsil edebileceği ileri sürülebilir. Benzer şekilde, çalışanlara daha yüksek düzeyde iç hizmet kalitesi sağlanabilmesi için iş arkadaşlarının ve amirlerin desteği de gerekli olabilir. Bu nedenle, yüksek düzeyde bir iç hizmet kalitesi, çalışanlar için daha yüksek memnuniyet, bağlılık ve genel refaha yol açabilir.

7. LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan çalışma kapsamında en güncel olanlardan başlanarak yerli ve yabancı literatürden elde edilen makale ve tez çalışmalarından bazılarına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Seyhan (2021) yaptığı çalışmada kurumsal aidiyetin aracı rolünü ortaya koymak için iç hizmet kalitesinin, işgücü performansı üzerindeki etkisini ele almıştır. Gaziantep ilinde, bir gıda sektöründe faaliyet gösteren imalat firmalarındaki çalışanlar üzerinden yaptığı anket çalışmalarından elde ettiği verilere göre kurumsal aidiyetin ve iş gören performansının, iç hizmet kalitesinden anlamlı bir şekilde etkilendiklerini gözlemiştir. Forney (2020) otellerde sunulan iç hizmet kalitesinin algılanmasında liderlik davranışları ve ağırlama kültürünün etkisini incelemiştir. Interservqual ölçeğini kullanarak yaptığı araştırma sonuçları konaklama kültürünün ve spesifik liderlik davranışlarının yolu modellediğini ve çalışanların yöneticileri/denetçileri tarafından nasıl desteklendiğini algıladıkları ortak bir vizyon etkisine ilham verdiğini göstermiştir. Ayrıca araştırmacı, çalışmanın yöneticilere iç

hizmet kalitesi yönetimi ve stratejilerinin planlanması ve geliştirilmesinde yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Skarpeta vd., (2019) yaptıkları çalışmada Yunanistan'daki kamu yükseköğretim kurumlarını baz alarak iç hizmet kalitesini ölçmüşlerdir. Bireysel, örgütsel ve departman olarak üç bölümde yaptıkları incelemelerde sonuç olarak; bölümler arası kalite ve iç hizmet sunumuna insani değer faktörlerinin de eklenmesiyle iç hizmet kalitesinin beş faktörlü bir yapısının olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca iç hizmet kalitesinin, çalışanların işlerine duydukları sorumluluk düzeyine bağlı olarak arttığını belirtmişlerdir. Wierink (2018) iç hizmet kalitesinin çalışan memnuniyeti ve çalışan bağlılığı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada bu yöntemle hizmet kâr zinciri modelinin uygunluğunu test etmeyi amaçlayan Wierink farklı modellerin ayrıntılı karşılaştırmalarından sonra modelin uygunluğunun bu yöntemle kanıtlanabildiğini belirtmiştir. Kuldip (2016) çalışmasında bir polis departmanında iç hizmet kalitesinin çalışan performansı üzerindeki etkisini ele almıştır. Anket yöntemiyle elde ettiği verilerden sonuç olarak; iç hizmet kalitesinin iş performansı ile pozitif olarak ilişkili olduğunu ve yapılan çalışmanın kamu sektöründe iç hizmet kalitesi ile iş performansı arasındaki ilişki hakkında fikir verebilmesi açısından olumlu bir çalışma olduğunu belirtmiştir. Kaya ve Akyüz (2015) yaptıkları çalışmada içsel pazarlama temelinde insan kaynakları uygulamalarının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre işe alma ve seçme, eğitim ve geliştirme, ücret, ödüllendirme ve performans değerlendirme, çalışan ilişkileri, kariyer geliştirme ve son olarak da katılım ve yetkilendirme gibi insan kaynakları uygulamalarının iç müşteri (çalışan) memnuniyetinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Nazeer vd., (2014) yaptıkları çalışmada iç hizmet kalitesi ve iş performansı arasındaki ilişkiyi iş memnuniyeti değişkeninin aracı rolüyle incelemişlerdir. Pakistan'daki bir eğitim sektörü üzerine yaptıkları çalışmada sonuç olarak; iç hizmet kalitesinin çalışan performansı üzerinde etkili olduğunu ve çalışan memnuniyetinin aracı etkisini de olumlu sonuçlar sağladığını göstermişlerdir. Shahin, Mehrparvar ve Shirouyehzad (2013) yaptığı çalışmada departmanlar arası personel memnuniyetini ölçmek için iç hizmet kalitesini baz almış ve servqual ölçeği ile topsis tekniğini kullanarak bazı sonuçlar elde etmiştir. Elde ettiği sonuçlara göre incelenen hizmet departmanlarında algılanan ve beklenen kalite arasında önemli bir boşluk olduğunu tespit etmiştir. Sosyo-kültürel ve ulaşım departmanlarındaki hizmet kalitesinin sırasıyla en yüksek ve en düşük değerlere sahip olduğunu ve ek olarak, hizmet departmanlarında fiziksel özellikler, empati, yanıt verebilirlik, güvence ve güvenilirlik boyutları en yüksekten en düşüğe doğru sıralandığını belirtmiştir. Yıldız (2011) içsel pazarlama, iş tatmini ve örgütsel bağlılık değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Spor okullarında görev yapan antrenörler üzerine yaptığı çalışmada değişkenler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığını, bununla birlikte iş tatmininin içsel pazarlama ve örgütsel bağlılık arasında kısmi aracılık etkisi olduğunu tespit etmiştir. Li (2010) hizmet örgütlerinde iç kalite yönetimi üzerine yaptığı çalışmada temel amaç olarak hizmet kuruluşlarına, çalışanın kurum içinde iç müşteri olarak görülmesi gerektiği konusunda bir iç hizmet yönetim felsefesi oluşturmanın gerekliliğini ortaya koymak olmuştur. Hizmet üretim sürecinde kalitenin artması için iç tatminin gerekliliğini ve yönetimin, tüm hizmet üretim süreçlerinde kaliteli iç hizmetler sunmak için farklı çalışanların memnuniyetini etkileyebilecek uygun hizmet kalitesi boyut kombinasyonlarını keşfetmeye sürekli olarak çalışması gerektiğini belirtmiştir. Demirel (2009) yaptığı çalışmada iç hizmet kalitesi üzerinde örgütsel bağlılığın etkisini, incelemiştir. Kamuda ve özel sektördeki çalışanlar üzerinden yaptığı çalışmada duygusal bağlılığın kamu ve özel sektör çalışanlarına göre farklılık gösterdiğini, iç hizmet kalitesi boyutları ile bağlılığın boyutları açısından olumlu ilişkilerin olduğunu ve iç hizmet kalitesinin, örgütsel bağlılıktan etkilediğini belirtmiştir. Demir ve diğerleri (2008) içsel pazarlamanın örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerindeki etkisini ele almışlardır. Türkiye'deki üniversitelerde görev alan akademik personellerden elde ettikleri verilerle yaptıkları regresyon analizlerine göre içsel pazarlama faaliyetlerinin örgütsel bağlılık ve iş tatmini ile ilişkili olduğunu, bundan başka, iş tatminin de örgütsel bağlılık üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Gremler vd. (1994), iç müşteriler ve hizmet sağlayıcılar arasındaki etkileşimlerin (yani iç hizmet karşılaşmalarının), hizmet karşılaşmasına ilişkin beklentileri, algıları ve değerlendirmeleri açısından iç ve dış müşteriler arasındaki etkileşimlere benzer olduğunu öne sürmektedir. İç müşteri kavramı, çalışanların iş arkadaşlarını müşteri olarak gördüğü toplam kalite yönetimi felsefesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle, görev bağlılıklarını ve organizasyon içindeki diğer kişilerle koordinasyonu yönetme yeteneği, kişinin kendi iş hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmak için gerekli kabul edilmektedir (Wong vd., 2007). Üstün iç hizmetlerin sağlanması, kuruluşun dış müşterileri memnun etmek amacıyla birbirine bağlı bireysel işlevsel birimlerden oluşan bir ağ olarak çalışmasını sağlayacaktır (Marshall vd., 1998). ISQ, organizasyonlarda iş tatmini, çalışan bağlılığı ve üretkenliğin önemli bir itici gücü olarak kabul edilmektedir (Hallowell vd., 1996). İyi ISQ alan çalışanlar genellikle daha memnun ve motive olur, işyerinde iyi bir morale sahip olur ve daha etkili ve verimli çalışır (Eskildsen ve Dahlgard, 2000). Bu nedenle müşteri odaklı bir ISQ yönetimi İç müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayarak yüksek ISQ sağlamayı amaçlayan sistem, yalnızca kuruluşların daha rekabetçi olmasına yardımcı

olmakla kalmaz aynı zamanda daha düşük israf ve işletme maliyetleriyle birlikte daha yüksek düzeyde performans sağlar (Marshall vd. 1998). Kuruluşların bu dengeyi doğru kurması gerekiyor çünkü her gün yalnızca birkaç hizmetle karşılaşan dış müşterilerin aksine, iç müşteriler günlük görevlerinin normal bir parçası olarak potansiyel olarak çok sayıda hizmetle karşı karşıya kalıyor. Bunlar, tekrarlanan rutinlerden (örneğin malzeme toplama) seyrek (örneğin performans değerlendirmesi almak) faaliyetlere ve beklenmedik durumlara (örneğin bir bilgisayarın onarılması) kadar uzanır; dolayısıyla alınan iç hizmetlerin doğası, doğası gereği potansiyel olarak oldukça çeşitlidir. Dahası, iç müşteriler, bu konularda çok daha fazla seçeneğe sahip olan dış müşterilerin aksine, çok az veya hiç alternatif teklif seçeneği veya hatta kim tarafından hizmet verildiği ile iç hizmet sağlayıcıların esiridirler (Nagel ve Cilliers, 1990).

İç hizmet kalitesinin yanı sıra işgören performansını etkileyen başka değişkenlerin olduğu da yapılan literatür incelemeleri doğrultusunda tespit edilmiştir. Mowday vd., (2013); Harrison vd., (2006); Eskildsen ve Dahlgaard, (2000) çalışan memnuniyetinin ve işgören performansı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu belirterek memnun çalışanların, performans açısından daha tutumlu davranışlar sergilediklerini ve daha motive olmuş bir şekilde verimliliğe katkı sağladıklarını belirtmişlerdir. Griffin ve Moorhead (2013); Soane vd., (2013); Wright vd., (2007); Fredrickson'un (2001); çalışan refahının, işgören performansı üzerindeki olumlu etkilerini tespit ederek daha yüksek bir psikolojik refah durumunun, iş performansını arttırmada bir teşvik görevi görebileceğini belirtmişlerdir. Chahal ve Mehta (2010); Podsakoff, vd. (2009); Van Scotter vd. (2000), örgütsel vatandaşlık davranışının, işgören performansı üzerindeki olumlu etkilerine değinerek verimlilikte katma değer yaratan bir potansiyele sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Yukarıda belirtilen çalışmalar doğrultusunda bir işletme veya kâr amacı gütmeyen kurumlarda çalışanların, çalıştıkları yerde daha etkili ve verimli olabilmeleri için gerekli olan ihtiyaçlardan bazılarının iç hizmet kalitesi çalışan memnuniyeti, çalışan refahı ve örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanların performansına, memnuniyetine, bağlılıklarına, refah düzeylerine doğrudan etkileri olduğu görülen iç hizmet kalitesinin, önemli ve görmezden gelmeyecek bir uygulama olduğu görülürken, çalışan memnuniyetinin, çalışan refahının ve örgütsel vatandaşlık davranışın da çalışanların performansına olumlu katkılar sundukları görülmektedir. Bu bilgiler ışığında iç hizmet kalitesinin, verimlilikle bağlantılı olan memnuniyet, refah, örgütsel vatandaşlık ve performans gibi değişkenler üzerindeki doğrudan etkileri ile memnuniyet, refah, vatandaşlık davranışı değişkenlerinin, işgören performansı üzerindeki doğrudan ve aracı etkilerini hipotezler doğrultusunda gözleminin edebi yazın ve bazı işletmeler için faydalı olacağı düşünülmektedir.

8. UYGULAMA

8.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Yapılan çalışma, ulaşımda kolaylık sağlamak ve yüz yüze görüşmeler yapabilmek adına araştırmacıların bulunduğu Van ilinde gerçekleştirilmiş ve il kapsamında uygun iş koşullarına ve en fazla işgören sayısına sahip olan üretim işletmelerinin tekstil firmaları olması nedeniyle çalışma tekstil firmalarındaki çalışanları kapsamıştır. Örneklem hacmini belirlemek için en güncel olabilecek şekilde Türkiye İş Kurumu'nun İş Gücü Piyasası Araştırması Van İli 2021 Yılı Sonuç Raporu'nda belirtilen veriler baz alınmıştır. Yayınlanan rapora göre Van ilinde 2021 yılında 20 ve üzeri iş görenin çalıştığı toplam imalat işletmesi sayısı 57'dir. Bu işletmelerde çalışan toplam işgören sayısı ise 5.324'tür. Tekstil firmalarında mevcut işgören sayısının 3000 civarında olduğu belirtilmiştir (Van Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2021).

Yapılan çalışmada örneklem hacminin daha doğru hesaplanması için ölçümün basit bir şekilde hesaplanmasını sağlayan çevrimiçi programlardan birisi (surveysystem) kullanılarak güven düzeyi %95 olacak şekilde hesaplama yapılmış ve bu sayede de örneklem hacminin, 341 kişiden oluşmasının yeterli olacağı anlaşılmıştır (<https://www.surveystem.com/sscalc.htm>). Ayrıca Brinkman (2009) ana kitlenin bilinemediği durumlar için %95 güven düzeyi üzerinden 385 örneklemin yeterli olduğunu belirtmiştir.

Tüm hesap bilgileri ışığında yapılan çalışmada tekstil firmalarında çalışanlarla yüz yüze görüşülerek, genel bir kaniye varabilmek ve yanlış veya eksik doldurulabilecek anket sayısı da göz önünde bulundurularak yeterli örneklem hacminin üzerinde olacak şekilde 420 anket yapılmıştır. Yapılan 420 anketin hepsi uygun görülerek analizlere dâhil edilmiştir.

8.2. Veri Toplama Aracı

Yapılan çalışma, uygulamalı bir araştırma olduğundan öncelikle çalışmanın etik ilkelere uygun olarak yürütülmesi göz önünde bulundurulmuş ve bu kapsamda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı tarafından 2021/09-11 sayılı ve 07.07.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır. Çalışmanın kapsamına ve amacına uygun bir anketin uygulanabilmesi için literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve yapılan incelemeler sonucunda farklı çalışmalarda kullanılmış olan standart ölçekli anketlerden faydalanılmıştır:

İç hizmet kalitesi değişkenine ait ölçek; Skarpeta vd., (2019) Yunanistan'daki yüksek eğitim enstitüsünün iç hizmet kalitesini ölçtükleri çalışmadan, (Measuring Internal Service Quality: The case of the Greek Public Higher Education Institutions) alınmıştır. Araştırmacılar, söz konusu ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik değerlerinin yaptıkları çalışmada uygun değer aralıklarında olduğunu belirtmişlerdir (22 ifade için Cronbach Alfa: 0,76 ile 0,92 aralığında; Composite Reliability/CR:>0,70).

Çalışan memnuniyeti ve çalışan refahı değişkenlerine ait ölçekler; Sharma vd., (2016) iç hizmet kalitesinin çalışan performansı üzerindeki etkisini incelemede çalışan refahı değişkeninin aracı rolünü gözlemledikleri çalışmadan, (Internal Service Quality as a Driver of Employee Satisfaction, Commitment and Performance Exploring the Focal role of Employee Well-Being) alınmıştır. Araştırmacılar, çalışan memnuniyeti ve çalışan refahı ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerlilik açısından uygun kriterlere sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Composite Reliability/CR: 0.79-0.92).

Örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenine ait ölçek; Hermawan vd., (2020) yaptıkları örgütsel vatandaşlık davranışı ve performans arasında çalışan bağlılığının etkisinin incelendiği çalışmadan, (Organizational Citizenship Behavior and Performance: The Role of Employee Engagement) alınmıştır. Araştırmacılar, çalışmalarına uyarladıkları ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik açısından uygun değerlere sahip olduklarını belirtmişlerdir (Composite Reliability/CR:>0,70).

İşgören performansı ölçeği ise Aydemir ve Erdoğan (2013) ücret ve iş tatmininin performans üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmadan, (İşgörenlerin Ücret Tatmini, İş Tatmini ve Performans Algısı) esinlenerek oluşturulmuştur. Araştırmacılar çalışmalarında kullandıkları performans ölçümü ölçeğinin güvenilirliği ile ilgili olarak elde ettikleri değerlerin uygun değerler olduklarını ifade etmişlerdir (6 ifade için Cronbach Alfa:0,66 ile 0,93 aralığında).

İki bölümden oluşan anket formunda; birinci bölüm, katılımcıların demografik özellikleri; yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve çalışma süresi ile ilgili ifadelerden oluşurken, ikinci bölüm ise sırasıyla iç hizmet kalitesi, çalışan memnuniyeti, çalışan refahı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işgören performansı değişkenlerine ait ifadelerden oluşmaktadır.

Anket formu, katılımcıların formda yer alan ifadelere ilişkin katılım düzeylerini ifade etmelerine olanak sağlayacak şekilde 5'li Likert Ölçeği şeklinde sunulmuştur.

İç hizmet kalitesi ölçeğine ait 5 boyut (fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güvence ve empati) ve bunlara ait toplam 22 ifade, çalışan memnuniyetine ait 4 ifade, çalışan refahına ait 9 ifade, örgütsel vatandaşlık davranışına ait 7 ifade ve işgören performansına ait 6 ifade olmak üzere toplam 48 ifade mevcuttur. Çalışan refahı ve örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeklerine ait ifadelerinden bazılarının faktör yüklerini aşağı çektikleri anlaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışan refahına ait 9 ifadeden sadece 4'ü, örgütsel vatandaşlık ölçeğine ait 7 ifadeden 5'i kullanılarak toplam 41 ifadenin verileri analizlere dâhil edilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden bazılarının yabancı dilde (İngilizce) olması nedeniyle Türkçe'ye uyarlanması gerekmiş ve bu aşamada geleneksel yaklaşım yöntemine başvurulmuştur. Geleneksel yaklaşım yöntemi üç aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşamada, ölçeğin orijinal dilden hedef kitlenin diline çevrilmesi, ikinci aşamada çevrilen bu ölçeğin tekrar orijinal dile geri çevrilmesi ve son aşamada iki çeviri arasındaki eşitliğin her iki dili de konuşan örneklem üzerinde denenmesi ve sınanması gelmektedir (Hançer, 2003, s. 50-51). Yapılan çalışmada da araştırmacılar tarafından ölçek ifadeleri önce Türkçe'ye daha sonra tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Son olarak gerekse dil alanında gerekse de araştırma konusu üzerinde uzman olan kişiler aracılığıyla ölçek ifadeleri test edilmiş ve iki dilde de ölçek ifadelerinin, aynı anlamları ifade ettikleri kabul edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket ifadelerinin açık ve anlaşılır olup olmadığını belirlemek adına öncelikle 50 adet anket pilot uygulama kapsamında bazı çalışanlara uygulanmış ve elde edilen veriler, güvenilirlik analizi açısından

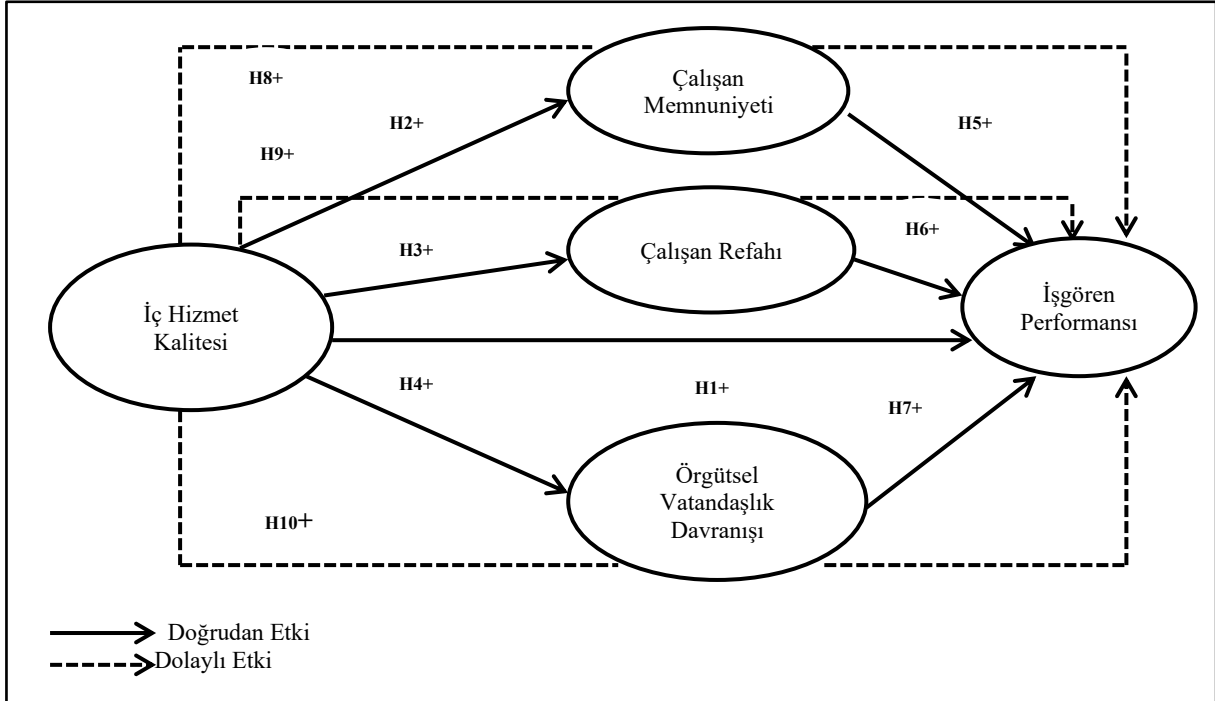
Cronbach Alpha ve Composite Reability değerleri üzerinden değerlendirilerek literatürdeki referans değerlerine uygun oldukları anlaşılmıştır (Cronbach Alpha: 0,87; Composite Reability: 0,81). Pilot uygulama neticesinde anket ifadelerinde bir değişiklik yapılmadan uygulama sürecine devam edilmiştir.

8.3. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Söz konusu hipotezler ve hipotezler doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli de aşağıda belirtilmiştir.

- H₁:** İç hizmet kalitesinin, işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₂: İç hizmet kalitesinin, çalışan memnuniyeti üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₃: İç hizmet kalitesinin, çalışan refahı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₄: İç hizmet kalitesinin, vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₅: Çalışan memnuniyetinin, işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₆: Çalışan refahının, işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₇: Örgütsel vatandaşlık davranışının, işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.
H₈: İç hizmet kalitesi ile işgören performansı arasında çalışan memnuniyetinin, aracılık rolü vardır.
H₉: İç hizmet kalitesi ile işgören performansı arasında çalışan refahının, aracılık rolü vardır.
H₁₀: İç hizmet kalitesi ile işgören performansı arasında örgütsel vatandaşlık davranışının, aracılık rolü vardır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

8.4. Araştırma Bulguları

8.4.1. Ankete Katılanlara İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Ankete katılmış işgörenlerin demografik yapılarına ve çalışma sürelerine yönelik tanımlayıcı bulgular, aşağıda tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Frekans Analizi

Tanımlanan Bulgular	Frekans	%	
Cinsiyet	Kadın	123	29,3
	Erkek	297	70,7
Yaş	20 yaş altı	63	15
	20-29	151	36
	30-39	98	23,3
	40-49	74	17,6
	50-59	34	8,1
Eğitim düzeyi	İlköğretim	127	30,2
	Lise	99	23,6
	Yüksekokul	34	8,1
	Üniversite	124	29,5
	Lisansüstü	36	8,6
Çalışma süresi	1 yıldan az	58	13,8
	1-5 yıl	126	30
	6-10 yıl	144	34,3
	11 yıl ve üzeri	92	21,9
Toplam	420	100	

Tablo 1 incelendiğinde katılımcılara ait tanımlayıcı bulguların normal dağılmadığı görülmektedir. Ankete katılan çalışanların çoğunluğunun, erkek katılımcı olduğu ve erkek katılımcı sayısının kadın katılımcı sayısının iki katından fazla olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımlarında 20-29 yaş arası katılımcıların daha fazla olduğu, eğitim düzeyine göre katılımlarda ilköğretim mezunlarının katılım oranı fazla olsa da üniversite mezunlarının katılım oranının da bu orana yakın olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma süreleri açısından ise 6-10 yıl arası çalışma süresine sahip çalışanların katılım düzeyinin daha fazla olduğu görülmektedir.

8.4.2. Normallik Testi

Yapılan normallik testinde değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine ilişkin bilgiler, tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Verilerin Normallik Testi

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık
İç Hizmet Kalitesi	-0,208	-0,469
Memnuniyet	-0,664	0,176
Refah	-0,458	-0,255
Vatandaşlık	-0,191	-0,632
Performans	-0,536	-0,266

Ölçeklerde normallığın uygun dağılıp dağılmadığını gözlemlemek için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmaktadır. Groeneveld ve Meeden (1984), Hopkins ve Weeks (1990) ve De Carlo (1997) ‘ya göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin, +3/-3 ara değerlerine sahip olmaları ölçek puanlarının normal dağıldığını göstermektedir (Gökaslan, 2018, s. 37). Buna göre tablo 2’de en yüksek çarpıklık değeri -0,191, en düşük çarpıklık değeri -0,664 iken, en yüksek basıklık değeri 0,176, en düşük basıklık değeri ise -0,632 olarak tespit edilmiştir. Tablo 2’de gösterilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin +3/-3 ara değerlere sahip oldukları ve bu durumda ölçek puanlarının normal dağıldığı kabul edilmektedir.

8.4.3. Çoklu Bağntı Analizi

Değişkenler arasında çoklu bağntının olup olmadığını belirlemek için korelasyon katsayısı ve varyans artış faktörü (Variance Inflation Factor/VIF) değerlerine bakılmaktadır.

Tablo 3. Değişkenler Arasında Çoklu Bağntı Analizi

Değişkenler	İHK	ÇM	ÇB	ÇR	ÖVD	İGP	VIF
İHK	1						8.43
ÇM	0,710**	1	1				4.74
ÇR	0,787**	0,839**	0,652**	1			3,74
ÖVD	0,717**	0,645**	0,743**	0,645**	1		3,14
İGP	0,785**	0,557**	0,787**	0,670**	0,704**	1	8.43

Kısaltmalar: İHK: İç Hizmet Kalitesi; ÇM: Çalışan Memnuniyeti; ÇR: Çalışan Refahı; ÖVD: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı; İGP: İşgören Performansı

Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağntının olmaması için, korelasyon katsayısının 0,90'dan küçük olması gerekmektedir (Kılıçlı, 2022, s. 237).

Değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarını gözlemek için tablo 3'e bakıldığında katsayı değerlerinin 0,90 küçük olduğu ve bu durumda bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağntının olmadığını anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ÇM, ÇR, ÖVD ve İGP bağımsız değişkenlerin, İHK bağımlı değişkeniyle istatistiksel olarak anlamlı ve uygun değerlerde korelasyon gösterdiklerini söylemek mümkündür (ÇM=0,710: p<0,01; ÇR=0,787: p<0,01; ÖVD=0,717: p<0,01; İGP=0,785: p<0,01).

Çoklu doğrusal bağntıyı tespit etmek için kullanılan diğer yöntemlerden varyans artış faktörü (VIF) değerinin, 10'dan küçük olması çoklu doğrusal bağntı olmadığı göstermektedir (Büyükuysal ve Öz, 2016, s. 111). Yapılan regresyon analizinden elde edilen VIF değerlerinin, 10'dan küçük olduğu yani uygun değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bu değerlere göre İHK değişkeni ile diğer değişkenler arasında çoklu bağntının olmadığı anlaşılmaktadır.

8.4.4. Güvenilirlik ve Geçerlik Analizi

Güvenilirlik kavramı, bir araştırmada kullanılan ölçeğin veya testin istikrarlı ve tutarlı sonuçlar üretme derecesini ifade eder. Başka bir deyişle, güvenilirlik, yapılan bir ölçümün tutarlı olmasının bir ifadesidir. Ölçüm veya test farklı yerlerde uygulansa bile aynı sonucu vermelidir (Çakmur, 2012, s. 340).

Yapılan çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeylerine bakmak için iç tutarlık analizine başvurulmuştur. İç tutarlık analizinde, Cronbach Alfa (α) değerine ek olarak son yıllarda araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan Composite Reliability (bileşik güvenilirlik) analiz yöntemi kullanılmıştır. Cronbach Alfa (CA) ve Composite Reliability (CR) değerlerinin 0,70 ve üzeri ($CA \geq 0,70$; $CR \geq 0,70$) bir değerde olması ölçekte bulunan ifadelerin güvenilir bir seviyede olduğunu göstermektedir (Yaşlıoğlu, 2017, s. 82).

Literatürde geçerlilik analiz türleri, içerik geçerliliği, ölçüt geçerliliği, yapısal geçerlilik ve varsayımsal geçerlilik olmak üzere dört gruba ayrıldığını söylemek mümkündür (Aslan, 2018, s. 128-129). Sosyal bilimler alanında en çok tercih edilen geçerlilik türü yapısal geçerlilik olmaktadır.

Yapı geçerliliği, bir testin veya ölçüm modelinin ölçmesi gereken değişkeni ne kadar iyi ölçtüğünü belirlemek için kullanılan bir geçerlilik analizi türüdür. Başka bir ifadeyle, belirli bir kavramsal yapıya veya belli bir davranış alanına ilişkin ölçüm veya testlerin geçerlilik kazanabilmesi için uygulanan bir yöntemdir. Yapısal geçerliliği kanıtlamak için kullanılan belli bazı yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler arasında, dış testler, grup farklılıkları ve faktör analizi gibi yöntemler bulunmaktadır (Çakmur, 2012, s. 342-343).

Bu çalışmada, yapı geçerliliğini test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır. Ölçeğin değişkenlerine ait faktör yüklerinin alt sınırı, örneklem hacminden etkilenebilmektedir. 350 kişilik bir örneklem hacmine sahip araştırmalarda 0,30 veya 0,40 üzeri faktör yükleri anlamlı olarak değerlendirilmektedir (Kılıçlı, 2022, s. 235). Araştırmada kullanılmış olan ölçeklerin DFA sonuçları ile güvenilirlik-geçerlik değerlerine yönelik elde edilen veriler, tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde ölçeklere ait ifadelerin faktör yüklerinin alt sınırının 0,40'dan büyük olduğu, ölçeklere ve boyutlara ait Composite Reliability (CR) değerlerinin alt sınırının 0,70'ten büyük olduğu ve ölçekler ile boyutlara ait Cronbach Alpha (CA) değerlerinin alt sınırının da 0,90'dan büyük olduğu görülmektedir. Ölçek geçerliliği için kullanılan değerlerden bir tanesi de yakınsak geçerlilik değeri olarak kabul edilen Ortalama Açıklanan Varyans (Average Variance Extracted/AVE) değeridir. Yakınsak geçerlilik, değişkenlere ilişkin ifadelerin birbirleriyle ve oluşturdukları faktör ile ilişkili olduklarını ifade etmektedir. AVE değeri faktöre ilişkin ifadelerin kovaryanslarının (yüklerinin) karelerinin toplamının ifade sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Yakınsak geçerlilik için, ölçeğe ilişkin tüm CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması ve AVE değerinin de 0,5'ten büyük olması beklenmektedir (Yaşlıoğlu, 2017, s. 82). Yalnız Hair ve arkadaşları (1998), CR değerlerinin 0,60'ın üzerinde olması ve yapı geçerliliğinin yeterli olması durumunda AVE değerlerinin 0,50'nin altında kalmasının kabul edilebilir olduğunu belirtmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik koşullarını sağladıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Güvenilirlik ve Geçerlik Analizi

Değişkenler ve Boyutlar	Ölçeklere İlişkin İfadeler	Faktör Yüğü	P Değeri (Anlamlılık)	Average Variance Extracted (AVE)	Composite Reliability (CR)	Cronbach Alfa (CA)
Güvenilirlik (GVNLK)	Firmamızda iş yükü eşit olarak dağıtılmaktadır.	0,673	-	0,50	0,74	0,933
	Firmamızda iyi işler takdir edilmektedir.	0,682	***			
	Firmamızda çalışanların önerileri dikkate alınmaktadır.	0,733	***			
	Firmamızda eşitlik ilkesine önem verilmektedir.	0,725	***			
	Firmamızda çalışanlara yönelik hizmetler ilk seferde doğru olarak yerine getirilmektedir.	0,559	***			
Fiziksel Özellikler (FÖZ)	Firmamız modern donanımlara sahiptir.	0,579	-	0,48	0,73	0,932
	Firmamızda bilgi ve ekipmana erişim kolay olmaktadır.	0,639	***			
	Firmamızda konfor, hijyen ve güvenlik yüksek düzeydedir.	0,804	***			
	Firmamızda şefler bu iş için uygun durumdadırlar.	0,736	***			
Empati (EMP)	Firmamızda çalışanlara kibar davranılmaktadır.	0,789	-	0,49	0,74	0,935
	Firmamızda kişisel sorunlara destek verilmektedir.	0,618	***			
	Firmamızın departmanları çalışanların ihtiyaçlarını anlamaktadırlar.	0,647	***			
	Firmamızın departmanları vaat ettikleri hizmetleri zamanında yerine getirmektedirler.	0,737	***			
Güvence (GVNC)	Firmamızda çalışanların ihtiyaçları anlaşılmaktadır.	0,642	-	0,48	0,74	0,932
	Firmamızda çalışanlara bireysel olarak ilgi gösterilmektedir.	0,677	***			
	Firmamızda iç sorunlar hızlı bir şekilde çözülmektedir.	0,691	***			
	Firmamızda departmanlar arasında iyi ilişkiler kurulmaktadır.	0,770	***			
Heveslilik (HVS)	Firmamızda yöneticiler yeterli bilgi düzeyine ve yeteneklere sahiptirler.	0,477	-	0,37	0,71	0,933
	Firmamızda eğitim programları mevcuttur.	0,603	***			
	Firmamızda çalışanların taleplerine cevap verilmektedir.	0,658	***			
	Firmamızda çalışanlara verilen vaatler zamanında yerine getirilmektedir.	0,722	***			

Değişkenler ve Boyutlar	Ölçeklere İlişkin İfadeler	Faktör Yüğü	P Değeri (Anlamlılık)	Average Variance Extracted (AVE)	Composite Reliability (CR)	Cronbach Alfa (CA)
Çalışan Memnuniyeti (ÇM)	İşimden memnunum.	0,776	-	0,48	0,73	0,933
	İş arkadaşlarımdan memnunum.	0,624	***			
	Şeflerimden memnunum.	0,637	***			
	Bu firmada çalışmaktan memnunum.	0,720	***			
Çalışan Refahı (RFH)	Kendimden memnunum.	0,685	-	0,52	0,74	0,932
	Günlük hayatta yapmam gereken işleri engelleyen bir fiziksel sıkıntım yok.	0,744	***			
	Günlük hayatta normal bir şekilde çalışabilmem için herhangi bir tıbbi tedaviye ihtiyacım yok.	0,785	***			
	Depresyon gibi olumsuz duygularım yok.	0,686	***			
Örgütsel Vatandaşlık (ÖVD)	İşle ilgili sorunlarda başkalarına gönüllü olarak yardım ederim.	0,678	***	0,46	0,77	0,931
	İşin kaçınılmaz rahatsızlıklarına ve dayatmalarına şikâyet etmeden tahammül ederim.	0,711	***			
	Firmamı tanıtır, korur ve savunurum.	0,680	***			
	Hiç kimse izlemediğinde bile, kurallara, düzenlemelere ve prosedürlere titizlikle bağlı kalırım.	0,719	***			
	İşimi başarmak için ekstra heves ve çaba göstererek kuruluşun performansını iyileştirmek için tasarlanmış gönüllü yaratıcılık ve yenilikçilik eylemlerinde bulunurum.	0,602	-			
İşgören Performansı (İGP)	Verilen görevleri tam zamanında tamamlamaktayım.	0,553	-	0,45	0,80	0,931
	İşle ilgili hedeflerime fazlaca ulaşmaktayım.	0,631	***			
	Sunmakta olduğum hizmetlerin kalitesi, standartları fazlaca sağlamaktadır.	0,727	***			
	Oluşan problemlerde ivedi bir şekilde çözümler üretebilmekteyim.	0,777	***			
	İşle alakalı durumlarda kendimi devamlı geliştirmekteyim.	0,656	***			
	İşimle ilgili performansımın yeterli düzeyde olduğunu düşünmekteyim.	0,671	***			

N:420; ***p<0.001 düzeyinde anlamlıdır.

8.4.5. Ölçeklere Ait DFA Uyum İyiliği Değerleri

Çalışmada Ölçek olarak kullanılan İç Hizmet Kalitesi (İHK) ölçeği, Çalışan Memnuniyeti (ÇM) ölçeği, Çalışan Refahı (ÇR) ölçeği, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD) ölçeği ve İşgören Performansı (İGP) ölçeklerinin, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uyum iyiliği değerleri açısından uygunlukları tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Ölçeklere Ait DFA Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	Endeks	Mükemmel Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Değerler	Model Değeri	Sonuç
İç Hizmet Kalitesi (İHK)	χ^2/df	≤ 3	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	4,33	Kabul edilebilir
	RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,08	Kabul edilebilir
	SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,06	Kabul edilebilir
	CFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,90	Kabul edilebilir
	GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,85$	0,85	Kabul edilebilir
Çalışan Refahı (ÇR)	χ^2/df	≤ 3	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	3	Mükemmel
	RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,07	Kabul edilebilir
	SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,03	Mükemmel
	CFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,98	Mükemmel
	GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,85$	0,98	Mükemmel
Çalışan Memnuniyeti (ÇM)	χ^2/df	≤ 3	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	0,40	Mükemmel
	RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,00	Mükemmel
	SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,01	Mükemmel
	CFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	1,00	Mükemmel
	GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,85$	1,00	Mükemmel
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD)	χ^2/df	≤ 3	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	3,2	Kabul edilebilir
	RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,07	Kabul edilebilir
	SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,03	Mükemmel
	CFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,97	Mükemmel
	GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,85$	0,98	Mükemmel
İşgören Performansı (İGP)	χ^2/df	≤ 3	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	1,75	Mükemmel
	RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,04	Mükemmel
	SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,03	Mükemmel
	CFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,99	Mükemmel
	GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,85$	0,99	Mükemmel

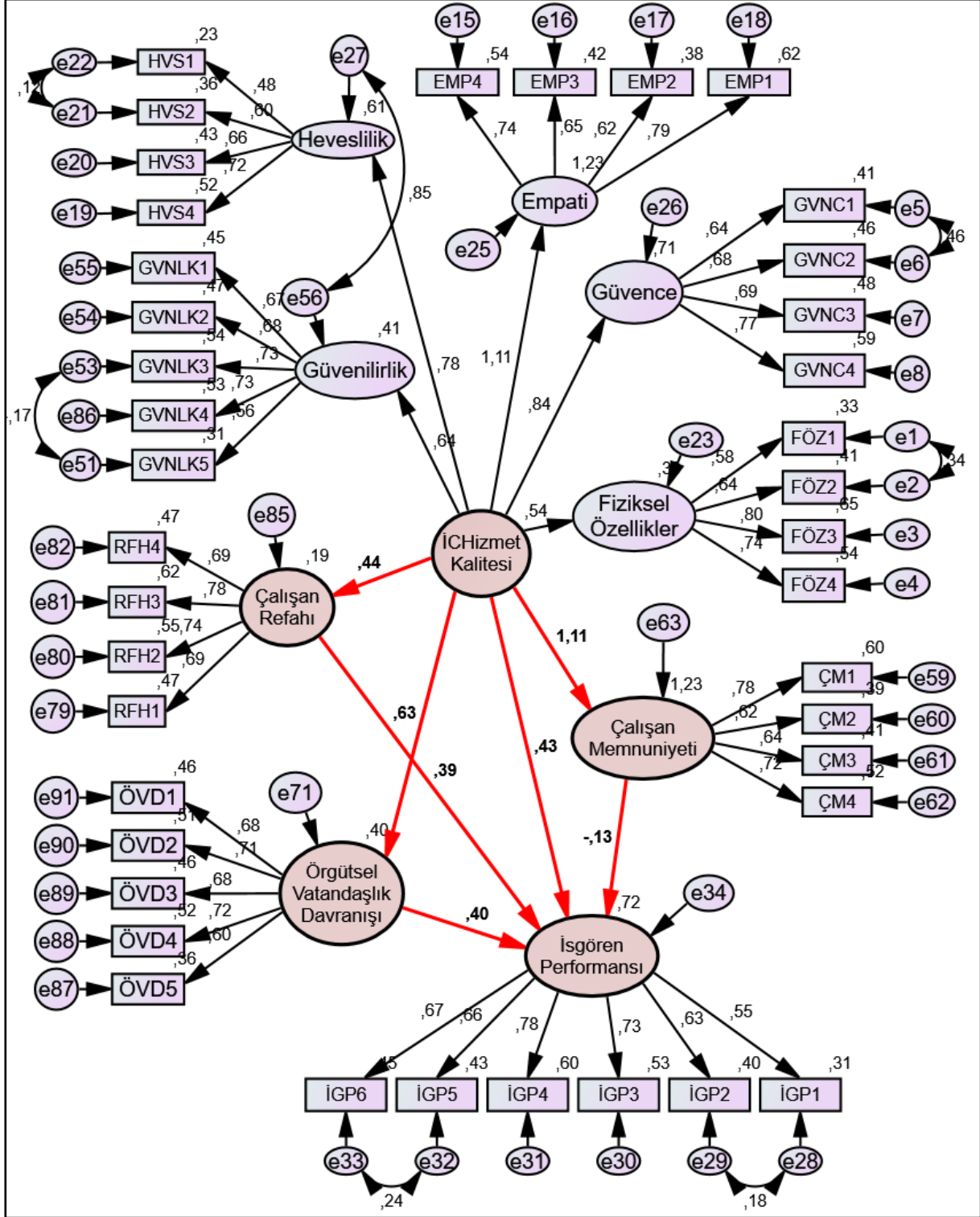
$CMIN(\chi^2) = 884,433$ ($p=0,00$), $df=194$,

χ^2 =Ki-kare; df (sd)= degrees of freedom (serbestlik derecesi); **RMSEA**= Root Mean Square Error of Approximation (Tahmin hatalarının ortalamasının karekökü); **SRMR**= Standardized Root Mean Square Residual (standartlaştırılmış hata kareleri ortalamasının karekökü); **CFI**= Comparative Fit Index (Karşılaştırmalı uyum indeksi); **GFI**= Goodness of Fit Index (İyilik uyum indeksi).

Tablo 5 incelendiğinde ölçeklere ait DFA uyum iyiliği değerlerinin mükemmel uyum iyiliği değerleri ile kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri arasında olduğu görülmektedir.

8.4.6. Yapısal Model Analizi ve Hipotezlerin Test Edilmesi

Şekil 2. Araştırmanın Yapısal Modeli

Çalışmanın bu bölümünde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve yükünü tespit edebilmek ve modelde gözlenen değişken ile gizil değişken arasındaki etkide aracı değişkenlerin dolaylı etkilerini ölçmek için çalışmanın modeli oluşturulup analiz edilmiştir. Oluşturulan modelden elde edilen veriler üzerinden hipotezlerin kabul edilmesi veya reddedilmesi sağlanmıştır.

Çalışmada hipotezlerin doğrulanması veya reddedilmesi için bazı değerler baz alınmıştır. Bunlar; değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlılık için “sigma (p) değerleri” doğrudan etki katsayıları için “beta (β) değerleri” aracı etki katsayıları için ise “Variance Account For (VAF) değerleri” baz alınmıştır. Sigma (p) değerleri için $p < 0,05$ veya 0,001 düzeyinde anlamlı olmasına, doğrudan etki katsayılarında gözlenen beta (β) değerlerinin pozitif veya negatif olmasına, Variance Account For (VAF) değerlerinin 0,20’den büyük olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen değerler ışığında hipotezlerin kabul edildiği veya reddedildiği hakkında gerekli yorumlar yapılmıştır.

Tablo 6. Araştırma Modeline (YEM) ve Hipotezlere İlişkin Sonuçlar

Değişkenler	Toplam Etki						
	B	β					
İHK→İGP	1,05	0,71					
Doğrudan Etkiler							
	B	β	S.E.	C.R.	p	Hipotez	Sonuç
İHK→İGP	0,63	0,43	0,131	4,483	0,000***	H1	Kabul
İHK→ÇM	3,00	1,11	0,358	8,361	0,046**	H4	Kabul
İHK→ÇR	0,96	0,44	0,164	5,866	0,004**	H2	Kabul
İHK→ÖVD	0,98	0,63	0,149	6,589	0,000***	H6	Kabul
ÇM→İGP	-0,07	-0,13	0,020	-3,527	0,000***	H5	Red
ÇR→İGP	0,26	0,39	0,039	6,753	0,000***	H3	Kabul
ÖVD→İGP	0,38	0,40	0,065	5,913	0,000***	H7	Kabul
Aracı (Dolaylı) Etkiler							
	Standartlaştırılmış Dolaylı Etki (β)		VAF Değeri	Hipotez	Sonuç		
İHK→ÇM→İGP			-0,24	H8	Red		
İHK→ÇR→İGP	0,282		0,20	H9	Kabul		
İHK→ÖVD→İGP			0,35	H10	Kabul		

Değerler ve Kısaltmalar: N:420; *** $p < 0,001$; ** $p < 0,05$; VAF: Variance Account For; B: Regresyon Katsayısı; β: Standartlaştırılmış Regresyon Katsayısı; S.E.: Standard Error (Standart Hata); C.R.: Critical Rate (Kritik Oran). İHK: İç Hizmet Kalitesi; ÇM: Çalışan Memnuniyeti; ÇR: Çalışan Refahı; ÖVD: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı; İGP: İşgören Performansı.

Tablo 6’da araştırma modeli kapsamında oluşturulan yapısal model sonuçları, değişkenler arası ilişkilerin doğrudan ve toplam etkileri için standartlaştırılmamış (B) ve standartlaştırılmış regresyon katsayıları (β), standart hata (S.E.), kritik oran ve (C.R.), anlamlılık değerleri (p), değişkenler arası ilişkilerin dolaylı etkileri için standartlaştırılmış regresyon katsayıları (β) ve VAF değerleri yer almaktadır.

Tablo 6’da değişkenlerin birbirleriyle olan etkilerini gösteren etki katsayılarına (β) bakıldığında iç hizmet kalitesinin işgören performansı üzerindeki toplam etki değerinin 0,71 olduğu görülmektedir.

Tablo 6’da değişkenlerin birbiriyle olan doğrudan etki katsayılarına bakıldığında İHK ile İGP arasındaki katsayı değeri 0,43’tür. Yani hiçbir aracı değişken olmadan İHK ile İGP arasındaki yol katsayısının 0,43 olması İHK’de meydana gelecek bir birimlik artışın İGP’de 0,43 birimlik bir artışa yol açacağı anlamına gelmektedir. Bağımsız değişken İHK ile bağımlı değişken İGP arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve İHK’nin İGP’yi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden “H1: İç hizmet kalitesinin işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır” hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır (H1→Kabul).

İç hizmet kalitesinin (İHK) çalışan memnuniyeti (ÇM) ile arasındaki doğrudan etki katsayısı 1,11'dir. Yani hiçbir aracı değişken olmadan İHK ile ÇM arasındaki yol katsayısının 1,11 olması İHK'de meydana gelecek bir birimlik artışın ÇM'de 1,11 birimlik bir artışa yol açacağı anlamına gelmektedir. Bağımsız değişken İHK ile bağımlı değişken ÇM arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve İHK'nin ÇM'yi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden "H2: İç hizmet kalitesinin çalışan memnuniyeti üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır" hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır (H2→Kabul).

İç hizmet kalitesinin (İHK) çalışan refahı (ÇR) ile arasındaki doğrudan etki katsayısı 0,44'tür. Yani hiçbir aracı değişken olmadan İHK ile ÇR arasındaki yol katsayısının 0,44 olması İHK'de meydana gelecek bir birimlik artışın ÇR'de 0,44 birimlik bir artışa yol açacağı anlamına gelmektedir. Bağımsız değişken İHK ile bağımlı değişken ÇR arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve İHK'nin ÇR'yi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden "H3: İç hizmet kalitesinin çalışan refahı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır" hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır (H3→Kabul).

İç hizmet kalitesinin (İHK) örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) ile arasındaki doğrudan etki katsayısı 0,63'tür. Yani hiçbir aracı değişken olmadan İHK ile ÖVD arasındaki yol katsayısının 0,63 olması İHK'de meydana gelecek bir birimlik artışın ÖVD'de 0,63 birimlik bir artışa yol açacağı anlamına gelmektedir. Bağımsız değişken İHK ile bağımlı değişken ÖVD arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve İHK'nin ÖVD'yi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden "H4: İç hizmet kalitesinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır" hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır (H4→Kabul).

Çalışan memnuniyetinin (ÇM) işgören performansı (İGP) ile arasındaki doğrudan etki katsayısı -0,13'tür. Bağımsız değişken ÇM ile bağımlı değişken İGP arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu fakat ÇM'nin İGP'yi negatif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden "H5: Çalışan memnuniyetinin işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır" hipotezinin reddedildiği anlaşılmaktadır (H5→Red).

Çalışan refahının (ÇR) işgören performansı (İGP) ile arasındaki doğrudan etki katsayısı 0,39'dur. Yani hiçbir aracı değişken olmadan ÇR ile İGP arasındaki yol katsayısının 0,39 olması ÇR'de meydana gelecek bir birimlik artışın İGP'de 0,39 birimlik bir artışa yol açacağı anlamına gelmektedir. Bağımsız değişken ÇR ile bağımlı değişken İGP arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve ÇR'nin İGP'yi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden "H6: Çalışan refahının işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır" hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır (H6→Kabul).

Örgütsel vatandaşlık davranışının (ÖVD) işgören performansı (İGP) ile arasındaki doğrudan etki katsayısı 0,40'tır. Yani hiçbir aracı değişken olmadan ÖVD ile İGP arasındaki yol katsayısının 0,40 olması ÖVD'de meydana gelecek bir birimlik artışın İGP'de 0,40 birimlik bir artışa yol açacağı anlamına gelmektedir. Bağımsız değişken ÖVD ile bağımlı değişken İGP arasındaki etkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve ÖVD'nin İGP'yi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın hipotezlerinden "H7: Örgütsel vatandaşlık davranışının işgören performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır" hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır (H7→Kabul).

Tablo 6'da değişkenlerin birbirleriyle olan etkilerini aracı (dolaylı) etki açısından incelendiğinde ise aracılık etkisinin olup olmadığına karar vermek için VAF değerleri baz alınmıştır.

VAF= Dolaylı Etki / Toplam Etki

VAF değerinin, 0,80 ve üzerinde bir değer ($VAF \geq 0,80$) olması tam aracılık etkisinin olduğunu gösterirken VAF değerinin, 0,20 ile 0,80 arasında bir değer ($0,20 \leq VAF \leq 0,80$) olması durumunda, kısmi aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir. VAF değerinin, 0,20'den düşük bir değer ($VAF < 0,20$) olması durumunda ise aracılık etkisinin bulunmadığını göstermektedir (Kılıçlı ve Aygün, 2023: 204).

Gözlenen değişken iç hizmet kalitesi (İHK) ile gizil değişken İGP arasında etkide aracı rol olarak ele alınan çalışan memnuniyetine (ÇM) ait VAF değeri -0,24'tür. Hesaplanan VAF değerinin 0,20'den küçük olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda hesaplanan değer, İHK→ÇM→İGP yol analizinde herhangi bir aracılık etkisinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla çalışmanın hipotezlerinden "H8: İç hizmet kalitesi ile işgören performansı arasında çalışan memnuniyetinin aracılık rolü vardır" hipotezinin reddedildiği anlaşılmaktadır (H8→Red).

Gözlenen değişken iç hizmet kalitesi (İHK) ile gizil değişken İGP arasında etkide aracı rol olarak ele alınan çalışan refahına (ÇR) ait VAF değeri 0,20'dir. Bu doğrultuda hesaplanan değer, İHK→ÇR→İGP yol analizinde ÇR'nin kısmi aracılık etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla çalışmanın hipotezlerinden "H9: İç hizmet kalitesi ile işgören performansı arasında çalışan refahının aracılık rolü vardır" hipotezinin kabul edildiği anlaşılmaktadır (H9→Kabul).

Gözlenen değişken iç hizmet kalitesi (İHK) ile gizil değişken İGP arasında etkide aracı rol olarak ele alınan örgütsel vatandaşlık davranışına (ÖVD) ait VAF değeri 0,35'tir. Hesaplanan VAF değerinin 0,20'den büyük olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda hesaplanan değer, İHK→ÖVD→İGP yol analizinde ÖVD'nin kısmi aracılık etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla çalışmanın hipotezlerinden "H10: İç hizmet kalitesi ile işgören performansı arasında örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır" hipotezinin kabul edildiği anlaşılmaktadır (H10→Kabul).

9. TARTIŞMA

Çalışma kapsamında tekstil işletmelerindeki çalışanların performansları üzerinde etkili olduğu düşünülen değişkenlerden biri olan iç hizmet kalitesi ve iç hizmet kalitesi ile tutarlı oldukları düşünülen aracı değişkenlerin (çalışan memnuniyeti, çalışan refahı ve örgütsel vatandaşlık davranışı) birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir.

Bir işletmenin çalışanlarına iş ortamı açısından sağladığı modern donanımlardan, departmanlar arasındaki etkileşime, iletişime, çalışanların yaşadıkları sorunların çözümüne kadar birçok durumu içinde barındıran iç hizmet kalitesi, özellikle imalat işletmeleri tarafından bir verimlilik aracı olarak kullanılabilen ve bilimsel alanda sürekli irdelenmesi gereken bir çalışma sahasıdır.

Literatürde yapılan araştırmaya benzer araştırmalara kısmen rastlanmış fakat uygulama alanlarının farklı olması, farklı değişkenlerin kullanılması veya aracı değişkenlerin sayısının daha az olması yapılan çalışmanın daha özgün bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin; Singh (2015) iç hizmet kalitesinin ve çalışan performansı üzerindeki etkisini Malezya'daki bir polis departmanında incelerken, Taşdemir (2019) iş sağlığı ve güvenliğinin çalışan performansı üzerindeki etkisini iş doyumunun aracılık etkisiyle incelemiştir. Demirel (2009) ise sadece örgütsel bağlılığın iç hizmet kalitesi üzerindeki etkisini ele almıştır. Yapılan literatür incelemeleri özellikle de yerli literatürdeki incelemeler göz önünde bulundurularak literatürde iç hizmet kalitesi alanında kapsamlı çalışmaların eksikliğinin fazla olduğu ve yapılan çalışmanın gerekli olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan literatür araştırmaları, iç hizmet kalitesinin bir organizasyon içerisinde var olan ve işletmelerin verimliliğinde etkili olan bazı değerleri etkilediği görünmektedir. İç hizmet kalitesi her ne kadar çalışanların bazı durumları üzerinde etkili olsa da tek başına yeterli bir etken olmayabilir. Bu durumda oluşturulacak modellerde iç hizmet kalitesi ile birlikte birkaç bağımsız değişkenin de kullanılması ve bu sayede her bir bağımsız değişkenin gerekse aracı değişkenler üzerinde gerekse de bağımlı (gizil) değişkenler üzerindeki etkileri gözlemlenerek belli kıyaslamalar yapılabilir. Örneğin; iç hizmet kalitesiyle birlikte, etik liderlik, örgüt kültürü vb. bağımsız değişkenlerin çalışan memnuniyeti, çalışan bağlılığı, çalışan refahı vb. gibi aracı değişkenler ile çalışan performansı, çalışan devir hızı vb. bağımlı değişkenler üzerindeki etkileri incelenerek en etkili etkenin ne olduğu belirlenebilir. Bu sayede çalışanların bazı durumları üzerinde olumlu etkiler yaratan alt etkenler belirlenerek daha genel bir kaniya varılabilir.

Yapılan bazı çalışmalarda iç hizmet kalitesinin, üstün dış hizmet kalitesi sağlamak için önemli olduğu ve kötü sunulan iç hizmet kalitesinin, verilen dış hizmet kalitesine yansıdığı belirtilmektedir (Boshoff ve Mels, 1995; Frost ve Kumar, 2000; Wierink, 2018). Yapılan çalışmada sadece çalışanların iç hizmet kalitesi ve diğer bazı değişkenler açısından değerlendirmelere yer verilerek nicel veri analiziyle bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Dış hizmet kalitesi açısından bir değerlendirmeye varabilmek ve iç hizmet kalitesi ile dış hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi gözlemleyebilmek için uygun metodolojinin bulunması gerekmektedir. Örneğin; Parasuraman vd. (1985) yaptıkları çalışmada beklenen hizmet kalitesi algısı ile algılanan hizmet kalitesi algısını değerlendirmek adına iki adımlı olarak uygulanan yöntem benzer bir yöntemin uygulanması gerçek bir kaniya varmada etkili olabilir. Bu doğrultuda öncelikle iç hizmet kalitesinin çalışanlar açısından değerlendirilmesi akabinde tüketiciler açısından da hizmet kalitesi değerlendirmesi yapılarak iç ve dış hizmet kalitesi arasındaki dengenin ne kadar ölçülü olduğu belirlenebilir.

10. SONUÇ VE ÖNERİLER

İmalat işletmeleri açısından verimlilik, sadece elde edilen kâr değil aynı zamanda üretimin tasarım sürecinden ürünün nihai tüketiciye ulaşmaya kadar olan süreç boyunca gerekse makine ve teçhizatın etkin bir şekilde kullanılması gerekse de çalışanların performansından üst düzeyde faydalanmak olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda imalat işletmeleri kendileri için hayati öneme sahip olan “işletmenin devamlılığını sağlama” düşüncesini gerçekleştirmek için müşteri memnuniyetine önem vermek zorunda olduklarını bilmektedirler. Müşteri memnuniyetini sağlamanın temel unsurlardan biri ise müşterinin istek ve ihtiyaçlarına uygun ürünlerin üretilmesidir. Müşterinin istek ve ihtiyaçlarına uygun ürünler üretmek “kalitenin” bir gereğidir. Kaliteli ürünler üretmeyi sağlamanın yollarından biri ise işletme çalışanlarının istek ve ihtiyaçlarını karşılamak ve çalışanlar için kaliteli ürünler üretebilecek iş ortamının sağlanması gerekmektedir. Boshoff ve Mels (1995) göre kötü sunulan iç hizmet kalitesinin, verilen dış hizmet kalitesine de yansması muhtemeldir. Bu bağlamda, bireysel çalışanların ve departmanların aslında birbirinin müşterisi olduğu kabul edilmelidir.

Yapılan çalışma kapsamında ele alınan iç hizmet kalitesi ve diğer değişkenlerin (çalışan memnuniyeti, çalışan refahı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işgören performansı) ölçüm ve yapısal model sonuçlarına bakıldığında tekstil işletmeleri açısından kayda değer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Değişkenlere ait doğrudan katsayı değerlerinin büyük bir bölümünün hipotezleri doğruladığı görünürken aracı etki katsayılarından iki tanesine ait değerlerin hipotezleri doğruladığı görülmektedir.

Elde edilen bu sonuçlardan yola çıkarak tekstil işletmelerinde iç hizmet kalitesi gibi çalışanların kendi işletmelerinden aldıkları hizmetlerin kalitesinin çok yüksek olmamakla beraber çalışan memnuniyeti, çalışan refahı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işgören performansına olumlu etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Elde edilen bu sonuçlardan iç hizmet kalitesinin ve işgören performansı üzerindeki etki sonucunun Seyhan (2021) yaptığı çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. İç hizmet kalitesinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etki sonucu, Bienstock vd. (2003) yaptıkları çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. İç hizmet kalitesinin işgören performansı, çalışan memnuniyeti ve çalışan refahı değişkenleri üzerindeki etki sonuçları ise Sharma vd., (2016) yaptıkları çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Diğer aracı değişkenlerin doğrudan etki katsayılarına göre elde edilen sonuçlarda çalışan refahı ve örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenlerinin işgören performansı üzerinde pozitif yönde etkileri olduğu görülürken, çalışan memnuniyeti değişkeninin işgören performansı üzerinde negatif yönde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçlardan çalışan refahının, işgören performansı üzerindeki pozitif etki sonucunun Warr ve Nielsen (2018) yaptıkları çalışmada buldukları sonuçla örtüştüğü görülürken, örgütsel vatandaşlık davranışının, işgören performansı üzerindeki etkisine ait sonucun ise Yaakobi ve Weisberg (2020) yaptıkları çalışmanın sonucuyla örtüşmektedir. Çalışan memnuniyetinin, işgören performansı üzerindeki olumsuz sonucun, Ouedraogo ve Leclerc (2013) yaptıkları çalışmada buldukları pozitif etki sonucuyla örtüşmediği görülmektedir. Çalışan memnuniyetinin, işgören performansı üzerindeki sonucunun negatif bir etki olarak elde edilmesinin nedeni; tekstil işletmelerinin memnuniyet açısından yeterli bir organizasyonel yapıya sahip olmaması olarak değerlendirilebilir.

Aracı etki katsayılarına göre; modelde gözlenen değişken olan iç hizmet kalitesinin gizil değişken olan işgören performansı üzerindeki etkisini belirlemede aracı rol oynayan değişkenlerden çalışan refahı ve örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenlerinin, pozitif etki sağladıkları anlaşılmaktadır. Diğer aracı değişken olan çalışan memnuniyeti değişkeninin ise aracı rol olmada etkin olmadığı görülmektedir.

Yukarıda özetlenen sonuçlar kapsamında; iç hizmet kalitesinin, işgören performansı ve diğer aracı değişkenler üzerindeki etkilerinin yadsınmaz bir yapıda olduğu fakat çalışma kapsamında oluşturulmuş tüm hipotezler açısından yeterli bir etki oluşturulmamasını sektörel bazlı durumlar ve değişkenler arası tutarlılığın güçlü bir yapıda bulunmaması olarak yorumlamak mümkündür. Nitekim benzer bir model ve değişkenler üzerinden yapılan çalışmalardan biri Sharma vd., (2016) Çin’de bir elektronik ürün imalat firmasında daha güçlü sonuçlar elde etmiştir. Benzer şekilde Chiang ve Wu (2014) Tayvan’da uçuş görevlileri üzerine yaptıkları çalışmada iç hizmet kalitesini, iş standartları ve müşteri odaklılık gibi farklı faktörlerle sentezledikleri modellerinde iç hizmet kalitesinin iş tatmini üzerindeki etkisinin güçlü olduğunu gözlemlemişlerdir. İşletmelerin daha verimli olabilmeleri için çalışanlarının performanslarının, işlerinden duydukları memnuniyet düzeylerinin, refah düzeylerinin veya sergiledikleri vatandaşlık davranışlarının (fedakârlık) artması veya belli bir seviyede tutulması göz önünde bulundurmaları gereken durumlardır. Bu durumların sağlanabilmesi ise farklı etkenlere bağlıdır. Nitekim bu alanda yapılmış bilimsel çalışmalar bunu kanıtlar niteliktedir. Örneğin; örgüt iklimi, örgüt kültürü, öğrenen örgütler,

liderlik vb. etkenlerin etkinleştirilmesiyle veya bütünleştirilmesiyle çalışanların performanslarının veya iş ortamında çalışanlarla alakalı diğer durumların olumlu yönde değiştiği görülmektedir (Kim, 2013; Latif ve Baloch, 2015, Şener, 2017). Bu etkenlerden birisi ise muhakkak işletme tarafından çalışanlara sunulan hizmetlerdir. Sunulan hizmetlerin kalitesi her çalışmada farklı bir etki oluştursa bile ya da her çalışana aynı düzeyde tatmin edemese bile belli standartlarda sunulması gerekmektedir.

İşletmeler faaliyette buldukları sektör, sahip oldukları misyon ve vizyona bağlı olarak birbirlerinden farklılık gösterebilmektedirler. Bu farklılıklar gerekse verimli bir üretim veya hizmet sağlamada uygulanan politikaların ve uygulamaların sürekli değişmesine gerekse de çalışanlarına karşı olan bağlılıklarında farklı bir yapıya bürünmelerine neden olabilmektedir.

Yapılan çalışma her ne kadar imalat işletmelerindeki çalışanlara sunulan hizmetlerin kalitesinin çalışanların performansına olan etkisini aracı değişkenler kullanarak ölçmeye çalışan bir çalışma olsa da uygulama alanının sadece Van ilinde faaliyet gösteren tekstil firmalarını ve sadece 420 çalışana kapsamı çalışmanın bu açıdan sınırlı bir çalışma olduğunu göstermektedir. Araştırma alanı içerisindeki bu sınırlama, daha büyük imalat firmalarının iç hizmet kalitesi hakkında genel geçer bir kanıya varmayı engelleyebilir. Çünkü firmaların büyüklüğü ve çalışan sayısı firmaların sundukları iç hizmet kalitelerinin farklılık göstermesine neden olabilir. Ayrıca bu çalışmanın bulguları, Van ilindeki çalışanların, kendine özgü sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinden etkilenebilir ve diğer ülke ve bölgeler için aynı derecede geçerli olmayabilir.

Çalışanların performansına ve diğer durumlarına etkisi olduğu gözlenen iç hizmet kalitesinin işletmeler tarafından daha çok benimsenmesi ve çalışanlarının istek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamaları açısından kendi iç hizmet kalitelerini düzenli bir şekilde çalışanlarına ölçturmeleri belli bir standardı yakalayabilmek açısından fayda sağlayabilir. Nitekim Clarkson (1995), göre organizasyon içindeki çalışanlar, firmalar için önemli stratejik bir rekabet avantajı kaynağı oldukları için firmaların, belirlenmiş hedeflerine ulaşabilmeleri ve buldukları sektörde başarılı olmaları çalışanlarının sergileyecekleri performansla bağlı olmaktadır (Jain ve Khurana, 2017). Bu bilgiler doğrultusunda daha verimli sonuçlar ve bilimsel anlamda daha güçlü ve sağlıklı bilgiler elde edilebilmek için benzer çalışmaların, farklı sektörlerde, farklı değişkenlerle ve farklı analizlerle irdelenmesinin faydalı olacağı önerilmektedir. Ayrıca farklı kuruluşların iç hizmet kalitesini ölçmek için farklı standartları olabilir. Belki de doğru bir iç hizmet kalitesi ölçümü için, nicel bir çalışma yapılmadan önce nitel araştırma yapmak gerekebilir. Gerekse nitel gerekse de nicel verileri kullanmanın mantığı, nitel yöntemlerden (yani görüşmeler, odak grupları, gözlemler) toplanan bilgilerin, nicel sonuçlardan elde edilen bulguların araştırılmasına, açıklanmasına ve yorumlanmasına yardımcı olacağı düşüncesidir. Böylece araştırmacı, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri daha iyi anlayabilir ve bu iki farklı veri kaynağını birleştirerek araştırma ortamının yönetimine değerli öneriler sunabilir. Bu nedenle, iç hizmet kalitesi ve üzerinde çalışılan diğer değişkenler üzerine gelecekte yapılacak araştırmalar için karma yöntemli (hem niceliksel hem de niteliksel araştırma içeren) bir çalışma önerilmektedir. Bu duruma ek olarak bazı çalışanların, kendilerine sunulması gereken iç hizmet kalitesi hakları hakkında bilgi sahibi olmamaları muhtemeldir. Bu doğrultuda çalışanlara nitel veri yöntemiyle yöneltilen soruların daha sağlıklı cevaplar sağlayacağı ve bu konuda yapılabilecek diğer çalışmalara daha olumlu katkı sağlayacağı önerilmektedir. Belirtilen önerilere ek olarak teknolojik gelişmelerin de göz önünde bulundurulmasıdır. Çünkü iç hizmet kalitesi sağlayan işletmelerin, belki de ilerleyen yıllarda teknolojiyle bütünleşik olacak şekilde sunabilecekleri iç hizmetlerin kalitesini uygun şekilde ölçmeleri gerekebilir. Bundan dolayı uygun araştırma yöntemlerinin bu alanda çalışma yapacak araştırmacılarca belirlenmesi gerekmektedir. Bu durumun özgün çalışmalar yaratmak açısından faydalı olacağı öngörülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Çalışmaya birinci yazar %70 oranında, ikinci yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) Projesi (Proje No: SDK-2022-9568) tarafından desteklenmektedir.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Amos, T., Ristow, A. ve Ristow, L. (2004). *Human resource management*. Juta.
- Aslan, Y. (2018). *İnovasyonun firma performansı üzerine etkisi: Türk sermaye piyasası üzerine bir inceleme* [Doktora Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Avtgis, T. A., Thomas-Maddox, C., Taylor, E. ve Patterson, B. R. (2007). The influence of employee burnout syndrome on the expression of organizational dissent. *Communication Research Reports*, 24, 97-102.
- Aydemir, P. ve Erdoğan, E. (2013). İş görenlerin ücret tatmini, iş tatmini ve performans algısı. *Kamu-İş*, 13(2), 127-153.
- Bansal, H. S., Mendelson, M. B. ve Sharma, B. (2001). The impact of internal marketing activities on external marketing outcomes, *Journal of Quality Management*, 6, 61-76.
- Bienstock, C., DeMoranville, C. ve Smith, R. (2003). Organizational citizenship behavior and service quality. *Journal of Services Marketing*, 17(4), 357-378.
- Boshoff, C. ve Mels, G. (1995). A causal model to evaluate the relationships among supervision, role stress, organizational commitment and internal service quality. *European Journal of Marketing*, 29(2), 23-42.
- Braun, C. ve Hadwich, K. (2017). Determinants of perceived internal service complexity: An empirical analysis of promoting and limiting complexity factors. *European Business Review*, 29(1), 123-152.
- Büyükuysal, M. Ç. ve Öz, İ. İ. (2016). Çoklu doğrusal bağımlı varlığında en küçük karelere alternatif yaklaşım: Ridge regresyon. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 110-114.
- Chahal, H. ve Mehta, S. (2011). Antecedents and consequences of organizational citizenship behavior: A conceptual framework in reference to health care sector. *Journal of Services Research*, 10(2), 25-45.
- Chiang, C., F. ve Wu, K., P. (2014). The influences of internal service quality and job standardization on job satisfaction with supports as mediators: Flight attendants at branch workplace. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(19), 2644-2666.
- Clarkson, M., B. (1995). A stakeholder framework for analyzing and evaluating corporate social performance. *The Academy of Management Review*, 20(1), 92-117.
- Clements-Croome, D., J. (2000). *Creating the productive workplace*. E&FN Spon.
- Çabukel, R. (2008). *Çalışan memnuniyeti analizleri* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda ölçme-güvenilirlik-geçerlilik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339-344.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292-307.
- Demir, H., Usta, R. ve Okan, T. (2008). İçsel pazarlamanın örgütsel bağlılık ve iş tatminine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 135-161.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel bağlılık ve üretkenlik karşıtı davranışlar arasındaki ilişkiye kavramsal yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 115-132.

- Doğan, Y. ve Özdevecioğlu, M. (2009). Pozitif ve negatif duygusallığın çalışanların performansları üzerindeki etkisi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(18), 165-190.
- Ehrhart, K., Witt, L. A., Schneider, B. ve Perry, S. J. (2011). Service employees give as they get internal service as a moderator of the service climate-service outcomes link. *Journal of Applied Psychology*, 96(2), 423-431.
- Eskildsen, J. K. ve Dahlgaard, J. J. (2000). A causal model for employee satisfaction, *Total Quality Management*, 11(8), 1081-1094.
- Forney, J. L. (2020). *The influence of leadership behaviors and hospitality culture on the perception of internal service quality delivered in hotels* [Ph. D. Thesis]. Iowa State University.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions, *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
- Frost, F. A. ve Kumar, M. (2000). Intservqual-an internal adaptation of the gap model in a large service organisation, *Journal of Services Marketing*, 14(5), 358-377.
- Gökaslan, M. O. (2018). Öğretmenlerde örgütsel bağlılık, işe gömülmüslük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: bir alan çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 25-46.
- Gremler, D. D., Bitner, M. J. ve Evans, K. R. (1994). The internal service encounter, *International Journal of Service Industry Management*, 5(2), 34-56.
- Griffin, R. W. ve Moorhead, G. (2013). *Organizational behavior: Managing people and organizations*, South-Western, Mason, OH.
- Groeneveld, R. A. ve Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)* 33(4), 391-399.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. ve Black, W. (1998). *Multivariate data analysis*. Prentice Hall.
- Hallowell, R., Schlesinger, L. A. ve Zornitsky, J. (1996). Internal service quality, customer and job satisfaction: Linkages and implications. *Human Resource Planning*, 19(2), 20-31.
- Hançer, M. (2003). Ölçeklerin yazım dilinden başka bir dile çevirileri ve kullanılan değişik yaklaşımlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 47-59.
- Harrison, D. A., Newman, D. A. ve Roth, P. L. (2006). How important are job attitudes? Meta analytic comparisons of integrative behavioral outcomes and time sequences, *Academy of Management Journal*, 49(2), 305-325.
- Hermawan, H., Thamrin, H. M. ve Susilo, P. (2020). Organizational citizenship behavior and performance: The role of employee engagement. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(12), 1089-1097.
- Heerwagen J. H. (1998). Productivity and well-being: What are the links?. *American Institute of Architects Conference* (March 12-14). Cincinnati OH.
- Heskett, J. L., Jones, T. O., Loveman, G. W., Sasser, W. E. ve Schlesinger, L. A. (2008). Putting the service-profit chain to work. *Harvard Business Review*, 72(2), 118-129.
- Hopkins, K. D. ve Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50(4), 717-729.

- Jain, S. ve Khurana, N. (2017). Enhancing employee engagement through training and development. *Asian Journal of Management*, 8(1), 1-6.
- Jufrizen, J., Muslih, M. ve Gultom, D. K. (2022). Antecedent organizational citizenship behavior and service quality. *Jurnal Bisnis dan Manajemen*, 9(2), 161-170.
- Kang, G. D., James, J. ve Alexandris, K. (2002). Measurement of internal service quality: application of the servqual battery to internal service quality. *Managing Service Quality* 12(5), 278-291.
- Kaya, S. ve Akyüz, A. M. (2015). İçsel pazarlama temelinde insan kaynakları uygulamalarının müşteri memnuniyetine etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Turkish Studies (Elektronik)*, 10(2), 1-30.
- Kılıçlı, Y. (2022). Entelektüel sermaye bileşenlerinin rekabet avantajı üzerindeki etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 226-245.
- Kim, H. (2014). Transformational leadership, organizational clan culture, organizational affective commitment, and organizational citizenship behavior: A case of South Korea's Public sector. *Public Organization Review*, 14, 397-417.
- Kuldip, S. (2016). Influence of internal service quality on job performance: A case study of Royal Police Department. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 224, 28-34.
- Latif, F. ve Baloch, Q. B. (2015). An investigation into the linkage between organizational learning, internal service quality (ISQ) and organizational performance. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 35(2), 785-797.
- Le Doux J. (1996) *The emotional brain*, Simon and Schuster: New York.
- Li, L. (2010). *Internal quality management in service organizations: A theoretical approach*. [Ph. D. Thesis]. Karlstad Business School.
- Loveman, G. W. (1998). Employee satisfaction, customer loyalty, and financial performance an empirical examination of the service profit chain in retail banking, *Journal of Service Research*, 1(1), 18-31.
- Lutgen-Sandvik, P., Riforgiate, S. ve Fletcher, C. (2011). Work as a source of positive emotional experiences and the discourses informing positive assessment. *Western Journal of Communication*, 75(1), 2-27.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior, *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage, *Organizational Dynamics*, 33(2), 143-160.
- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2007). Emerging positive organizational behavior, *Journal of Management*, 33(3), 321-349.
- Marshall, G. W., Baker, J. ve Finn, D. W. (1998). Exploring internal customer service quality, *Journal of Business & Industrial Marketing*, 13(4/5), 381-392.
- Matzler, K. ve Renzl, B. (2006). The relationship between interpersonal trust, employee satisfaction and employee loyalty, *Total Quality Management and Business Excellence*, 17(10), 1261-1271.
- Mawoli, M. A. (2013). Assessment of Internal Service Quality of University Library: Evidence from a State Government University in Nigeria. *Lapai Journal of Management and Social Sciences*, 6(1), 22-32.

- Mirabito, A. M. ve Berry, L. L. (2015). You say you want a revolution? Drawing on social movement theory to motivate transformative change. *Journal of Service Research*, 18(3), 336-350.
- Morrison, E. W. (1996). Organizational citizenship behavior as a critical link between HRM practices and service quality. *Human Resource Management*, 35, 493-512.
- Mowday, R. T., Porter, L. W. ve Steers, R. M. (2013). *Employee-organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover*, Academic Press.
- Moyes, G. D. (2008). Comparative analysis of employee job satisfaction in the accounting profession, U.S.A. *Journal of Business ve Economics Research*, 6(2), 65-81.
- Nagel, P. J. ve Cilliers, W. W. (1990), Customer satisfaction: A comprehensive approach, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 20(6), 2-46.
- Nazeer, S., Zahid, M. M. ve Azeem, M. F. (2014). Internal service quality and job performance: Does job satisfaction mediate?. *Journal of Human Resources Management and Labor Studies*, 2(1), 41-65.
- Nelson, D. ve Cooper, C. L. (2007). *Positive Organizational Behavior*. Sage.
- Ng, T. W. H. ve Sorensen, K. L. (2008). Toward a further understanding of the relationships between perceptions of support and work attitudes: A meta-analysis, *Group & Organization Management*, 33(3), 243-268.
- O'Neill, M. (2005). Employee care, a vital antecedent to customer care in the health care industry—an exploratory investigation of the employee satisfaction construct at North East Alabama Regional Medical Center. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 18(2), 131-151.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington Books/D. C. Heath and Com.
- Özkan, G. ve Gürbüz, İ. B. (2019). Bina Ortamlarının Çalışan Refahı ve Performansı Üzerine Etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 616-632.
- Ouedraogo, A. ve Leclerc, A. (2013). Job satisfaction and organizational performance: Evidence from Canadian Credit Union. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 17(1), 35-50.
- Pantouvakis, A. (2011). Internal service quality and job satisfaction synergies for performance improvement: some evidence from a b2b environment, *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, 19(1), 11-22.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implication for further research. *The Journal of Marketing* 49(4), 41-50.
- Parker, C. P., Baltes, B. B., Young, S. A., Huff, J. W., Altmann, R. A., LaCost, H. A. ve Roberts, J. E. (2003). Relationships between psychological climate perceptions and work outcomes: A meta-analytic review, *Journal of Organizational Behavior*, 24(4), 389-416.
- Podsakoff, N. P., Whiting, S. W., Podsakoff, P. M. ve Blume, B. D. (2009). Individual- and organizational-level consequences of organizational citizenship behaviors: a meta-analysis. *J. Appl. Psychol.* 94, 122–141.
- Piercy, N. F. (1996). The effects of customer satisfaction measurement: The internal market versus the external market. *Marketing Intelligence and Planning*, 14(4), 9-15.

- Ramlall, S. J. (2008). Enhancing employee performance through positive organizational behavior, *Journal of Applied Social Psychology*, 38(6), 1580-1600.
- Rath, T. ve Harter, J. (2010). *Well-being: The five essential elements*. New York, NY
- Roels, G. (2014). Optimal design of coproductive services: Interaction and work allocation. *Manufacturing and Service Operations Management*, 16(4), 578-594.
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000), Positive psychology: An introduction, *American Psychologist*, 55(1), 1-14.
- SeyedJavadin, S., Rayej, H., Yazdani, H., Estiri, M. ve Aghamiri, S. (2012). How organizational citizenship behavior mediates between internal marketing and service quality The case of Iranian GAS company, *International Journal of Quality & Reliability Management*, 29(5), 512-530.
- Seyhan, M. (2021). İç hizmet kalitesinin işgören performansı üzerindeki etkisinde kurumsal aidiyetin aracı rolü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 413-428.
- Shahin, A., Mehrparvar, E. ve Shirouyehzad, H. (2013). Prioritisation of departments based on service quality dimensions in Isfahan Steel Company: A multiple criteria decision making approach. *Int. J. Productivity and Quality Management*, 11(1), 116-130.
- Sharma, P., Kong, T. C. ve Kingshot, R. (2016). Internal service quality as a driver of employee satisfaction, commitment and performance: Exploring the focal role of employee well-being. *Journal of Service Management*, 27(5), 773-797.
- Skarpeta, K., Koemtzi, M. ve Aidonis, D. (2019). Measuring internal service quality: The case of the Greek Public higher education institutions. *The TQM Journal*, 32(2), 268-287.
- Singh, K. (2016). Influence of internal service quality on job performance: A case study of royal police department. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 224, 28-34.
- Soane, E., Shantz, A., Alfes, K., Truss, C., Rees, C. ve Gatenby, M. (2013). The association of meaningfulness, well-being, and engagement with absenteeism: A moderated mediation model, *Human Resource Management*, 52(3), 441-456.
- Sudibyoy, Y., A. (2002). *The relationship of business process capabilities and internal service quality to healthcare service quality, patient satisfaction and behavioral intentions and its relationship to business performance* [Ph. D. Thesis]. Southeastern University.
- Şener, Y. (2017). *Örgüt ikliminin iş performansı üzerindeki etkisinde psikolojik sermayenin ara değişken rolü*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Taşdemir, Ç. D. (2019). *İş sağlığı ve güvenliğinin işgören performansına etkileri ve iş doyumunun aracılık rolü*. [Doktora Tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi
- Tax, S. S., McCutcheon, D. ve Wilkinson, I. F. (2013). The service delivery network (SDN) : A customer-centric perspective of the customer journey. *Journal of Service Research*, 16(4), 454-470.
- Uludağ, G. (2018). Örgütsel bağlılık ile işgören performansı ilişkisini incelemeye yönelik bir alan araştırması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 171-193.
- Ünüvar, T. G. (2006). *An integrative model of job characteristics, job satisfaction, organizational commitment, and organizational citizenship behavior* [Ph. D. Thesis]. The Graduate School.

- Warr, P. ve Nielsen, K. (2018). Wellbeing and work performance. E. Diener, S. Oishi, ve L. Tay içinde, *Handbook of well-being* (s. 1-22). UT: DEF Publishers.
- Wierink, J. (2018). The effects of internal service quality on employee satisfaction and employee loyalty [Master Thesis]. Twente University.
- Wong, S. S., DeSanctis, G. ve Staudenmayer, N. (2007). The relationship between task interdependency and role stress: A revisit of the job demands-control model, *Journal of Management Studies*, 44(2), 284-303.
- Wright, T. A., Cropanzano, R. ve Bonett, D. G. (2007). The moderating role of employee positive well being on the relation between job satisfaction and job performance, *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(2), 93-104.
- Wright, T. A., Cropanzano, R., Bonett, D. G. ve Diamond, W. J. (2009). The role of employee psychological well-being in cardiovascular health: When the twain shall meet. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 30(2), 193-208.
- Xie, D. (2005). Exploring Organizational Learning Culture, Job Satisfaction, Motivation to Learn Organizational Commitment, and Internal Service Quality in a Sport Organization [Ph. D. Thesis]. The Ohio State University.
- Van Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. (2021). 2021 yılı işgücü piyasası araştırmaları (işgücü piyasası araştırması Van ili 2021 yılı sonuç raporu). <https://media.iskur.gov.tr/51505/van.pdf>
- Van Scotter, J., R., Motowidlo, S., J. ve Cross, T., C. (2000). Effects of task performance and contextual performance on systemic rewards, *Journal of Applied Psychology*, 85(4), 526-535.
- Yaakobi, E. ve Weisberg, J. (2020). Organizational citizenship behavior predicts quality, creativity, and efficiency performance: The roles of occupational and collective efficacies. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-18.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, (Özel Sayı), 74-85.
- Yıldız, S. M. (2011). İçsel pazarlama, iş tatmini ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Spor okullarında görev yapan antrenörler üzerine bir inceleme. *Türk Spor ve Egzersiz Dergisi*, 13(2), 216-225.
- Youssef, C. M. ve Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism, and resilience, *Journal of Management*, 33(5), 774-800.
- Zeithaml, V. A., Parasuraman, A. ve Berry, L. L. (1990). *Delivering quality service: Balancing customer perceptions and expectations*. Simonand Schuster.

SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN KAYNAKLARI*

SOURCES OF ECONOMIC GROWTH IN SELECTED OECD COUNTRIES

Dr. Şirin BÜLBÜL¹

Doç. Dr. Ayşe Durgun KAYGISIZ²

ÖZ

Ekonomi biliminin son elli yıldır önemi artan ve tartışılan konularından biri ekonomik büyümedir. Zaman ile üretilen ürün miktarının artmasına ekonomik büyüme denir. Ekonomik gelişmeden ya da büyümeden bahsedebilmemiz için üretimde devamlı bir artış meydana gelmesi gerekir. Yoksa ülkede ekonomik durgunluk veya gerileme söz konusu olacaktır. Bu çalışmada, ekonomik büyümenin kaynakları, 1990-2021 ve 1996-2020 yıllarını kapsayan seçilmiş OECD ülkeleri veri seti kullanılarak panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada, modeldeki tüm verilere sahip olan yirmi sekiz OECD ülkesi örneklem olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda kullanılan değişkenler olarak, kişi başına düşen gelir artış oranı (bağımlı değişken), nüfus, teknolojik gelişim (Ar-Ge harcamaları), eğitim (okullaşma oranı), sağlık (bebek ölüm oranı), enflasyon, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık verilerine panel analizi uygulanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, okullaşma oranı, ticari açıklık, nüfus ve Ar-Ge değişkenleri ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, bebek ölüm oranı ve enflasyon oranı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Ekonomik Büyüme, Ekonomik Büyümenin Kaynakları, Panel Veri Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları:O47, O53, E13, R11.

ABSTRACT

Economic growth is one of the most important and discussed topics of economics in the last fifty years. An increase in quantity of output produced in a given time is called economic growth. In order to mention about economic development or growth, there must be continuous increase in production. Otherwise, there would be economic stagnation or recession in the country. In the study, the sources of economic growth are analyzed with panel data of some selected OECD countries for the years 1990-2021 and 1996-2020. 28 OECD countries, which have all dataset in the model, were specified as sample in the study. In this sense per capita income (dependent variable), population, technological development (R&D expenses), education (schooling rate), health (infant mortality rate), inflation, foreign direct investment and trade openness are used as variables for the panel data analysis. It is concluded that while foreign direct investments, schooling rate, trade openness, population and R&D variables affect economic growth positively; infant mortality rate and inflation rate affect negatively.

Keywords:Economic Growth, Sources of Economic Growth, Panel Data Analysis.

JEL Classification Codes:O47, O53, E13, R11.

* Bu çalışma Ayşe DURGUN KAYGISIZ danışmanlığında Şirin BÜLBÜL tarafından hazırlanan ve 19.06.2023 tarihinde savunulan "Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Kaynakları" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

¹ Bağımsız Araştırmacı, sirinbulbul@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, aysedurgun@sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Economic growth occurs as the quantity of goods and services produced in a country increases over time. Achieving rapid economic growth is a fundamental macroeconomic objective for all countries in order to continuously improve the living standards of their populations. The study aims to provide a comprehensive, detailed, and multidimensional analysis of the sources of economic growth. While studies have been conducted on different income groups, there is a lack of comprehensive research on OECD countries. Therefore, the study aims to contribute academically by identifying the factors that influence the economic growth rate of OECD countries.

Design/methodology/approach:

In the study, panel data analysis, which has many advantages compared to time series and cross-sectional studies, is used. The economic growth performance of 28 selected OECD countries is investigated using panel data techniques in two separate models: the periods 1990-2021 and 1996-2020. The availability of data for the mentioned periods is taken into consideration. The Lagrange Multiplier (LM) test developed by Breusch-Pagan is used for unit root testing before examining the stationarity of the series. Then, the panel stationarity test proposed by Hadri and Kurozumi is applied. Subsequently, slope coefficients are estimated. After conducting pooled regression, Fixed Effects, and Random Effects tests, it is concluded that the Least Squares method can be applied to the model.

Findings:

According to the estimated findings of the first model, all series that constitute the model are statistically significant and estimated in line with economic expectations. According to the prediction results of the series in the first model, foreign direct investment inflows, education, trade openness, and population percentage changes in per capita income have positive impacts on economic growth. On the other hand, infant mortality rates and inflation have negative impacts. Similarly, the coefficient estimates of the second model are statistically and economically significant. Among the series considered in the 1996-2020 period, foreign direct investment inflows, education, trade openness, R&D, and population variables have positive effects on economic growth, while infant mortality rate as a health indicator has negative effect.

Conclusion and Discussion:

The periods of 1990-2021 and 1996-2020 are examined for the selected 28 OECD countries, and the econometric analysis findings are consistent with the theoretical expectations. In other words, a strong relationship is observed between the dependent variable, per capita income, which is an indicator of economic growth, and the independent variables, namely population, enrollment rate, infant mortality rate, R&D, inflation, foreign trade, and foreign direct investment. The R-squared value of the relationship is 0.62 in the first model and 0.67 in the second model, indicating high explanatory power. Additionally, the statistical significance (positive or negative) of the independent variables is crucial. The analysis findings indicate a positive relationship between foreign direct investment and the rate of per capita income increase. Furthermore, it is revealed that as the education level increases, the economic growth rate also increases. The analysis results show that the inclusion of infant mortality rates as a health indicator in the model has negative impact on economic growth. An increase in infant mortality rates in a country negatively affects the economic growth rate. According to the analysis findings, there is a positive relationship between foreign trade and the rate of per capita income increase. Moreover, when examining the inflation data for the 1990-2021 period, a negative relationship between inflation and the rate of per capita income increase is identified. In other words, as inflation rate rises, the economic growth rate decreases. The continuous increase in the general price level reduces total demand and production quantity in the country. Based on the findings, a positive relationship is found between population and the rate of per capita income increase, indicating that population growth in the country group has a positive effect on economic growth. The increase in the workforce due to population growth is expected to have a positive long-term impact on economic growth. In this regard, it is observed that countries with a high population growth rate experience higher economic growth. Finally, when examining the 1996-2020 period, a positive relationship between R&D and economic growth is determined. As R&D expenditures increase, economic growth is positively affected. In conclusion, when looking at the magnitude of the coefficients, it is evident that education is the most influential variable in both models. Therefore, education is considered the most important source of economic growth in OECD countries, and these countries have increased their investment in education, leading to an increase in enrollment rates. Consequently, it is assumed that they have a qualified workforce and high human capital accumulation.

1. GİRİŞ

Ekonomi biliminin en önemli konularından biri ekonomik büyümedir. Ekonomi, bir ülkedeki veya insan topluluğundaki üretim, tüketim ve dağıtım ile ilgili olayları analiz eden bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. H. Gossen ekonomiyi şöyle ifade etmiştir; “Bireye ve topluma en az uğraşla en çok tatmini sağlamayı gösteren yöntemler teorisi” dir (Unay, 1999, s. 14). Bir ülkede zaman içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarının çoğalmasıyla ekonomik büyüme oluşmaktadır. O ülke nüfusunun hayat standartlarını devamlı olarak arttırmanın tek yolu ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bu sebeple bütün ülkelerin temel makroekonomik amaçlarından birisi, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamaktır.

Ekonomik büyüme kavramı, ülkelerin ekonomik kalkınma, gelişme ve refah düzeyi bakımından önemli kalemelerinden biri olduğundan dolayı ülke yöneticilerinin birincil önceliklerindedir. Ekonomik büyüme, bir ülke sınırları içerisinde, belirli bir dönemde üretilen tüm mal ve hizmet miktarındaki yüzdesel artışa denmektedir. Ekonomik büyümeyle ilgili araştırmalar uzun geçmişe dayanmaktadır. Ekonomik büyüme Adam Smith’in 1776 senesinde yayınladığı Ulusların Zenginliği adlı kitabından bugüne yaklaşık 250 yıldır bilimsel olarak tartışılmaktadır. Bugüne kadar büyümenin temel kaynakları araştırılmış ve belirlenmeye çalışılmış, büyümenin sağlanması için ne tür yol izlenmesi gerektiği tartışılmış, hangi politikaların uygulanacağı ile ilgili farklı düşünceler ortaya atılmıştır.

Çeşitli düşüncelere sahip ekonomi okulları iktisadi büyümenin kaynağı olarak; toprak, nüfus, iş gücü, iş gücünün sahip olduğu haklar, sahip olunan doğal kaynaklar, çıktının dengeli bölüşümü, yatırım miktarı, serbest dış ticaret, Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge), yürütülen yenilik faaliyetleri gibi çeşitli noktalara vurgu yapmışlardır. İktisatçılar ülkeler neden farklı ekonomik büyüme oranlarına sahip oldukları üzerine uzun süren tartışmalar ve araştırmalar yapmışlardır.

Ekonomik büyüme ile ilgili ilk modeller 1930’lu yıllarda ortaya konulmuştur, fakat özellikle 1980’li yılların ortalarından itibaren teorik ve ampirik olarak en çok araştırılan konu olmuştur. Toplumun refahı açısından önemli olan ekonomik büyüme de vurgu yapılması gereken nokta, en basit haliyle kişi başına üretim ve hâsıla artışıdır. Ekonomik büyüme için kaynağın oluşması veya büyümenin oluşması bakımından bazı kaynakların bir arada olması gerekmektedir.

Çalışmanın ana teması ekonomik büyümenin kaynakları ile ilgili geniş, detaylı ve farklı açılardan bakan bir çalışma olmasıdır. Bu çalışmayı başka çalışmalardan ayırtıran ve ekonomi literatürüne katkı yapmasını sağlayan unsur, örneklem sayısının ve açıklayıcı değişken sayılarının fazla olması araştırmamızın daha ayrıntılı olmasıdır. Farklı gelir grubu ülkelere yapılmış çalışmalar bulunmaktadır fakat OECD ülkelerine yapılmış detaylı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışma OECD ülkelerinin ekonomik büyüme oranını etkileyen unsurları ortaya koyarak akademik bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, OECD ülkelerinin ekonomik büyümesini etkileyen temel kaynakları belirlemek, politika uygulayıcılara ve ekonomi ile ilgilenenleri bilgilendirmektir. Bu kapsamda nüfus, doğrudan yabancı yatırımlar, enflasyon, ticari açıklık gibi mekanik unsurların yanı sıra eğitim göstergesi olarak okullaşma oranı, sağlık göstergesi olarak bebek ölüm oranı gibi değişkenlerde analizlere dâhil edilmiştir.

Çalışmada büyümenin kaynaklarına ilişkin ekonometrik uygulamalar yapılmıştır. Ekonometrik analiz, data setini eksiksiz elde edilebilen toplam 28 OECD ülkesine ait 1990-2021 ve 1996-2020 dönemleri verileri ile uygulanmıştır. Veri seti Dünya bankasının veri tabanından temin edilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde bir adet bağımlı, yedi adet bağımsız olmak üzere toplam sekiz değişken ve bu değişkenlerden oluşan iki birbirinden farklı ekonometrik modelden faydalanılmıştır. Analize dahil edilen bağımlı değişken ekonomik büyümenin göstergelerinden biri olan kişi başına düşen gelir artış hızı, bağımsız değişkenler nüfus artış oranı, doğrudan yabancı yatırımlar, enflasyon oranı, Ar-Ge harcamaları, bebek ölüm oranı, okullaşma oranı ve ticari açıklıktır. Çalışmanın analiz bölümünde zaman serileri ile birlikte yatay kesit serilerini de gösteren panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel veri, hem ülkelerin dataları hem de dataların oluştuğu seneleri kapsaması anlamında birçok gözlemi kendi bünyesinde barındırmaktadır. Gözlem sayısı miktarı fazla olduğu için oluşturulacak ekonometrik modelin güvenilirliği, serbestlik derecesi ve açıklayıcılık ilişkisi kuvvetlenmektedir. Bu sebeple panel veri güvenilir tahminlerin yapılabilmesine imkân oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk kısmında ekonomik büyümenin tanımı ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısmında daha önce yapılmış benzer çalışmalara değinilmiştir. Son olarak ise ekonometrik analiz yapılarak, elde edilen bulgularla sonuç kısmı yazılmış ve çalışma tamamlanmıştır.

2. EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK BÜYÜMENİN KAYNAKLARI

Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş tüm ülkelerin temel amacı sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirerek ülkenin refah düzeyini arttırmaktır. Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla iktisat tarihi boyunca birçok iktisadi ekol ve iktisatçılar büyüme teorileri ortaya atarak bu hedefe nasıl ulaşılacağını açıklayama çalışmışlardır. Büyümenin sağlanması için ülkelerin özelliklerine göre, işsizliği azaltmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, beşeri ve fiziki sermaye birikimini artırmak ve teknoloji yenilikleri dikkate alarak politikalar oluşturmuşlardır.

En yalın haliyle ekonomik büyüme, mal ve hizmet miktarındaki artıştır. Bu artış miktarı, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) artış oranı ile değerlendirilmektedir. Ekonomik büyüme, bir ülke ekonomisinin üretim hacmindeki ortaya çıkan değişimdir. Belirli bir dönemde bir ülke vatandaşlarının yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerinin sonucunda üretilen malların ve hizmetlerin değerini parasal olarak açıklayan gayri safi milli hasıla (GSMH) ile yalnızca ülke içi sınırlarda üretilen malların ve hizmetlerin parasal değerini gösteren gayri safi yurtiçi hasıla gibi kavramlar ile hesaplanmaktadır (Bayraktutan, 2012).

Ekonomik büyümenin temel özellikleri şunlardır:

- Ekonomik büyüme, rakamla ifade edilebilen bir olgudur ve milli gelir ve gayri safi yurtiçi hasılda rakamsal olarak ortaya çıkan değişikliklerdir (Acar, 2002, s. 36).
- Yatırımdaki ve üretimdeki artışlar uzun dönemde gerçekleşebilmektedir. Ekonomik büyüme trendi istikrarlı değil dalgalıdır (Kaya ve Han, 2007, s. 55).
- İkame yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sıfırdır (Deveci, 2019, s. 36).
- Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ekonomik büyümeyle giderilmesi mümkün değildir. Yalnızca gelir dağılımıyla ilgili politik ve ekonomik kararlarla giderilebilmektedir.
- Ekonomik büyüme, ekonominin bütününe kapsayan makro özelliğe sahip bir olgudur.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sahip oldukları kaynakların çeşitli olması, ülkelerin büyüme oranlarının birbirinden farklı olmasına neden olmaktadır. Bir ülkenin uzun dönemde ekonomik büyümesine katkı sağlayan ve büyüme teorilerinin konusunu belirleyen etkenler; nüfus artışı ve beşeri sermaye, bilim ve teknolojinin gelişimi, eğitim, sağlık, enflasyon, doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretten oluşmaktadır. Bu unsurlar gerek tek başına, gerekse karşılıklı etkileşim sonucunda ekonomik büyümenin sağlanmasına ve sürdürülebilmesine katkıda bulunmaktadır (Gallup vd., 1999).

2.1. Nüfus Artışının Ekonomik Büyüme Etkisi

Adam Smith, büyümenin esas sebebinin emek olduğunu öne sürmüştür ve üretimde verimliliğin artmasının nedenini iş bölümü olarak değerlendirmiştir (Smith, 2008). İnsanların mal ve hizmet üretimde ortaya koydukları bedensel ve zihinsel katkıya emek denmektedir. Emek arzı, nüfus ve işgücü düzeyindeki artışlarla, doğal, yapısal ve kurumsal yollarla arttırılabilmektedir (Bayraktutan, 2012).

Nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki arz ve talep yönlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nüfus artışına talep yönünden bakıldığında, yiyecek mallarına, hizmetlere ve diğer kaynaklara olan talep artmaktadır. Arz yönünden bakıldığında ise artan talebi karşılamak için daha fazla mal ve hizmet üretmek için gerekli olan emek fazlalığını ve faktör girdi genişliğini göstermektedir (Kaynak, 2007).

Nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri mevcuttur. Olumlu etkiler; mal ve hizmet talebinin artması sonucu işçi ücretleri ucuzlamakta ve bu sayede ihracatta rekabet gücü artmaktadır. Nüfus oranının artmasıyla işbölümü ve uzmanlaşma gelişerek daha verimli üretim elde edilmektedir. Bu durum yeni teknoloji ve ürünlerin gelişmesine imkan sağlarken, tarım sektöründeki buluşlar ve gıda mallarındaki bolluk ve çeşitlilik verimliliğin artmasına sebep olmaktadır (Kotler vd., 2000). Olumsuz etkileri ise; ihracatın azalması, kişi başına düşen milli gelirin düşmesi, işsizliğin artması ve belediye hizmetlerinin insanların ihtiyaçlarını

karşılamada güçlük çekmesi, çok çocuk sahibi ailelerde gelir dağılımının yetersiz olması, işsizlik sorunları ve üretken toprakların azalmasına sebep olması olarak ifade edilmektedir (Acaroğlu, 2005).

2.2. Bilim ve Teknolojinin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Teknoloji, milletlerin zenginliğinin veya servetinin oluşturulmasında en önemli faktörlerden biridir. Teknoloji birikimi ve kullanımı, beşeri sermayenin, doğal kaynakların ve hammaddelerin kullanımında, geliştirilmesinde ve üretkenliğinin artırılmasında kullanılan ve fiziki sermaye kapsamında değerlendirilen bir ekonomik büyüme unsurudur (Maddison, 1991). Ekonomik büyüme artışı iki nedene bağlıdır; emek, sermaye, toprak ve girişimci yani üretim faktörleri miktarının artmasına ya da teknolojiye bağlı gelişmelere bağlıdır (Karluk, 2007). 21. asır tam anlamıyla teknolojiye gelişim ve değişim çağı olmuştur. Söz konusu teknolojinin değişmesi tüm ülkelerde beklenen bir sonuç olarak homejenliğe neden olmuştur ve böylece devam edecektir (Fukuyama, 1999). Bu yenilik süreci ekonomi üzerinde uzun vadede ekonomik büyüme ve verimlilik artışı anlamında farkını ortaya koymuştur (Freeman ve Soete, 2003). İktisat biliminde bu süreç “yenilik iktisat süreci” denmektedir. Bir ülke ekonomisinde teknolojik gelişme olmaz ise, sermaye birikimi olamaz, marjinal verimlilik azalır ve bunların sonucunda fert başına gelir azalma yönelimine girerek ekonomik büyüme oranını azaltmaktadır (Freeman ve Soete, 2003).

Bu nedenle, 18.yüzyılda teorilerin ve modellerin ortaya atılması ile birlikte tarafsız bir bilim olarak görülen ekonomi bilimi, teknoloji ve teknolojik değişikliklerin ekonomik yapı ve hareketleri üzerinde önemli katkısının olduğu bütün ekonomi teorilerinde belirtilmektedir. Tüm iktisadi modellerde teknoloji önemli araç olarak onaylanmasına rağmen ana bir parametre olarak onaylanmamaktadır (Doğan ve Öcal, 2007).

Klasik iktisatçılardan Smith teknoloji kavramını şöyle açıklamıştır, “işbölümü sonrası, mevcut işçi sayısı ile iş miktarındaki ortaya koydukları artış üç sebepten kaynaklanmaktadır” (Smith, 2008);

- Bir işçinin yeteneğinin artması,
- Bir işçinin bir işten başka işe geçerken kaybedilen vaktin tasarrufu ve işin kolaylaşmış kısılması,
- Bir işçiye birçok işçinin yaptığını yapabileceği potansiyelini sağlayan birçok sayıda makinenin icat edilmiş olmasıdır.

Romer ve Lucas’ın önderliğindeki içsel büyüme modelleri çerçevesinde, teknolojinin ekonomik büyüme olan tesirini vurgulamışlardır. Bir ülkede ekonomik olarak dışa açık politikaların uygulanması sonucunda, bir başka ülkeden gelen bilgi aktarımı, teknoloji transferi ve teknolojiyi imitasyon edip başka ülkeye transfer edilmesi, nitelikli ve yetişmiş beyin göçü transferi sebebiyle üretim artışı ve verimlilik artışı meydana gelebilmektedir. Uzun dönemde bu süreç pozitif dışsallıklar ile dışa açık ekonomi politikalarının devamlı olarak sürdürülmesi durumunda ekonomik büyüme kaçınılmaz olacaktır (Romer, 1986; Lucas, 1988).

2.3. Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Tarım toplumunda belirli bir kesimin ulaşabildiği eğitim, sanayi toplumunda bu görevi devletin üstlenmesi ile yaygınlaşarak her kitleye ulaşmaya başlamıştır. Fakat eğitime hala rahatça ulaşılmamaktadır ve belli bir zaman aralığında mümkündür. Eğitimin esas maksadı cehaletin üstesinden gelmek ve topluma teknik eğitim vermektir (Erkan, 1998). Eğitim konusunda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi eğitilmiş ve nitelikli beşeri sermayedir. Yetişmiş ve vasıflı insan gücünün artmasındaki en temel etken eğitim sürecidir. Bu anlamda eğitim, bir devletin kalkınma anahtarıdır. Dolayısıyla günümüzde bireye yapılan eğitim harcamalarının ve yatırımlarının rolü büyüktür. Eğitimin ekonomideki görevini anlatan ilk ve en önemli teorik düşünce olarak onaylanan, beşeri sermaye teorisidir.

Beşeri sermaye kavramı ile ilgili ilk teori 1968 yılında Theodore W.Schultz tarafından geliştirilmiştir. Schultz’ın geliştirdiği bu teoriye göre beşeri sermaye, yatırımların, eğitimin ve bireylerin sahip olduğu yararlı yeteneklerin toplamıdır (Schultz, 1968). Ekonomik büyümenin esas kaynağı olarak görülen beşeri sermaye kavramı, toplumun ya da bireyin elinde bulundurduğu bilgi, eğitim ve okullaşma oranı, beceri ve yetenekler, sağlık durumu, toplumun genel kültür düzeyi ve toplumsal ilişkilerdeki yeri gibi kavramların tümünü içermektedir. Dünyada eğitim yatırımları varlıklı ülkelere kadar önemsenen ve ekonomi büyüme ile olan ilişkileri ampirik olarak araştırılan vahim konulardan biridir. Çünkü bir ülke de eğitime yapılan yatırımlar, o ülke ekonomisinin büyümesi için yapılan yatırımlara denk olarak kabul edilmektedir (Han ve Kaya, 2006).

Ekonomik büyümenin temelini beşeri sermaye oluşturmaktadır. Ülke ekonomilerinin gelişmesinde fiziki sermaye olarak tanımlanan araç, makine ve diğer üretim donanımları gibi beşeri sermaye de önemli rol oynamaktadır (Stoombergen vd., 2002). Fiziki sermaye ve beşeri sermaye kaynağı birbirinin ikamesi değil tamamlayıcıdır. İyi eğitim almış ve becerili, sağlıklı ve dengeli beslenme imkânına sahip olan kültürlü bireyler, üretim sürecine katılarak emek verimliliğinin artışına katkıda bulunmaktadır (Han ve Kaya, 2006).

Beşeri sermaye bir ülke ekonomisi için önemlidir çünkü bir toplumda yaşayan bütün bireylerin bilgi, yetenek ve deneyimleri üretim süresine yansımaktadır. Bu nedenle iktisat literatüründe beşeri sermaye, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyinin göstergesi olan büyüme ve kalkınma kavramları ile birlikte incelenmektedir (Meçik, 2010). Ülke ekonomilerinin esas sorunu servetin yaratılması değil, serveti yaratacak olan beyin gücünün yaratılmasıdır (Kaynak, 2007).

Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki öneminin anlaşılmasıyla birlikte ülkeler bireylere yatırım yaparak üretimi arttırmayı ve sürdürülebilir büyümeyi hedeflemişlerdir. Beşeri sermaye üretim faktörlerinin bir araya gelmesinde ve onların uyum içinde çalışmasında önemli rol oynamaktadır (Soubbotina, 2004).

Ekonomik büyümeye büyük katkıyı sağlayan beşeri sermayenin, günümüzde teknolojinin gelişmesiyle önemi daha da artmaktadır. Beşeri sermayenin gelişmesini dikkate almayan ülkelerin dünya ekonomisinde söz sahibi olma ihtimali bulunmamaktadır. Gelişmiş ülkeler beşeri sermayeye ve beyin gücüne önem vermektedirler ve milli gelirin bir kısmını düzenli olarak Ar-Ge çalışmalarına ayırmaktadırlar (Kaynak, 2007).

2.4. Sağlık Ekonomik Büyüme Etkisi

Bir toplumun sağlık seviyesini tanımlayan başlıca göstergeler; bebek ve çocuk ölüm oranları, ortalama yaşam, hastalıkların türü ve miktarı ve sağlık sistemi ile ilgili göstergelerdir. Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik ile toplumun sağlık düzeyi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır (Taban ve Kar, 2004). Sağlıklı bir topluma sahip olan bir ülkenin kaliteli beşeri sermayesi de olacaktır ve bu olay verimliliği artırarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir (Karagül, 2002). Sağlık ile verimlilik arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Toplumun sağlık düzeyinin iyi olması büyüyen bir ekonomi anlamına gelmektedir. Ayrıca yaşam beklentisinin artması kişileri emeklilik dönemi için daha fazla tasarruf etmeye teşvik edebilmektedir ve böylece daha çok sermaye stoku oluşabilmektedir (Uzay, 2005).

Sağlık politikaları gelir dağılımını yakından ilgilendiren bir değişkendir. Büyümeyi önemli derecede etkileyen insan sağlığı ve gelir dağılımının kendi aralarında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Düşük gelir beslenmeyi kötü şekilde etkilerken, yoksulluk ise sağlıklı olma potansiyelini azaltmaktadır. Diğer taraftan, yapılan ampirik çalışmalar ekonomik büyüme ile sağlık değişkeni arasında olumlu bir korelasyon olduğunu öngörmektedirler (TEK, 2003). İnsanoğlunun doğduğundan beri hayatta kalma beklentisi, insanların hayatı boyunca biriktirdikleri birikimlerden elde edecekleri getirinin özel tasarruf ve yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyeceği için ekonomik büyümeye yansımaları da olumlu yönde olacaktır (Glomm ve Ravikumar, 1997).

Konu ile alakalı tüm ampirik çalışmalarda, sağlık harcamalarının etkin olması ekonomik büyümeyi verimlilik artışı nedeniyle etkilediği tespit edilmiştir (Lopez-Casasnovas vd., 2005). Şöyle ki, sağlık giderlerinin yeterli olmadığı ve sağlık hizmetlerinin iyi olmadığı bir ülkede bu durum olumsuz bir büyüme tablosuna neden olmakla birlikte kötü bir sağlık hizmetlerinin ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Bu durumun sürekli tekrarlanması ülkeler arasında ki farklılıkları açıklamakta önemli olduğu iddia edilmektedir (Özlale, 2007).

2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) Ekonomik Büyüme Etkisi

Kar amacı güdülen yapılan yatırımlara doğrudan yabancı yatırımlar denmektedir. Yatırımların bu amaçla yapılması ülke ekonomilerinde bazı etkiler yaratmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkenin ekonomisine mikro ve makro düzeyde hem olumlu hem de olumsuz etkiler bırakmaktadır. Yatırım yapılan ülke yani ev sahibi ülkede gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların o ülke ekonomisine kazandırdığı katkı, alternatif maliyetten büyükse olumlu etkilerden söz edilebilmektedir. Diğer durumda ise olumsuz etkilerden bahsedilebilmektedir (Yılmaz, 2008).

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahipliği yapan ülke ekonomisi için verimlilik ve hizmetlerin kapsamı anlamında birden fazla artı etkisinin olmasıyla birlikte, söz konusu etkiler rekabetin yoğun olduğu sektörlerde daha belirgin olduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomilerine sağladığı olumlu etkiler aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Alp, 2000):

- Doğrudan yabancı yatırımlar gittikleri ülkelerdeki firmalara, teknolojik gelişmeleri, bilgi kazanımları, tecrübeye sahip bir yönetici ekibini, farklı üretim ve pazarlama tekniklerini transfer edebilmektedirler. Bu durum yerel firmalar arasında rekabeti arttıracaktır.
- Doğrudan yabancı yatırımlar gittikleri yere uluslararası pazarlara girme olanağı oluşturmakta ve o ülke uluslararası sistemin bir bölümü olarak sayılmaktadır. Ev sahibi ülkenin ticaret ve pazarlama olanaklarını büyütmeyle birlikte sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkiler anlamında da olumlu etkilemektedir.
- Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkeye girdiklerinde o ülkede iş gücü imkanı oluşacaktır. Bunun yanı sıra vasıflı işçilerin farklı teknolojik imkânlarla kendilerini geliştirmelerine, bilgi ve tecrübelerini arttırmalarına fırsat oluşacaktır.
- Uluslararası pazarlara hüküm eden yabancı firmalar tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkeye yabancı pazarlar ile ilgili kendi tecrübelerini ve satış pazarlama tekniklerini öğreteceklerdir. Bu olanaklar sayesinde ev sahibi ülkeye ihracatını artırma fırsatı doğacaktır (Seyidoğlu, 2007, s.729).
- Doğrudan yabancı yatırımlar geldikleri ülkeye farklı ürün çeşitleri getirecekleri için, yerli tüketiciler kısıtlı pazar ve mallarla sınırlı kalmayacaktır. Bunlara ek olarak ülkedeki kazançları için vergi ödedikleri vergi nedeniyle ev sahibi ülkenin vergi gelirinin üzerindeki etki de olumlu olacaktır (Demircan, 2003, s. 7).

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümelerine birçok olumlu etkisinin yanı sıra olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu olumsuz etkiler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Seyidoğlu, 2007):

- Doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülke ekonomisinde çift başlı bir ekonomik yapı oluşturabilmektedir. Çünkü yabancı firmalar üretim sürecinde ev sahibi ülkede gelişmiş teknoloji ve teçhizat kullanırken yerli firmalar daha geleneksel yöntemleri kullanmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum ekonomik birliğin bozulmasına yol açabilmektedir.
- Doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye girerken ithalat sınırlandırması, gümrük tarifeleri gibi dış ticaret önlemlerini de olumsuz etkilemektedir. Dış ticaret önlemlerin temel amacı ithalatı sınırlandırarak dışa bağımlılığı azaltmak ve yerli üreticiyi desteklemektir. DYY'ler bu koruyucu önlemleri ortadan kaldırarak hammadde ve yarı işlenmiş mamulleri ithal edebilmektedirler. Böylece dışa bağımlılık artmaktadır.
- DYY'ler Ar-Ge araştırmalarını yatırım yapılan ülkede değil kendi merkezlerinde gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple ev sahibi ülke, Ar-Ge araştırmalarına katılamayacağı için yeni teknolojik gelişmelerden uzak kalacaktır. Teknolojinin sürekli ithal edilmesi, teknolojiye dışa bağımlılığı arttırmaktadır. Bu durum ev sahibi ülkede teknolojinin sınırlı olmasından dolayı ülke sanayisinin büyümesini ve yerel teknolojinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.
- Çok uluslu şirketler başka ülkelere şube açtıklarında, kendileri ile rekabet edilmesinin önüne geçmek amacıyla diğer piyasalara veya ülkelere ihracat sınırlaması getirebilmektedirler.
- DYY'ler genellikle ihracata odaklanmayıp hammaddeleri yerli kaynaklardan temin etmek yerine ev sahibi ülkenin dışından almaktadırlar. Dolayısıyla ulusal piyasalardan elde ettikleri kazançlarını yatırımlarını gerçekleştirdikleri ülke ekonomisine katkı sağlamayıp, kendi ülkelerine aktararak ev sahibi ülkenin ödemeler dengesini negatif etkilemektedir.
- Yabancı yatırımcılar yatırım kararı verirken, ev sahibi ülkenin her bölgesine değil en gelişmiş bölgesine yatırım yapmaktadırlar. Bu durum o ülkenin bölgeler arası gelişmişlik farkına ve gelir dağılımı bozukluğuna sebep olmaktadır (Gündoğan, 2002, s. 25).
- DYY'ler geldikleri ülkedeki ulusal firmaları rekabet etmeye zorlamaktadır. Rekabet yerel firmaların gelişmesine olumlu etken olarak görülmesine rağmen önlem alınmazsa rekabete yenik düşebilmektedirler. Rekabete yenik düşen ulusal firmaların kar hadlerinin azalmasıyla birer birer piyasadan çekilmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla yabancı firmaların ülke ekonomisindeki etkinliği artmaktadır ve bu durum ev sahibi ülke için tehdit oluşturmaktadır.

2.6. Enflasyonun Ekonomik Büyümeye Etkisi

Ekonomi literatüründe önemli araştırma konularından biri, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. Bu konuyla ilgili iktisatçılar arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Enflasyonun tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Enflasyon, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen tartışmalar ile literatürde daha sık araştırılan konu olmuştur. Bu döneme kadar enflasyon iktisatçılar tarafından bir sorun olarak algılanmamıştır

çünkü fiyatlar genel seviyesinde hissedilir bir değişim yaşanmamıştır. İktisatçılar araştırmalarında bu konuya ağırlık vermelerinin nedeni, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yüksek enflasyon oranlarıdır.

Sözü edilen o dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Keynesci politikalar uygulanmıştır. Uygulanan politikalar sonucunda enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği görüşü hakim olmasıyla enflasyon bir sorun olarak görülmemiştir. Keynesyenlerin geliştirdiği Phillips Eğrisi ile açıklanan enflasyon ile hasıla arasındaki ilişki, 1970'ler de meydana gelen stagflasyon sürecine kadar önemli bir makroekonomi politika aracı görevini görmüştür (Abel ve Bernanke, 2005).

Tobin ve Sidrauski 1960'larda, uzun dönemde dahi enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin olumlu olduğunu öne sürmüşlerdir (Bruna ve Easterly, 1996). Bu ilişkinin temel dört nedeni aşağıdaki gibidir (Berber ve Artan, 2004):

- Enflasyon oranının artması servetin azalmasına sebep olmaktadır. Böylelikle kişiler tasarruflarını arttırmak isteyeceklerdir. Tasarrufların artması faiz oranlarının azalmasına, yatırımların artmasına ve ekonomiyi canlandırarak büyümenin hızlanmasına neden olmaktadır.
- Enflasyon, yatırım portföyünü finansal sektörden reel sektöre kaydırmaktadır. Bunun sonucu sermaye yoğunluğunu bollaştırarak ekonomik büyümeyi arttıracaktır.
- Enflasyon sonucunda bireylerin paraya olan talepleri artacaktır, bu da enflasyon vergisini arttıracaktır. Vergi oranlarının artması, kamu harcamalarını ya da devletin yapacağı yatırım oranlarını artırarak ekonomik büyümeyi arttıracaktır.
- Nominal ücretlerin enflasyon oranından daha az artması, sözleşme dönemlerinin yavaş güncellenmesi gibi sebeplerden dolayı, tasarruf yapma ihtimali zayıf olan bireylerin reel gelirinde bir azalma olurken, tasarruf yapan bireylerin reel geliri artarak büyüme oranı artacaktır.

1970'lerde meydana gelen petrol krizleri ve stagflasyonun baş göstermesi sonucunda işsizlik-enflasyon değiş-tokuşu bir politika aracı olarak işlevselliğini yitirmiştir (Romer, 2006). Özellikle 1972'den 1982 senesine kadar birçok ülkede enflasyon oranı yükselmiştir, bununla beraber işsizlik oranı da oldukça artmıştır. Bu durum Phillips Eğrisinin dışa kaymasına neden olurken, daha kötü bir değiş-tokuş ilişkisine yol açacağını da vurgulamıştır (Peterson, 1988; Wachtel, 1989). Bundan dolayı 1970'lerden sonra Phillips Eğrisi'nin yüksek enflasyonun büyüme oranını etkileyeceği savını çürütmüştür. Berber ve Artan çalışmasında, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu aşağıdaki altı madde ile açıklamışlardır (Berber ve Artan, 2004):

- Enflasyon gelecekteki olumsuz beklentilere yol açmaktadır.
- Enflasyon belirsizliğe yol açarak piyasadaki uyarıların ekonomi ajanlar tarafından tam olarak anlaşılmasına sebep olmaktadır.
- Enflasyon kaynak dağılımını olumsuz etkilemektedir.
- Enflasyon sonucunda paranın değeri artmaktadır ve net ihracat azalarak ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir.
- Enflasyon varlık değerini düşürmektedir. Dolayısıyla bireyler tasarruflarının büyük kısmını gayrimenkul veya altın olarak tutmak isteyeceklerdir.
- Enflasyondaki artış, nominal vergi sistemini etkileyerek sermaye maliyetini arttırmaktadır.

2.7. Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi

Dünyada 1980'lerde ortaya çıkan serbest ticaret anlayışı ile ticarete sınırların kaldırılması için uğraşıldığı globalleşme politikaları, aynı dönemde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yürürlüğe giren liberalizasyon politikaların uygulanmasıyla oluşturulmuştur. Aynı yıllarda yapılan çalışmaların çoğunda, dış ticarete gerçekleştirilecek serbestleşme politikalarının, özellikle ihracattaki artış ve söz konusu artışın oluşturduğu pozitif dışsallıkların ekonomik büyümeyi arttıracaklarını ön görmüşlerdir (Karlık, 2013; Berber ve Bocutoğlu, 2010). Dış ticaret teorilerinde, dışsallık ile sermaye birikiminin arasındaki ilişki yakın ve olumludur. Dışsallık ölçek ekonomilerin oluşmasını sağlarken piyasanın genişlemesine sebep olmaktadır. Dışsallığın yarattığı döviz sayesinde yatırım mali alınmaktadır ve dışalım yapılmaktadır. Dışsallık ile yatırım verimliliği artmaktadır (Bulutay, 2005).

1990'lı yıllarda ticari, ekonomik ve siyasi konularda serbestleşme politikalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini belirten çalışmalar literatürde görülmektedir. Dış ticaretin, özellikle kalkınma ve gelişme sürecinde bulunan bir ülke için iki önemli görevi mevcuttur. Bunlardan birincisi dış ödeme gücünü sağlamak, ikinci ise ülke ekonomisinde kaynak dağılımının olumlu yönde gerçekleştirilmesidir (Serin, 2001).

Dış ticaret ile ilgili literatür incelemesi yapıldığında, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalar, A. Smith ve D. Ricardo döneminde başlamıştır. Klasik okulun baş temsilcisi olarak kabul edilen modern iktisat biliminin kurucusu Adam Smith, dış ticaretin ülke refah düzeyini iki anlamda arttırdığı görüşüne sahiptir; ithalat üzerine koyulan kotalar ve ihracat için yapılan teşviklerdir. Smith'e göre bir ekonomin temel amacı ülkedeki altın ve gümüş birikimini arttırarak ülkenin refah düzeyini yükseltmek olmalıdır (Smith, 2008). İçsel büyüme modeline yaptıkları teorik ve ekonometrik çalışmalarla katkı sağlayan Rome (1986), Lucas (1988), Rebelo (1991) ve Barro'nun (1991) büyüme teorilerinden oluşan araştırmalarında dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında korelasyonu yüksek olan ilişki tespit etmişlerdir. Dünya ekonomisi her geçen gün gelişmekte ve ticaretteki gelişme, GSMH artışından daha hızlı ilerlemektedir. GSMH'deki artış ile dış ticaretteki gelişme arasında bir pozitif ilişki olduğunu yapılan araştırmalar ortaya koymuştur. Dış ticaretin serbestleşmesi ekonomik büyüme üzerinde ciddi bir etki yarattığına dair bulgularla ispatlanmıştır (Karluk, 2013).

Dış ticaretin en önemli katkılarından biri, ülkelerin kullandıkları ürün çeşitlerinin çoğalmasındadır. Bunun ile ilgili ülkelerin dış ticaretten elde ettikleri esas katkının mal ve hizmet çeşitliliğini sağlayarak, rekabeti ve fiyat dengesini oluşturmaktadır (Bulutay, 2005). Bu konu ile ilgili Brode ve Weinstein, 20 ihracatçı ülkenin 1972-1997 dönemlerini kapsayan ampirik çalışmasında, dış ticaret yoluyla artan ürün çeşidinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah seviyesi, mutluluk ve haz alma seviyelerini arttırmışlardır. Çalışma sonucunda dış ticaret büyüdükçe refah düzeyinin arttığını ortaya koymuşlardır (Broda ve Weinstein, 2004).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik büyüme iktisat literatüründe oldukça fazla çalışılan konular arasında yer almaktadır. Ekonomik büyümeyi etkilediği düşünülen birden fazla faktör bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ile bu faktörlerin arasındaki ilişki ile ilgili yapılan araştırmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğunu Denison (1960) ve Boltvinik (1990) Meksika üzerinde yaptıkları çalışmaları ile Judson (1998), Hsiung (1992), Romer, Mankiw ve Weil (1992) Çin üzerinde yaptıkları çalışmalar ile ortaya koymuşlardır. Buna karşılık iki değişken arasında olumsuz etki olduğunu Rostow (1990), Brander ve Dowrick (1994), Barlow (1994), Barro (2001) araştırmalarında karşılaşılmıştır. İki değişken arasındaki ilk kayda değer çalışma Denison (1962) tarafından ortaya konulmuştur. Denison yaptığı ampirik çalışmasında ABD'nin 1929-1960 dönemlerini inceleyerek bir nedensellik araştırması yapmıştır. Çalışmasında ekonomik büyüme için nüfus artış hızının önemini ve büyüklüğünü, beşeri sermayedeki ilerlemelerden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. 1970'lerden sonra özellikle 1980-1990 dönemlerinde nüfus ile ekonomik büyüme arasında olumsuz bir ilişkiyi tespit eden ampirik çalışmalar vardır. Bu çalışmalardan biri nüfus artış hızının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koyan Rostow (1990), 76 ülkeyi içeren çalışmasında kişi başına düşen gelir ile doğum oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir ve aralarında negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Barro (1991), 98 ülkeyi baz alarak 1960-1985 dönemlerini içeren yatay kesit veri metodunu uyguladığı araştırmasında, nüfustaki doğurganlık oranını, bebek ve hayat süresini incelemiştir. İnceleme sonunda sağlık ile büyüme arasında olumsuz bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında olumsuz etki olduğunu tespit eden bir diğer çalışma ise Barro'nun (2001) 84 ülkenin 1965-1995 periyotlarını kapsayan panel-data regresyon analizidir. Barro çalışmasında iki değişken arasındaki olumsuz etkiye sebep olan değişkenlerin, kuraklık, savaşlar, ekonomik durgunluk, azalan dış ticari ilişkiler, sağlık nedenleri ekonomik ve siyasi krizler olduğunu söylemiştir. Becker (1994) çalışmasında, kent nüfusu, beşeri sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi irdeleyerek fert başına düşen hasıla üzerindeki nüfus yoğunluğunun etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Elde ettiği verilere göre nüfusun fazla olmasının kentsel sektörlerde olumlu, tarım sektöründe ise olumsuz etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Friedman'ın (1977) yaptığı çalışmasında, enflasyonun belirsizliğinin artmasıyla fiyat mekanizmasının etkinliğinin bozulacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum kaynak tahsisini bozarak üretimin bozulmasına ve dolayısıyla da büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini tespit etmiştir. Barro (1997) yaptığı ampirik analizde, enflasyon oranında bir birimlik artış, GSYH'nin 0.03 oranında azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Yüksek enflasyon oranına (%20'nin

üstü) sahip olan ülkeler negatif etkiyi daha fazla hissedeceklerini öne sürmüştür. Aydın, Esen ve Bayrak (2016), Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan verileri ile enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Panel veri analizi ile yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulgulara göre, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki vardır. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olabilmesi için %7,97 oranında bir eşik değer olması gerektiğini saptamışlardır. Bu anlamda, saptanan değer üzerindeki enflasyon oranının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde, söz konusu değer altındaki enflasyon oranının ise ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. Mallik ve Chowdhury (2001) enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkiyi Pakistan, Sri Lanka, Hindistan ve Bangladeş ülkeleri üzerinde araştırmıştır. Elde ettiği sonuca göre enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir.

Papenek (1973), bu konu ile ilgili ilk ve önemli ampirik çalışma yapan kişidir. Ampirik çalışmasında, 1950-1970 dönemlerini 10 yıllık periyotlarda OLS ve LDC metotlarını kullanarak incelemiş, gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 85 ülkeyi incelemesine dahil etmiştir. Ekonomik büyümeye yurtiçi tasarrufların, doğrudan yabancı yatırımın, dış yardımların ve diğer sermaye girişlerinin katkısı olduğunu çalışma sonucunda ortaya koymuştur. Bunların anlamlı ve pozitif etki yarattığını tespit etmiştir. Bir başka çalışma Borensztein, Gregorio ve Lee (1998) tarafından yapılmıştır. Çalışmada DYY akışları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin önemi ev sahibinin sahip olduğu beşeri sermaye düzeyi olduğunu tespit etmişlerdir. İyi bir beşeri sermaye düzeyine sahip olan ev sahibi ülkeler diğer ülkelere göre yayılma etkisi olarak DYY neticesinde oluşan teknoloji transferinden daha fazla yararlandığını ortaya koymuşlardır. UNCTAD (1999), Bloomström, Globberman ve Kokko (2000) ve Luiz ve De Mello (1997), DDY'nin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini savunan çalışmalar yapmışlardır fakat etkinin olumlu olması ev sahibi ülkenin sahip olduğu faktörlere bağlıdır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yatırım yapılan ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğunu, bu düzey ne kadar yüksek olumlu etkinin gücü de o kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Jones (1999), diğer unsurlar sabitken nüfus hacmindeki artışın Ar-Ge ve bilim adamlarının yani araştırmacıların sayısının artmasıyla yeni fikirlerin ve teknolojilerin meydana gelmesine sebep olacağını ve bunun sonucunda kişi başına gelirin artacağını belirtmiştir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde hem Ar-Ge'ye ayrılan bütçe hem de araştırmacıların sayısı oldukça azdır. Bu sebeple az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere göre büyüme oranlarının düşük olmasının temel nedenlerinden biri teknolojiyi kullanabilecek vasıflı nüfusun olmamasıdır. Dolayısıyla bu durum iki ülke grubu arasında büyüme eşitsizliğinin kapanacağını savunan yakınsama hipotezinin hükümünün tartışılır hale gelmesine sebep olmaktadır. Yamak ve Koçak'ın (2007) yaptıkları çalışmada, 1993-2005 senelerini esas alan 12 yıllık zaman aralığında, veri seti olarak G-8 ülkelerinden 27 gelişmiş ve 23 gelişmekte olan ülkelerin verilerini inceledikleri çalışmalarında bilgi teknolojisi yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde ne tür etkiler yarattığını araştırmışlardır. Ele aldıkları veri setini, standart EKK, sabit ve tesadüfî etkiler metotları altında üç değişik metotla irdelemişlerdir. Ulaştıkları sonuçta, bilgi teknolojisi yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisinin, yalnızca koşulların geçerli olduğu endüstrileşmiş ülkelerde olumlu olduğu görülmektedir. Fakat gelişmekte olan ülke ekonomilerinde sosyal, kültürel ve kurumsal yetersizliklerden dolayı söz konusu iki değişken arasında olumlu ve anlamlı ilişki olmadığı görülmüştür. Bayraktutan ve Kethudaoglu (2019), tarafından yapılan çalışmanın amacı Ar-Ge'ye dayanan büyüme modellerinin hipotezlerini harcama kaynağı ayrımında analiz etmektir. Bu çalışma 29 OECD ülkesinin 1996-2015 dönemlerinin verileriyle özel kesimin, kamu kesiminin ve yükseköğrenim kesiminin Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri metodu ile ortaya koymayı amaçlamıştır. Bulgular Ar-Ge'ye yapılan harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir. Çınar ve Has (2022) tarafından yapılan çalışmada, 2000-2019 yılları verilerini baz alarak Türkiye ve seçilmiş Asya ülkelerinin (Güney Kore, Japonya, Çin, Rusya) Ar-Ge yoğunluğu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmalarında panel granger nedensellik testi kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuca göre, analize dahil ettikleri ülkelerde Ar-Ge yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ar-Ge yoğunluğu arttıkça ekonomik büyüme artmaktadır, ekonomik büyüme oranı arttıkça da Ar-Ge yoğunluğu artmaktadır.

Bils ve Klenow (2000), 1960-1990 senelerini baz alarak 93 ülkenin verilerini panel veri analizini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada okullaşma oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakmışlar ve eğitimin ekonomik büyümeyi pozitif şekilde etkilediğini saptamışlardır.

Çetin ve Ecevit'in (2010) yaptıkları çalışmada, 15 OECD ülkesinin sağlık ve ekonomik büyüme oranına ait 1990-2006 dönemlerinin verilerini analiz etmişlerdir. Yaptığı incelemelere diğer açıklayıcı değişkenler ile birlikte kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payını çalışmaya dahil etmişlerdir. Araştırmalarında değişkenler arasındaki ilişkiyi havuzlanmış regresyon modeli çerçevesinde panel OLS metodu ile tahmin etmişlerdir. Ulaştıkları ampirik sonuçlara göre, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin istatistiki olarak anlamsız olduğunu ortaya koymuşlardır. OECD ülkeleri üzerine yapılan bir diğer çalışma Baltagi ve Moscone (2010), 1971-2004 senelerini baz alarak uzun dönemdeki gelir ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi CIPS panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Sağlık giderlerinin gelir esnekliğinin (elastikiyeti) düşük olması sebebiyle lüks mal olarak kabul görülmeyeceğini söylemişlerdir. Araştırmalarında uzun dönemde sağlık giderlerindeki değişikliğinin genç nüfus oranının üzerinde nasıl bir etki olduğunu da incelemişlerdir. Çeştepe vd, (2020), Türkiye'de sağlığın ekonomik büyümeye etkisi üzerine bir analiz yapmışlardır. Türkiye'nin bütün illerini kapsayan bu çalışmada 2007-2017 dönemindeki GSYH, bebek ölüm hızı, hastane yatak sayısı, kamu yatırımları, ithalat, ihracat, lise mezunu ve lisans mezunu birey sayısı değişkenlerinin dahil olduğu model panel veri analizi kullanarak tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuca göre, bebek ölüm hızının %1 azalması GSYH'yi %0,03 oranında arttırmaktadır, hastane yatak sayısının %1 artması GSYH %0,16 oranında arttırmaktadır. Araştırmada analize dahil edilen eğitim değişkenleri sağlık değişkenlerine kıyasla ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle bebek ölüm oranının azalması ve nüfus artışıyla beraber hasıla olumlu yönde etkileyecektir. Hastane yatak sayısındaki artış ise hastaların daha hızlı şekilde tedavi olmalarını sağlayarak üretim sürecine dönmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla politika uygulamacılarının birey ve toplum sağlığını iyileştirecek politikalar izlemeleri önerilmektedir. Çalışmaya dahil edilen diğer değişkenler (kamu yatırımları, ihracat ve ithalat) ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Opeyemi ve Francois (2019) Güney Afrika ülkelerinin 1984-2015 yıllık verilerini inceleyen bir ampirik çalışma yapmışlardır. Granger Nedensellik testi ile ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonucunda ticari açıklığın uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini ve bu ilişkinin anlamlı olduğunu tespit etmişlerdir. Cheung ve Ljungquist (2021) çalışmasında OECD ülkelerinin 2000-2018 dönemlerini baz alarak Panel veri analizi yardımıyla ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuçlar doğrultusunda ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini belirtmiştir.

4. UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu çalışmada makroekonominin en önemli konularından biri olan ekonomik büyümenin kaynakları seçilmiş OECD ülkeleri için araştırılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı ise birden fazla bağımsız değişkeni analize dahil ederek değişkenlerin hangisinin ekonomik büyümeyi olumlu hangisinin olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Çalışmanın uygulama aşamasında düzenli veri setini elde edilebilen ülkeleri ve değişkenleri analizlere ekleyerek içeriği zengin bir çalışma yapılması amaçlanmıştır. Böylelikle farklı değişkenlerin OECD ülkelerinin ekonomik büyümesine nasıl katkı sağlayacağı konusunda tahminlerde bulunmamıza imkan sağlanacaktır. Özetle, bu çalışmada incelediğimiz OECD ülkeleri için ekonomik büyümenin en önemli dinamiklerinin bulunması hedeflenmektedir. Çalışmada ulaşılan bulguların iktisat literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın varsayımlarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

- Nüfus oranındaki artış, ülkelerin ekonomik büyümelerini olumlu yönde etkileyecektir. Nüfusun artmasıyla beraber yeni düşünceler oluşacağı için teknolojik gelişme imkanı ortaya çıkabilir ya da emek yoğun ürünlerin üretimine önem verilerek ekonomi belli bir düzeye kadar büyütülebilir. Malthus'a göre nüfus artışı büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Çünkü tarımsal yapı ile nüfus artışı arasında uzun dönemde olumsuz bir ilişki olduğunu söylemiştir. Malthus'un görüşünü destekler çalışmalar bulunmaktadır. Doğurganlık hızı (nüfus artış hızı) artmasıyla, ülkelerin ekonomik büyüme oranı azalacaktır. Çünkü bu durum, fert başına düşen sabit sermaye stokunu ve işgücünün marjinal verimliliğini olumsuz yönde etkileyecektir.
- Bir ülkedeki teknolojik gelişme ülkenin ekonomik büyüme oranını olumlu yönde etkileyecektir. Lucas ve Romer'in vurguladığı gibi bir ülke ekonomisi dışa açık politikalar uygulaması neticesinde ekonomik büyüme kaçınılmazdır. Bu anlamda başka ülkeden gelen bilgi girişi, teknoloji transferi ve nitelikli beyin göçü sonucunda ülkenin üretimi ve verimliliği artacaktır. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümenin motoru olarak görülmektedir.

- Ülke ekonomisi için okullaşma oranı önemli bir etkidir. Eğitim düzeyi iyi olan insan gücü ve sermaye birikiminin yeterli olması ekonomik büyümenin ana unsurudur. Dolayısıyla eğitilmiş bireylerin verimliliğinin ve üretim miktarının artmasında önemi büyüktür ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumlu yönde olacaktır.
- İyi bir sağlık sistemine sahip olan bir toplumun nitelikli beşeri sermayesi de olacaktır ve bu durum verimliliği artırarak büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. Ekonomik büyüme ile ilgili yapılan araştırmalar da, uzun yaşamının büyümeyi olumlu etkilediği, diğer göstergelerin ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
- Doğrudan yabancı yatırımlardaki artış, ülkelerin ekonomik büyümelerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyecektir. Ev sahibi ülkede gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların o ülke ekonomisine sağladığı katkı, alternatif maliyetten büyükse olumlu, diğer durumda ise olumsuz etkilerden bahsedilebilmektedir.
- Ülkelerdeki enflasyon oranı arttıkça, kısa dönemde ülkelerin ekonomik büyümeleri artacaktır ve uzun dönemde azalacaktır. Ayrıca literatürde enflasyonun büyüme üzerindeki etkisinin hem olumlu hem de olumsuz olduğu ile ilgili çalışmalar görülmektedir. Lakin enflasyonun sebep olduğu belirsizlik ve ulusal paranın değerinin azalması sonucunda ülkedeki üretilen malın değeri düşmektedir. Yalnızca o malın üretimini veya satışını gerçekleştiren kişiyi değil, bütün toplumu olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla uzun vadede olumsuz etkinin daha baskın olacağı öne sürülmektedir.
- Dünya ekonomisi her geçtiğimiz gün büyümekte ve ticaretteki ilerleme, GSMH artışından daha fazla artmaktadır. Dış ticaret bir ülkedeki mal ve hizmet çeşitliliğinin artmasında, rekabet ve fiyat dengesinin sağlanmasında büyük önem arz etmektedir. Ayrıca dış ticaret bir toplumun refah seviyesinin artırarak adaletli kaynak dağılımını sağlamaktadır. Dış ticaretin serbestleşmesi ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

4.2. Araştırmanın kısıtları

Çalışmada karşılaştığımız sınırlılıkları şöyle özetleyebiliriz. Günümüzde OECD'ye 38 ülke üyedir, fakat tamamı analize dahil edilememiştir. Çünkü ülkelerin tamamında yeterli veri setine ulaşılamamıştır. Dolayısıyla örneklem 28 OECD ülkesi olarak belirlenmiştir.

Yapmış olduğumuz literatür taramasına göre ekonomik büyümeyi etkilediği öngörülen faktörlerin hepsi yeterli veri setine ulaşamadığı için analize dahil edilememiştir. Uygulanacak analizlerin güvenilir olması bakımından, olabildiğince uzun zaman boyutuna sahip datalar gerekmektedir. Ancak bazı değişkenlerin baz alınan senelerde veri seti tam olmadığı için iki farklı model kurulmuştur ve panel veri tekniği ile araştırılmıştır.

Çalışmada büyümenin göstergelerinden, kişi başına düşen gelir artış hızı bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiştir.

İlk model 1990-2021 dönemini esas alarak analize dahil edilen açıklayıcı değişkenler; nüfus artış hızı, ticari açıklık, net doğrudan yabancı yatırım girişleri, enflasyon, bebek ölüm oranı ve okullaşma oranıdır. İkinci model 1996-2020 dönemini esas alarak analize dahil edilen açıklayıcı değişkenler; nüfus artış hızı, ticari açıklık, net doğrudan yabancı yatırım girişleri, bebek ölüm oranı, okullaşma oranı ve Ar-Ge harcamalarıdır.

Değişkenler belirlenirken, öncelikle değişkenlerin veri setine ulaşılabilirliği göz önünde bulundurulmuştur. Daha sonra iktisat literatüründe yapılmış olan çalışmalar incelenerek bağımlı ve bağımsız değişkenlerimiz belirlenmiştir. Büyümenin kaynakları ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası bazı çalışmalar; (Figankaplan, 2017), (Tokmak ve Sönmez, 2021), (Kaya İnceiplik, 2023) ve (Sharma, 2018) dikkate alınarak çalışma modellenmiştir.

Bunların yanı sıra değişkenlere nedensellik testi de uygulanmıştır ama iktisadi olarak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Son olarak bağımsız değişken olarak sermaye yatırımları modele dahil edilmiş ama istatistiki olarak anlamsız sonuç elde ettiğimiz için analizden çıkartılmıştır.

4.3. Veri Seti ve Model

Çalışmada aşağıda gösterilen 1 nolu ve 2 nolu modeller tahmin edilmiştir.

$$LPGDP_{i,t} = \varphi_i + \beta_1 \cdot TRADE_{i,t} + \beta_2 \cdot INF_{i,t} + \beta_3 \cdot FDI_{i,t} + \beta_4 \cdot EDU_{i,t} + \beta_5 \cdot MORTAL_{i,t} + \beta_6 \cdot POP_{i,t} + u_{it} \quad (1)$$

$$LPGDP_{i,t} = \varphi_i + \beta_1 \cdot TRADE_{i,t} + \beta_2 \cdot ARGE_{i,t} + \beta_3 \cdot FDI_{i,t} + \beta_4 \cdot EDU_{i,t} + \beta_5 \cdot MORTAL_{i,t} + \beta_6 \cdot POP_{i,t} + u_{it} \quad (2)$$

Çalışmada aşağıda bahsedilen birinci model 1990-2021 senelerini, ikinci model 1996-2020 senelerini kapsamaktadır.

Modellerde kullanılan değişkenlerin tanımları ve bu tanımların içerdiği veri kaynakları aşağıda gösterilmiştir. Analizlerde kullanılacak değişkenleri belirlerken, yazılı kaynaklarda çok sık kullanılan tanımlar dikkate alınmış, bu şekilde yazılı kaynaklardaki çalışmalar ile tutarlı olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Kişi başına düşen gelir artış hızı (Gross Domestic Product Per Capita): Çalışmada bağımlı değişken olarak büyümenin göstergesi kişi başına düşen gelir artış hızı, sabit fiyatlarla kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP)'nin logaritması alınarak hesaplanmıştır. 2005 yılı temel yıl olarak kabul edilmiş olup, değişken çalışmada logaritması alınmış hali ile LPGDP olarak belirtilmiştir. Bağımlı değişkenimiz konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar (Figankaplan, 2017; Tokmak, 2019; Kaya İnceiplik, 2023 ve Sharma, 2018) incelenerek belirlenmiştir. Veri seti Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından alınmıştır.

Ticari Açıklık (Openness): Ekonomik büyümenin önemli göstergelerinden birisi olup, analiz sonucunda bu değişkenin katsayısının olumlu yönde olması beklenmektedir. Çalışmada ticari açıklık, ihracat ve ithalat toplamının nominal GSYH'ye oranı ile hesaplanmış olup TRADE olarak gösterilmiştir. Veri seti Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından alınmıştır.

Nüfus (Population): Teoride anlatıldığı üzere nüfus değişkeninin katsayısının olumlu olması beklenmektedir. Ülkelerin nüfus göstergesine ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmış olup modellerde POP değişkeni ile temsil edilmiştir.

Net Doğrudan Yabancı Yatırımların Girişleri (Foreign Direct Investment): Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin GSYH içindeki payı olarak modellerde yer almaktadır. Modellerde değişkeni FDI olarak gösterilmiştir. Bu değişkene ait katsayısının pozitif çıkması beklenmektedir. Veri seti Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanı kullanılarak elde edilmiştir.

Enflasyon (Consumer Prices Index): Çalışmada enflasyon verisi olarak yıllık TÜFE verisi kullanılmış olup INF değişkeni ile temsil edilmiştir. Bir ülkede enflasyon oranının artması, ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kısa dönemde olumlu, uzun dönemde olumsuz olacağı için çalışma sonucunda bu değişkenin katsayısının negatif işaretli olması beklenmektedir. Veri seti oluşturulurken, Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından yararlanılmıştır.

Sağlık (Bebek ölüm oranları-Infant mortality rate): Bu durumda Araştırmada sağlık ölçütü olarak bir yaş altındaki çocuk ölümlerini ifade eden bebek ölüm oranları kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bu değişkenin işaretinin negatif çıkması beklenmektedir. Veri seti Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiş ve MORTAL olarak modellerde yer almıştır.

Eğitim (Education): Devlet ve özel okullarda ilköğretimde kayıtlı olan kızların erkeklere oranı olarak eğitim cinsiyet eşitliği verisi kullanılmıştır. Böylece hem eğitim hem de cinsiyet eşitliği konuları modellere dahil edilmiştir. Veri seti Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından temin edilmiş ve EDU olarak modellerde yer almıştır. Ülkelerdeki eğitim düzeyinin yüksek olması, ülkenin ekonomik büyümesini arttıran bir unsur olduğu için bu değişkenin katsayısının analiz sonucunda pozitif çıkması beklenmektedir.

Bilgi ve Teknoloji (Ar-Ge harcamaları-R&D Expenditures): Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı kullanılmıştır. Değişkenin katsayısının olumlu çıkması beklenmektedir. Veri seti Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiş ve Ar-Ge olarak modelde yer almıştır. Değişkene ait veriler söz konusu örnekleme için sadece 1996-2020 yılları arasında dengeli olarak yer almaktadır.

Tablo 1, çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ekonometrik analizde kullanılacak olan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerinin gösterildiği Tablo 2'ye bakarak tüm değişkenlerin ortalama değerlerinin, ne en yüksek değerlerine ne de en düşük değerlerine çok yakın olmadığını sonuçlar ortaya koymuştur. Bununla birlikte değişkenlerin standart sapmalarının da ortalama dağınık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple veri setinde örneklem sapmasının olmadığı söylenebilir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Birinci Modele Ait Tanımlayıcı İstatistikler							
	FDI	INF	MORTAL	LPGDP	POP	TRADE	EDU
Ortalama	4,587805	4,414225	6,504353	10,26102	4180979	82,52077	0,99323
Maksimum	138,2150	105,2150	55,50000	11,62998	3,32E	388,120	1,16702
Minimum	-57,5323	-4,47810	1,600000	8,214356	381850,0	15,81031	0,908290
Std, Hata	10,6201	9,93146	6,52430	0,730129	5915256	54,9596	0,01905

İkinci Modele Ait Tanımlayıcı İstatistikler							
	TRADE	FDI	MORTAL	LPGDP	POP	EDU	ARGE
Ortalama	86,3920	5,1658	5,6587	10,30896	4,26E	0,99283	1,80292
Maksimum	377,843	138,215	1,7000	11,62998	3,32E	1,05919	4,81450
Minimum	18,1256	-57,5323	39,700	8,28237	414225	0,91011	0,13106
Std, Hata	56,6785	11,6928	5,1696	0,71844	6,04E	0,01577	0,95326

Tablo 2, birinci modeli oluşturan değişkenler arası korelasyon matrisini göstermektedir. Tabloya göre kişi başı gelir değişkeni ile eğitim, doğrudan yabancı yatırım girişi, ticari açıklık değişkenleri arasında pozitif, nüfus ve bebek ölüm oranları arasında ise negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2. Birinci Model'deki Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

	EDU	FDI	INF	LPGDP	MORTAL	POP	TRADE
EDU	1	0,0146	0,027	0,37	-0,427	-0,03	0,11
FDI	0,014	1	0,003	0,14	-0,08	-0,156	0,43
INF	0,027	0,003	1	-0,014	-0,008	-0,060	0,00
LPGDP	0,375	0,149	-0,0146	1	-0,68	-0,035	0,37
MORTAL	-0,427	-0,08	-0,008	-0,685	1	0,156	-0,264
POP	-0,035	-0,156	-0,06	-0,035	0,156	1	-0,42
TRADE	0,112	0,431	0,0037	0,376	-0,264	-0,428	1

Tablo 3, ikinci modeli oluşturan değişkenler arası korelasyon matrisini göstermektedir. Tabloya göre kişi başı gelirin Ar-Ge harcamaları, eğitim, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklık değişkenleri ile pozitif; enflasyon, nüfus ve bebek ölüm oranları değişkenleri ile negatif yönlü ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. İkinci Model'deki Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

	ARGE	EDU	FDI	LPGDP	MORTAL	POP	TRADE
ARGE	1	0,4940954	-0,097309	0,6266697	-0,5385027	0,1385578	0,003446
EDU	0,494095	1	0,0082511	0,4867190	-0,4903118	-0,001001	0,12563351
FDI	-0,097309	0,0082511	1	0,143022	-0,0730516	-0,16009	0,4293701
LPGDP	0,62666975	0,48671907	0,143022	1	-0,6994186	-0,0487475	0,37514267
MORTAL	-0,5385027	-0,4903118	-0,073051	-0,699418	1	0,206560	-0,2657232
POP	0,138557	-0,001001	-0,160091	-0,04874	0,2065600	1	-0,435008
TRADE	0,0034460	0,12563	0,42937012	0,3751426	-0,2657232	-0,4350086	1

4.4. Ampirik Sonuçlar

Tablo 4'de, Breusch ve Pagan (1980)'in yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır. Tablo 4'den hareketle, birinci ve ikinci modeli oluşturan değişkenler için yatay kesit bağımlılığı test istatistiği LM_{BP} 'nin olasılık değeri 0,05 anlamlılık düzeyinden daha düşük olduğu için yatay kesit bağımlılığının olmadığını belirten sıfır hipotezi kabul edilmemektedir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişken	LM _{BP} Test İstatistiği (Olasılık Değeri)
LPGDP	8938*** (0,00)
EDU	1400*** (0,00)
MORTAL	11496*** (0,00)
TRADE	6295*** (0,00)
Pop	8877*** (0,00)
ARGE	3055*** (0,00)
FDI	1167*** (0,00)
INF	934,1*** (0,00)

*** %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Bu durumda serilerin birim kök özelliklerine bakılırken hem yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak panel birim kök sınaması kullanılacaktır.

Tablo 5 serilerin birim kök özelliklerinin araştırılmasında kullanılan ikinci kuşak testlerden Hadri-Kurozumi (2012) durağanlık test sonuçlarını göstermektedir. Tablo 5’de sunulan bulgulara göre regresyonlarda kullanılan tüm değişkenler 0.01 anlamlılık seviyesinde durağan değişkenlerdir.

Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişken	Sabit Terimli	
	ZA-Spac Test İstatistiği	p-Olasılık değeri
LPGDP	-1,56	0,94
FDI	0,382	0,35
MORTAL	-2,43	0,99
POP	-0,90	0,81
EDU	0,28	0,38
ARGE	-2,32	0,99
TRADE	-3,85	0,99
INF	-3,24	0,99

Modelleri oluşturan serilere ait yatay kesit bağımlılığı ve durağanlık sınamaları yapıldıktan sonra, iki ayrı model Panel EKK tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Tahmin aşamasında White’ın yatay kesit kovaryans katsayısı yöntemi (White’s crossection coefficient covariance method) kullanılarak standart hatalar düzeltilmiş, her bir yatay kesitteki farklı hata varyanslarının olduğu kadar aynı zamanda olası yatay kesitler arası korelasyon sorununu da bir çözüm getirilmiştir. Ek olarak, aynı boyuttaki değişken varyanslılığına izin vermek açısından yatay kesit ağırlıklı GLS (Generalized Least Squares) yöntemi de eşanlı olarak kullanılmıştır. Bu iki düzeltmenin yer aldığı tahmin edilen modellerdeki tüm seriler durağan olup, modellerin tahmin sonuçları Tablo 6 aracılığıyla gösterilmiştir. Sütunlardaki parantez içindeki değerler, değişkenlerin olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 6. Panel En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları: Birinci ve İkinci Model

Değişkenler	Model		Model	
Bağımlı Değişken	LPGDP (1990-2021)		LPGDP (1996-2020)	
FDI	0,000815*	(0,0795)	0,0026*	(0,081)
EDU	2,196461***	(0,0000)	3,625***	(0,000)
MORTAL	-0,06073***	(0,0000)	-0,059***	(0,000)
TRADE	0,00360***	(0,0000)	0,00366***	(0,000)
C	8,12350***	(0,0000)	6,187***	(0,000)
INF	-0,00104**	(0,0109)	-	-
POP	2,34E-09***	(0,0000)	1,476***	(0,000)
ARGE	-	-	0,262***	(0,00)0
R-kare değeri	0,62		0,67	
Modelin F-istatistiği	236,442 (0,000)		226,453 (0,000)	

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde değişkenin istatistiki olarak sıfırdan farklı olduğunu ifade eder.

Tablo 6’da tahmin edilen bulgulara göre birinci modeli oluşturan tüm seriler istatistiki olarak anlamlı ve iktisadi olarak beklentilere uygun olarak tahmin edilmiştir. Birinci modeli oluşturan serilerin tahmin bulgularına göre yabancı sermaye yatırım girişleri, eğitim, ticari açıklık ve nüfus kişi başına düşen gelir artışındaki yüzde değişme ile yaklaştırılan ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken; bebek ölüm oranları ve enflasyon ise negatif yönde etkilemektedir.

Tablo 6’da sunulan ikinci modeli oluşturan serilerin katsayı tahminleri incelendiğinde de istatistiki ve iktisadi olarak anlamlılık göze çarpmaktadır. Verilerin ulaşılabilirliği adına 1996-2020 dönemi ele alınan serilerden yabancı sermaye girişleri, eğitim, ticari açıklık, Ar-Ge ve nüfus değişkenleri bağımlı değişken olan ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, sağlık ölçütü olarak modele dahil edilen bebek ölüm oranları ise olumsuz yönde etkilemektedir.

Bağımsız değişkenlerden Ar-Ge’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yönde olması sonucu teorik olarak da tutarlıdır. Neo-Klasik büyüme modeli, bir ekonomide teknolojik gelişme olmazsa ekonomik büyümenin gerçekleşmesinin zor olduğunu savunmuştur. Neo-Klasik iktisatçılarından Aghion ve Howitt’in çalışmasında göre istikrarlı ve pozitif büyümeye sahip olmak için yeni ürünlere ve yeni pazarlara ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu süreçte teknolojik ilerlemenin ekonomik büyüme için en önemli unsur olduğunu belirtmiştir.

İçsel büyüme modellerinin kurucularından Romer’in çalışmalarında, ekonomide üretimin gerçekleşmesine imkan sağlayan unsur Ar-Ge olduğunu ve beşeri sermaye ise Ar-Ge’nin üretilmesine olanak sağladığını vurgulamıştır. İkinci modelde incelediğimiz Ar-Ge değişkeninin büyüme üzerindeki etkisi olumludur ve Ar-Ge harcamaları %1 arttığında ekonomik büyüme oranı %0.262 oranında artmaktadır.

Eğitim değişkeninin her iki modelde de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde gerçekleşmiştir. Elde ettiğimiz bu sonuç teorik olarak tutarlı olduğu gibi içsel büyüme modelinin temelini atan Robert Lucas (1998)’in çalışmalarındaki bulgularla paralellik arz etmektedir. Lucas’ın geliştirdiği ekonomik büyüme teorisinde teknolojiyi üretme ve üretilmiş teknolojinin kullanılabilmesi için eğitimin önemli bir etken olduğunu dolayısıyla da beşeri sermayenin önemli olduğunu belirtmiştir. Lucas’a göre eğitim için yapılan yatırımlar pozitif dışsallıkla ölçeğe göre artan getirinin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Çalışmaya göre okullaşma oranının artması ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Okullaşma oranının artması eğitilmiş bireylerin yetişmesi demek bu da nitelikli iş gücünün artmasına dolayısıyla da büyümenin sağlanmasına yol açmaktadır. Çalışmanın birinci modelinde okullaşma oranındaki %1’lik artış, büyüme oranını %2.19 oranında arttırmaktadır. İkinci modelinde ise okullaşma oranındaki %1’lik artış, ekonomik büyümeyi %3.62 oranında arttırmaktadır.

Klasik iktisatçılardan Malthus, nüfus artışı ile ilgili kötümser düşüncelere sahip olsa da genel olarak nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yönde olduğunu savunan ve ampirik analizlerle bunu kanıtlayan birçok iktisatçı vardır. 2000’lerde Malthus’un yaklaşımındaki nüfus artışı ve gelir artışı arasındaki ilişkiye “Düşük Düzeyli Denge Tuzağı” teorisine açıklık getirilmiştir. Teoriye göre düşük gelire sahip ekonomilerde nüfusun

artması ölüm oranındaki azalmaya bağlıdır. Ölüm oranı ile kişi başına düşen milli gelir arasında ters yönlü ilişki vardır, yani kişi başına düşen milli gelir arttıkça ölüm oranı azalacaktır. Sonuç olarak kişi başına düşen milli gelirin artması nüfus oranında bir artışa neden olacaktır. Bunlara ek olarak bir ülkede kişi başına düşen milli gelir oranı ne kadar yüksek olursa tasarruf ve yatırım oranları artacaktır. Bu durum sonraki dönemde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmamızın bulgularına göre her iki modelde nüfus oranındaki artış ekonomik büyümeyi olumlu şekilde etkilemektedir. Tespit edilen bulgulara göre nüfus artışı birinci modelde ekonomik büyüme oranını %2.34 oranında arttırırken, ikinci modelde ise %1.47 oranında arttırmaktadır.

İktisat literatüründe yapılan çalışmalara göre bazı ülkelerde yüksek enflasyon oranları ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir fakat enflasyon genellikle istikrarsız olduğundan dolayı büyüme üzerindeki etkisi olumsuz yönde olacaktır. Bizim çalışmamızda elde ettiğimiz bulgu teorik olarak tutarlı olduğu gibi Andres ve Hernando, (1997), Gregorio (1992) ve World Bank (1991)'nin çalışmalarındaki bulgularla benzerlik göstermektedir. Ulaştığımız sonuçlara göre enflasyon oranının büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Bulgulara göre enflasyon oranındaki %1'lik artış, büyüme oranını %0.00104 oranında azaltmaktadır. Başka bir ifadeyle enflasyon oranı arttıkça uzun dönemde ekonomik büyüme oranı azalmaktadır.

Literatürde dış ticaretin büyümeyi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediğine dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada kurulan her iki modelde de ticari açıklık ekonomik büyümeyi aynı oranlarda ve olumlu etkilemektedir. Elde edilen sonuç iktisadi olarak anlamlıdır ve Frankel ve Romer (1999)'in çalışmasındaki bulgularla uyumludur. Dış ticaretin büyümeye en büyük katkılarından biri, ülkelerde mal çeşitliliğinin artmasıdır. Ulaşılan bulgulara göre her iki modelde de ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisi yakın oranlara sahiptir. İlk modelde ticari açıklıktaki 1'lik artış, ekonomik büyümeyi %0.00360 oranında arttırırken, ikinci modelde %0.00366 oranında arttırmaktadır.

Sağlık göstergesi olarak modele dahil edilen bebek ölüm oranının katsayılarının istatistiki olarak anlamlı ve değişkenin işaretinin beklenildiği gibi bulunmuştur. Bebek ölüm oranı ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bebek ölüm oranının artması büyümeyi azaltacaktır. Çalışmanın bulguları teorik olarak tutarlıdır ve Bloom vd (2001) ile Beraldo vd. (2009)'nin çalışmalarında elde ettikleri sonuç ile uyumludur. İki değişken arasındaki negatif yönlü bir ilişki olmasının sebebi ise ülkede sağlık hizmetlerinin yetersiz olması ve sağlık harcamalarının yetersiz olmasıdır. Elde edilen sonuçlar, bebek ölüm oranındaki %1'lik artış, ilk modelde ekonomik büyümeyi %0.0607 oranında azaltırken, ikinci modelde % 0.059 oranında azaldığını göstermektedir.

Panel veri analizi tahmin sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve olumlu yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Ülkeye giren yabancı sermaye girişi arttıkça ekonomik büyüme oranı da artmaktadır. Ulaşılan bu sonuç teorik tutarlılığa sahiptir ve Borensztein, Gregorio ve Lee (1998) de yaptığı çalışma sonuçları ile uyumludur. DYY'nin ekonomik büyümeye en büyük katkısı ev sahibi ülkelere teknoloji transferi ve teknik bilgi kaynağıdır. Tabloya göre, DYY'deki %1'lik artış 1990-2021 senelerini baz alan birinci model de büyüme oranını %0.000815 oranında arttırmaktadır. 1996-2020 senelerini kapsayan ikinci modelde DYY'deki %1 oranındaki artış ekonomik büyüme oranını %0.0026 oranında arttırmaktadır.

5. SONUÇ

Ekonomik büyüme iktisatçıların her dönemde ilgi duyduğu bir konu olmuştur. Ekonomik büyüme ülkelerin gelişmesinde hayati bir önem taşımaktadır. Her bir ülke için ekonominin büyümemesi hatta yavaş büyümesi "olumsuz" bir vaka olarak görülmüştür. Bu çalışmada her bir ekonomi için önemli olan büyümenin kaynakları saptamaya çalışılmıştır. Çalışmada, söz konusu ekonomik büyümenin kaynakları ülkelerin özgül koşullarına göre farklılık gösterebileceğinden dolayı benzer gelir gruplarına sahip OECD ülkeleri için ekonomik büyümenin kaynakları tahmin edilmiştir.

Dünyada her bir ülkenin ekonomik büyümesinin kaynağı birden fazla faktör olabilmektedir. Bu anlamda ekonomik büyümenin kaynağı olarak düşünülen unsurların hangisinin büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yönde hangisinin olumsuz yönde olduğu bulgularla ortaya konulmuştur. Bu amaçla yapılan ekonometrik analiz ile teorik tahminler birbirleriyle uyumaktadır.

Tam veri setine ulaşılabilen ülkeler ve değişkenler analize dahil edilmiştir ve bu süreçte Dünya Bankası veri tabanından faydalanmıştır. Seçili 28 OECD ülkesi için 1990-2021 ve 1996-2020 dönemleri incelenmiş ve ekonometrik analizin bulguları teorik öngörümüz ile bağdaşmıştır. Diğer bir ifadeyle; bağımlı değişkenimiz ekonomik büyümenin göstergesi olarak bilenen kişi başına düşen gelir, açıklayıcı değişkenlerimiz ise nüfus,

okullaşma oranı, bebek ölüm oranı, Ar-Ge, enflasyon, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar olarak belirlenen çalışmada bağımlı ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin kuvvetli olduğu tespit edilmiştir.

Analiz bulgularında, doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başına düşen gelir artış hızı arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle doğrudan yabancı yatırımlar arttıkça kişi başına düşen gelir hızı artacaktır dolayısıyla da ekonomik büyüme oranı artacaktır.

Analiz sonucunda, eğitim ile büyüme arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yani eğitim düzeyi arttıkça, ekonomik büyüme oranı artacaktır. Eğitim ile ekonomik büyüme arasında nasıl bir ilişki olduğunu inceleyen araştırmalardaki temel varsayım, ekonomik büyüme oranının artmasında eğitim düzeyinin önemli bir unsur olduğu üzerindedir. İyi eğitim almış işgücü ekonomik büyümenin önemli faktörlerinden biridir.

Analiz sonucunda, sağlık değişkeninin göstergesi olarak analize eklenen bebek ölüm oranı ile ekonomik büyümeyi ifade eden kişi başına gelir arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Bir ülkede bebek ölüm oranları arttıkça, ekonomik büyüme oranını olumsuz yönde etkileyecektir. Bir ülkenin ekonomisi açısından en büyük kaynağı sağlıklı ve eğitilmiş bireylerdir.

Analizde elde edilen bulgulara göre dış ticaret ile kişi başına düşen gelir artış hızı arasında doğru yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Başka bir ifadeyle dış ticaret ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Analiz sonucunda, 1990-2021 yıllarının enflasyon verileri irdelendiğinde enflasyon ile kişi başına gelir artış hızı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki enflasyon oranı arttıkça ekonomik büyüme oranı azalmaktadır. Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış, ülkedeki toplam talebi azaltarak üretim miktarını azaltmaktadır.

Çalışma sonucunda, nüfus ile ekonomik büyümenin göstergesi olan kişi başına düşen gelir artış hızı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ülke grubundaki nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu görülmüştür. Nüfusun artmasıyla iş gücünde meydana gelen artışın, uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği belirtilmiştir.

Son olarak 1996-2020 yılları incelendiğinde, Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz bulgulara göre, Ar-Ge harcamaları arttıkça, ekonomik büyüme olumlu yönde etkileyecektir.

Katsayılarının büyüklüğü noktasına bakıldığında, her iki modelde de en büyük etki sahibi olan değişkenin, eğitim olduğunu açıkça söylemek mümkündür. O halde OECD ülkelerinde ekonomik büyümenin esas kaynağı eğitimidir ve söz konusu ülkeler eğitime önem vererek, eğitime yapılan harcamaları artırarak okullaşma oranını arttırmışlardır. Bunun sonucunda nitelikli iş gücüne ve yüksek beşeri sermaye birikimine sahip oldukları düşünülmektedir.

Sonuç olarak OECD ülkelerinin ekonomik büyüme oranını nüfus artış oranı, okullaşma oranı, ticari açıklık, Ar-Ge harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar olumlu yönde etkilerken bebek ölüm oranı ve enflasyon oranı olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, OECD ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarını arttırabilmeleri için nüfus oranını arttırmaya yönelik politikalar uygulamalarının, sağlık ve eğitim harcamalarına ayrılan kaynağın artırılmasının, ülkelere yeni istihdam ve teknoloji kazandıracak doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmelerinin ve ülkede mal çeşitliğinin olması açısından dışa açık politikalar uygulanmasının yararlı olacağı söylenebilir. Bunlara ek olarak ekonomik büyümeyle ilgili politikalar geliştirirken, her bir ülkeye özgü büyüme faktörlerinin olduğunu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abel, B. A. ve Bernanke, S. B. (2005). *Macroeconomics* (5th edition), Pearson education Inc., Pearson addison Wesley.
- Acar, Y. (2002). *İktisadi büyüme ve büyüme modelleri*. Vipaş Yayınları.
- Acaroğlu, H. (2005). *Üretim içinde beşeri sermayenin payı: Türkiye illeri itibarı ile beşeri sermayenin kalkınmaya etkisinin ölçülmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Osman Gazi Üniversitesi
- Aksu, L. (2016). Türkiye’de beşeri sermayenin önemi: iktisadi büyüme ile ilişkisi, sosyal ve stratejik analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 68-129.
- Alp, A. (2000). *Finansın uluslararasılaşması finansal krizler, çözüm önerileri ve Türkiye açısından bir değerlendirme*. Yapı Kredi Yayınları.
- Andres J. ve Hernando, I. (1997). Does inflation harm economic growth? evidence for the oecd countries. *NBER Working Paper 6062, June, s.40*
- Baltagi, B. H. ve Moscone, F. (2010). Health care expenditures And income in The OECD Reconsidered: evidence from panel data, *IZA Discussion Paper Series, No:4851*, 1-22.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.
- Barro, R. J. (1996). Determinants of economic growth: A cross-country empirical study. *NBER Working Paper Series, No:5698*, Cambridge, MA. 1-118.
- Barro, R. J. (2001). Economic growth in East Asia before and after the financial crisis. *NBER Working Papers, No: 8330*, National bureau of economic research, Inc. USA.
- Bayraktutan, Y. (2012), *Uluslararası iktisat I*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktutan, Y. ve Kethudaoğlu, F. (2019). Kamu ve özel sektör Ar-Ge faaliyetleri ve iktisadi büyüme: OECD örneği, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1596-1625.
- Becker, G. S. (1994). *Human capital: A theoretical and empirical analysis*. The University of Chicago Press.
- Berber, M. ve Artan, S. (2004). Türkiye'de enflasyon - ekonomik büyüme ilişkisi: (teori, literatür ve uygulama). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3-4), 103-117.
- Berber, M. ve Bocutoğlu, E. (2010). *Makro iktisada giriş*, Derya Kitabevi.
- Bils, M. ve Klenow, P. J. (2000). Does schooling cause growth?. *American Economic Review*, 90, 1160-1183.
- Bloom, D. E., David C. ve Jaypee S. (2002). The demographic dividend, A new perspective on the economic consequences of population change. *RAND corporation papers*, s. 880.
- Borensztein, E., De Gregorio, J. ve Lee, J-W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. *NBER Working Papers, No:5057*, National bureau of economic research, 1-22.
- Breusch, T. ve Pagan, A., (1980). The LM test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economics Studies*, 47, 239-254.

- Broda, C. ve Weinstein, D.E. (2004). Variety growth and world welfare. *American Economic Review*, 94(2), 139-144.
- Bruno, M. ve Easterly, W. (1996). Inflation and growth: In search of a stable relationship. *Federal Reserve Bank of St. Louis review*, 78(3), 139-146.
- Bulutay, T. (2005). Türk ekonomisinde uluslararası ticaret ve döviz piyasalarında 1980 sonrası gelişmelerin temel nitelikleri. H. Erlat (Ed.), *Bölgesel gelişme stratejileri ve Akdeniz ekonomisi* içinde (s.21-86). Türk Ekonomi Kurumu.
- Cheung, J. ve Z. Ljungqvist (2021). The impact of trade openness on economic Growth. *Södertörn University Institution of social sciences*, Stockholm.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E. ve Yıldız, H. (2020), Türkiye’de sağlığın ekonomik büyümeye etkisi: 81 il düzeyinde panel GMM kanıtları, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (28), 175-192.
- Çetin, M. ve Ecevit, E. (2010). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir panel regresyon analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 166-182.
- Çınar, S. ve Has, B. (2022). Türkiye ve seçili Asya ülkelerinde 2000 sonrası Ar-Ge yoğunluğu ve ekonomik büyüme ilişkisi: nedensellik analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 1-16.
- Demircan, H. (2003). Dünyada ve Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları ve stratejileri, araştırma ve inceleme dizisi. *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, C: 35, Ankara
- Denison, E. W. (1962). Education, economic growth and Gaps in information. *The Journal of Political Economy*, 20(5),124-128.
- Deveci, Ş. (2019). *Seçilmiş OECD ülkelerinin eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi: 2002-2012 arası ekonometrik analiz* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Doğan, C. ve Öcal, N. (2007). *Yeni iktisat politikaları ve yenilik iktisadına eleştirel yaklaşım* (1. Baskı). Detay Yayınları.
- Erkan, H. (1998). *Bilgi toplumu ve ekonomik gelişme* (2. Baskı). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Figankaplan, T. (2017). Ekonomik büyüme ve kurumsal kalite ilişkisi: bir panel veri analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 11(1), 65-91.
- Frankel, J. A. ve Romer, D. H. (1999). Does trade cause growth?. *American Economic Review*, 89(3), 379-399.
- Freeman, C. ve Soete, L. (2003). *Yenilik iktisadı* (1.Baskı). (E. Türkcan, Çev.), Tübitak Yayınları.
- Friedman, M. (1977). Nobel lecture: inflation and unemployment. *Journal of Political Economy*, 85(3), 451-72.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin sonu ve son insan*. Gün Yayını.
- Gallup, J. L. Sachs, J. D. ve Mellinger, A. D. (1999). Geography and economic development. *International Regional Science Review*, 22(2), 179-232.
- Glomm, G. ve Ravikumar, B. (1997). Productive government expenditures and long-run growth, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol:21, 183-204.
- Gregorio J. D, (1992). The effects of inflation on economic growth, *European Economic Review*, 36, 417-425.

- Gündoğan, N. (2002). Doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam üzerine etkileri. *Hazine Dergisi*, 14(3), 21-32.
- Han, E. ve Kaya, A. (2006). *Kalkınma ekonomisi teori ve politika*. Nobel Yayınları.
- Jones, Ch. I. (1999). Was an industrial revolution inevitable? economic growth over the very long run, *NBER Working Papers*, No:7375, national bureau of economic research, USA, 139-141.
- Karagül, M. (2002). Beşerisermayenin iktisadi gelişmedeki rolü ve Türkiye'deki önemi, *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Yayınları*, 37(2), 72.
- Karluk, S. R. (2007). *Cumhuriyet'in ilanından günümüze Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm* (11.Baskı). Beta Yayınları.
- Karluk, S. R. (2013). *Uluslararası ekonomi* (10.Baskı). Beta Yayınları.
- Kaya İnceplik, G. (2023). Anayasal iktisat teorisi açısından Maastricht kriterleri ve Türkiye değerlendirmesi, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 15(1),70-88.
- Kaya, A. ve Han, E. A. (2007). *İktisadi kalkınma ve büyüme*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaymak, H. (2005). Yabancı doğrudan yatırımları artırmak için teşvikler gerekli ve/veya yeterli mi?. *Maliye Dergisi*, 149, 74-104.
- Kaynak, M. (2007). *Kalkınma iktisadı*. Gazi Kitabevi.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- Kotler, Ph., Jatusripitak, S. ve Maesincee, S. (2000). *Ulusların pazarlanması*, (A. Buğdaycı, Çev.), Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Lopez- Casanovas, G., Rivera, B. ve Currais, L. (2005). *Editors, health and Economic Growth: findings and policy implications*, MIT Press.
- Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development, *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Maddison, A. (1991). *Dynamic forces in capitalist development: a long run comparative view*. Oxford University Press.
- Mallik, G. ve Chowdhury, A. (2001). Inflation and economic growth: evidence from four south Asian countries. *Asia-Pacific Development Journal*, 8, 123-135.
- Meçik, O. (2010). *Sosyal sermaye ve beşeri sermayenin bireysel ekonomik getirisi: Eskişehir ili örneği* [Doktora Tezi]. Uşak Üniversitesi
- Opeyemi, A. ve Francois, M. (2019). Electricity consumption, trade openness and economic growth in South Africa: An ARDL approach, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 40(1), 135-156.
- Özlale, Ü. (2007). Sağlıklı ekonomik büyüme, *Makro Bakış Dergisi*, Kasım sayısı.
- Papanek, G. F. (1973). Aid, foreign private investment, savings, and growth in less developed countries. *Journal of Political Economy*, 81(1), 120-30.

- Peterson, C. W. (1988), *Income, employment and economic growth*, (6th Edition.), W. W. Norton & Company, Inc.
- Romer, D. (2006). *Advanced macroeconomics* (3rd Edition.), The McGraw-Hill companies, Inc.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth, *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Rostow, W. W. (1990). *The stages of economic growth: A non-communist economist manifesto* (3rd.edition). Cambridge University Press.
- Schultz, T. W. (1968). Education and economic growth: Return to education, readings in the economics of education. *UNESCO*, 277-292.
- Serin, N. (2001), Dış ticaret ve dış ticaret politikası, A. Şahinöz (Ed.), *Türkiye ekonomisi sektörel analiz, Türk Ekonomi Kurumu* içinde (s.305-322). Ankara, Türkiye.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat teori ve politika uygulama* (15.baskı). Güzem Can Yayınları.
- Smith, A. (2008). *Milletlerin zenginliği* (2.Baskı). (H. Derin, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Soubbotina, T. P. (2004). Beyond economic growth: an introduction to sustainable development, *World Bank Publications: 43, special reference to education*, (3. Ed.). University Press.
- Stroombergen, A., Rose, W. D. ve Nana, G. (2002). *Review of the statistical measurement of human capital*. New Zealand Statistics.
- Taban, S. ve Kar, M. (2004). *Beşerisermaye ve kalkınma, kalkınma ekonomisi*, Ekin Kitabevi.
- Tokmak, T. ve Sönmez, A. (2021). Ekonomik büyümenin belirleyicileri: farklı gelir grubu ülkeleri için karşılaştırmalı bir analiz, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 532-562.
- Türk Ekonomi Kurumu (TEK). (2003). Büyüme stratejiler Türkiye iktisatkongresi büyüme stratejileri çalışma grubu. *Büyüme Çalışma Stratejileri Metni*. Ankara.
- Uzay, N. (2005). *Verimlilik ve büyüme* (1. Baskı). Nobel Yayınları.
- Unay, C. (1999). *Makro ekonomi*, Vipaş. A.Ş.
- Wachtel, P. (1989). Macro economics from theory to practise. *R. R. Donnelley and Sons company*.
- World Bank. (1991). World development report, *Oxford University Press, June*.
- Yamak, R. ve Koçak, N.L. (2007). Bilgi teknolojisi harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkileri: 1993-2005. *Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, 2, 1-10.
- Yılmaz, M. (2008). *Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

EKONOMİK KOMPLEKSİTE ENDEKSİYLE İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN TESTİ: KATMANLI KULÜP YAKINSAMA VE PANEL EŞİK DEĞER REGRESYON ANALİZİ KANITLARI*

TESTING EXPORT-LED GROWTH HYPOTHESIS WITH THE ECONOMIC COMPLEXITY INDEX: EVIDENCES FROM DOUBLE-LAYER CLUB CONVERGENCE AND PANEL THRESHOLD REGRESSION ANALYSES

Dr. Zehra ÖZBEK¹

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM²

ÖZ

İhracata dayalı büyüme modellerini konu alan iktisat literatürü incelendiğinde, ilgili çalışmaların genellikle ihracat yapılarını detaylı incelemeye değeri fark edilmiştir. Hausman ve Hidalgo tarafından 2011 yılında geliştirilen ekonomik kompleksite endeksinin (ECI), ülkelere ait ihracat ürünlerinin benzersizliğini bir başka ifadeyle ihracat ürünlerinin yapılarını ölçebildiğini iddia etmektedir. İhracata dayalı büyüme hipoteziyle ilgili literatüre katkı sağlamak için, bu çalışmada, 101 ülkenin 1995-2020 dönemine ait çeşitli makroekonomik değişkenleri kullanıldığı panel regresyon modellerinde ECI kullanılmıştır. Homojen ülke grupları elde etmek amacıyla çift katmanlı kulüp yakınsama tekniği kullanılarak benzer özellikte alt kulüpler oluşturulmuştur. Ampirik analizler alt kulüplerin her birine ve panelin tümüne ayrı ayrı uygulanmıştır. Çalışmanın literatüre katkısının üç özgün özellikten sağlanması beklenmektedir: i) ülkelerin homojen dağılımının sağlanması için uygulanan çift katmanlı kulüp yakınsama analizi, ii) 101 ülkeye ait makroekonomik değişkenleri kapsayan doğrusal panel regresyon ve iii) panel eşik değer regresyon analizleri ile panelin tümüne ve kulüplere uygulanan regresyon bulgularının karşılaştırılması. Analizlerde ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiştir. ECI'nın büyümeye etkisiyle ilgili kulüplerde çelişen bulgulara ulaşılmış, panelin tümünde ise ECI'nın büyüme üzerinde anlamlı etkisine rastlanmamıştır. Panelin tümünü kapsayan panel eşik değer regresyon analizindeyse ECI'nın ihracatı artırarak büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. ECI için eşik değer 0.3949 bulunmuştur. ECI'nın eşik değerden yüksek olduğu durumlarda, ECI arttıkça ihracatın büyüme üzerindeki etkisinin arttığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhracata Dayalı Büyüme, Ekonomik Kompleksite, Kulüp Yakınsama Analizi, Panel Eşik Değer Regresyon Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: F43, C2, O4, F14.

ABSTRACT

A review of the economic literature on export-led growth models shows that relevant studies mostly do not analyse the export structure. The economic complexity index (ECI), developed by Hausman and Hidalgo in 2011, claims to measure the uniqueness of a country's export products, in other words, the structure of the export products. In the study, to contribute to the literature about export-led growth, ECI is used in panel regression models with various macroeconomic variables for 101 countries over the period 1995-2020. To achieve homogeneous country groups, the double layered club convergence technique is used to form sub-clubs with similar characteristics. Empirical analyses are then applied separately for each sub-clubs and for the full panel. The contribution of the study to the literature is expected on three unique features: i) the analysis of a double-layer club convergence to ensure homogeneous distribution of countries, ii) the linear panel regression, and iii) panel threshold regression analyses which includes macroeconomic variables belonging to 101 countries and comparison of findings of panel regression estimations applied to all panel and clubs. The export-led growth hypothesis is supported in the analyses. About the effect of ECI on economic growth there are contradictory findings for clubs and no significant effect of ECI on growth is found for all panel. Panel threshold regression analysis of the full panel, however, reveals that ECI effects growth through leading to an increase in exports. The threshold value for ECI is determined to be 0.3949. Also, where ECI is higher than the threshold value, it is observed that as ECI increases, effect of exports on economic growth increases.

Keywords: Export-Led Growth, Economic Complexity Index, Club Convergence Analysis, Panel Threshold Regression Analysis.

JEL Classification Codes: F43, C2, O4, F14.

* Bu çalışma Ertuğrul YILDIRIM danışmanlığında Zehra ÖZBEK tarafından hazırlanan ve 19.07.2023 tarihinde savunulan "İhracat Kompleksitesine Dayalı Büyüme Hipotezi: İki Katmanlı Kulüp Yakınsama Sınıflamasına Dayanan Panel Veri Analizi Kanıtları" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

¹ Bağımsız Araştırmacı, ozbekzehra@windowslive.com

² Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ertugruly@beun.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Export-led growth models in economic literature investigate the relationship between exports and economic growth. However, these models often neglect the structure of export goods. While some empirical studies take the structure of export goods into account, they group exports into general categories such as high-technology or low-technology goods. The ratio of subgroup export to gross domestic product changes according to relevant country. In some countries, some subgroup export ratio is so small that an increase in this subgroup export leads no meaningful effect on economic growth. Since the effect of subgroup export on economic growth separately analysed, the empirical analyses result in disagreeable findings. The study aims to investigate the impact of export product uniqueness on economic growth using a novel approach. For this purpose, economic complexity index (ECI), which is created by Hausman and Hidalgo (2011), is used. The study develops an econometric model using panel data from 101 countries during the 1995-2020 time period. The model employs a two-layer club convergence analysis that divides countries into homogeneous subgroups based on per capita and ECI. The study aims to contribute to existing literature in three points. The first one is to use the two-layer club convergence analysis that divides countries into homogeneous subgroups to both per capita income and ECI. Second is expected to come from classical, fixed, random effects and panel threshold regression analyses including data of 101 countries. The last comes from comparison all regression analysis findings including the final clubs and all panel.

Design/methodology/approach:

The study uses gross domestic product as the dependent variable. Independent variables are gross fixed capital, export, employment and ECI. In the study firstly club convergence analyses are used to create homogeneous subgroups. The club convergence analyses are followed with a novel approach based on double-layer. The first layer based on per capita and the second layer based on ECI. Linear regression analyses are performed on these subgroups. Main hypothesis in linear regression analyses is "an increase in ECI leads to an increase in gross domestic product". The study also contains a threshold regression analyses for entire panel data set. There are two hypotheses in threshold regression analyses. Firstly, "the effect of ECI on gross domestic product differs according to ECI threshold value". Second, the effect of export on gross domestic product differs according to ECI threshold value".

Findings:

In the analysis of double-layer club convergence a novel approach is applied to obtain homogeneous subgroups. According to this approach, the numbers in the subgroups represent similar per capita income, and the letters represent similar ECI. Subgroups, numbered 01 and 02, represent high-income countries. 03, 04, 05 and 06 are upper-middle, middle, lower-middle and low-income countries, respectively. In subgroup 01, the coefficients of ECI are found to be negative and statistically significant, contradicting the theoretical expectation. In subgroup 02a, the coefficient is positive and statistically significant, supporting the theoretical expectation. In subgroup 02b the coefficient is positive but not statistically significant, which contradicts the theoretical expectation. In subgroup 03a, the results are consistent with the theoretical expectation, as the coefficient is positive and statistically significant. In subgroups 03b and 03c, the results contradict the theoretical expectation. The coefficient of 03b is negative and statistically significant, while the coefficient of 03c is positive but not statistically significant. The results for subgroups 04a, 05a and 06 support the theoretical expectation as all ECI variable coefficients are positive and not statistically significant. However, in subgroups 04b and 05b, the results contradict the theoretical expectation as the ECI coefficients are negative and statistically significant in both subgroups. In sum, sub categorization leads to contradicting findings. The threshold regression analysis supports the export-led growth hypothesis for the entire panel. According to the results, there is an indirect effect of ECI, through exports, on economic growth. There is one threshold for ECI and the value is 0.3949. With higher ECI values resulting in a higher coefficient of export and lower ECI values resulting in a lower coefficient of export.

Conclusion and Discussion:

In the study, the export-led growth hypothesis is supported by the entire panel data and subgroups. However, the regression analyses for the subgroups; the ECI coefficients are conflicting with each other and the theoretical expectations. The results of the threshold analyses support the theoretical expectation for both higher and lower ECI values. Higher ECI values indicate the high-income countries having unique technologies and high export income. Due to their unique technologies, they are unrivalled or have few competitors in international trade. Countries with lower ECI values than the threshold; have a large number of competitors in exporting, resulting in lower export income. Empirical analysis shows that countries face intense technological competition based on their current income groups. It is argued that in order for countries to achieve high exports income, they must surpass their competitors in technological levels and produce unique technological products. Currently, countries with high levels of technology can increase their export incomes by becoming leaders in their field and producing unique products.

1. GİRİŞ

İktisat literatüründe yer alan ihracata dayalı büyüme modeli, ihracatın büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu üzerine kurulmuştur. Ancak ilgili modeller hangi ihracat ürünlerinin ekonomik büyümeye etkisi olduğu konusunda ya herhangi bir ayrıma gitmemekte ya da ihracat ürünlerini detaylı olarak ele almamaktadır. İhracat ürünlerinde ayrıma giden çalışmalarda genellikle ileri teknoloji ürünler ürettiği düşünülen sektör verileri kullanılmakta ve bu sektör ihracatlarının ekonomik büyümeye etkisi tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu ayrım ileri teknoloji içeren sektör ihracatlarının sınırlı kaldığı örneklerde teoriyle uyumlu olmayan bazı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilmektedir. Bu durum ihracat ürünlerinin ya da ileri teknoloji içeren ihracat ürünlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin homojen olduğu varsayımının örtülü olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Homojenlik varsayımı ihracat ürünlerindeki yapısal farklılıklar ve bu ürünlerin ticaretinin yapıldığı uluslararası piyasalardaki rekabet düzeyi farklılıkları hesaba katıldığında gerçek dünya tecrübesi ile uyumlu görünmemektedir. Ayrıca ihracat aracılığıyla ekonomik büyüme hedefleyen ülkelerde ihraç edilecek ürünlerin niteliği ve seçimi önem kazanmaktadır. Bu konu hakkında Hausman ve Hidalgo tarafından 2011 yılında geliştirilen ekonomik kompleksite endeksi (ECI), ihraç ürünlerinin ne kadar teknolojiye (bilgiye) sahip olduğunu ölçtüğünü iddia etmektedir. ECI, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (RCA, Revealed Comparative Advantage) endeksini temel almış, yaygınlık (ubiquity) ve çeşitlilik (diversity) kavramlarından faydalanılarak geliştirilmiştir. Yaygınlık kavramı ürünle ilgili bir kavramdır ve yüksek teknoloji (üretim bilgisi) içeren bir ürünün az sayıda ülke tarafından üretilebildiğini, bu nedenle de yaygınlığının düşük olması beklenmektedir. Çeşitlilik kavramı ise ülkelerin üretebildiği ürün sayısı ile ilgilidir ve yüksek teknolojiye sahip ülkelerin daha yüksek çeşitlilik değerine sahip olması beklenmektedir (Atlas, 2020a). Yaygınlığı düşük ve çeşitliliği yüksek (nispeten daha yüksek ECI) ihracat ürün sepetine sahip ülkelerin ihracat artışı yoluyla ekonomik büyümelerini daha hızlı arttırabileceği önermesi, bu çalışmanın temel araştırma hipotezini oluşturmaktadır.

Yüksek kişi başı gelire sahip ülkelerin, yüksek teknolojiye sahip olduğunu varsaymak mümkündür. Teknolojiyi ölçtüğü iddia edilen ECI değerinin de bu nedenle yüksek kişi başı geliri olan ülkelerde daha yüksek değerlerde gözlenmesi beklenmektedir. Ancak yalnızca ECI değerine veya kişi başı gelir düzeyine bakılarak ülkenin sahip olduğu teknoloji hakkında doğru bilgi edinmek yanıltıcı olabilir. Bu durumun bir örnekle açıklanması mümkündür. Yeni Zelanda'nın 2020 yılı kişi başı gelir düzeyi 41,441\$ ve Birleşik Krallık'ın aynı yıl kişi başı gelir düzeyi 41,059\$ olarak ölçülmüştür. Yalnızca kişi başı gelir düzeyi göz önüne alındığında, Yeni Zelanda'nın daha yüksek ECI değerine sahip olması beklenmektedir. Ancak 2020 yılında Yeni Zelanda'ya ait ECI değeri 0.17 iken Birleşik Krallık'a ait ECI değeri 1.54 olmuştur (Atlas, 2020b). Benzer şekilde yalnızca ECI değerine bakılarak Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık arasında çok yüksek kişi başı gelir farkının olması beklenmektedir. Ancak iki ülkenin kişi başı gelir değerleri birbirine çok yakındır. Kısaca ülkeleri ileri teknolojili, katma değeri yüksek ürünler ihracat etme seviyelerine göre ayırtmak için hem kişi başı gelir hem de ECI birbirini teyit eden skorlara sahip olmalıdır.

Bu çalışmada 101 ülkenin 1995-2020 dönemine ait seçilmiş makroekonomik verileri kullanılarak ihracata dayalı büyümenin geçerliliği araştırılmıştır. Yaygınlığı düşük ve çeşitliliği yüksek (nispeten daha yüksek ECI) ihracat ürün sepetine sahip ülkelerin, ihracat artışı yoluyla ekonomik büyümelerini daha hızlı arttırabileceği önermesi, bu çalışmanın temel araştırma hipotezini oluşturmaktadır. Bir önceki paragrafta belirtildiği üzere kişi başına gelir ve ECI arasında birbirini destekleyen bir ilişki olması mümkündür. Ancak söz konusu ilişkinin her zaman gözlemlenmesi mümkün olmayabilir. Bu durum göz önüne alınarak 101 ülke, ilk olarak kişi başına gelir yakınsamasına göre, daha sonra ECI değerine yakınsamalarına göre iki katmanlı olarak kulüp yakınsama analizi yardımıyla homojen alt gruplara ayrılmıştır. Böylece uygulanan iki katmanlı kulüp yakınsama analiziyle çalışmanın literatüre ilk katkısının ortaya çıkması beklenmektedir. İkinci olarak çalışmada büyüme modellerinde yer alan istihdam ve yatırım gibi temel değişkenler ihmal edilmemiş, eksik bağımsız değişken kaynaklı sapmalar minimize edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak çalışmada panel doğrusal regresyon, panel eşik değer regresyon modelleri kullanılmış ve bu tahminlerden elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak, panel eşik değer analizinde ihracat değişkeninin büyüme üzerindeki etkisi için belirlenen eşik değer, ECI değişkeni üzerinden modele dahil edilmiştir. Böylece, ECI değişkeni sayesinde, ihracat ürünleri kompozisyonundaki değişimin, ihracata dayalı büyüme modeli sonuçlarını nasıl değiştirdiği ölçülmüştür.

Çalışmada ilk olarak teorik ve ampirik literatür sunulmuştur. İkinci bölümde ampirik analizde kullanılan ekonometrik model ve metodlar özet olarak tartışılmıştır. Bir sonraki bölümde ise yapılmış olan ampirik analiz sonuçları paylaşılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde, yapılan ampirik analizlerin sonuçları özetlenmiş ve çeşitli ekonomi politikası önerileri sunulmuştur.

2. TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR

İktisat literatüründe ekonomik büyüme kavramı en genel tanımıyla reel gayrisafi yurt işi hasılanın (GSYH) bir başka ifadeyle ülkedeki toplam üretimin bir önceki döneme göre artmasıdır. Söz konusu büyümenin kaynağı mevcut üretim faktörlerinin daha etkin kullanılması ve/veya sayısındaki artışlar olabilmektedir. İktisat literatüründe büyümenin kaynağı ve hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiği büyüme modelleri yardımıyla incelenmektedir.

Ekonomik büyüme hakkındaki ilk sistematik modelin Solow tarafından geliştirildiği sıklıkla kabul edilmektedir. Büyüme hakkındaki görüşlerin bir model yardımı olmadan önce de iktisat yazınında yer aldığını söylemek mümkündür. Örneğin modern iktisat biliminin kurucusu kabul edilen Adam Smith ülkelerin milli gelirindeki artışın iş bölümü, uzmanlaşma ve sermaye birikimi ile yaşanacağını iddia etmiştir (Bocutoğlu, 2016, s. 63; Gürak, 2016, s. 56-57; Savaş, 2000, s. 274). Ricardo'ya göre büyümenin kaynağı yatırımlardır. Malthus'a göre ise ülkedeki artan nüfus sonucunda azalan verimler devreye girecek ve toplam üretimin azalmasına neden olarak büyüme duracaktır (Darrat ve Yousif, 1999, s. 301; Fernandez-Villaverde, 2001, s. 2-3; Galor ve Weil, 1999, s. 150; Telatar ve Terzi, 2010, s. 199). Say'ın görüşüne göre ise makineleşmeyle eş anlamlı olarak kullanılan teknoloji ekonomik büyüme, istihdam ve tüketiciler üzerinde etkilere sahiptir (Lemanowicz, 2015, s. 63).

Solow büyüme modelinde esasen teknolojik gelişmenin toplam üretim üzerindeki etkisi dışlanmış değildir. Modelde yer alan hata terimi teknolojinin etkisi olarak değerlendirilmiştir. Modele göre teknolojik gelişme dışsal bir değişkendir ve kaynağı belirsizdir. Bir başka ifadeyle isteyen bütün ülkeler maliyetsiz ve sınırsız şekilde teknolojiye erişebilmektedir (Solow, 1956).

Solow'dan sonraki büyüme modelleri teknolojik gelişmenin ekonomilerin kendi iç yapılarından kaynaklandığını bir başka ifadeyle içsel olduğunu kabul etmektedir. Söz konusu teknolojik gelişmenin dolaylı yollardan gerçekleştiğini kabul eden Romer'ın bilgi yayılma modeline göre benzer şekilde devam eden üretimin sonucunda bilgi ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bilgi sayesinde birçok sektörde üretimde artış, maliyetlerde azalış veya üretim hızında artışlar görülmektedir. Söz konusu olumlu etkiler sayesinde toplam üretimde artışın bir başka ifadeyle büyümenin yaşanması beklenir (Akbeş, 2014, s. 8; Gürak, 2016, s. 110; Romer, 1986, s. 1006; Yeldan, 2010, s. 238-239; Uçak, 2013, s. 207). Lucas'ın beşeri sermaye modeline göre de teknolojik gelişme çeşitli dolaylı yollar aracılığıyla büyümeyi etkilemektedir. Lucas'a göre beşeri sermayenin gelişmesi için yapılan çeşitli yatırımlar ekonomideki diğer bireyler için de dışsallık sağlar. Söz konusu dışsallığın ekonominin tümünde üretim artışını bir başka ifadeyle büyümeyi desteklemesi beklenir (Lucas, 1988). Barro'nun kamu harcamaları modeline göre kamu tarafından yapılan çeşitli harcamalar, dolaylı yoldan üretimi olumlu yönde etkilemektedir. Bunlara örnek olarak çeşitli alt yapı yatırımları, teknolojik yatırımlar veya haberleşme alanındaki yatırımları vermek mümkündür (Barro, 1990, s. 108).

İktisat literatüründe yer alan büyüme modellerinden bazılarında teknolojik gelişmenin ortaya çıkması özel bazı yatırımlara dayandırılmaktadır. Söz konusu modelleri Ar-Ge'ye dayalı modeller olarak sınıflandırmak mümkündür. Romer'ın *yatay* inovasyona dayalı büyüme modeline göre Ar-Ge sektöründe geliştirilen teknoloji sayesinde ekonomideki *mevcut mal çeşitliliği artmaktadır* (Gancia ve Zilibotti, 2005, s. 114). Grossman-Helpman *dikey* inovasyona dayalı büyüme modelinde ise geliştirilen teknoloji sayesinde mevcut ürünlerin kalitesi artmaktadır (Grossman ve Helpman, 1991). Aghion-Howitt dikey inovasyona dayalı büyüme modeline göre ise geliştirilen teknoloji sayesinde *mevcut ürünlerin daha yüksek kalitelisi* üretilir. Söz konusu en yüksek kalitedeki benzersiz ürünü üretebilen ülkenin uluslararası ticarete yüksek kara sahip olması beklenir (Aghion ve Howitt, 1992). Özetlemek gerekirse Ar-Ge'ye dayalı büyüme modellerine göre rekabet avantajı elde etmek veya mevcut gücünü korumak isteyen firmaların yeniliklere önem vermesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Lemanowicz, 2015, s. 68).

Dışa açık ekonomilerde ekonomik büyümenin nedenlerinden birini ihracat olarak gören iktisadi modeller bulunmaktadır. İhracatın ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemesi ilgili literatürde ihracata dayalı büyüme modelleri olarak yer almaktadır. Ortodoks iktisat ekolü içerisinde yer alan Feder'in büyüme modelinde iki sektör bulunmaktadır; ihracata konu olan malları üreten sektör ve ihracata konu olmayan malları üreten sektör. Feder'e göre iki sektördeki toplam değişim ülkenin GSYH'sindeki değişimi göstermektedir ve ihracatın büyümeyi her zaman pozitif yönde etkilediğini iddia etmektedir (Feder, 1983, s. 62). Heterodoks ekolde yer alan ihracat ve büyüme ilişkilerinin incelendiği modellerde ise ihracat ve büyüme arasında her zaman pozitif ilişkinin olmayabileceği iddia edilmektedir. Heterodoks ekol içerisinde yer alan Kaldor'un kümülatif nedenselliğe dayalı

büyüme modeline göre ölçek ekonomisine sahip endüstriler, ihracat sayesinde pazarlarını genişletme ve üretimlerini artırma şansına sahiplerdir. Söz konusu endüstrilerde yaşanan pozitif gelişmenin diğer sektörleri de pozitif etkilemesi ve ekonominin tümünde pozitif etkinin yaşanması beklenmektedir. Bu durumun da ekonomide büyümeye yol açması beklenir (Kaldor, 1966). Heterodoks ekol içerisinde yer alan Kaldor'un büyüme modeline göre ihracatın her zaman büyümeyi olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Bir diğer heterodoks iktisatçı Thirlwall'a göreyse ihracatın toplam etkisi ihracat ve ithalat esnekliklerine bir başka ifadeyle ödemeler bilançosu dengesine bağlıdır (Thirlwall, 1979, s. 46). Bu nedenle ihracat ve büyüme arasında her zaman pozitif ilişkinin olamayacağı iddia edilmektedir.

Önceki paragraflarda anlatılan ihracat ve büyüme arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan büyüme modellerinde ihracat ürünleri hakkında detaylı incelemeler yapılmamıştır. Bir başka ifadeyle ihracatın büyümeyi artırdığını iddia eden modeller ihracattaki ürünlerin yapısı hakkında bilgi sunmamaktadır. Hausmann ve Hidalgo tarafından geliştirilen ekonomik kompleksite endeksi (ECI) ülkelerin ihracat sepetindeki ürünleri inceleyerek, ülkelerin sahip olduğu teknolojik yapıyı gösterebildiğini iddia etmektedir. Yüksek ECI değerine sahip ülkelerin, yüksek teknolojiye sahip olduğunu ve bu sayede benzersiz ürünler üretebileceğini söylemek mümkündür (Hausmann vd., 2011, s. 18). Benzersiz ürün üretebilen ülkenin ise Aghion-Howitt modeline göre uluslararası ihracattan daha yüksek gelir elde etmesi beklenmektedir.

İktisadi literatür incelendiğinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliğinin sınındığı, yatay kesit verilerin, zaman serisi verilerinin veya panel verilerin kullanıldığı çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veri türüne benzerliği nedeniyle yalnızca panel veri kullanılan çalışmalardan bazıları literatür incelemesi olarak sunulmuştur. Benzer şekilde ihracat yapılarının incelendiği çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Aynı nedenlerle yalnızca panel verilerin kullanıldığı çalışmalardan bazıları literatür incelemesi olarak sunulmuştur.

Panel veriler kullanılarak yapılan nedensellik analizlerine çeşitli örnekler vermek mümkündür. Ahumada ve Sanguinetti (1995) tarafından yapılan 27 ülkenin 1971-1991 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışma, Emirmahmutoglu ve Köse (2011) tarafından yapılan 20 OECD ülkesinin 1987-2006 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışma ve Kollie (2020) tarafından yapılan 10 ECOWAS ülkesinin 2000-2017 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmalarda ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiştir.

Panel verilerin kullanılarak regresyon analizinin yapıldığı ve ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşılan çalışmalara; Değer ve Emsen (2004) tarafından yapılan Türkiye'nin 59 şehrine ait 1991-2000 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışma, Galimberti (2009) tarafından 72 ülkenin 1974-2003 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışma ile Ribeiro ve Santos'un (2016) çeşitli Avrupa ülkelerinin 1995-2014 dönemi verilerini kullandığı çalışmayı örnek vermek mümkündür. Benzer veri türleri ve analiz yöntemlerinin kullanıldığı fakat ihracata dayalı büyüme hipotezinin reddedildiği çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Söz konusu çalışmalara; Reppas ve Christopoulos'un (2005) 1969-1999 dönemi çeşitli Asya ve Afrika ülkelerinin verilerini kullandıkları çalışma ile Pazım (2009) tarafından yapılan Endonezya, Malezya ve Filipinler'e ait 1985-2002 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmalar örnek olarak verilebilir.

Panel verilerin kullanıldığı ve eşbütünleşme analizi yapılan çalışmalardan ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşılan çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalara Parida ve Sahoo (2007) tarafından yapılan çalışma, Göçer (2013) tarafından yapılan çalışma, Zeren ve Savrul (2013) tarafından yapılan çalışma, Kristjanpoller ve Olson (2014) tarafından yapılan çalışma, Ee (2016) tarafından yapılan çalışma, Selamcı ve Çetin (2020) tarafından yapılan çalışma, Onose ve Aras (2021) tarafından yapılan çalışma ile Sharma (2022) tarafından yapılan çalışmaları örnek vermek mümkündür. Benzer sonucun elde edildiği eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinin yapıldığı çalışmalar da bulunmaktadır; Dash ve Kumar (2007) tarafından yapılan çalışma, Gül ve Kamacı (2012) tarafından yapılan çalışma, Şahbaz, Ağır ve Yanar (2014) tarafından yapılan çalışma, Yılgör ve diğerleri (2017) tarafından yapılan çalışma, Aslan ve Topçu (2018) tarafından yapılan çalışma ile Jain (2022) tarafından yapılan çalışma örnek olarak verilebilir.

Panel veri kullanılan eşbütünleşme ve nedensellik analizleri sonucunda, büyümeden ihracata nedensellik sonucu elde edilerek ihracata dayalı büyüme hipotezinin reddedildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalara Sarı ve diğerleri (2010) tarafından yapılan çalışma, Ağayev (2011) tarafından yapılan çalışma, Öztürk ve Özel (2018) tarafından yapılan çalışma, Ergür ve Özek (2020) tarafından yapılan çalışma ile Kappa (2020) tarafından yapılan çalışmayı örnek olarak vermek mümkündür.

İhracat yapıları ve büyüme arasındaki ilişkinin panel veriler kullanılarak incelendiği çalışmalara çeşitli örnekler vermek mümkündür. Köse ve Gültekin (2020) nedensellik analizi, Kılavuz ve Topçu (2012) regresyon analizi, Sarıdoğan'ın (2019) regresyon analizi, Bal ve diğerlerinin (2016) GMM analizi, Yıldız (2017) regresyon analizi, Şahin ve Şahin (2021) regresyon analizi ile Kundal ve Aktop (2023) tarafından yapılan eşbütünleşme regresyon analizi çalışmaları sonucunda yüksek teknolojlü ürün ihracatının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

ECI ve büyüme arasındaki ilişkinin panel veriler kullanılarak incelendiği çalışmalardan bazılarında elde edilen sonuçları özetlemek mümkündür. Çeştepe ve Çağlar'ın (2017) regresyon analizi yaptığı çalışmalarında ECI'nın kişi başı geliri pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Stojkoski ve Kocarev (2017) tarafından yapılan DOLS ve GMM analizi sonucunda uzun dönemli ekonomik büyümede ECI'nın önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Sallam ve Neffati (2023) tarafından yapılan PARDL ve PVAR analizlerinde büyümeyi artırmak için ECI değerlerinin iyileştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Zhu ve Li (2017) yaptıkları regresyon analizi sonucunda yüksek kişi başına gelir olan ülkelerde yüksek ECI değeri bulunduğunu ve uzun dönemli büyümede ECI'nın olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Boğa (2019) yaptığı çalışmada SUR tahmincisi kullanmış ve yüksek kişi başı gelir olan ülkelerde ECI'nın büyüme üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yıldız ve Yıldız (2019) tarafından yapılan nedensellik analizinde ECI'dan büyümeye tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Noura ve Saafi (2022) tarafından yapılan GMM analizinde gelişmiş ülkelerdeki ECI'nın büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Madni ve Khan (2019) tarafından yapılan regresyon analizinde ECI'nın kişi başı geliri negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Soyyiğit (2018) yaptığı eşbütünleşme analizinde kişi başı gelire ECI arasında anlamlı ilişki tespit edememiştir. Al-Majali ve Adayleh (2023) tarafından yapılan VAR analizinde yüksek ECI değeri olan ülkelerin daha yüksek kişi başı gelire sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. MODEL VE METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümü iki ayrı alt başlığa ayrılmıştır. İlk bölümde çalışmada kullanılan temel model ve veriler tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise ampirik analiz bölümünde kullanılmış olan testler hakkında kısaca bilgiler sunulmuştur.

3.1. Model ve Veri Seti

Çalışmada 101 ülkeye ait 1995-2020 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ekonomik kompleksite verileri Harvard Üniversitesi veri bankasından, gayrisafi yurt içi hasıla, sermaye, ihracat, istihdam ve kişi başına gelir verileri OECD veri bankasından temin edilmiştir (Harvard, 2021; Oecd, 2021). OECD'den alınan gayrisafi yurtiçi hasıla, sabit sermaye yatırımları ve ihracat verileri, tüm ülkeler için, 2010 yılı sabit fiyatlarıyla Amerikan doları olarak ölçülmüştür. Çalışmada kullanılan panel verilerden oluşan en genel modeli şu şekilde göstermek mümkündür:

$$gdp_{i,t} = \alpha_{0it} + \alpha_{1it}gfc_{it} + \alpha_{2it}expo_{it} + \alpha_{3it}emp_{it} + \alpha_{4it}eci_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Çalışmada Solow büyüme modeli esas alınmıştır. Buna göre ekonomik büyümeyi ve gayrisafi yurt içi hasılayı temsilen bağımlı değişken olarak gayri safi yurtiçi hasıla (GDP) değişkeni, sermayeyi temsilen sabit sermaye yatırımlarını (GFC) ve emeği temsilen istihdam edilen kişi sayısı (EMP) değişkenleri kullanılmıştır. İhracata dayalı büyümenin araştırılması nedeniyle ihracat (EXPO) değişkeni modele eklenmiştir. Ayrıca ECI değişkeni ihracat yapısını temsil etmek amacıyla kullanılmıştır. Alt indislerde yer alan *i* ülkeleri, *t* ise zamanı ifade etmektedir. ECI negatif ve pozitif değerler içerebilen bir endeks olduğundan logaritmik forma dönüştürülmemiştir. ECI haricindeki tüm değişkenler logaritmik forma dönüştürülerek çalışmada kullanılmıştır.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmada ilk olarak kulüp yakınsama analizi yapılarak benzer kişi başı gelir ve ECI değerine sahip ülkeler gruplandırılmıştır. Kulüp yakınsama analizi Phillips-Sul (2007) kulüp yakınsama yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Söz konusu yöntemin dört aşamadan oluştuğunu söylemek mümkündür. İlk aşamada yakınsama analizinin yapılacağı değişkenin logaritması alınır. İkinci aşamada panelin tümünde yakınsama bir başka ifadeyle tek denge olup olmadığı araştırılır. Panelde birden fazla dengenin çıkması durumunda üçüncü aşamaya geçilir. Üçüncü aşamada farklı dengelerin varlığı nedeniyle kulüpler oluşturulur. Dördüncü aşamada ise oluşturulan kulüplerin aşırı belirlenmesinin önüne geçmek amacıyla kulüpler arasında birleştirme yapıp yapılamayacağı araştırılır. Herhangi bir birleştirme yoksa alt kulüplere ulaşıldığı kabul edilir. Bu aşamada kulüpler arasında birleşme mümkünse söz konusu birleşmeler yapılır ve alt kulüplere ulaşılır.

Çalışmada kulüp yakınsama analizinden sonra kulüplerin her biri için ayrı ayrı doğrusal ve statik regresyon analizleri yapılmıştır. Panelin tümü içinse statik ve doğrusal regresyon analizinin yanında ayrıca doğrusal olmayan ilişkinin araştırılmasına imkan veren eşik değer analizi yapılmıştır. Regresyon analizlerinin uygulanabilmesi için temel ön koşul değişkenlere ait serilerin durağan olmasıdır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak serilerin durağanlıkları ilgili birim kök testleriyle araştırılmıştır.

Panel verilerde uygun birim kök testlerinin seçilmesi için serilerin öncelikle yatay kesit bağımlılık durumlarının ve homojenlik durumlarının belirlenmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığın araştırılmasında literatürde sıklıkla kullanılan Breusch-Pagan LM (1980), Pesaran LM (2004), Baltagi, Feng ve Kao LM (2012) testi ile Pesaran CD (2004) testi kullanılmıştır. Söz konusu testlerin tamamında H_0 hipotezi ilgili seriler arasında yatay kesit bağımlılık olmadığını iddia etmektedir. Serilere ait homojenliklerin belirlenmesinde ise $\tilde{\Delta}$ (Delta) ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ (düzeltilmiş delta) testleri kullanılmıştır. Söz konusu testler Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiştir. Testlere ait H_0 hipotezi eğim katsayılarının homojen olduğunu iddia etmektedir.

Her bir alt kulüp ve panelin tamamı için yatay kesit bağımlılık ve homojenlik araştırılması sonuçlarına göre uygun birim kök testleri belirlenmiştir. Bu çalışmada verilerin özellikleri doğrultusunda uygun olarak seçilen birim kök testleri; 1. nesil birim kök testlerinden Im, Pesaran, Shin (IPS, 1997), Madala-Wu (1999), Breitung (2000) ve Levin, Lin ve Chu (LLC, 2002) ile 2. nesil birim kök testlerinden CADF ve CIPS olarak belirlenmiştir. Birinci nesil testler yatay kesit bağımlılığın söz konusu olmadığı seriler için uygundur. İkinci nesil testlerin ise yatay kesit bağımlılığın olduğu durumlar için daha doğru sonuçlar verdiği kabul edilmektedir. Testlerin tamamında H_0 hipotezi ilgili serinin birim kök içerdiğini bir başka ifadeyle durağan olmadığını iddia etmektedir. Serilerin durağanlık durumlarının belirlenmesinden sonra regresyon analizlerine geçilmiştir.

Çalışmada regresyon analizi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak uygun regresyon modeli ilgili testler yardımıyla seçilmiştir. İkinci aşamada seçilen modelin sonucuna göre temel varsayımların sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. Temel varsayımlardan sapma söz konusu olduğu durumda üçüncü aşamaya geçilmiştir. Söz konusu son aşamada ilgili sapmaya göre dirençli tahminciler yardımıyla regresyon modeli tekrar tahmin edilmiştir.

Panel verilerde regresyon analizinde statik ve doğrusal özelliklere sahip üç temel model bulunmaktadır; klasik, sabit etkiler ve rassal etkiler modeli. Regresyon analizinin birinci aşamasında en uygun modelin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için çeşitli testler bulunmaktadır; Chow, F, Breusch-Pagan LM (1980) ve Hausmann (1978) bu çalışmada kullanılan testlerdir. Chow testi klasik model ile sabit etkiler veya rassal etkili modeli karşılaştırmaktadır. F testi klasik model ile sabit etkiler modelini karşılaştırmaktadır. Breusch-Pagan LM testi klasik model ile rassal etkiler modelini karşılaştırmaktadır. Son olarak Hausmann testi ise sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelini karşılaştırmaktadır.

Regresyon analizinin ikinci aşamasında seçilen modelin temel varsayımlara sahip olup olmadığı araştırılmaktadır. Bunun nedeni herhangi bir varsayımın sağlanmaması durumunda uygun dirençli tahminciler kullanılarak seçilen modelin tekrar tahmin edilmesi gerekliliğidir. Klasik modelde otokorelasyon sorununu araştırmak için Wooldridge (2002), değişen varyans sorununu araştırmak içinse Breusch-Pagan (1979) ve Cook-Weisberg (1983) testleri kullanılmıştır. Sabit etkiler modelinde otokorelasyon sorununu araştırmak için Baltagi-Wu LBI (1999), değişen varyans sorununu araştırmak için Wald ve yatay kesit bağımlılık sorununu araştırmak içinse Pesaran CD LM testi ve Breusch-Pagan LM testleri kullanılmıştır. Rassal etkiler modelinde otokorelasyon sorununu araştırmak için Baltagi-Wu LBI, değişen varyans sorununu araştırmak için Levene, Brown-Forsythe testi ve yatay kesit bağımlılık sorununu araştırmak içinse Friedman testi kullanılmıştır. Temel varsayımlarda yaşanan sorunlar nedeniyle kullanılan dirençli tahminciler Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) ile Driscoll-Kraay (1998) tahmincileridir. Söz konusu uygun dirençli tahminciler kullanılarak her bir kulüp ve panelin tümü için değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Daha sonra panelin tümü için ayrıca eşik değer analizi yapılmıştır.

Statik eşik değer analizi Hansen (1999) tarafından geliştirilmiş rejim değişikliği modelleri arasında yer almaktadır ve belirlenen eşik değer sayesinde birimlerin sınıflandırılabileceği iddia edilmektedir. Eşik değer analizi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada değişkenler arasında doğrusal ilişki olup olmadığı tek eşikli model yardımıyla test edilmektedir. Doğrusal ilişkinin tespit edilmemesi durumunda bir başka ifadeyle modelde eşik olduğunun saptanması durumunda ikinci aşamaya geçilmektedir. İkinci aşamada modelde kaç eşik değer olduğu tespit edilmektedir. Eşik değer sayısının tespit edilmesiyle beraber değişkenlere ait katsayılar da bu aşamada tahmin edilmektedir.

4. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada yer alan analiz aşamaları oluşabilecek bazı problemleri elimine edecek biçimde tasarlanmıştır. İlk olarak analizde yer alan 101 ülkenin homojen özellikler göstermemesi ve bu durumun katsayılarında sapmalara neden olabilmesi nedeniyle, katmanlı kulüp yakınsama analizi yapılmıştır. Her bir alt kulüp için ayrı regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak panelin tamamına doğrusal regresyon modeli tahmini uygulanmıştır. Panelin tamamı için ortaya çıkabilecek bir sorun ECI değişkeninin belirli bir seviyeden sonra katsayı farklılaşması sergilemesi olabilir. Bu nedenle, son olarak, panelin tamamında ECI değişkeni için eşik değer belirlenmiş ve panelin tamamı için panel eşik değer regresyon analizi yapılmıştır.

Çalışmanın akıcılığının sağlanması amacıyla yapılan ampirik analiz iki bölüme ayrılarak sunulmuştur. İlk bölüm alt kulüpler için yapılan ampirik analiz sonuçlarını ve ikinci bölüm panelin tümü için yapılan ampirik analiz sonuçlarını kapsamaktadır.

Çalışmada kullanılan alt kulüplerin oluşturulmasında iki katmanlı kulüp yakınsama analizi uygulanmıştır. Söz konusu analizin birinci katmanında kişi başı gelir değişkenine göre ikinci katmanında ise ECI değişkenine göre yakınsama kulüpleri oluşturulmuştur. Birinci katmanda ilk olarak panelin tümünde yakınsama kulüplerinin olup olmadığı log t testi ile araştırılmıştır. Elde edilen t istatistik değeri -26.5009 olarak bulunmuştur. Bu sonuç %5 önem düzeyinde t tablo değeri olan -1.65'ten küçük olduğu için panelde yakınsama kulüplerinin olduğu ön bilgisi elde edilmiştir. Daha sonra sırasıyla ilk yakınsama kulüpleri elde edilmiş ve elde edilen kulüplerin birleşmeye uygun olup olmadıkları araştırılarak ikinci katmanda kullanılacak kulüpler elde edilmiştir. Söz konusu kulüpler isimlendirilirken rakamlar kullanılmıştır. Buna göre kulüp01 en yüksek kişi başına gelire sahip ülkelerin yer aldığı yakınsama kulübünü, kulüp06 ise en düşük kişi başına gelire sahip ülkelerin yer aldığı yakınsama kulübünü temsil etmektedir. İkinci katmanda her bir kulüp için tekrar yakınsama analizleri ECI değişkeni için yapılmış ve elde edilen alt kulüpler harflerle ifade edilmiştir. Buna göre her bir kişi başına gelir kulübü içerisinde yer alan ve a harfiyle isimlendirilen alt kulüpler en yüksek ECI değerine sahip kulüplerdir. Bir başka ifadeyle örneğin kulüp01a hem en yüksek kişi başına gelir düzeyine hem de ilgili gelir düzeyi içerisindeki en yüksek ECI değerine sahip alt kulübü temsil etmektedir. İki katmanlı kulüp yakınsama analizi sonucunda ulaşılan ve çalışmada kullanılan alt kulüpler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Alt Kulüpler

Kulüp01a	Kulüp01b	Kulüp01c (İraksama)	
İsviçre, Singapur	Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, Hong Kong, İrlanda, İsveç, İzlanda	Avustralya, Norveç	
Kulüp02a		Kulüp02b	
Almanya, İsrail, Avusturya, Japonya, Belçika, Güney Kore, Birleşik Krallık, Litvanya, Finlandiya, Polonya, Fransa, Slovakya, Hollanda, Panama		Uruguay, Yeni Zelanda	
Kulüp03a	Kulüp03b	Kulüp03c	Kulüp03d
Bahamalar, Belarus, Brunei, Bulgaristan, Estonya, Hırvatistan, Hindistan, İspanya, İtalya, Kosta Rika, Letonya, Macaristan, Malezya, Meksika, Portekiz, Romanya, Slovenya, Tayland, Türkiye	Arjantin, Brezilya, Dominik, Endonezya, Ermenistan, Kazakistan, Kıbrıs, Kolombiya, Moldova, Morityus, Paraguay, Rusya, Sri Lanka, Şili, Yunanistan, Özbekistan	Küba, Peru	Çekya
Kulüp04a		Kulüp04b	
Belize, El Salvador, Fas, Guatemala, Güney Afrika, Honduras, İran, Kamboçya, Lübnan, Mısır, Ruanda, Tunus, Ürdün		Bangladeş, Gabon, Bolivya, Cezayir, Nikaragua, Ekvador, Solomon Adaları	
Kulüp05a		Kulüp05b	
Ukrayna, Benin, Uganda, Kenya, Senegal, Pakistan, Kırgızistan		Moritanya, Kamerun, Tanzanya, Komorlar	
Kulüp06a		Kulüp06b	
Nijer, Mali		Togo, Kongo	

Not: Kulüp 01c İraksama kulübü olması nedeniyle regresyon analizi dışında tutulmuştur.

4.1. Alt Kulüpler İçin Yapılan Ampirik Analiz Sonuçları

Phillips-Sul kulüp yakınsama analizinin iki katmanlı uygulanması sonucunda oluşan yakınsama kulüplerine regresyon analizinin uygulanabilmesi için ilk olarak serilerin durağanlık durumları araştırılmıştır. İlgili durağanlık testlerinin belirlenebilmesi amacıyla öncelikle yatay kesit bağımlılık ve homojenlik testleri uygulanmıştır. Söz konusu yatay kesit bağımlılık testlerine ait olasılık değerleri ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Alt Kulüplere Ait Yatay Kesit Bağımlılık Testleri Sonuçları

Test adı	gdp	gfc	expo	emp	eci	Test adı	gdp	gfc	expo	emp	eci	Test adı	gdp	gfc	expo	emp	eci
Kulüp01a						Kulüp01b						Kulüp02a					
LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,02**	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,02**	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-
Kulüp02b						Kulüp03a						Kulüp03b					
LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
Kulüp03c						Kulüp04a						Kulüp04b					
LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,05**	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,04	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,04**	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,05**	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-
Kulüp05a						Kulüp05b						Kulüp06a					
LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-
CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-
LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-
CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-	CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-
Kulüp06b																	
LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-												
CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-												
LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-												
CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-												

Not: LM; Breusch-Pagan LM testini, CD_{LM}; Pesaran LM testini, LM_{BC}; Baltagi vd. testini ve CD; Pesaran CD testlerini temsil etmektedir.

*,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerine göre H₀ hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

- işareti H₀ hipotezinin %10 önem düzeyinde dahi reddedilemediğini göstermektedir.

Tablo 2’de sunulan sonuçlara göre kulüp02b, kulüp05b, kulüp06a ve kulüp06b ECI değişkenleri için her testte H₀ hipotezi reddedilememiş, bir başka ifadeyle yatay kesit bağımlılığa rastlanmamıştır. Sonraki aşamada kulüplere delta ve düzenlenmiş delta testleri uygulanarak homojenlik durumları araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kulüp02b ve kulüp06b için H₀ hipotezleri %10 önem düzeyinde dahi reddedilememiş, bir başka ifadeyle ilgili kulüplere ait eğim katsayılarının homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer tüm kulüplerinse heterojen yapıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlardan sonra değişkenlere uygulanacak birim kök testlerine karar verilmiştir. Değişkenlere ait durağanlık derecelerinin belirlenmesinde kullanılan birim kök testlerine ait test ve olasılık değerleri sonuçları Ek 1’de sunulmuştur.

Ek 1’de sunulan sonuçlar incelendiğinde durağanlık dereceleri I(2) olan değişkenler analiz dışı bırakılmış, I(1) olan değişkenler farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve I(0) olanlar hiçbir işlem yapılmadan regresyon analizine

geçilmiştir. Kulüp06b'nin bağımlı değişkeninin durağanlık derecesinin en az I(2) olması nedeniyle ilgili kulüp analiz dışı bırakılmıştır. Sonraki aşamada kulüplere regresyon analizi yapılmıştır. Daha önceki paragraflarda anlatıldığı üzere regresyon analizinde ilk olarak hangi modelin uygun olduğu belirlenmektedir. Yapılan Chow, F, Breusch Pagan LM ve Hausman testleri sonuçlarına göre kulüp01a için sabit etkiler modelinin, kulüp01b için klasik modelin, kulüp02a için rassal etkiler modelinin, kulüp02b için klasik modelin, kulüp03a için rassal etkiler modelinin, kulüp03b için rassal etkiler modelinin, kulüp03c için rassal etkiler modelinin, kulüp04a için sabit etkiler modelinin, kulüp04b için rassal etkiler modelinin, kulüp05a için klasik modelin, kulüp05b için rassal etkiler modelinin ve kulüp06a içinse klasik modelin uygun olduğu belirlenmiştir. Kulüpler için uygun regresyon modellerinin belirlenmesinden sonra her kulüp için uygun modeller yardımıyla ilk tahminler yapılmıştır. Sonrasında tahminleri yapılan ilk modellere ait tanısal sınamaları daha önceki paragraflarda anlatılan uygun testler yardımıyla yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda kulüp01a, kulüp02b ve kulüp06a için tüm varsayımların sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kulüp01b ve kulüp05a'ya ait sonuçlarda yalnızca değişen varyans sorunu, kulüp03c içinse otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık sorunları tespit edilmiştir. Kulüp02a, kulüp03a, kulüp03b, kulüp04a, kulüp04b ve kulüp05b için yapılan tanısal testlerde ise otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorunlarının tamamına rastlanmıştır. Her bir kulüp için uygun dirençli tahminciler kullanılarak tekrar regresyon tahminleri yapılmıştır. Regresyon modeli tahmin sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Alt Kulüplere Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Kulüp01a				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	t istatistiği	Olasılık
gfc	,1285577	,0571511	2,25	0,030
expo	,3114752	,0416386	7,48	0,000
emp	,2835894	,1599663	1,77	0,083
eci	-,0152049	,0089867	-1,69	0,098
Sabit katsayı	,0037852	,0015792	2,40	0,021
Kulüp01b				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Robust standart hata	t istatistiği	Olasılık
gfc	,0640273	,0338711	1,89	0,117
expo	,2792222	,0802657	3,48	0,018
emp	,5095722	,0381239	13,37	0,000
eci	-,0012466	,0003268	-3,81	0,012
Sabit katsayı	,0050934	,0010971	4,64	0,006
Kulüp02a				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
gfc	,1887116	,0080831	23,35	0,000
expo	,1669594	,0075579	22,09	0,000
emp	,2658344	,0277511	9,58	0,000
eci	,0076035	,0016951	4,49	0,000
Sabit katsayı	,0041008	,0004567	8,98	0,000
Kulüp02b				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	t istatistiği	Olasılık
expo	,3356994	,0516613	6,50	0,000
eci	,0126621	,0110552	1,15	0,258
Sabit katsayı	,0040113	,0026944	1,49	0,143

Kulüp03a				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
gfc	,1022664	,0033518	30,51	0,000
expo	,227713	,0054574	41,73	0,000
emp	,3232711	,0144934	22,30	0,000
eci	,0028586	,0006539	4,37	0,000
Sabit katsayı	,004195	,0004495	9,33	0,000
Kulüp03b				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
gfc	,2077754	,0054536	38,10	0,000
expo	,115172	,0062935	18,30	0,000
emp	,2166786	,02168	9,99	0,000
eci	-,0025334	,0010474	-2,42	0,016
Sabit katsayı	,0094136	,000392	24,02	0,000
Kulüp03c				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
gfc	,0015256	,0050404	0,30	0,762
expo	,2032204	,0394061	5,16	0,000
emp	,3552912	,1109132	3,20	0,001
eci	,0074695	,0058301	1,28	0,200
Sabit katsayı	-,0064446	,0501938	-0,13	0,898
Kulüp04a				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Drisc/Kraay standart hata	t istatistiği	Olasılık
gfc	,1314639	,02373	5,54	0,000
expo	,1048219	,0232174	4,51	0,001
emp	,3616108	,0890822	4,06	0,002
eci	,0015127	,0023771	0,64	0,536
Sabit katsayı	,0084706	,0025722	3,29	0,006
Kulüp04b				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
gfc	,1069502	,0094558	11,31	0,000
expo	,0981715	,0131812	7,45	0,000
emp	,2494204	,0521124	4,79	0,000
eci	-,0056601	,0022976	-2,46	0,014
Sabit katsayı	,0067783	,0011151	6,08	0,000
Kulüp05a				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Robust Standart hata	t istatistiği	Olasılık
gfc	,1134794	,0656409	1,73	0,135
expo	,0997935	,0445422	2,24	0,066
emp	,5590653	,2236847	2,50	0,047
eci	,0002436	,003502	0,07	0,947
Sabit katsayı	,007807	,0029543	2,64	0,038

Kulüp05b				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	z istatistiği	Olasılık
gfc	,0835754	,0217433	3,84	0,000
expo	,0523226	,0131007	3,99	0,000
emp	-,0026523	,0014726	-1,80	0,072
eci	,010419	,0013484	7,73	0,000
Kulüp06a				
gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	t istatistiği	Olasılık
gfc	,0148614	,008011	1,86	0,070
expo	,081679	,042813	1,91	0,063
emp	-,5684687	,4466498	-1,27	0,210
eci	,0076093	,0067965	1,12	0,269
Sabit katsayı	-,105086	,0716509	-1,47	0,149

Kulüp01a'ya ait regresyon analizi sonuçlarına göre yatırım ve istihdamın büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Kulüp üyelerinin yüksek kişi başı gelire sahip olması nedeniyle ECI'nın büyüme üzerine etkisi pozitif beklenmiştir ancak elde edilen katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumun nedeni araştırıldığında ilgili alt kulüpte yer alan ülkelerin önemli finans merkezleri olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkılarak ECI'nın finansal işlemleri içermemesinin beklenti ve sonucun çelişmesini açıklayabilir. Kulüp01b için elde edilen sonuçlar incelendiğinde istihdamın büyüme üzerine etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. ECI değişkeni ise beklentinin aksine negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Kulüp02a için yapılan analiz sonucunda yatırım, istihdam ve ECI değişkenlerine ait katsayılar beklendiği üzere pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kulüp02b'ye ait sonuçlar incelendiğinde ECI değişkenine ait beklenti pozitiftir. Ancak analiz sonucunda katsayı pozitif çıkmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış, bir başka ifadeyle iktisadi beklentiyle çelişen sonuç elde edilmiştir.

Kulüp03a için elde edilen sonuçlara göre yatırım, istihdam ve ECI değişkenleri iktisadi beklentilerle uyumlu şekilde pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kulüp03b için de yatırım ve istihdam değişkenleri beklendiği gibi pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Aynı kulübe ait ECI değişkeni negatif işaretli ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Söz konusu kulüp için iktisadi beklenti ECI'nın pozitif işaretli olması yönündedir ve elde edilen sonuç beklentiyle çelişmiştir. Kulüp03c'ye ait sonuçlara göre istihdam pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kulübe ait beklenti ECI'nın pozitif olması yönündedir. Analiz sonucunda ise katsayı pozitif işaretli çıkmış ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

Kulüp04a için elde edilen sonuçlara göre yatırım ve istihdam değişkenlerine ait katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. ECI'ya ait iktisadi beklenti büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı yönündedir. Analiz sonucunda ECI'ya ait katsayı pozitif işaretli olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bulunamamış, bir başka ifadeyle beklentiyle örtüşmüştür. Kulüp04b için yapılan analiz sonucunda yatırım ve istihdama ait katsayılar pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ECI'ya ait sonuçlar ise negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç iktisadi beklentilerle çelişmektedir.

Kulüp05a'ya ait sonuçlar incelendiğinde ECI değişkeni pozitif işaretli ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Elde edilen bu sonuç iktisadi beklentilerle uyumlu çıkmıştır. Kulüp05b için elde edilen sonuçlar incelendiğinde ECI değişkeni negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç iktisadi beklentilerle çelişmiştir.

Kulüp06a için yapılan analiz sonucunda yatırımın büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. ECI değişkeni ise pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Elde edilen bu sonuç iktisadi beklentilerle uyum içindedir.

4.2. Panelin Tümü İçin Yapılan Ampirik Analiz Sonuçları

Panelin tümüne regresyon ve eşik değer analizlerinin yapılmasından önce alt kulüplerde yapıldığı gibi durağanlık analizleri yapılmıştır. Bunun nedeni ilgili analizlerin uygulanabilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekliliğidir. Durağanlık analizindeki uygun birim kök testlerinin belirlenebilmesi için ilk olarak yatay kesit bağımlılık testleri uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılık testlerine ait olasılık değerleri ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Panelin Tümüne Ait Yatay Kesit Bağımlılık Testleri Sonuçları

Test adı	gdp	gfc	expo	emp	eci
LM	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD _{LM}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
LM _{BC}	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*
CD	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	-

Not: LM; Breusch-Pagan LM testini, CDLM; Pesaran LM testini, LMBC; Baltagi vd. testini ve CD; Pesaran CD testlerini temsil etmektedir.

* işareti %1 önem düzeyine göre H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

- işareti H_0 hipotezinin %10 önem düzeyinde dahi reddedilemediğini göstermektedir.

Tablo 4'te sunulan sonuçlar incelendiğinde yalnızca ECI değişkenine ait CD testi sonucu yatay kesit bağımlılık olmadığını iddia etmektedir. Diğer tüm değişkenlere ait test sonuçlarının tamamında %1 önem düzeyinde H_0 hipotezleri reddedilmiş bir başka ifadeyle yatay kesit bağımlılık tespit edilmiştir. Bir sonraki aşamada eğim katsayısının homojenliği delta ve düzeltilmiş delta testleri yardımıyla araştırılmıştır. Test sonuçlarına göre eğim katsayısının homojen olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bilgiler sonucunda uygulanan birim kök testlerine ait test ve olasılık değerleri sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Panelin Tümüne Uygulanan Birim Kök Testi Sonuçları

Model	gdp		gfc		expo		emp		eci	
	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS
düzev sabitli^a	-1,821 0,262	-1,821	-2,038 0,002*	-2,038***	-1,921 0,047**	-1,921	-1,816 0,280	-1,473	-1,539 0,989	-2,372*
sabitli ve trendli^b	-1,701 1,000	-1,701	-2,104 0,990	-2,294	-1,423 1,000	-2,162	-1,835 1,000	-1,544	-2,124 0,983	-3,250*
1. fark sabitli^a	-3,074 0,000*	-3,074*	-3,816 0,000*	-3,816*	-1,200 1,000	-3,875*	-3,162 0,000*	-3,162*	-1,726 0,637	
sabitli ve trendli^b	-1,636 1,000	-3,229*	-1,775 1,000	-3,880*	-1,731 1,000	-3,945*	-2,392 0,219	-3,349*	-3,878 0,000*	

Not: a (-2.000, -2.050, -2.140) ve b (-2.49, -2.54, -2.63) sırasıyla ilgili modellerin %10, %5 ve %1 önem düzeylerine ait test kritik değerlerini temsil etmektedir.

*, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 5'te sunulan sonuçlara göre durağanlık derecesi en az iki olan değişkenler analiz dışı bırakılmıştır. I(1) durağanlık derecesine sahip değişkenler birinci farkları alınarak ve I(0) durağanlık derecesine sahip değişken herhangi bir işlem uygulanmadan regresyon analizine geçilmiştir. Regresyon analizinin ilk aşamasında hangi regresyon modelinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Bunun için uygulanan Chow, F, Breusch-Pagan LM ve Hausman testleri klasik modelin uygun olduğu sonucunu vermiştir. Bu doğrultuda panelin tümüne ait regresyon analizi klasik modelin yardımıyla uygulanmıştır. Elde edilen ilk tahmin sonuçlarına temel varsayımların sağlanıp sağlanmadığına dair çeşitli testler yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda ilk tahmin edilen modelde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorunlarının tamamına rastlanmıştır. Bunun sonucunda uygun dirençli tahminciler kullanılarak model tekrar tahmin edilmiştir. Panelin tümüne ait regresyon analizi sonucunda elde edilen katsayılar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Panelin Tümüne Ait Regresyon Analizi Sonuçları

gdp (bağımlı değişken)	Katsayı	Drisc/Kraay standart hata	t istatistiği	Olasılık
gfc	,1139088	,0157885	7,21	0,000
expo	,1777101	,0345146	5,15	0,000
emp	,3922493	,0349007	11,24	0,000
eci	,0008438	,0010348	0,82	0,417
Sabit katsayı	,0055316	,001081	5,12	0,000

Tablo 6’da yer alan ve koyu renkle gösterilen katsayılar, ilgili katsayısının istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren t testi sonucuna göre %10 önem düzeyinde dahi anlamlı bulunmadığını ifade etmektedir. Yapılan doğrusal regresyon analizi sonrasında panelin tümünde doğrusal olmayan ilişkinin varlığını araştırmak için eşik değer analizi yapılmıştır. Eşik değer analizi iki farklı model kullanılarak uygulanmıştır. Analizde kurulan model 1 ECI’nın büyüme üzerindeki etkisini doğrudan araştırmaktadır ve şu şekilde gösterilebilir:

$$gdp_{it} = u_i + ax_{it} + b_1eci_{it}I(eci_{it} \leq \lambda) + b_2eci_{it}I(eci_{it} > \lambda) + e_{it} \quad (2)$$

Eşitlikte yer alan GDP gayrisafi yurtiçi hasılayı, u bireysel etkileri, ECI ekonomik kompleksiteyi, x kontrol değişkenleri, I gösterge fonksiyonunu, λ eşik değeri ve e hata terimini göstermektedir. Değişkenlerin alt indislerinde yer alan i değerleri birimleri (ülkeleri) ve t ise zamanı temsil etmektedir. İlk olarak modelde herhangi bir eşik değer olup olmadığı bir başka ifadeyle modelin doğrusal olup olmadığı eşik değer etkisi testi ile araştırılmıştır. İlgili teste ait H_0 hipotezi ilgili modelin doğrusal olduğunu bir başka ifadeyle herhangi bir eşik değer içermediğini iddia etmektedir. Elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Model 1’in Eşik Değere Sahip Olup Olmamasına Dair Sonuçlar

Eşik değer sayısı	Eşik değer	Eşik değer alt sınırı	Eşik değer üst sınırı	F istatistiği	Kritik değerler	Olasılık
Tek	-1,2424	-1,2553	-1,2330	6,53	15,3299 (%10) 19,4188 (%5) 27,5246 (%1)	0,5533

Tablo 7’de sunulan sonuçlar incelendiğinde %10 önem düzeyinde dahi model 1’e ait H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bunun anlamı model 1 doğrusal bir modeldir ve değişkenler arasında eşik değer bulunmamaktadır. Elde edilen bu sonuçlardan sonra model 2 kurulmuş ve eşik değer analizi uygulanmıştır. Model 2 ECI’nın büyüme üzerindeki dolaylı etkisini araştırmaktadır ve ilgili modeli şu şekilde göstermek mümkündür:

$$gdp_{it} = u_i + ax_{it} + b_1expo_{it}I(eci_{it} \leq \lambda) + b_2expo_{it}I(eci_{it} > \lambda) + e_{it} \quad (3)$$

Model 2’ye ait eşik değer etkisi testine ait sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Model 2’nin Eşik Değere Sahip Olup Olmamasına Dair Sonuçlar

Eşik değer sayısı	Eşik değer	Eşik değer alt sınırı	Eşik değer üst sınırı	F istatistiği	Kritik değerler	Olasılık
Tek	0,3949	0,3899	0,4068	382,02	16,5288 (%10) 22,5179 (%5) 41,0677 (%1)	0,0000

Tablo 8’de sunulan sonuçlar incelendiğinde %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde H_0 hipotezi reddedilmiş, bir başka ifadeyle ilgili modelin doğrusal olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçtan sonra modelde kaç eşik değer olduğunun tespit edilmesine geçilmiştir. Bunun için öncelikle iki eşik değerli model kurulmuştur. Kurulan modeli şu şekilde göstermek mümkündür:

$$gdp_{it} = u_i + ax_{it} + b_1expo_{it}I(eci_{it} \leq \lambda_1) + b_2expo_{it}I(\lambda_1 < eci_{it} \leq \lambda_2) + b_3expo_{it}I(\lambda_2 < eci_{it}) + e_{it} \quad (4)$$

Eşitlikte yer alan değişkenlerden λ_1 birinci eşik değeri, λ_2 ise ikinci eşik değeri göstermektedir. Modelde en az iki eşik değer olup olmadığı eşik değer etkisi testi ile araştırılmıştır. Teste ait sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Model 2'ye Ait Eşik Değer Sayısı Belirleme Sonuçları

Eşik değer sayısı	Eşik değer	Eşik değer alt sınırı	Eşik değer üst sınırı	F istatistiği	Kritik değerler	Olasılık
Tek	0,3949	0,3899	0,4068	382,02	14,8175 (%10) 21,5711 (%5) 46,1013 (%1)	0,0000
İki	0,1496 (λ_1)	0,1326	0,4499	-1,39	15,7747 (%10)	1,0000
	0,6119 (λ_2)	0,5788	0,6179		20,8107 (%5) 46,3324 (%1)	

Tablo 9'da sunulan sonuçlar incelendiğinde eşik değer sayısının tek olduğu sonuçlar için H_0 hipotezi modelin doğrusal olduğunu, H_A hipotezi ise modelde en az bir eşik değer olduğunu iddia etmektedir. Eşik değer sayısının iki olduğu sonuçlar içinse H_0 hipotezi modelde bir eşik değer olduğunu, H_A hipotezi ise modelde en az iki eşik değer olduğunu iddia etmektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde tek eşik değere sahip modele ait H_0 hipotezi %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde reddedilmiştir. Bir başka ifadeyle model 2'de en az bir eşik değer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki eşik değere ait H_0 hipotezi ise %10 önem düzeyinde dahi reddedilememiştir. Bir başka ifadeyle model 2 bir eşik değere sahiptir. Elde edilen sonuçlara göre bir eşik değere sahip model 2'nin katsayıları tahmin edilmiştir ve tahmin sonuçları Tablo 10'da sunulmuştur.

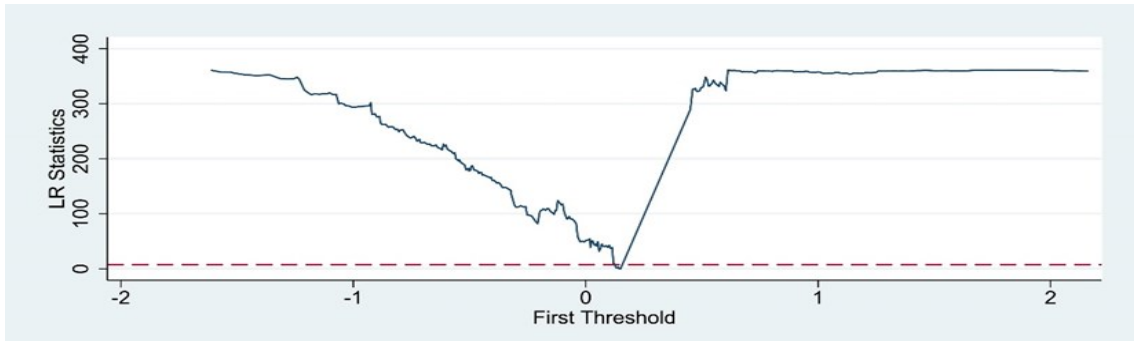
Tablo 10. Model 2'ye Ait Tek Eşikli Modelin Katsayı Tahmin Sonuçları

Tek eşik değer: 0.3949					
GDP (Bağımlı değişken)	Katsayı	Standart hata	t istatistiği	Olasılık	
GFC	,1103979	,0045888	24,06	0,000	
EMP	,370601	,0247788	14,96	0,000	
EXPO	b_1	,1172802	,0063876	18,36	0,000
	b_2	,336405	,0099573	33,78	0,000
Sabit katsayı	,0053476	,0002708	19,74	0,000	

Tablo 10'da yer alan sonuçlar model şeklinde yazılarak şu şekilde gösterilebilir:

$$gdp_{i,t} = 0.0053476 + 0.1103979gfc_{i,t} + 0.370601emp_{i,t} + 0.1172802expo_{i,t}I(eci_{i,t} \leq 0.3949) + 0.336405expo_{i,t}I(eci_{i,t} > 0.3949) \quad (5)$$

Tablo 10'da yer alan sonuçlar değerlendirildiğinde değişkenlerin tamamına ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve eşik değer 0.3949 olarak belirlenmiştir. Modele ait güven aralıkları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Model 2'ye Ait Tek Eşik Değerli Modelin Güven Aralıkları

Tablo 10'a göre belirlenen eşik değerde veya eşik değer altında yer alan ECI değerlerinde, ihracatın büyüme üzerindeki etkisini gösteren b_1 katsayısı, 0.117 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgu istatistiksel açıdan da anlamlıdır. ECI değerinin 0.3949 değerinden büyük olduğu durumlarda ihracatın büyüme üzerindeki etkisini gösteren b_2 katsayısı ise 0.336'dır ve katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgular panelin tümü için ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiğini göstermekle birlikte, ECI değeri yükseldikçe (belirlenen eşik değere göre) ihracatın büyümeye etkisinin de arttığı bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç iktisadi beklentilerle örtüşmüştür.

5. SONUÇ

İktisat literatüründe yer alan ekonomik büyüme modelleri ve ihracata dayalı büyüme modelleri çeşitli makro ekonomik değişkenlerin büyüme üzerindeki etkilerini incelemektedir. Ancak söz konusu modellerde ihracat ürünlerinin yapıları hakkında detaylı bilgiler sunulmamaktadır. Konu hakkındaki ilgili literatür incelendiğinde uluslararası ticarete açık ülkelerde ihracatın büyüme üzerindeki etkilediği sıklıkla tespit edilmiştir. Fakat bu etkinin yönü pozitif olduğu gibi negatif de bulunmuştur. İhracatın büyüme üzerine etkilerindeki farklılıklar göz önüne alındığında, ihracat değişkeni aracılığıyla büyüme hedefleyen ülkelerde, ihracat yapısının nasıl olacağını belirlemesi önemli görünmektedir. 2011 yılında geliştirilen ECI, ihracat yapısını detaylı olarak sunabildiğini ve ülkelerin teknolojileri hakkında tutarlı bilgi verdiğini iddia etmektedir. Bu çalışma söz konusu iddianın geçerliliğini ve ihracata dayalı büyümenin geçerliliğini panel veri analizleri kullanarak araştırmıştır.

Çalışmada katsayı değişimlerine ilişkin iki yönlü sapma olasılığı dikkate alınarak bunlar sırasıyla sınımaya tutulmuştur. İlk sapma kaynağı olarak homojen olmayan ülkelerin aynı panel veri seti içerisinde bulunmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ülkeleri homojen alt külelere ayırmak için GSYH ve ECI değerlerine göre iki katmanlı küle yakınsama analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda küle01 ve küle02 yüksek gelir grubu, küle03 orta-üst gelir grubu, küle04 orta gelir grubu, küle05 orta-alt gelir grubu ve küle06 düşük gelir grubu ülkeleri içermektedir.

Küle düzeyinde yapılan regresyon analizlerinde kontrol değişkenleri olan yatırım ve istihdamın, teoriyle uyumlu biçimde büyüme pozitif etkilediği ve çoğunlukla katsayıların istatistiksel olarak anlamlı oldukları bulunmuştur. Benzer biçimde ihracat değişkeni de büyüme üzerinde pozitif etkili ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Alt külelere yapılan regresyon analizlerinin sonucunda bütün alt külelerde ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar literatürde yer alan Ahumada ve Sanguinetti (1995), Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), Kollie (2020), Değer ve Emsen (2004), Galimberti (2009), Ribeiro ve Santos'un (2016), Parida ve Sahoo (2007), Göçer (2013), Zeren ve Savrul (2013), Kristjanpoller ve Olson (2014), Ee (2016), Selamcı ve Çetin (2020), Onose ve Aras (2021), Sharma (2022), Dash ve Kumar (2007), Gül ve Kamacı (2012), Şahbaz, Ağır ve Yanar (2014), Yılgör ve diğerleri (2017), Aslan ve Topçu (2018) ve Jain (2022) çalışmalarında yer alan sonuçlarla örtüşmektedir.

Küle ayırımına dayalı regresyon analizi sonuçlarında, ECI değişkeni küleler bazında önemli farklılıklar ve uyumsuzluklar göstermektedir. Katsayı pozitif beklenmekle birlikte elde edilen bulgular pozitif, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan katsayılar olmuştur. Bu bulgu katsayı sapmalarının ülke gruplarının homojen dağılmamasından kaynaklanmadığı biçiminde yorumlanmıştır. Böylece ikinci sapma olasılığı üzerine odaklanılmıştır. İkinci sapma olasılığı katsayının belirli bir eşik ECI değerine bağlı olarak değişebilmesi olasılığıdır. Böylece panel bütün olarak regresyon analizine tabi tutulmuştur. Panelin tümüne uygulanan doğrusal regresyon analizi sonucunda, ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca istihdam ve yatırım değişkenlerine ait katsayılar pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ECI değişkenine ait katsayı ise pozitif işaretli olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

Hem alt küleler hem de panelin tamamına uygulanan regresyon analizlerinde elde edilen ECI katsayıları ve anlamlılıkları sorunlu görünmektedir. Bu aşamada ECI katsayısına ilişkin ikinci potansiyel soruna odaklanılmıştır. ECI değişkeni doğrudan ekonomik büyüme üzerinde etkili olmak yerine, ihracat değişkenini etkilemek suretiyle ekonomik büyüme etkileyebilir. Ayrıca ECI'nın ihracat üzerindeki etkisi de belirli bir eşik değere göre farklılaşabilir. Bu nedenlerle ECI için bir eşik değer tespit edilmiştir. Söz konusu eşik değer 0.3949'dur. Belirlenen eşik değerde veya eşik değer altında yer alan ECI değerlerinde, ihracatın büyüme üzerindeki etkisini gösteren katsayı 0.117 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuç istatistiksel açıdan da anlamlı bulunmuştur. ECI değerinin 0.3949 değerinden büyük olduğu durumlarda ihracatın büyüme üzerindeki etkisini gösteren katsayı ise 0.336 olarak bulunmuş ve söz konusu katsayı istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur. İhracata ait katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olmaları ve pozitif işaretli olmaları, panelin tümü için ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği sonucunu da vermiştir. Eşik değer analizi sonuçları karşılaştırıldığında, ECI değeri yükseldikçe (belirlenen eşik değer üzeri) ihracatın büyüme üzerindeki etkisinin de arttığı bulunmuştur. Bu durumu ülkenin teknoloji düzeyi arttıkça, ihracatın büyüme üzerindeki etkisinin arttığı şeklinde yorumlamak da mümkündür. Elde edilen bu sonuç iktisadi beklentilerle örtüşmüştür.

ECI değişkeni ihracat verileri üzerinden hesaplandığından, bu değişkenin doğrudan etkisi de ihracat üzerinde gözlenmektedir. Bu nedenle panelin tamamında ve küleler bazında, ECI'nın ekonomik büyüme üzerindeki

doğrudan etkilerini sımayan regresyon analizlerinde birbiriyle çelişen sonuçlara ulaşılmıştır. Özet olarak analiz sonuçları, ECI ile ekonomik büyüme arasında doğrudan ilişki kuran modelin hatalı olabileceğini, belirli bir eşik değerden sonra ECI'nın ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artırdığını ortaya koymaktadır.

Yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerin, ileri teknoloji düzeyine ve yüksek ECI değerine sahip olduğunu söylemek mümkündür. İleri ve benzersiz teknolojiye (yüksek ECI değerine) sahip ülkelerdeki ihraç ürünlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Söz konusu durum benzersiz ve rakipsiz ürün üretebilen ülkenin uluslararası ticaretten yüksek pay alması ile açıklanabilmektedir. Aynı durum orta ve düşük gelirli ülkeler için farklı olabilmektedir. Orta gelirli ülkelerde mevcut teknolojiye birçok ülkenin sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda, uluslararası piyasada mevcut teknolojiyle üretilebilen ürünlerin çok fazla alternatifi var olmaktadır. Fiyat rekabetinin yüksek düzeyde olduğu piyasalarda ülkelerin elde ettiği ihracat gelirleri sınırlanabilmekte ve büyümeyi artırıcı etki azalmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre orta gelirli ve düşük gelirli ülkelerin, ihracattan daha yüksek pozitif etki görebilmesi için teknolojilerini benzersiz ürün üretebilecekleri yüksek düzeylere çıkaracak politikalar benimsemesi gereklidir. Analiz sonuçlarında da görüldüğü üzere orta gelir veya düşük gelir düzeyinde kaldığı sürece teknolojilerdeki ufak değişimlerin, ihracat aracılığıyla büyüme üzerindeki pozitif etkisi düşük düzeyde kalmaktadır. Bu sonuç, orta ve düşük gelirli ülkelerin uluslararası ticarete benzersiz ürün üretebilme gücü yakalamalarını sağlayacak stratejik sektör ve ürünlerin belirlenmesini, bu kapsamda teknoloji transferi ve teknoloji geliştirme politikalarının istikrarlı biçimde planlanmasını ve uygulanmasını öncelikli bir ekonomik büyüme politikası önermesi haline getirmektedir.

Bu çalışmada yalnızca statik doğrusal olmayan regresyon modeli kullanılarak ampirik analiz yapılmıştır. Benzer konuda ileride yapılacak çalışmalarda dinamik modeller ve doğrusal olmayan farklı regresyon modelleri kullanılabilir. İhracata dönük politikalara ilişkin spesifik önerilerde bulunabilmek için, gelecekte yapılacak çalışmalarda analizlerin sektörel, ürün grubu ve ürün düzeyine odaklanması faydalı olabilecektir. Bu sayede ürünler, ürün grupları, sektörler ve ülkeler arasında yapılacak karşılaştırmalar politikaların etkinliğine dair çıkarımlar yapılmasına da izin verebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Çalışmaya birinci yazar %60 oranında, ikinci yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Aghion, P. ve Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351.
- Ağayev, S. (2011). İhracat ve ekonomik büyüme ilişkisi: 12 geçiş ekonomisi örneğinde panel eşitlik ve panel nedensellik analizleri. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 241-254.
- Akbey, F. (2014). Ar-Ge, inovasyon ve kalkınma ilişkisine yönelik bir literatür taraması: Kuramsal özet. *Maliye Dergisi*, (166), 1-16.
- Ahumada, H. ve Sanguinetti, P. (1995). The export-led growth hypothesis revisited: Theory and evidence. *Estudios De Economia*, 22(2), 327-355.
- Al-Majali, A. ve Adayleh, R. M. (2023). The nexus between economic complexity and economics activity: Evidence based on a panel vector autoregression model. *Migration Letters*, 21(1), 361-370.
- Arellano, M. (1987). Computing robust standard errors for within-groups estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4), 431-434.

- Aslan, A. ve Topcu, E. (2018). The relationship between export and growth: Panel data evidence from Turkish sectors. *Economies*, 6(2), 1-15.
- Atlas. (2020a). <https://atlas.cid.harvard.edu/glossary> adresinden 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Atlas. (2020b). <https://atlas.cid.harvard.edu/countries> adresinden 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Bal, H., Çiftçi, H., İşcan, E. ve Serin, D. (2016). İhracata dayalı büyüme: Teknolojik bakış. *International conference on Eurasian economies session 5b* içinde (s. 311-316).
- Baltagi, B. ve Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823.
- Baltagi, B. H., Feng, Q. ve Kao, C. (2012). A lagrange multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164-177.
- Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125.
- Bocutoğlu, E. (2016). *İktisadi düşünceler tarihi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Boğa, S. (2019). Ekonomik karmaşıklık seviyesinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Geçiş ülkeleri için bir panel zaman serisi analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 357-386.
- Breitung, J. (2000). The local power of some unit root tests for panel data. *Advances in Econometrics*, 15, 161-177.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica*, 47(5), 1287-1294.
- Cook, R. D. ve Weisberg, S. (1983). Diagnostics for heteroscedasticity in regression. *Biometrika*, 70(1), 1-10.
- Çeştepe, H. ve Çağlar, O. (2017). Ürün sofistasyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Kongresi (Icmeb17 Özel Sayısı)*, 992-1000.
- Darrat, A. F. ve Al-Yousif, Y. K. (1999). On the long-run relationship between population and economic growth: Some time series evidence for developing countries. *Eastern Economic Journal*, 25(3), 301-313.
- Dash, R. K. ve Kumar, R. (2007). Export-led growth in South Asia. *The Indian Economic Journal*, 55(3), 132-146.
- Değer, M. K. ve Emsen, Ö. S. (2004). Türkiye’de kentsel büyüme ve ihracat ilişkileri: Panel veri ve yatay kesit analizleri. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, 1, 91-102.
- Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *The Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.
- Ee, C. Y. (2016). Export-led growth hypothesis: empirical evidence from selected Sub-Saharan African countries. *Procedia Economics and Finance*, 35, 232-240.

- Emirmahmutoglu, F. ve Kose, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876.
- Ergür, H. O. ve Özek, Y. (2020). Kırılgan beşli ülkelerinde ihracata ve ithalata dayalı büyüme: Ampirik bir değerlendirme. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 32-46.
- Feder, G. (1983). On export and economic growth. *Journal of Development Economics*, (12), 59-73.
- Fernandez-Villaverde, J. (2001). Was Malthus right? Economic growth and population dynamics. *Pier Working Paper* 01-046, 1-36.
- Froot, K. A. (1989). Consistent covariance matrix estimation with cross-sectional dependence and heteroskedasticity in financial data. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24(3), 333-355.
- Galimberti, J. K. (2009). Conditioned export-led growth hypothesis: A panel threshold regressions approach. *MPRA*, 13417.
- Galor, O. ve Weil, D. N. (1999). From Malthusian stagnation to modern growth. *The American Economic Review*, 89(2), 150-154.
- Gancia, G. ve Zilibotti, F. (2005). Horizontal innovation in the theory of growth and development. P. Aghion ve S. N. Durlauf (Ed.), *Handbook of economic growth* içinde (s. 111-170).
- Göçer, İ. (2013). Ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak ihracat: gelişmekte olan Asya ülkeleri için yatay kesit bağımlılığı altında çoklu yapısal kırılmalı panel eşbütünlük analizi. *Bankacılar*, 24(86), 27-42.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E. (1991). Quality ladders in the theory of growth. *Review of Economic Studies*, 58(1), 43-61.
- Gül, E. ve Kamacı, A. (2012). Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Bir panel veri analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 81-91.
- Gürak, H. (2016). *Ekonomik büyüme ve kalkınma-kuramlar, eleştiriler ve "alternatif" bir büyüme modeli*. Nobel Yayıncılık.
- Hansen, B. E. (1999). Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing and inference. *Journal of Econometrics*, 93(2), 345-368.
- Harvard. (2021). <https://dataverse.harvard.edu/dataverse/atlas> adresinden 14 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Hausmann, R., Hidalgo, C. A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A. ve Yıldırım, M. A. (2011). *The atlas of economic complexity-mapping paths to prosperity*. MT Press.
- Im, K.S., Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (1997) Testing for unit roots in heterogeneous panels. Department of applied economics, University of Cambridge, Cambridge.
- Jain, N. (2022). A comparative analysis of export-led and domestic demand-led growth hypotheses in BRICS economies. *Theoretical and Applied Economics*, 29(2), 125-138.
- Kaldor, N. (1966). Marginal productivity and the macro-economic theories of distribution: Comment on Samuelson and Modigliani. *Review of Economic Studies*, 33(4), 309-319.

- Kappa, K. (2020). Do the vegetable exports lead to economic growth? An empirical evidence in selected SAARC economies. *Journal of Public Affairs*, 22(2), 1-11.
- Kılavuz, E. ve Topçu, B. A. (2012). Export and economic growth in the case of the manufacturing industry: Panel data analysis of developing countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(2), 201-215.
- Kollie, G. B. (2020). Retesting the export-led growth hypothesis: A panel data analysis. *African Journal of Economic Review*, 8(1), 258-275.
- Köse, Z. ve Gültekin, H. (2020). AR-Ge yatırımları yüksek teknoloji ürün ihracatı ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme: Seçilmiş OECD ülkeleri. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 93-115.
- Kristjanpoller, W. R. ve Olson, J. E. (2014). Economic growth in Latin American countries: Is it based on export-led or import-led growth?. *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(1), 6-20.
- Kundak, S. ve Aktop, V. S. (2023). Yüksek teknoloji ürün ihracatının ekonomik büyümeye etkisi: Seçilmiş OECD Ülkelerinde panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 19(3), 445-470.
- Lemanowicz, M. (2015). Innovation in economic theory and the development of economic thought. *Oeconomia*, 14(4), 61-70.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 631-652.
- Madni, G. R. ve Khan, B. (2019). Siege of violent crimes through economic complexity institutions. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 8(2), 146-163.
- Nouira, R. ve Saafi, S. (2022). What drives the relationship between export upgrading and growth? The role of human capital, institutional quality, and economic development. *Journal of the Knowledge Economy*, 13, 1944-1961.
- OECD. (2021). <https://data-explorer.oecd.org/> adresinden 6 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Onose, O. L. ve Aras, O. N. (2021). Does the export-led growth hypothesis hold for services exports in emerging economies?. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 14(27), 63-75.
- Parida, P. C. ve Sahoo, P. (2007). Export-Led growth in South Asia: A panel cointegration analysis. *International Economic Journal*, 21(2), 155-175.
- Pazim, K. H. (2009). Panel data analysis of “export-led” growth hypothesis in BIMP-EAGA countries. *MPRA*, 13264.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Iza Discussion Paper*, 1240, 1-39.

- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Phillips, P. C. B. ve Sul, D. (2007). Transition modeling and econometric convergence tests. *Econometrica*, 75(6), 1771-1855.
- Reppas, P. A. ve Christopoulos, D. K. (2005). The export-output growth nexus: evidence from African and Asian countries. *Journal of Policy Modelling*, 27(8), 929-940.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Ribeiro, A. P., Carvalho, V. ve Santos, P. (2016). Export-led growth in the EU: Where and What to export. *The International Trade Journal*, 30(4), 319-344.
- Rogers, W. (1993). Regression standard errors in clustered samples. *Stata Technical Bulletin*, 13, 19-23.
- Sallam, M. A. M. ve Neffati, M. R. (2023). The effects of compound macroeconomic variables on economic growth, evidence from North African countries, Using PARDL and the PVAR approaches. *Montenegrin Journal of Economics*, 19(3), 161-178.
- Sarı, S., Gerni, C., Değer, K. ve Emsen, Ö. S. (2010). Geçiş sürecindeki Türk cumhuriyetlerinde ekonomik büyüme ve ihracat ilişkisi. *International conference on Eurasian economies* içinde (s. 392-397).
- Selamcı, F. ve Çetin, G. (2020). Türkiye’de bölgesel dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisi: Marmara bölgesi üzerine bir araştırma. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 130-145.
- Sharma, S. (2022). On exports and economic growth: Revisiting export-led growth hypothesis including north-south divide. *SEISENSE Journal of Management*, 5(1), 31-48.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Soyyigit, S. (2018). OECD kurucu ülkelerinde ekonomik kompleksite düzeyi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişki: Panel eşbütünlük analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 374-392.
- Stojkoski, V. ve Kocarev, L. (2017). The relationship between growth and economic complexity: Evidence from Southeastern and Central Europe. *Munich Personal Epec Archive*, 77837.
- Şahbaz, A., Ağır, H. ve Yanar, R. (2014). Seçilmiş Asya ülkeleri için ihracata dayalı büyüme modeli: Panel eşbütünlük ve nedensellik analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (22), 24-43.
- Şahin, L. ve Şahin, D.K. (2021). The relationship between high-tech export and economic growth: A panel data approach for selected countries. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(1), 22-31.
- Telatar, O. M. ve Terzi, H. (2010). Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 197-214.
- Thirlwall, A. P. (1979). The balance of payments constraint as an explanation of the international growth rate differences. *Bnl Quarterly Review*, 32(128), 45-53.
- Uçak, A. (2013). Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri ve işsizliğe etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 202-223.

- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric analysis of cross section and panel data*. The MIT Press.
- Yeldan, E. (2010). *İktisadi büyüme ve bölüşüm teorileri*. Efil Yayınevi.
- Yıldız, B. ve Yıldız, G. A. (2019). Ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Panel bootstrap granger nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 329-340.
- Yıldız, Ü. (2017). BRICS ülkeleri ve Türkiye’de yüksek teknoloji ihracatı ve ekonomik büyüme ilişkisinin panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 26-34.
- Yılğör, M., Özekin, A. ve Yılmaz, M. (2017). G8 ülkelerinde gayrisafı yurt içi hasıla ve ihracat ilişkisi: Bir panel veri analizi. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(20), 413-427.
- Zeren, F. ve Savrul, B. K. (2013). Revisited export-led growth hypothesis for selected European countries: A panel hidden cointegration approach. *Ekonometri ve İstatistik*, (18), 134-151.
- Zhu, S. ve Li, R. (2017). Economic complexity, human capital and economic growth: Empirical research based on cross-country panel data. *Applied Economics*, 49(38), 3815-3828.

Ek 1. Alt Kulüplere Uygulanan Birim Kök Testi Sonuçları

	gdp	gdp	gfc	gfc	expo	expo	emp	emp	eci	eci
kulüp01a										
Model	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS
düzev sabitli^a	-2,695 0,086***	-2,695	0,133 0,997	-1,469	-1,572 0,608	-1,692	-2,027 0,349	-2,027	-3,191 0,018**	-1,236
sabitli ve trendli^b	-3,625 0,023**	-2,066	-0,474 0,997	-2,115	-0,865 0,986	-1,296	-2,089 0,632	-2,089	-1,757 0,800	-1,602
1.fark sabitli^a		-4,269*	-1,469 0,664	-4,372*	-3,573 0,004*	-3,573*	-5,101 0,000*	-5,101*	-4,447 0,000*	-4,447*
sabitli ve trendli^b		-4,161*	-2,013 0,674	-4,392*	1,700 1,000	-3,423*	-5,406 0,000*	-5,406*	-2,779 0,238	-4,644*
kulüp01b										
düzev sabitli^a	-1,306 0,874	-1,306	-1,942 0,323	-1,942	-2,641 0,013**	-1,449	-1,926 0,338	-1,926	-1,437 0,792	-2,609*
sabitli ve trendli^b	-1,160 0,999	-1,160	-2,757 0,120	-2,757***	0,384 1,000	-1,031	-2,411 0,396	-2,411	-1,153 0,999	-3,772*
1.fark sabitli^a	-4,220 0,000*	-4,220*	-4,743 0,000*	-4,743	-3,358 0,000*	-3,358*	-3,252 0,000*	-3,252*	-1,316 0,869	
sabitli ve trendli^b	-4,395 0,000*	-4,395 *	-0,522 1,000	-4,835*	-0,567 1,000	-3,287*	-1,223 0,998	-3,251*	-1,612 0,967	
kulüp02a										
düzev sabitli^c	-1,784 0,479	-1,784	-2,233 0,037**	-1,897	-2,027 0,161	-2,027	-1,579 0,769	-1,579	-1,134 0,993	-1,654
sabitli ve trendli^d	-1,601 0,998	-1,601	-2,226 0,647	-1,829	-2,174 0,722	-2,174	-1,499 1,000	-1,499	-1,803 0,981	-2,912**
1.fark sabitli^c	-3,088 0,000*	-3,088*	-2,666 0,000*	-3,634*	-3,784 0,000*	-3,784***	-3,047 0,000***	-3,047***	-1,670 0,650	-5,386*
sabitli ve trendli^d	-3,125 0,001*	-3,125*	-2,663 0,084***	-3,711*	-1,766 0,987	-3,777***	-3,224 0,000***	-3,224***	-2,119 0,791	-5,474*
kulüp02b										
Model	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG
düzev sabitli^c	0,4464 0,6723	-2,3911 0,0084*	-1,1229 0,1307	0,9191 0,8210	-0,3392 0,3672	0,0316 0,5126	1,9032 0,9715	0,4908 0,6882	-2,9641 0,0015*	-1,4846 0,0688***
sabitli ve trendli^d	-0,9859 0,1621	0,3363 0,6317	-1,9366 0,0264**	0,8346 0,7980	0,6342 0,7370	-0,8421 0,1999	-2,4447 0,0072*	0,2308 0,5913	-2,3995 0,0082*	-1,1588 0,1233
1.fark sabitli^c	-1,0028 0,1580	-2,3008 0,0107*	-1,3278 0,0921***	-0,2830 0,3886	-3,2470 0,0006*	-3,3690 0,0004*	-1,0249 0,1527	-2,1649 0,0152**		-2,9673 0,0015*
sabitli ve trendli^d	-0,4558 0,3243	-1,3627 0,0865***	0,1286 0,5512	-0,2623 0,3965	-2,3707 0,0089*	-3,3324 0,0004*	-1,2785 0,1005	-0,2280 0,4098		-1,4313 0,0762***
kulüp03a										
Model	cadf	cips	cadf	cips	cadf	cips	cadf	cips	cadf	cips
düzev sabitli^e	-1,786 0,436	-1,786	-1,592 0,761	-2,156***	-1,879 0,280	-1,879	-1,318 0,974	-1,318	-2,440 0,001*	-2,440*
sabitli ve trendli^f	-2,349 0,428	-1,817	-1,359 1,000	-2,045	-2,184 0,722	-2,184	-1,845 0,985	-1,937	-2,351 0,423	-2,351
1.fark sabitli^e	-3,315 0,000*	-3,315*	-1,133 0,997	-3,909*	-3,860 0,000*	-3,860*	-3,414 0,000*	-3,414*	-5,139 0,000*	-5,139*
sabitli ve trendli^f	-3,489 0,000*	-3,489*	-2,052 0,887	-3,972*	-1,451 1,000	-3,997*	-3,726 0,000*	-3,726*	-1,737 0,996	-5,167*

kulüp03b										
düzye	-2,017		-1,926	-1,926	-1,824	-1,562	-1,913	-2,073	-0,882	-2,673*
sabitli ^e	0,136	-2,017	0,234		0,379		0,251		1,000	
sabitli	-2,163	-1,381	-1,746	-1,746	-1,660	-1,660	-2,148	-2,149	-1,916	-4,023*
ve	0,737		0,992		0,997		0,757		0,955	
trendli ^f										
1.fark	-2,734	-2,734*	-3,556	-3,556*	-3,426	-3,426*	-3,525	-3,525*	-2,341	
sabitli ^e	0,000*		0,000*		0,000*		0,000*		0,007*	
sabitli	-2,868	-2,868**	-1,969	-3,661*	-3,654	-3,654*	-3,296	-3,488*	-1,873	
ve	0,008*		0,929		0,000*		0,000*		0,970	
trendli ^f										
kulüp03c										
düzye	-1,798	-1,798	-2,701	-2,701*	-1,179	-1,179	-2,389	-2,389**	-0,454	-1,847
sabitli ^a	0,478		0,085***		0,801		0,179		0,972	
sabitli	-1,519	-1,519	-3,224	-3,224*	-2,095	-2,095	-2,368	-2,368**	-4,526	-3,286*
ve	0,886		0,082***		0,628		0,465		0,000*	
trendli ^b										
1.fark	-3,491	-3,491*			-2,725	-2,725*	-5,485	-5,485*	-4,385	-5,562*
sabitli ^a	0,006*				0,080***		0,000*		0,000*	
sabitli	-3,776	-3,776*			1,700	-2,795*	-6,064	-6,064*	-3,968	-5,416*
ve	0,013**				1,000		0,000*		0,006*	
trendli ^b										
kulüp04a										
düzye	-1,338	-1,338	-1,970	-1,702	-1,398	-1,885	-1,912	-1,912	-1,424	-2,991*
sabitli ^c	0,946		0,228		0,917		0,299		0,901	
sabitli	-1,785	-2,480	-2,831	-2,280	-2,064	-2,718***	-1,894	-1,894	-0,991	-3,469*
ve	0,981		0,024**		0,839		0,951		1,000	
trendli ^d										
1.fark	-1,394	-3,665*	-3,362	-3,884*	-1,811	-4,550*	-3,385	-3,385*	-0,934	
sabitli ^c	0,919		0,000*		0,440		0,000*		0,999	
sabitli	-1,689	-3,703*	-1,921	-3,957*	-2,322	-4,658*	-3,377	-3,377*	-2,386	
ve	0,993		0,939		0,497		0,000*		0,399	
trendli ^d										
kulüp04b										
düzye	-1,267	-1,327	-1,685	-1,685	-2,243	-1,755	-1,878	-1,007	-0,682	-2,673*
sabitli ^a	0,911		0,581		0,094***		0,374		0,998	
sabitli	-0,525	-1,303	-2,686	-2,686	-2,375	-1,648	-2,456	-1,666	-0,636	-2,500
ve	1,000		0,142		0,426		0,339		1,000	
trendli ^b										
1.fark	-0,263	-2,819*	-4,922	-4,922*	-2,134	-4,392*	-3,177	-3,177*	-0,857	
sabitli ^a	1,000		0,000*		0,154		0,000*		0,993	-5,348*
sabitli	-2,763	-3,187*	-5,014	-5,014*	-1,801	-4,822*	-3,226	-3,226*	-1,909	-5,539*
ve	0,099***		0,000*		0,926		0,005*		0,873	
trendli ^b										
kulüp05a										
düzye	-1,512	-1,512	-1,931	-1,931	-2,032	-2,032	-0,892	-0,892	-2,224	-2,597*
sabitli ^a	0,750		0,320		0,229		0,991		0,103	
sabitli	-3,685	-1,619	-1,927	-1,802	-2,719	-2,719	-1,276	-1,276	-1,390	-3,023**
ve	0,000*		0,862		0,123		0,998		0,996	
trendli ^b										
1.fark	-3,065	-3,065*	-4,429	-4,429*	-5,106	-5,106*	-2,763	-2,763*	-1,311	
sabitli ^a	0,000*		0,000*		0,000*		0,003*		0,890	
sabitli	-3,147	-3,147*	-1,224	-4,537*	-0,555	-5,143*	-3,261	-3,261*	-2,240	
ve	0,009*		0,999		1,000		0,003*		0,579	
trendli ^b										

kulüp05b										
Model	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS	CADF	CIPS	IPS	MADDALA-WU
düzye	-1,233	-1,233	-2,354	-1,849	-1,279	-1,832	-1,727	-0,223	-2,70607	20,1229
sabitli^a	0,861		0,110		0,840		0,527		0,0034*	0,0099*
sabitli ve trendli^b	-2,847 0,124	-2,847**	-1,980 0,761	-2,184	0,209 1,000	-1,518	-1,102 0,995	-0,366	-1,58033 0,0570***	14,6804 0,0657***
1.fark	-4,006	-4,006*	-1,885	-4,452*	-0,319	-3,948*	-1,263			
sabitli^a	0,000*		0,398		0,999		0,847		-1,263	
sabitli ve trendli^b	-3,916 0,000*	-3,916*	-0,959 0,998	-4,319*	-2,339 0,475	-3,856*	-1,620 0,931		-1,620	
kulüp06a										
düzye	-1,873	-1,873	-5,649	-3,790*	-0,537	-1,369	-1,839	-1,839	-3,17628	16,7662
sabitli^a	0,434		0,000*		0,963		0,454		0,0007*	0,0021*
sabitli ve trendli^b	-1,443 0,906	-1,443	-4,656 0,000*	-3,691*	-1,012 0,976	-1,767	-3,882 0,008*	-3,882*	-2,98318 0,0014*	15,0271 0,0046*
1.fark	-4,388	-4,388*			-4,977	-4,977*	-2,962			
sabitli^a	0,000*				0,000*		0,040**		-2,962*	
sabitli ve trendli^b	-5,572 0,000*	-5,572*			-1,187 0,956	-4,830*	-2,849 0,206		-2,849***	
kulüp06b										
Model	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG	LLC	BREITUNG
düzye	-2,4270	1,4887	0,9382	-0,9130	-1,0235	1,1524	-1,9622	-0,6123	-0,2782	-2,5067
sabitli^a	0,0076*	0,9317	0,8259	0,1806	0,1530	0,8754	0,0249**	0,2702	0,3904	0,0061*
sabitli ve trendli^b	10,4908 1,0000	1,3069 0,9044	-2,1698 0,0150**	-0,2758 0,3913	-2,1283 0,0167**	-3,2211 0,0006*	-2,0005 0,0227**	-0,9952 0,1598	-0,2686 0,3941	1,6350 0,9490
1.fark	1,1017	-2,8090	-6,0128	-1,4237	-7,5530	-1,6100		-2,0567	2,6755	-2,5139
sabitli^a	0,8647	0,0025*	0,0000*	0,0773***	0,00*	0,0537***		0,0199**	0,9963	0,0060*
sabitli ve trendli^b	-2,5767 0,0050*	0,0007 0,5003	-5,3002 0,0000*	-2,3402 0,0096*	-6,6883 0,0000*	-2,9921 0,0014*		-0,1164 0,4537	4,7447 1,0000	0,0592 0,5236

Not: a (-2.21, -2.33, -2.57); b (-2.73, -2.86, -3.1); c (-2.14, -2.25, -2.45); d (-2.66, -2.76, -2.96); e (-2.11, -2.2, -2.38) ve f (-2.63, -2.72, -2.88) sırasıyla ilgili modellerin %10, %5 ve %1 önem düzeylerine ait test kritik değerlerini temsil etmektedir.

*, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

BİLGİSAYARLI TOMOGRAFİ GÖRÜNTÜLÜME HİZMETİNİN DIŞ KAYNAK KULLANIMI MALİYET-KARLILIK ANALİZİ VE COVID-19 PANDEMİSİ ETKİSİ*

OUTSOURCING COST-PROFITABILITY ANALYSIS OF COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGING SERVICE AND IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC

Öğr. Gör. Kurtca Mehmet UĞURLU¹

Prof. Dr. Enver BOZDEMİR²

ÖZ

Araştırmanın amacı, hastanelerde Bilgisayarlı Tomografi (BT) görüntüleme hizmetlerinin COVID-19 salgınıyla birlikte nasıl evrim geçirdiğini belirleyerek, hastanelerin bu hizmeti kendi kaynaklarıyla mı yoksa Dış Kaynak Kullanımı (DKK) yoluyla mı sağlanmasını maliyet-karlılık analizi yaparak değerlendirmektir. Çalışmanın verileri, doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki bir üniversite hastanesi oluştururken, örneklem ise radyoloji klinik hizmetlerinden BT hizmetlerinden oluşmaktadır. Çalışmada hastane tarafından sağlanan BT hizmetleri ile (DKK) yoluyla sunulan hizmetlerin 2019-2020 yıllarındaki gelir ve giderleri incelenerek karlılık analizi gerçekleştirilmiştir. BT hizmeti için yapılan maliyet karlılık analizinde, 2019 yılında DKK yöntemiyle %37 oranında 462.329,39 TL faaliyet karı, 2020 yılında %48 oranında toplam 492.715,52 TL faaliyet karı elde edilmiştir. Hastanenin kendi BT cihazıyla 2019 yılında %240 oranında 241.066,26 TL faaliyet zararı, 2020 yılında %30 oranında ve 74.497,57 TL faaliyet zararı tespit edilmiştir. Ancak 2020 yılından itibaren COVID-19 salgını sebebiyle hastanenin kendi BT cihazı çekim sayıları %179 oranında artmıştır. Buna bağlı olarak 2020 yılı için BT hizmetinden elde edilen gelir artarken maliyetlerin belli oranda sabit kalması zararı ciddi oranda düşürmüştür. Çalışmanın genelinde BT hizmetini hastanenin kendi imkânlarından ziyade DKK'ya başvurması karlılık açısından tercih edilmesi sonucuna varılmış olmasına rağmen COVID-19 gibi beklenmedik durumlarda hastanenin kendi imkanlarıyla sunduğu hizmetin zarar bile edilse önemli ve gerekli olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: : Dış Kaynak Kullanımı (DKK), Bilgisayarlı Tomografi (BT) Görüntüleme, Maliyet - Karlılık Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I11, D61.

ABSTRACT

The aim of the research is to determine how Computed Tomography (CT) imaging services in hospitals have evolved with the COVID-19 epidemic and to evaluate whether hospitals provide this service with their own resources or through Outsourcing (OS) by making a cost-profitability analysis. The data of the study is obtained through document analysis. While the population of the research consists of a university hospital in Turkey, the sample consists of radiology clinical services and CT services. In the study, a profitability analysis is carried out by examining the income and expenses of the CT services provided by the hospital and the services provided through (OS) in 2019-2020. In the cost profitability analysis made for the CT service, an operating profit of 462,329.39 TL is obtained by 37% with the OS method for 2019, and a total operating profit of 492,715.52 TL is obtained by 48% for 2020. With the hospital's own CT device, an operating loss of 241,066.26 TL is detected by 240% for 2019, and an operating loss of 74,497.57 TL is determined by 30% for 2020. However, since 2020, the number of hospital's own CT device scans has increased by 179% due to the COVID-19 epidemic. Accordingly, while the income from CT services increased in 2020, the costs remained constant from a certain point, which significantly reduced the loss. Although it is concluded in the overall study that it is preferable for the hospital to apply to OS for CT service rather than its own means, in terms of profitability, in unexpected situations such as COVID-19, the service provided by the hospital with its own means may be important and necessary, even if it is at a loss.

Keywords: Outsourcing (OS), Computed Tomography (CT) Imaging, Cost-Profitability Analysis.

JEL Classification Codes: I10, I11, D61.

* Bu çalışma Enver BOZDEMİR danışmanlığında Kurtca Mehmet UĞURLU tarafından hazırlanan ve 01.06.2021 tarihinde savunulan "Klinik Görüntüleme Hizmetlerinde Dış Kaynak Kullanımının Maliyet-Fayda Analizi: Düzce Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır. Çalışma için Düzce Üniversitesi Etik Kurulundan 2020/220 sayılı ve 03.12.2020 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Şavşat Meslek Yüksekokulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı, kurtcamehmetugurlu@artvin.edu.tr

² Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, enverbozdemir@duzce.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The primary objective of the study is to elucidate the shifts in the provision of Computed Tomography (CT) imaging services within hospitals amid the COVID-19 pandemic. It aims to ascertain the comparative advantages, in terms of profitability, between hospitals independently managing these services through their internal resources and outsourcing (OS) to specialized enterprises in the field. The research seeks to furnish empirical evidence to guide decision-makers and policymakers, establishing a connection between computerized tomography devices and the COVID-19 pandemic, and analyzing them through the lens of a cost-profitability analysis framework.

Design/methodology/approach:

The study acquired data through document analysis utilizing the qualitative research method. The research population comprises a university hospital in Turkey, while the research sample specifically involves CT imaging services from the radiology clinical services. Aligning with the dataset spanning the years 2019-2020, the study conducts a profitability analysis by scrutinizing the revenue and expenses associated with the independently provided CT services by the hospital and those delivered through Outsourcing (OS).

Findings:

As part of the study, a profitability analysis is conducted in accordance with data spanning the years 2019-2020. This analysis involves a thorough examination of the revenue and expenses associated with the CT services provided by the hospital through its internal resources and those facilitated through Outsourcing (OS). In the cost benefit analysis made at the relevant hospital, which provides Computed Tomography imaging services with two different methods, an operating profit of 462,329.39 TL is obtained by 37% from 32,424 CT scans with the DKK method for 2019, and a total operating profit of 492,715.52 TL is obtained by 48% from 26,217 CT scans for 2020. With the hospital's own CT device, an operating loss of 241,066.26 TL is detected, at a rate of 240%, against 1,496 shots for 2019, and an operating loss of 74,497.57 TL, at a rate of 30%, from 4,174 shots for 2020. The hospital makes a loss because providing CT services with its own means increased costs and generates less income compared to DKK. On the other hand, it is observed that if DKK is applied, profits are obtained with lower costs and more benefits. However, since March 2020, the COVID-19 epidemic has caused the relevant hospital to prefer to use its own CT device and increased the number of CT scans by 179% due to increasing demand. Accordingly, while the income from CT services increased in 2020, the costs remained constant from a certain point, which significantly reduced the loss.

Conclusion and Discussion:

In 2019, the operating profit obtained from IT withdrawals carried out with the DKK service procurement model was recorded as 462,329.39 TL, at a rate of 37%. With the same method, the operating profit obtained in 2020 increased by 48% and reached 492,715.52 TL in total. The hospital recorded an operating loss of 241,066.26 TL by 240% in 2019 from the service it provided using its own IT device, and this loss decreased by 30% in 2020, creating an operating loss of 74,497.52 TL. Bozdemir and Öcel's (2016) study showed that the profit margin achieved by the hospital by offering magnetic resonance imaging service within its own structure was 32%, and 170% by applying the DKK model. In Kalkan et al.'s (2015) study, it was stated that the institution's procurement of laboratory services through DKK provides a 41% cost advantage, and the device purchasing service in return for a kit offers a 48% cost advantage. In the study of Mollahaliloğlu et al. (2010), it was concluded that 39.24% profitability would be achieved by providing IT service with the DKK method, and 4.41% profitability would be achieved if the institution provided it with its own means. These studies supported our work. One of the main reasons for the damage caused by the CT services offered within the institution is the preference of the DKK device, which has new and modern technological equipment, over the existing CT device, which was purchased in 2010 and has lower image quality. This situation can be attributed to the institution's orientation to the DKK device, which has more modern technology, instead of its own device. However, elements such as labor (personnel) expenses, accumulated depreciation expenses and annual maintenance and repair expenses took a significant place in total expenses and contributed to the increase in losses. These factors have led to negative financial consequences by increasing the costs of the service provided by the institution with its own means. As a result of this study, if the hospital had provided the CT imaging service by outsourcing rather than using its own resources, it would have made a profit of 591,892.96 TL with a 31% profit margin, not a 240% loss in 2019. It is estimated that in 2020, an operating profit of 565,115.09 TL will be achieved with a 33% profit margin, not a 30% loss. Hence, despite the overarching conclusion drawn in the course of this study favoring the managerial decision to opt for the DKK method over relying on the hospital's internal resources for CT imaging services in terms of profitability, it has been determined that in unforeseen circumstances, such as the COVID-19 epidemic, providing the service independently by the hospital becomes crucial and necessary, even if it incurs a financial loss. If hospitals find it costly to provide these services on their own and do not want to do so, it is necessary to put in mandatory additional contractual clauses to ensure that the services provided through the use of DKK are provided without disruption and at the required speed in case of an epidemic or any emergency, or to include additional contractual clauses to provide the necessary services with portable CT devices.

1. GİRİŞ

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Aralık 2019'da ortaya çıkan 2019-nCoV adlı koronavirüs salgını, küresel düzeyde geniş yankı uyandırdı. Salgın, Dünya Sağlık Örgütü'nün Mart 2020'de yaptığı duyuruyla pandemi olarak nitelendirildi ve bu hastalık COVID-19 adını aldı (WHO, 2020).

SARS-CoV-2 enfeksiyonu, çoğu hasta için hafif üst solunum yolu hastalığına sebep olurken, bazı durumlarda ciddi solunum yetmezliği ve ölüm gibi sonuçlar doğurabilir. COVID-19 ajanı olan SARSCoV-2'yi teşhis etmek için altın standart, gerçek zamanlı polimeraz zincir reaksiyonu (RT PCR) testidir ve genellikle boğaz sürüntü örneğinde analiz edilir. Ancak, özellikle hastalığın erken evrelerinde veya viral yükün düşük olduğu dönemlerde, klinik belirtileri olan hastalarda COVID-19 tanısında nazofaringeal sürüntü (RT-PCR) testleri negatif olabilir, bu nedenle toraks bilgisayarlı tomografi (BT) sıklıkla kullanılmaktadır (Özdemir ve Yılmaz, 2021, s. 508).

Bilgisayarlı tomografi (BT) taramaları ve BT şiddet skorları, 2019 koronavirüs hastalığının (COVID-19) ciddiyetini ve prognozunu değerlendirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. BT şiddet skorları, şiddetli vakaları şiddetli olmayanlardan ayırmada bir öngörücü olarak iyi performans göstermiştir (Yanamandra vd., 2022, s. 1).

Bu nedenle hastane işletmelerinde BT görüntüleme hizmetinin günümüzde yaşanan pandemi gibi ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte ve kapasitede olması önem arz etmektedir. Bu bağlamda sağlık hizmetleri, kendi imkanlarıyla sunduğu klinik görüntüleme hizmetlerini dış kaynak kullanım (DKK) yöntemine de başvurarak yükselen talep ve beklentilere uygun hizmet vermeye çalışmaktadır.

Bazen radyoloji departmanını daha etkili hale getirmek için alınan, iş yükünün önceliklendirilmesi ve ekipmanın personelin izin verdiği kadar saat çalışır durumda tutulması gibi önlemler yeterli olmayabilir. Bu gibi durumlarda radyolojik incelemelerin dışarıdan temin edilmesi, bekleme sürelerinin azaltılması açısından potansiyel bir çözümdür (Tavakol vd., 2011, s. 81).

Dış kaynak kullanımı, sağlık sistemleri, kuruluşlar, departmanlar, bireysel sağlık uygulayıcıları ve hastalar için çeşitli avantajlar sunabilir. Radyolojik muayenelerin dış kaynaklardan temin edilmesinin bir avantajı, yüksek kaliteli tanısal görüntülere ve yorumlara kolay erişim sağlayarak, geniş bir uzman ve profesyonel ağının kullanılabilirliğini içerebilir (Olofsson vd., 2019, s. 148).

Diğer taraftan hastane işletmeleri yardımcı klinik hizmetlerden olan BT hizmetini DKK yöntemiyle sunarak, temel yeteneklerine ve uzmanlık alanlarına odaklanmayı amaçlamaktadır. Özellikle hizmet kalitesini artırmak, değişen ve modernleşen teknolojiyi takip etmek, ihtiyaç ve beklentilere en hızlı şekilde cevap vermek isteyen sağlık hizmet sunucuları, sabit maliyetleri değişken maliyetlere dönüştürebilme fırsatı sunan dış kaynak kullanım yöntemlerine başvurmaktadır (Uğurlu, 2021, s. 6).

Bu durum, hastane işletmelerinin, temel yeteneklerine odaklanarak teşhis ve tedavi hizmetlerini iyileştirme çabasıyla birlikte, yemekhane, temizlik, güvenlik, bilgi işlem, danışmanlık, hasta kabul servisi ve çamaşırhane gibi destekleyici hizmetlerin yanı sıra son zamanlarda mikrobiyoloji, biyokimya, radyoloji, nükleer tıp, manyetik rezonans ve bilgisayarlı tomografi gibi yardımcı tıbbi hizmetleri dış kaynaklardan sağlama eğiliminde olduklarını göstermektedir (Bozdemir ve Öcel, 2016, s. 1054).

Son zamanlarda sağlık işletmelerinin genelinde sıklıkla kullanıldığı görülen DKK'na başvurmadan önce sağlık hizmeti sunucuları bu yöntemin teknoloji, kalite, maliyet ve ortaya çıkabilecek ani salgınlarda artan talebe cevap verebilme açısından avantaj ve dezavantajlarını dikkate alarak karar vermeleri gerekmektedir.

Çalışmanın amacı, hastanelerde Bilgisayarlı Tomografi (BT) görüntüleme hizmet sunumunun Covid-19 salgınıyla beraber nasıl bir değişim gösterdiğini ortaya koyarak, karlılık açısından bu hizmet sunumlarını kendi imkânlarıyla mı yoksa ilgili alanda uzman olan işletmelerden Dış Kaynak Kullanımı (DKK) yoluyla mı karşılamalarının daha avantajlı olduğunu maliyet-karlılık analizi yaparak tespit etmek ve yönetsel kararlar açısından ilgili yöneticiler için yararlı bilgiler ortaya koymaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yeni şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs 2'nin (SARS-CoV-2) neden olduğu koronavirüs hastalığı (COVID-19), salgının yüksek seviyede sürdüğü iki yılda (2020-2021) küresel nüfus üzerinde yıkıcı bir etki yarattı. Yüksek çözünürlüklü BT protokolünde, toraksın bilgisayarlı tomografi taraması (BT toraks), hastalığın kapsamı

ve evresi hakkında değerli bilgiler verir ve yönetim planını etkileyebilecek önceden var olan/birlikte var olan kardiyo-toraksik anormallikleri değerlendirmektedir (Yanamandra vd., 2022, s. 1).

Bu sebeple dünya üzerinde etkili olan salgının hızlı tespit edilmesi, erken teşhis ve bulaş riskinin ortadan kaldırılması için acil önlemler alınması sebebiyle BT görüntüleme hizmetine çok sık başvurulmuştur. Ancak bu yoğun süreçte kurum kaynaklarının yeterli olmaması kurumları dışardan hizmet satınalma yöntemiyle outsourcing (dış kaynak kullanımı) yöntemine daha çok yönlendirmiştir.

Dış kaynak kullanımı, bir işletmenin dış organizasyonlarla iş birliği yaparak maliyetleri azaltma, verimliliği artırma ve müşteri memnuniyetini yükseltme amacı taşıyan bir yöntemdir (Türksoy ve Türksoy, 2007, s. 83-104). Bu yaklaşım, işletmenin içerisinde yürütülen belirli bir işin, ilgili insan kaynağıyla uzun vadeli bir sözleşme çerçevesinde dış bir firmaya devredilmesini içerir (Quelin ve Duhamel, 2003, s. 648).

DKK'na yönelme, işletmelere zaman ve maliyet açısından büyük ölçüde tasarruf sağlayarak söz konusu işletmenin esas faaliyetlerine daha fazla zaman ve yatırım ayırma imkanı verebilmektedir. Bu yöntemle işletme, alanında uzmanlaşmış tedarikçi firma sayesinde hedeflediği uzmanlaşmayı yakalamış olmakta ve işletmenin faaliyetlerindeki kalitesi ve verimlilik gücü artmaktadır (Ecerkale ve Kovancı, 2005, s. 69-75).

Sağlık hizmetlerindeki görüntüleme talebindeki yıllık artış çok faktörlüdür. Tanısal amaçlar için görüntülemeye giderek daha fazla başvurulmakta olup, tarama programlarının genişletilmesi, kaliteli sağlık hizmetlerine yönelik yüksek beklentiler, büyüyen ve birden fazla hastalığa sahip yaşlı nüfus ve ihtilafli hususlar da talebi artırmaya devam etmektedir (Lyon vd., 2022, s. 811).

20. yüzyılın sonlarında, birçok ülkedeki sağlık sistemleri tıbbi bakım hizmetlerini dışarıdan almaya başlamıştır. Daha önce yapılan çalışmalar, radyoloji hizmetlerinin; teknolojik gelişmeler, uzmanlık eksikliği, artan talep, finansal kısıtlamalar ve radyolojinin analog bir dünyadan dijital bir dünyaya geçişi gibi birçok nedenden dolayı giderek daha fazla dışarıdan temin edildiğini göstermiştir (Olofsson vd., 2019, s. 148).

Literatürde incelemesi sonucunda elde edilen bilgiler ışığında sağlık hizmetleri sunumu esnasında başvuru alan DKK modelini ve maliyet analizlerini konu edinen çalışmalar aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

Kalkan vd.'nin (2015) Ankara Halk Sağlığı Müdürlüğü üzerine yaptığı çalışma, ilgili kurumun hangi alanlarda dış kaynak kullanımı (DKK) yöntemine başvurduğunu, bu hizmetlerin temininde kullanılan DKK yöntemlerini ve bu yaklaşımın getirdiği fayda-maliyet ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre, laboratuvar hizmeti alımında %41 ve cihaz ediniminde %48 oranında maliyet tasarrufu elde edilmiştir.

Akyürek'in (2013) çalışması, Türkiye'deki Sağlık Bakanlığı Hastaneleri'nde yöneticilerin dış kaynak kullanımı (DKK) olgusunun sektörel performansa olan etkilerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın finansal boyutunda, 2008-2012 yılları arasında Tek Düzen Muhasebe Sistemi'nden alınan muhasebe kayıtları incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen dönemde en fazla harcama yapılan DKK alanları; temizlik, çamaşırhane, veri hazırlama - bilgi işlem ve görüntüleme hizmetleri ile laboratuvar hizmetleri olarak belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, görüntüleme hizmetlerine yönelik harcamalarda sürekli bir artış gösterdiğini ortaya koymuştur. 2009 yılından itibaren toplamda 1.368.652.801,70 TL görüntüleme hizmetlerine harcanmış olup, bu harcamalar içinde 'Diğer Görüntüleme Hizmetleri Alım Giderleri' başlığı altında 574.203.470,06 TL ile en yüksek harcama yapılan alan olarak belirlenmiştir. Toplamda ise MR için 493.708.674,98 TL ve tomografi için 326.662.723,17 TL harcanmıştır.

Mollahaliloğlu vd. (2010), dış kaynak kullanımı yoluyla sağlanan klinik ve klinik olmayan hizmetlerin ekonomik değerlendirmesini gerçekleştirmişlerdir. Çalışma, bu hizmetlerde dış kaynak kullanımının maliyet açısından daha avantajlı olduğunu göstermiştir. Örneğin, BT hizmetinin dış kaynaklardan temin maliyeti, kurum içi maliyetine göre daha düşük olarak belirlenmiştir. Bu durumda, BT hizmetlerinin dış kaynaklardan temin edilmesi %39,24 karlılık sağlarken, kurum içinde sunulması %4,41 karlılık elde etmektedir. Klinik hizmetlerin dış kaynaklardan temin edilmesi, kamu hastaneleri için ekonomik bir alternatif olarak önerilmiş, böylelikle hastaneler, bu hizmetlerle ilgili maliyetleri minimuma indirerek hastalara sunulan sağlık hizmetlerinin maliyetlerini düşürebilecekleri sonucuna varılmıştır.

Toprak (2019), on farklı Dış Hekimliği Fakültesi üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, farklı fakültelerin merkezi sterilizasyon üniteleri (MSÜ) ve dış protez laboratuvarları (DPL) hizmetlerini kendi bünyelerinde veya dış kaynak kullanarak yürüttüklerini incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda, hem DPL hem de MSÜ

hizmetlerinin, farklı yöntemlerle sunulması arasında mali açıdan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu bulgu, idarelerin hizmet kalitesi gibi diğer faktörlere odaklanarak tercihlerini belirlemesi ve stratejilerini bu doğrultuda oluşturması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.

Bozdemir ve Terzi (2020) tarafından yürütülen çalışma, hastanelerin dış laboratuvar tetkik hizmetlerine olan ilgi ve tercihlerinin nedenlerini araştırarak, özel tıbbi laboratuvarların hizmet sunumlarını muhasebe temelli bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonuçları, hastanelerin dış laboratuvar hizmetlerine olan ilgisinin arttığını ve bu alandaki karlılığın son yıllarda artış gösterdiğini, dolayısıyla hizmetin sürdürülebilir olduğunu göstermiştir.

Baç (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Sağlık Bakanlığı hastanelerinin DKK ile sağladığı temizlik, güvenlik, yemekhane, veri hazırlama, laboratuvar ve görüntüleme gibi hizmetlerin mali açıdan değerlendirilmesini hedeflemiştir. Araştırma, hastanelerin dış kaynak kullanımıyla sağladığı hizmetlerin maliyetlerini incelemiş ve temizlik ile veri hazırlama giderlerinin bu harcamalar içinde önemli bir paya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, 2012 ile 2017 yılları arasındaki toplam dış kaynak kullanımı giderleri 77.780.051,64 TL olarak belirlenmiştir. Bu giderler arasında temizlik hizmetleri için ayrılan pay %28,2 olarak tespit edilmiştir. Laboratuvar ve görüntüleme hizmetleri ise bu harcamalar içinde üçüncü sırada yüksek bir paya sahip bulunmaktadır.

Danvers ve Nikolov'un (2010) yürüttükleri çalışma, dış kaynak kullanımının (DKK) hastane kârlılığı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, DKK'nın hastane maliyetlerini düşürdüğünü ve stratejik avantajlar ile faydalar sağladığını, ancak aynı zamanda kârlılık performansını etkilediğini belirtmektedir.

Özdemir'in (2010) Kafkas Üniversitesi üzerine yaptığı çalışma, üniversitenin temizlik personeli istihdamı ile dış kaynak kullanımı (DKK) yöntemiyle karşılanması durumlarını incelemektedir. Bu araştırma, DKK yönteminin üniversiteye yıllık yaklaşık 86.000 TL gibi bir maliyet tasarrufu sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Ekin vd.'nin (2012) araştırması, dış kaynak kullanımıyla sağlanan hizmetlerin maliyetlerini ve bu hizmetlerin finansal kaynaklarını belirlemek amacıyla yapılan hizmet ihalelerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Çalışmanın BT hizmetinin maliyet karşılaştırma kısmı şu şekildedir; BT hizmetinin DKK'ndan sağlama birim maliyeti 25,40 TL tespit edilmiş, DKK'ndan yararlanmama sonucu birim maliyeti ise 61,64 TL olarak tespit edilmiş olup sağlanan maliyet tasarrufunun 36,24 TL olduğu belirlenmiştir. Toplam DKK maliyeti 829.056,00 TL, DKK'ndan yararlanmama sonucu toplam maliyet 2.011.929,60 TL olarak tespit edilmiş ve DKK'nın maliyet tasarrufu 1.182.873,60 TL (%58,79) olarak tespit edilmiştir. Sonuçta ise, hastane yönetiminin DKK yöntemiyle sunduğu hizmetlerde maliyet tasarrufu sağladığı belirlenmiştir.

Yalçın, vd.'nin (2011) ilgili hastanede yaptıkları çalışmada; 2005-2009 yılları verileri incelenmiş, BT hizmet verileri; 2007 yılı için DKK ciro karlılık oranı 0,34 ve kurum kendi yapsaydı ciro karlılık oranı 0,29 olarak tespit edilmiş, 2008 yılı için DKK ciro karlılık oranı 0,57 ve kurum kendi yapsaydı ciro karlılık oranı 0,43 olarak tespit edilmiş, 2009 yılı için DKK ciro karlılık oranı 0,64 ve kurum kendi yapsaydı ciro karlılık oranı 0,65 olarak tespit edilmiştir. DKK yönteminin karlılık oranların yıllara göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. BT hizmetinin dış kaynak kullanımı yoluyla ifa edilmesinde ortalama %40 maliyet avantajı bulunduğu tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın genel popülasyonunu Türkiye'deki bir üniversite hastanesi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, söz konusu hastanenin radyoloji bölümüne bağlı olan BT görüntüleme hizmetleri oluşturmaktadır. BT hizmetlerine odaklanarak, 2019-2020 yılları arasında maliyet-karlılık analizi yöntemiyle bir karşılaştırma gerçekleştirilmiştir.

Bu analiz, hizmet alımı yani dış kaynak kullanımı yöntemiyle sunulan hizmetler ile hastanenin kendi bünyesinde sağladığı hizmetler arasında yapılmıştır. İlgili hastanede DKK ile sadece 1 BT cihazı olduğu için çalışmada tek cihaz analizi dikkate alınmıştır. Çalışma dönemi olarak pandemi öncesi 2019 yılı ve 2020 tam yıl olarak dikkate alınmıştır. Pandemi süreci Mart 2020 tarihinden itibaren olmasına rağmen gelir ve gider kalemleri yıllık esas alınmıştır. 2020 yılının ilk iki ayı çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada GSS kapsamındaki hastaları kapsamaktadır. GSS dışındaki veya mesai sonrası ücretli çekimler kapsama dahil edilmemiştir.

3.2. Araştırma İzni

Araştırma verilerinin toplanması ve elde edilmesi için gerekli izinler sağlanmıştır. Bu izinler, Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 03.12.2020 tarih ve 2020/20 numaralı kararı, Düzce Üniversitesi Rektörlüğü Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün 13.01.2021 tarih ve E-78509709-300-3632 ile ilgili hastanenin 21.12.2020 tarih ve 69898333/300/E.62232 numaralı araştırma izinleri ile sağlanmıştır.

3.3. Araştırma Sınırlılıkları

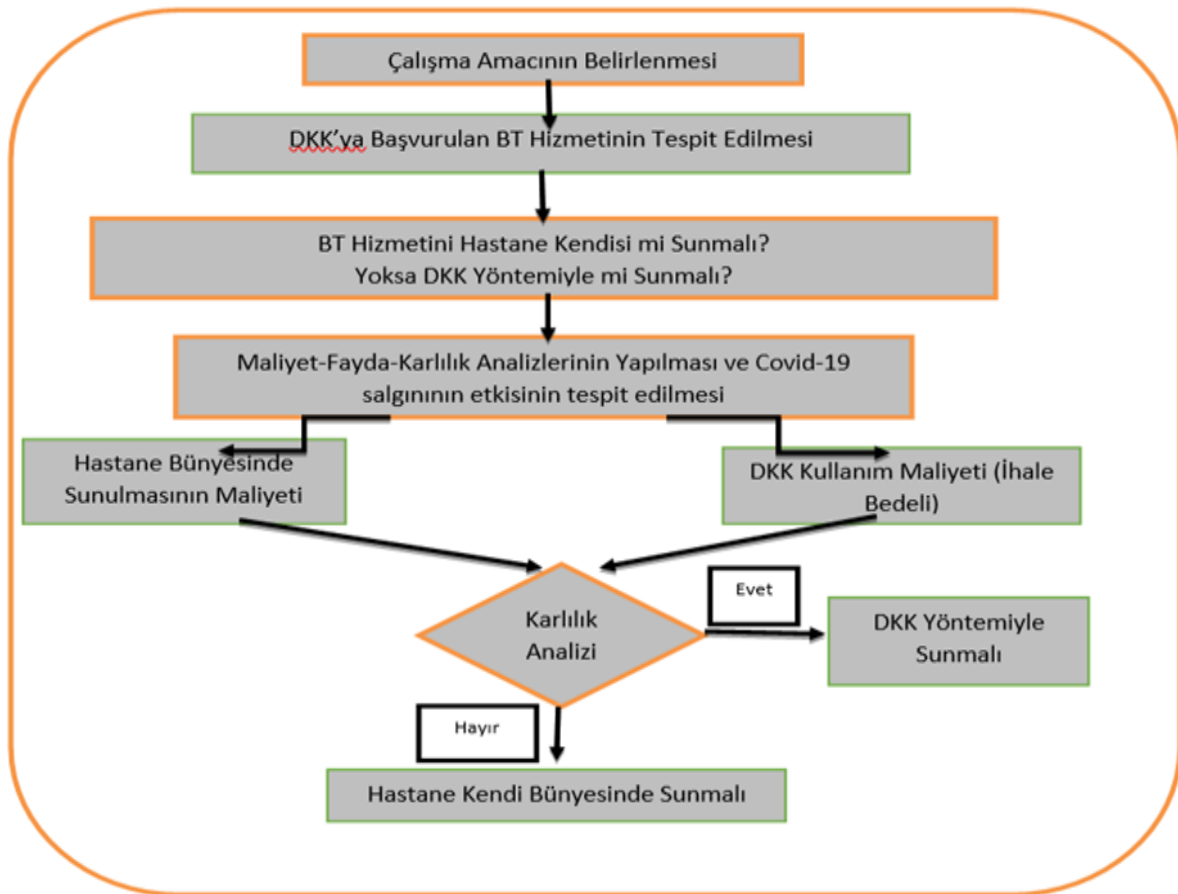
Araştırma kapsamında hastanenin kendi imkânlarıyla sunduğu görüntüleme hizmetlerinin karmaşık yapısı, gider kalemlerinin fazla oluşu araştırmayı zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra hastanenin kendi imkânlarıyla sunduğu görüntüleme hizmetlerinin temizlik giderlerine ulaşılamamış, elektrik ve ısınma giderlerine ise net değerler üzerinden değil ortalama değerler üzerinden ulaşılmıştır.

Pandemi süreci Mart 2020 tarihinden itibaren olmasına rağmen gelir ve gider kalemleri yıllık esas alınmıştır. 2020 yılının ilk iki ayı çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında hastane kurum cihazlarının eski olması ve dış kaynak sağlayıcı firmanın cihazlarının yeni olmasından dolayı tam anlamıyla aynı özelliklere sahip cihazlar karşılaştırılamamıştır. Hastanede maliyet istatistikleri ve SGK'ya gönderilen fatura kesintileri ve birim bazlı gelir istatistikleri; karmaşık yapıların olduğu birimlerde tam anlamıyla yapılamadığı için mali verilerin toplanması ve analiz edilmesinde de bazı zorluklarla karşılaşmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3.5. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmada, doküman analizi yöntemi kullanılarak nitel araştırma yöntemlerinden biri uygulanmıştır. Veriler, ilgili birimlerden elde edilen belgeler aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmanın hedeflerine uygun olarak, alan çalışması ilgili üniversite hastanesinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmış ve bu veriler, ilgili üniversite rektörlüğü Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü ve ilgili hastane tarafından temin edilmiştir.

Hastanenin Radyoloji bölümü, BT görüntüleme hizmetleri için dış kaynak kullanımı (DKK) yoluyla yapılan harcamalarını ve elde edilen gelirleri analiz etmek ve aynı hizmetleri hastanenin kendi bünyesindeki cihazlar, ekipmanlar ve personel ile sağlanan hizmetlerle karşılaştırmak amacıyla 2019 ve 2020 yıllarına ait dokümanları incelemiştir. Bu yıllara ait mali tablolar, hastaneden temin edilen dokümanlar üzerinden elde edilmiş, ardından detaylı bir şekilde incelenerek maliyet-karlılık açısından karşılaştırılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın odaklandığı hastane, klinik görüntüleme hizmetlerini sunmak üzere uzmanlaşmış X firması ile 16.10.2017 ile 16.10.2020 tarihleri arasında, toplamda 36 aylık bir süre için dış kaynak kullanımı yöntemine başvurmuştur. (Bu tarihten sonra başka bir firma ile yeni bir anlaşma yapılmıştır). Bahsi geçen hizmet alımı ihalesi kapsamında, isminin açıklanması istenmeyen X firması; 1 adet Bilgisayarlı Tomografi (BT) cihazı, 1 adet Manyetik Rezonans cihazı, 3 adet Dijital Röntgen cihazı ile 20.000.000 SUT puanı karşılığında hizmet sunmayı taahhüt etmiştir.

İlgili hastanede DKK ile sadece 1 BT cihazı olduğu için çalışmada tek cihaz analizi dikkate alınmıştır. Çalışma dönemi olarak pandemi öncesi 2019 yılı ve 2020 tam yıl olarak dikkate alınmıştır. İhale süresi 16 Ekimde bitmiş ancak pandemi nedeniyle aynı birim fiyat üzerinden uzatılmıştır. Pandemi süreci Mart 2020 tarihinden itibaren olmasına rağmen gelir ve gider kalemleri yıllık esas alınmıştır. 2020 yılının ilk iki ayı çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

DKK sözleşme şartlarına göre sunulan görüntüleme hizmetlerinde, tüm masraflar yüklenici olan X işletmesi tarafından karşılanmaktadır. İmza altına alınan anlaşma gereği, yüklenici firma ile 20.000.000 SUT puanı için 8.700.000,00 TL ücret üzerinde hizmet sözleşmesi yapılmıştır. Bu bağlamda, KDV hariç birim puan ihale bedeli 0,418 TL olarak belirlenmiştir. SUT işlem puanı ise 0,593 TL seviyesindedir.

Çalışmanın yapıldığı yılda Düzce Üniversite hastanesi Global Bütçe uygulaması kapsamında olduğu için gönderilen faturalarda SGK tarafından herhangi bir kesinti olmamış ve BT hizmeti gelir tablosu hazırlanırken SUT birim fiyatı kesinti olmadan hesaplanmıştır.

Tablo 1. 2019/2020 Yıllarına ait BT İstatistik Bilgileri.

BT Türü	DKK				Kendi Bünyesinde Hizmet Sunumu				
	SUT Birim Fiyatı (TL)	2019 Çekim Sayısı (Adet)	2019 Toplam Tutar (TL)	2020 Çekim Sayısı (Adet)	2020 Toplam Tutar (TL)	2019 Çekim Sayısı (Adet)	2019 Toplam Tutar (TL)	2020 Çekim Sayısı (Adet)	2020 Toplam Tutar (TL)
Bilgisayarlı Temporal Kemik Tomografisi Yrbt	57,47	119	6.838,93	52	2.988,7	6	344,85	6	344,85
BT eşliğinde girişimsel tetkik	73,77	28	2.065,56	45	3.319,96	24	1.770,64	53	3.910,18
BT, 3 boyutlu görüntüleme	57,47	167	9.597,49	-	-	3	172,42	672	38.623,20
BT, abdomen, alt	57,47	5111	293.729,17	4379	251.683,02	186	10.690,35	13	747,17
BT, angiografi, tek anatomik bölge için	57,47	989	56.837,83	641	36.841,47	7	402,32	1479	85.005,52
BT, beyin	77,95	7716	601.462,20	5321	305.824,47	663	51.685,49	22	1.715,05
BT, beyin (aksiyel+ koronal)	57,47	237	13.620,39	36	2.806,45	35	2.011,62	35	2.011,62
BT, boyun	73,77	481	35.483,37	451	25.921,22	5	368,88	13	959,10
BT, dinamik, trifazik, bifazik inceleme	57,47	1	57,47	148	10.918,99	2	114,95	179	10.288,02

BT Türü	DKK					Kendi Bünyesinde Hizmet Sunumu				
	SUT Birim Fiyatı (TL)	2019 Çekim Sayısı (Adet)	Toplam Tutar (TL)	2020 Çekim Sayısı (Adet)	Toplam Tutar (TL)	2019 Çekim Sayısı (Adet)	Toplam Tutar (TL)	2020 Çekim Sayısı (Adet)	Toplam Tutar (TL)	
BT, extremitte (20-50cm bölge)	57,47	171	9.827,37	1088	62.532,80	34	1.954,15	21	1.206,97	
BT, hipofiz	57,47	1510	86.779,70	-	-	-	-	-	-	
BT, larenks	57,47	12	689,64	2	114,95	-	-	-	-	
BT, maksillofasial tomografi, aksiyel	57,47	239	13.735,33	139	7.989,02	1	57,47	16	919,60	
BT, maksillofasial tomografi, koronal	57,47	206	11.838,82	116	6.667,10	1	57,47	2	114,95	
BT,nazofarinks	57,47	15	862,05	8	459,76	-	-	-	-	
BT, orbita	57,47	168	9.654,96	104	5.977,40	5	287,37	16	919,60	
BT, paranasal sinüs	57,47	961	55.228,67	345	19.828,87	56	3.218,60	47	2.701,32	
BT, tempomandibular eklem	57,47	18	1.034,46	8	459,80	2	114,95	1	57,47	
BT, temporal kemik YRBT, spiral	69,70	107	7.457,90	23	1.321,92	4	278,80	5	348,50	
BT, temporal kemik YRBT, tek düzlem	57,47	51	2.930,97	33	1.896,67	3	172,42	5	287,37	
BT, tomografi, diğer	57,47	61	3.505,67	39	2.241,52	4	229,90	5	287,37	
BT, tomografi, Pelvis	57,47	722	41.493,34	632	36.324,20	23	1.321,92	77	4.425,57	
BT, toraks	57,47	6127	352.118,69	6208	356.804,80	219	12.587,02	672	38.623,20	
BT, üst abdomen	57,47	4377	251.546,19	4123	236.969,42	147	8.448,82	582	33.450,45	
BT, vertebra, lumbal	57,47	1043	59.941,21	815	46.842,12	40	2.299,00	115	6.609,62	
BT, vertebra, servikal	57,47	950	54.596,50	838	48.164,05	10	574,75	75	4.310,62	
BT, vertebra, torakal	57,47	709	40.746,23	553	31.783,67	6	344,85	57	3.276,07	
BT, yüksek rezolusyonlu akciğer	57,47	117	6.723,99	69	3.965,77	10	574,75	6	344,85	
BT, yüksek rezolusyonlu akciğer, ekspratuvar	57,47	11	632,17	1	57,47	-	-	-	-	
Toplam Gelir		32.424	1.718.805,12	26.217	1.510.803,53	1.496	100.083,83	4.174	241.488,31	
Gider*			1.256.475,73		1.018.088,01		341.150,09		315.985,88	
Kar/Zarar			462.329,39		492.715,52		-241.066,26		-74.497,57	
Oran		0	0,37	(19,14)	0,48	0	(2,40)	179,0	(0,30)	

*Gider: KDV hariç ödenen DKK bedellerini yüklenici olan X Şirketi'ne ait olan ihale bedeli karşılıklarını ifade etmektedir. Diğer gider ise, hastanenin kendi kaynaklarıyla sunduğu hizmet bedeli için yapılan giderleri içermektedir.

Tablo 1'de görülebileceği üzere, 2019 yılında hizmet alımı yöntemiyle yapılan BT çekimlerinden SUT'a göre toplam gelir 1.718.805,12 TL olarak gerçekleşmiş ve bu dönemde yüklenici firmaya ihale bedeli bazında toplamda 1.256.475,73 TL ödenmiştir. Bu durum, 2019 yılı için toplamda 462.330,00 TL kar elde edildiğini göstermektedir; bu yılın BT hizmet alımı %37 karlılık sağlamıştır. Benzer şekilde, 2020 yılında hizmet alımı yoluyla gerçekleştirilen BT çekimlerinden elde edilen gelir, SUT'a göre 1.510.803,53 TL olup, yüklenici firmaya ihale bedeli bazında toplamda 1.018.088,01 TL ödenmiştir. Böylelikle 2020 yılı için toplamda 492.715,52 TL kar elde edilmiş ve bu dönemde BT hizmet alımı %48 karlılık sağlamıştır. Ayrıca, DKK kullanımıyla sunulan hizmette 2020 yılında BT çekim sayısında %19,14'luk bir azalış gözlemlenmiştir. Tabloda DKK'nın 2020 yılında hem çekim sayısındaki azalma hem de karda fazla artışın olmamasının nedeni hastane COVID-19'dan kaynaklı BT çekimlerini kendi cihazlarına yönlendirmesidir.

Tablo 1'den elde edilen verilere göre, incelenen Düzce Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kendi BT cihazının 2019 yılı için SUT geliri 100.083,83 TL olup, katlandığı toplam maliyetler ise 341.150,09 TL olarak belirlenmiştir. Bu dönemde 241.066,26 TL'lik zararın yanı sıra %240 oranında zarar tespit edilmiştir. Benzer şekilde, 2020 yılı için SUT geliri 241.488,31 TL olarak kaydedilmiş ve bu yıl için katlanılan toplam maliyetler

315.985,88 TL olarak belirlenmiştir. Bu dönemde 74.497,57 TL'lik zararın yanı sıra %30 oranında zarar tespit edilmiştir. Kendi imkanlarıyla sunulan hizmette BT çekim sayısında 2020 yılında, 2019 yılına kıyasla %179'luk bir artış gözlemlenmiştir.

2019/2020 yıllarında Hastane tarafından katlanılan gider türleri aşağıdaki gibidir.

- **İlk madde malzeme giderleri:**

Araştırmanın yapıldığı hastane bünyesinde tıbbi sarf ve ilaç giderleri MR ve BT üniteleri için 2019 ve 2020 yılları için toplam veriler incelenmiştir; iki yıllık toplam gider 105.136,60 TL dir. Yıllık malzeme gideri $(105.136,60 * 1/4) = 26.284,15$ TL (KDV hariç)'dir. BT ünitesinin MR ünitesinden hariç 2309 TL'lik ayrı bir şekilde radyoopak madde alınmış ve toplam ilk madde ve malzeme giderleri 28.393,35 TL olarak tespit edilmiştir.

- **Personel giderleri:**

Personel sabit giderleri: MR ve BT birimlerinde 2019 yılında, 1 profesör, 1 doçent, 1 doktor öğretim üyesi, 1 araştırma görevlisi, 5 radyoloji teknisyeni, 1 güvenlik ve 1 temizlik personeli çalışmaktaydı. 2020 yılında ise bu birimlerde 1 profesör, 1 doçent, 2 doktor öğretim üyesi, 1 araştırma görevlisi, 5 radyoloji teknisyeni, 1 güvenlik ve 1 temizlik personeli görev almıştır. Öğretim üyelerinin kullanmış olduğu yıllık izin, şua izni ve rapor günleri, çalışma süreleri göz önünde bulundurularak maliyetlerine etkileri hesaplanmıştır. Diğer personellerin maaşları bölünerek hesaplanmıştır.

Tablo 2. BT Bölümü Personel Sabit Ödeme Giderleri

Yıllar	Öğretim üyesi maaş ve sabit ek ödeme ((toplam ödenen sabit ücretler/bir ayda çalışılan saat)*(rapor okuma süresi))	Araştırma görevlisi (1/2*1)	Radyoloji teknisyeni (1/2*5)	Temizlik görevlisi (1/6*1)	Güvenlik görevlisi (1/6*1)
2019	12.006,89	35.862,85	128.851,80	4.500,00	4.500,00
2020	34.297,10	40.465,21	126.504,72	5.299,92	5.299,92

Personel sabit ödeme giderleri hesaplanırken öğretim üyelerinin, araştırma görevlilerinin, radyoloji teknisyenlerinin, temizlik görevlilerinin ve güvenlik görevlilerinin aylık ödenen maaş ve sabit ek ödemeleri dikkate alınmıştır. Sadece BT bölümü için personel sabit ödeme giderlerini bulmak için öğretim üyesi için BT rapor okuma süresi, araştırma görevlisi ve radyoloji teknisyeni için ½'si ve temizlik ve güvenlik görevlisi için günlük 6 farklı bölümden sorumlu olduklarından dolayı 1/6'sı hesaplanmıştır.

Tablo 3. BT Bölümü Personel Değişken Ödeme Giderleri

Yıllar	Öğretim üyeleri ek ödeme bilgisi ((toplam ödenen değişken ek ödeme/bir ayda çalışılan toplam öğretim üyesi gün sayısı)* (rapor okuma süresi gün))	Araştırma görevlisi (1/2*1)	Radyoloji teknisyeni (1/2*5)
2019	1.733,30	4.846,66	15.567,00
2020	3.789,44	5.528,97	16.045,80

Personel değişken giderleri hesaplanırken, öğretim üyeleri, araştırma görevlileri ve teknisyenlerin performanslarına dayalı olarak döner sermayeden yapılan ücretler göz önünde bulundurulmuştur. Sadece BT bölümü için personel değişken ödeme giderlerini belirlemek amacıyla öğretim üyelerinin günlük BT raporu okuma süresi temel alınmış ve diğer ilgili giderlerin yarısı hesaplanmıştır.

- **Genel Hizmet Üretim Giderleri:**

Yemek gideri: 2019 yılı itibarıyla hastane bir öğün yemek maliyetini 4,16 TL olarak kaydetmiştir. MR ve BT birimleri için, toplam yemek sabit gideri hesaplanırken, 2.566 öğün için 10.674,56 TL, MR ünitesi için ise 5.337,28 TL olarak belirlenmiştir. 2020 yılı için hastane bir öğün yemek maliyetini yine 4,16 TL olarak kaydetmiş; MR ve BT birimleri için toplam yemek sabit gideri, 3.116 öğün için 12.962,56 TL hesaplanmış olup, BT ünitesi için ise 6.481,28 TL olarak belirlenmiştir.

Temizlik Gideri: Temizlik malzemeleri hastanede genel olarak kullanıldığı ve birim birim istatistiği tutulmadığı için BT biriminde kullanılan temizlik gideri tespit edilememiştir.

Su gideri: Araştırmanın evrenini oluşturan ilgili hastane kendi artezyen suyunu kullandığı için su herhangi bir ücrete tabi olmayıp, genel hizmet üretim gideri oluşmamış ve maliyet hesaplarına katılmamıştır.

Isınma ve soğutma gideri: BT ünitesindeki ısıtma ve soğutma, kış aylarında ısınma ve yaz aylarında ise soğutma için klima kullanılarak sağlanmaktadır. 2019 yılında BT ünitesi için ortalama 1 kWh maliyeti 0,68 TL olarak hesaplanmış olup, 6.500 kWh kullanım sonucunda ısınma ve soğutma için toplam 4.420,00 TL'lik bir gider oluşmuştur. 2020 yılı için ise hastanenin ödediği ortalama 1 kWh maliyeti 0,79 TL olarak hesaplanmış ve 6.550 kWh kullanımıyla ısınma ve soğutma gideri olarak 5.174,50 TL'lik bir masraf ortaya çıkmıştır.

Elektrik gideri: BT cihazının çekim esnasındaki elektrik tüketimi, ortalama 1 dakikada 0,25 kWh civarındadır ve 2019'da toplam aktif çekim süresi 18,080 dakikadır. Bu durumda, toplam enerji tüketimi $18,080 \times 0,25 = 4520,00$ kWh olarak hesaplanmıştır. 2019'daki BT cihazının elektrik gideri ise $4520,00 \text{ kWh} \times 0,68 \text{ TL/kWh} = 3.073,60$ TL olarak belirlenmiştir. MR ve BT üniteleri için ortak olarak kullanılan ev tipi elektrik gideri için günlük ortalama tüketim 10 saatte 17 kWh olarak hesaplanmıştır. 2019'da bu durumda, 260 gün için toplam 4420,00 kWh enerji tüketilmiş ve bunun maliyeti $4420,00 \text{ kWh} \times 0,68 \text{ TL/kWh} = 3.005,60$ TL olarak hesaplanmıştır. MR ünitesi için ev tipi elektrik gideri 1.502,80 TL, BT ünitesi için ise 1.502,80 TL olarak kaydedilmiştir. BT ünitesinin toplam elektrik gideri 4.576,40 TL'dir. 2020'de ise BT cihazının toplam aktif çekim süresi 64,315 dakika olup, toplam enerji tüketimi $64,315 \times 0,25 = 16,078,75$ kWh olarak belirlenmiştir. BT cihazının 2020'deki elektrik gideri $16,078,75 \text{ kWh} \times 0,79 \text{ TL/kWh} = 12.702,21$ TL olarak hesaplanmıştır. MR ve BT üniteleri için ortak ev tipi elektrik gideri ise günlük ortalama 17 kWh'dir. Bu durumda, 2020'de 262 gün boyunca toplam 4454,00 kWh enerji tüketilmiş ve bunun maliyeti $4454,00 \text{ kWh} \times 0,79 \text{ TL/kWh} = 3.518,66$ TL olarak belirlenmiştir. BT ünitesi için ev tipi elektrik gideri 1.759,33 TL, BT ünitesinin toplam elektrik gideri ise 14.461,54 TL'dir.

Helyum gaz gideri: BT cihazı için 800 bin çekim kapasiteli 416.000,00 TL gaz satın alınmıştır. 2019 yılında BT cihazı ile toplam 1496 çekim yapılmıştır. Birim çekim gaz maliyeti $416000,00/800000 = 0,52$ TL'dir. BT cihazı için 2019 yılında toplam gaz maliyeti $1496 \times 0,52 = 777,92$ TL'dir. 2020 yılında BT cihazı ile toplam 4174 çekim yapılmıştır. Birim çekim gaz maliyeti $416.000,00/800000 = 0,52$ TL'dir. BT cihazı için 2020 yılında toplam gaz maliyeti $4174 \times 0,52 = 2.170,48$ TL'dir.

Yıllık bakım onarım gideri: 2019 yılında BT cihazı için yıllık sabit bakım, yedek parça ve arıza sonrası onarım gideri toplamda 16.000,00 TL olarak kaydedilmiştir. 2020 yılına ait ise bu giderin yıllık tutarı 16.500,00 TL olarak belirlenmiştir.

Hastane otomasyon (HBYS) kullanım gideri: Araştırmanın odak noktasındaki hastanede, toplam otomasyon maliyeti, Hastane Bilgi Yönetim Sistemi (HBYS) kullanıcılarının sayısına bölünerek her bir kullanıcının maliyeti hesaplanmıştır. Bir kullanıcının otomasyon maliyeti, $398.000,00 \text{ TL} / 750 \text{ kullanıcı} = 530,66$ TL olarak belirlenmiştir. MR ve BT ünitelerindeki 10 kullanıcının maliyeti ise $530,66 \times 10 = 5.306,60$ TL'dir. BT ünitesinin otomasyon maliyeti ise $5.306,60 / 2 = 2.653,30$ TL olarak hesaplanmıştır. 2020 yılında da bu gider tutarı olan 2.653,30 TL ödenmiştir.

Giyecek gideri: Hastanede BT ünitesinde sadece temizlik ve güvenlik personellerine giyecek yardımı yapılmış olup, ilgili personeller için 2019 ve 2020 için ayrı ayrı giyecek gideri 193,15 TL'dir.

Servis hizmeti gideri: MR ve BT ünitelerinde toplam 12 personel olduğu için $347,79 \times 12 = 4.173,48$ TL'lik ortak bir maliyete katlanılmıştır. 2019 yılında BT ünitesi için toplam servis hizmeti gideri, $4.173,48 / 2 = 2.086,74$ TL olarak belirlenmiştir. 2020 yılında BT ünitesi için ise toplam servis hizmeti gideri 2.527,20 TL olarak kaydedilmiştir.

Amortisman gideri: Hastane, 2010 yılında BT cihazını 677.700,00 TL bedelle satın almıştır. Vergi Usul Kanununun ilgili tebliğlerinde Medikal enstrüman setleri (tıbbi cihazlar) ekonomik ömrü 10 olarak kabul edildiği için 10 yıl olarak ele alınmıştır. Hastane yüksek maliyetleri 5 yıl yerine 10 yıla yayarak yıllık kar zarar dengesini sağlamaya çalıştığını belirtmiştir. Söz konusu cihaz için 10 yıllık bir ömür belirlenmiştir. 2019 yılı için yapılan hesaplamalara göre amortisman tutarı 67.770,00 TL olarak belirlenmiştir. Ancak cihazın 10 yıllık ömrünü tamamlaması sebebiyle, 2020 yılı için herhangi bir amortisman hesaplanmamıştır.

Tablo 4. Hastanenin Kendi Bünyesindeki BT Cihazı İçin Katlanmış Giderler

Maliyet Unsurları	2019 Tutar (TL)	2020 Tutar (TL)
1-Direkt İlk Madde ve Malz.	28.593,35	28.593,35
Tıbbi Sarf ve İlaç Giderleri	28.593,35	28.593,35
2-Direkt İşçilik Giderleri	207.868,50	237.231,08
Toplam Sabit İşçilik Giderleri	185.721,54	211.866,87
Toplam Değişken İşçilik Gid.	22.146,96	25.364,21
3-Genel Hizmet Üretim Giderleri	104.688,24	50.161,45
Yemek Giderleri	5.337,28	6.481,28
Isınma ve Soğutma Giderleri	4.420,00	5.174,50
Elektrik Giderleri	4.573,40	14.461,54
Helyum Gaz Giderleri	777,92	2.170,48
Bakım Onarım Giderleri	16.000,00	16.500,00
Hastane Otomasyon Giderleri	2.653,30	2.653,30
Giyecek Giderleri	193,15	193,15
Servis Hizmet Giderleri	2.086,74	2.527,20
Amortisman Sabit Giderleri	67.770,00	--
Toplam	341.150,09	315.985,88

Tablo 4'te ilgili hastanenin kendisinin satın aldığı BT cihazları ve kendi personeli ile sunduğu görüntüleme hizmetlerinin 2019 ve 2020 yıllarında katlandığı tüm maliyetler, maliyet muhasebesi çerçevesinde 710 Direkt İlk Madde Malzeme Giderleri, 720 Direkt İşçilik Giderleri ve 730 Genel Hizmet Üretim Giderleri kodlarında kategorize edilip sunulmuştur. Sonuç olarak 2019 yılı için toplam 341.150,09 TL, 2020 yılı için toplam 315.985,88 TL katlanmış toplam gider hesaplanmıştır.

5. TARTIŞMA

Çalışma kapsamında, ilgili hastanede BT hizmetlerinin iki farklı yöntemle sunulması incelenmiş ve maliyet-karlılık analizi gerçekleştirilmiştir. 2019 yılında DKK yöntemiyle gerçekleştirilen BT çekimleri 32.424 adet olarak kaydedilmişken, bu rakam 2020 yılında %19,14'lik bir azalışla 26.217 adede düşmüştür. Aynı dönemde hastanenin kendi bünyesindeki BT cihazıyla yapılan çekimler ise 2019'da 1.496 adetken, 2020'de %179'luk bir artışla 4.174 adede ulaşmıştır (Tablo 1).

2020 yılında, 2019 yılına göre COVID-19 hastalığı nedeniyle salgın haricindeki diğer hastalıklara bağlı hasta sayısının azalmasıyla sunulan çoğu hizmetlerde azalma görülmüştür. Ancak bu süreçte COVID-19 hastalarının, hastalığın teşhis ve tedavisinde BT çekimlerine daha fazla ihtiyaç duyması nedeniyle BT hizmetinde artışlar gözlemlenmiştir. 2020 yılındaki DKK'ı ile sunulan BT hizmetindeki çekim sayılarının artışının normal olduğu tespit edilmiş ancak hastanenin kendi imkanlarıyla sunduğu BT hizmetinde çekim sayılarındaki yüksek artışın 2020 yılı itibarıyla ülkemizi ve dünyayı sarsan COVID-19 salgını sebebiyle olduğu tespit edilmiştir. Nitekim BT çekim sayılarının artışında, salgın hastalığın belirtilerini gösteren hastalarda burun ve ağızdan alınan testlerin yeterliği olmadığı yerde akciğer tomografisine başvurulması en önemli etken olmuştur. Bununla birlikte salgın hastalık nedeniyle hastanede tedaviye ihtiyaç duyan hastaların tedavi gördükleri esnada bulaş riskinden dolayı aynı binada bulunan kurum BT cihazlarının tercih edilmesi nedeniyle kurum BT cihazlarında çekim sayıları arttığı belirlenmiştir.

2019 yılında DKK hizmet alımı modeliyle gerçekleştirilen BT çekimlerinden elde edilen faaliyet karı %37 oranında 462.329,39 TL olarak kaydedilmiştir. Aynı yöntemle 2020 yılında elde edilen faaliyet karı ise %48 oranında artarak toplamda 492.715,52 TL olarak gerçekleşmiştir. Hastane, kendi bünyesindeki BT cihazını kullanarak sunmuş olduğu hizmetten ise 2019 yılında %240 oranında 241.066,26 TL faaliyet zararı kaydetmiş, bu zarar 2020 yılında %30 oranında azalarak 74.497,52 TL tutarında faaliyet zararı oluşturmuştur (Tablo 1).

Yapılan çalışmada, hastanenin kendi imkânlarıyla sunduğu BT hizmetlerinde 2019 yılında yüksek zararın temel nedenleri arasında, kurum cihazlarıyla gerçekleştirilen çekim sayısının düşüklüğü ve bu cihazların amortisman ile bakım-onarım giderlerinin yüksek olması belirtilmiştir. Düşük çekim sayılarının ardındaki temel sebep ise DKK hizmetleri kapsamında kullanılan BT cihazının son teknoloji ürünü olması ve yüksek görüntü kalitesi sunmasıdır; bu nedenle çekimlerin bu cihaza yönlendirilmesi olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Yanmaz Arpacı'nın (2019) çalışmasında DKK firması seçim kriterlerinde kalitenin "çok önemli" bir faktör olarak öne çıkmasını desteklemektedir.

Tablo 4 incelendiğinde, Hastanenin kendi imkanlarıyla sunduğu BT hizmetinin maliyet unsurlarına dair, 2019 yılında ilk madde ve malzeme kullanımının %4, personel giderlerinin %36 ve genel hizmet üretim giderlerinin %60 olduğu gözlemlenmektedir. Genel hizmet üretim giderlerinin içinde %31'lik bir pay birikmiş amortisman, %24'lük bir kısım ise bakım ve onarım giderlerine ayrılmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise, ilk madde ve malzeme giderlerinin %6, personel giderlerinin %50 ve genel hizmet üretim giderlerinin %44 olduğu görülmüştür. 2020'de genel üretim giderlerinde %100'lük bir azalma yaşanırken, bu düşüşün en önemli sebebi, 2010 yılında faaliyete geçirilen ve ekonomik ömrü 10 yıl olan BT cihazının faydalı ömrünün tamamlanmış olmasıdır. Dolayısıyla, yıllık birikmiş amortisman ayrılmaması, 2020 yılındaki genel hizmet üretim giderlerindeki azalışın temel kaynağını oluşturmaktadır.

Hastanenin DKK yöntemiyle gerçekleştirdiği BT çekimlerinden elde ettiği karlar incelendiğinde, 2019 yılında çekim başına 14,26 TL (462.329,39 TL / 32.424 adet) kazanç sağlandığı gözlemlenmiştir. Eğer aynı yıl kendi imkanları yerine DKK yöntemini kullanmış olsaydı, 1.496 adet çekim için 14,26 TL/adet kullanılarak 21.332,96 TL faaliyet karı elde edeceği hesaplanmaktadır. Benzer şekilde, 2020 yılında çekim başına 18,79 TL (492.715,52 TL / 26.217 adet) kazanç sağlanmıştır. Eğer 2020 yılında DKK yöntemine başvurulmuş olsaydı, 4.174 adet çekim için 18,79 TL/adet kullanılarak 78.429,46 TL faaliyet karı elde edileceği hesaplanmıştır.

Hastanenin kendi bünyesinde sunduğu BT görüntüleme hizmetinin temel maliyet ve gider unsurları, cihazın birikmiş amortismanı ile kurum personel giderlerini içermektedir. Cihaz bakım ve onarım giderleri de diğer önemli maliyet kalemlerindedir. İncelenen hastane, ileri ve yüksek teknoloji gerektiren BT cihazı hizmetini kendi imkanlarıyla sunmaktan ziyade dış kaynak kullanımı yöntemiyle sağlamış olsaydı, yeni ve modern bir cihaza daha fazla kaynak ayırmak zorunda kalmayacak ve aynı zamanda yüksek bakım, onarım ve kurum personel giderlerinden feragat ederek bu kaynakları başka alanlara yönlendirme imkanına sahip olacaktı. Bu nedenler, Dış Kaynak Kullanımı (DKK) yöntemini daha avantajlı hale getirmektedir. Ancak, maliyet avantajının yanı sıra DKK yönteminin tercih edilmesinin yönetsel zorlukları da vardır, bu da dışa bağımlılık, belirli tedarikçilerle işbirliği yapma zorunluluğu, yüksek fiyat teklifleri, piyasanın tekelleşmesi ve çalışmamızda vurguladığımız salgın süreçlerinde kurum cihazlarına olan talebin artması gibi pek çok dezavantajı içermektedir.

Bozdemir ve Öcel'in (2016) çalışması, hastanenin kendi bünyesinde manyetik rezonans görüntüleme hizmetini sunmasıyla elde ettiği kar marjının %32, DKK modeline başvurarak sunmasıyla ise %170 olduğunu göstermiştir. Yapılan çalışmada bilgisayarlı tomografi görüntüleme hizmetinin kurumun kendi bünyesinde sunulmasıyla 2019 ve 2020 yıllarında sırasıyla %240 ve %300 zarara sebep olduğu, DKK yöntemiyle sunulan BT hizmetinden ise 2019 ve 2020 yıllarında sırasıyla %37 ve %48 kar elde edildiği belirlenmiştir. Bu çalışma, Bozdemir ve Öcel'in (2016) öne sürdüğü "DKK modeli daha yüksek karlılık sağlamaktadır" görüşüyle uyumlu bir sonuç vererek, araştırma konusu olan hastanede de DKK kullanımının daha fazla kar sağladığını ortaya koymuştur.

Mollahaliloğlu ve diğerleri'nin (2010) araştırmasında, BT hizmetinin Dış Kaynak Kullanımı (DKK) yöntemiyle sağlanması durumunda %39,24 oranında bir karlılık elde edileceği, kurumun kendi imkanlarıyla sunduğu durumda ise %4,41 oranında bir karlılık sağlanacağı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada, dış kaynak kullanım maliyetlerinin %40-50 oranında daha avantajlı olduğu, ilgili kurumun kendi imkanlarıyla sunduğu hizmet maliyetlerinin Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) fiyatlarından yüksek olduğu belirtilmiş ve kamu hastaneleri için dış kaynaklardan hizmet sağlamanın ekonomik bir alternatif olduğu vurgulanmıştır. Yapılan çalışmada da, kurumun kendi imkanlarıyla sunduğu BT hizmetlerinde yüksek zarar oluşması, hizmet sunum maliyetlerinin SUT'tan elde edilen gelirlerden yüksek olması ve dış kaynak kullanım yönteminin %30-%50 arasında bir karlılık sağladığının tespit edilmesi, ilgili çalışmanın verilerinin ve sonuçlarının bu çalışmayı desteklediğini göstermektedir.

Kalkan vd.'nin (2015) çalışmasında, kurumun DKK aracılığıyla laboratuvar hizmeti almasının %41 maliyet avantajı sağladığı ve kit karşılığı cihaz alım hizmetinin %48 maliyet avantajı sunduğu belirtilmiştir. Yapılan çalışmamızda BT hizmetinin DKK yöntemiyle sunulmasının %30 ile %50 arasında bir karlılık sağladığı tespit

edilmiş ve bu bulgular, ilgili çalışmanın sonuçlarıyla uyumlu olarak dış kaynak kullanımının avantajlı olduğunu desteklemiştir.

Ekin vd.'nin (2012) çalışmasında, BT hizmetinin DKK ile sağlanmasıyla 1.182.873,60 TL maliyet tasarrufu elde edildiği belirtilmiştir. Kurumun kendi imkanlarıyla sunduğu BT görüntüleme hizmetinin maliyetinin 315.985,88 TL, gelirinin 241.488,31 TL ve zararının 74.497,57 TL olduğu tespit edilmiştir. Yaptığımız çalışmada, hastanenin kendi BT cihazıyla sunduğu görüntüleme hizmetinin zarar etmesi, Ekin ve arkadaşlarının çalışmasıyla ortaya konan maliyet-karlılık analizini destekler niteliktedir.

Yalçın vd'nin (2011) araştırmalarında, yıllar arasında BT görüntüleme hizmeti için Dış Kaynak Kullanımı (DKK) yönteminin karlılık oranları şu şekildedir: 2007 yılında 0,34, 2008 yılında 0,57, 2009 yılında 0,64. Kurumun kendi cihaz ve imkânlarıyla sunduğu BT hizmetinin karlılık oranı ise sırasıyla 2007 yılında 0,29, 2008 yılında 0,43, 2009 yılında 0,65 olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışmanın DKK yönteminin daha karlı olduğu sonucuna varması, bu çalışmayı desteklemektedir.

Yapılan literatür taramaları sonucu hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde birçok sektörde dış kaynak kullanım yöntemine artan bir yönelim olduğu görüşü hâkimdir. Yine yabancı kaynak literatür incelemeleri neticesinde bu artan eğilim ortaya konmuşken bunun yanında; Omrani, vd.'nin (2017) ve Kavosi, vd.'nin (2018) yaptığı çalışmalarda DKK modeline başvurma nedenlerinin ilk sıralarında maliyet tasarrufu geldiği tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma analizi her ne kadarda nicel bir çalışma olsa da karar verme durumunda nitel olarak hasta konforu ve gereksinimi, iyileşme süresinin azlığı, son teknolojik donanımla donatılmış olması, teşhis ve tedavilerdeki hekimlere karşı hizmet üstünlüğünün olması gibi nedenlerle daha etkin olabilir. Bu nedenle dış kaynak kullanımı kararı hem mali hem de mali olmayan nedenler açısından da karşılaştırma yapmak gerekir.

6. SONUÇ VE TAVSİYELER

Tabloda sunulan verilere dayanarak, çalışma kapsamında ilgili hastanenin hem kendi imkanlarıyla hem de DKK yöntemiyle sunduğu BT hizmetlerinin maliyet ve karlılık açısından analiz edildiği görülmüştür. DKK modeliyle sunulan BT görüntüleme hizmetlerinin 2019 yılı verilerine göre 32.424 çekimde %37 oranında 462.329,39 TL faaliyet karı elde ettiği, 2020 yılında ise 26.217 çekimde %48 oranında 492.715,52 TL faaliyet karı sağlandığı tespit edilmiştir. Diğer yandan hastanenin kendi imkanlarıyla sunduğu BT hizmetinin 2019 yılında 1.496 çekimde %240 oranında 241.066,26 TL faaliyet zararı, 2020 yılında ise 4.174 çekimde %30 oranında 74.497,57 TL faaliyet zararı oluşturduğu gözlemlenmiştir.

2020 yılında bir önceki yıla göre ilgili hastanenin radyoloji bölümündeki çekim sayılarında (MR, BT ve Röntgen) genel anlamda ciddi manada azalmalar görülmüş ve bunun en önemli nedeni olarak COVID-19 salgını nedeniyle hastaneye muayene, teşhis ve tedavi için başvuran normal hasta sayılarında bir azalmadan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ancak bu süreçte COVID-19 hastalığının teşhisinde BT çekimlerine başvurulması ve daha fazla yer verilmesinden dolayı BT çekimlerinde bir önceki yıla göre %179 oranında artış görülmüştür.

Kurumun kendi bünyesinde sunulan BT hizmetlerinden kaynaklanan zararın temel nedenlerinden biri, 2010 yılında alınmış ve görüntü kalitesi daha düşük olan mevcut BT cihazının, yeni ve modern teknolojik donanıma sahip olan DKK cihazının tercih edilmesidir. Bu durum, kurumun kendi cihazının yerine daha modern bir teknolojiye sahip olan DKK cihazına yönlendirilmesiyle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, işçilik (personel) giderleri, birikmiş amortisman giderleri ve senelik bakım onarım giderleri gibi unsurlar, toplam giderler içinde önemli bir yer tutarak zararın artmasına katkıda bulunmuştur. Bu faktörler, kurumun kendi imkanlarıyla sunduğu hizmetin maliyetlerini artırarak, olumsuz finansal sonuçlara yol açmıştır.

BT hizmetlerinin sunumunda, kurumun karlılığını artırabilmek adına yüksek çekim kalitesine ve ileri teknolojiye sahip cihazlar satın almak yerine Dış Kaynak Kullanımı (DKK) yöntemine başvurulması, sabit sermaye yatırımlarının daha yeni ve modern teknolojik cihazlara yönlendirilerek daha etkili ve maliyet-etkin yatırımlar yapılmasını sağlayabilir. Ek olarak, sağlık kurumları, DKK kullanımıyla yüksek işçilik giderlerinden, yıllık bakım ve onarım maliyetlerinden ve birikmiş amortisman giderlerinden kurtulabilirler. Bu durum, kurumların finansal durumunu iyileştirerek daha etkin bir işletme yönetimi sağlayabilir.

İlgili hastane başta olmak üzere eğer ki diğer hastanelerde bu hizmetleri kendi imkanları ile sunarken maliyet-karlılık çerçevesinde revizyon yapmak isterseler, odaklanmaları gereken nokta yüksek maliyetlerin olduğu işçilik

maliyetlerini en düşük seviyelere indirmek olmalıdır. Bu bağlamda yapay zeka veya benzer yazılım programları kullanmak için atılımlar yapılmalıdır.

Yapılan çalışmada COVID-19 dönemi haricinde, yüksek görüntü kalitesinden kaynaklı BT çekimlerinin DKK'ndan yapıldığı tespit edilmiş, eğer ki hastane kendi imkanlarıyla bu hizmetleri vermeye devam etmeyi tercih ederse daha yüksek kaliteli ve modern BT cihazlarıyla şuan ki cihazlarını değiştirmesi tavsiye edilmektedir. Bu şekildeki bir değişim hastalık teşhis ve tedavi kalitesini artıracığı öngörülmektedir.

Yapılan çalışma göstermiştir ki BT cihazlarının fiyatlarının yüksek olması amortisman gideri olarak maliyetlere yansımaktadır. Bu yüksek fiyatların oluş sebebi bu cihazların ithal edilmesinden kaynaklandığı tespit edilmiş ve maliyetlerin azaltılabilmesi için yerli ve milli cihazların imkânlar nezdinde üretilerek ilgili hastanelerin yerli ürünlere yönlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Anlaşılabileceği üzere istenilen şekilde yapılan DKK yöntemi, sağlık işletmelerinin yüksek kaliteli hizmet sunmasına, verimliliği ve etkinliği artırmasına ve maliyet tasarrufu yaparak oluşacak fırsat maliyetlerini temel yeteneklerine yönlendirmesine olanak sağlayacaktır. Bu çalışma, ilgili hizmetlerde maliyet avantajı sağlamada, modern teknolojiye sahip verimli, etkin ve yüksek kaliteli sağlık hizmeti sunumunda DKK modeli stratejisinin önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Yapılan bu çalışma neticesinde eğer hastane BT görüntüleme hizmetini kendi imkanlarıyla değil de dış kaynak kullanım yöntemine başvurarak gerçekleştirseydi 2019 yılında %240 oranında zarar değil %31 kar marjıyla 591.892,96 TL kar, 2020 yılında %30 oranında zarar değil %33 kar marjıyla 565.115,09 TL tutarında faaliyet karı sağlanacağı düşünülmektedir.

Bu nedenle çalışmanın genelinde BT görüntüleme hizmetini hastanenin kendi imkânlarından ziyade DKK yöntemine başvurması, karlılık açısından tercih edilmesi gereken yönetsel bir karar biçimi olduğu sonucuna varılmış olmasına rağmen COVID-19 salgını gibi beklenmedik durumlarda hastanenin kendi imkanlarıyla sunduğu hizmetin zarar bile edilse önemli ve gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü bu gibi acil ve salgın durumlarında, DKK modeliyle hizmet sağlayıcı kurumlar kendi çalışan personeli koruma yöntemini giderek çalışan sayısı ve çalışma zamanını azaltma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Eğer ki hastaneler kendi imkanıyla bu hizmetlerin sunumunu maliyetli bulup yapmak istemezlerse, salgın veya herhangi bir acil durumda DKK kullanımıyla sunulan hizmetlerin aksamadan ve gerekli hızda sunulması için zorunlu ek sözleşme maddeleri koyması veya taşınabilir BT cihazlarıyla gerekli hizmetlerin sunulması ek sözleşme maddelerini koyması zorunluluk arz etmektedir.

Bilgisayarlı tomografi muayenelerinin dış kaynak kullanımı için detaylı spesifikasyonları içeren bir sözleşme kullanılması, hastanın bekleme süresini azaltmanın etkili bir yöntemi olabilir. Sağlam temellere dayalı bir sözleşmeyle desteklenen dış kaynak kullanımı, hizmetlerin detaylı bir plana sahip olmadığı durumlarla karşılaştırıldığında, maliyet açısından daha avantajlı olabilir.

Yapılan çalışma, BT hizmetlerinin DKK yöntemiyle sunulmasının maliyetlerde tasarruf sağlama ve yüksek kalitede, son teknolojiye dayalı sağlık hizmetleri sunma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, sürekli gereksinim duyulan görüntüleme hizmetinin DKK yöntemiyle sağlanmasının bazı yönetsel dezavantajları da göz önüne alınmalıdır. Bu durum, dışa bağımlılığı artırabilir, belirli tedarikçilerle çalışma zorunluluğunu getirebilir, yüksek fiyat teklifleriyle karşı karşıya kalınmasına ve personel arasında uyum sorunlarına yol açabilir. Bu nedenle, DKK'nın kullanımıyla elde edilen avantajlarla beraber, bu yöntemin getirdiği yönetsel zorluklar ve dezavantajlar da dikkate alınmalıdır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Düzce Üniversitesi Rektörlüğü Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü, Düzce Üniversitesi Hastanesi Müdürlüğü ve Başhekimliğine teşekkür ederiz.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, Ç. E. (2013). *Sağlık sisteminde dış kaynaklardan yararlanma: T.C. Sağlık Bakanlığı hastanelerinde dış kaynaklardan yararlanma uygulamalarının değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Baç, A. (2019). *Tekirdağ ili kamu hastaneleri genel sekreterliğine bağlı hastanelerde dış kaynak kullanımı: Çorlu Devlet Hastanesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Bozdemir, E. ve Öcel, Y. (2016). Hastanelerde dış kaynak kullanımının maliyet minimizasyonu açısından analizi: Bolu İzzet Baysal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Manyetik Rezonans (MR) cihaz örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1054-1056.
- Bozdemir, E. ve Terzi, M. (2020). Dış laboratuvar hizmetleri alımı ve laboratuvar fason hizmet üretiminin muhasebe işlemleri açısından değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7, 196-203.
- Danvers, K. ve Nikolov, P. (2010). Does outsourcing affect hospital profitability?. *Journal of Health Care Finance*, 37(1), 13-29.
- Ecerkale, K. ve Kovancı, A. (2005). İnsan kaynaklarında dış kaynak kullanımı. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 2(2), 69-75.
- Ekin, A., Yanık, A. ve Kıyak, M. (2012). Bir eğitim ve araştırma hastanesinde dışardan satın alınan hizmetlerin ekonomik değerlendirmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 15(1), 1-23.
- Kalkan, M. (2015). *Sağlık hizmetlerinde dış kaynak kullanımının çalışan maliyetine etkisi: Ankara Halk Sağlığı Müdürlüğü uygulaması* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kavosi, Z., Rahimi, H., Khanian, S., Farhadi, P. ve Kharazmi, E. (2018). Factors influencing decision making for healthcare outsourcing: A review and delphi study, *Med J Islam Repub Iran*, 32(56), 1-7.
- Lyon, P. C., Murchison, A. G., Chen, M., Wise, R., Barge, T. ve Nazir, S. A. (2022). A bump in the night: A 15-year retrospective analysis of urgent inpatient and emergency ct reporting out of hours in a tertiary referral centre. *Clin Radiol*, 77(11), 810-822.
- Mollahaliloğlu, S., Gürsöz, H., Arı, H. O. ve Öncül, H. G. (2010). *Türk sağlık sisteminde kurum dışından hizmet alımı uygulamaları*. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 791.
- Olofsson, P. T., Aspelin, P., Bohlin, J. ve Blomqvist, L. (2019). The impact of contracts on outsourcing computed tomography examinations from a swedish public university hospital to a private radiology unit. *Radiography (Lond)*, 25(2), 148-154.
- Omrani, A., Delgoshaei, B. ve Gorgi, H. A. (2017), Identifying factors affecting about outsourcing in paraclinical services: A systematic review of literature, *Journal of Applied and Fundamental Sciences*, 92(S), 1290-1308.
- Özdemir, H. Ö. (2010). Kamu kuruluşlarında dış kaynaklardan yararlanma outsourcing: Kafkas Üniversitesi örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-13.
- Özdemir A. V. ve Yılmaz H. (2021). COVID-19 enfeksiyonunda bilgisayarlı tomografi bulguları ile biyokimyasal belirteçlerin uyumu, *Hippocrates Congress*, Sözlü Sunum, Sunum No= 107, s. 507-511.
- Tavakol, P., Labruto, F., Bergstrand, L. ve Blomqvist, L. (2011). Effects of outsourcing magnetic resonance examinations from a public university hospital to a private agent, *Acta Radiol*, 52(1), 81-85.

- Toprak, D. (2019). *Diş hekimliği fakültelerinde, merkezi sterilizasyon ve diş protez laboratuvar hizmetlerinin kurum bünyesinde veya dış tedarik yolu ile yapılmasının finansal açıdan karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Türksoy, S. S. ve Türksoy, A. (2007). Otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma: Çeşme ilçesinde turizm belgeli otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma alanlarına ilişkin bir araştırma. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 22(1), 83-104.
- Uğurlu, K. M. (2021). Klinik görüntüleme hizmetlerinde dış kaynak kullanımının maliyet-fayda analizi: Düzce Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi örneği [Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.
- Yalçın, İ., Akın, M. ve Şeker, M. (2011). Kamu hastanelerinde dış kaynak kullanımı: Kayseri Eğitim ve Araştırma Hastanesi örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 83-92.
- Yanamandra, U., Shobhit, S., Paul, D., Aggarwal, B., Kaur, P., Duhan, G., Singh, A., Srinath, R., Saxena, P. ve Menon, A. S. (2022). Relationship of computed tomography severity score with patient characteristics and survival in hypoxemic COVID-19 patients. *Cureus*, 14(3), e22847.
- Quelin, B. ve Duhamell, F. (2003). Bringing together strategic outsourcing and corporate strategy: Outsourcing motives and risks. *European Management Journal*, 21(5), 647-661.
- World Health Organization (WHO). (2020). *Novel coronavirus–China*. <https://www.who.int/csr/don/12-january-2020-novel-coronavirus-china/en/> adresinden 7 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

İKTİSADİ BÜYÜME, ENERJİ TÜKETİMİ VE CO₂ EMİSYONU ARASINDAKİ İLİŞKİ: MIST ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH, ENERGY CONSUMPTION AND CO₂ EMISSION: AN ASSESSMENT ON MIST COUNTRIES

Aslıhan GÖK¹

Doç. Dr. Şaduman YILDIZ²

ÖZ

İktisadi büyüme kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH)'daki artışı ifade etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyini ortaya koyan en önemli göstergelerden biri de iktisadi büyümedir. Bu bağlamda ülkelerde iktisadi büyümelerini sağlamayı amaçlamışlardır. Sanayi devrimi sonucunda iktisadi büyümeyi sağlamak için ülkelerin enerji tüketiminde artış yaşanmış ve bu da çevreye zararlı atıklar karışmasına neden olmuştur. Ayrıca sanayi devrimi ile kentsel nüfusta da artış yaşanmış ve enerji tüketimi de bu bağlamla artmıştır. Çeşitli nedenlerle artan enerji tüketimi çevresel sorunların artmasına neden olmuştur. Ülkeler iktisadi büyümelerini gerçekleştirebilmek için enerji tüketimlerini artırmış ve bu da ülkelerde karbondioksit (CO₂) emisyonunda da artışın yaşanmasına neden olmuştur. Yapılan bu çalışmada Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye (MIST) ülke grubu için iktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki bağlantı 1971-2014 dönemi yıllık verileriyle ele alınmıştır. Ayrıca çalışmaya kontrol değişkeni olarak kentleşme verisi de dahil edilmiştir. Çalışmada eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için Durbin-Hausman eşbütünleşme testi (2008) ve LM (2007) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. İktisadi büyüme, enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve kentleşme değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuş sonra OLS-CD katsayı tahmin yöntemi ile katsayılar tahmin edilmiştir. Katsayı tahmini sonucunda enerji tüketimi için kullanılan elektrik tüketiminin CO₂ emisyonunu azalttığı sonucuna ulaşıırken kentleşme ve iktisadi büyümenin ise CO₂ emisyonunu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, MIST, CO₂ Emisyonu, Enerji Tüketimi.

JEL Sınıflandırma Kodları: O40, Q43, C23.

ABSTRACT

Economic growth refers to increased per capita real gross domestic product (GDP). Economic growth is one of the most critical indicators that demonstrate the level of development in countries. In this context, countries aim to achieve economic growth. As a result of the Industrial Revolution, there has been an increase in energy consumption to achieve economic growth, leading to the release of harmful waste into the environment. The Industrial Revolution also increased the urban population, contributing to increased energy consumption. The increased energy consumption for various reasons has led to an escalation in environmental issues. Countries have increased their energy consumption to achieve economic growth, causing increased carbon dioxide (CO₂) emissions. The study examines the relationship between economic growth, energy consumption, and CO₂ emissions for the MIST (Mexico, Indonesia, South Korea, and Turkey) group of countries using annual data from 1971 to 2014. Additionally, the study includes urbanization data as a control variable. The study investigates the co-integration relationship between economic growth, energy consumption, CO₂ emissions, and urbanization variables, followed by coefficient estimation using the OLS-CD method. The coefficient estimation reveals that while electricity consumption reduces CO₂ emissions, urbanization and economic growth increase CO₂ emissions.

Keywords: Economic Growth, MIST, CO₂ Emission, Energy Consumption.

JEL Classification Codes: O40, Q43, C23.

* Bu çalışma Şaduman YILDIZ danışmanlığında Aslıhan GÖK tarafından hazırlanan ve 31.08.2023 tarihinde savunulan "İktisadi Büyüme, Enerji Tüketimi ve CO₂ Emisyonu Arasındaki İlişki: MIST Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Bilim Uzmanı, aslim.6161as@gmail.com

² Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sayildiz@bayburt.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The study aims to investigate the impact of economic growth and energy consumption on CO₂ emissions. Here, the objective is to examine whether the energy sources utilized for achieving economic growth in the emerging economies within the MIST country group are environmentally detrimental. The study focuses on the period from 1971 to 2014 to explore the impact of economic growth and energy consumption on CO₂ emissions for the MIST country group. The variables used in the study are real GDP per capita for economic growth, electricity consumption per capita for energy consumption, CO₂ emissions, and the urbanization rate as a control variable.

Design/methodology/approach:

The impact of economic growth, electricity consumption, and urbanization on CO₂ emissions is examined through panel data analysis. The study includes tests for cross-sectional dependence, homogeneity, stationarity, co-integration tests, and coefficient estimation. Breusch-Pagan's (1980) LM and Paseran's (2004) CD_{LM} tests are used for cross-sectional dependence. The Delta homogeneity test developed by Pesaran and Yamagata (2008) is used for homogeneity. Stationarity tests are conducted using Hadri and Kurozumi (2011) and Nazlıoğlu et al. (2021) tests, indicating that the variables are stationary in first differences rather than in levels. To determine their relationship, a model is constructed with CO₂ emissions as the dependent variable and real GDP per capita, electricity consumption per capita, and urbanization rate as independent variables. Durbin-Hausman (2008) and LM (2007) co-integration tests are employed, indicating the presence of co-integration among the parameters. Finally, the confirmed co-integration relationship estimates coefficients using the OLS-CD test.

Findings:

Two tests are conducted to examine cross-sectional dependence: the Breusch-Pagan (1980) LM test and the Paseran (2004) CD_{LM} test. The results indicated the presence of cross-sectional dependence in both variables and the panel. The Delta homogeneity test developed by Pesaran and Yamagata (2008) is used for the homogeneity test. The Delta homogeneity test revealed that the panel is heterogeneous rather than homogeneous. Then, stationarity tests are performed. Stationarity tests indicate that the variables are stationary in first differences rather than in levels. A model is built with CO₂ emissions as the dependent variable and real GDP per capita, electricity consumption per capita, and urbanization rate as independent variables. Durbin-Hausman (2008) and LM (2007) co-integration tests are used. Co-integration tests confirm the existence of a co-integration relationship among the parameters. Finally, coefficients are estimated using the OLS-CD test, indicating that increased economic growth and urbanization lead to increased CO₂ emissions. In contrast, an increase in electricity consumption reduces CO₂ emissions.

Conclusion and Discussion:

In the study investigating the impact of economic growth, electricity consumption, and urbanization on CO₂ emissions in the MIST country group from 1971 to 2014, it is found that an increase in economic growth and urbanization adversely affects the environment, while an increase in electricity consumption has a positive impact. The study investigates the co-integration relationship between economic growth, energy consumption, CO₂ emissions, and urbanization variables, followed by coefficient estimation using the OLS-CD method. The coefficient estimation reveals that while electricity consumption reduces CO₂ emissions, urbanization and economic growth increase CO₂ emissions. To prevent the increase in CO₂ emissions due to the rise in economic growth in the MIST countries, efforts should focus on using environmentally friendly technologies in the production of goods. Increasing the use of renewable energy sources in production is crucial. Additionally, green economy policies should be implemented to ensure that produced goods do not harm the environment and natural resources are utilized efficiently. Given that using electricity derived from renewable energy sources reduces CO₂ emissions in MIST countries, utilizing electricity generated from renewable energy sources that cause minimal harm to the environment, especially instead of fossil fuels, would be beneficial. Furthermore, electricity generated from renewable energy sources should be stored with the necessary technologies, allowing it to be exported and used in industrial sectors, potentially boosting economic growth while minimizing environmental pollution. The analysis revealed that an increase in urbanization during the studied period led to increased CO₂ emissions in MIST countries. To mitigate the rise in urbanization, these countries should promote migration to rural areas through government incentives. Providing more incentives for agriculture and livestock in rural areas to increase employment opportunities and improve basic needs such as education and healthcare can reduce migration to urban areas. Thus, controlling the increase in urbanization can help reduce environmental pollution.

1. GİRİŞ

Ülkeler her dönem ekonomileri geliştirebilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında ekonomik gelişmişlik ülkelerde artış göstermiştir. Bu devrim ile beraber ülkeler enerjiye daha çok ihtiyaç duymuşlardır. Enerji bakımından zengin ülkeler sanayileşmelerini geliştirmiş ve iktisadi büyümeyi sağlayabilmişlerdir. Fakat sanayileşme beraberinde çevresel sorunları da getirmiştir. Sanayileşme sürecinde enerji kaynaklarının kullanılması CO₂ emisyonunun artmasına neden olmuştur. Ayrıca gelişen ülkelerde nüfus artışları sonucunda çevresel tahribat daha da artmıştır. Sanayileşme birçok ülkede artış göstermiş ve bu bağlamda tarım sektörü yok olmaya başlamıştır. Tarım sektörünün yok olması ile kırsal nüfus azalmış kentsel nüfus artmıştır. Kentsel nüfusun artmasıyla enerji tüketiminde artış yaşanmıştır.

Ülkelerde iktisadi büyümenin yanı sıra ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliği de önem arz etmektedir. Ekonomik gelişmişliğin sürdürülebilir olması için aynı zamanda üretim sağlanırken çevresel kirliliğe neden olan etkenlerin en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan enerji kaynaklarından kömür, petrol vb. kaynaklar yerine güneş, rüzgar vb. çevreye zararsız kaynaklarının kullanılması hem sınırlı olan fosil enerji kaynaklarının hemen tükenmesini önleyebilmekte hem de havaya karışan sera gazlarının azalmasını sağlayarak çevre kirliliğini engelleyebilmektedir. Böylelikle küresel ısınmanın önüne geçilerek iklim değişikliği önlenir.

Bu çalışmanın amacı iktisadi büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonu üzerine etkisini araştırmaktır. Burada amaç yükselen ekonomiler içerisinde yer alan MIST ülke grubunda iktisadi büyümenin gerçekleşmesi için kullanılan enerji kaynaklarının çevreye zarar verip vermediklerini incelemektir.

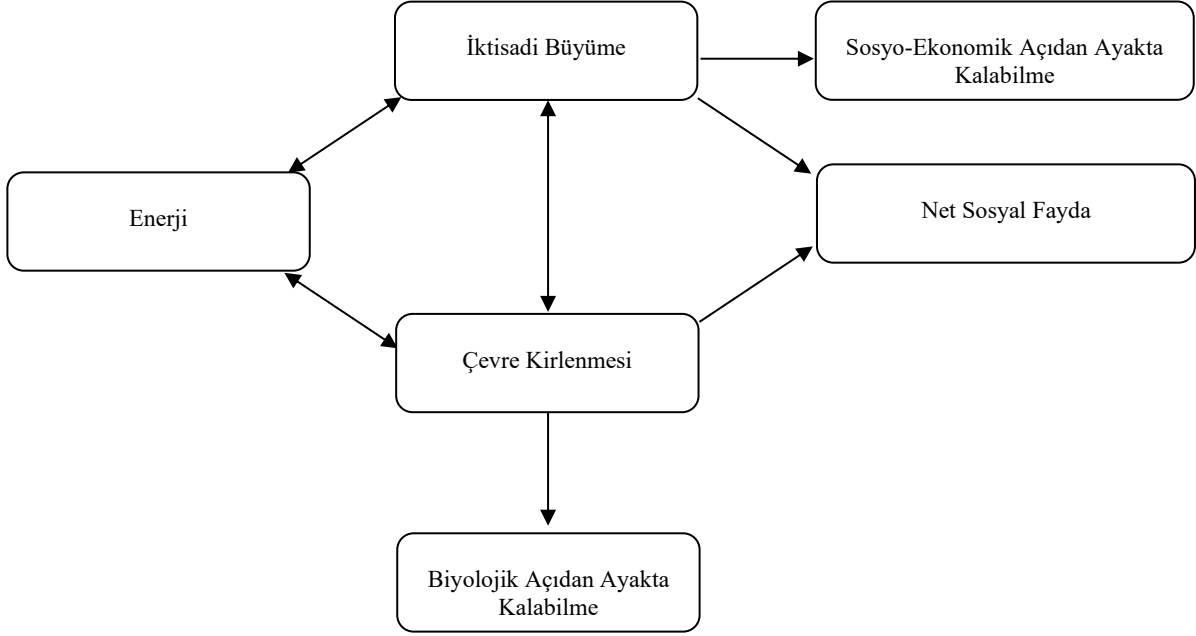
Araştırmada iktisadi büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonu üzerine etkisi, MIST ülke grubu için 1971-2014 dönem aralığı dikkate alınarak araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler ise iktisadi büyüme için kişi başına reel GSYH, enerji tüketimi için kişi başına elektrik tüketimi, CO₂ emisyonu ve kontrol değişkeni olarak kentleşme oranı alınmıştır. Literatüre bakıldığı zaman MIST ülke grubu için yapılan çalışmalara çok fazla rastlanılmamıştır. Sadece Güllü ve Yakışık (2017) tarafından literatürde MIST ülke grubu üzerine bir çalışma yapıldığı görülmektedir. Güllü ve Yakışık (2017) tarafından yapılan söz konusu çalışma incelendiğinde MIST grubunu oluşturan ülkeler bireysel olarak ele alınmış ve zaman serisi yöntemiyle analizin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca çalışmada kullanılan değişkenlerden enerji tüketimi için kişi başına enerji tüketimi dikkate alınmış ve çalışma 1971-2010 dönemi için yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada ise Güllü ve Yakışık (2017) çalışmasından farklı olarak panel veri yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca enerji tüketimi için kişi başına elektrik tüketimi dikkate alınmış ve 1971-2014 dönem aralığında inceleme yapılmıştır. Bu açıdan yapılan bu çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Genel olarak iktisadi büyüme sürecinde enerji kaynaklarının kullanılmasının CO₂ emisyonunu arttırdığı daha önce yapılmış çalışmalarda görülmektedir. Çünkü enerji kaynakları çoğunlukla fosil kaynaklardan oluşmaktadır ve fosil kaynaklarda çevreye zarar vermektedir. Fakat bu çalışmada değişken olarak kullanılan enerji kaynağı elektrik enerjisidir ve elektrik enerjisinin üretiminde doğalgaz ile rüzgar enerjisi, güneş enerjisi vb. yenilenebilir enerji kaynakları da kullanılmaktadır. Doğalgaz, elektrik enerjisi üretimini sağlarken petrol ve kömür gibi fosil kaynaklardan çok daha az çevreye zarar vermektedir. Ayrıca seçilen ülkelerde üretilen elektrik enerjisinin çoğu genellikle doğal gazdan üretilmektedir. Bu bağlamda iktisadi büyüme sürecinde kullanılan elektrik enerjisinin CO₂ emisyonunu azaltacağı düşünülmektedir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde iktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişki teorik olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ele alınan konu için daha önce yapılmış çalışmalar ortaya koyulmuştur. Dördüncü bölümde veri ve model hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde ampirik bulgular ortaya koyulmuştur. Son olarak beşinci bölümde ise çalışma ile ilgili sonuç ve öneriler ele alınmıştır.

2. İKTİSADİ BÜYÜME, ENERJİ TÜKETİMİ VE CO₂ EMİSYONU İLİŞKİSİ

İktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişki Şekil 1'de ele alınmıştır.

Şekil 1. İktisadi Büyüme, Enerji Tüketimi ve CO₂ Emisyonu İlişkisi

Kaynak: (Bilginoğlu, 1989, s. 82).

Yukarıdaki şekil ile iktisadi büyüme, enerji üretimi ve tüketimi ve çevre kirliliği arasındaki ilişki ifade edilmiştir. Ayrıca Şekil 1’de iktisadi büyüme, enerji üretimi ve tüketimi ve çevre kirliliği arasında ortaya çıkan ilişkinin iki taraflı ve güçlü olduğu gözlenmektedir. Enerji ve enerji kaynaklarının yerinde kullanımı büyümede artışa neden olmaktadır. Ancak ülke içinde enerji kaynaklarının kullanımı sonucu enerji kaynakları yetersiz kalıyor ise enerjiyi başka bir ülkeden temin etmek maliyetli olacaktır. Bu durum da büyüme için gerekli üretim sağlanamayacak ve büyüme azalacaktır. Ayrıca enerjinin üretimi, tüketimi, ithali ve ihracı gibi sebeplerden dolayı çevre olumsuz etkilenmektedir. Çünkü enerji dönüşümleri havada, suda ve toprakta kirliliğe sebep olmaktadır. Şekil 1’e göre enerji üretimi ve tüketimi ile biyolojik ayakta kalabilme zorlaşırken sosyo-ekonomi açısından ayakta kalabilme kolaylaşacaktır. Bu bağlamda da ortaya net sosyal fayda çıkacaktır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

İktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar nedensellik analizi, eşbütünlük analizi ve ARDL sınır testi analiz yöntemleri dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.

İktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi nedensellik analizlerini kullanarak ortaya koyan çalışmalar ve elde ettiği sonuçlar şunlardır: Halicioğlu (2009), Türkiye’de 1960-2005 dönem aralığında sera gazı emisyonu ile enerji tüketimi arasında ve gelir arasında karşılıklı nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Zhang ve Cheng (2009), Çin’de 1960-2007 dönem aralığında nedenselliğin gelirden enerji kullanımına doğru ve enerji kullanımından CO₂ emisyonuna doğru olduğunu tespit etmişlerdir. Chang (2010), Çin’de 1981-2006 dönem aralığında gelir ile hem enerji tüketimi hem de CO₂ emisyonu arasında karşılıklı nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Lean ve Smyth (2010), beş ASEAN (Malezya, Endonezya, Tayland, Singapur ve Filipinler) ülkesinde 1980-2006 dönem aralığında CO₂ emisyonu ve elektrik tüketiminin iktisadi büyümenin nedenseli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Akpan ve Akpan (2012), Nijerya’da 1970-2008 dönem aralığında nedenselliğin gelirden CO₂ emisyonuna doğru olduğunu saptamışlardır. Hamit-Haggar (2012), Kanada’da 1990-2007 dönem aralığında nedenselliğin iktisadi büyüme ile enerji tüketiminden CO₂ emisyonuna doğru olduğunu tespit etmiştir. Cowan vd.(2014), BRICS ülkelerinde 1990-2010 dönem aralığında Rusya da elektrik tüketimi ile GSYH arasında karşılıklı nedensellik ilişki olduğu Güney Afrika da ise GSYH’dan elektrik tüketimine doğru nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Güney Afrika için GSYH’dan CO₂ emisyonuna doğru tek yönlü, Brezilya’da CO₂ emisyonundan GSYH’ya tek yönlü ve Hindistan için ise elektrik tüketiminden CO₂ emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Gao ve Zhang (2014), 14 Sahra Altı Afrika ülkelerinde 1980-

2009 dönem aralığında nedenselliğin yönünün kısa dönemde iktisadi büyümeden CO₂ emisyonuna ve iktisadi büyümeden elektrik kullanımına doğru olduğunu saptamışlarken uzun dönemde ise nedenselliğin yönünün iktisadi büyüme ile CO₂ emisyonu ve CO₂ emisyonu ile elektrik kullanımı arasında karşılıklı olduğunu saptamışlardır. Sebri ve Ben-Salha (2014), BRICS ülkeleri için 1971-2010 dönem aralığında nedenselliğin gelir ile yenilenebilir enerji kullanımı arasında karşılıklı olduğunu saptamışlardır. Shahbaz vd. (2014), BAE ülkelerinde elektrik kullanımı ile CO₂ emisyonu arasında karşılıklı nedensellik olduğunu sonucuna ulaşırken gelirden CO₂ emisyonuna doğru ise tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Salahuddin vd. (2015), KİK ülkelerinde 1980-2012 dönem aralığında nedenselliğin iktisadi büyüme ve sera gazı emisyonu arasında çift taraflı olduğunu saptamışlarken elektrik tüketiminden sera gazı emisyonuna doğru ise tek taraflı olduğunu saptamışlardır. Güllü ve Yakışık (2017), MIST ülkelerinde 1971-2010 dönem aralığında iktisadi büyümeden sera gazı emisyonuna ve enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu bulmuşlardır. Karış (2017), Türkiye’de 1960-2013 dönem aralığında nedenselliğin enerji tüketimi ile sera gazı emisyonu arasında karşılıklı, iktisadi büyümeden sera gazı emisyonuna ve enerji tüketimine doğru ise tek yönlü olduğunu saptamıştır. Sancar ve Polat (2018), G7 ülkelerinde 1980-2011 dönem aralığında iktisadi büyüme ile hem CO₂ emisyonu hem de enerji tüketimi arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Belaïd ve Zrelli (2019), Akdeniz ülkelerinde 1980-2014 dönem aralığında kısa dönemde nedenselliğin reel GSYH ve yenilenebilir elektrik tüketimi arasında karşılıklı olduğunu ortaya koymuşlarken yenilenemeyen elektrik tüketiminden reel GSYH’ya doğru ise tek yönlü olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca nedenselliğin uzun dönemde yenilenemeyen elektrik tüketimi ve CO₂ emisyonu arasında karşılıklı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çıtlak (2019), AB ülkelerinde 1995-2014 dönem aralığında nedenselliğin iktisadi büyümeden elektrik tüketimine ve CO₂ emisyonuna doğru, elektrik tüketiminden ise CO₂ emisyonuna doğru olduğunu tespit etmiştir. Njoke vd. (2019), Kamerun’da 1971-2014 dönem aralığında nedenselliğin büyümeden CO₂ emisyonuna doğru olduğunu tespit etmişlerdir. Yıldız (2019), E7 ülkelerinde 1992-2014 dönem aralığında nedenselliğin kentleşmeden CO₂ emisyonuna doğru olduğu ve enerji tüketimi ile iktisadi büyümeden ise kentleşmeye doğru olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yücesan vd. (2019), 8 MENA ülkesinde 1988-2014 dönem aralığında nedenselliğin iktisadi büyüme ve sera gazı emisyonu arasında karşılıklı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Chukwunonso Bosah vd. (2020), seçilen 15 ülkede 1971-2014 dönemi aralığında yapılan asimetric nedensellik sonucuna göre uzun dönemde Kamerun ve Kanada da ele alınan değişkenler arasında asimetric ilişki olduğuna sonucuna ulaşmışlarken kısa dönemde ise Birleşik Krallık ve Kongo Cumhuriyeti’nde asimetric nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gövdeli (2020), 14 Afrika pasifik ülkesinde 1971-2017 dönem aralığında sera gazı emisyonu ile iktisadi büyüme arasında ve enerji tüketimi ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir. Santillán-Salgado vd. (2020), seçilmiş 134 ülkede 1990-2014 dönem aralığında kısa dönemde CO₂ emisyonunun ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği ve kentleşmeye bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mete (2021), G7 ülkelerinde 1993-2018 dönem aralığında sera gazı ve iktisadi büyümede ortaya çıkan artışın enerji tüketiminde de artışına neden olduğunu saptamıştır. Han vd. (2022), BRICS-T ülkelerinde 1990-2018 dönem aralığında nedenselliğin GSYH ile CO₂ emisyonu arasında karşılıklı olduğu ve kişi başına GSYH’dan kişi başına enerji kullanımına doğru tek taraflı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özdemir vd. (2022), Almanya’da karbon emisyonundaki artışa yine karbon emisyonlarının neden olduğu, elektrik tüketimindeki artışa elektrik tüketiminin, karbon emisyonlarının ve GSYH’nın neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca ve GSYH’daki artışa ise GSYH’nın kendisinin ve karbon emisyonunun neden olduğunu tespit etmişlerdir.

İktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi eşbütünlük analizlerini kullanarak söz konusu değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğu ortaya koyan çalışmalar şunlardır: Ang (2007) Fransa’da 1960-2000 dönem aralığında, Atay Polat (2014) 30 OECD ülkesinde 1980-2010 dönem aralığında, Ergün ve Polat (2015) 30 OECD ülkesinde 1980-2010 dönem aralığında, Hepektan ve Sertkaya (2016), Türkiye’de 1980-2014 dönem aralığında, Uysal ve Yapraklı (2016) Türkiye’de 1968-2011 dönem aralığında, Aytun vd. (2017) 10 gelişen ülke (Macaristan, Türkiye, Malezya, Brezilya, Hindistan, Meksika, Güney Afrika, Mısır, Çin ve Endonezya) için 1980-2010 dönem aralığında, Bélaïd ve Youssef (2017) Cezayir’de 1980-2012 dönem aralığında, Ergün ve Polat (2017) G7 ülkelerinde 1980-2010 dönem aralığında, Sayar Özkan ve Erdemli (2017) Türkiye ve Türkiye’ye kara sınırı bulunan sekiz ülkede 2000-2013 dönem aralığında, Al-Mulali ve Che Sab (2018) Orta Doğu ülkelerinde 1990-2008 dönem aralığında, Çetin ve Sezen (2018) Türkiye’de 1970-2014 dönem aralığında, Salahuddin vd. (2018) Kuveyt’te 1980-2013 dönem aralığında, Şahin (2018) 14 Asya ülkesinde 1990-2014 dönem aralığında, Yenisu (2018) Türkiye’de 1960-2013 dönem aralığında, Güneş (2019) 34 OECD ülkesinde 1995-2014 dönem aralığında, Kazanasmaz (2019) Türkiye’de 1960-2017 dönem aralığında, Türkoğlu (2019) Çin’de 1971-2019 dönem aralığında, Rahman (2020) elektrik kullanımı fazla olan ilk 10 ülkede 1971-2013 dönem aralığında, Khundi-Mkomba ve Sahave Wali (2021) Malavi’de 1980-2010 dönem aralığında, Örksel ve Ekiz (2021),

Türkiye’de 1998-2015 dönem aralığında son olarak Varoğlu (2022), Türkiye’de 1965-2015 dönem aralığında söz konusu değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İktisadi büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi analizi kullanarak ortaya koyan çalışmalar ve elde ettiği sonuçlar şunlardır: Ahmed ve Long (2012), Pakistan’da 1970-2008 dönem aralığında iktisadi büyüme ve enerji tüketiminin çevresel kirliliği arttırdığını tespit etmişlerdir. Begum vd. (2015), Malezya’da 1970-2019 dönem aralığında kişi başına düşen GSYH’daki artışın CO₂ emisyonunu arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Keskingöz ve Karamelikli (2015), Türkiye’de 1960-2011 dönem aralığında gelir ve enerji kullanımının CO₂ emisyonunu arttırdığını tespit etmişlerdir. Çetintaş vd. (2016), Türkiye’de 1960-2011 dönem aralığında enerji tüketimi, büyüme ve şehirleşme oranlarında meydana gelen artışın CO₂ emisyonunu arttırdığını saptamışlardır. Alper ve Alper (2017), Türkiye’de 1985-2014 dönem aralığında gelir ve enerji kullanımındaki artışın CO₂ emisyonunu arttırdığını tespit etmişlerdir. Canbay (2019), Türkiye’de 1990-2016 dönem aralığında gelirin CO₂ emisyonunu arttırdığını yenilenebilir enerji tüketiminin ise CO₂ emisyonunu azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Akutsa ve Cergibozan (2020), Türkiye’de 1972-2015 dönem aralığında kişi başına reel GSYH, dışa açıklık ve finansal gelişmenin çevreye zarar verdiğini fakat kişi başına reel GSYH’nın karesi ile yenilenebilir enerjinin toplam enerjiye oranının çevreyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Yılmaz ve Dilber (2020), Türkiye’de 1970-2014 dönem aralığında elektrik tüketimi, iktisadi büyüme ve dış ticaret açıklığında meydana gelen artışın CO₂ emisyonunu arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Emek ve Özçelebi (2021), Türkiye’de 1960-2015 dönem aralığında enerji tüketimindeki artışın CO₂ emisyonunu arttırdığı ve iktisadi büyümenin CO₂ emisyonunda önemsiz bir azalmaya neden olduğunu tespit etmişlerdir. Kwakwa (2021), Gana’da 1971-2014 dönem aralığında elektrik tüketiminin CO₂ emisyonları üzerine önemli bir etkisini gözlemlememişken, elektrik enerjisi krizinin CO₂ emisyonu üzerinde olumlu etkisinin olduğunu gözlemlemiştir. Çetinbakış ve Şahin Kutlu (2022), Türkiye’de 1988-2019 dönem aralığında CO₂ emisyonunun sadece kısa dönemde büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ordu (2022), Türkiye’de 1990-2019 dönem aralığında birincil enerji kaynağı kullanımı ve büyümenin CO₂ emisyonunu arttırdığını ortaya koyarken yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının ise CO₂ emisyonunu azalttığını tespit etmiştir. Rahaman vd. (2022), Bangladeş’te 1990-2019 dönem aralığında elektrik tüketiminin, doğrudan yabancı yatırımların ve GSYH’nın CO₂ emisyonu üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır turizmin ise CO₂ emisyonu üzerinde anlamlı fakat negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

4. VERİ VE MODEL

İktisadi büyüme ile enerji tüketiminde ortaya çıkan değişimlerin CO₂ emisyonu üzerine etkisi 1971-2014 dönem aralığında MIST ülke grubu üzerine ekonometrik analiz yöntemleriyle test edilmiştir. Dönem aralığının 1971-2014 alınmasının nedeni, enerji tüketimi için kullanılan elektrik tüketimi verisinin Dünya Bankası veri sitesinde 1971-2014 yılları arasında kısıtlı kalmasıdır. Analizde bağımlı değişken CO₂ emisyonu iken bağımsız değişkenler iktisadi büyüme için kişi başına reel GSYH, enerji tüketimi için kişi başına elektrik tüketimi ve kentleşme için ise kentleşme oranıdır. Kentleşme oranı analize kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler yıllık olarak alınmış olup CO₂ emisyonu (ton/kişi) verisi OECD veri tabanından alınmıştır. Kişi başına reel GSYH, kişi başına elektrik tüketimi ve kentleşme oranı verileri ise Dünya Bankası veri tabanından alınmış olup analizler GAUSS 22.1 paket programı ile yapılmıştır.

Tablo 1. Verilere Ait Bilgiler

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
co2	Karbondioksit Emisyonu (ton/kişi)	OECD
kgdp	Kişi Başına Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Sabit Fiyatlarla 2015 ABD \$)	Dünya Bankası
electry	Kişi Başına Elektrik Tüketimi (Kişi Başına kWh)	Dünya Bankası
kent	Kentleşme Oranı (Yıllık %)	Dünya Bankası

Yukarıdaki tabloda veriler ile ilgili bilgiler ortaya koyulmuştur. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında parametre sembollerinin önünde bulunan "d" harfi parametrenin farkının alındığını ifade ederken "l" harfi ise parametrenin logaritmasının alındığını ifade etmektedir.

$$lco_{2it} = \beta_0 + \beta_1 lkgdp_{it} + \beta_2 lelectry_{it} + \beta_3 lkent_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Yukarıda verilen denklem çalışmanın modelini ortaya koymaktadır. Bu modelde β_0 sabit katsayıyı, e hata terimini, i yatay kesiti, t zamanı ifade etmektedir. Bağımlı değişken lco_2 iken, bağımsız değişkenler $lkgdp$, $lelectry$ ve $lkent$ 'tir. Ayrıca modelden de anlaşılacağı gibi değişkenlerin logaritması alınarak analiz yapılmıştır. Modelde trendin anlamlılığını araştırmak için yapılan analizler sonucunda modelde trend olduğu görülmüştür. Bu yüzden çalışmada sabitli ve trendli model kullanılarak analiz yapılmıştır.

5. AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde yapılan çalışmada kullanılan yöntemler ile ampirik bulgu sonuçlarına yer verilmiştir.

5.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

MIST ülkeleri için iktisadi büyümenin, enerji (elektrik) tüketiminin ve kentleşmenin CO_2 emisyonu üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi ve Paseran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi ile sınınmıştır. Yatay kesit bağımlılığı hem değişkenler için hem de model için ayrı ayrı test edilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Testler/ Değişkenler	Sabitli ve Trendli							
	lco2		lkgdp		lelectry		lkent	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
LM	44,405***	0,000	30,671***	0,000	37,241***	0,000	56,187***	0,000
CD_{LM}	13,647***	0,000	7,122***	0,000	9,019***	0,000	14,488***	0,000

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade eder. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır.

Tablo 3. Panel İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Testler	Panel	
	Test İst.	p-value
LM	13,561**	0,035
CD_{LM}	2,183 **	0,015

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2'de değişkenler için yatay kesit bağımlılığı sonuçları verilmişken Tablo 3'te panel için yatay kesit bağımlılığı sonuçları verilmiştir. Hem değişkenlerde hem de panelde H_0 hipotezi reddedilmiş olup yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Bu yüzden durağanlık ve eşbütünleşme testleri için ikinci nesil testler kullanılmıştır.

5.2. Homojenlik Testi

Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testleri kullanılarak kurulan panelin homojen olup olmadığına bakılmıştır.

Tablo 4. Panel İçin Homojenlik Testi

Testler/Değişkenler	Panel	
	Test ist.	p-value
Δ	10,658***	0,000
Δ_{adj}	11,305***	0,000

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'te yapılan homojenlik testleri sonuçları verilmiştir. Yapılan testler sonucunda H_0 için "panel homojendir" hipotezi reddedilerek panelin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.3. Panel Durağanlık Analizi

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre ele alınan parametrelerde yatay kesit bağımlılığı vardır. Bu yüzden ikinci nesil durağanlık testlerinin kullanılması gerekmektedir. Durağanlık için dört test kullanılmıştır. Bu testlerden PS- W_{CA} testi Hadri ve Kurozumi tarafından 2012 yılında geliştirilmiştir. PS- P_{CA} , PS- P_{mCA} ve PS- Z_{CA} testleri ise Nazlıoğlu vd. tarafından 2021 yılında geliştirilmiştir.

Tablo 5. İkinci Nesil Durağanlık Testleri

Test	Sabitli ve Trendli							
	lco2		lkgdp		lelectry		lkent	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
PS- W_{CA}	24,630***	0,000	11,327***	0,000	6,180***	0,000	13,100***	0,000
PS- P_{CA}	63,005***	0,000	52,548***	0,000	33,534***	0,000	52,134***	0,000
PS- P_{mCA}	13,751***	0,000	11,137***	0,000	6,384***	0,000	11,034***	0,000
PS- Z_{CA}	-6,597***	0,000	-5,889***	0,000	-4,099***	0,000	-5,497***	0,000

Not: “PS- W_{CA} ” testi Hadri and Kurozumi (2012) tarafından geliştirilen testi ifade ederken “PS- P_{CA} ”, “PS- P_{mCA} ” ve PS- Z_{CA} testleri ise Nazlıoğlu vd. (2021) tarafından geliştirilmiştir. Varm olarak “idd” alınmıştır. ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Maksimum faktör sayısı 3 olarak alınmıştır. Optimal faktör sayısı kriteri olarak “ICp” dikkate alınmıştır.

Tablo 5’te H_0 hipotezinin reddedildiği yani değişkenlerin durağan olmadığı sonucu elde edilmiştir. Seriler I(0) değildir.

Tablo 6. İkinci Nesil Durağanlık Testleri

Test	Sabitli ve Trendli							
	dlco2		dlkgdp		dlelectry		dlkent	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
PS- W_{CA}	0,138	0,445	0,781	0,217	0,032	0,487	1,190	0,117
PS- P_{CA}	7,817	0,452	10,777	0,215	7,250	0,510	12,229	0,141
PS- P_{mCA}	-0,046	0,518	0,694	0,244	-0,188	0,574	1,057	0,145
PS- Z_{CA}	-0,275	0,392	-0,563	0,287	-0,390	0,348	-1,480**	0,069

Not: “PS- W_{CA} ” testi Hadri and Kurozumi (2012) tarafından geliştirilen testi ifade ederken “PS- P_{CA} ”, “PS- P_{mCA} ” ve PS- Z_{CA} testleri ise Nazlıoğlu vd. (2021) tarafından geliştirilmiştir. Varm olarak “idd” alınmıştır. **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Maksimum faktör sayısı 3 olarak alınmıştır. Optimal faktör sayısı kriteri olarak “ICp” dikkate alınmıştır.

Tablo 6’da elde edilen sonuçlara göre H_0 hipotezi “Seriler durağandır.” şeklinde ifade edilen hipotez reddedilememiştir ve bu bağlamda ele alınan değişkenlerin birinci farkta durağan I(1) olduğu tespit edilmiştir.

5.4. Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi (Westerlund, 2008) ve LM (Westerlund ve Edgerton, 2007) Eşbütünleşme Testi

Yatay kesit bağımlılığı olan ve durağan olmayan seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı 2008 yılında Westerlund tarafından geliştirilen Durbin-Hausman eşbütünleşme testi ve 2007 yılında Westerlund ve Edgerton tarafından geliştirilen LM eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır.

Tablo 7. Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi

Test	Sabitli ve Trendli	
	Test ist.	p-value
dh_g	2,029**	0,021

Not: Durbin-Hausman testinde SIC bilgi kriteri dikkate alınarak maksimum faktör sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Model için yapılan homojenlik testine göre modelimiz heterojendir. Bu yüzden testte grup değerlerini ifade eden “dh_g” değerleri dikkate alınmıştır. ** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Yapılan testte göre, “değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre, analizde kullanılan parametreler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur.

Çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı 2007 yılında Westerlund ve Edgerton tarafından geliştirilen LM eşbütünleşme testi ile de araştırılmıştır.

Tablo 8. LM (2007) Eşbütünleşme Testi

Test	Sabitli ve Trendli	
	Test ist.	p-value
LM	2,229	0,107

Not: LM eşbütünleşme testi için $\ln(4 \cdot (T/100)^{(2/9)})$ bant genişliği kullanılarak tahmin edilmiştir. Modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu için bootstrap olasılık değerleri dikkate alınmıştır. LM testleri trend içeren serilerde daha iyi sonuç vermektedir. Olasılık değerleri 1000 tekrarlı bootstrap simülasyonu ile elde edilmiştir.

Yapılan teste göre “değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilememiştir ve ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Çalışmada kullanılan Durbin-Hausman eşbütünleşme testi ve LM eşbütünleşme testi sonucunda parametreler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur.

5.5. Katsayı Tahmincisi Testi

Yapılan testler sonucunda parametreler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra panel tahmini için OLS-CD katsayı tahmin testi (Bai ve Kao, 2006) kullanılmıştır.

Tablo 9. Katsayı Tahmin Testleri

OLS-CD			
Bağımsız Değişkenler	Beta Katsayısı	Test ist.	p-value
lkgdp	3,488	83,067***	0,000
lelectry	-0,355	-9,256***	0,000
lkent	0,999	31,709***	0,000

Not: SIC Bilgi kriteri kullanılmıştır. Maksimum faktör sayısı olarak 3 alınmıştır. ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Yukarıda verilen tabloda parametre tahmini için bulunan değerler istatistiki olarak anlamlıdır. OLS-CD katsayı tahmincisi testine göre, lkgdp ve lkent değişkenlerinde yaşanan %1 birimlik artış lco2 değişkenini sırasıyla %3.488 ve %0.999 oranında arttırmakta iken lelectry değişkeninde yaşanan %1 birimlik artış lco2 değişkenini %0.355 oranında azaltmaktadır. Buradan elde edilen sonuçlara göre lco2 değişkenini lkgdp ile lkent değişkenleri pozitif etkilerken lelectry değişkeni negatif etkilemektedir.

Katsayı tahmincisinden elde edilen sonuçlara göre iktisadi büyümede yaşanan %1 birimlik artışın CO₂ emisyonunu %3.488 oranında arttırdığı, kişi başına elektrik tüketiminde yaşanan %1 birimlik artışın CO₂ emisyonunu %0.355 oranında azalttığı ve kentleşme oranında yaşanan %1 birimlik artışın CO₂ emisyonunu %0.999 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.

6. SONUÇ

Ülkeler gelişmelerini sağlayabilmek adına iktisadi büyümeyi ve gelişmeyi ön planda tutmuşlardır. İktisadi büyümeyi gerçekleştirmek için özellikle sanayi devrimi sonrasında ülkelerin birçoğu enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Fakat sanayi devrimi sonrasında üretimin gerçekleşmesi ve sürekliliğinin sağlanması için kullanılan enerji kaynağı kömür olmuştur. Kömürde fosil kaynaklardan biridir ve kullanıldığı zaman hava kirliliğine neden olmaktadır. Kullanılan enerji kaynaklarının çevreye zararlı olup olmadığı ilk gelişme evresinde dikkate alınmamıştır. Çünkü ülkeler için önemli olan öncelikle iktisadi büyümeyi sağlamaktır. 20. yüzyılın sonları itibariyle gelişmiş ülkeler ekonomik büyümelerini sağlarken ortaya çıkan çevre kirliliğinin de bilincine

varmışlardır. Bu bağlamda ülkelerde çevre ile ilgili vergi ve kanunlar çıkarılmıştır. Çevre ile ilgili bu tür önlemler alınarak ekonomik gelişmişliğin yanında çevresel bozulmaların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Çevresel bozulmalar iklim değişikliğine yol açtığı gibi insan sağlığına, hayvan ve bitkilerin ekosistemlerinde bozulmalara da yol açmaktadır. Dünyada ortaya çıkan küresel ısınma sonucunda bazı canlıların nesilleri tükenme tehlikesi altındadır. Ayrıca dünyada buzulların erimeye başlaması ile birlikte deniz seviyelerinde yükselmeler gözlenmiştir. Küresel ısınmanın önüne geçilmemesi durumunda dünya genelinde çölleşme, tarımsal faaliyetlerin yok olması, mevsimlerin değişmesi, su kaynaklarının azalmasıyla susuz kalma tehlikesi ortaya çıkacaktır. Tüm bunların olması durumunda dünyada yaşam yok olma noktasına gelecektir. Söz konusu sıkıntılar yaşanmaması için yapılan bu çalışma ile ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme oranının CO₂ emisyonunu nasıl etkiledikleri ve bu etkilere göre çalışmada kullanılan ülkelerde çevresel bozulmalar için nasıl önlem alınması gerektiğiyle ilgili bilgi vermesi açısından yapılan analizler önem taşımaktadır.

Çalışmanın amacı MIST ülke grubunda iktisadi büyüme, elektrik tüketimi ile kontrol değişken olarak kullanılan kentleşme oranının CO₂ emisyonu üzerindeki etkisinin 1971-2014 dönem aralığında araştırılmasıdır. Araştırma panel veri analiziyle yapılmıştır. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı, homojenlik, değişkenlerin durağanlığı, değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi incelenmiş ve son olarak da katsayı tahmincisi aracılığıyla katsayı tahmini yapılmıştır.

Yapılan analizlere göre yatay kesit bağımlılığını incelemek için iki test kullanılmıştır. Bu testler Breusch-Pagan (1980) LM testi ve Paseran (2004) CD_{LM} testidir. Yapılan yatay kesit bağımlılığı sonucu hem değişkenlerde hem de panelde yatay kesit bağımlılığının varlığı ortaya koyulmuştur. Homojenlik testi için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta homojenlik testi kullanılmıştır. Yapılan homojenlik testine göre panelin homojen değil heterojen olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra durağanlık testleri yapılmıştır. Durağanlık için Hadri ve Kurozumi (2011) ve Nazlioglu vd. (2021) testleri kullanılmıştır ve yapılan analizler sonucunda ele alınan değişkenlerin düzeyde değil, birinci farklarında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişi başına GSYH, kişi başına elektrik tüketimi, CO₂ emisyonu ve kontrol değişkeni olarak kullanılan kentleşme oranı arasında ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için bağımlı değişken olarak CO₂ emisyonu alınmış olup bağımsız değişkenler için kişi başına GSYH, kişi başına elektrik tüketimi ve kentleşme oranı alınmış ve model oluşturulmuştur. Değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olup olmadığını ortaya koyabilmek için Durbin-Hausman (2008) ile LM (2007) eşbütünlük testleri kullanılmıştır. Her iki eşbütünlük testine göre parametreler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı ortaya koyulmuştur. Son olarak eşbütünlük ilişkisi tespit edildiği için katsayı tahmincisi olan OLS-CD testi ile katsayılar tahmin edilmiştir. Katsayı tahminine göre iktisadi büyümenin ve kentleşme oranındaki artışın CO₂ emisyonunu arttırdığı, elektrik tüketimindeki artışın CO₂ emisyonunu azalttığı tespit edilmiştir. Lean ve Smyth (2010), Akpan ve Akpan (2012), Atay Polat (2014), Cowan vd. (2014), Gao ve Zhang (2014), Shahbaz vd. (2014), Ergün ve Polat (2015), Hepektan ve Sertkaya (2016), Bélaïd ve Youssef (2017), Ergün ve Polat (2017), Al-Mulali ve Che Sab (2018), Salahuddin vd. (2018), Belaïd ve Zrelli (2019), Kwakwa (2021) ve Rahaman vd. (2022) yaptıkları çalışmalardan elde ettikleri sonuçlar ile bu çalışmayı destekler niteliktedir.

Özetlemek gerekirse, MIST ülke grubu için 1971-2014 dönem aralığında iktisadi büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme oranı değişkenlerinin CO₂ emisyonu üzerine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, iktisadi büyüme ve kentleşme oranında meydana gelen artışın çevreyi olumsuz etkilediği saptanırken elektrik tüketimindeki artışın ise çevre üzerinde olumlu etki gösterdiği görülmüştür.

Çalışma sonucunda iktisadi büyümede yaşanan artışın CO₂ emisyonunu arttırmaması için MIST grubunda yer alan ülkelerin ürünlerinin üretim aşamasında çevreye uyumlu teknolojiler ile üretilmesine özen gösterilmelidir. Bu bağlamda üretimde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı artırılmalıdır. Ayrıca yeşil ekonomi politikaları uygulanmalıdır. Bu durumda üretilen mallar çevreye zarar vermez ve doğal kaynakların da etkin şekilde kullanımı sağlanmış olur.

MIST ülkelerinde elektrik enerjisinin kullanılması durumunda CO₂ emisyonu azaldığı için enerji kaynağı olarak özellikle de fosil kaynaklar yerine çevreye zararı minimum olan yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisinin kullanılması yararlı olacaktır. Ayrıca yenilenebilir enerji ile üretilen elektrik enerjisi gerekli teknolojiler yardımıyla depolanmalıdır. Böylece bu ülkelerde üretilen elektrik enerjisi hem ihraç edilerek hem de sanayi gibi alanlarda kullanılarak iktisadi büyümede artışa neden olmaktadır. Ayrıca bu durumda çevre kirliliğinin en az düzeyde indirgenmesi sağlanabilmektedir.

Yapılan analiz sonucunda kentleşme oranındaki artışın MIST ülkelerinde ele alınan dönemde CO₂ emisyonunda artışa neden olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda kentleşme oranında yaşanan artışın önlenmesi için söz konusu ülkelerde devlet teşvikli kırsal alanlara göçler sağlanmalıdır. Kırsal kesimde iş imkanlarının artmasını sağlamak için tarım ve hayvancılık üzerine daha fazla teşvik verebilir. Ayrıca kentlere göçün nedenlerinden olan eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerin kırsal kesimde iyileştirmesi sağlanarak kentlere yapılan göçler azaltılabilir. Böylece kentleşme oranındaki artışında önüne geçilerek çevre kirliliği azaltılabilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, K. ve Long, W. (2012). Environmental Kuznets curve and Pakistan: An empirical analysis. *Procedia Economics and Finance*, 1, 4-13. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(12\)00003-2](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(12)00003-2)
- Akpan, G. E. ve Akpan, U. F. (2012). Electricity consumption, carbon emissions and economic growth in Nigeria. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2(4), 292-306.
- Akusta, E. ve Cergibozan, R. (2020). Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyümenin çevre üzerinde etkisi: Türkiye örneği. *Öneri Dergisi*, 15(54), 431-462. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.771658>
- Al-Mulali, U. ve Che Sab, C. N. B. (2018). Electricity consumption, CO₂ emission, and economic growth in the Middle East. *Energy Sources Part B: Economics, Planning & Policy*, 13(5), 257-263. <https://doi.org/10.1080/15567249.2012.658958>
- Ang, J. B. (2007). CO₂ emissions, energy consumption, and output in France. *Energy Policy*, 35(10), 4772-4778. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2007.03.032>
- Atay Polat, M. (2014). *Sürdürülebilir kalkınmada elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi* [Doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Aytun, C., Akın, C. ve Algan, N. (2017). Gelişen ülkelerde çevresel bozulma, gelir ve enerji tüketimi ilişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-11. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.297156>
- Bai, J. ve Kao, C. (2006). On the estimation and inference of a panel cointegration model with cross-sectional dependence. İçinde B. H. Baltagi (Ed.), *Contributions to Economic Analysis* (C. 274, ss. 3-30). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0573-8555\(06\)74001-9](https://doi.org/10.1016/S0573-8555(06)74001-9)
- Begum, R. A., Sohag, K., Abdullah, S. M. S. ve Jaafar, M. (2015). CO₂ emissions, energy consumption, economic and population growth in Malaysia. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 41, 594-601. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.07.205>
- Bélaïd, F. ve Youssef, M. (2017). Environmental degradation, renewable and non-renewable electricity consumption, and economic growth: Assessing the evidence from Algeria. *Energy policy*, 102, 277-287. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.12.012>
- Belaïd, F. ve Zrelli, M. H. (2019). Renewable and non-renewable electricity consumption, environmental degradation and economic development: Evidence from Mediterranean Countries. *Energy Policy*, 133, 110929. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.110929>

- Bilginoğlu, M. A. (1989). Ekonomik büyüme-enerji-çevre ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (8), 79-86.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Canbay, Ş. (2019). Türkiye'de iktisadi büyüme ile yenilenebilir enerji tüketiminin çevre kirliliği üzerindeki etkileri. *Maliye Dergisi*, 176, 140-151.
- Chang, C. C. (2010). A multivariate causality test of carbon dioxide emissions, energy consumption and economic growth in China. *Applied Energy*, 87(11), 3533-3537. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2010.05.004>
- Chukwunonso Bosah, P., Li, S., Kwaku Minua Ampofo, G., Akwasi Asante, D. ve Wang, Z. (2020). The nexus between electricity consumption, economic growth, and CO₂ emission: An asymmetric analysis using nonlinear ARDL and nonparametric causality approach. *Energies (19961073)*, 13(5), 1258. <https://doi.org/10.3390/en13051258>
- Cowan, W. N., Chang, T., Inglesi-Lotz, R. ve Gupta, R. (2014). The nexus of electricity consumption, economic growth and CO₂ emissions in the BRICS countries. *Energy Policy*, 66, 359-368. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.10.081>
- Çetin, M. ve Sezen, S. (2018). Türkiye'de yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve karbondioksit salınımı arasındaki ilişki: Bir SVAR (Yapısal VAR) analizi. *Journal of Management and Economics Research*, 16(1), 136-157. <https://doi.org/10.11611/yead.385401>
- Çetinbakış, M. ve Şahin Kutlu, Ş. (2022). Türkiye'de yenilenebilir enerji tüketimi ve çevresel sürdürülebilirliğin ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Ampirik Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 20-38. <https://doi.org/10.46959/jeess.1026396>
- Çetintaş, H. , Bicil, İ. M. ve Türköz, K. (2016). Türkiye'de CO₂ salınımları enerjitetimi ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (619) , 57-67.
- Çıtlak, U. (2019). *Ekonomik büyüme, elektrik enerjisi tüketimi ve karbon emisyonu arasındaki nedensellik ilişkisi: Seçilmiş AB ülkeleri üzerine bir analiz / Causality between economic growth, electrical energy consumption and carbon emission: An analysis on choosen EU countries* [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
- Emek, Ö. F. ve Özçelebi, O. (2021). Türkiye'de Çevresel Kuznets Hipotezinin geçerliliği bağlamında karbon emisyonu (CO₂) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Hatemi-J ve zamanla değişen nedensellik. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 364-386.
- Ergün, S. ve Atay Polat, M. (2015). OECD ülkelerinde CO₂ emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(45), 115-141. <https://doi.org/10.18070/euiibfd.89737>
- Ergün, S. ve Atay Polat, M. (2017). G7 ülkelerinde CO₂ emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 257-272.
- Gao, J. ve Zhang, L. (2014). Electricity consumption-economic growth-CO₂ emissions nexus in Sub-Saharan Africa: Evidence from panel cointegration. *African Development Review*, 26(2), 359-371. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12087>
- Gövdeli, T. (2020). Population density, economic growth, energy consumption and CO₂ emissions: Empirical evidence from Asia-Pacific countries. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 934-944. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.545681>

- Güllü, M. ve Yakışık, H. (2017). The Impact of carbon emission and energy consumption on economic growth: A comparison of the MIST countries. *Sosyoekonomi*, 25(32), 239-253. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.289930>
- Güneş, H. (2019). CO₂ emisyonu, elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: 34 OECD ülkesi için Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 55-68. <https://doi.org/10.35343/kosbed.559001>
- Hadri, K. ve Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor. *Economics Letter*, 115(1), 31-34. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.11.036>
- Halıcıoğlu, F. (2009). An econometric study of CO₂ emissions, energy consumption, income, and foreign trade in Turkey. *Energy Policy*, 37(3), 1156-1164. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2008.11.012>
- Hamit-Hagggar, M. (2012). Greenhouse gas emissions, energy consumption and economic growth: A panel cointegration analysis from Canadian industrial sector perspective. *Energy Economics*, 34(1), 358-364. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.06.005>
- Han, A. , Şahin Kutlu, Ş. ve Pehlivan, C. (2022). Enerji tüketimi, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel nedensellik testinden kanıtlar. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 9-14. <https://doi.org/10.54614/OJFHSS.2022.1026522>
- Hepektan, E. ve Sertkaya, Y. (2016). Türkiye’de elektrik tüketimi, kişi başına GSYİH, CO₂ emisyonu ve petrol tüketimi ilişkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 163-182. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.288662>
- Karış, Ç. (2017). Türkiye’de enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: 1960-2013 Dönemi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 169-197.
- Kazanasmaz, E. (2019). Ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve karbondioksit emisyonu ilişkisi: Türkiye örneği / *Economic growth, electric consumption and carbon dioxide emissions relations: The case of Turkey* [Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Kesgingöz, H. ve Karamelikli, H. (2015). Dış ticaret-enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin CO₂ emisyonu üzerine etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 7-17.
- Khundi-Mkombe, F., Saha, A. K. ve Wali, U. G. (2021, December). Dynamic linkage between economic growth, renewable-energy electricity consumption, CO₂ emissions and life expectancy in Malawi. *In 2021 International Conference on Electrical, Computer and Energy Technologies (ICECET) (pp. 1-5)*. <https://doi.org/10.1109/ICECET52533.2021.9698431>
- Kwakwa, P. A. (2021), The carbon dioxide emissions effect of income growth, electricity consumption and electricity power crisis, *Management of Environmental Quality*, 32(3), 470-487. <https://doi.org/10.1108/MEQ-11-2020-0264>
- Lean, H. H. ve Smyth, R. (2010). CO₂ emissions, electricity consumption and output in ASEAN. *Applied Energy*, 87(6), 1858-1864. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2010.02.003>
- Mete, E. (2021). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: G7 ülkeleri örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1481-1495. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.938207>
- Nazlioglu, S., Payne, J. E., Lee, J., Rayos-Velazquez, M. ve Karul, C. (2021). Convergence in OPEC carbon dioxide emissions: Evidence from new panel stationarity tests with factors and breaks. *Economic Modelling*, 100, 105498. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.105498>

- Njoke, M. L., Wu, Z. ve Tamba, J. G. (2019). Empirical analysis of electricity consumption, co2 emissions and economic growth: Evidence from Cameroon. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(5), 63–73.
- Ordu, S. (2022). Enerji tüketimi, CO₂ salınımı ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için ARDL sınır testi yaklaşımı. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 52-63. <https://doi.org/10.38009/ekimad.1065717>
- Örk Özel, S. ve Ekiz, F. M. (2021). Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonunun ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 625-647. <https://doi.org/10.18074/ckuibfd.909782>
- Özdemir, Z. , Doğaner, A. ve Çetin, G. (2022). Ekonomik büyüme ve karbon emisyonu ilişkisi: Almanya örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 509-521.
- Pesaran, H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 435.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics* 142(1), 50–93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Rahaman, M., Hossain, M. ve Chen, S. (2022). The impact of foreign direct investment, tourism, electricity consumption, and economic development on CO₂ emissions in Bangladesh. *Environ Sci Pollut Res* 29(25), 37344–37358 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11356-021-18061-6>
- Rahman, M. M. (2020). Environmental Degradation: The role of electricity consumption, economic growth and globalisation. *Journal of environmental management*, 253, 109742.
- Salahuddin, M., Alam, K., Ozturk, I., & Sohag, K. (2018). The effects of electricity consumption, economic growth, financial development and foreign direct investment on CO₂ emissions in Kuwait. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, 2002-2010.
- Salahuddin, M., Gow, J. ve Ozturk, I. (2015). Is the long-run relationship between economic growth, electricity consumption, carbon dioxide emissions and financial development in gulf cooperation council countries robust?. *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, 51, 317–326. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.06.005>
- Sancar, C. ve Atay Polat, M. (2018). CO₂ emisyonu- enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: G7 ülkeleri üzerine ekonometrik bir analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (21), 33-46. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.263545>
- Santillán-Salgado, R. J., Valencia-Herrera, H. ve Venegas-Martánez, F. (2020). On the Relations among CO₂ emissions, gross domestic product, energy consumption, electricity Use, Urbanization, and Income Inequality for a Sample of 134 Countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(6), 195–207.
- Sayar Özkan, G. ve Erdemli, M. (2017). Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin çevre kirliliğine etkisi: Panel veri analizi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 19-37. <https://doi.org/10.30711/utead.342589>
- Sebri, M. ve Ben-Salha, O. (2014). On the causal dynamics between economic growth, renewable energy consumption, co₂ emissions and trade openness: Fresh evidence from BRICS countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 39, 14-23. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.07.033>

- Shahbaz, M., Sbia, R., Hamdi, H. ve Ozturk, I. (2014). Economic growth, electricity consumption, urbanization and environmental degradation relationship in United Arab Emirates. *Ecological Indicators*, 45, 622-631. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.05.022>
- Şahin, D. (2018). Asya Ülkelerinde CO₂ emisyonu, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi ilişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 210-218. <https://doi.org/10.11611/yead.398400>
- Türkoğlu, Ü. Ç. (2021). *Çin'de CO₂ emisyonu, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki nedensellik ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çankaya Üniversitesi.
- Uysal, D. ve Yapraklı, H. (2016). Kişi başına düşen gelir, enerji tüketimi ve karbondioksit (CO₂) emisyonu arasındaki ilişkinin yapısal kırılmalar altında analizi: Türkiye örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 186-202. <https://doi.org/10.30976/susead.302164>
- Varoğlu, N. (2022). Kişi başına gelir ve fosil yakıt tüketiminin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisi: Türkiye için eşbütünlük analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 15-23.
- Yenisu, E. (2018). Enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 9-29.
- Yıldız, B. (2019). E7 ülkelerinde CO₂ emisyonu, enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve kentleşme arasındaki ilişki. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(3), 283-297.
- Yılmaz, M. ve Dilber, İ. (2020). Elektrik tüketimi, ekonomik büyüme ve dış ticaret açıklığının CO₂ emisyonu üzerine etkisi: ARDL sınır testi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 459-475. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.514374>
- Yücesan, M., Yağış, O. ve Torun, M. (2019). Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonu üzerindeki etkileri: Seçilmiş MENA ülkeleri için panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 351-368. <https://doi.org/10.11611/yead.573327>
- Zhang, X. P. ve Cheng, X. M. (2009). Energy consumption, carbon emissions, and economic growth in China. *Ecological Economics*, 68(10), 2706-2712. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.05.011>
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economic Letters*, 97(3), 185-190. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.03.003>

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHICS IN HEALTHCARE: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS*

SAĞLIK HİZMETLERİNDE YAPAY ZEKA VE ETİK: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Ömer ÇELİK¹

Assoc. Prof. Dr. Elif KAYA²

ABSTRACT

The rapid proliferation of artificial intelligence (AI) in healthcare services has underscored the importance of ethical considerations. This development highlights the need to examine ethical implications, debates, concerns, and thoughts from diverse and broad perspectives. In this context, the study focuses on the ethical dimensions of AI in the healthcare domain. AI is increasingly being used in various healthcare applications, but this usage brings along ethical challenges. The aim of the research is to identify themes, trends, and critical points related to AI ethics in healthcare. Through literature review and bibliometric analyses, it is observed that AI ethics research in healthcare revolves around fundamental concepts such as ethics, AI, machine learning, healthcare services, and privacy. Additionally, the leading countries, authors, and institutions in the field are examined. The intensity of collaboration and knowledge sharing in the literature is steadily increasing. In conclusion, considering the potential benefits and challenges of AI use in healthcare, addressing ethical issues, ensuring data security, and enhancing transparency in AI decision processes are crucial. The study aims to provide a deeper understanding of AI ethics topics in the existing literature and guide future research.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Healthcare, Medical Ethics, Privacy, Bibliometric Analysis.

JEL Classification Codes: O33, I1, I18, D82, C18.

ÖZ

Sağlık hizmetlerinde yapay zekanın hızla yaygınlaşması, etik ilgili tartışma, kaygı, düşüncelerin önemini farklı ve geniş bir perspektifte değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Bu gelişme, sağlık alanında yapay zeka uygulamalarının artan etkisini ve beraberinde getirdiği etik sorunları daha yakından inceleme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tasarlanan bu çalışma, sağlık alanındaki YZ'nin etik boyutlarına odaklanmaktadır. YZ, sağlık alanında çeşitli uygulamalarda kullanılmakta ve bu kullanım etik zorluklarını beraberinde getirmektedir. Araştırmanın amacı ise sağlık alanındaki YZ etiği ile ilgili temaları, eğilimleri ve önemli noktaları belirlemektir. Literatür incelemesi ve bibliyometrik analizler sayesinde, sağlık alanındaki YZ etiği araştırmalarının etik, YZ, makine öğrenimi, sağlık hizmetleri ve mahremiyet gibi temel kavramlar etrafında büyüdüğü görülmektedir. Ayrıca, bu alanda öncü rol oynayan ülke, yazar ve kurumların analizi yapılmıştır. Literatürdeki işbirliği ve bilgi paylaşımının yoğunluğu giderek arttığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, sağlık alanındaki yapay zeka kullanımının potansiyel faydaları ve karşılaşılan zorluklar göz önüne alındığında, etik meselelerin, veri güvenliğinin ve yapay zeka karar süreçlerinin şeffaflığının ele alınması gerekmektedir. Bu çalışma, mevcut literatürdeki yapay zeka etiği konularında daha derinlemesine anlayış sağlamak ve gelecekteki araştırmalara yol göstermek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka (YZ), Sağlık Hizmetleri, Tıbbi Etik, Mahremiyet, Bibliyometrik Analiz.

JEL Sınıflandırma Kodları: O33, I1, I18, D82, C18.

* The paper is prepared from the Ph. D. Dissertation titled "Artificial Intelligence Based Diagnosis of Brain Diseases" prepared by "Ömer ÇELİK" under the supervision of "Elif KAYA".

¹ Süleyman Demirel University, Social Sciences Institute, Health Management Department, PhD student, d2040232964@ogr.sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Health Management Department, elifakkas@sdu.edu.tr

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam:

Yapay zekâ (YZ), doğrudan insana özgü yetenekleri taklit etme yeteneği ile diğer teknolojik yeniliklere kıyasla önemli bir etki kazanmış ve geniş uygulama alanı bulmuştur. İnsana özgü sayılabilecek yetenekler arasında akıl yürütme, hesaplama becerileri, algoritma oluşturma ve örüntülü bağlantılardan anlamlı sonuçlar çıkarma yer almaktadır. YZ, bu yetenekleri hızla uyarlayabilir ve büyük verileri çok kısa sürelerde analiz ederek anlamlı sonuçlar çıkarabilmektedir. YZ bu yetenekleri sayesinde son zamanlarda, alan veya sektör fark etmeksizin çeşitli alanlarda daha geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu alanlardan birisi de tıptır. Tıp literatüründe tanınan tıbbi etik ilkeler, klasik tıbbi uygulamadaki etik konuların anlaşılmasına ve yorumlanmasına önemli katkı sağlar. Ancak yapay zekanın sağlık hizmetlerine entegrasyonu, göz ardı edilemeyecek yeni etik sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu yeni etik sorunların kökeni, YZ algoritmalarından gelmekte ve toplumların farklı kalıtsal yapıları, fiziksel yaşam koşulları, önyargılar, değerler gibi birçok değişkene bağlı olarak şekillenmektedir. Yapay zekâ temelini oluşturan sağlık veri kümeleri, bu yeni etik sorunlarının ortaya çıkmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle bu yeni etik sorunlar, çeşitlilikleri, kapsamları ve genişlikleri dikkate alınarak kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Bu, sağlık alanında yapay zekâ kullanımının etik boyutlarını anlamak ve etkili çözümler üretmek için önemli bir adımdır. Bu çalışmanın amacı, sağlık alanında Yapay Zekâ'nın (YZ) etik boyutlarına odaklanan bir bibliyometrik analiz yapmaktır. Araştırma, sağlıkta YZ etiği ile ilgili temaları, trendleri ve önemli noktaları belirlemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem:

Çalışmada, sağlıkta yapay zekâ etiği ile ilgili bir bağlantı bulan yayınlar üzerinde bibliyometrik ağ analizi uygulanmış ve bu yayınlar Scopus veri tabanından alınmıştır. Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınların yazar, konu, kaynak, ülke ve alıntı gibi yayın ayrıntılarını ortaya çıkararak eğilimleri değerlendirmek veya araştırma performansını artırmak için kullanılan bir araçtır. Çalışmada "sağlık" ve "yapay zekâ" kavramları seçilerek ve ardından "tüm alanlar" seçilerek "etik" anahtar kelimesi ile yapılan araştırmada 281 sonuç elde edilmiştir. Yıllara göre, farklı disiplinler/alanlardan 257 makale ve 24 kitap bölümüne ulaşılmış; çalışmaya dahil edilen dokümanlar yıl sınırı olarak 2018'den 2023'e kadar ki aralık seçilmiştir. Elde edilen veriler, yazar-alıntı-dergi-ülke-kurum-anahtar kelime ve özet analizi yoluyla incelenmiştir. Ancak yine de bu çalışma sınırsız değildir. Örneğin, çeşitli araştırmalarda farklı veri kümeleri kullanılıyor olabilir. Bu çalışmaya sadece Scopus veri tabanı kullanılmıştır. Dil olarak yalnızca İngilizce seçilmiştir. Farklı dillerde yürütülen araştırmalar olabilir. Kavram olarak da "sağlık", "yapay zekâ" ve "etik" ile sınırlar çizilmiştir. Başka çalışmalarda daha fazla kavram tanımlanabilir ve daha farklı değerlendirmeler olabilir.

Bulgular:

Son yıllarda, sağlıkta YZ etiği ile ilgili yayınların önemli ölçüde artışı gözlemlenmiştir. Bu alandaki önde gelen dergiler arasında "Journal of Medical Internet Research", "Journal of Medical Ethics", "Frontiers in Digital Health" ve "International Journal of Environmental Research and Public Health" yer almaktadır. Belirtilen üretken yazarlar arasında Carter, S.M. ve Ienca, M. bulunmaktadır. En çok çalışma yapılan alanlar, Tıp, Sosyal Bilimler, Bilgisayar Bilimi, Hemşirelik, Sanat ve Beşerî Bilimlerdir. Yaygın olarak kullanılan anahtar kelimeler arasında etik, yapay zekâ, makine öğrenimi, sağlık hizmetleri, mahremiyet ve büyük veri gibi kavramlar olduğu bulunmuştur. Anahtar kelime kümelerinin analizi, algoritmalar, özerklik, önyargı, veri, eşitlik, yönetim, sağlık hizmetleri, düzenleme, güvenlik ve şeffaflık gibi tematik konsantrasyonları ortaya koymaktadır. Ortak yazarlık ağları, ülkelerin ve kuruluşların alıntılarını, alandaki iş birliği çabalarını ve önde gelen yazarların katkıları gösterilmiştir. Bu çalışmada ayrıca, 2018-2023 yılları arasında literatürde en üretken ve referans gösterilen yazarlar olarak beş yayımla "Carter, S.M." ve dört yayımla "Ienca, M." belirlenmiştir. Ülke bağlamında en az bir yayını ve bir atfın alınması kriterine dayalı olarak ülkeler arası atıfların bir ağ haritasını çıkarmayı amaçlanmaktadır. Analiz, bu kriteri karşılayan 56 gözlem birimi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Toplam 8 küme, 260 bağlantı ve 446 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri (1821 atıf), Birleşik Krallık (1329 atıf) ve İsviçre'dir (645 atıf).

Sonuç ve Tartışma:

Çalışma sağlık sektöründe yapay zekâ kullanımının arttığını göstermektedir, özellikle YZ'nin teşhis ve tedavi süreçlerinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Bu kullanımın, erken hastalık teşhisi, tedavi planlaması ve hasta izlemi gibi alanlarda önemli faydalar sağladığı gözlemlenmektedir. Ancak, bu artış bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Özellikle yapay zekâ karar alma süreçlerinde şeffaflık, etik konular ve veri gizliliği gibi önemli hususlar öne çıkmaktadır. Ayrıca, hasta sağlık verilerinin doğru şekilde korunması ve yapay zekâ tarafından üretilen sonuçların anlaşılabilirliği de kritik öneme sahiptir. Ayrıca çalışma, sağlık alanındaki yapay zekâ etiği üzerine yapılan çalışmaların temel temalarını ve gelişen desenlerini belirlemektedir. Literatür taraması ve bibliyometrik analizler yoluyla, sağlıkta yapay zekâ etiği üzerine yapılan araştırmalardaki artışı ve bu alandaki anahtar kavramları vurgulamaktadır. Özellikle, etik, yapay zekâ, makine öğrenimi, sağlık hizmetleri ve mahremiyet gibi kavramlar üzerinde odaklanıldığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, sağlık alanındaki yapay zekâ kullanımının potansiyel faydaları ve karşılaşılan zorluklar göz önüne alındığında, etik meselelerin, veri güvenliğinin ve yapay zekâ karar süreçlerinin şeffaflığı ele alınması gerekmektedir. Bu çalışma, mevcut literatürdeki yapay zekâ etiği konularında daha derinlemesine anlayış sağlamak ve gelecekteki araştırmalara yol göstermek amacıyla yapılmıştır.

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence (AI), with its ability to directly mimic human-specific abilities and capabilities, has gained significant impact and found broad applications compared to other technological innovations. Among the abilities that can be considered human-like are reasoning, computational skills, algorithm creation, and deriving meaningful results from patterned connections. AI can rapidly adapt these abilities. Over time, AI has found wider usage across various domains, regardless of industry or sector. One such domain is the healthcare sector. Given that the healthcare sector encompasses numerous decision-making mechanisms that directly or indirectly affect human life, it is highly sensitive to technological innovations. AI has the potential to influence decision-making mechanisms in healthcare by altering or transforming facts, perceptions, methods, and techniques. In this context, artificial intelligence-assisted decision support systems can assist healthcare professionals by providing real-time recommendations for diagnoses and therapeutic decisions. These systems can be useful in understanding complex structures such as healthcare management, patient cycles, information accuracy, and big data, as well as solving problems encountered in these areas (Alowais et al., 2023; Güzel et al., 2022).

Factors such as long working hours and non-ergonomic conditions contribute to physicians in the healthcare field making incorrect, incomplete, or erroneous decisions under intense stress and heavy workloads. This situation particularly increases the risk of physicians making incorrect decisions in clinical settings. AI can develop systems, methods, and techniques that can address these issues and provide high-accuracy assistance to physicians. Among the most effective branches of these solutions are deep learning algorithms, which offer successful architectures and models for solving complex problems. Additionally, these algorithms can support optimal decision-making by performing high-accuracy data analysis. Accurate decisions, especially in the medical dimension of healthcare services, are closely associated with the knowledge, experience, and abilities of physicians who are at the core of the decision-making process. While correct or incorrect decisions made by physicians are crucial for patients' health problems, diagnostic errors in the healthcare sector can lead to costly and fatal consequences. AI provides various methods and techniques that can assist physicians in making accurate decisions (Shah et al., 2023).

In recent times, especially with the support of deep learning, artificial intelligence has gradually been integrated into daily medical applications, leading to significant advancements in medical image processing (Ahmad et al., 2019; Ardila et al., 2019; McKinney et al., 2020). It is also utilized in medical education, process optimization, medical diagnosis and various other application domains (Bellini et al., 2020; Dias & Torkamani, 2019; Gutierrez, 2020; Kehl et al., 2021; Oliveira, 2019; Van Der Niet & Bleakley, 2021). While the use of artificial intelligence in clinical settings has positively impacted disease diagnosis and patient outcomes, it also raises ethical concerns, challenges, and dilemmas (Freitas, 2023). These challenges include accountability for physicians and developers, transparency and limitations of clinical performance, justice for marginalized populations, and autonomy for patients and clinicians (Herington et al., 2023). In many cases (Cresswell et al., 2023) artificial intelligence systems trained on specific datasets do not perform well when applied to other datasets and different contexts, reducing model portability. This can lead to loss of predictive ability/reliability for underrepresented segments and algorithmic bias. A classic example of this is Google's dermatology application trained on light skin, which fails to detect melanoma on dark skin (Feathers, 2021).

The purpose of this research is to identify frequent and developing themes and patterns in the literature that scholars have published on AI ethics in the field of health. In this instance, bibliometric network analysis was applied to publications that found a connection between AI and ethics in health and were retrieved from the Scopus database. Bibliometric analysis is a tool that can be used to assess trends or enhance research performance by exposing publication details of scientific publications, including author, subject, source, country, and citation (Polat et al., 2013; Small, 2003). One popular technique in bibliometric analysis is citation analysis (Sun et al., 2012). Many academics from various disciplines have used bibliometric analysis to highlight the patterns of studies in their subject (Celik et al., 2021).

In order to comprehend the responses to the following questions, bibliometric analysis was used in the research.

- How has research on AI ethics in health evolved over time, and which topics have become prominent?
- Which countries, organizations, and institutions are leading the research on AI ethics in health, and who are the key contributors?
- What disciplines or areas of expertise are most involved in AI ethics in health research?

- What ethical principles or concepts are most prominent in AI ethics in health research, and how are they being addressed?

2. LITERATURE REVIEW

This section includes a literature review on the definitions and related concepts related to the concept of AI ethics in health.

2.1. Ethics in Healthcare and Artificial Intelligence

Ethics is a branch of philosophy that examines the values created by humans and interprets them as "good" or "bad", "right" or "wrong". Medical ethics is a set of rules that define how doctors should behave ethically and guide them in their behavior. Principles of Medical Ethics stands out as one of the important academic works conducted by Tom L. Beauchamp and James F. Childress. These researchers talk about four different basic medical principles in their book *Principles of Biomedical Ethics* (Aydın & Ersoy, 1995; Erdemir, 2005; Laçın, 2024) :

- **Beneficence:** Physicians should work for the good of patients and protect their health.
- **Respect for Autonomy:** Patients' right to make their own health decisions must be respected. Informed consent is part of this principle.
- **Non-Maleficence:** Physicians should refrain from harming their patients.
- **Justice:** Health services should be distributed fairly.

These principles, which form the basis of medical ethics, guide physicians in their professional practice and imply an ethically respectful interaction in the patient-physician relationship. However, AI is replacing some tasks previously performed by doctors, which will undoubtedly change the relationship between doctors and patients and cause a dilemma in the sharing of ethical responsibility (Zhang & Zhang, 2023). In other words, who will be responsible for a wrong decision based on artificial intelligence? The physician? The software developer? The health institution? These and similar questions are very difficult to answer. In addition, there are potential risk and threat areas directly related to the design and use of AI, such as data quality, algorithmic bias, opacity, privacy, trust and attribution of responsibility. In this context, even at a basic level, unethical behaviors related to AI such as uncertainty, misprediction, bias have negative impacts on both people and organizations. Non-compliance can lead to job losses, reduced organizational respect and credibility, and a decline in overall morale and productivity. (Khogali & Mekid, 2023).

There is an important relationship between ethical principles and legal standards for medical treatment. However, AI is challenging these standards and introducing new challenges to medical practice. For example, a study conducted in South Africa concluded that it is unclear whether the operational use of AI in radiology is covered by existing ethical and legal standards and that, given the unique ethical and legal challenges posed by AI, specific legislation is needed to support the responsible and ethical use of AI in the South African healthcare system. (Sihlahla et al., 2023).

A study (Fournier-Tombs & McHardy, 2023) on Chatbots, one of the popular applications of artificial intelligence in the field of medicine, identified an intense set of ethical and risk factors. These are risks such as discrimination, stereotyping and exclusion, as well as risks of misleading patients (Hamdoun et al., 2023). It has been emphasized that factors such as gender, lifestyle or ethnicity affect this situation and at the same time, privacy and data management are very important when interacting with patients' health data. Furthermore, chatbots carry fault tolerance and trust issues; it has been found that misunderstandings or incorrect advice can lead to patients being directed to the wrong treatments. In addition, it was warned that chatbots cannot replace human communication and may reduce trust in healthcare professionals. Technological analysis (Miner et al., 2020) suggested that human doctors cannot be replaced and therefore should be collaborated with, and that ethics and well-designed algorithms should be used to manage these risks. It was also suggested that the use of chatbots plays a critical role in informing and guiding patients.

While the use of artificial intelligence (AI) in healthcare is acknowledged to have the potential to improve clinical practice, there are growing concerns that these developments risk reducing clinical skills. A qualitative study found that many professional stakeholders involved in the development, acquisition, regulation, and implementation of AI technologies in the healthcare industry are evaluating the impact of AI on clinical skills (Aquino et al., 2023).

But stakeholders have different views on how to address the potential loss of clinical skills due to AI-driven automation. It also turns out that there are conflicting views on the extent to which AI-powered automation should be incorporated into healthcare; from utopian to dystopian visions regarding the risk of skill loss from AI automation; and the values that should underpin health efforts.

The ethical principles of medicine recognized in the literature contribute significantly to the understanding and interpretation of ethical issues in classical medical practice. However, the integration of AI into healthcare leads to the emergence of new ethical issues, which is becoming a challenge that cannot be ignored in the literature. The origins of these new ethical issues come from the training of AI algorithms, which are linked to many variables such as societies' different hereditary structures, physical living conditions, prejudices, values and so on. Health datasets, which form the basis of AI, play a critical role in the emergence of these new ethical problems. Therefore, these new ethical issues need to be addressed comprehensively, taking into account their diversity, scope and breadth. This is an important step to understand the ethical dimensions of the use of AI in healthcare and to generate effective solutions.

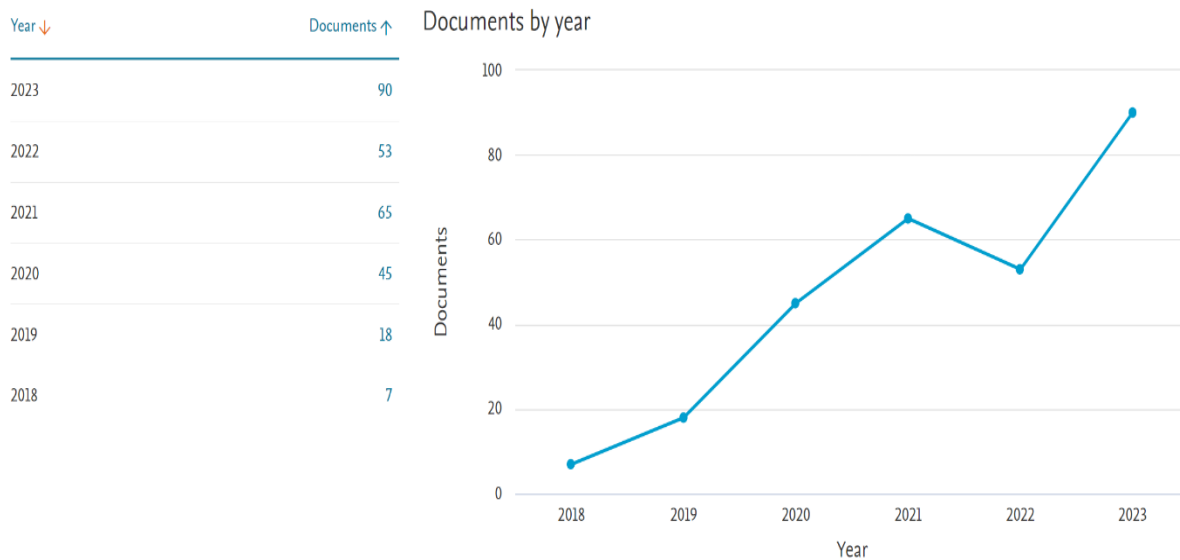
3. RESEARCH FINDING

In this section, information about the data used in the study will be given.

3.1. Data and Analysis

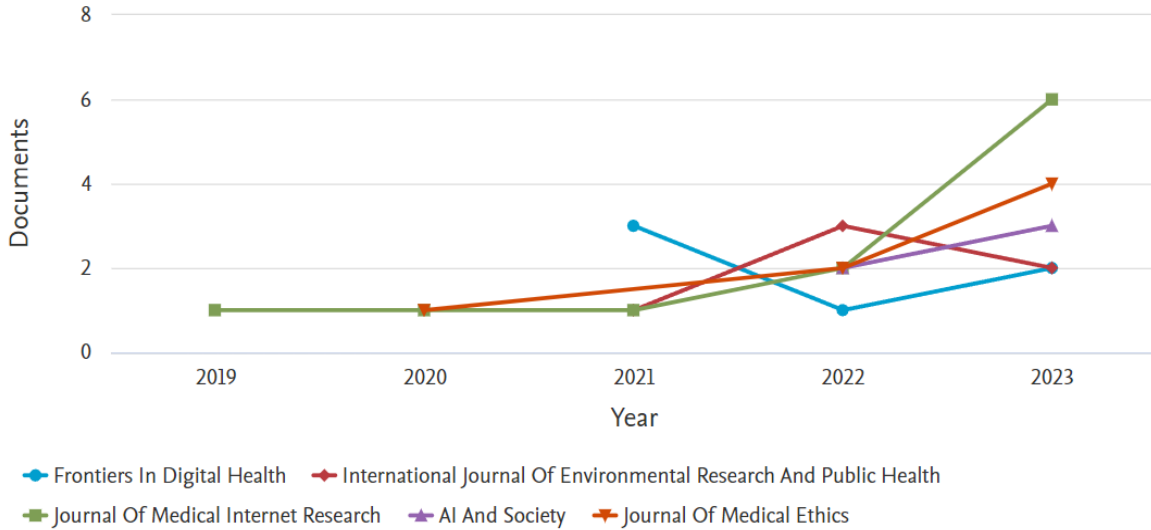
On 31.12.2023, 281 results were reached in the research conducted by selecting the concepts of "health" and "artificial intelligence" and then selecting "all fields" with the keyword "ethics". According to the years, 257 articles and 24 book chapters from different disciplines/fields were reached, with the oldest being 2018 and the newest being 2023. The data obtained were analyzed through author-citation-journal-journal-country-institution-keyword and abstract analysis. The contents indexed in Scopus were used as the database. The limitations are as follows; only Scopus was selected as the database. Only English was selected as the language. In document type, only articles and book chapters were selected. The concept of "artificial intelligence ethics in health" was selected as the concept.

Table 1. Publication Trend of Publications Included in the Study

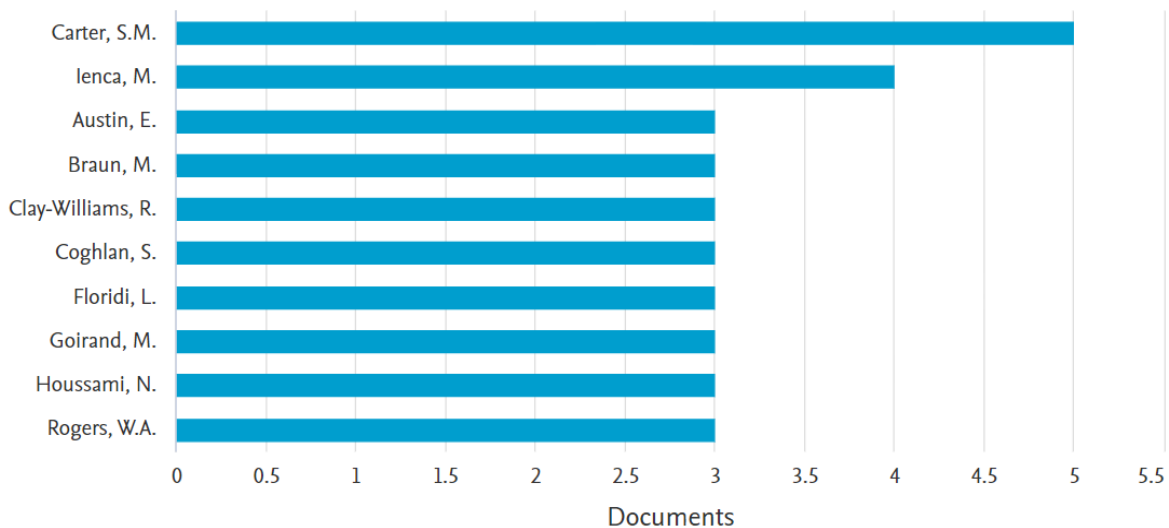
In the time period determined for this study, the highest number of publications was published in 2023 with 91 publications. Looking at the trend of the study between 2018 and 2023, it is observed that the number of publications has increased almost continuously. One of the biggest reasons for this increase can be said to be due to the significant popularization of artificial intelligence in the last five years.

Table 2. Platforms and Journals Where the Journal and Book Chapters Selected for the Study Were Published the Most

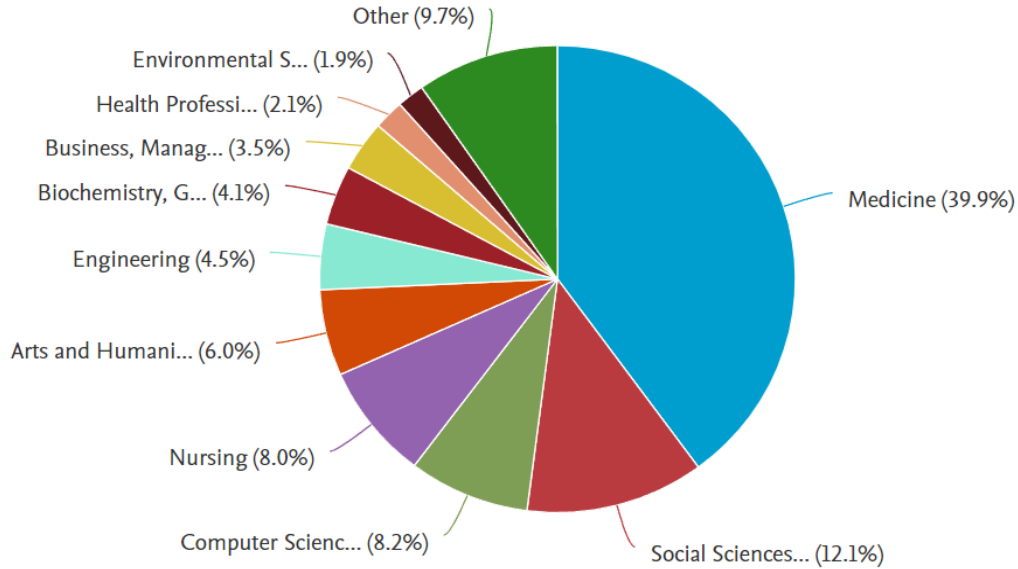

In the source list of the studies included in the study, the five journals with the highest number of publications are as follows: "Journal of Medical Internet Research" was identified as the leading source in this field with 11 studies. In second place is the "Journal of Medical Ethics" with 7 studies. Among other journals, "Frontiers in Digital Health" and "International Journal of Environmental Research and Public Health" were identified as an important source with 6 publications respectively. The journal "AI and Society" has made an important contribution in this field with 5 publications.

Table 3. The 10 Most Productive Authors in This Field

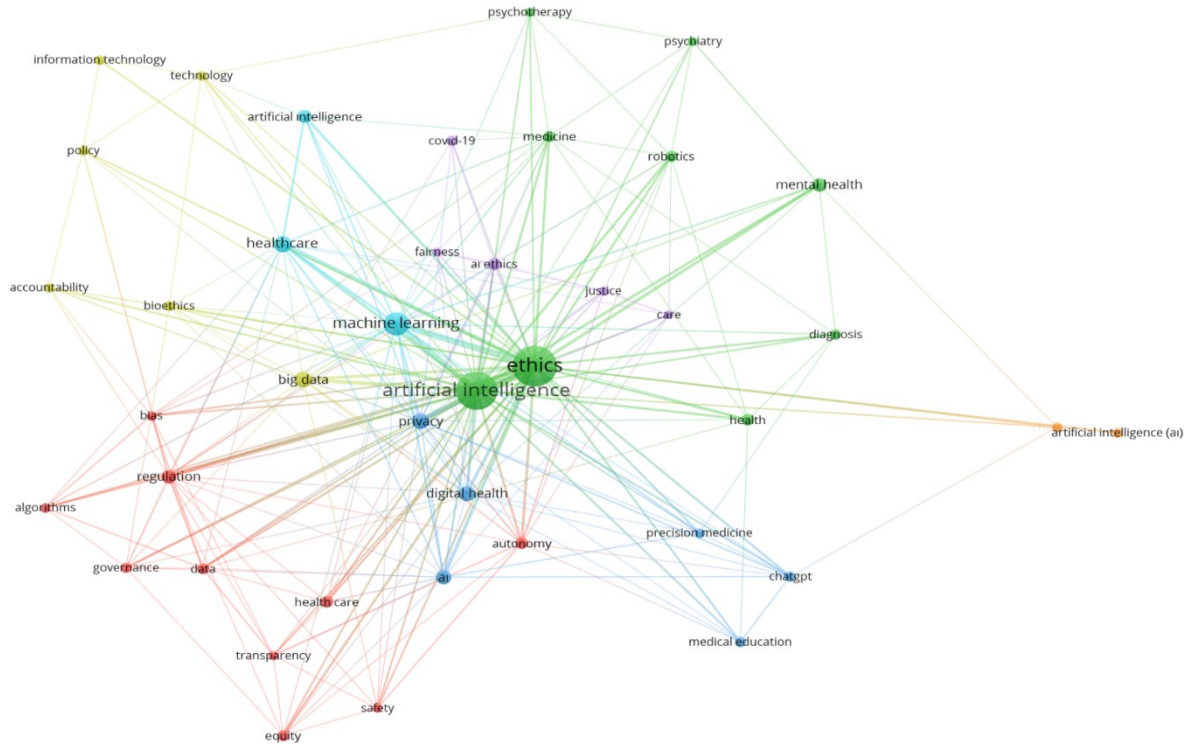
In this study, "Carter, S.M." and "Ienca, M." with five and four publications, respectively, were identified as the most productive and reference authors in the literature between 2018 and 2023. When the citation and content analysis of the works of these two authors were analyzed, it was concluded that they should be taken into consideration by those who will conduct research on this subject.

Table 4. Fields of Publications Included in the Study

When the fields of the publications included in the study are analyzed, "Medicine" is the field with the highest number of studies with 194 publications. Other leading fields are "Social Sciences" in second place with 59 publications, "Computer Science" in third place with 40 publications, "Nursing" in fourth place with 39 publications and "Arts and Humanities" in fifth place with 29 publications.

3.2. Co-occurrence of All Keywords

In publications related to the ethics of artificial intelligence (AI) in healthcare, the most frequently used keywords are as follows: ethics (172 occurrences), artificial intelligence (148 occurrences), machine learning (43 occurrences), healthcare (19 occurrences), privacy (16 occurrences), and big data (14 occurrences). In terms of total link strength, the most powerful concepts include ethics (379), artificial intelligence (317), machine learning (118), healthcare (59), privacy (56), and big data (42). An analysis conducted with 843 observation units that appeared at least 4 times and had relationships among them resulted in a total of 7 clusters, 241 connections, and a total link strength of 813.

Figure 1. Most Frequently Used Keyword Links

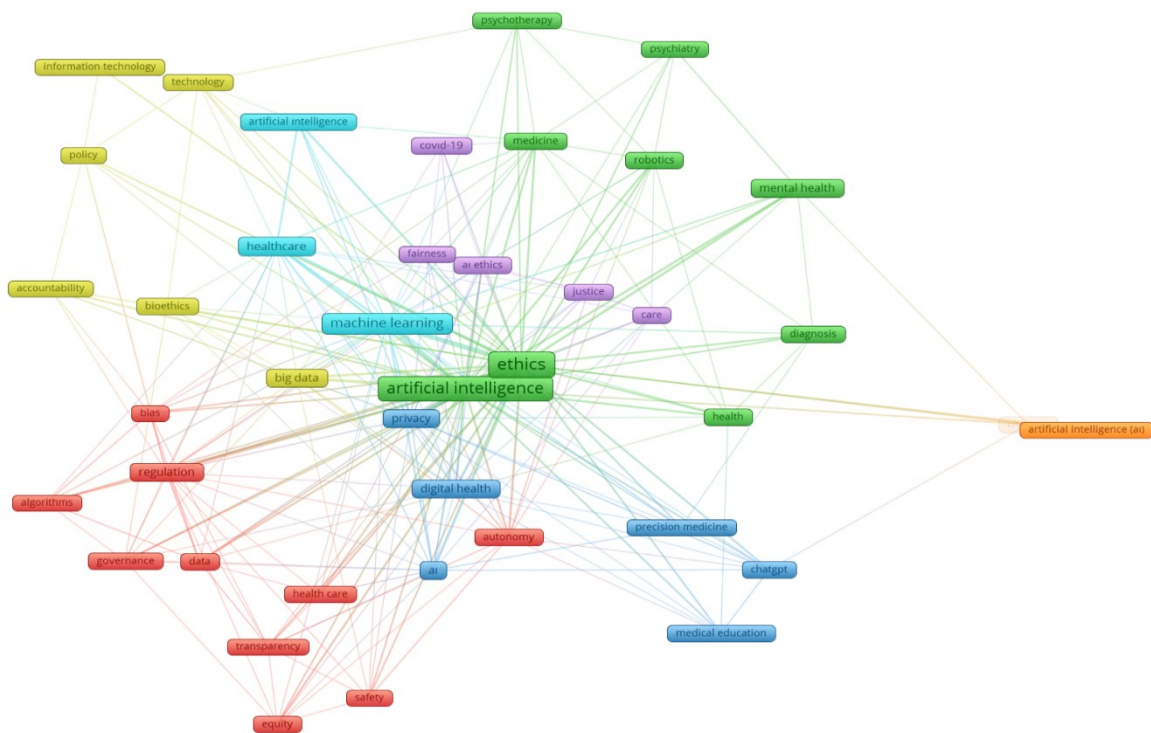
Keyword analysis and clustering methods are important tools used to understand research areas more accurately and to create network maps (Kulak et al., 2019). Therefore, the results indicate how common or limited keywords are in the analyzed documents. An example visualization of the clusters created with VOSviewer is shown in Figure 1 and Figure 2.

In Figures 1 and 2, the keywords are analyzed in relation to the concepts used within their respective clusters, revealing the areas of concentration in the studies. Cluster 1 (highlighted in red) consists of 10 related keywords: algorithms, autonomy, bias, data, equity, governance, healthcare, regulation, safety, and transparency. These keywords demonstrate various relationships between AI ethics in healthcare: Algorithms: When applied to the healthcare industry, artificial intelligence algorithms can offer patients recommendations for diagnosis, care, or therapy. From an ethical perspective, it is imperative to guarantee the accuracy and dependability of algorithms since flawed or erroneous algorithms may have negative effects on patient health. Autonomy: Patients' autonomy may be impacted by AI systems. For example, patients' right to communicate their treatment preferences and choices should be respected while using AI to make medical decisions. Bias: Prejudices found in training data can be learned by AI systems and reflected in them. An example of biased behavior in a healthcare application could be a diagnostic algorithm that favors some ethnic or gender groups over others. This circumstance may go against equality ideals and present ethical questions. Data: AI systems in the medical field require a lot of data. There may be ethical questions about this data's gathering, storing, usage, and dissemination. In particular, it is vital to follow ethical guidelines for patient privacy, data security, and data access.

Equity: Using AI technologies in healthcare in a fair manner is crucial. For instance, AI-supported diagnostic and treatment choices should guarantee equal access and opportunity for people from various socioeconomic backgrounds. Healthcare disparities might worsen otherwise. Governance: It's critical to supervise and control AI use in healthcare in an ethical manner. Healthcare facilities, regulatory agencies, and ethics committees must all take part in this. In order to guarantee the equitable, dependable, and moral implementation of AI applications, governance mechanisms are required. Healthcare: Establishing ethical boundaries and developing and improving healthcare services depend heavily on AI ethics. Patient safety should come first when using AI systems in healthcare, and this should be in line with ethical principles. Regulation: The application of AI in healthcare must

be governed by both legal and ethical guidelines. These rules ought to guarantee that AI systems are applied in a way that upholds ethical standards for justice, security, privacy, and other areas. Safety: There may be concerns to patient safety when using AI systems in healthcare. As a result, AI systems' capacity for risk management, dependability, and safety is crucial. Ethically, patient safety and the provision of high-quality healthcare services depend on safety. Transparency: AI systems in healthcare should have clear decision-making procedures and guiding principles. Healthcare providers and patients alike must be able to trust the decisions made by AI systems and comprehend how they operate. From an ethical perspective, this is significant because accountability and dependability are fundamentally dependent on transparency.

Figure 2. Clustering of the Most Frequently Used Keyword Links with Various Colors

Nine linked keywords make up Cluster 2 (Green): robotics, diagnostics, ethics, health, medicine, mental health, psychiatry, and psychotherapy. These keywords cover a broad spectrum of AI applications in the medical and health domains. In medical diagnosis and treatment, words like "robotics", and "artificial intelligence" are becoming more and more common. These technologies help therapy approaches during treatment (such as psychotherapy and psychiatry) and can analyze data during diagnosis processes. But it's crucial to remember that these developments have an ethical component as well. Evaluations of the application of these technologies and the protection of patient privacy and safety are required by the word "ethics." Furthermore, since their implementation may change the way that emotional and mental health services are provided, the effects of AI and robotics in "mental health" should be investigated.

Six keywords that are connected to one another were found within cluster 3 (blue). AI, ChatGPT, digital health, precision medicine, medical education, and privacy are some of these terms. The function and significance of digital technology in the health industry are highlighted by these keywords. In order to improve healthcare, artificial intelligence technologies like "ChatGPT" and "AI" are being developed for use in medical diagnosis and treatment. The delivery of healthcare services via digital channels and the digital preservation of medical records are referred to as "digital health" practices. This can facilitate access and aid in more efficient patient care management. The focus of "medical education" is on preparing the upcoming generation of medical professionals on digital technologies and how to incorporate them into healthcare. "Precision medicine" describes the practice of personalized medicine, which includes creating unique plans for illness prevention and treatment that take into

consideration a person's genetic, biological, and other characteristics. Ultimately, the concept of "privacy" is critical to safeguarding patient confidentiality and health data, and it is an ethical consideration when utilizing digital health technologies. These keywords suggest that advancements in digital health are concentrated on enhancing healthcare and resolving privacy and ethical concerns.

Six related terms were found in cluster 4 (yellow). Accountability, big data, bioethics, information technology, policy, and technology are these keywords. These keywords highlight the management of these technologies as well as the consequences of their use in the healthcare industry. The enormous volumes of data gathered and examined in the health industry are referred to as "big data" and "information technology" respectively. By aiding in the identification and treatment of illnesses, this data can enhance medical services. The word "accountability" describes responsibility and openness in the processes of making decisions on the application of health technologies. This means that those who create technology and those who administer healthcare must accept accountability for the results of their choices and actions. "Policy" describes the norms and regulations established for the control and administration of health technology. Finally, "bioethics" evaluates the ethical problems and moral principles surrounding the application of health technology and their effects on human life and health. These terms highlight how crucial it is to address data management, policy-making, and ethical issues pertaining to the use of technology in healthcare.

Five terms that are connected to one another were found within cluster 5 (purple). AI ethics, caring, COVID-19, justice, and fairness are these keywords. The ethical aspect of AI in healthcare is highlighted by the terms in Cluster 5. Words like "fairness" and "AI ethics" highlight how crucial moral principles and justice are to the creation and application of AI systems. These ideas stress how important it is to follow moral standards and justice principles in order to guarantee that AI technologies be applied to human care in an efficient manner, particularly in light of the COVID-19 epidemic.

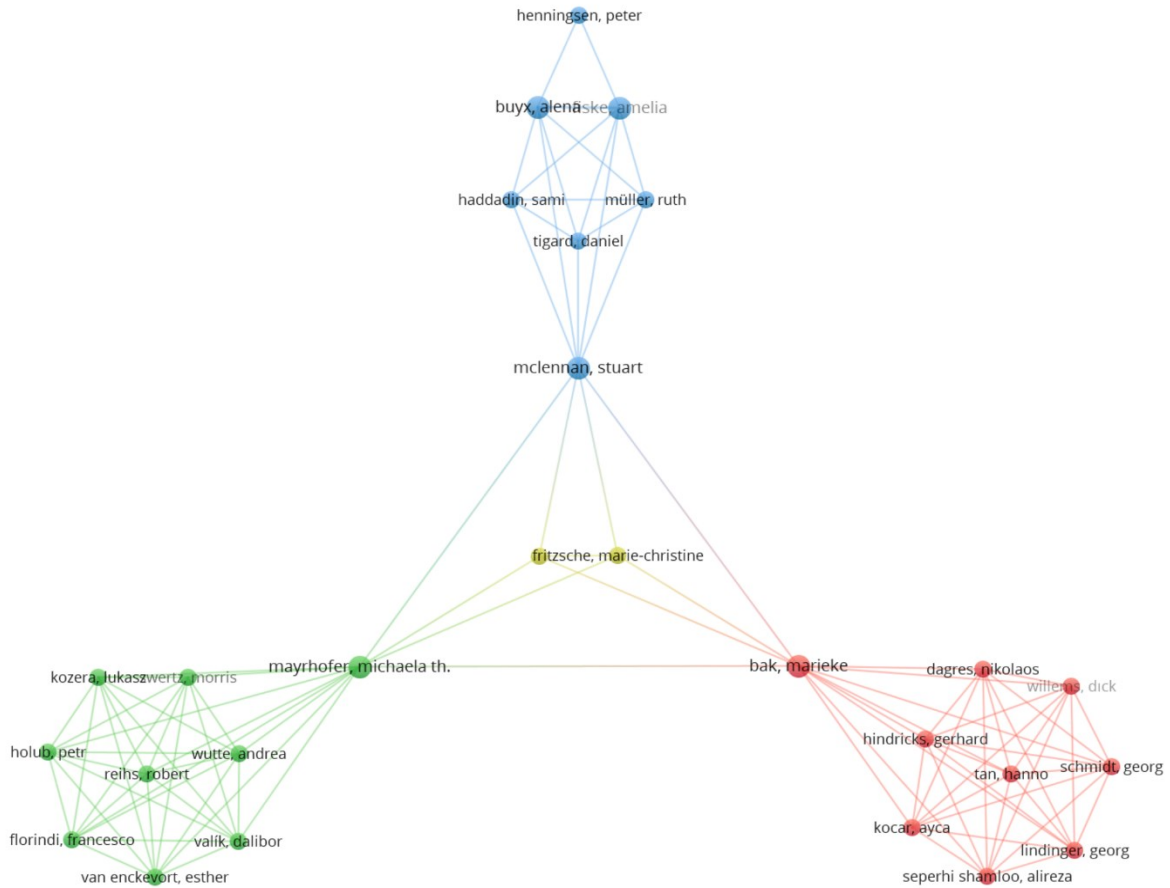
There were three related terms found inside cluster 6 (turquoise). Artificial intelligence (AI), machine learning, and healthcare are these terms. The significance of AI and machine learning technology in healthcare is emphasized by the keywords in Cluster 6. Artificial intelligence (AI) technologies are used in healthcare in fields like data analysis and disease diagnosis. Terms like "artificial intelligence" and "machine learning" describe these applications. Moreover, the word "healthcare" highlights the use of AI technology in healthcare as well as its advancement.

Two keywords that are connected to one another have been found within cluster 7 (orange). Artificial intelligence (AI) and chatbots (charbots) are these terms. Cluster 7's keywords highlight the significance of chatbot and artificial intelligence technology. The terms "chatbots" and "AI (artificial intelligence)" allude to the growing usage of AI-based software in communication and healthcare. Healthcare can be provided more efficiently and more widely by utilizing these technologies in patient care and information retrieval procedures.

3.3. Co-authorship of Authors

According to the co-authorship analysis of authors, an author network map was created by setting the criteria of at least one publication and at least one citation to identify the most connected and collaborative authors out of 1090 authors. A total of 860 authors met these criteria. Within the four clusters with the highest connections, an analysis of the names reveals that nine authors are united in a single cluster, with a total of 99 connections. Interestingly, the most cited authors (Luciano Floridi with 514 citations and Mariarosaria Taddeo with 284 citations) are not among the most connected authors. Additionally, the most prolific authors in terms of publications do not appear among the most connected authors (specifically, Stacy M. Carter and Marcello Ienca).

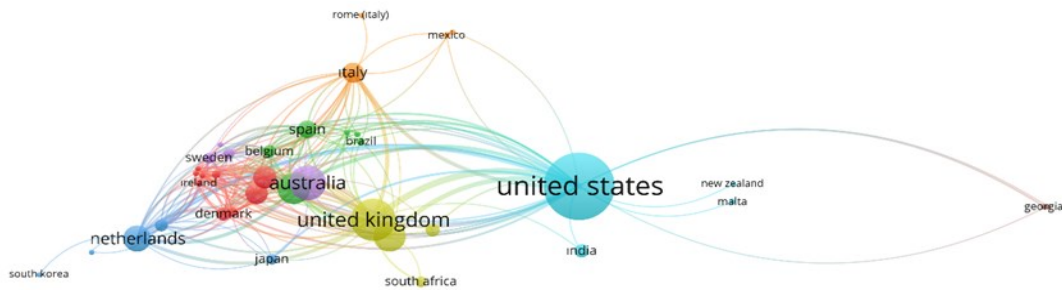
Figure 3. Co-Authorship Network Showing Collaborations Between Authors

3.4. Citation of Countries

This analysis aims to create a network map of inter-institutional citations based on the criterion that at least one publication and one citation must be received from a country. The analysis is conducted using 56 observation units that meet this criterion. A total of 8 clusters, 260 connections, and a total link strength of 446 were identified. The countries receiving the highest number of citations are the United States (1821 citations), United Kingdom (1329 citations), and Switzerland (645 citations). In terms of total link strength, the top three countries are the United States, United Kingdom, and Germany. Regarding the number of publications, the ranking is as follows: United States (101 publications), United Kingdom (47 publications), and Australia (34 publications).

Figure 4. Citation of Countries

3.5. Citation of Organizations

In an analysis conducted based on the criterion that a minimum of one publication and one citation must be received from an institution to create a network map of inter-institutional citations, a total of 722 observation units were considered out of 901 institutions that met this criterion. The Stanford University School of Medicine (with 10 publications), University of Toronto (with 9 publications), and University of Oxford (with 9 publications) are represented in this network. Among the publications, the institutions receiving the highest number of citations are The Alan Turing Institute (with 305 citations) and the Oxford Internet Institute (with 282 citations).

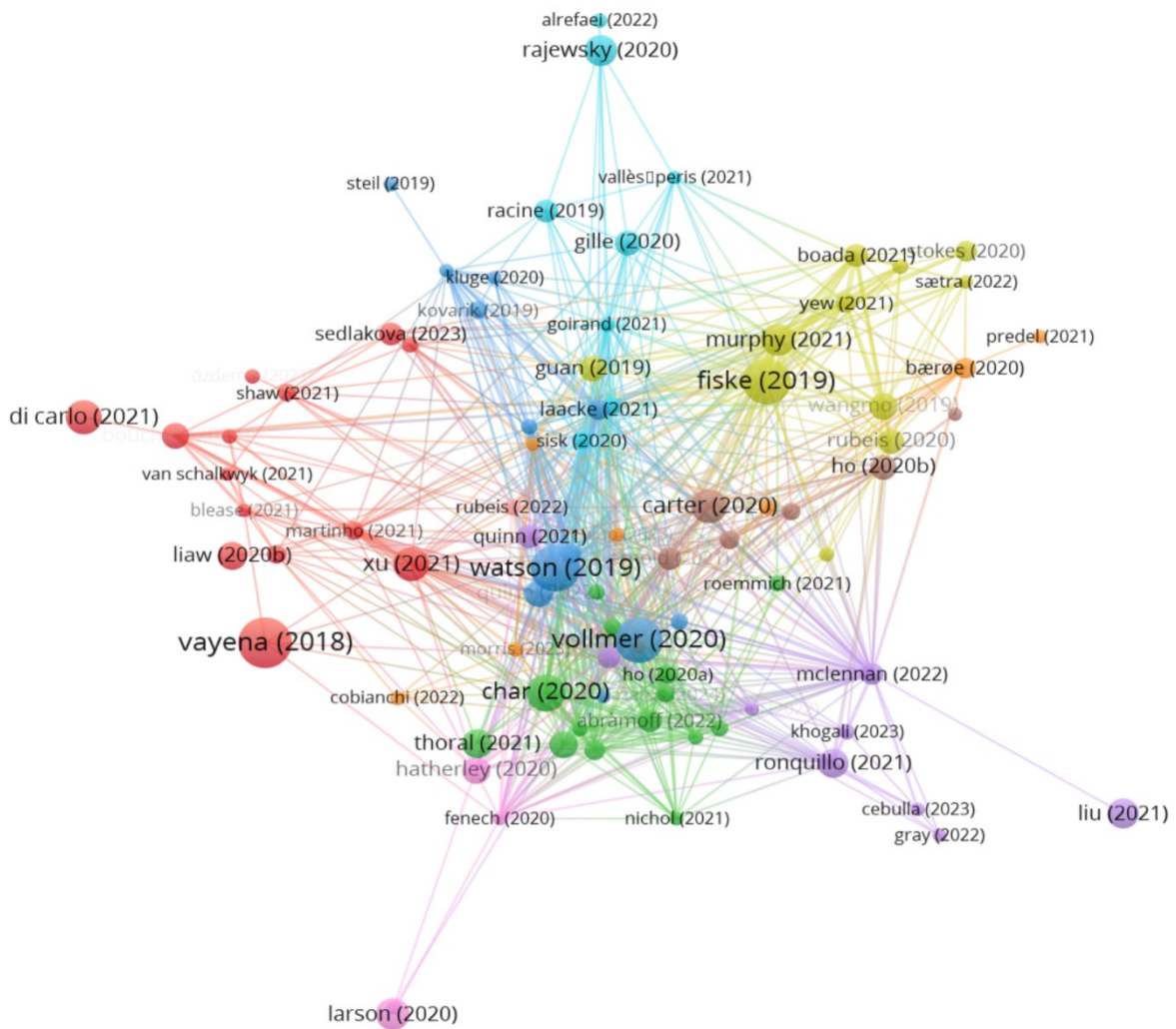
Figure 5. Citation of Organizations

3.6. Bibliographic Coupling of Documents

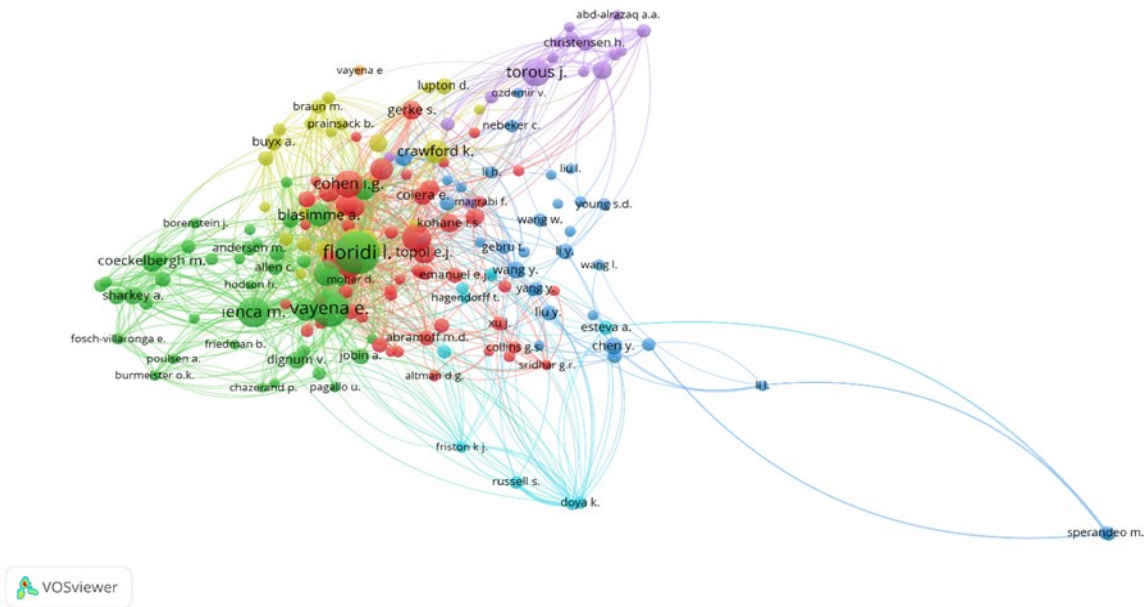
The term "bibliographic coupling" describes the circumstance in which two separate sources both cite the same work. Based on an analysis involving 183 units and a minimum of 10 citations, 7 ties, 9379 linkages, and a total link strength of 37958 were identified. Cath (2018), Vayena (2018), and Watson (2019) have the highest bibliographies, with 282 citations, 278 citations, and 230 citations, respectively. The works Siale (2022), Zhang (2023), and Mclennan (2022) have the strongest links.

Figure 6. Bibliographic Coupling of Documents

3.7. Co-citation of Co-authors

In a publication, co-citations refer to different sources that are referenced through citations. In an analysis with at least 10 citations across all 183 units, 7 clusters were found, 9379 connections were found, and total link strength was 37958. The authors with the most co-citations were Floridi (105) (Vayene (80) (Ienca (59)).

Figure 7. Co-citation of Co-authors

4. CONCLUSION

In recent years, it has been emphasized in many studies that the use of current technology in the field of health has gained momentum. Despite this interest, comprehensive studies are lacking to systematically review and analyze the existing literature on this topic (Agac et al., 2023). Seeing how ethics and AI research evolves over time can help us predict future trends (Chuang et al., 2022). The healthcare industry is seeing an increase in the use of artificial intelligence (AI). Artificial intelligence is an important component of healthcare delivery, especially in the diagnostic and treatment stages. Artificial intelligence (AI) applications offer significant potential in early detection of diseases, treatment planning and patient monitoring with the help of big data analytics and machine learning techniques. This can lead to more accurate and timely patient care. However, using artificial intelligence in the healthcare sector also has its difficulties. Transparency, ethical issues, and data privacy are crucial factors in the AI decision-making process. Ensuring appropriate protection of patient health data and understanding the implications of AI is also crucial.

A systematic scoping survey of the ethical sustainability of AI in healthcare; It has been determined that there are ethical principles such as respect for human autonomy, reporting harm, justice, accountability, and confidentiality. Additionally, a review of lifespan ethics found that practical tools for testing and supporting AI-based technologies largely lack detailed information, with a variety of multiple perspectives largely present (Karimian et al., 2022). The results of this study overlap with the results of our study at several points.

There is disagreement about the effects of AI-powered decision support systems on medical professionals. While some argue that artificial intelligence can increase accuracy and reduce medical workload, others emphasize the importance of human interaction. More research is needed to determine how doctors should evaluate AI recommendations and how they affect treatment protocols. Moreover, artificial intelligence has an impact on the healthcare industry that goes beyond doctors. It is very important for patients to communicate and trust artificial intelligence-supported systems. Patient happiness depends largely on the accurate processing of medical data from patients and the clear dissemination of recommendations generated by artificial intelligence. It is critical to consider both the potential and challenges associated with the increasing use of AI in healthcare. To guarantee efficient and reliable use in the healthcare sector, issues related to doctor-patient relationships, data protection and ethical norms, and openness in AI decision-making processes need to be addressed.

5. DISCUSSION

According to a meta-analysis by Jobin et al, ethical principles for ai consist of the following ten things: transparency, justice, equality, fairness, privacy, trust, responsibility, accountability, benevolence, sustainability, and solidarity (Jobin et al., 2019). In this study, according to the key idea analysis, the main study topics in this field are ethics, artificial intelligence, deep learning, healthcare, and privacy. These ideas bring to light important issues that are frequently raised and need to be carefully explored in the context of AI ethics.

A study on artificial intelligence and ethics found that it accounts for 61% of the most published research articles in the United States and the United Kingdom; these articles are pioneering research in ethics and machine learning (Chuang et al., 2022). Information obtained in a bibliometric study on the ethics and privacy of artificial intelligence found that English-speaking countries such as the USA, UK, Australia and Canada are the main contributors to research on ethical issues related to AI (Zhang et al., 2021). The United States continues to lead this field in terms of publications and citations, according to analyses done at the national and institutional levels. Nonetheless, nations like the UK, Switzerland, and Germany have made substantial contributions to artificial intelligence ethics and have prominent positions in this field.

To better understand the ethical implications of artificial intelligence (AI) in the healthcare industry, this study will look for themes, trends, and key points in the literature. Evaluation of the literature and bibliometric studies, regarding the ethical implications of artificial intelligence (AI) in the healthcare industry, this study seeks to uncover the major themes, patterns, and takeaways from the literature. The literature review and bibliometric analyses reveal an increasing number of studies on AI ethics in health, with common themes revolving around ethics, AI, machine learning, healthcare services, and privacy. Additionally, the analysis examines which countries and institutions play a leading role in this field. The bibliometric analyses indicate a nearly continuous rise in the number of studies related to AI ethics in healthcare between 2018 and 2023. This increase likely parallels the growing importance and popularity of AI in the healthcare sector. Notably, recent advancements in AI-assisted decision support systems for healthcare providers and progress in medical image processing have contributed to the surge in research on AI ethics. Furthermore, the analysis highlights that prominent publications in this area often appear in journals such as “Journal of Medical Internet Research,” “Journal of Medical Ethics,” “Frontiers in Digital Health,” and “International Journal of Environmental Research and Public Health.” Researchers are encouraged to follow these journals as they serve as significant resources for AI ethics in healthcare.

This study is not without limits, though. For instance, several datasets might be employed in various research projects. There may be research conducted in different languages. Lastly, more concepts might be introduced. In the end, this study emphasizes the importance of conducting additional research to comprehend and resolve the ethical issues surrounding AI in the healthcare sector. This work can guide future research in this field by assisting scholars in comprehending themes and patterns pertinent to AI ethics in the body of existing literature.

DECLARATION OF THE AUTHORS

Declaration of Contribution Rate: The authors have equal contributions.

Declaration of Support and Thanksgiving: No support is taken from any institution or organization.

Declaration of Conflict: There is no potential conflict of interest in the study.

REFERENCES

- Ahmad, O. F., Soares, A. S., Mazomenos, E., Brandao, P., Vega, R., Seward, E., Stoyanov, D., Chand, M., & Lovat, L. B. (2019). Artificial intelligence and computer-aided diagnosis in colonoscopy: Current evidence and future directions. *The lancet Gastroenterology & hepatology*, 4(1), 71-80.
- Agac, G., Sevim, F., Celik, O., Bostan, S., Erdem, R., & Yalcin, Y. I. (2023). Research hotspots, trends and opportunities on the metaverse in health education: A bibliometric analysis. *Library Hi Tech*, (ahead-of-print).

- Alowais, S. A., Alghamdi, S. S., Alsuhebany, N., Alqahtani, T., Alshaya, A. I., Almohareb, S. N., Aldairem, A., Alrashed, M., Bin Saleh, K., & Badreldin, H. A. (2023). Revolutionizing healthcare: The role of artificial intelligence in clinical practice. *BMC Medical Education*, 23(1), 689.
- Aquino, Y. S. J., Rogers, W. A., Braunack-Mayer, A., Frazer, H., Win, K. T., Houssami, N., Degeling, C., Semsarian, C., & Carter, S. M. (2023). Utopia versus dystopia: Professional perspectives on the impact of healthcare artificial intelligence on clinical roles and skills. *International Journal of Medical Informatics*, 169, 104903.
- Ardila, D., Kiraly, A. P., Bharadwaj, S., Choi, B., Reicher, J. J., Peng, L., Tse, D., Etemadi, M., Ye, W., & Corrado, G. (2019). End-to-end lung cancer screening with three-dimensional deep learning on low-dose chest computed tomography. *Nature medicine*, 25(6), 954-961.
- Aydın, E., & Ersoy, N. (1995). Tıp etiği ilkeleri. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Ankara-1995*.
- Bellini, V., Guzzon, M., Bigliardi, B., Mordonini, M., Filippelli, S., & Bignami, E. (2020). Artificial intelligence: a new tool in operating room management. Role of machine learning models in operating room optimization. *Journal of medical systems*, 44(1), 20.
- Celik, E., Durmus, A., Adizel, O., & Nergiz Uyar, H. (2021). A bibliometric analysis: What do we know about metals (loids) accumulation in wild birds? *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 10302-10334.
- Chuang, C.-W., Chang, A., Chen, M., Selvamani, M. J. P., & Shia, B.-C. (2022). A Worldwide Bibliometric Analysis of Publications on Artificial Intelligence and Ethics in the Past Seven Decades. *Sustainability*, 14(18), 11125.
- Cresswell, K., Rigby, M., Magrabi, F., Scott, P., Brender, J., Craven, C. K., Wong, Z. S.-Y., Kukhareva, P., Ammenwerth, E., & Georgiou, A. (2023). The need to strengthen the evaluation of the impact of Artificial Intelligence-based decision support systems on healthcare provision. *Health policy*, 136, 104889.
- Dias, R., & Torkamani, A. (2019). Artificial intelligence in clinical and genomic diagnostics. *Genome medicine*, 11(1), 1-12.
- Erdemir, A. D. (2005). Etik, Tıp Etiği, Tıp Etiği İlkeleri Ve Hasta Hekim İlişkilerinde Etiğin Yeri. *Erdem*, 15(44), 27-72.
- Feathers, T. (2021). Google's new dermatology app wasn't designed for people with darker skin. Retrieved August, 10, 2022.
- Fournier-Tombs, E., & McHardy, J. (2023). A medical ethics framework for conversational artificial intelligence. *Journal of Medical Internet Research*, 25, e43068.
- Freitas, A. T. (2023). Data-Driven Approaches in Healthcare: Challenges and Emerging Trends. *Multidisciplinary Perspectives on Artificial Intelligence and the Law*, 65-80.
- Gutierrez, G. (2020). Artificial intelligence in the intensive care unit. *Annual Update in Intensive Care and Emergency Medicine 2020*, 667-681.
- Güzel, Ş., Dömbekci, H. A., & Fettah, E. (2022). Yapay zekânın sağlık alanında kullanımı: Nitel bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(4), 509-519.
- Hamdoun, S., Monteleone, R., Bookman, T., & Michael, K. (2023). AI-based and digital mental health apps: Balancing need and risk. *IEEE Technology and Society Magazine*, 42(1), 25-36.

- Herington, J., McCradden, M. D., Creel, K., Boellaard, R., Jones, E. C., Jha, A. K., Rahmim, A., Scott, P. J., Sunderland, J. J., & Wahl, R. L. (2023). Ethical considerations for artificial intelligence in medical imaging: deployment and governance. *Journal of Nuclear Medicine*, 64(10), 1509-1515.
- Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature machine intelligence*, 1(9), 389-399.
- Kehl, K. L., Xu, W., Gusev, A., Bakouny, Z., Choueiri, T. K., Riaz, I. B., Elmarakeby, H., Van Allen, E. M., & Schrag, D. (2021). Artificial intelligence-aided clinical annotation of a large multi-cancer genomic dataset. *Nature communications*, 12(1), 7304.
- Khogali, H. O., & Mekid, S. (2023). The blended future of automation and AI: Examining some long-term societal and ethical impact features. *Technology in Society*, 73, 102232.
- Kulak, M., Ozkan, A., & Bindak, R. (2019). A bibliometric analysis of the essential oil-bearing plants exposed to the water stress: How long way we have come and how much further? *Scientia horticultrae*, 246, 418-436.
- Laçin, D., & Alparslan, E. (2024). *Yapay zekâ ve tip etiği: Yapay zekâyı tip alanında kullanmak ne kadar doğru?* Evrim Ağacı.
- McKinney, S. M., Sieniek, M., Godbole, V., Godwin, J., Antropova, N., Ashrafiyan, H., Back, T., Chesus, M., Corrado, G. S., & Darzi, A. (2020). International evaluation of an AI system for breast cancer screening. *nature*, 577(7788), 89-94.
- Miner, A. S., Laranjo, L., & Kocaballi, A. B. (2020). Chatbots in the fight against the COVID-19 pandemic. *NPJ digital medicine*, 3(1), 65.
- Oliveira, A. L. (2019). Biotechnology, big data and artificial intelligence. *Biotechnology journal*, 14(8), 1800613.
- Polat, C., Sağlam, M., & Tuğba, S. (2013). Atatürk üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi'nin bibliyometrik analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 273-288.
- Shah, W. S., Elkhwesky, Z., Jasim, K. M., Elkhwesky, E. F. Y., & Elkhwesky, F. F. Y. (2023). Artificial intelligence in healthcare services: past, present and future research directions. *Review of Managerial Science*, 1-23.
- Sihlahla, I., Donnelly, D. L., Townsend, B., & Thaldar, D. (2023). Legal and ethical principles governing the use of artificial intelligence in radiology services in South Africa. *Developing World Bioethics*.
- Small, H. (2003). Paradigms, citations, and maps of science: A personal history. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 54(5), 394-399.
- Sun, J., Wang, M.-H., & Ho, Y.-S. (2012). A historical review and bibliometric analysis of research on estuary pollution. *Marine Pollution Bulletin*, 64(1), 13-21.
- Van Der Niet, A. G., & Bleakley, A. (2021). Where medical education meets artificial intelligence: 'Does technology care?'. *Medical Education*, 55(1), 30-36.
- Zhang, J., & Zhang, Z.-M. (2023). Ethics and governance of trustworthy medical artificial intelligence. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 23(1), 7.
- Zhang, Y., Wu, M., Tian, G. Y., Zhang, G., & Lu, J. (2021). Ethics and privacy of artificial intelligence: Understandings from bibliometrics. *Knowledge-Based Systems*, 222, 106994.

TRENDS IN EMOTIONAL LABOR RESEARCH: BIBLIOMETRIC AND SCIENCE MAPPING ANALYSIS

DUYGUSAL EMEK ARAŞTIRMALARINDAKİ EĞİLİMLER: BIBLIYOMETRİK VE BİLİMSEL HARİTALAMA ANALİZİ

Şakir ZENGİN¹

Assoc. Prof. Dr. Metin OCAK²

ABSTRACT

Emotional labor is about employees in the service sector involving their emotions while performing the service job as required. Emotions are also used for commercial purposes. The study analyzes data on emotional labor through bibliometric and science mapping methods. For the analyses, data between 1982 and 2024 are scanned in the Web of Science (WoS) database, and data for 2,925 documents are accessed. After loading the data, the VOSviewer program is utilized to analyze it for bibliometric and science mapping purposes. Subsequently, the investigation unveils the foremost authors, countries, journals, institutions, and keywords in emotional labor research. This is followed by analyzing their co-authorship, co-citation, bibliographic coupling, and keyword co-occurrence models. As a result, in emotional labor research, it is found that Alicia A. Grandey is the most productive and most cited author, the USA is the most productive country, *Frontiers in Psychology* is the most productive journal, and the most frequently encountered keywords are burnout, surface acting, job satisfaction, deep acting, and emotional exhaustion, respectively. The analysis findings reveal a collaborative nexus among authors, countries, and institutions, offering visual network maps and comprehensive insights into emotional labor's present status and trends within the scientific literature.

Keywords: Emotional Labor, Bibliometric Analysis, Science Mapping, Co-Authorships, Co-Citation.

JEL Classification Codes: C81, J53, M50, M54.

ÖZ

Duygusal emek, hizmet sektöründe çalışanların hizmet işini gerektirdiği gibi yerine getirirken duygularını işin içine katmalarıyla ilgilidir. Duygular ticari amaçlarla da kullanılmaktadır. Bu çalışmada, duygusal emeğe ilişkin veriler, bibliyometrik ve bilimsel haritalama metodu aracılığıyla analiz edilmiştir. Analizler için Web of Science (WoS) veri tabanında 1982-2024 yılları arasındaki veriler taranmış ve 2.925 dokümana ait veriye ulaşılmıştır. Veriler, bibliyometrik ve bilimsel haritalama analizi için VOSviewer programına yüklenmiştir. Daha sonra, duygusal emek araştırmalarındaki en üretken veya önde gelen yazarları, ülkeleri, dergileri, kurumları, anahtar kelimeleri ortaya koymak ve bunların ortak yazarlık, ortak atıf, bibliyografik eşleşme ve anahtar kelimelerin birlikte ilişki durumu modelinin analizi yapılmıştır. Sonuçta, duygusal emek araştırmalarında Alicia A. Grandey'in en üretken ve en çok atıf alan yazar, ABD'nin en üretken ülke, *Frontiers in Psychology*'nin ise en üretken dergi, en sık karşılaşılan anahtar kelimelerin sırasıyla tükenmişlik, yüzeysel rol yapma, iş tatmini, derin rol yapma ve duygusal tükenme olduğu bulguları elde edilmiştir. Analiz sonuçları, yazarlar, ülkeler ve kurumlar arasında bir işbirliği ilişkisi olduğunu göstermektedir. Çalışma, bilimsel literatürdeki mevcut duygusal emek durumu ve eğilimleri hakkında görsel ağ haritaları ve tanımlayıcı bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Emek, Bibliyometrik Analiz, Bilimsel Haritalama, Ortak Yazarlık, Ortak Atıf.

JEL Sınıflandırma Kodları: C81, J53, M50, M54.

¹ Toros University, Institute of Postgraduate Education, Department of Business Administration, PhD student, sakirzengin@gmail.com

² Toros University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Business Administration, metin.ocak@toros.edu.tr

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam:

İletişim ve etkileşimin yoğun olarak yaşandığı birçok hizmet sektöründe çalışanların duygusal emek davranışları giderek önem kazanmaktadır. Sosyolog Arlie Hochschild (1983), hizmet işinin duygusal yönünü kavramsallaştırmak için duyguların ticarileştirilmesini tartışarak "duygusal emek" kavramını ortaya atmıştır. Hochschild, çalışmasında havayolları gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren ticari işletmelerde çalışan-müşteri ilişkilerinde çalışanların davranışlarına odaklanmaktadır. Duygusal emek, hizmet sektörünün gelişmesi nedeniyle müşteri odaklı olma kaygısını ve çalışanların hizmet işini gereği gibi yerine getirirken sadece fiziksel ve zihinsel emeklerine değil aynı zamanda duygularını da dahil etmelerini ifade etmektedir. İşverenler doğrudan ya da dolaylı olarak çalışanlarından duygularını kullanmalarını talep etmektedir. Hizmet sektöründe birçok işin gerekliliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkan, çalışan-müşteri iletişimi, iş ortamında uygun duyguların gösterilmesi için çalışanların duygularını yönetmelerini zorunlu kılmaktadır. Bibliyometri yöntemi ile yayımlanan makale ve kitapların başlıkları, yazarları, anahtar kelimeleri, alıntı yapılan referansları vb. her türlü veri istatistiksel olarak incelenmektedir. Bu sayede yazarların, ülkelerin, kurumların ve uluslararası işbirliklerinin değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Bu değerlendirme sonucunda gelişmekte olan eğilimler belirlenebilmekte, üzerinde yoğunlaşılacak noktalar tanımlanabilmekte ve gelecek araştırmaların dikkatine sunularak gelecekteki araştırmalara ışık tutması amaçlanmaktadır. Duygusal emek literatürünün bir bütün olarak görselleştirilmesi, analiz edilmesi ve modellenmesi uygulanmasıdır. Yöntem ile bilimsel araştırmanın kavramsal, sosyal veya düşünsel yapılarının, araştırma alanının evriminin, gelişiminin ve dinamiklerinin görsel olarak sunulması amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile duygusal emek kavramı konusunda geçmişten günümüze kadar yapılan çalışmaları bibliyometrik veriler üzerinden inceleyerek literatürün yapısı, gelişimi, konu ile ilgili yazarları ve çalışmaları arasındaki ilişkileri haritalamak, yorumlamak ve gelecekteki araştırmalar için araştırmacılara fikir vermek hedeflenmektedir. Nicel veriler ile nümerik ölçüm göstergeleri kullanılarak yapılan bu analizler neticesinde ulaşılan bulguların kapsayıcı bir bakış açısı ile araştırmacıların dikkatine sunularak gelecekteki araştırmalara ışık tutması amaçlanmaktadır. Duygusal emek literatürünün performans analizi ve bilimsel haritalamasını yapmak üzere, duygusal emek araştırmalarına konu yayınlara ilişkin; en üretken veya etkili yazarları, kuruluşları, ülkeleri ve dergileri belirlemek amaçlanmaktadır. Bunun yanında atıf, anahtar kelimelerin ortak ilişki, ülkelerin ortak yazarlığı, kurumların bibliyografik eşleşmesi ve kaynakların ortak atıfı konularında duygusal emek araştırmalarının mevcut durumunu analiz etmek ve görsel ağ haritaları oluşturulması amaçlanmaktadır.

Yöntem:

Çalışmanın temelini oluşturan ikincil verilerin kaynağı Web of Science Core Collection veri tabanıdır. Veriler Web Of Science'tan (WoS) txt dosyası formatında alınmıştır. Araştırmada analiz aracı olarak VOSviewer 1.6.20 paket programı kullanılmıştır. Zaman dilimi ise 1982 yılından 2024 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Veri seti 24 Ocak 2024 tarihinde WoS veri tabanından alınmıştır. Buna göre "Tüm Alanlar" başlığı seçilerek "Duygusal Emek" ibaresini içeren yayınlar belirtilen zaman diliminde taranmış ve sonuç olarak 2925 belge (makaleler, inceleme makaleleri, editöryal materyaller, bildiriler vb.) listelenmiştir. Dokümanların yayın türü ve dili konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur.

Bulgular:

Sonuçlara bakıldığında, özellikle 2005 yılından itibaren yayın eğilimlerinde bir artış olduğunu görülmektedir. Duygusal emek konusuna ilişkin en üretken ve en çok atıf yapılan yazar Alicia A. Grandey, en verimli ülke ABD, en etkili dergi *Frontiers in Psychology* ve en üretken kurum Pensilvanya Eyalet Üniversitesi (The Pennsylvania State University) olarak karşımıza çıkmıştır. Ülkelerin ortak yazarlık analizi, ABD'nin Çin, İngiltere ve Avustralya'nın yanı sıra Kanada, Güney Kore, Almaya, Singapur, gibi diğer ülkelerle de güçlü bir işbirliği gösterdiğini ortaya koymaktadır. Anahtar kelime analizi, duygusal emek araştırmalarında daha sık görülen anahtar kelimelerin tükenmişlik, yüzeysel rol yapma, iş tatmini, derin rol yapma, duygusal tükenme vb. olduğunu göstermektedir. Bibliyometrik eşleştirme açısından en iyi kurum olarak Penn State Üniversitesi öne çıkarken, ardından Akron Üniversitesi ve National Sun Yat-sen Üniversitesi gelmektedir. En çok ortak atıf yapılan kaynaklar arasında *Journal of Applied Psychology*, *Academy Management Journal* ve *Journal of Organizational Behavior* dergisi yer almaktadır.

Sonuç ve Tartışma:

Bu çalışmada, duygusal emek araştırmaları bibliyometrik ve bilimsel haritalama analizi yapılarak incelenmiştir. Veriler WOS veri tabanından toplanmış ve verilerin analizinde VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Bibliyometrik ve bilimsel haritalama analizi, yayın eğilimlerini, en üretken yazarları, kurumları, dergileri ve ülkeleri içermektedir. Bununla birlikte, ülkelerin ortak yazar, kurumların bibliyometrik eşleştirme, kaynakların ortak atıf, anahtar kelimelerin birlikte ilişkililik durumu görsel ağ haritalarında analiz edilerek sunulmuştur. Araştırma, duygusal emek üzerine yapılan yayınların kapsamlı bir resmini çizse de bazı sınırlılıklara sahiptir. Kullanılan veriler WoS veri tabanı ile sınırlı olduğundan WoS dışındaki veri kaynakları kullanıldığında bibliyometrik analiz sonuçları farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Çalışmanın kritik sınırlılıkları arasında Scopus ve Pubmed gibi uluslararası veri tabanlarının, ülkelerin ulusal veri tabanlarının ve çevrimiçi olarak dağıtılmayan diğer veri kaynaklarının olmaması yer almaktadır. Gelecekteki araştırmalar, duygusal emeğin yorumlanmasına ilişkin daha fazla veri içeren daha kapsamlı kaynaklarla çalışarak bu çalışmayı destekleyebilir. Yukarıdaki sonuçlar, bibliyometrik ve bilimsel haritalama analizi yoluyla duygusal emek literatürü hakkında yararlı bilgiler sağlamıştır. Duygusal emek üzerine yapılan bu araştırma, bu alanda daha fazla bilgi edinmek isteyen araştırmacılara gelecekte yapacakları araştırmalar için ışık tutacaktır.

1. INTRODUCTION

Considering all the areas that make up today's economic structure, it is observed that the importance of the service sector is increasing. Developments in this field show significant changes depending on the effects of employee behavior on organizational outcomes—areas such as air transportation, tourism, health sector, fire brigade, and security sector. Emotional labor behaviors of employees are becoming increasingly important in many service sectors where communication and interaction are intense, including public spaces. Years ago, sociologist Arlie Hochschild (1983), who observed the emotional states of airline cabin crew in response to passengers' demands, introduced the concept of "emotional labor" by discussing the commercialization of emotions to conceptualize the emotional aspect of service work. In her study, Hochschild focuses on the behavior of employees in employee-customer relations in commercial enterprises operating in the service sector, such as airlines. Emotional labor refers to the concerns about being customer-oriented due to the development of the service sector and the employees' involvement not only in their physical and mental labor but also in their emotions while performing the service job as required. Employers directly or indirectly demand that their employees use their emotions.

Employee-customer communication, which arises from the requirements of many jobs in the service sector, requires employees to manage their emotions to show appropriate emotions in the work environment. Unlike displaying emotions in private life, managing emotions in the business environment affects corporate image and efficiency as it expresses the organization-customer relationship. For this reason, managing employees' emotions in the work environment takes place under the organization's control, depending on managerial decisions and regulations. Therefore, employees are not free to use their emotions in service delivery, but they do so subject to specific rules. At this point, organizations demand their employees to present their work with certain emotions during service delivery. As a result, employees re-evaluate, change, regulate and control their emotional states as required. This often results in the display of emotions that do not match the actual emotions felt. Today, emotional labor emerges as a subject of intense debate as emotional displays often do not coincide with the employee's real feelings to impress customers in return for a fee for organizational purposes. Therefore, parallel to these developments, the extent to which it has attracted attention from academic circles has become a subject that needs to be examined. The development of emotional labor in the literature, the level of interest in the concept, the topics it draws attention to, the concepts it is associated with, the analysis methods, and the intensity with which it is included in academic studies such as books, articles, and theses have revealed the need to examine numerically and statistically the intensity with which it is included in academic studies such as books, articles, and theses. This situation falls within the scope of bibliometrics, which examines the structure of the literature, its development, the relationships between the authors and their studies on the subject, etc., through the data obtained from studies conducted from the past to the present.

Alan Pritchard introduced the concept of bibliometrics in 1969 to avoid conceptual confusion. He defines bibliometrics as shedding light on the nature and development of a discipline, its processes, and the future through the counting and analysis of written communication from various aspects (Pritchard, 1969, p. 349). He revealed that with this method, the titles, authors, cited references, and keywords of published documents such as articles and books can be determined. All kinds of data are examined statistically. This way, evaluating authors, countries, institutions, and international collaborations is possible. As a result of this evaluation, developing trends can be identified, points of focus can be defined, and focal points of future research can be predicted. One of the research approaches in this field is the bibliometric mapping method, also known as science mapping. This method is an application for visualizing, analyzing, and modeling scientific studies in various fields. It analyzes the conceptual, social, and intellectual structure of scientific research and visualizes the evolution, development, and dynamics of the research field (Gupta and Chakravarty, 2021).

Several package programs are used to analyze bibliometric data, visually presenting the social or intellectual structures of scientific research and the research field's evolution, development, and dynamics. In this study, the VOSviewer program developed by Van Eck and Waltman (2009) was used to analyze bibliometric data. VOSviewer is an open-source, free software program. This bibliometric mapping program allows the creation of maps based on network, bibliographic and text data of studies in the literature, visualizing these maps and exploring various topics. Network mapping is readily used to analyze bibliometric data as a critical procedure for visualizing connections within a body of work. Every network contains two types of information: nodes and edges. Nodes include publications, journals, authors and keywords; Edges represent the relationships between pairs of nodes and the strength of these relationships (Van Eck & Waltman, 2014).

This study aims to examine the studies on the concept of emotional labor from past to present through bibliometric data to map and interpret the structure of the literature, its development, the relationships between the authors and their works on the subject, and to give ideas to researchers for future research. It aims to shed light on future research by presenting the findings obtained from these analyses using quantitative data and numerical measurement indicators to the attention of researchers with a comprehensive perspective.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

2.1. Emotional Labor

Although emotional labor dates back to Aristotle, the concept is mentioned in sociologist Arlie Hochschild's book "The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling", first published in 1983 (Micciche, 2020). Emotional labor is "the management of emotions to create a clearly observable facial and physical appearance that is sold for a fee and therefore has an exchange value" (Hochschild, 1983, p. 7). Her book defines two types of emotional labor: deep acting and surface acting. She states that the general framework of emotional labor requires the coordination of mind and emotion (Hochschild, 1983, p. 7). According to Steinberg and Figart (1999), emotional labor is also a relational aspect of the job rather than a task-based aspect. The examples given by Hochschild reveal the scope of emotional labor descriptively. Examples such as the hospital coordinator rallying the staff to achieve a common goal set by management, the judge has to remain impartial while examining evidence of a monstrous murder, and corporate employees having to manage their clients' concerns are some of Hochschild's good examples of identifying the scope of emotional labor (Hochschild, 1983).

Since Hochschild introduced the concept of emotional labor, many scientists and researchers from many fields have produced new definitions to help us better understand emotional labor. For example, the external display is taken one step further and defined as the employee's capacity to manage personal emotions, sense the emotions of others, and respond appropriately depending on the job (Mastracci et al., 2010, p. 125). In another definition, emotional labor is expressed as exhibiting the emotions the employee feels to the target audience with whom he/she communicates and transforming them into observable behaviors (Ashforth & Humphrey, 1993, p. 89). Emotion regulation performance is also expressed as responding to work-based emotional needs to produce emotions towards another person and arouse emotions in that person to achieve organizational goals (Grandey et al., 2013, p. 18).

Emotional labor is a work-oriented requirement, meaning the employee can perform the job effectively. This concept includes managing the employee's emotional state to perform the job successfully, and the emotional state of the customer deals with. Employees instantly perform the following steps in the management process of this emotional state (Hsieh et al., 2019, p. 241).

- Feeling the emotional state of the person or customer he/she is dealing with,
- The employee analyzes his/her emotional state,
- Determining whether the emotional state of the person or customer dealing with needs to change (For example, calming down the customer who exhibits an aggressive attitude),
- Deciding whether the employee will suppress his/her emotional state towards the person or customer he/she is dealing with (For example, the employee should suppress his/her fear in order to calm down the customer who exhibits an aggressive attitude),
- Determining the emotional display that will get the desired reaction from the person or customer.

2.2. Emotional Labor Approaches

In the literature, many emotional labor approaches have been put forward on the emotions employees feel and the emotions expected from them by their organizations. The leading ones of these approaches are briefly summarized below.

2.2.1. Hochschild (1983) Approach

Hochschild used the concept of emotional labor to express the management of emotions to achieve observable facial and physical appearance. In her study, she observed the behaviour of flight attendants working in airline companies while working. As a result of the study, the interior design of the aircraft, the music played, and the

food services provided. He concluded that the smiling behavior of cabin crew, like the services, also affects the passengers (Hochschild, 1983, p. 11). According to him, emotional labor is sold for wages and therefore has an exchange value (Hochschild, 1983, p. 7). According to this definition, emotional labor is the management of emotions by using facial and body movements to exhibit the desired behaviors within the framework of the rules set in a workplace for a fee.

She scrutinized the emotional labor process through two distinct lenses: surface acting and deep acting, which are recognized as fundamental strategies across the board. (Chou et al., 2012). Surface acting behavior involves the employee expressing the emotions desired by the organization, unlike the emotions he feels, and displaying them in the display). Employees who exhibit this behavior play a role by wearing a mask to camouflage their real emotions (Zhang & Zhu, 2008; Yang & Guy, 2015). Deep role-playing means that the employee really feels and internalizes it, and it is possible to express deep acting behavior as a process in which the emotions and thoughts in the individual's inner world are controlled in order to comply with the determined rules of behavior (Brotheridge & Grandey, 2002, p. 22). While there is an obligation in the first case, in the second case, it is a matter of displaying behavior that comes from within the employee. For this reason, deep-acting behavior significantly impacts the other party (Hochschild, 1983).

2.2.2. Ashforth and Humphrey (1993) Approach

Ashforth and Humphrey (1993) put forward an approach by associating emotional labor with observable behaviors rather than managing emotions in Hochschild's approach (Grandey, 2000, p. 96). Emotional labor is the employee's effort to direct behavior that affects the perception during the interaction and communication process with the customer (Ashforth & Humphrey, 1993, p. 90). As per their viewpoint, employees serving as the organization's ambassadors project its outward image, underscoring the significance of emotional labor within the service industry. In addition, they added the dimension of "sincere emotions" expressed as natural behavior to the surface and deep acting dimensions that Hochschild put forward regarding emotional labor (Ashforth & Humphrey, 1993, p. 94). In this dimension, it is stated that the behavior exhibited, and the underlying emotions may arise from the emotions the employee feels without making any effort. Ashforth and Humphrey (1993) focused on the part of the emotional labor process that affects the customer rather than the emotions that arise in the employee. For this reason, how the employee conveys their feelings to the other party during the emotional labor process affects the quality of the service (Ashforth & Humphrey, 1993).

2.2.3. Morris and Feldman (1996) Approach

Emotional labor is the planning, control, and effort required to display the emotions desired by the organization in interpersonal affairs (Morris & Feldman, 1996, p. 987). They conceptualized emotional labor in a four-dimensional structure. These are the emotional dissonance that occurs due to the frequency of appropriate emotional displays, the attention given to the desired display rules, the diversity of emotions shown, and the employee not feeling the emotions expected to be displayed by the organization. Due to this four-dimensional structure, emotional labor has been examined in a more complex structure, generally as the employee's display of emotions expected by the organization during service delivery (Morris & Feldman, 1996, p. 987). According to this situation, four different assumptions have been put forward.

- Social environment shapes emotions,
- Even in cases where there is harmony between the emotions desired to be displayed by the organization and the emotions of the employee, a small amount of effort is needed,
- The display of personal emotions is similar to a marketed product with commercial value. In this case, the focus is not on emotional management but on exhibiting the behavior expected by the organization (Morris & Feldman, 1996, p. 988).
- There are rules regarding how and when emotions are displayed. Defined as display rules and how to express which emotions in which situations. They are defined as display rules and specify which emotions should be displayed and how in which situations (Morris & Feldman, 1996 p. 988).

2.2.4. Grandey (2000) Approach

Grandey (2000) examined and analyzed previous studies on emotional labor and presented a different approach. The model he puts forward offers a guiding theoretical framework to examine emotional labor from previous

perspectives, to make an integrative definition of emotional labor, and to understand emotional labor mechanisms that include individual differences such as emotional intelligence in emotion regulation and organizational factors such as control support (Grandey, 2000, p. 95). For this purpose, she brought a new perspective and included the "emotion regulation" approach to emotional labor (Grandey, 2000: 98). It is stated that employees can adjust the way they express their emotions within the framework of organizational rules determined by the emotion regulation approach (Grandey, 2000: 95). Accordingly, it is stated that it is a process that determines when, where and how employees should express their emotions (Gross, 1998, p. 275). According to Grandey, surface acting represents the control of behavior, while deep acting represents the control of feelings (Grandey, 2000).

It is suggested that there are four main factors that affect employees' emotional labor in the service sector: the content and style of communication, whether it is temporary or permanent, the employee's autonomy in the interaction process, and the complexity level of the interaction. (Grandey & Diamond, 2010). The distinctive feature of the model developed by Grandey, who defines emotional labor as the regulation of emotions and behaviors in line with organizational goals, is that it is a combination of previous approaches, and the concept of emotion regulation is included in the model. Emotion regulation is the ability of an employee to control their emotions in an interaction with a customer and to respond appropriately by maintaining emotional balance.

3. RESEARCH

The research employs bibliometric and science mapping analyses to explore emotional labor. It delves into the connections among scientific publications, research institutions, journals, countries, researchers, and keywords. Additionally, it aims to uncover emerging trends in emotional labor research, identify leading contributors in terms of keywords, countries, authors, and journals, and offer insights for future studies through co-authorship, co-occurrence, bibliographic coupling, and co-citation analysis. The study addresses critical research questions concerning the performance analysis and scientific mapping of emotional labor literature or research publications to achieve these goals.

- To pinpoint the most prolific or impactful authors, institutions, countries, and journals in emotional labor research,
- To scrutinize and illustrate the present state of emotional labor research through citation analysis, keyword co-occurrence, country co-authorship, institutional bibliographic coupling, and source co-citation patterns.

4. METHOD

The study aims to analyze and visually present the conceptual, social, or intellectual structures of "emotional labor" research and the research field's evolution, development, and dynamics. For this purpose, the bibliometric analysis method was chosen, which analyzes the relevant literature publications using metric data to understand the research fields, authors, institutions, and relationships between studies related to emotional labor.

There are many databases where data can be collected. Among these, the WoS database is a leading analytical information platform that includes many high-quality, peer-reviewed journals with international reach, conference proceedings, and many disciplines. This database, the world's most comprehensive source of academic information, allows searching multiple databases simultaneously from a single interface through the Web of Science Core Collection. In addition, the most crucial advantage of the WoS database is that it has transparent, accessible, organized, and consistent information (Zhao & Strotmann, 2015). This study analyses and visualizes the literature on emotional labor research. The study's basis relies on secondary data sourced from the Web of Science Core Collection database, obtained in text format. Analysis was conducted using the VOSviewer 1.6.20 package program. The study covers the data period from 1982 to 2024.

The data set was obtained from the WoS database on January 24, 2024. Accordingly, by selecting the title "All Fields", publications containing the phrase "Emotional Labor" were scanned at all times, and as a result, 2925 documents (articles, review articles, editorial materials, proceedings, etc.) were listed. There are no restrictions regarding the publication type and language of the documents.

Due to the export limit of 500 records at a time in the WoS database, the data is partitioned into six segments (1-500, 501-1000, 1001-1500, 1501-2000, 2001-2500, 2501-2925) in the "Tab Delimited File" format. Record and Cited References" was selected and transferred to a folder. Then, visual maps were created with all the exported

records in the VOSviewer package program. The analysis of visual maps yielded insights into author productivity, prominent journals, citation patterns, collaborative trends among authors, institutions, and countries, and emerging themes in emotional labor research.

Concepts such as clusters, elements, connections, number of connections, networks, connection strength and total connection strength are used in the study. The meanings of these concepts can be briefly summarized as follows. Items encompass publications, researchers, or terms. Connection denotes the link or association between two elements. Every link possesses a strength indicated by a positive numerical value, with a higher value indicating a stronger connection. A network refers to a collection of elements interconnected by various connections. A cluster comprises a group of elements depicted on a map, often identified by cluster numbers such as 1 and 2. In the visualization of a map, items with greater weights are displayed more prominently compared to those with lesser weights. Two standard weight features include the connection and total connection power features. The number of connections denotes how many links an element has with other elements. The combined strength of each element determines the Total Link Power (TLP) 's connection with others, reflecting the overall connection potency.

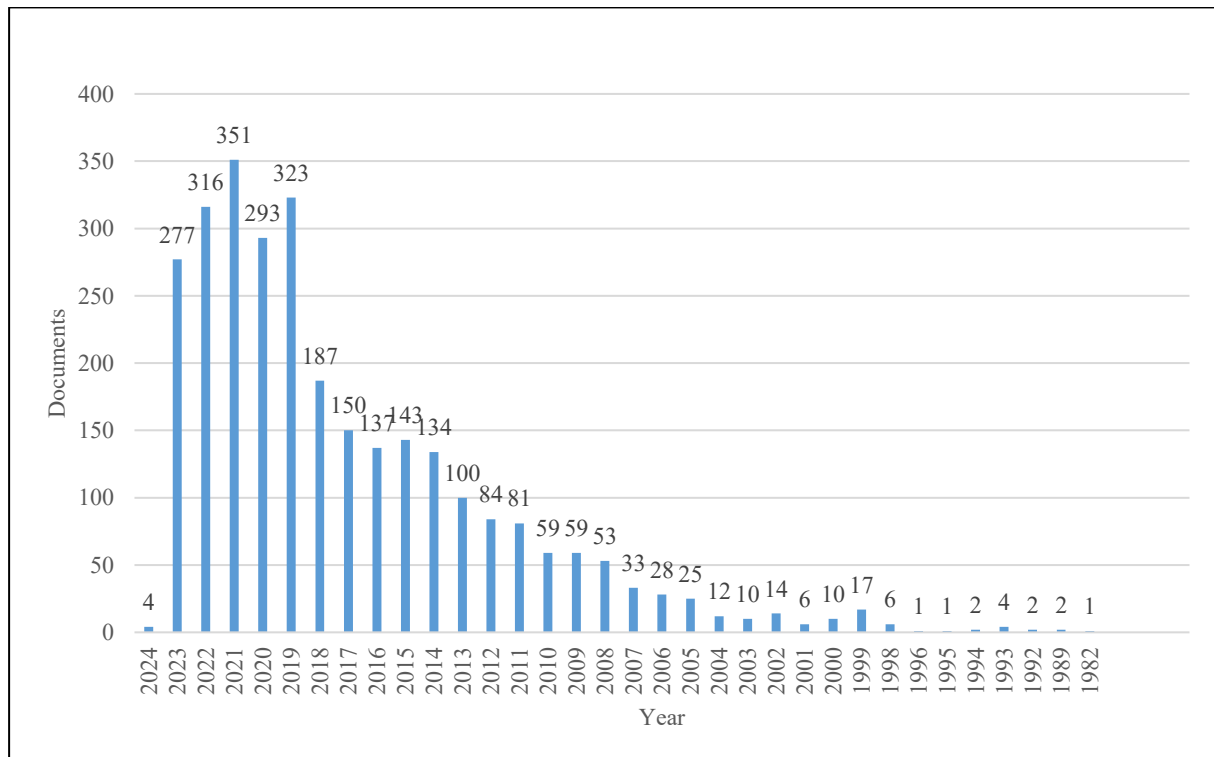
Limitations of the research: The use of all data from the Web of Science database constitutes the limitation of the study.

5. FINDINGS

5.1. Analysis of Publication Outputs and Growth Trends

Figure 1. shows that emotional labor, as a research topic, has attracted the attention of researchers with 25 documents since 2005; this number increased to 100 in 2013, 150 in 2017, 323 in 2019, and peaked with 351 documents in 2021. Interest has been at its highest level in the last five years. It is anticipated that the number of records, which is 4 as of January 2024, will continue to increase with the work to be done throughout the year. In general, it is observed that publications on emotional labor literature increase every year.

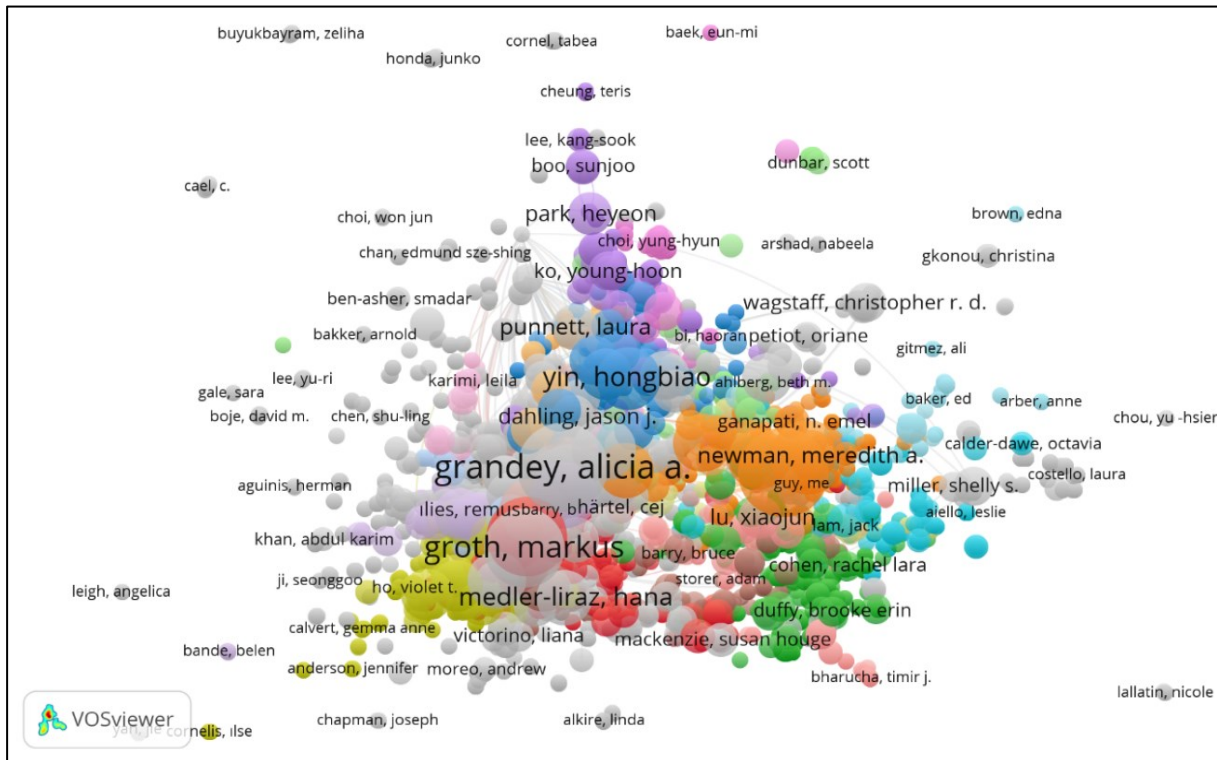
Figure 1. Trends in the Number of Documents Published in Emotional Labor Studies

5.2. Most Productive and Highly Cited Author

It is stated that an author must write more than 10 articles on any subject to be considered a productive writer (Crane, 1969). In the analysis performed in the VOSviewer program, "citation" was selected as the analysis type and "authors" as the analysis unit, the minimum number of documents for an author was selected as 1, and the minimum number of citations was selected as 1. This selection reflected the general situation on the network maps with maximum data. In this context, it was observed that 5203 of the 6367 authors who conducted the study met this threshold.

Figure 2. Visualizing Networks: Leading Authors in High-Impact Emotional Labor Research

*Item(Frame)=Author, *Weight=Significance of the author based on productivity metrics (number of documents/citations)

Table 1. Leading Authors to Emotional Labor Research

SN	Authors	Documents	Citations	TLS
1	grandey, alicia a.	29	4462	6965
2	guy, mary e.	26	586	881
3	groth, markus	21	2263	2967
4	hur, won-moo	21	650	1261
5	mastracci, sharon h.	18	323	418
6	diefendorff, james m.	17	2822	4784
7	gabriel, allison s.	15	1092	2011
8	yin, hongbiao	13	394	495
9	hsieh, chih-wei	12	298	533
10	humprey, ronald h.	11	925	888

Table 2. The Highly Cited Authors in Emotional Labor Research

SN	Authors	Documents	Citation	TLS
1	grandey, alicia a.	29	4462	6965
2	diefendorff, james m.	17	2822	4784
3	groth, markus	21	2263	2967
4	Rupp, deborah e,	9	1621	1007
5	hulseger, ute r.	6	1614	366
6	law, ks	2	1564	253
7	wong, cs	2	1564	253
8	ashforth, be	2	1510	1625
9	humprey, rh	2	1510	1625
10	hennig-thurau, thorsten	7	1370	1616

Note: In the data set, the "grandey, aa" data written differently in the author's list were added to "grandey, alicia a." and the "diefendorff, jm" data were added to "diefendorff, james m." since the authors are the same people and included in Table 1. and Table 2. reflected.

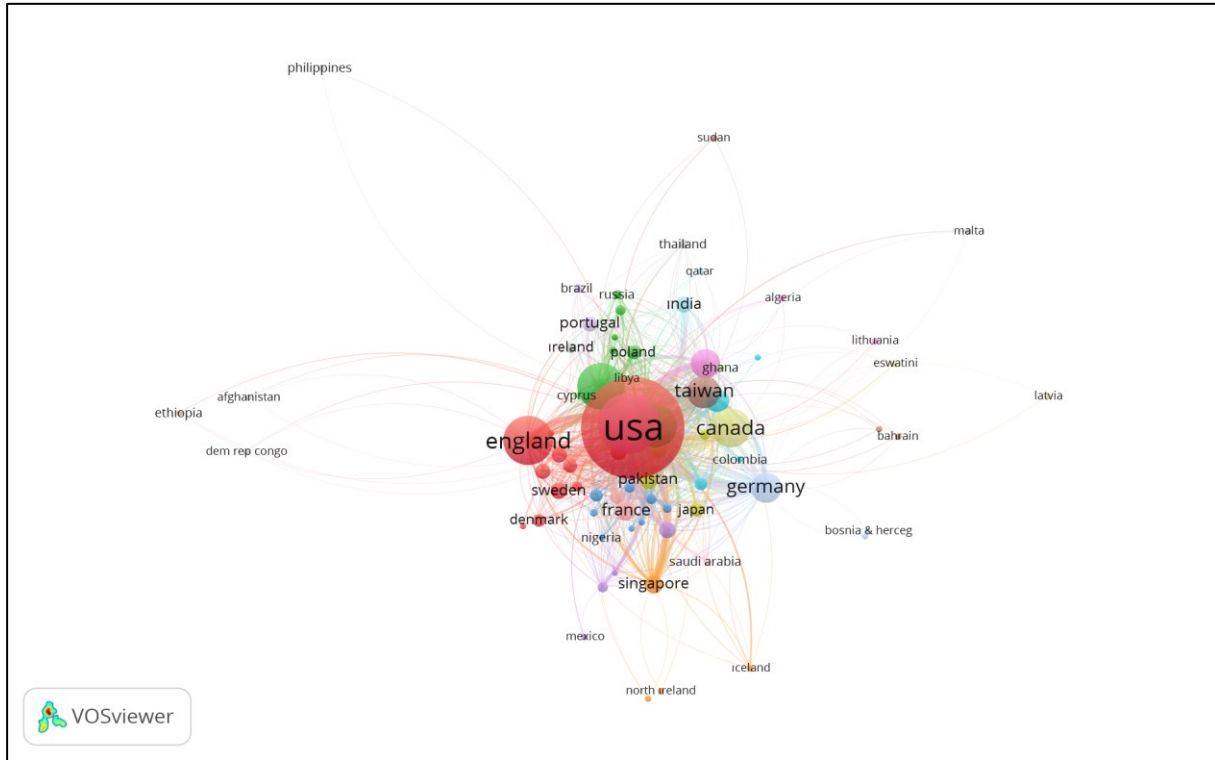
When the data was analyzed using **Table 1.** and **Figure 2.** from the VOSviewer package program, according to the order of the number of documents, Alicia A. Grandey was the most productive author on the emotional labor literature with the number of 29 documents, 4462 citations and 6965 TLS. Mary E. Guy is followed by 26 documents, 586 citations and 881 TLS. Marcus Groth ranked third with 21 documents, 2263 citations, 2967 TLS, Won Moo Hur ranked fourth with 21 documents, 650 citations, 1261 TLS, and Sharon H. Mastracci ranked fifth with 18 documents, 323 citations, 418 TLS. As a result, out of the 6.367 authors who published emotional labor literature, Alicia A. Grandey appears the most productive.

When the data is analyzed using **Table 2.** and **Figure 2.** from the VOSviewer package program, Alicia A. Grandey appears as the most cited author with 29 documents, 4462 citations and 6965 TLS according to the number of citations. James M. Diefendorff follows him with 17 documents, 2822 citations, and 4784 TLS. Markus Groth is in third place with 21 documents, 2263 citations and 2967 TLS, Deborah E. Rupp is in fourth place with 9 documents, 1621 citations, 1007 TLS, and Ute R. Hülseger is in fifth place with 6 documents, 1614 citations, 366 TLS. As a result of the analysis of bibliographic data with VOSviewer software, it is revealed that Alicia A. Grandey is the most productive and highly cited author in emotional labor research.

5.3. Analysis of Leading Countries

In the analysis made in the VOSviewer program, the minimum number of documents for a country was selected as 1 by selecting "citation" as the analysis type and "countries" as the analysis unit; the minimum number of citations was chosen as 1. In this context, it was observed that 85 of the authors from 92 countries who conducted the study met this threshold. This selection reflected the general situation on the network maps with maximum data.

Figure 3. Visualizing Networks: Emotional Labor Research in the Most Productive Countries

*Item (circles) = Country, *Weight = Significance of a country based on productivity levels (number of documents)

Table 3. Leading Nations in Emotional Labor Research

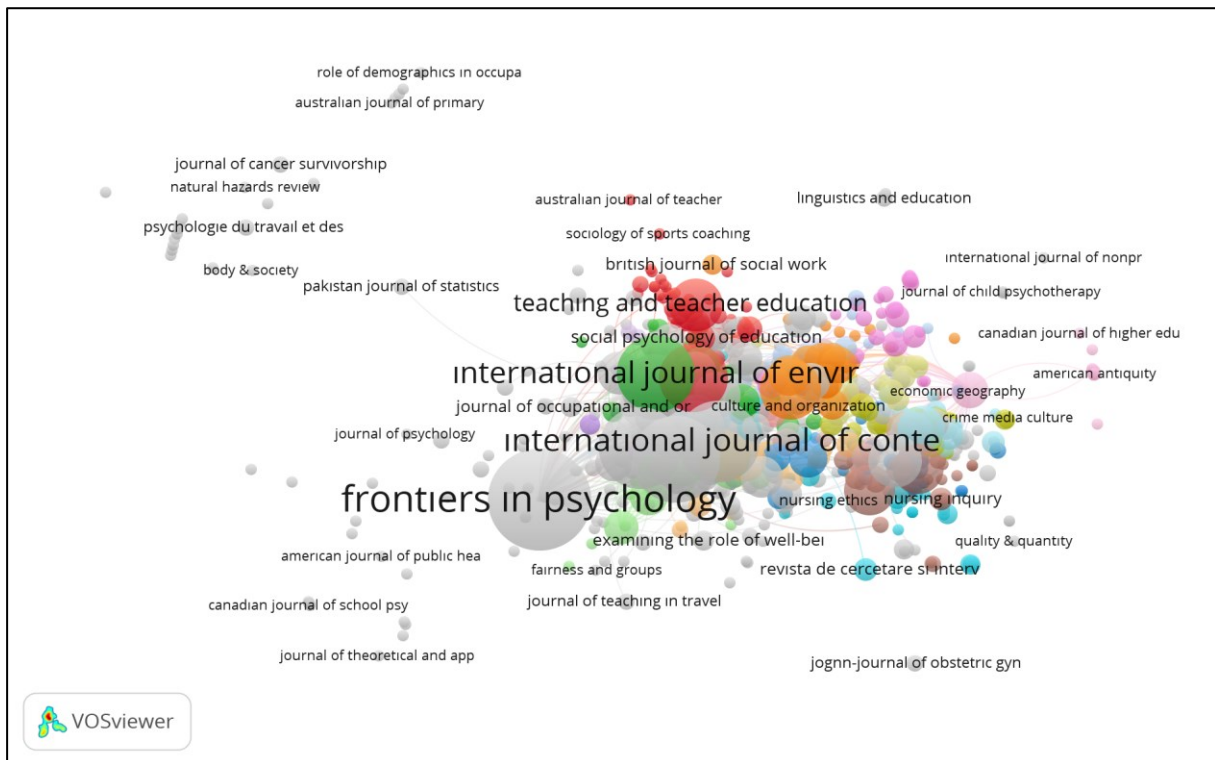
SN	Authors	Documents	Citations	TLS
1	USA	1110	48694	14360
2	Peoples R China	401	8536	5533
3	England	262	6822	1802
4	South Korea	238	3776	3267
5	Australia	201	6730	3299
6	Canada	167	5639	2787
7	Taiwan	120	2202	1962
8	Germany	104	5163	2201
9	Türkiye	95	1001	1114
10	Israel	58	1420	932

The leader or most productive country in emotional labor is the United States of America (USA). After examining **Table 3.** and **Figure 3.**, it is seen that the USA is the most productive country in the emotional labor literature with 1110 documents, 48694 citations, and 14360 TLS, and China follows it with 401 documents, 8536 citations, and 5533 TLS. While England secure the third with 262 documents, 6822 citations, and 1822 TLS, South Korea ranks fourth with 238 documents, 3776 citations, and 3267 TLS, and Australia ranks fifth with 201 documents, 6730 citations, and 3299 TLS. Türkiye ranks ninth in emotional labor research with 95 documents, 1001 citations and 1114 TLS, and it is seen that there is an increasing interest every day.

5.4. Analysis of Leading Sources

In the analysis performed in the VOSviewer program, "citation" was selected as the analysis type, "source" was selected as the analysis unit, the minimum number of documents for a source was selected as 1, and the minimum number of citations was chosen as 1. In this context, it was observed that 973 of the 1248 sources who conducted the study met this threshold.

Figure 4. Visualizing Networks: Top Journals in Emotional Labor Research

*Item (circle) = Sources, *Weight = Determined by the quantity of published documents.

Table 4. Leading Journals in Emotional Labor Research Publications

SN	Journals	Documents	Citations	TLS
1	Frontiers in Psychology	77	724	758
2	International Journal of Hospitality Management	56	3130	1077
3	International Journal Contemporary Hospitality Management	50	1546	548
4	Journal of Applied Psychology	49	6872	1681
5	International Journal of Environmental Research and Public Health	44	599	280
6	Sustainability	34	241	316
7	Journal OF Occupational Health Psychology	32	3401	1262
8	Palgrave Handbook OF Global Perspectives ON Emotional Labor IN Public Service	27	30	135
9	Journal of Organizational Behavior	26	2416	1041
10	Work and Occupations	21	1435	404

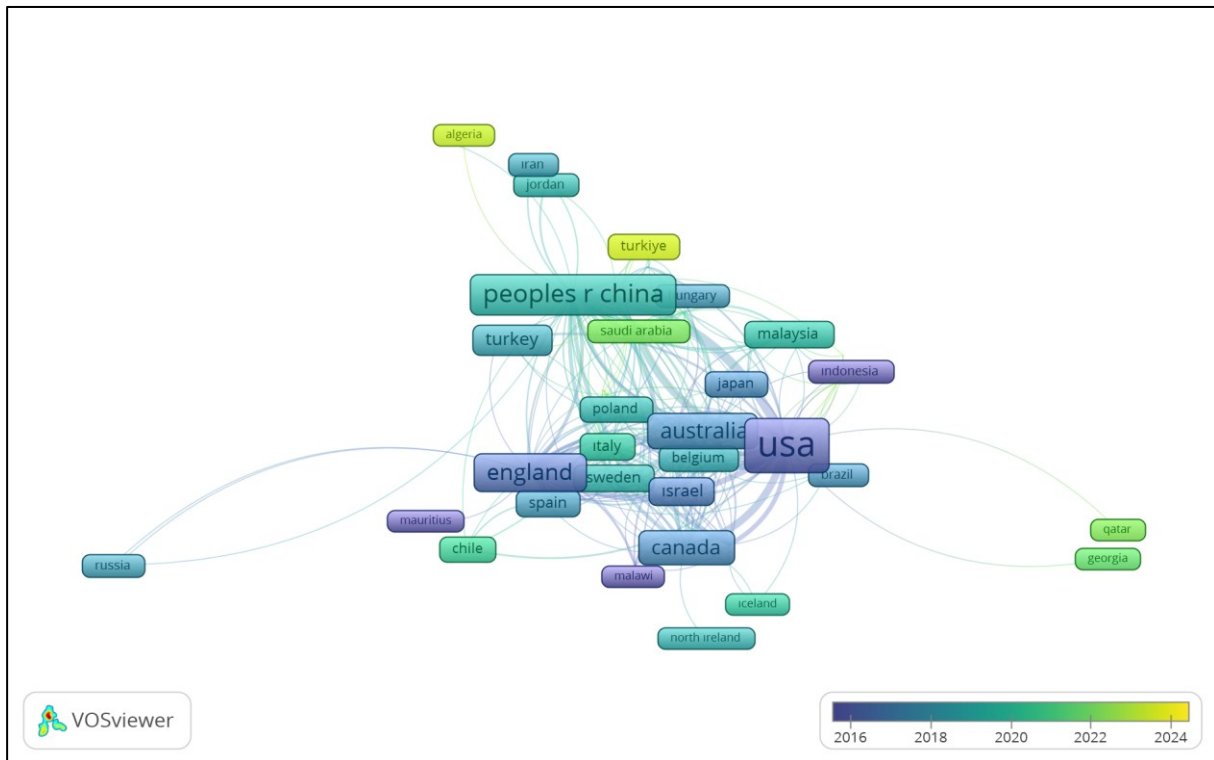
Frontiers in Psychology journal appears as the most active journal that publishes the most on emotional labor literature. **Table 4.** and **Figure 4.** highlight the journal activity, showcasing Frontiers in Psychology as the most dynamic, with 77 documents, 724 citations, and 758 TLS. The International Journal of Hospitality Management closely follows, with 56 documents, 3130 citations, and 1077 TLS. The International Journal Contemporary

According to **Table 5.** and **Figure 5.**, Pennsylvania State University is the leading institution with 51 documents, 5674 citations, and 5782 TLS. It is followed by the University of Illinois at Urbana-Champaign, with 32 documents, 3254 citations, and 1559 TLS. Hong Kong Polytechnic University ranks third with 31 documents, 1676 citations, and 888 TLS, while the University of Utah ranks fourth with 30 documents, 265 citations, 396 TLS, and Purdue University ranks fifth with 27 documents, 1172 citations, and 1037 TLS.

5.6. Examining Country Co-authorship Patterns

The relationship between two authors can be gauged by the quantity of jointly authored documents, offering insight into scientific collaboration among authors, organizations, and countries (Van Eck & Waltman, 2014). Analyzing co-authorship by countries elucidates the level of communication and collaboration among the leading or most productive nations in emotional labor literature. Figure 6 depicts the co-authorship analysis among countries. When at least 1 publication and 1 citation criteria were selected to determine the most connected and collaborative countries for creating a visual network map, 85 out of 92 countries met the criteria.

Figure 6. Visualizing Country Collaboration in Emotional Labor Research (The Overlay Visualization Map)

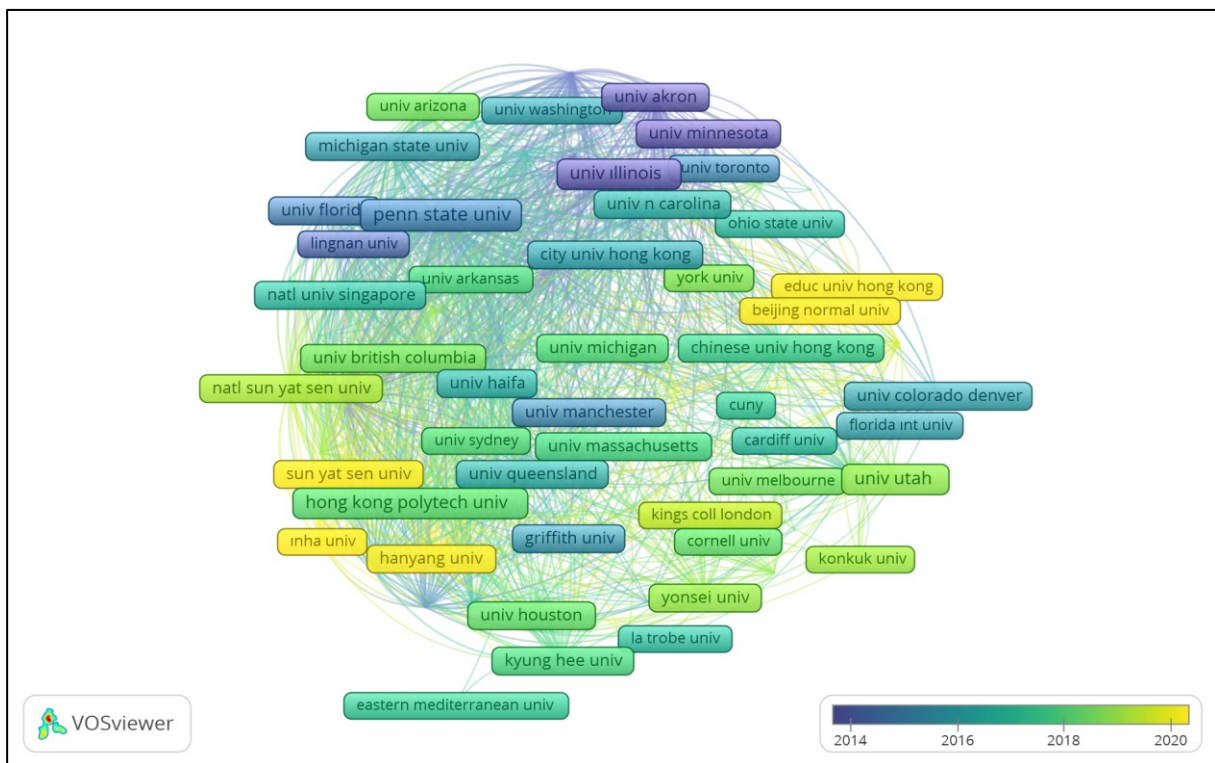
*Items (Frameworks)= countries, *Weight= Regarding the connection or relationship between countries

According to **Figure 6.**, the analysis revealed that the USA focuses most on connection and cooperation in cross-country emotional labor research. It is seen that the USA, which works with other countries the most on connection and cooperation, has 335 TLS. The USA has strong ties with China, the UK and Australia. The connection strength between the USA and China is 70, and the connection strength between the USA and the UK and Australia is 27. Additionally, the United States maintains significant relationships with Canada, South Korea, Germany, Singapore, Netherlands, Taiwan, and various other nations. The Overlay Visualization illustrates countries' contributions to emotional labor research based on the year of publication. Accordingly, it is seen that Saudi Arabia, Türkiye, Algeria, Georgia, and Qatar have contributed to the emotional labor literature with their publications in recent years. The results reveal that relevant scientific research, including emotional labor, is not subject to geographical limitations; on the contrary, more collaboration brings more success.

5.7. Institutional Bibliographic Coupling

Within the bibliographic coupling method, two documents referencing a shared work establish a connection; this relationship is termed bibliographic coupling (Kessler, 1963). In **Figure 7.**, the bibliographic coupling of institutions is shown with an overlay visualization map. In the analysis, "Bibliographic coupling" was selected as the analysis type, "organizations" was selected as the analysis unit, and institutions with at least 10 documents and at least 10 citations were included in the analysis. By computing the TLS values for bibliographic coupling links, along with document and citation counts, across all 84 out of 2308 organizations meeting these criteria, the top 10 organizations with the highest TLS were identified.

Figure 7. Visualizing Institutional Bibliographic Coupling in Emotional Labor Research (The Overlay Visualization Map)

*Items (frameworks) = Organizations, *Weight= Regarding the interconnectedness or association of organizations

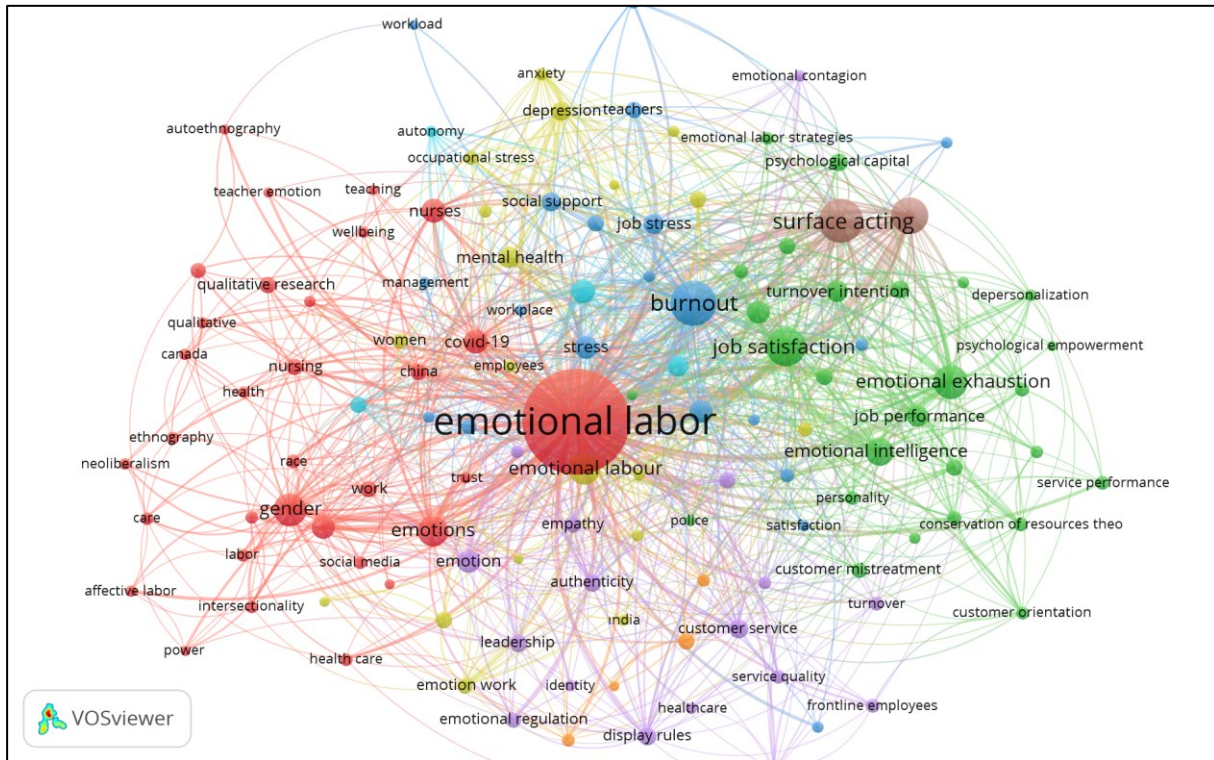
As shown in **Figure 7.**, the analysis reveals that Penn State University is the top-ranking influential organization, with 51 documents, 5674 citations, and 171307 TLS. Following closely, the University of Akron secures the second position with 24 documents, 1842 citations, and 89900 TLS. National Sun Yat-sen University follows closely in third place with 21 documents, 599 citations, and 76142 TLS. Virginia Commonwealth University is in fourth place with 24 documents, 2001 citations, and 72344 TLS. Hanyan University ranks fifth with 26 documents, 180 citations, and 71598 TLS.

According to the overlay visualization map, the yellow-framed National Sun Yat-sen University, Inha University, Hanyang University, Hong Kong University of Education, and Beijing Normal University represent institutions recently published on emotional labor studies.

5.8. Examining Co-citations among Cited Sources

Co-citation refers to the frequency with which other sources cite two documents together. When two documents are cited jointly in at least one other document, they are considered co-cited. The greater the co-citation frequency between two documents, the stronger their co-citation strength, indicating a higher level of semantic relatedness (Van Eck & Waltman, 2014). **Figure 8.** illustrates the co-citation analysis of sources referenced in emotional labor

Figure 9. Visualizing the Network of Keyword Co-Occurrences in Emotional Labor Research

*Items (circles) = Keywords, *Weight= Regarding the frequency of keyword co-occurrence

As a result of the analysis, eight clusters of different colors were identified, shown in **Figure 9.**, each cluster containing groups of the following keywords:

- Red Cluster (32 keywords): This cluster's most frequently used keywords are emotions and gender. Other keywords include nurses, intersectionality, health care, power, care, and race.
- Green Cluster (27 keywords): The prominent words in this cluster are job satisfaction, emotional exhaustion, and emotional intelligence. Other keywords in the cluster are job performance, intention to leave, psychological empowerment, psychological capital, and service performance.
- Blue Cluster (20 keywords): The term "Burnout" stands out prominently within this cluster. In the cluster, stress, work stress, teachers, social support, and awareness are some of the other main keywords.
- Yellow Cluster (19 keywords): The standout term within this cluster is "mental health." Other keywords prominently used in this cluster are depression, occupational stress, occupational health, nurse, and women.
- Purple Cluster (17 keywords): In this cluster, customer service, empathy, leadership, display rules, emotional commitment, emotion regulation, and authenticity are located.
- Turquoise Cluster (6 keywords): This cluster's leading words are autonomy, emotional management, emotional regulation, and emotional dissonance.
- Orange Cluster (4 keywords): The main keywords of this cluster are culture, hospitality, human resources management, and tourism.
- Brown Cluster (2 keywords): The principal keywords are deep acting and surface acting.

In all the clusters above, emotional labor (968) is the main keyword, followed by burnout (182), surface acting (167), job satisfaction (136), deep acting (121), and emotional exhaustion (105).

5. CONCLUSION

This study examined emotional labor research using bibliometrics and science mapping analysis. Data was collected from the Web of Science (WOS) database and subsequently analyzed using the VOSviewer software. The analysis encompassed bibliometric and science mapping, investigating publication trends, leading authors, institutions, journals, and countries. Furthermore, the study delved into co-authorship among countries, bibliometric coupling of institutions, co-citation of sources, and the co-occurrence between keywords, all visualized on network maps.

The results reveal that publication trends have experienced a notable rise, particularly since 2005. The most productive and cited author on emotional labor is Alicia A. Grandey; The USA stands out as the most productive country, the most influential journal *Frontiers in Psychology*, and the most effective institution is Pennsylvania State University. Country co-authorship analysis reveals that the United States has strong cooperation with other countries, such as Canada, South Korea, Germany, Singapore, China, the United Kingdom, and Australia. According to keyword analysis, burnout, surface acting, job satisfaction, deep acting, and emotional exhaustion emerge as the top five common keywords in research on emotional labor, in that order. Penn State University stands out as the best institution in bibliometric coupling, followed by the University of Akron and National Sun Yat-sen University. The *Journal of Applied Psychology*, *Academy Management Journal*, and *Journal of Organizational Behavior* are frequently cited sources.

Although the research draws a comprehensive picture of publications on emotional labor, it has some limitations. Given the restriction to the WoS database for data analysis, it's worth noting that bibliometric outcomes might vary if data from sources other than WoS are utilized (Mongeon & Paul-Hus, 2016; Cansun & Arik, 2018). The study's critical limitations include the exclusion of international databases such as Scopus and Pubmed, national databases of countries, and other sources that are not circulated online. Future research can support this study by working with more comprehensive sources covering more data on interpreting emotional labor. The findings have shown valuable insights into the emotional labor literature with bibliometric and scientific mapping analyses. This study on emotional labor will guide future researchers seeking a more profound understanding of this field.

The research is one of the first examples in the relevant literature conducted using bibliometric techniques. The scope of the publications and their characteristics within the scope of the research in the world literature has been revealed through the study. This general framework contributes to researchers who follow the developments worldwide and enrich their studies. The information presented has been analyzed in an integrated manner, including the direction in which the trends in the field have developed. Regarding the results obtained, essential data will be provided on research profiles and trends by presenting to the readers which countries and educational institutions actively address emotional labor and related concepts in the focus of current discussions and developments in the world. In the light of these insights, developing trends can be determined, focal points can be defined, and focal points of future research can be predicted.

DECLARATION OF THE AUTHORS

Declaration of Contribution Rate: The authors have equal contributions.

Declaration of Support and Thanksgiving: No support is taken from any institution or organization.

Declaration of Conflict: There is no potential conflict of interest in the study.

REFERENCES

- Arik, B. T., & Arik, E. (2015). World Englishes from a citation index perspective. *Journal of English As An International Language*, 10, 1–19.
- Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: the influence of identity. *The Academy of Management Review*, 18(1), 88–115. <https://doi.org/10.2307/258824>
- Brotheridge, C. M., & Grandey, A. A. (2002). Emotional labor and burnout: Comparing two perspectives of “People Work”. *Journal of Vocational Behavior*, 60(1), 17-39. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1815>

- Chou, H. Y., Hecker, R., & Martin, A. (2012). Predicting nurses' well-being from job demands and resources: A cross-sectional study of emotional labour. *Journal of Nursing Management*, 20, 502–511. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2011.01305.x>
- Crane, D. (1969). Social structure in a group of scientists: A test of the invisible college hypothesis. *American Sociological Review*, 34(3), 335-352.
- Grandey, A. A. (2000). Emotion regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor, *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95–110. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.5.1.95>
- Grandey, A. A., Diefendorff, J. M., & Rupp, D. E. (2013). Bringing emotional labor into focus: A review and integration of three research lenses. In *Emotional labor in the 21st century: diverse perspectives on emotion regulation at work* (p. 3-27). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203100851>
- Grandey, A. A., & Diamond, J. A. (2010). Interactions with the public: Bridging job design and emotional labor perspectives. *Journal of Organizational Behavior*, 31(2-3), 338–350. <https://doi.org/10.1002/job.637>
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271-299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gupta, N., & Chakravarty, R. (2021). Trends in IoT research: a bibliometric and science mapping analysis of internet of things. *Library Philosophy and Practice*, 5269, 0_1-18.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: the commercialization of human feeling*. Berkeley, CA. University of California Press.
- Hsieh, C. W., Guy, M. E., & Wang, D. (2019). Bibliometric mapping of emotional labor studies in public administration. *Journal of Public and Nonprofit Affairs*, 5(3), 240-260. <https://doi.org/10.20899/jpna.5.3.240-260>
- Kessler, M. (1963). Bibliographic coupling between scientific papers. *American Documentation*, 14(1), 10-25.
- Mastracci, S. H., Newman, M. A., & Guy, M. E. (2010). Emotional labor: why and how to teach it. *Journal of Public Affairs Education*, 16(2), 123–141. <https://doi.org/10.1080/15236803.2010.12001590>
- Mongeon, P., & Paul-Hus, A. (2016). The journal coverage of Web of Science and Scopus: a comparative analysis. *Scientometrics*, 106, 213–228. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1765-5>
- Morris, J. A., & Feldman, D., C. (1996). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986-1010.
- Micciche, L. (2020). *The things we carry: Strategies for recognizing and negotiating emotional labor in writing program administration*. University Press of Colorado.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25, 349-9.
- Steinberg, R. J., & Figart, D. M. (1999). Emotional labor since: The managed heart. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 561(1), 8–26.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2009). Software survey: VOSviewer a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2014). Visualizing bibliometric networks. In *Measuring scholarly impact: Methods and practice* (p. 285–320). Springer International Publishing.

Yang, S. B., & Guy, M. E. (2015). Gender effects on emotional labor in Seoul metropolitan Area, *Public Personnel Management*, 44(1), 3-24.

Zhang, Q., & Zhu, W. (2008). Exploring emotion in teaching: Emotional labor, burnout, and satisfaction in Chinese higher education. *Communication Education*, 57(1), 105-122.

Zhao, D., & Strotmann, A. (2015). Analysis and visualization of citation networks. *Synthesis Lectures on Information Concepts, Retrieval, and Services*, 7(1), 1-207. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-02291-3>

Zong, Q. J. (2013). A review of social commerce research. *Journal of Intelligence*, 32, 117-121.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

KÜLTÜREL ÜRÜNLERDE REKABET VE İMAJ KARMAŞASI: GÜL VE LAVANTA ÖRNEĞİ İLE ISPARTA DESTİNASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

COMPETITION AND IMAGE COMPLEXITY IN CULTURAL PRODUCTS: AN EVALUATION ON ISPARTA DESTINATION WITH THE EXAMPLE OF ROSE AND LAVENDER

Zeynep GENÇER¹

Arş. Gör. Onur SELÇUK²

ÖZ

Turistik destinasyonlarda imajı etkileyen birden fazla ürün olduğunda hem imaj açısından hem de ürün rekabeti açısından bir karmaşa yaşanabilmektedir ya da aksine ürünler bir rekabet içinde değil, bütünleştirici bir etki yaratabilmektedir. Bu tür destinasyonlarda rekabetle birlikte bazı ürünler turistik olarak değerlendirilebileceği gibi bazı ürünler kültürel bir ürün olup sembolik anlamlar yüklenilebilmekte veya sadece ticari, endüstriyel ürün olarak nitelendirilebilmektedir. Bu çalışmada, benzer bir durumun yaşandığı Isparta ili için iki önemli ürün olan gül ve lavantanın değerlendirilmesi yapılmıştır. Gül ve lavantanın kendi arasındaki ilişkinin rekabet, destinasyon imajı ve sembolik anlamı konuları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirme yapılırken netnografi ve çok kriterli karar verme tekniklerinden faydalanılmıştır. ÇKKV ile yerel halkın ve turistlerin görüşleri; netnografi ile Kuyucak Köyü'ne dair TripAdvisor yorumları değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana bulgusuna göre destinasyon imajında gül lavantaya göre ön planda bulunurken, gül bir kültürel ürün, lavanta ise turistik ürün olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ürün-Yer İmajı, Rekabet, Kültürel Ürün, Netnografi, Çok Kriterli Karar Verme, Isparta.

JEL Sınıflandırma Kodları: C44, D41, Z32.

ABSTRACT

When more than one product influences the image of a tourist destination, there may be confusion between image and product competition, or it may generate an integrative impact rather than competition. In such destinations, products might be perceived as touristic, some as cultural with symbolic implications, or simply as commercial or industrial products. The study focuses on two major products in Isparta province, namely rose and lavender. It seeks to assess the relationship among rose and lavender via the lens of competition, destination image, and symbolic value. Throughout the evaluation, netnography and Multi-Criteria Decision-Making techniques are used. The opinions of locals and tourists are examined using MCDM, while TripAdvisor evaluations of Kuyucak Village are evaluated using netnography. According to the study's key finding, rose is emphasized over lavender in the destination image, with rose being classified as a cultural product and lavender as a touristic product.

Keywords: Product-Place Image, Competition, Cultural Product, Netnography, Multi-Criteria Decision Making, Isparta.

JEL Classification Codes: C44, D41, Z32.

* Bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi Etik Kurulundan 886044 sayılı ve 26.03.2024 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, zeynepgncr@gmail.com

² Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, onurselcuk@akdeniz.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

For the tourism industry, culture is an important phenomenon for alternative tourism activities with high material and spiritual value. While contributing to the tourism value of a region, it supports its image and development and creates awareness of the protection of its cultural values. When culture and everything within the cultural context becomes integrated with tourism, its moral value and recognition increases, and it helps the development of the destination and therefore the development of the economy. Thanks to the same value and distinctive feature of each culture, it gives the destination a competitive advantage. The aim of the study is to show the value of two industrial plants grown in Isparta in the context of cultural and tourism, their perception on local people and tourists, and their cultural and touristic importance, while revealing what kind of competitive advantage, image and power they provide for this destination.

Design/methodology/approach:

Two methods are used in the study. A quantitative research is conducted with a technique consisting of Sawara and Aras methods, which are among the types of multi-criteria decision making method (MCDM), and a qualitative research is conducted with the netnography method based on TripAdvisor comments. With multi-criteria decision-making methods, alternatives in a problem are presented with a solution in the form of ranking or classification. In the study, in order to reveal the value of rose and lavender, known as industrial agricultural products, in the context of tourism and culture, the criteria for tourism product, cultural product and contribution to the image of Isparta for the product-place image in MCDM; criteria for the selection of souvenirs and the presence of symbolic elements for the symbolic meaning of the cultural product; finally, for competition in cultural products, the criteria for economic contribution to Isparta tourism, accessibility of the destination, contribution to the promotion of Isparta and touristic attraction power are determined. While collecting data, the criteria are collected with the help of a scale, with an approach in the context of how local people and tourists perceive the alternatives. Netnography, a qualitative research model, is used as the second method. It is a type of qualitative research conducted with the aim of answering the question of what kind of consumer culture is it by examining the organic reactions of consumers regarding online consumption through netnography. With this method, an analysis is carried out on 187 Turkish comments about Kuyucak Lavender Gardens on the TripAdvisor site. Content analysis is conducted on the codes that emerged in the context of the criteria in the multi-criteria decision-making method prepared considering the purpose of the study.

Findings:

The data collected by the multi-criteria decision-making method is supported by SWARA and ARAS techniques to evaluate the confusion in the context of image and competition of rose and lavender regarding their use for cultural and touristic purposes. First, the importance levels of the criteria determined through the alternatives (rose and lavender) are determined. The most important criterion is the "cultural product" criterion, followed by "tourism product" and "contribution to the image of Isparta", while the least important criteria are "presence of symbolic elements" and "souvenir selection" at the same rate. After determining the importance levels of the criteria, five normalized matrices are obtained with the ARAS technique. After the normalized decision matrix, eight weighted normalized decision matrices are calculated in the light of the weighting of the previously determined importance criteria using the SAWARA technique. After these calculations, the decision is made by using the optimality function, utility degree of an alternative of weighting the matrix, Equation 9 and Equation 10, respectively. In the light of these calculations, roses and rose products came first for locals and tourists. In the netnography research part, the data obtained from the TripAdvisor site is subjected to content analysis and the findings obtained are with the main theme of competitive elements consisting of quality, natural attractiveness, seasonality, promotion and advertising, touristic product diversity, economic contribution to tourism and accessibility of the destination sub-themes; The main theme of product-place image is created, consisting of the sub-themes of photo taking, contribution to the image, social media effect, tourism development, transformation into a tourism product and commercialization of the product.

Conclusion and Discussion:

When there is more than one product affecting the destination image, competition and their perception on the image have an impact from two different perspectives. These two different approaches contribute to the destination as a result of the complexity and integrative effects of the products' competition with each other. The study is carried out on the separation of rose and lavender, which have economic value as industrial agricultural products in the province of Isparta, in the context of their cultural and touristic value. As a result of the analyzes carried out with the multi-criteria decision-making method, it is determined that the cultural value of roses and rose products is higher than lavender, and this idea reaches the same conclusion for both local people and tourists. It is concluded that rose, which is accepted as a value representing the image of Isparta and Isparta in a cultural context, is a more cultural symbol than lavender. It is revealed in the findings that lavender contributes to the promotion and image of Isparta as a more touristic product and even carries more touristic value than roses. With the netnographic research method, it is seen that perceptions about Kuyucak, the village of Isparta famous for its lavender gardens, are more accessible as a tourist destination, especially rose gardens. As a result of the study, it is revealed that rose and lavender gardens, their products and these two industrial agricultural products as a general value have values beyond just agricultural economic value for Isparta, the perception of rose as a cultural product and its causes, the view of lavender as a tourist product and its causes are clearly supported by analysis.

1. GİRİŞ

Turizm faaliyeti denilince her ne kadar akla ilk olarak deniz kum güneş üçlüsü gelse de kültür turizmi yadsınamayacak kadar önemlidir. Köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen kültür ve oluşturduğu öğeler turizm endüstrisi için ancak 1980'lerden itibaren birer ürün olmaya başlamıştır (OECD, 2009). Bu yıllara kadar turizm faaliyetleri genel olarak eğlenceye dayalı bir etkinlik olarak algılanmıştır. Turizm destinasyonlarında kültürel ürünlerin turistleri cezbedici yönü fark edilmeye başlanınca bu durum yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Turizm deneyiminde kültürel öğeler önemli bir bileşeni oluşturmaktadır (Gürel ve Anıl, 2016). Nitekim, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) Turizm ve Kültür Sinerjileri Raporuna göre, kültür turizminin tüm uluslararası turist varışlarının yaklaşık %40'ını oluşturduğu tahmin edilmektedir (UNWTO, 2018).

Günümüzde kültürün bölgesel çekicilik ve rekabet edebilirlikteki rolü daha fazla anlaşıldığından turizm ve kültür giderek birbirine daha bağımlı hale gelmektedir. Artık kültürel ürünler destinasyonlarda daha rekabetçi ve güçlü turizm ürünlerine dönüşmektedir (OECD, 2009). Öyle ki bazı ürünler yerel kültürün bir parçası olmakla birlikte destinasyonu simgeleyen, imaj yaratan ürünler haline gelmiştir. Kimi destinasyonlarda tek bir kültürel öğe destinasyon imajını niteleyen bir duruma dahi gelmektedir. Ancak zamanla endüstriye farklı kültürel ürünlerin dahil olması, destinasyonda kendi içinde bir rekabet de yaratabilmektedir ya da tersi bir durum ile kültürel ürünler birlikte geliştirilerek imaj oluşturabilmektedir. Bu nitelikleri taşıyan destinasyonlarda hangi kültürel ürünün destinasyonu temsil edeceği ya da bu ürünlerin bir bütün olarak mı değerlendirileceği yerel yönetimlerin turizm planlaması ile ilgilidir. Elbette bazen bu durum imaj algısında karmaşaya neden olmaktadır. Araştırmada, yukarıda yapılan açıklamalardan yola çıkılarak, Isparta ili için iki önemli hem endüstriyel tarım ürünü hem de kültürel turizm ürünü olan gül ve lavantanın değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın amacı gül ve lavantanın destinasyon imajı üzerindeki yerinin değerlendirilmesi yapılarak kültürel veya turizm ürünü olarak nasıl algılandıklarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada bu iki ürünün bir rekabet içinde mi olduğu, yoksa birbirini tamamlayan ürünler mi olduğu araştırılmıştır. Alan yazında bu durumu açıklayan bir çalışmaya rastlanılamaması ve araştırmanın yazarlarından birisinin Isparta'nın yerel halkından olması ve bu konuya dair bir karmaşanın olduğu noktasındaki tespitleri, çalışmanın yürütülmesine kaynak olmuştur.

Çalışmada öncelikle kültürel ürün ve destinasyon ilişkisine dair imaj, sembolleşme ve rekabet konularında bir yazın sunulmuştur. Ardından Isparta destinasyonu özelinde gül ve lavantanın yörede bir turizm ürünü olmasındaki gelişim hikayesi aktarılmıştır. Yöntem kısmında nitel olarak netnografi çalışması ve nicel olarak çok kriterli karar verme (ÇKKV) teknikleri ile oluşturulan iki aşamalı araştırma yöntemi detaylı olarak sunulmuştur. Bulgular ve değerlendirme kısmında nitel ve ÇKKV yöntemlerinin bulguları ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında araştırmada genel olarak varılan sonuçlar tartışılmış, akademiye, turizm sektörüne ve yerel yönetimlere bazı önerilerde bulunulmuştur.

2. KÜLTÜREL ÜRÜN VE DESTINASYON İLİŞKİSİ

Kültür; uzun bir geleceğe, canlı sunuma ve umut verici bir geleceğe sahip bir turizm kaynağıdır (Steinecke, 2010). Turizm ise kültürel bir olgudur (Emekli, 2006). Turizm olgusu, kültürleri ve toplumu etkilediği gibi kültürler ve toplum tarafından da şekillendirilmektedir (Göral ve Tuna, 2018). Kültür açısından turizm endüstrisi, alışlagelmiş ticaret, üretim ve tüketim sisteminin ötesine geçen daha geniş kültürel ve toplumsal olgularla bağlantılıdır (García-Rosell vd., 2007). Turizm ve kültür ilişkisinde destinasyonlar, turizm deneyimi ile turistlerin çeşitliliğe duyduğu ihtiyacı karşılamayı dolayısıyla kar elde etmeyi, kültürel düzeyini yükseltmeyi, yeni bilgi ve deneyim kazanmasını sağlamayı amaçlamaktadır (UNWTO, 1985). Bununla birlikte kültürel ürünlerin kendisi destinasyon için bir imaj öğesi, sembolik bir anlam veya pazar rekabeti yaratan bir nesne haline gelebilmektedir.

2.1. Ürün-Yer İmajı

Gelişen koşullarla birlikte destinasyonlarda farklılaşmanın ortaya çıkması destinasyonların altyapılarını güçlendirmelerine, olumlu bir imaj oluşturmalarına, farklı ürün ve alternatifler yaratmalarına neden olmuştur. İmaj, turistik ürün ve turist arasındaki ilişkinin anlaşılmasında önemli bir konu olarak görülmektedir (Pearce, 1982). Turizm etkinliğine katılan turistler için ziyaret ettikleri tatil destinasyonlarındaki deneyimleri, destinasyon seçiminde önemli bir faktör haline gelmiştir. Turistler bir destinasyonu ziyaret ettiklerinde, kişisel deneyimlerini yakın çevrelerinden aldıkları bilgilerle karşılaştırarak destinasyon hakkında karar verirler. Bu süreçte tatil beklentilerini memnuniyet veya memnuniyetsizlik bağlamında değerlendirmelerini sağlayan bir ilişki kurulur. Bu noktada imaj unsuru destinasyonları farklılaştırmada önemli bir rol oynamaktadır (Yüksel ve Akgül, 2007). 1970'lerde ortaya çıkan destinasyon imajı

birçok araştırmacı tarafından kavramsallaştırılmaktadır. Gunn (1972), destinasyon imajını “bir yerle ilgili kişisel tercihlerin bir göstergesi” olarak tanımlarken, Hunt’a (1975) göre destinasyon imajı, insanların ziyaret ettikleri bölge veya ülke hakkında sahip oldukları tüm yargı ve tutumları ifade etmektedir. Crompton (1979) ise bunu “insanların bir yer veya destinasyonla ilgili sahip olduğu bir dizi inanç, fikir ve izlenim” olarak tanımlamaktadır. Hunt’un (1975) turizm gelişiminde imajın rolü üzerine yaptığı çalışma ile başlayan destinasyon imajı çalışmaları, erken dönemlerde turistlerin bilişsel imajlarına odaklanmıştır (Crompton, 1979; Pearce, 1982). Çalışmaların sayısı arttıkça duygusal boyut (Russell ve Pratt, 1980) ve genel destinasyon imajı (Choi vd., 2011) gibi alt boyutlar da literatüre girmiş ve bu alt boyutlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bilişsel bileşen, destinasyonun veya ilgili yerin nitelikleri hakkındaki genel inanç ve bilgilere atıfta bulunurken, duyuşsal bileşenler, deneyimi sağlayan turistin yere yönelik hislerini kapsamaktadır (Baloglu ve McCleary, 1999).

Destinasyonlarda turizm deneyiminin çoğunluğunu kapsayan grubun doğal ve kültürel ürünler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kendine has kültürel ürünlere sahip olan destinasyonlar bunu çeşitli amaçlarla turizm sektörüne dahil edebilmektedir. Bu durum destinasyon imajının oluşmasında önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. İmaj bağlamında bu konu alan yazında ürün-yer imajı olarak ele alınmaktadır. Ernest Dichter’in (1962) bir çalışmasında "made in..." şeklinde yazdığı cümle, aslında bugün ürün-yer imajının temellerinin oluşmasına kaynak oluşturmuştur. Ürün-yer imajı, uzun yıllar boyunca pazarlama araştırmacılarının birçoğunu cezbetmiş ve "made in", “menşei ülke”, “ürün-ülke imajı” gibi farklı terminolojiler ile kullanılmıştır (Papadopoulos vd., 2018). Bazı bağlamsal farklılıklar olmasına rağmen, tüm bu terimler, bir ürünün ilişkilendirildiği yer tabanlı bir imajı ifade etmektedir (Elliot vd., 2011).

Ürün yer imajı ile ilgili alan yazında yapılan çalışmalara bakıldığında, örneğin, Boo (2010) çalışmasında kumar destinasyonları olarak Atlantic City ve Las Vegas’ın ürün-yer imajını ölçmek için bir model önermiştir. Horng vd. (2012) ise gastronomi turizmi bağlamında ürün-yer imajının boyutlarını araştırmıştır. Kladou ve Kehagias (2014), Roma’nın ürün yer imajını etkileyen kültürel miras ürünleri sayılabilecek eşsiz mimari ve sanat eserlerinin imajını incelemiştir. Bir diğer önemli araştırmada ise Gomez vd. (2015), dünyanın en büyük şarap üreticilerinden biri olan İspanya’nın ürün-yer imajını şarap turizmi bağlamında değerlendirmiştir.

2.2. Kültürel Ürünün Sembolik Anlamı

Bireyler birçok durumda bir ürün satın alırken ürünün yalnızca işlevsel, fonksiyonel veya araçsal olmasını değil aynı zamanda ona yükledikleri anlamları da dikkate almaktadır (Levy, 1959). Ürünün sembolleştirilmesi, tüketicilerin ürünleri günlük sosyal yaşantısında nasıl kullandıkları ve anlam atfettikleri ile alakalıdır. Satın aldıkları ürünlerden deneyim yaşayan birçok birey bu öznel deneyimi, sosyal gerçeklik ve kişiliğini yansıtan davranış yapılandırmasına dönüştürmektedir (Solomon, 1983). Başka bir ifade ile birey, ürün deneyimi ile kişiliği arasında davranışlarını etkileyecek duygusal bir bağ kurabilmektedir. Ancak bu durum her bireyde aynı olmamaktadır. Bazı kişiler ürünleri objektif olarak işlevsel bir ürün olarak nitelendirirken, bazıları sembolik anlamlar yükler veya kişisel anlamlar ile toplumun yüklediği, paylaşılan ortak bir anlam da oluşabilmektedir (Fournier, 1991).

Gündelik hayatta kullanılan ürünler zamanla toplumun kültürünü yansıtan ve özel anlamlar yüklenen, miras değeri yüksek ürünlere dönüşebilmektedir (Güvenç, 2021). Burada dönüşümün yaşanmasında turizm endüstrisinin de payı bulunmaktadır. Örneğin destinasyonlarda turistik ürünlerin çoğu yerel, kültürel ürünlerden oluşmaktadır. Turizm, gelişmeye başladığı yerlerde kültürel miras kaynakları ile bağlar kurmaktadır. Bir yandan kültürel miras kaynakları, turizm ürünlerinin geliştirilmesi için sürekli bir motivasyon kaynağı olurken aynı zamanda bu ürünler turizm ile birlikte giderek daha fazla insan tarafından tanınmaya başlamaktadır (Huh, 2002). Dolayısıyla kültürel ürünler bir yandan miras olarak korunması gerçekleştirilirken bir taraftan da sembolik birer ürün haline almaya başlamaktadır. Kültürel ürünün ait olduğu yer için sembolleşmesinde benzersiz ve nadir özellikte olması önemini ve değerini artırmaktadır. Kültürel ürünün sembolik anlamı, toplumsal yaşamın tarzını yansıtan tarihsel, ikonografik değere sahip olabileceği gibi gündelik yaşantıyı simgeleyen kültürel değerleri de yansıtabilmektedir. Hatta toplumun sanatsal yönünü gösteren estetik değere sahip kültürel ürünler de olabilmektedir (Gunn ve Var, 2002). Dolayısıyla kültürel ürünün sembolik anlamı bu bahsedilen değerlerden oluşan karmaşık bir yapıda olabilmektedir.

Günümüzde özellikle kültür turizmi kapsamında karmaşık kültürel ürünler turizm ürünü geliştirmenin ve o destinasyon ile sembolleştirilmesinin bir aracı haline gelmiştir. Ancak destinasyonlarda kültürel miras ürünlerinin turizm gelişimine dahil edilmesinde bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bazı yerel yönetimler, yerel turizm ekonomisinin gelişimini sürdürmek için plansız bir şekilde kültürel ürünleri turizm sistemine dahil etmekte; bu durum yörenin kültürel yapısına, turizm gelişimine zarar vermektedir (Tok, 2005). Bir dereceye kadar bu tür uygulamalar ekonomik kazanç sağlamakta ancak uzun vadede bölgede var olan kültürü olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle

sürdürülebilir ve etkili planlama stratejilerinin uygulanması (Açııcı vd., 2017), kültürel miras kaynaklarının turizm ürünü olarak sembolleştirilmesinde önem kazanmaktadır.

2.3. Kültürel Ürünlerde Rekabet

Bir turizm ürünü olarak kültürel miras ürünleri yerel halk açısından kültürlerini, tarihini, geleneklerini ve toplumsal kimliklerini büyük ölçüde temsil etmesinin yanı sıra kültürel ürünün benzersizliği, turistler için bir çekicilik yaratmakta ve dolayısıyla turizm faaliyetleri ile yerel halka ekonomik faydalar sağlamaktadır (Doratlı vd., 2004; Hampton, 2005). Yerel kültürün, tarihi mirasın, geleneklerin ve gündelik yaşantının gömülü olduğu kültürel ürünler, turizm destinasyonlarında hem birer turistik ürün hem de destinasyonun turizmden ekonomik pay alabilmesi için kullanılan ve rekabet yaratan öğeler olarak nitelendirilmektedir. Ancak diğer turistik ürünlerde olduğu gibi kültürel miras ürünleri de gelişen turizm talebine karşı kendini geliştirmeye, yeni ve farklı hizmet ve uygulamalarla birleşmeye yönelmektedir. Kültürel miras ürününün geliştirmesi, turistlerin değişen taleplerini karşılamak ve turizm endüstrisinin uzun vadeli kârlılığını, yani turizm destinasyonunu güvence altına almak için bir ön koşuldur (Smith, 1994). Özellikle turizm gelirlerinin büyük çoğunluğunu kültür turizminden kazanan destinasyonlar için geçerlidir. Bu durum özellikle birden fazla kültürel miras ürününe sahip destinasyonlarda rekabet yaratmakta ya da ürünlerin bütünleşmesine, birlikte pazarlanmasına yönelmektedir (Bakić, 2010; Milićević vd., 2020). Bu rekabet turistin deneyimini de etkilemektedir (Popescu, 2011).

Turistik ürünlerini pazara sunan destinasyonların sayısı artmakta ve bu da rekabetin yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle bir destinasyonun rekabet edebilirliğini yaratmak ve geliştirmek için daha önce de değinildiği üzere turizm ürününün farklı unsurları arasında otomatik olarak uyumun kurulması beklenemeyeceğinden, bütünleşik bir turizm ürünü yani destinasyon ürünü kavramına sahip olmak son derece önemlidir. Diğer taraftan bütünleşik bir turizm ürününün yaratılması, çok sayıda katılımcının koordine edilmesi ve yönetilmesi gereken turizm arzı sahiplerinin varlığından dolayı karmaşık bir iştir (Font ve McCabe, 2017). Sonuç olarak bir destinasyon bir bütün olarak rekabetçi ve çekici değilse turizm talebi düşük olacaktır (Sedmak ve Kociper, 2017).

Destinasyonlar, rekabet avantajı elde etmek için turistik ürünlerinin çekiciliğini ve turist deneyimini diğer destinasyonlardan daha üstün hale getirmeye çalışmaktadır (Dwyer vd., 2004). Bu nedenle destinasyon rekabetçiliği, diğer destinasyonlar tarafından sunulandan daha tatmin edici bir deneyim sunma yeteneği ile ilişkilendirilebilir. Buhalis'e (2000) göre turizm ürünleri, destinasyonun uzun vadeli rekabet gücünü ve refahını garanti edecek şekilde oluşturulmalıdır. Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksine göre destinasyonlarda rekabet yaratan turizm ürünleri; otantik ve yerli olmalı, destinasyonun benzersiz özelliklerini yansıtmalı, yerel halkın desteğine sahip olmalı, doğal ve sosyokültürel çevreye zarar vermemeli ve yüksek ekonomik sızıntılar yaratmayacak şekilde yerel ekonomik katkı sağlamalıdır (Bahar ve Kozak, 2007; Hassan, 2000).

3. KÜLTÜREL MİRAS ÜRÜNÜ OLARAK GÜL VE LAVANTANIN GELİŞİMİ

3.1. Isparta Güllü

Türkiye'de bilinen yirmi beş gül türünden biri olan rosa damascena mill diğer adıyla Isparta güllü, kozmetik ve ilaç sektörlerinin hammaddesi olarak değerli bir tarım ürünüdür (Dilmen ve Göktürk Baydar, 2020). Türkiye'nin gül hammadde ihtiyacının yüzde 70'i Isparta'dan karşılanmaktadır (Ormeçi ve Demircan, 2012). Isparta'nın gül yetiştiriciliğine başlama hikayesinde, rosa damascena mill gül çeşidinin değerinin aslında Osmanlı tarafından da bilinmesine rağmen yetiştirilme koşulları ve coğrafya seçiminde başarılı olamamış hatta devlet teşvik projeleri birçok ilde gül yetiştiriciliği için girişimlerde bulunulmuştur (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2020). Gül yetiştiriciliği ve Isparta'nın bir araya gelmesi ise bireysel bir çaba sonunda gerçekleşmiştir. Bulgaristan'da devlet görevini icra eden Müftüzade İsmail Efendi'nin memleketi Isparta'ya dönüşünde gül fidanlarını getirmesi ile başlayan bu tarım faaliyetinin verimi ve başarılı olması Isparta ve çevresindeki çiftçilerin dikkatini çekmiş ve Isparta topraklarında yaygınlaşarak kültürel bir tarım ürününe dönüşmüştür (Gül vd., 2020). Bu kültürel tarım ürününün kültür turizmi ürünü olarak tanınmasında turizm eylem planlarına dahil edilmesi, gülden elde edilen kozmetik ve sanayi ürünlerinin pazarlanmasında Isparta güllü adıyla pazarlanması büyük bir etken olmuştur.

Son yıllarda kırsal turizm adı altında doğa ile iç içe geçen turizm aktivitelerine bahçe ziyaretleri ve hasat etkinlikleri turist ile buluşturulmuş, festivallerle desteklenerek bir destinasyon oluşturulmuştur (Sarçelik, 2016). Özellikle ülkenin rosa damascena mill güllünün hammadde ihtiyacının büyük bir oranının Isparta coğrafyasından karşılanması onun nadide bir ürün olmasını sağlamış, dolayısıyla değerli kılmıştır (Gül vd., 2020). Yerel yönetimler, yörede tanıtılması amacıyla güllü Turizm Eylem Planlarına dahil etmiş, ardından 2000 yılında ilk kez

Isparta Gül ve Halı Festivali gerçekleşmiştir. Gül, önce çevre yörelere tanıtılmış (Göde ve Yiğit, 2017), sonrasında tur operatörlerinin tur rotalarında yer edinmiştir (Kılınç, 2022). Festivallerin amacı doğrultusunda kültürel etkinlikler kapsamında tanıtım aracı olarak kullanılması birçok yönetim için turizm eylem planlarının başında gelmektedir (Cudny, 2014). Isparta yöresi için de durum böyle olmuş ve gülün sağladığı tanınırlık turizm kalkınma stratejisi olarak kullanılmıştır (Davras, 2019). Günümüzde özellikle hasat zamanlarında tur operatörleri ile yerel işletmeler, bahçe sahipleri, hizmet sunan özel işletmeler ve yerel yönetim iş birliği neticesinde gül bahçelerinde kahvaltılar (Aköz ve Beyhan, 2019), gül toplama etkinlikleri (İşçi, 2018) gibi faaliyetlerle kentin tanıtımına ve turizm potansiyelinin gelişmesine katkı sağlanmaktadır.

3.2. Lavanta Bahçeleri

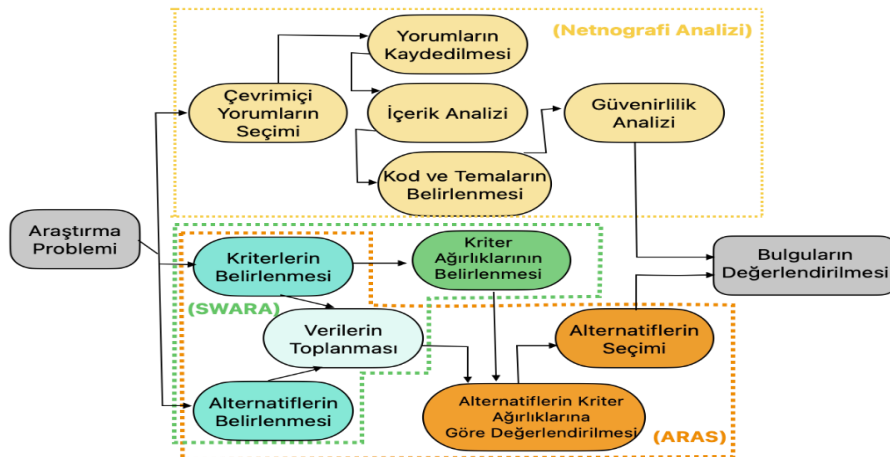
Lavanta, süs bitkisi amacıyla Tüccar Zeki Konur tarafından Isparta Keçiözürlü ilçesi Kuyucak köyüne Fransa'dan getirilmiştir (Ongun vd., 2018). Önce evlerin önüne süs bitkisi olarak dikilen lavanta, gül gibi ilaç ve kozmetik sektöründe hammadde olarak değerli bir ürün olduğunun keşfedilmesi ile ev bahçelerinden tarlalara geçiş yaparak geniş çaplı ekonomik kazanç amacıyla yetiştirilmeye başlanmıştır (Isparta Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023). Lavanta yetiştiriciliğinin özellikle Kuyucak Köyü'nde artmasıyla ekonomik açıdan kalkınmada farklı bir bakış açısı yakalayan bir bölge olmuştur (Bozok ve Karaman, 2018). Kuyucak Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinin yerel yönetimin de desteğini alarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anadolu Efes ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının iş birliği ile kurulan "Gelecekte Turizm" Projesine başvuru yapılmış ve "Lavanta Kokulu Köy" projesi ile destek fonundan yararlanmıştır (Tarhan vd., 2019). Bu proje kapsamında yerel yönetimlerin ve devlet kurumlarının desteğiyle (Isparta Ticaret ve Sanayi Odası, Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı ve Keçiözürlü Halk Eğitim Merkezi) Fransa'nın turistik lavanta bahçelerine ziyaretler düzenlenerek yerel halkın turizm bilinci kazanması sağlanmıştır (Akşap, 2018).

Bu proje ile turistik bir değer olarak tur operatörlerinin dikkatini çeken ve rotasında yer bulan Kuyucak Köyü, Isparta'nın turizm faaliyetleri açısından değerli bir konuma sahiptir (Ergen, 2022). Özellikle lavantayı sadece tarım ürünü olarak görmeyen yerel halk, lavanta bahçelerine fotoğraf çekim alanları kurmuş, yeme içme üzerine işletmeler açmış, ayrıca gül ürünleri gibi kültürel hediyeleşmede kullanılan ürünler üretmeye başlamıştır (Çuhadar ve Coşkun, 2022). Hatta 2022 yılında ilk defa Lavanta Festivali gerçekleştirilmiş ve festival kapsamında lavanta bahçelerine lavanta ürünlerinden el işçiliği atölyeleri kurulmuş, lavanta bahçeleri içinde müzik dinletileri gibi etkinlikler düzenlenmiştir (Türkiye Kültür Portalı, 2023).

4. YÖNTEM

Isparta destinasyonu için gül ve lavanta ürünlerinin imaj, sembolik anlam ve rekabet bağlamında değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada yöntem olarak iki ayrı yaklaşım benimsenmiştir. Çok kriterli karar verme yöntemleri (ÇKKV) ile iki ürün nicel olarak değerlendirilirken nitel yaklaşımda netnografi gerçekleştirilmiştir. İki ayrı yöntemsel yaklaşımın seçilmesi ile bulguların güçlendirilmesi, yöntem çeşitliliğinin oluşturulması ve iki ürüne dair görüşlerin bütüncül olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde izlenen adımlar Şekil 1'de sunulmuş ve aşağıda bölümler halinde açıklanmıştır.

Şekil 1. Araştırma Süreci

4.1. SWARA-ARAS Hibrit ÇKKV Tekniği

ÇKKV teknikleri, belirli bir karmaşanın ve problemin olduğu durumlarda alternatifler arasından seçim yapmak, alternatifleri sınıflandırmak veya sıralamak için tasarlanmıştır. ÇKKV, birbiriyle çelişen birden fazla kriter olduğunda insanların tercihlerine göre karar vermelerine yardımcı olmak için var olan tüm yöntemlerin genel adıdır (Mardani vd., 2017). İlgili teknikler, birden fazla tekniğin bir arada kullanıldığı hibrit modeller şeklinde kullanılabilir. Bu tekniklerden olan SWARA ve ARAS tekniklerine dair alan yazında farklı çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Balki vd. (2020) alternatif yakıt kullanan küçük bir SI motorda SWARA ve ARAS hibrit yöntemi ile motor çalışma parametrelerinin optimizasyonunu değerlendirmiştir. Ghenai vd. (2020) SWARA/ARAS hibrit yöntemi kullanılarak yenilenebilir enerji sistemleri için sürdürülebilirlik göstergelerini incelemiştir. Akpınar (2022), bulanık SWARA ve bulanık ARAS yöntemlerini kullanarak sert krom kaplama endüstrisinde makine seçimi üzerine bir uygulama gerçekleştirmiştir. Karabasevic vd. (2016), söz konusu ikili yöntemi kullanarak şirketleri kurumsal sosyal sorumluluk göstergelerine göre sıralamıştır. Ghebdoust vd. (2023), COVID-19 Pandemisi sürecinde otel sektöründe hizmet kalitesini etkileyen faktörleri SWARA ve ARAS teknikleri ile belirlemiştir. Başka bir çalışmada Prasad (2019), Hindistan'daki bir inşaat kuruluşunda benzer teknikleri kullanarak iç güvenlik denetçilerinin seçimini konu almıştır. Alan yazın incelendiğinde SWARA ve ARAS yöntemlerinin birçok çalışmada uygulandığı görülmektedir. Fakat bu yöntemler kullanılarak turizm alanını ilgilendiren kültürel ürünlerin seçimine dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşağıda alternatiflerin belirlenmesi, kriterlerin oluşturulması aşamaları ile iki tekniğin uygulama adımları açıklanmıştır.

4.1.1. Alternatiflerin Belirlenmesi ve Kriterlerin Oluşturulması

Çalışmada alternatifler olarak gül ve lavanta olmak üzere iki ürün seçilmiştir. Söz konusu alternatiflerin kapsamını Isparta ilinde gül ve lavanta ürünlerinin satıldığı alanlar ile turistik turların düzenlediği, aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin de devam ettiği gül ve lavanta bahçeleri oluşturmaktadır.

Kriter setinin belirlenmesi aşaması için çalışmanın kültürel ürün-destinasyon imajı ilişkisinin aktarıldığı yazından yararlanılmıştır. Burada sunulan bilgiler değerlendirilmiş ve yazarlar tarafından uygun kriterler belirlenmiştir. Ürün-yer imajı, kültürel ürünün sembolik anlamı ve kültürel ürünlerde rekabet ana kategoriler olarak ele alınmış ve bu kategorileri temsil eden alt kriterler oluşturulmuştur. Kriterler belirlenirken ÇKKV yönteminin doğası gereği her iki ürünü de ilgilendiren hususlar dikkate alınmıştır. Bu bağlamda ürün-yer imajı için; turizm ürünü, kültürel ürün ve Isparta'nın imajına katkısı kriterleri, kültürel ürünün sembolik anlamı için; hediyelik eşya seçimi ve sembolik öğelerin varlığı kriterleri, son olarak kültürel ürünlerde rekabet için; Isparta turizmüne ekonomik katkısı, destinasyonun ulaşılabilirliği, Isparta'nın tanıtımına katkısı ve turistik çekim gücü kriterleri belirlenmiştir. Söz konusu kriterlere dair veriler toplanırken algısal bir yaklaşım benimsenmiş, dolayısıyla gerçek veriler yerine bir veri toplama formu oluşturularak toplanmıştır. İlgili kriterlere dair ayrıntılı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kriterler ve Açıklamaları

Kategoriler	Kriterler	Kriter Açıklaması
Ürün-yer imajı	Turizm ürünü (K1)	Turizm ürünü olarak kabul edilme düzeyi
	Kültürel ürün (K2)	Kültürel bir ürün olarak kabul edilme düzeyi
	Isparta'nın imajına katkısı (K3)	Ürünün, kentin imajına katkı düzeyi
Kültürel ürünün sembolik anlamı	Hediyelik eşya seçimi (K4)	Turistlerin hediyelik eşya seçimi konusunda yönelimi
	Sembolik öğelerin varlığı (K5)	Kente bulunan heykel, anıt, amblem gibi sembollerde ürünün yer alması
Kültürel Ürünlerde Rekabet	Isparta turizmüne ekonomik katkısı (K6)	Ürünün, kentin turizm ekonomisine katkı düzeyi
	Destinasyonun ulaşılabilirliği (K7)	Lavanta bahçeleri, gül bahçeleri gibi turistik alanlara ulaşım kolaylığı
	Isparta'nın tanıtımına katkısı (K8)	Kentin tanıtımında ürünün katkısı, kullanımı
	Turistik çekim gücü (K9)	Ürünün, kente turist çekim gücü yaratma düzeyi

4.1.2. Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler rassal olmayan amaçlı örnekleme ile belirlenen 43 kişiden toplanmıştır. Kişiler seçilirken en az bir defa Isparta’da gül ve lavanta üzerine bir turizm faaliyetine katılmış olmaları bir ön koşul olarak değerlendirilmiştir. Gül ve lavanta ile ilgili imaj karmaşasının değerlendirildiği bu çalışmada Isparta’nın yerel halkı ve yerli turistlerden veri toplanmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla seçilen 43 kişiden 19’u yerli halktan 24’ü turistlerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı yerli halk için 22 ile 67 (Ortalama: 42,6) iken yerli turistler için 27 ile 50 (Ortalama: 36,6) arasındadır. Katılımcıların 21’i kadınlardan 22’si erkeklerden oluşmaktadır. Veriler 2024 yılında 28 Mart ile 3 Nisan tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmada verilerin toplanabilmesi için belirlenen kriterleri kullanarak bir değerlendirme formu geliştirilmiştir. Bu veri formunda gül ve lavantanın belirlenen kriterler üzerinden 1 ile 10 puan arasında değerlendirilmesi amaçlanmıştır (Tablo 2). Sağlıklı veri elde etmek adına veriler toplanırken kimi katılımcılara söz konusu kriterlerin içeriğine dair açıklamalarda bulunulmuştur. Ham veriler toplandıktan sonra ÇKKV tekniklerinin uygulanabilmesi için her kriterin katılımcılardan aldığı puanların ortalaması alınmış ve veriler analize hazır hale getirilmiştir.

Tablo 2. Değerlendirme Tablosu

	Lavanta.....0.....Gül																		
(K1) Turizm ürünü	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K2) Kültürel ürün	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K3) Isparta’nın İmajına katkısı	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K4) Hediyelik eşya seçimi	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K5) Sembolik öğelerin varlığı	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K6) Isparta turizmüne ekonomik katkısı	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K7) Destinasyonun ulaşılabilirliği	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K8) Isparta’nın tanıtımına katkısı	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
(K9) Turistik çekim gücü	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

4.1.3. Analiz

Çalışmanın analiz aşamasında kriterlerin önem derecelerini belirlemek için SWARA, alternatifleri sıralamak için ARAS teknikleri birleştirilerek hibrit bir şekilde kullanılmıştır. Aşağıda her iki tekniğin içeriği ve işlem adımları genel hatları ile açıklanmıştır.

SWARA Tekniği; kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. İngilizcede “Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis” olan açılımı Türkçe’de “Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi”dir (Çakır, 2017). Keršulienė vd.’nin (2010) geliştirdiği teknik kolay kullanımı, işlem adımlarının az olması ve birden fazla uzmanla değerlendirmeye yatkın olması nedeniyle (Özbek, 2017) diğer ağırlıklandırma tekniklere göre sıklıkla tercih edilmektedir. Uzman katılımı ile yürütülmesi, daha öznel değerlendirmeye imkân sunmaktadır (Zolfani ve Saparuskas, 2013). Uygulama sırasında kriterler, önem derecesine göre sıralanmakta ve düşük değere sahip olanlar elenmektedir. Ağırlıklandırmada uzmanların bireysel veya ortaklaşa yaptıkları sıralama dikkate alınmaktadır (Keršulienė vd., 2010). İlk sıradaki kriterden başlayarak beşer puanlık aralıklarla sıralanmaktadır. Sonrasında uzman sayısı kadar kriterlerin önem derecesini gösteren vektörler oluşturulmaktadır (Keršulienė ve Turskis, 2011). Son aşamada değerlerin geometrik ortalaması alınarak nihai veriler elde edilmektedir (Özbek, 2017). SWARA tekniğinin işlem adımları aşağıda sunulmuştur.

1. **Adım:** Kriterler uzmanların bireysel değerlendirmeleri ile önem derecesine göre sıralanır.
2. **Adım:** İkinci önemli kriterden başlanarak, her kriterin göreceli önem düzeyleri belirlenir. “j” kriteri ile bir önceki kriter “j-1” kıyaslanır. Bu orana “ortalama değerin karşılaştırmalı önemi” denir ve “s_j” ile gösterilir.
3. **Adım:** Bütün kriterlerde katsayı değeri “k_j”, eşitlik 1 ile hesaplanır. Kriterler arasında “s_j” değeri en yüksek olanın katsayısı “k_j=1” değerini alır (Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017).

$$k_j = \begin{cases} 1, & j = 1 \\ s_j + 1, & j > 1 \end{cases} \quad (1)$$

4. **Adım:** Eşitlik 2 ile “q_j” önem vektörü hesaplanır. Vektörde ilk kriterin düzeltilmiş ağırlığı “q_j=1” dir.

$$q_j = \begin{cases} 1, & j = 1 \\ \frac{q_{j-1}}{k_j}, & j > 1 \end{cases} \quad (2)$$

5. **Adım:** Tüm kriterler için göreceli ağırlık değeri “w_j” notasyon 3 ile hesaplanır. “w_j” simgesi, “j” kriterin göreceli ağırlığını gösterir.

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{k=1}^n q_k} \quad (3)$$

ARAS Tekniği; ÇKKV teknikleri arasında karmaşık problemleri alternatiflere göre sıralamak için kullanılan tekniklerden biridir. Açılımı “Additive Ratio Assessment” olan bu tekniği, Zavadskas ve Turskis (2010) literatüre kazandırmıştır. ARAS tekniğini diğer sıralama tekniklerinden ayıran özelliği optimal alternatif adının verildiği ve alternatiflerin kriterlere göre aldığı her bir maksimum veya minimum değerden üretilen ayrıca bir alternatifi analize dahil etmesidir. Dolayısıyla bu teknik ile değerlendirilenler arasından en faydalı ve gerçek alternatifi seçmek için, ideal olarak en iyi optimal alternatif yapay olarak geliştirilmiştir (Tupenaite vd., 2010). Analiz sürecinde optimal alternatif, alternatiflerin kriter değerleri ve kriterlerin önem ağırlıkları ve bunların nihai sonuç üzerindeki göreceli etkileri ile doğrudan ve orantılı bir ilişkiye sahiptir. Bu nedenle optimalite fonksiyonunun değeri ne kadar büyük olursa alternatif o kadar etkili olur (Zavadskas vd., 2010). Alan yazında ARAS tekniğinin kullanıldığı farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bu teknik ile yeniden inşa edilen binalarda temel döşeme alternatifinin seçimi (Zavadskas vd., 2010); telekomünikasyon sektörü için fiber optik genişletme projelerinin seçimi (Bakshi ve Sarkar, 2011); fakülte web sitesi kalitesinin değerlendirilmesi (Stanujkic ve Jovanovic, 2012); müşterilerin e-bankacılığa olan güvenini etkileyen kriterler temelinde finansal kurumların sıralanması (Reza ve Majid, 2013); şeker endüstrisinde malzeme seçimi (Darji ve Rao, 2014); hastane endüstrisinde personel seçimi (Stanujkic vd., 2015); bulanık küme teorisine dayalı olarak rüzgar çiftliği için satıcıların seçilmesi (Chatterjee ve Bose, 2013); klima seçimi (Aytaç Adalı ve Tuş Işık, 2016) gibi farklı konularda çalışmalar yürütülmüştür. ARAS tekniği işlem adımları aşağıdaki gibidir.

Adım 1: Karar matrisi X oluşturulur. Alternatifler ve kriterler sırasıyla karar matrisinin satır ve sütunlarında listelenir. Karar matrisi, farklı alternatiflerin çeşitli kriterlere göre performansını gösterir.

$$X = [X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} X_{11} & \dots & X_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \quad (4)$$

X_{ij}, j kriterine göre i alternatifinin performans değerini gösterir, m ve n sırasıyla alternatif ve kriter sayılarıdır. Daha sonra j. kriterin optimal performans derecesi (x_{0j}) belirlenir. Eğer x_{0j} bilinmiyorsa fayda kriterlerinin maksimum değerleri veya faydasız kriterlerin minimum değerleri olarak varsayılır (Zavadskas ve Turskis, 2010).

Adım 2: Karar matrisi normalize edilir. Fayda kriterlerinin (Maksimum) normalleştirilmesi için aşağıdaki eşitlik kullanılır:

$$X_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (5)$$

Maliyet kriterleri (Minimum) iki aşamalı prosedür ile normalize edilir. İlk aşamada her bir kriterin tüm alternatiflere göre tersi aşağıdaki gibi alınır. İkinci aşamada normalleştirilmiş değerler aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Birinci Adım} = X_{ij}^* = \frac{1}{x_{ij}} \quad (6)$$

$$\text{İkinci Adım} = R = [r_{ij}]_{m \times n} = \frac{x_{ij}^*}{\sum_{i=1}^m x_{ij}^*} \quad (7)$$

Adım 3: Normalleştirilmiş karar matrisi aşağıdaki gibi ağırlıklandırılır:

$$D = [d_{ij}]_{m \times n} = r_{ij} \cdot w_j \quad (8)$$

Burada w_j , kriterin ağırlık değeridir.

Adım 4: Optimallik fonksiyonu (S_i) her bir alternatif için aşağıdaki gibi belirlenir:

$$S_i = \sum_{j=1}^n d_{ij} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \quad (9)$$

En yüksek ve en düşük S_i değerleri sırasıyla en iyi ve en kötü değerlerdir. Optimallik fonksiyonu S_i , karar matrisindeki değerler ve kriter ağırlıkları ile doğrudan ve orantılı bir ilişkiye sahiptir. S_0 optimal alternatifin optimalite fonksiyonudur.

Adım 5: Her alternatif için fayda derecesi (U_i) belirlenir. Aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$U_i = \frac{S_i}{S_0} \quad (10)$$

Bu yöntemde fayda fonksiyonu değeri, bir alternatifin en iyi alternatif üzerindeki göreceli etkinliğini belirler (Chatterjee ve Chakraborty, 2014). Alternatiflerin U_i değerleri %0 ile %100 arasında değişir ve artan sırada yerleştirilir. En yüksek fayda değerine sahip alternatif, alternatifler arasında en iyi seçimdir (Zavadskas ve Turskis, 2010).

4.1.4. Netnografi Yaklaşımı

Kozinets tarafından 1995 yılında önerilen netnografi yaklaşımı, geleneksel etnografi araştırmalarının değişen teknolojik koşullar çerçevesinde internet ortamında gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. Netnografi ile belirli bir mekâna, olaya veya kişiye karşı belirli bir toplumun çevrimiçi, internet tabanlı iletişimlerden ortaya çıkan kültürü, anlayışı, anlama ve yorumlama biçimi ortaya konmaya çalışılmaktadır (Kozinets, 1997; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmada çevrimiçi yorumların seçilmesinin nedeni yapılan yorumların birbirinden farklı konu ve bağlamı içermesi, ziyaretçinin yaşadığı deneyimi kendi isteği ile güncel olarak yorumlara yansıtması, bunu yaparken de araştırmacının yönlendirmesi veya baskısı altında kalmamasıdır. Bu bağlamda internette Isparta ilinin kültürel ürünü olarak gül ve lavanta ürünlerine dair yorumların yer aldığı web siteleri araştırılmıştır. Lavanta bahçeleri açısından büyük bir veriye sahip olması nedeniyle TripAdvisor sitesinde yer alan Kuyucak Köyü ziyaretçi yorumlarının incelenmesine karar verilmiştir. TripAdvisor sitesinin seçilmesinde, dünyada geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından kullanılması (Şahin ve Şad, 2018), sitenin veri saklama konusunda güvenilir olması (Zeng ve Gerritsen, 2014), tüketicilerin, ziyaretçilerin, turistlerin düşüncelerini, deneyimlerini kendi istekleri ile paylaşmaları etkili olmuştur. Ayrıca sitenin sunduğu yığın veri ile turizm alanında son zamanlarda oteller (Özoğul, 2023; Sezgin ve Öztürk, 2023), destinasyonlar (Kerse, 2023; Tür, 2023), yiyecek içecek işletmeleri (Şeyhanlıoğlu vd., 2023; Soylu, 2022), milli parklar (Şengül ve Çılğınoğlu, 2023), müzeler (Varnacı Uzun, 2023), turistler (Akyol ve Öztürk, 2024; Aybek vd., 2022), çalışanlar (Gökdemir ve Değer, 2020) gibi birçok konuda araştırma yürütülmüştür.

Veriler toplanırken TripAdvisor, kendi bünyesinde yer alan verilerin telifsiz olduğunu ve üçüncül kişilerce türev çalışmalarında kullanılabileceğini beyan ettiği için (TripAdvisor, 2024) izin alınmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Sitede Kuyucak Köyü'ne dair Ocak 2024 tarihi itibarıyla 209 yorum bulunmaktadır. Söz konusu yorumların 187'si Türkçe, 15'i İngilizce olup geri kalanı diğer dillerde yapılmıştır. Araştırmaya ise Türkçe yorumlar dahil edilmiştir. Yorumlar 5-10 Ocak 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Yorumlar seçilirken bağlamı yansıtması adına sitenin sunduğu gezi puanı dönem ve ziyaret türü kıstasları kullanılmamış, ayrıca yıl olarak belirli bir dönem seçilmeksizin ilk yorumun yapıldığı Temmuz 2016'dan itibaren tüm Türkçe yorumlar kullanılmıştır. 187 yorum manuel olarak bir Word dosyasına kaydedilmiştir. Yorumlar indirilirken yorumu yapan kişilerin kişisel bilgilerini içeren rumuz

veya kullanıcı adı alınmamış, Y1, Y2, Y3, ..., Y187 şeklinde kodlanarak kaydedilmiştir. Ayrıca kodlamanın yanı sıra yorumun yapıldığı tarih de kaydedilmiştir. Kaydedilen yorumların aktarmak istediği anlam ve ifadeyi bozmayacak şekilde noktalama ve yazım hataları giderilmiştir. Yazım ve dil bilgisi uyumu giderilmesi ile yorumlar analize hazır hale getirilmiştir.

Netnografi araştırmalarında nitel veriler için içerik analizinden sıklıkla yararlanılmaktadır (Akoğlan Kozak ve Günçan, 2021). İçerik analizi, açık kodlamaya dayalı olarak fazla sayıdaki ifadeyi kapsayıcı bir içeriğe dönüştürmek amacıyla kullanılan tekrarlanabilir ve sistematik bir tekniktir (Stemler, 2000). Bu çalışmada da yorumların incelenmesi için içerik analizi tekniğinden yararlanılmış, bunu yaparken de NVivo programı kullanılmıştır. Veri dosyası programa aktarılmış ve burada yorumlar kodlamaya tabi tutulmuştur. Kodların belirlenmesinde yorumların kendi bağlamı ile çalışmanın ÇKKV tekniklerinde benimsenen kriterlerden faydalanılmıştır. Böylelikle kodlamada hem tüme varımı içeren hem de önceden belirlenmiş bir prosedürü kullanan iki ayrı yaklaşım benimsenmiştir. İçerik analizi ile kodlamalar yazarlar tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiş, sonrasında bir araya getirilerek farklı olan kodlamalar üzerinde fikir birliği sağlanmıştır. Ayrıca yapılan kodlamaların inandırıcılığı ve güvenilirliğini artırması için (Merriam, 2015) turizm alanında uzman dört akademisyen ile akran değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan değerlendirmede güvenilirlik sayısı olarak Kappa değeri 1.00 bulunmuştur. Bu değer değerlendiriciler arasında mükemmel uyumu göstermektedir (Fleiss, 1971). Netnografi yaklaşımında ziyaretçi düşüncelerinin herhangi bir müdahale olmadan kendi bakış açısıyla sunulması önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu nedenle bulguların aktarımı için kod ve temalara dair bir şema sunulmuş, ziyaretçi yorumlarını temsil etmesi adına örnek ifadelere yer verilmiştir.

5. BULGULAR

5.1. ÇKKV Uygulama ve Bulguları

Çalışmada kullanılacak kriterler ve alternatifler belirlendikten sonra uygulama aşamasında karar matrisinin oluşturulabilmesi için katılımcılardan veriler toplanmıştır. Buna göre katılımcılardan elde edilen verilerden Eşitlik 4 kullanılarak oluşturulan karar matrisi Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Karar Matrisi

Alternatifler Kriterler	Gül		Lavanta	
	Y	T	Y	T
K1	5,53	7,17	8,42	7,71
K2	8,63	8,79	4,84	5,63
K3	8,74	8,71	6,42	7,17
K4	8,79	8,33	4,32	6,58
K5	8,89	8,46	4,68	5,92
K6	5,95	7,29	7,32	7,21
K7	6,63	7,79	7,74	7,08
K8	8,42	8,83	8,16	7,17
K9	4,79	6,79	9,11	8,21

Karar matrisi elde edildikten sonra Isparta ilinde bulunan ve turistik ve kültürel amaçlı kullanılan gül ve lavanta ürünlerinin içinde bulunduğu imaj ve rekabet karmaşasını değerlendirmek için SWARA ve ARAS teknikleri kullanılmıştır. Öncelikle SWARA tekniği ile kriterlerin önem dereceleri tespit edilmiştir. Önem derecelerine ait değerlendirme iki uzmanın ortak kararı alınarak yapılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılmaları Tablo 4'te sunulmaktadır. Burada ulaşılan ağırlık değerleri sonraki adımda uygulanacak olan ARAS tekniğinde kullanılması planlanmıştır. Tabloda yer alan ağırlıklandırma değerleri (W_i) incelendiğinde en önemli kriterlerin "kültürel ürün (0,17)", "turizm ürünü (0,16)" ve "Isparta'nın İmajına katkısı (0,15)" olduğu görülmektedir. En düşük değere sahip kriterler ise "hediyelik eşya seçimi (0,05)" ve "sembolik öğelerin varlığı (0,05)" olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Kriterlerin Önem Dereceleri

Sıralama	Kriterler	s_j	k_j	q_j	w_j
1	K2		1	1	0,17
2	K1	0,1	1,1	0,909091	0,16
3	K3	0,05	1,05	0,865801	0,15
4	K6	0,2	1,2	0,721501	0,12
5	K9	0,1	1,1	0,65591	0,11
6	K8	0,15	1,15	0,570356	0,10
7	K7	0,3	1,3	0,438736	0,08
8	K5	0,4	1,4	0,313383	0,05
9	K4	0,05	1,05	0,29846	0,05

Önem dereceleri belirlendikten sonra ARAS tekniğinin uygulama adımları gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Tablo 3'te yer alan karar matrisine ARAS tekniği adımlarındaki eşitlik 5 ile normalleştirilmiş matris elde edilmiştir (Tablo 5). Normalleştirme işlemi kriterlerin tamamında fayda özelliği gösterdiğine karar verilmiştir. Analizde en iyi alternatifi temsil eden optimal alternatif (A0), alternatiflerin her bir kriterde aldığı en iyi değer karşılaştırılarak elde edilmiş ve normalize karar matrisine yansıtılmıştır.

Tablo 5. Normalize Karar Matrisi

Yerel halk									
Fayda/Maliyet	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Gül	0,25	0,39	0,37	0,40	0,40	0,29	0,30	0,34	0,21
Lavanta	0,38	0,22	0,27	0,20	0,21	0,36	0,35	0,33	0,40
Optimal	0,38	0,39	0,37	0,40	0,40	0,36	0,35	0,34	0,40
Turist									
Fayda/Maliyet	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Gül	0,32	0,38	0,35	0,36	0,37	0,33	0,34	0,36	0,29
Lavanta	0,34	0,24	0,29	0,28	0,26	0,33	0,31	0,29	0,35
Optimal	0,34	0,38	0,35	0,36	0,37	0,33	0,34	0,36	0,35

Normalize karar matrisi oluşturulduktan sonra SWARA tekniği ile daha önce belirlenen kriter ağırlıkları dikkate alınarak Eşitlik (8) ile ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi hesaplanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Yerel halk									
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Gül	0,04	0,07	0,05	0,02	0,02	0,04	0,04	0,03	0,02
Lavanta	0,06	0,04	0,04	0,01	0,01	0,04	0,04	0,03	0,04
Optimal	0,06	0,07	0,05	0,02	0,02	0,04	0,04	0,03	0,04
Turist									
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Gül	0,05	0,07	0,05	0,02	0,02	0,04	0,03	0,04	0,03
Lavanta	0,05	0,04	0,04	0,02	0,01	0,04	0,02	0,03	0,04
Optimal	0,05	0,07	0,05	0,02	0,02	0,04	0,03	0,04	0,04

Normalleştirilmiş karar matrisi ağırlıklandırıldıktan sonra her bir alternatifin optimalite fonksiyonu (S_i) ve fayda derecesi (U_i) sırasıyla Eşitlik (9) ve Eşitlik (10) kullanılarak hesaplanmıştır. S_i ve U_i değerleri ve alternatiflerin nihai sıralaması Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. S_i ve U_i değerleri

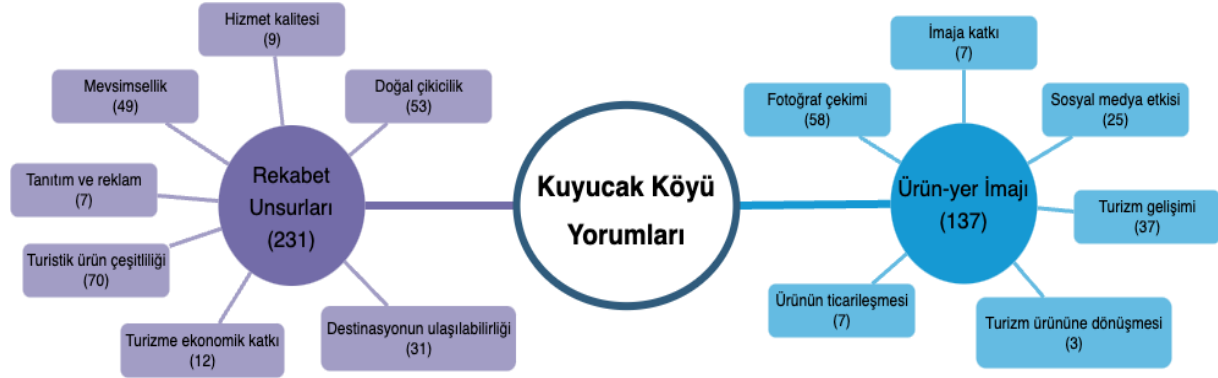
	Yerel halk		Turist	
	S_i	U_i	S_i	U_i
Gül	0,34	0,86	0,34	0,97
Lavanta	0,32	0,83	0,30	0,85
Optimal	0,39	1,00	0,36	1,00

Tablo 7'deki nihai sıralama incelendiğinde her iki katılımcı grubu için gül ürünleri ilk sırada yer almıştır. Söz konusu sıralama değerleri gül için yerli halkta %86, turistlerde %97; lavanta için yerli halkta %83 ve turistlerde %85 olarak bulunmuştur.

5.2. Netnografi Bulguları

Çalışmada netnografi incelemesi kısmında Kuyucak köyüne dair TripAdvisor sitesinde yer alan 187 Türkçe yorum değerlendirilmiştir. İçerik analizi yürütülürken araştırmanın amacına uygun olarak ÇKKV kısmındaki kriter içeriklerinin yanı sıra yorumların kendi bağlamından ortaya çıkan kodlara da yer verilmiştir. İçerik analizi sonucunda; hizmet kalitesi, doğal çekicilik, mevsimsellik, tanıtım ve reklam, turistik ürün çeşitliliği, turizme ekonomik katkı ve destinasyonun ulaşılabilirliği alt temalarından oluşan rekabet unsurları ana teması ile; fotoğraf çekimi, imaja katkı, sosyal medya etkisi, turizm gelişimi, turizm ürününe dönüşmesi ve ürünün ticarileşmesi alt temalarından oluşan ürün-yer imajı ana teması oluşturulmuştur. Söz konusu ana ve alt temaların frekans dağılımları Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 1. Kuyucak Köyü Yorumlarına İlişkin Ana ve Alt Temalar

5.2.1. Rekabet Unsurları Ana Teması

Rekabet unsurları ana temasında yer alan temalardan destinasyonun ulaşılabilirliği, turizme ekonomik katkı, tanıtım ve reklam, turistik ürün çeşitliliği kodları ÇKKV kriterlerinden yararlanılarak oluşturulmuş; mevsimsellik, hizmet kalitesi ve doğal çekicilik ise yorumların içeriğinden ortaya çıkarılmıştır. Temaların referans sayılarına bakıldığında sırası ile turistik ürün çeşitliliği (f:70), doğal çekicilik (f:53), mevsimsellik (f:49) kodları ön plana çıkmaktadır. En az referans alan temalar ise hizmet kalitesi (f:9) ve tanıtım ve reklam (f:7) olmuştur. Rekabet unsurları ana temasına ilişkin yorum örnekleri Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Rekabet Unsurları Temalarına Dair Yorum Örnekleri

Rekabet Unsurları Temaları	Yorum Örnekleri
Doğal Çekicilik	“Doğal güzellikleri ve lavanta bahçeleriyle uğranması gereken bir yer, Haziran son haftası Lavantalar açıp mor renk alıyor ve her yer alabildiğine mora boyanıyor.” (Haz 2023, Y1) “Öğlen sıcaklığında tarlalardan gelen lavanta kokulu rüzgâr sizi karşılıyor.” (Tem 2019, Y59)
Hizmet Kalitesi	“...biz aldığımız hizmetten, kaldığımız odadan, yediğimiz her şeyden memnun kaldık. Kadın girişimi olan bu köyde her şey olması gerektiği gibi doğal. İnsanlar güler yüzlü, sıcakkanlı ve yardımsever...” (Ağu 2018, Y113)
Mevsimsellik	“Sanırım ideal ziyaret zamanları Haziran, Temmuz ve Ağustos'un başı.” (Tem 2021, Y6) “Temmuz ayı ağustos başı hasat öncesi güzel resimler çekeceğiniz alanda, Ekim'de terkedilmiş bir köy.” (Eki 2019, Y35)
Tanıtım ve Reklam	“Adımı lavanta ile duyurmuş, özellikle bu yıl iyi reklamla altın çağımı yaşadığımı tahmin ediyorum.” (Tem 2019, Y64) “Herhalde, turizm firmaları yapacakları turlarına bir farklı yer eklemek için bu köyü yaptıkları reklamlarla ön plana çıkarmayı başardılar. Zaten köyü ziyarete gittiğimde çok sayıda tur otobüsüne rastladım.” (Tem 2018, Y110)
Turistik Ürün Çeşitliliği	“Lavanta sodasına kadar bin bir çeşit ürün olan çarşısı cana yakın Anadolu insanının ekme teknesi olmuş.” (Tem 2021, Y8) “...ayrıca lavanta ile ilgili pek çok ürün üretilip satılıyorlar lavanta balı, sabunu, kremi, dondurması gibi. Yaklaşık bir saat vakit ayırıp güzel lavanta ürünleri alıp, bolca Instagram fotoğrafı çekip ayrılabileceğiniz hoş bir köy.” (Tem 2018, Y119)
Turizme Ekonomik Katkı	“Köylüye ekonomik açıdan büyük fayda sağlıyor. Yurt içi ve yurtdışı turlar düzenleniyor.” (Tem 2019, Y45) “Köylüler içinde bir turizm kaynağı olmuş kazandıkları helali hoş olsun” (Tem 2022, Y2) “Kaymakamlık projesi olarak ülke ekonomisine katkısı büyük” (Kas 2017, Y155)
Destinasyonun Ulaşılabilirliği	“Yolları virajlı ve tek yönlü klasik bir köy yolu. Öyle çevreyolu üzeri bir yer değil ancak yolun yorgunluğunu hemen atacağınız bir etkinlik olacağına emin olun.” (Tem 2021, Y8) “Isparta İli Keçiborlu İlçesine bağlı olan ve D-650 Karayoluna 10, Süleyman Demirel Havaalanına 20 km uzaklıkta bulunan Kuyucak Köyü'ne Kılıç Kasabası üzerinde ulaşılabilir. Kuyucak Köyü ulaşımı oldukça kolay olan bir yerleşimde bulunuyor.” (Tem 2017, Y160)

Doğal çekicilik teması; ziyaretçilerin lavanta bahçelerini değerlendirirken lavanta bitkisinin doğal özelliklerini yansıtan görüntü, koku gibi ifadeleri açıklamaktadır. Doğal çekicilik temasına dair yorumlar değerlendirildiğinde ziyaretçilerin çoğunluğu lavantaların mor renginden ve etrafa yaydığı kokudan olumlu yönde etkilendiği görülmektedir. Lavanta bahçelerinin sunduğu doğal manzara ve duylulara hitap eden kokusu ve görşelliği ziyaretçileri tarafından bir çekicilik olarak değerlendirilmiştir. Bu temada yer alan olumsuz yorumlarda ise lavanta bitkileri üzerinde gezinen arıların özellikle alerjisi olan kişiler için bir tehlike yaratabilmesi üzerinedir.

Hizmet kalitesi teması; lavanta bahçeleri çevresinde bulunan tesislerin ve yerel halkın ziyaretçilerine sundukları hizmetin kalitesiyle ilgili ziyaretçi değerlendirmelerini içermektedir. Bazı katılımcılar özellikle aile işletmesi tarzındaki küçük pansiyonlarda yerel halkın misafirperverliğinden memnun kalırken yeme içme alanlarındaki gözleme, börek gibi yiyeceklerin yapımından ve tadından memnun kalmadıklarını belirtmektedir. Yorumların geneli bahçelerde ve köy meydanında sunulan hizmetin beklentinin altında ve kalitesiz olduğu yönündedir.

Mevsimsellik teması; Kuyucak Köyü lavanta bahçeleri destinasyonunun turizm faaliyetleri açısından mevsimsel bir yapıya sahip olduğunu açıklayan değerlendirmeleri içermektedir. Lavantanın belirli bir dönemde üretilen ve hasadı gerçekleştirilen bir bitki olması turizm çekiciliği açısından yörede mevsimselliğe neden olmaktadır. Ziyaretçilerin yaptıkları yorumlarda da bu durum açıkça görülebilmektedir. Özellikle lavantaların olgunlaştığı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında köy ziyaretçi akımına uğramakta, hasattan sonra ise ziyaretler ve turizm faaliyetleri durma noktasına gelmektedir.

Tanıtım ve reklam teması; Kuyucak Köyünün lavanta bahçeleri ile ilgili tanıtım ve reklam faaliyetlerini ifade etmektedir. Yorumlara bakıldığında tanıtım ve reklam faaliyetlerinin çoğunlukla gününbirlik turlar yöneten seyahat acentaları tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Ziyaretçiler bu destinasyonu Fransa'nın Provence bölgesine benzetmekte, hatta söz konusu bölge için bir alternatif olma potansiyelini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte destinasyonun son dönemlerde popülerleşmesine karşın tanıtım ve reklam konusunda gelişim göstermeye ihtiyaç duyulduğu dile getirilmektedir.

Turistik ürün çeşitliliği teması; destinasyonda yer alan turistik ürünlerin neler olduğunu ve bu ürünler neticesinde bir rekabet unsuru yaratmasını konu almaktadır. Rekabet unsurları ana temasında en fazla frekansa sahip olan bu temayla ilgili yorumlar incelendiğinde lavanta ve gül ürünleri, destinasyonun ilk keşfedildiği dönemden itibaren önemli bir çekicilik unsuru olarak değerlendirilmektedir. Tablo 2’de aktarılan yorumlardan da anlaşılacağı üzere köyde lavanta ve gülle alakalı reçel, bal, lokum, dondurma, gazoz, kahve gibi yiyecek-içecek ürünleri, çiçek demetleri, parfümeri, tatlı, hediyelik eşya gibi çok çeşitli ürünler üretilmekte; lavanta bahçelerinde, köy pazarında satılmaktadır.

Turizme ekonomik katkı teması; köyde gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin yerel halka ve işletmelere gelir getirmesi ve ekonomik fayda sağlamasıyla alakalıdır. Yorumlarda lavantanın 1975’te köye getirildiğinden ve ilk başta 30 ailenin yetiştirdiğinden bahsedilmekte, başlangıçta tarım ürünü olarak değerlendirilen ürün zamanla turizm potansiyeli fark edilince turistik ürün olarak değer görmeye başlamıştır. Kaymakamlık ile yürütülen proje ve kadın kooperatifinin kurulması ile lavantanın köye sağladığı ekonomik katkı artış göstermiştir. 45. yorumda bahsedilen günübürlük turistik turlar hem köyün tanıtımına hem de ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır.

Destinasyonun ulaşılabilirliği teması; Kuyucak Köyüne ulaşımı sağlayan yolların durumunu, alt yapı olanaklarını ve kolaylığını açıklayan yorumları içermektedir. Yorumlardan köyün turizme ilk açıldığı yıllarda yollarının bozuk satih içermesi nedeniyle ulaşımın zor olduğu ancak zamanla asfalta dönüştürüldüğü ve ulaşımın kolaylaştırıldığı anlaşılmaktadır. 160. yorumda olduğu gibi bazı ziyaretçiler köyün ulaşımı konusunda açık ve net bilgiler vermektedir. Şehir merkezine 30 km uzaklıkta bulunan destinasyonun, ulaşılabilirlik konusunda rekabet avantajına sahip olduğu söylenebilir.

5.2.2. Ürün-Yer İmajı Ana Teması

Ürün-yer imajı ana teması destinasyona dair imaj yaratabilecek fikir ve düşünceleri içeren alt temalardan oluşmaktadır. Şekil 2’de aktarıldığı üzere bu alt temalar; fotoğraf çekimi, imaja katkı, sosyal medya etkisi, turizm gelişimi, turizm ürününe dönüşmesi, ürünün ticarileşmesidir. İmaja katkı teması (Tablo 1’deki kriterlerden yararlanılmıştır) hariç diğer temalar ziyaretçi yorumlarının içeriğinden türetilmiştir. Temaların frekans dağılımlarına bakıldığında en fazla frekansa sahip olanların fotoğraf çekimi (f:58), turizm gelişimi (f:37) ve sosyal medya etkisi (f:25) olduğu görülmektedir. Alt temalara ilişkin bazı ziyaretçi yorumları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Ürün-Yer İmajı Temalarına Dair Ziyaretçi Yorumları

Ürün-yer İmajı Temaları	Yorum Örnekleri
Fotoğraf Çekimi	“Köye girmeden zaten her bahçede çılgınca bir fotoğraf çekme çektirme etkinliğine denk geliyoruz, sadece fotoğraf çekmek için geliyor sanki insanlar, herkes bahçesini fotoğraf çekmek için düzenlemiş.” (Ağu 2020, Y14) “Manzara evet kesinlikle çok güzel, fotoğraf tutkunları için cennet.” (Tem 2019, Y75)
İmaja Katkı	“Isparta’da lavanta tarlalarıyla ünlenmiş küçük bir köy Kuyucak.” (Tem 2018, Y106) “Lavanta Diyarı Kuyucak mutlaka görülmesi gereken bir doğa harikası.” (Ağu 2016, Y184)
Sosyal Medya Etkisi	“Türkiye’de 50 yıldır bu işi yapan fakat sosyal medya ile 3-5 yıldır turist patlaması yaşanan köy.” (Tem 2019, Y79) “Sosyal medyada özellikle kadınlar arasında fenomen olma yolunda ilerliyor.” (Tem 2019, Y50) “Bu sene meşhur olan lavanta köyüne giderken internette baktığımız fotoğraflara kanıp her yerin mos mor olacağını ve inanılmaz görüntülerle karşılaşacağınızı düşünüp beklentinizi üst düzey tutmayın üzülürsünüz.” (Tem 2017, Y177)
Turizm Gelişimi	“Avrupa ve yurtiçi özel teşebbüslerin sponsorluğuyla güzel bir noktaya gelmiş ancak geliştirilmeli bu potansiyel profesyonelleştirilmeli. Köyün içine araç girmemeli, tarihi köy evleri restore edilmeli ve otantik görünüme kavuşturulmalı. Köy kadınlarının kooperatifindeki gözlemler ve ayran çok lezzetliydi tavsiye olunur. Burasının da ambiyansı geliştirilmeli, brandacılıktan kurtarılmalı diye düşünüyorum.” (Tem 2018, Y140) “Buraların gelişmesi için profesyonel ve doğaya saygı gösteren danışmanlara ihtiyacı var. Sanırım bu yolda da ilerliyorlar yolları açık olsun.” (Haz 2018, Y143)
Turizm Ürününe Dönüşmesi	“Tebrik etmek gerekir bir bitkiyi turizme kazandırmayı başarmalarına.” (Haz 2019, Y83) “Öncelikle lavantadan böyle turistik mekân yaratan köylülerimizi tebrik ediyorum, köyde lavantadan her şeyi yapmışlar.” (Tem 2019, Y105)

Ürün-yer İmajı Temaları	Yorum Örnekleri
Ürünün Ticarileşmesi	<p>"Köy halkı sıcak kanlı, bazı köyler gibi turist deyip sürekli bir şeyler satmaya çalışan, ticarete dönüştüren insanlar yok." (May 2017, Y185)</p> <p>"Biz biraz geç gittik. Genel olarak güzel ama her şey ürün satma ve para odaklı olmuş." (Tem 2018, Y116)</p> <p>"...Sonuç olarak mümkünse günebirlik gelin gezin derim, sınırlarınızın sağlığı için olayı ticarete dökenlerle muhatap olmamaya çalışın." (Tem 2019, Y75)</p>

Fotoğraf çekimi teması; ziyaretçilerin Kuyucak Köyüne dair imajını etkileyen unsurlardan biri olan doğal manzara ve görselliğin yorumlara yansımalarıyla ortaya çıkan fotoğraf çekimi ile ilgili ifadeleri açıklamaktadır. Yorumlar değerlendirildiğinde köyü ziyaret etmedeki önemli motivasyonlardan birinin lavanta bahçelerinde fotoğraf çekmek olduğu söylenebilir. Bu durum Tablo 9'da örnek olarak alıntılanan yorumlarda izlenebilmektedir. Nitekim yerel halk ziyaretçilerin bu motivasyonunu güçlendirmek ve destinasyonu daha çekici hale getirmek adına bahçelerinde fotoğraf çekimine dair bazı düzenlemeler yapmış, nesnelere kullanmıştır. Yoğun sezonda günebirlik düzenlenen turlar ve düğün fotoğrafçılığı ile köyde adeta bir fotoğraf turizmi yaratılmıştır.

İmajı katlı teması; lavantanın hem yetiştirildiği köyün hem de Isparta'nın turizm imajını nasıl etkilediğini ifade etmektedir. 106. ve 184. yorumlarda lavanta bahçelerinin köyün imajını turizm açısından güçlendirdiği açıkça görülebilmektedir. İlgili temada yorum sayısı (f:7) az olmasına karşın yapılan yorumların hepsinde lavantanın destinasyonun imajını olumlu yönde etkilediği, köyün turizm açısından kaderini değiştirdiği vurgulanmaktadır.

Sosyal medya etkisi teması; ürün-yer imajı kapsamında destinasyona ziyareti etkileyen itici faktörlerden biri olarak değerlendirilmekte ve lavanta bahçelerine dair düşüncelerin oluşmasında sosyal medya paylaşımlarının etkisini açıklamaktadır. Temaya dair yorumlarda destinasyonla ilgili sosyal medya paylaşımlarının ziyaret öncesi düşünceleri etkilediği dile getirilmektedir. Çoğu yorumda internette paylaşılan fotoğraflarla gerçekte olan manzaranın aynı olmadığı, bu durumun hayal kırıklığı yaratabileceği ifade edilmektedir. Örneğin 177. yorum, sosyal medyadaki fotoğrafların sonradan düzenlendiği, lavanta renklerinin daha canlı gösterildiğini belirtmektedir. Diğer taraftan her ne kadar sosyal medyadaki fotoğraflar gerçeği ile karşılaştırıldığında bir hayal kırıklığı yaratabiliyor olsa da sosyal medya paylaşımları köyün tanıtımında ve turizme açılmasında büyük rol oynamaktadır (örneğin Y79).

Turizm gelişimi teması; destinasyonda gerçekleşen turizm faaliyetlerinin gelişimini, büyümesini açıklayan yorumları temsil etmektedir. Temayla ilgili yorumlara bakıldığında yıllar itibarıyla köydeki turizm gelişimi gözlenebilmektedir. İlk yapılan yorumlarda (Y140, Y143) lavanta bahçelerindeki satış alanlarının köylülerin kendi imkanları ile yapılmış derme çatma alanlar iken ilerleyen yıllarda kadın kooperatifinin de etkisi ile iyi yapılandırılmış bir köy pazarı kurulması, konaklama imkânı sunan aile pansiyonlarının açılması buna örnek gösterilebilir. Ancak yorumlar bu gelişimin yeterli düzeyde olmadığını, daha iyi bir destinasyon için yol düzenlemeleri, park alanları, bahçelerde peyzaj düzenlemeleri, tarihi köy evlerinde restorasyon, daha profesyonel konaklama işletmelerine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Turizm ürününe dönüşmesi teması; başlangıçta tarım ürünü olarak kullanılan lavantanın zamanla bir turizm ürününe dönüşmesini açıklayan yorumları içermektedir. 3 frekansla en az aktarılan konu olmasına karşın lavantanın turizm ürününe dönüşümü ziyaretçiler tarafından açık bir şekilde dile getirilmiştir. Tablo 3'te sunulan yorum 83 ve 105'de lavantanın turizm ürününe dönüşümü yerel halk için olumlu olarak karşılanmaktadır. Köyün lavanta tarımının yanı sıra turizm faaliyetlerini entegre etmesi bölgede bir destinasyon yaratmakla kalmayıp ekonomik katkı da sunmaktadır.

Ürünün ticarileşmesi teması; lavanta ürünlerinin doğallığı ile bir ticari ürüne dönüşümünü, metalaşmasını açıklamaktadır. Ziyaretçi yorumları değerlendirildiğinde destinasyonun turizme açıldığı ilk yıllarda ürün satışları olmakla birlikte herhangi bir ticarileşme kaygısı güdülmediği, köylülerin davranışlarının samimi, misafirperver ve içten olduğu aktarılmakta ancak zamanla turizmin yoğunlaşmasıyla köylüler gelir elde etmek için ürünü ticarileştirmekte ve metalaştırmaktalar. Öyle ki bazı yorumlarda (Y75, Y116) ziyaretçilerin bu durumdan rahatsız olmaya başladığı dikkat çekmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turistik destinasyonlarda imajı etkileyen birden fazla ürün olduğunda hem imaj açısından hem de ürün rekabeti açısından bir karmaşa yaşanabilmektedir ya da aksine bir rekabet içinde değil, bütünleştirici bir etki

yaratabilmektedir. Bu tür destinasyonlarda rekabetle birlikte bazı ürünler turistik olarak değerlendirilebileceği gibi bazı ürünler kültürel bir ürün olup sembolik anlamlar yüklenebilmekte veya sadece ticari, endüstriyel ürün olarak nitelendirilebilmektedir. Bu araştırmada, benzer bir durumun yaşandığı Isparta ili için iki önemli ürün olan gül ve lavantanın değerlendirilmesi yapılmıştır. Gül ve lavantanın kendi arasındaki ilişkinin rekabet, destinasyon imajı ve sembolik anlamı konuları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirme yapılırken netnografi ve çok kriterli karar verme tekniklerinden faydalanılmıştır. ÇKKV ile yerel halkın ve turistlerin görüşleri; netnografi ile Kuyucak Köyüne dair TripAdvisor yorumları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde elde edilen bulgular aşağıda tartışılmıştır.

SWARA-ARAS tekniklerinin yürütülmesi ile elde edilen bulgulara bakıldığında ürün-yer imajı, kültürel ürünün sembolik anlamı ve kültürel ürünlerde rekabeti ölçen toplam dokuz kriterin değerlendirmesi ile ulaşılan nihai sıralamada hem yerel halk için hem de turistler için gül destinasyon imajı konusunda ön plana çıkmaktadır. Böylelikle Isparta ili destinasyon imajı için gülün lavantaya göre ön planda olduğu söylenebilir. Ancak sıralama değerleri birbirine çok yakındır (Tablo 7). Diğer taraftan Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde yerel halk gülü; kültürel, imaja katkı sağlayan, hediyeleşme eşya seçiminde çokça tercih edilen, kentte bulunan heykel, anıt, amblem gibi sembollerde sıkça kullanılan, kentin tanıtımına katkı sağlayan bir ürün olarak değerlendirmiştir. Lavantayı ise; turizm ürünü, kent turizmine ekonomik katkı sağlayan, turistik alanın ulaşımı açısından kolaylık sunan, kente turist çekim gücü yaratma düzeyi yüksek bir ürün olarak nitelendirmiştir. Turistlerin değerlendirilmesine göre gül; kültürel, kent imajına katkısı olan, hediyeleşme eşya seçiminde tercih edilen, sembolik anlam taşıyan, kentin tanıtımına katkı sağlayan bir üründür. Lavanta ise; turistik ve dolayısıyla kente turist çekme gücü yüksek bir ürün olarak ele alınmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak her iki ürünün de kentin imajına, ekonomisine katkı sağladığı, rekabet halinde olmak yerine birbirini tamamlayan, bütünlük iki ürün olduğu saptanmıştır. Ancak kültürel ve turistik açıdan farklılık göstermektedirler. Lavantanın turistik ürün algısının güle göre daha fazla olduğu ancak kültürel ürün olarak değerlendirildiğinde gülün lavantaya göre daha büyük oranla kabul gördüğü söylenebilir. Bunun nedenleri arasında gülün lavantaya göre daha eski bir kültürel simge olması, Isparta'nın kültürel ürün olarak ilk gül ile tanınması, gülün yetiştirilmesindeki hassasiyetinden dolayı lavantaya göre daha nadir görülmesi sayılabilir. Elbette gül üzerinden turizm ve kültürel bir değer olarak yapılan çalışmalar, yönetim ve halkın tecrübe kazanmasına yol açmış bu yüzden lavantanın kültürel bir ürün olarak algı oluşturulmasından öte daha ekonomiye yönelik düşüncelerle turizm ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Netnografi yaklaşımında ise Kuyucak Köyüne dair ziyaretçi yorumları incelemesinde Lavanta bahçelerinin bir tarım projesinden beslenerek nasıl turistik bir destinasyona dönüştüğünün izleri görülebilmektedir. Bu gelişim Butler'ın (1980) destinasyon yaşam döngüsü modeli ile uyum göstermektedir. Kuyucak köyü modele göre gelişim aşamasında olan bir destinasyon olarak değerlendirilebilir. Lavanta, tarım ürünü olmasının yanı sıra turistik bir ürün olarak kullanılmaya başlanmış, hatta ürün ticarileşmiş, metalaşan bir yapıya bürünmüştür. Ancak destinasyon henüz bir doyunluğa ulaşmamıştır. Nitekim ziyaretçi yorumlarından oluşturulan turizm gelişimi temasında bu durum gözlenebilmektedir. Yorumlardan lavanta tarlalarında turistik açıdan konaklama tesislerinin yeterli olmadığı, hizmet kalitesinin ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi gerektiği saptanmıştır. Isparta'nın en turistik noktalarından biri olan Kuyucak Köyündeki lavanta bahçelerinin köyün dışında olmasından dolayı elektrik ihtiyaçları basit güneş paneli sistemleri ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla köyün bu alanlarında alt yapı sistemleri zayıf kalmaktadır. İşletmelerin en temel ihtiyaçları arasında sayılan elektrik, su ve kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinden yoksun olması sebebiyle gelişimi çok yavaş olmaktadır. Diğer taraftan destinasyonun güçlü yönü olarak sosyal medya etkisi ile güçlü bir turistik mekân, ürün imajı oluşturulduğu, sunulan turistik ürün çeşitliliği ile yerel halka ekonomik katkı sağladığı, fotoğraf turizmi yaratacak kadar ilgi gördüğünden bahsedilebilir.

Çalışmada yazarların netnografi yaklaşımı benimsenmesinin amacı nicel ÇKKV bulgularını nitel yorumlarla sınamak ve güçlendirmektir. Nitekim her iki yöntemin bulguları karşılaştırıldığında birbirini desteklediği görülebilmektedir. İki bulgu kümesinde de lavanta, turistik bir ürün olarak değerlendirilmiş, destinasyon imajını etkilemesi, turizm ekonomisine katkısı tartışılmıştır. Hem ÇKKV'de kriter setlerindeki veriler hem de netnografideki rekabet unsurları ve ürün-yer imajı ana tema bulguları birbirini desteklemektedir.

Turistik bahçe ziyaretleri, tarım ürünlerinin turizm ürününe dönüşmesi hikayesidir. Gül ve lavanta, bulunduğu coğrafyanın doğasına uygun olarak var olan ve yetiştirilen tarım ürünleri iken aynı zamanda endüstriyel bir değerdir. Bölgede gül ve lavanta tarlaları önce endüstriyel bir değer olarak yetiştirilmeye başlanmış sonrasında kültürel bir değere ve sonrasında turistik çekicilik kazanarak bulunduğu destinasyona turizm özelliği kazandıran bir ürün haline gelmiştir. Destinasyonda lavanta bir proje kapsamında gerçekleştirirken gül süreci içerisinde gelişerek

turistik bir mekân haline gelmeye başlamıştır. Lavanta bahçelerine yeme içme ve konaklama için işletmeler açılmakta, yöresel ürünler ziyaretçilerin beğenisine sunulurken satışları gerçekleştirilmektedir. Gül bahçeleri, ziyaretçilerine tarımsal faaliyetlere katılımı sağlayarak farklı deneyimler yaşatmaktadır. Destinasyonda doğal yaşamın iç içe geçtiği bu aktivitelere olan ilgi günden güne de artmakta, hatta tur operatörlerinin rotalarına eklenmektedir. Özellikle turizmin bölgesel kalkınmaya olan katkısı sebebi ile bu tür faaliyetler, destinasyondaki yerel ve ulusal yönetimlerce desteklenmektedir. Ayrıca yerel halkı hem turizm eylemlerine hem de tarımsal faaliyetlere olan ilgisi artmaktadır.

Çalışmada benimsenen yönetsel yaklaşıma ve bulgulara dayanarak akademiye, turizm sektörüne ve yerel yönetimlere bazı önerilerde bulunulabilir. Öncelikle çalışmada benimsenen karma yöntem yaklaşımı araştırmaya özgünlük kazandırmıştır. Akademi için bu tür operasyonel değerlendirmeleri içeren hibrit ÇKKV yaklaşımları ve nitel araştırma deseni birlikteliği, imaj karmaşası yaratan farklı ürün ve destinasyonlarda sınırlanabilir. Bu çalışmada çevrim içi yorum değerlendirme aşamasında araştırma kısıtları nedeniyle güle dair bir değerlendirme yapılamamıştır. Gelecek çalışmalarda bu konu araştırılabilir. Turizm sektörü için; lavanta bahçeleri bir rota olarak günü birlik turlarda yer almasına karşın bölgeye yapılan güncel turlarda gül bahçelerine rastlanamamıştır. Bunun nedenleri arasında gülün doğası gereği özellikle sabahın erken saatlerinde açması ve endüstriyel verimlilik ve ürün kalitesi açısından bu vakitlerde toplanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca hasat döneminin en zirvede olduğu zamanlarda gülün yaşı, kalitesi ve toprağı dikkate alınarak sabah saatlerinde ve gün batımında ikinci kez hasatı bazen gerçekleştirilmektedir. Tur operatörlerinin gülün bu özelliklerini dikkate alarak gezi programı oluşturması önemlidir. Diğer taraftan lavanta tek sezonluk bir ürün olup genellikle büyük tarım makineleri ya da elle hasat edilen bir bitkidir. Dolayısıyla gül günlük hasat yapılan bir bitki iken lavanta sezon sonu bir seferde hasat edilmektedir. Sonuç olarak lavanta ve gülün turizm ve tarım özellikleri farklıdır ve seyahat sağlayıcıları bu durumu göz önünde bulundurularak gezilerini değerlendirmelidir. Konaklama açısından bölgede konaklama tesislerinin gelişme evresinde olması, yatırımcılar için bir fırsat yaratır. Son olarak yerel yönetimler için; özellikle lavanta tarlalarının gelişimi planlı bir proje ile başlamış, ardından bölgede bir kooperatif kurulmuş, ancak günümüzde kooperatif işlevini tam olarak yerine getirememektedir. Çalışma bulgularına göre yerel halk bölgede turizm gelişimi için destek talep etmektedir. Özellikle işletmelerin en temel ihtiyaçlarından olan alt yapı sistemlerinin desteklenmesi önerilmektedir. Yerel yönetimlerin bölgede planlı turizm gelişimini sürdürmesi için çalışmalar yürütmesi önerilmektedir. Isparta ili imajı için önemli olan bu iki ürün için hasat festivali yapılmakta ancak çok ilgi çekememektedir, bu tür etkinliklerin niteliği ve sayısı artırılabilir. Yerel yönetimlerin ilgili birimleri ile tur operatörleri arasında daha fazla iş birliği sağlanabilir. Destinasyonda sadece gül ve lavanta üzerinden değil diğer turistik ve kültürel ürün veya alanların da turizm eylem planlarına bir bütünlük sağlayacak şekilde dahil edilmesiyle turizm stratejileri geliştirilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Açııcı, F. K., Ertaş, Ş. ve Sönmez, E. (2017). Sürdürülebilir turizm: Kültür turizmi ve kültürel miras. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 52-66.

Akoğlan Kozak, M. ve Günçan, Ö. (2021). Oyuncak müzeleri ve ziyaretçi deneyimleri. *Social Science Development Journal*, 6(24), 74-96.

Aköz, A. B. ve Beyhan, Ş. G. (2019). Güneykent gül hasatı turizminin mekânsal analizleri. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 11(2), 89-111.

Akpınar, M. E. (2022). Machine selection application in a hard chrome plating industry using fuzzy SWARA and fuzzy ARAS methods. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29(1), 107-119. <https://doi.org/10.18657/yonveek.848811>

- Akşap, Y. (2018). Gastronomik bir değer olarak lavanta. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 32-41.
- Akyol, B. ve Öztürk, Y. (2024). Turistlerin tatil seçimi karar verme aşamalarında sosyal medyanın rolü: Tripadvisor örneği (The role of social media in the decision-making stages of tourists: TripAdvisor example). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(2), 1581-1599. <https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1257>
- Aybek, G., Demirel, A. ve Öner, C. E. (2022). Yerli turistlerin kendilerini yabancılarla karşılaştırması ve hissettikleri ayrışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(2), 7-18. <https://doi.org/10.17123/atad.1006613>
- Aytaç Adalı, E. ve Tuş Işık, A. (2016). Air conditioner selection problem with COPRAS and ARAS methods. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 124-138.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2007). Advancing destination competitiveness research: Comparison between tourists and service providers. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 22(2), 61-71.
- Bakić, O. (2010). Marketing u turizmu [Marketing in tourism]. *Belgrade: Singidunum University*.
- Bakshi, T. ve Sarkar, B. (2011). MCA based performance evaluation of project selection. *International Journal of Software Engineering & Applications (IJSEA)*, 2(2), 14-22.
- Balkı, M. K., Erdoğan, S., Aydın, S. ve Sayın, C. (2020). The optimization of engine operating parameters via SWARA and ARAS hybrid method in a small SI engine using alternative fuels. *Journal of Cleaner Production*, 258. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120685>
- Baloglu, S. ve McCleary, K. W. (1999). A model of destination image formation. *Annals of Tourism Research*, 26(4), 868-897.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2020). *Yağ gülü tarımı ve endüstrisi fizibilite raporu*. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/yag-gulu-tarimi-ve-endustrisi-fizibilite-raporu/2685> adresinden 14 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Boo, S. (2010). Destination brand attitude and loyalty as factors in revisitation of competitive destinations. *Tourism Review International*, 14(4), 163-178.
- Bozok, D. ve Karaman, R. (2018). Isparta lavantasının kırsal turizm kapsamında swot analizi yöntemiyle değerlendirilmesi: Kuyucak köyü örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 8(2), 27-33.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.
- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 24(1), 5-12.
- Çakır, E. (2017). Kriter ağırlıklarının SWARA–Copeland yöntemi ile belirlenmesi: Bir üretim işletmesinde uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 42-56.
- Chatterjee, N. ve Bose, G. (2013). Selection of vendors for wind farm under fuzzy MCDM environment. *International Journal of Industrial Engineering Computations*, 4(4), 535-546.
- Chatterjee, P. ve Chakraborty, S. (2014). Flexible manufacturing system selection using preference ranking methods: A comparative study. *International Journal of Industrial Engineering Computations*, 5(2), 315-338.

- Choi, J. G., Tkachenko, T. ve Sil, S. (2011). On the destination image of Korea by Russian tourists. *Tourism Management*, 32(1), 193-194.
- Crompton, J. L. (1979). An assessment of the image of Mexico as a vacation destination and the influence of geographical location upon that image. *Journal of Travel Research*, 17(4), 18-23.
- Cudny, W. (2014). Festival tourism—the concept, key functions and dysfunctions in the context of tourism geography studies. *Geographical Journal*, 65(2), 105-118.
- Çuhadar, Y. ve Coşkun, İ. O. (2022). Kırsal turizm faaliyetlerinin yöre halkının ekonomik refahın etkisi: Isparta Kuyucak örneği (The effect of rural tourism activities on the economic welfare of the local people: the case of Isparta Kuyucak). *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel (JOGHAT)*, 5(2), 799-818. <https://doi.org/10.33083/joghat.2022.169>
- Darji, V. P. ve Rao, R. V. (2014). Intelligent multi criteria decision making methods for material selection in sugar industry. *Procedia Materials Science*, 5, 2585-2594.
- Davras, Ö. (2019). Tüketici temelli destinasyon marka değeri modellemesi: Isparta destinasyonu örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 515-532.
- Dilmen, R. ve Göktürk Baydar, N. (2020). Yağ gülü (*Rosa damascena* Mill.)'nün mikro çoğaltımında en uygun sürgün ve köklenme ortamlarının belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 209-216. <https://doi.org/10.19113/sdufenbed.681979>
- Doratli, N., Hoskara, S. O. ve Fasli, M. (2004). An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: a case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus. *Cities*, 21(4), 329-348.
- Dwyer, L., Mellor, R., Livaic, Z., Edwards, D. ve Kim, C. (2004). Attributes of destination competitiveness: A factor analysis. *Tourism Analysis*, 9(1-2), 91-101.
- Elliot, S., Papadopoulos, N. ve Kim, S. S. (2011). An integrative model of place image: Exploring relationships between destination, product, and country images. *Journal of Travel Research*, 50(5), 520-534. <https://doi.org/10.1177/0047287510379161>
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Ergen, F. D. (2022). Evaluation of tourist behaviors from the perspective of business owners in rural tourism region: The case of Kuyucak village. *Journal of Academic Tourism Studies*, 3(1), 59-71.
- Ernest, D. (1962). The world customer. *Harvard Business Review*, 40(4), 113-122.
- Fleiss, J. L. (1971). Measuring nominal scale agreement among many raters. *Psychological Bulletin*, 76(5), 378.
- Font, X. ve McCabe, S. (2017). Sustainability and marketing in tourism: Its contexts, paradoxes, approaches, challenges and potential. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(7), 869-883.
- Fournier, S. (1991). A meaning-based framework for the study of consumer-object relations. *Advances in Consumer Research*, 18(1), 736-742.
- García-Rosell, J.-C., Haanpää, M., Kylänen, M. ve Markuksela, V. (2007). From firms to extended markets: A cultural approach to tourism product development. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 55(4), 445-459.

- Gheibdoust, H., Gilaninia, S. ve Taleghani, M. (2023). Identification and prioritization of the factors influencing service quality in the hotel industry by swara and ARAS methods during the COVID-19 pandemic. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 00(00), 1-23. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2023.2209343>
- Ghenai, C., Albawab, M. ve Bettayeb, M. (2020). Sustainability indicators for renewable energy systems using multi-criteria decision-making model and extended SWARA/ARAS hybrid method. *Renewable Energy*, 146, 580-597. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2019.06.157>
- Göde, H. A. ve Yiğit, G. (2017). Isparta yöresi festivallerinin kültür turizmi ve ekonomisi bağlamında değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 61-71.
- Gökdemir, S. ve Değer, E. (2020). Turist rehberi seçiminin analitik hiyerarşi süreci ile belirlenmesi: Tripadvisor örneği (Determination of tourist guide selection by analytical hierarchy process: the case of Tripadvisor). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(2), 1510-1526.
- Gomez, M., Lopez, C. ve Molina, A. (2015). A model of tourism destination brand equity: The case of wine tourism destinations in Spain. *Tourism Management*, 51, 210-222.
- Göral, R. ve Tuna, M. (2018). Turistik ürün bileşeni olarak kültürel çekiciliklerin turizm sektörü rekabetçiliği açısından önemi. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 2(1), 1-12.
- Gül, A., Aydemir, Ç., Gökçalp, M. ve Akın, T. (2020). CBS ortamında kültür rotalarının belirlenmesi; Isparta ili örneği *GSI Journals Serie C: Advancements in Information Sciences and Technologies (AIST)*, 3(1), 1-20.
- Gunn, C. A. (1972). Tourism function: Demand. In C. A. Gunn (Ed.), *Vacationscape: Designing tourist regions*. (pp. 21-29). University of Texas at Austin.
- Gunn, C. A. ve Var, T. (2002). *Tourism planning: Basics, concepts, cases*. Routledge Taylor&Francis Group.
- Gürel, Ç. ve Anıl, B. (2016). Components of cultural tourists' experiences in destination. *Current Issues in Tourism*, 19(2), 137-157.
- Güvenç, B. (2021). *İnsan ve kültür*. Remzi Kitap Evi.
- Hampton, M. P. (2005). Heritage, local communities and economic development. *Annals of Tourism Research*, 32(3), 735-759.
- Hassan, S. S. (2000). Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry. *Journal of Travel Research*, 38(3), 239-245.
- Hornig, J. S., Liu, C. H., Chou, H. Y. ve Tsai, C. Y. (2012). Understanding the impact of culinary brand equity and destination familiarity on travel intentions. *Tourism Management*, 33(4), 815-824.
- Huh, J. (2002). *Tourist satisfaction with cultural/heritage sites: The Virginia Historic Triangle*. Virginia Tech.
- Hunt, J. D. (1975). Image as a factor in tourism development. *Journal of Travel Research*, 13(3), 1-7.
- İşci, B. (2018). Kentsel ekoturizm ve Isparta kent merkezinde uygulanabilirliği. *Journal of Humanities and Tourism Research (Online)*, 8(8-1), 101-115. <https://doi.org/10.14230/joiss481>
- Isparta Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). *Lavanta kokulu köy*. <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-163065/lavanta-kokulu-koy.html> adresinden 14 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.

- Karabasevic, D., Paunkovic, J. ve Stanujkic, D. (2016). Ranking of companies according to the indicators of corporate social responsibility based on SWARA and ARAS methods. *Serbian Journal of Management*, 11(1), 43-53. <https://doi.org/10.5937/sjm11-7877>
- Kerse, Y. (2023). Kars ilindeki turistik yerlerin çevrimiçi turist yorumları bağlamında incelenmesi. *İşletme*, 4(2), 239-254. <https://doi.org/10.57116/isletme.1347699>
- Keršulienė, V. ve Turskis, Z. (2011). Integrated fuzzy multiple criteria decision making model for architect selection. *Technological and Economic Development of Economy*, 17(4), 645-666.
- Keršulienė, V., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010). selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (Swara). *Journal of Business Economics and Management*, 11(2), 243-258. <https://doi.org/10.3846/jbem.2010.12>
- Kılınç, İ. (2022). Isparta’da kırsal turizmin gelişimi: Kuyucak köyü örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 261-275.
- Kladou, S. ve Kehagias, J. (2014). Assessing destination brand equity: An integrated approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, 3(1), 2-10.
- Kozinets, R. V. (1997). “I want to believe”: A netnography of the X-Philes’ subculture of consumption. *Advances in Consumer Research*, 24, 470-475.
- Levy, S. J. (1959). Symbols for sale. *Harvard Business Review*, 37(4), 117-124.
- Mardani, A., Nilashi, M., Zakuan, N., Loganathan, N., Soheilrad, S., Saman, M. Z. M. ve Ibrahim, O. (2017). A systematic review and meta-analysis of SWARA and WASPAS methods: Theory and applications with recent fuzzy developments. *Applied Soft Computing*, 57, 265-292.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel Yayıncılık.
- Milićević, S., Petrović, J., Kostić, M. ve Lakićević, M. (2020). Tourism product in the function of improving destination competitiveness: Case of Vrnjačka Banja, Serbia. *Quality-Access to Success*, 21(178), 133-138.
- OECD. (2009). *The impact of culture on tourism*. <https://www.oecd.org/industry/the-impact-of-culture-on-tourism-9789264040731-en.htm> adresinden 14 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Ongun, U., Gövdere, B. ve Kösekahyaoğlu, L. (2018). Kırsal turizm kapsamında yerel halkın beklentileri: Isparta Kuyucak lavanta vadisi örneği. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, 7(2), 43-58.
- Örmeci, M. C. ve Demircan, V. (2012). Türkiye’de yağ gülü (rosa damascena) Üretimi ve ticaretinin gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 124-134.
- Özbek, A. (2017). *Çok kriterli karar verme yöntemleri ve excel ile problem çözümü* (Vol. 197). Seçkin Yayıncılık.
- Özoğul, G. (2023). Çevreye duyarlı 5 yıldızlı otel işletmelerine yönelik TripAdvisor çevrim içi yorumlarının incelenmesi: Marmaris örneği. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel (JOGHAT)*, 6(3), 892-918. <https://doi.org/10.33083/joghat.2023.309>
- Papadopoulos, N., Cleveland, M., Bartikowski, B. ve Yaprak, A. (2018). Of countries, places and product/brand place associations: an inventory of dispositions and issues relating to place image and its effects. *Journal of Product and Brand Management*, 27(7), 735-753. <https://doi.org/10.1108/JPBM-09-2018-2035>

- Pearce, P. L. (1982). Perceived changes in holiday destinations. *Annals of Tourism Research*, 9(2), 145-164.
- Popesku, J. (2011). *Menadžment turističke destinacije (Management of tourist destination)*. Univerzitet Singidunum.
- Prasad, R. (2019). Selection of internal safety auditors in an Indian construction organization based on the SWARA and ARAS methods. *Journal of Occupational Health and Epidemiology*, 8(3), 134-140. <https://doi.org/10.29252/johe.8.3.134>
- Reza, S. ve Majid, A. (2013). Ranking financial institutions based on of trust in online banking using ARAS and ANP method. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 6(4), 415-423.
- Russell, J. A. ve Pratt, G. (1980). A description of the affective quality attributed to environments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(2), 311.
- Şahin, S. ve Şad, B. (2018). Müzelere yönelik e-yorumların içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 199-232.
- Sarıçelik, K. (2016). Osmanlı döneminde Isparta ve Burdur sancaklarında gülcülük ve 1913 tarihli gül yağlarının men-i tağşişi talimatnamesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 37-50.
- Sedmak, G. ve Kociper, T. (2017). The consistency of a tourism product: A new conceptual framework. *European Journal of Tourism Research*, 17, 102-115.
- Şengül, A. ve Çılgınoğlu, H. (2023). Türkiye'nin ilk milli parkına yönelik çevrim içi ziyaretçi yorumlarının incelenmesi: TripAdvisor örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 247-261.
- Şeyhanlıoğlu, H. Ö., Hazarhun, E., Arıca, R. ve Durdu, K. M. (2023). Yiyecek-içecek işletmelerine yönelik TripAdvisor'da yer alan paylaşımların incelenmesi: Batman örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(39), 877-898.
- Sezgin, M. ve Öztürk, E. (2023). Üç marka şehirde bulunan üç otele yönelik TripAdvisor.com'da yayımlanan müşteri yorumlarının analizi. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 4(1), 40-55. <https://doi.org/10.54493/jgtr.1240971>
- Smith, S. L. J. (1994). The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 582-595.
- Solomon, M. R. (1983). The role of products as social stimuli: A symbolic interactionism perspective. *Journal of Consumer Research*, 10(3), 319. <https://doi.org/10.1086/208971>
- Soylu, Y. (2022). Şarap turizmi destinasyonlarındaki yiyecek içecek işletmelerine yönelik TripAdvisor yorumlarının içerik analizi. *Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 2(1), 81-101.
- Stanujkic, D. ve Jovanovic, R. (2012). Measuring a quality of faculty website using ARAS method. *Proceeding of the International Scientific Conference Contemporary Issues in Business, Management and Education*, 545-554.
- Stanujkic, D., Karabasevic, D. ve Zavadskas, E. K. (2015). A framework for the selection of a packaging design based on the SWARA method. *Engineering Economics*, 26(2), 181-187.
- Steinecke, A. (2010). Culture—a tourist attraction: importance—expectations—potential. In *Trends and Issues in Global Tourism 2010* (pp. 185-196). Springer.

- Stemler, S. (2000). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 7(1), 137-146.
- Tarhan, Y., Açıksöz, S. ve Çelik, D. (2019). Lavanta tarımı ve sürdürülebilir kalkınma: Isparta/Keçiborlu-Kuyucak köyü örneği. *Bartın University International Journal Of Natural And Applied Sciences*, 2(2), 216-227.
- Tok, C. (2005). Kültür turizmi. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergi*, 44(6), 42-43.
- TripAdvisor. (2024). *TripAdvisor web sitesi şartları, koşulları ve bildirimleri*. <https://tripadvisor.mediaroom.com/TR-terms-of-use> adresinden 10 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Tupenaite, L., Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., Turskis, Z. ve Seniut, M. (2010). Multiple criteria assessment of alternatives for built and human environment renovation. *Journal of Civil Engineering and Management*, 16(2), 257-266.
- Tür, E. (2023). Doğa turizmi kapsamında kaz dağlarını ziyaret eden turistlerin yaptıkları çevrimiçi yorumların incelenmesi: TripAdvisor örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Türkiye Kültür Portalı. (2023). *Kuyucak köyü lavanta tarlaları- Isparta*. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/gezilecekyer/kuyucak-koyu-lavanta-tarlalari> adresinden 20 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- UNWTO. (1985). *The State's role in protecting and promoting culture as a factor of tourism development*.
- World Tourism Organization. (2018). *Tourism and culture synergies*, UNWTO, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284418978>
- Varnacı Uzun, F. (2023). TripAdvisor ziyaretçi yorumları ile Hatay Arkeoloji Müzesi'nin depremler öncesi durumunun değerlendirilmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaş*, 18-41.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, A. ve Akgül, O. (2007). Postcards as affective image makers: An idle agent in destination marketing. *Tourism Management*, 28(3), 714-725.
- Yurdoğlu, H. ve Kundakcı, N. (2017). Swara ve Waspas yöntemleri İle sunucu seçimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 253-270. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645105>
- Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010). A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision-making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z. ve Vilutiene, T. (2010). Multiple criteria analysis of foundation instalment alternatives by applying Additive Ratio Assessment (ARAS) method. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 10(3), 123-141.
- Zeng, B. ve Gerritsen, R. (2014). What do we know about social media in tourism? A review. *Tourism Management Perspectives*, 10, 27-36.
- Zolfani, S. H. ve Sapauskas, J. (2013). New application of SWARA method in prioritizing sustainability assessment indicators of energy system. *Engineering Economics*, 24(5), 408-414.

CADDE-DÜZEY BÜROKRASİ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ON STREET-LEVEL BUREAUCRACY STUDIES

Arş. Gör. Veysel BAŞUSTA¹

Prof. Dr. Mustafa LAMBA²

ÖZ

Kamu politikalarının etkilerini belirlemede vatandaşa en yakın olacak şekilde faaliyet yürüten cadde-düzey bürokratların yani ön cephedeki memurların incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Üst-düzey bürokratik ve siyasi elitlerin vatandaşla etkileşiminde çok kilit bir pozisyonu işgal eden cadde-düzey bürokratların, kamu hizmetinde çok önemli bir boşluğu dolduruyor olması, herkes tarafından kabul edilen şüphe götürmez bir gerçektir. Kamu hizmetinin en ön cephesinde çalışan bu memurlar, geçtiğimiz 40 yıl içinde her yönüyle mercek altına alınmıştır. Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde birçok nicel araştırmanın konusu olan cadde-düzey bürokrasi, aynı zamanda, kamu yönetimine ilişkin teorik tartışmalarda da kendine yer bulmuştur. Bu çalışmalarda ele alınan ilk konu, cadde-düzey bürokratların kullandığı takdir yetkisinin niteliği, etkileri ve belirleyicileridir. Takdir yetkisinin yanı sıra, cadde-düzey bürokratların kurum içindeki rolleri ve bürokratik elit ile hiyerarşik ilişkilerine ilişkin tartışmalar da literatürde önemli ölçüde yer kaplamaktadır. Üçüncü olarak ise cadde-düzey bürokratların kamu politikalarının uygulanması hususundaki kritik rolünün ele alındığı araştırma yazıları bulunmaktadır. Bunların yanı sıra dördüncü olarak, literatürün genişlemesine katkıda bulunan disiplinlerarası makaleler de bulunmaktadır. İşte bu çalışmada, bu dört ana başlık altında cadde-düzey bürokrasi literatürünün şematik bir incelemesi yapılmış ve literatürde en çok atıf alan çalışmalar kısaca analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Cadde-Düzey Bürokrasi, Takdir Yetkisi, Kamu Politikası.

JEL Sınıflandırma Kodları: Z18.

ABSTRACT

It is very important to examine street-level bureaucrats who operate closest to the citizens in determining the effects of public policies. It is an unquestionable fact accepted by everyone that street-level bureaucrats, who occupy a very key position in the interaction of high-level bureaucratic and political elites with citizens, fill a very important gap in the public service. These civil servants, who work at the front lines of the public service, have been scrutinized in every aspect over the past 40 years. Street-level bureaucracy, which is the subject of many quantitative studies at local, regional and national levels, has also found its place in theoretical discussions on public administration. The first issue addressed in these studies is the nature, effects, and determinants of the discretion exercised by street-level bureaucrats. Secondly, discussions regarding the roles of street-level bureaucrats within the institution and their hierarchical relations with the bureaucratic elite also occupy a significant place in the literature. Thirdly, there are research articles that discuss the critical role of street-level bureaucrats in the implementation of public policies. In addition to these, fourthly, there are also interdisciplinary articles that contribute to the expansion of the literature. In this study, a schematic review of the street-level bureaucracy literature is made under these four main headings and the most cited studies in the literature are briefly analyzed.

Keywords: Bureaucracy, Street-Level Bureaucracy, Discretion, Public Policy.

JEL Classification Codes: Z18.

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, vbasusta@mehmetakif.edu.tr

² Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mlamba@mehmetakif.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The purpose of the article is to introduce the concept of street-level bureaucracy and to provide information about prominent studies on the concept. The article, which aims to give an idea about the prominent issues in studies examining the phenomenon of street-level bureaucracy at theoretical and practical levels, draws a general portrait of the discussions in the international literature.

Design/methodology/approach:

In the article, the Web of Science database is utilized because it provides a comprehensive data set. A thematic content analysis of the most cited articles regarding the concept of street-level bureaucracy is conducted, and in this way, it is determined at which points the studies on the phenomenon of street-level bureaucracy are concentrated.

Findings:

In the study, where the Web of Science database is utilized, 35 articles are examined. 27 of these articles are about the use of discretion, 7 are about the position and hierarchical relationships of street-level bureaucrats, 10 are about the role of street-level bureaucrats in the implementation of public policies, and 9 are about interdisciplinary studies on the phenomenon of street-level bureaucracy. When the literature is examined, it is seen that the most discussed issue is the use of discretionary power by street-level bureaucrats. In the context of healthy public policy implementation, street-level bureaucrats interact with citizens face to face and function in a decisive position in the state's contact with the public. Discretionary power is examined in many aspects, such as the forms of use and consequences of discretionary power, the role of discretionary power in public affairs, the reflections of institutional relations on discretionary power, and the importance of individual decisions in discretionary power. The second subheading that comes to the fore in the literature is the intra-institutional position and hierarchical relations of street-level bureaucrats. Street-level bureaucrats, who play a critical role in resolving conflicts that may arise between the determined policy and its practical implementation, fill the resulting "public service gaps". The effects of political and bureaucratic policy makers on street-level bureaucracy, the reflection of these effects on the attitudes of street-level bureaucrats in policy implementation, and the role of the institution's financial resources and organizational environment in the implementation of street-level policies are prominent research topics in the literature. Thirdly, articles that emphasize the key role of street-level bureaucrats in the implementation of public policies come to the fore. How street-level discretion is used is very important for public policies to achieve the desired results. Although most articles in the literature accept the importance of this, it is emphasized that the qualitative characteristics of the state's relationship with citizens also affect its discretion. Research led to the evaluation of street-level bureaucrats in terms of public policies by discussing the issues regarding the positive/negative use of discretion and whether street-level bureaucrats lead to deviation from policy goals. Apart from these, there are studies that provide an interdisciplinary perspective on the issue. Bringing the phenomenon of specialization and accountability to the fore in the street-level bureaucracy literature; emphasizing that the phenomenon of street-level bureaucracy should be considered together with institutionalist theory; suggesting that street-level bureaucrats can function as a "policy entrepreneur"; bringing street-level bureaucracy to common ground with the nudge approach; examining the effects of social media use on street-level bureaucracy and investigating the positive/negative effects of e-government technologies on street-level bureaucracy show that the concept is also addressed in interdisciplinary studies.

Conclusion and Discussion:

As a result, the concept of street-level bureaucracy has been a debated issue in the field of public administration for more than 40 years. The key position of street-level bureaucrats in their relations with citizens has been seriously discussed in the international literature. In particular, the fact that studies on discretion's uses, levels and results take up a significant amount of space in the literature, gives an important message that street-level bureaucrats should be taken into account in the bureaucratic processes where public policies are produced. Increasing this interest in the concept at the national level would help the public policy-making processes in Turkey to become more qualified. As a matter of fact, the comprehensive information presented in the study regarding the phenomenon of street-level bureaucracy serves as a guide for researchers and policy makers in Turkey.

1. GİRİŞ

Orijinal adı “Street-Level Bureaucracy” olan cadde-düzye Bürokrasi kavramı, ilk olarak Michael Lipsky tarafından ortaya atılmıştır. Michael Lipsky, bu kavrama dair ilk değinmeyi 1969 yılında katıldığı bir konferanstaki sunumunda yapmıştır. Yazar, ortaya çıkan kamu politikalarını uygulama görevinin en nihayetinde onu gerçekten uygulayan insanlara (yani cadde-düzye bürokratlara) düştüğünü ifade ederek kavrama ilk kez atıfta bulunmuştur. Ancak Lipsky kavramı ilk kez 1971 yılında yayımladığı bir makalede tanıtmış ve 1980 yılında ilk kez yayımladığı “Street-Level Bureaucracy” başlıklı kitabında kavramı detaylı ve çok yönlü bir biçimde açıklamıştır. 2010 yılında ise kitabını yeniden gözden geçirerek, genişleterek ve güncel bilgiler ekleyerek tekrar yayımlamıştır.

1980 yılında yazılan bu kitabın temel inceleme alanı, cadde-düzye bürokrasi olarak adlandırılan, vatandaşla doğrudan temas halinde olan memurların, verilen kamu hizmetlerindeki yerinin ne olduğunun araştırılmasıdır. Kamu hizmetlerinin uygulanmasında geniş takdir yetkisine sahip olan öğretmenler, polisler, sosyal hizmet görevlileri, avukatlar gibi birçok kamu görevlisi, cadde-düzye bürokrasi kavramının kapsamı alanına girmektedir. Ayrıca cadde-düzye bürokrasi, vatandaşların hükümet politikalarını doğrudan deneyimledikleri etkileşim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Lipsky kitabında, bu etkileşimleri politikalarının seyri, hükümet-vatandaş ilişkisindeki cadde-düzye bürokrasinin rolü, vatandaşların sunulan hizmetlerden beklentileri gibi birçok açıdan ele almaktadır. Aynı zamanda cadde-düzye bürokratların yaptığı işten beklentilerinin politika yapıcı olan bürokratik elitlerin idealleriyle ne derecede uyumlanabildiğini araştıran yazar, kamu hizmetinin uygulanmasında ortaya çıkan kurumsal ve toplumsal ilişkiler ağında cadde-düzye bürokratların kritik rolüne dikkat çekmeye çalışmaktadır. Kamu hizmeti verilirken ortaya çıkan aksaklıklar, vatandaşların memnuniyet derecesi, politika yapıcıların/üst düzey bürokratların cadde-düzye bürokratlara karşı tutum ve davranışları gibi kamu hizmetinin kalitesini belirleyen önemli parametreler de Lipsky tarafından ele alınmıştır. Yapılan bu araştırmaların en temel amacı ise, Lipsky’nin ifade ettiği gibi, bir bütün olarak devletin vatandaşlarının hepsine nasıl eşit davranabileceğinin yollarını aramak ve gerektiğinde bireysel durumlara ilişkin en makul çözümlerin nasıl geliştirileceğine ilişkin çözümler üretebilmektir. Gerçekten de bürokratik elitlerin ortaya koyduğu kaidelerin, merkezi yapıdan uzak bir mesafede konumlanan cadde-düzye ilişkileri düzenlemeye çalışıyor olması, Lipsky’nin problematik haline getirdiği temel paradokslardan biridir. Bu problemin temel çıktısı ise politika yapıcılar tarafından yürürlüğe sokulan kanun, kural ve yaptırım vs. gibi yönetsel düzenlemelerin, uygulama esnasında, onu uygulayan memur tarafından merkezi yönetiminin taahhüt ettiğinden çok farklı bir biçimde icra edilebiliyor olmasıdır. Çünkü hiyerarşik olarak üstte bulunan bürokratik elitlerin aldığı kararların, vatandaşla yüz yüze etkileşim halinde olan memurlar tarafından olduğu gibi uygulanması neredeyse imkansızdır. Anlık sorunlara ilişkin somut ve ani çözümler üretmesi gereken memurun kesin bir biçimde belirlenen kurallar çerçevesinde hareket etmesi, cadde-düzye ilişkilerde ortaya çıkacak olağandışı durumlarda yetersiz ve etkisiz bir çözüme gidilmesine ve hatta vatandaşın sorunlarının çözülememesine neden olabilecektir. Bu nedenle cadde-düzye bürokratların vatandaş ile ilişkilerinde aldığı inisiyatifler, kamu hizmetinin sorunsuz işleminde kilit bir role sahiptir.

2. GENEL HATLARIYLA CADDE-DÜZYE BÜROKRASİ KAVRAMI

2.1. Kavramın Tanımı

En genel hatlarıyla cadde-düzye Bürokrasi (Street-Level Bureaucracy), kamu hizmeti veren kurum ve kuruluşlarda çalışan ve devletin bir temsilcisi olarak vatandaşla doğrudan etkileşim halinde olan memurlar kümesidir. Diğer bir deyişle, bürokratik mekanizmanın vatandaşa en yakın olan halkası, cadde düzey bürokrasi olarak nitelendirilmektedir. Memur sınıfının bu alt kümesine mensup olan çalışanlar ise cadde-düzye bürokratlar (Street-Level Bureaucrats) olarak nitelendirilmektedir. Lipsky’nin tanımlamasıyla cadde-düzye Bürokratlar, görevlerini yerine getirirken vatandaşla doğrudan temas halinde olan ve kamusal işlerin yürütülmesinde önemli ölçüde takdir yetkisine sahip olan kamu hizmeti çalışanlarıdır (Lipsky, 2010, s. 3).

2.2. Cadde-Düzye Bürokrasinin Önemi

Cadde-Düzye bürokratlar, niceliksel açıdan kamu hizmetindeki en kapsamlı grubu oluşturmaktadır. Örneğin bir cadde-düzye bürokrat olan öğretmenler, eğitim alanında çalışan tüm memurlar içinde en yüksek sayıya sahip kamu çalışanlarıdır. Hatta İçişleri Bakanlığı genelinde çalışan memurların çoğu cadde-düzye bürokrasinin içine rahatlıkla dahil edilebilir. Bunun yanı sıra Sağlık Bakanlığı’nın çalışan profiline göz attığımızda da doğrudan vatandaşla etkileşim halinde olan çalışanların tüm sağlık çalışanları arasındaki oranının çok yüksek sayıda olacağı kuşkusuzdur. Bunların yanı sıra, kamu hizmetinin sektörel bazlı büyümesinden kaynaklı bir kamu çalışanı artışı

da vardır. Özellikle güvenlik, sağlık ve eğitim gibi kritik sektörlerde devletin yeni iş sahaları kurduğu görülmektedir (Lipsky, 2010, s. 5). Ekonomik açıdan bakıldığında da cadde-düzey bürokratlar için ayrılan kamu kaynaklar çok ciddi boyutlardadır. Kamusal giderlerin önemli bölümünün cadde-düzey bürokratlara tahsis edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özetle hem kamu kaynaklarının kullanımı hem de kamu sektöründeki sayısının memurlar içindeki en yüksek orana karşılık gelmesi açısından bakıldığında cadde-düzey bürokratların kamu hizmetlerinin verilmesi hususunda çok önemli bir konuma sahip oldukları görülmektedir.

Devletin halk ile temas etmesi, cadde-düzey bürokratlar eliyle gerçekleşmektedir. Eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal hizmet gibi verilen kamu hizmetlerinin hepsinde halk, cadde-düzey bürokratlar ile etkileşime girmektedir. Cadde-Düzey Bürokratlar doğrudan bir biçimde vatandaşların acil ve kişisel sorunlarını çözmesi gereken kamu görevlileridir (Lipsky, 2010, s. 8). Çünkü cadde-düzeyde verilen hizmetlerin neredeyse hepsi anında verilmesi gereken kararlar aracılığıyla gerçekleşir. Hızlı bir karar alma mekanizmasıyla tamamen bireysel konuları çözmeye odaklanmış olan bu memurlar, vatandaşların kamu hizmeti ile ilgili algılarının oluşmasında kritik bir role sahiptir. Diğer bir deyişle, kamu hizmetinin en ön cephesinde bulunan bu memurlar grubunun, verdikleri kararlar aracılığıyla devletin vatandaşa yaklaşımını gösterme hususunda bürokratik bir rolü olduğu gibi, vatandaşların kamu politikalarına ilişkin tutum, tavır ve söylemlerini etkileyebilme potansiyeli de vardır. Günlük ve hatta bazen de anlık bir biçimde verilen bu kamusal hizmetlerde cadde-düzey bürokratların vatandaşa yönelik tutumları, vatandaşların davranışlarını, psikolojisini ve duygu-durumunu doğrudan etkileyebilmektedir. Vatandaş üzerine bırakılacak olumsuz bir intiba, kamu hizmeti çalışanlarına yönelik kolektif bir tepkiye dönüşebilecektir. Çünkü insanların tepkilerini şekillendiren şey, genellikle gün içinde yaşadıkları deneyimlerdir (Piven ve Cloward, 1979, s. 20-21). Kısacası cadde-düzey bürokratlar verdiği kararlar ve gösterdiği davranışlar aracılığıyla toplum psikolojisini etkileyebilen ve sosyal dengesizlikleri tetikleyebilen kritik bir toplumsal role de sahiptir.

Sosyal problemleri tetikleyebilme potansiyelinin yanında cadde-düzey bürokratlar, Lipsky'nin tabiriyle, aynı zamanda sosyal kontrol ajanı olarak da işlev görmektedirler. Kamu hizmeti verilirken vatandaşların gereksinimlerini tespit etmek ve onlara karşı uygun davranış kalıpları geliştirmek, özellikle sosyal devlet anlayışında önemli bir yere sahiptir. Cadde-düzey bürokratlar devletin kontrolcü, müdahaleci ve statükocu yaklaşımlarıyla vatandaşın kamu hizmetinden beklentileri arasında bir denge unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dengenin başka bir yönü de vatandaşın vergileriyle finanse edilen kamu harcamaları ile verilen kamu hizmeti arasındaki dengenin sağlanması yönündeki toplumsal beklentilerdir (Lipsky, 2010, s. 12). Toplum, adil ve uygun çözümler üretebilen bir bürokratik mekanizmanın varlığını arzulamaktadır. Kamu politikalarının uygulayıcısı olması nedeniyle cadde-düzey bürokrasi, toplumun bu beklentilerini karşılama yükünü sırtlayan yegane memurlar grubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Takdir Yetkisi (Discretion)

Cadde-düzey bürokratlar dışındaki alt-düzey çalışanların çoğunda inisiyatif alma şansı son derece azdır. Bu nedenle takdir yetkisi, cadde-düzey bürokratların ayırt edici özelliklerinden biridir. Kamu kurumları tarafından verilen hizmetlerin veya uygulanan yaptırımların niteliğini, miktarını ve kalitesini belirleme hususunda ciddi düzeyde takdir yetkisine sahip olan bu memurlar, insanların hayatına doğrudan etki edebilecek bir pozisyonda bulunmaktadır (Lipsky, 2010, s. 13). Örneğin bir okulda hangi öğrencinin disiplin cezası alıp almayacağını belirlemek öğretmenlerin takdirine bırakılmıştır. Hangi suçlunun ne tür bir müeyyideye maruz bırakılacağı da tamamen hakimin takdirine bırakılmıştır. Bir hapisyanede hangi tutukluya nasıl muamele edileceğine ilişkin inisiyatif gardiyanlara bırakılmıştır. Bir göçmenin ülkede ikamet edebilmesi veya çalışabilmesi, göç idaresinde çalışan bir memurun ırk temelli bir takdir yetkisi kullanıp kullanmamasına göre değişebilecektir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki cadde-düzey bürokratların tamamen kurum politikasından sapabildiğini düşünmek yanıltıcı olabilir. Yani takdir yetkisinin varlığı, belli başlı kurumsal standardizasyonların olmadığı anlamına gelmemektedir (Lipsky, 2010, s. 14). Kurumların siyasi ve bürokratik elitleri, kuralları şekillendiren, hizmetleri ve yaptırımları içeren kurallar bütünü oluşturmuştur. Ancak bu kuralların hiçbirisi takdir yetkisinin kullanımına engel değildir. Bir bakıma takdir yetkisi, üst düzey bürokrasinin taahhüt ettiği kuralları tamamlayıcı bir etken olarak cadde-düzey bürokratlar tarafından kullanılan inisiyatiflerdir.

Takdir yetkisi, somut olaylarda ortaya çıkacak kişisel ve beklenmeyen sorunların acil çözümleri için kullanılan ve böylece kamu hizmetinin devamlılığını sağlayan bir başa çıkma mekanizması olarak görülmektedir. Lipsky bu meseleyi biraz daha profesyonellik bağlamında ele almaktadır. Ona göre cadde-düzey bürokratlar ne kadar profesyonelleşirse takdir yetkisi kullanımı o denli artmaktadır. Yani takdir yetkisi, bir memurun işini iyi yapip yapmaması bağlamında bir referans noktasıdır. Lipsky, en iyi çalışanların, kurumun yazılı politikası ile uygulanan

politika arasındaki boşlukları en iyi dolduranlar olduğunu belirterek takdir yetkisinin önemine ve tamamlayıcı özelliğine dikkat çekmiştir (Lipsky, 2010, s. xviii).

Takdir yetkisinin kamu hizmetinde mühim rolü, kurumun koyduğu kuralların artması ve cadde-düzy bürokratların sorumluluklarının çoğalmasıyla daha da azalmamaktadır. Çünkü ansiklopedik bir biçimde ortaya koyulan ve sürekli bir biçimde güncellenen yazılı kurallar, somut düzeydeki ilişkileri düzenleme konusunda her zaman yetersiz kalma eğilimindedir. Bürokratik kaideler reel hayattaki insan ilişkilerine yönelik detaylı çözümler sunmaya çalışsa da cadde-düzy bürokratların takdir yetkisini azaltması pek mümkün değildir. Çünkü bu memurlar, kamu hizmetinin icrası sırasında standart kuralları uygulamanın ötesine geçmek ve insani ilişkilerle muhatap olmak zorundadır (Lipsky, 2010, s. 15). Kamu hizmetinin insani boyutlarına cevap üretmek, ancak takdir yetkisinin etkin ve profesyonel bir biçimde kullanılması yoluyla mümkün olabilir. Görevler karmaşık kaldığı ve etkin hizmet için insan müdahalesi gerekli olduğu ölçüde takdir yetkisi, birçok kurumun özelliği olmaya devam edecektir (Lipsky, 2010, s. 16).

2.4. Cadde-Düzy Bürokratların Kurum İçi Uyuşmazlıkları

Daha önce de belirtildiği gibi cadde-düzy bürokratlar hiyerarşinin alt basamaklarında konumlanmış kamu hizmeti çalışanlarıdır. Ast-üst ilişkisini gözetme hususunda kurumsal sorumlulukları olan bu çalışanların, verilen emirleri eksiksiz yerine getirmeleri beklenmektedir. Ancak çoğu zaman kurumun amaçları, hedefleri ve geleceğe yönelik beklentileri ile cadde-düzy bürokratların motivasyonları tam anlamıyla uyuşmamaktadır (Lipsky, 2010, s. 16-17). Kurumun makro düzeydeki beklentileri ile çalışanların kişisel tatminlerinin örtüşmemesi sonucunda örgüt-içi birçok sorun ortaya çıkabilir. Örneğin sürekli bir biçimde ortaya çıkacak iş bırakmalar dolayısıyla istikrarsız bir çalışma ortamının zuhur etmesi kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanı sıra, işten olabildiğince kaçınmaya çalışan ve devamsızlık yapma konusunda istekli çalışanların varlığı, örgütsel hedefler ile çalışanların mutluluğu arasındaki negatif korelasyona örnek olarak gösterilebilir. Hatta alt-düzy çalışanlar arasında örgüt kurallarını hiçe sayan ve ona karşı geliştirilen saldırgan tutumlara bile rastlamak mümkün olabilir. Dahası, memurların haklarını koruyan sendikal örgütlenmelerin getirdiği kolektif güç, bu tip örgüt-içi çatışmaların örgüt dışına taşınmasına sebebiyet verecektir. İşte bu tip durumların ortaya çıkması, alt-düzy memurların kurum vizyonuna bağlı olmadıklarını ve uyumlanamadıklarını göstermektedir (Lipsky, 2010, s. 24). Bu uyum sorunu, personelin asgari düzeyde çalışmasına yol açacağı gibi, kurumun makro hedeflerinden sapmasına da neden olacaktır. Bu durumu engellemenin temel yolu, üretken bir biçimde kamu hizmetine devam ederken, çalışanların iş tatmininin nasıl sağlanacağına ilişkin çözümler üretmektir. Çalışanların psikolojik, kişisel ve maddi açıdan beklentileri ile organizasyonun ihtiyaçlarının örtüşmesi, kurumların sağlıklı işleyişi açısından elzemdir.

Yöneticiler ile cadde-düzy bürokratlar arasındaki bazı farklılıkların ortaya çıkması, bu uyumun yakalanmasına yönelik olumlu beklentilerin boşa çıkmasıyla sonuçlanabilir. Çünkü yönetici pozisyonundaki bürokratik/politik elitler, daha soyut ve bütünü ilgilendiren konularla ilgili karar vermektedir. Ancak alınan bu kararların somut alanda uygulanabilmesi, cadde-düzy bürokratların bu yöndeki eğilimleriyle mümkündür. Ancak cadde-düzy bürokratların beklentileri ve motivasyon kaynakları, yöneticilerin idealist yaklaşımlarından çoğu zaman farklılaşmaktadır. Lipsky'nin de belirttiği gibi cadde-düzy bürokratların en temel gayesi, yaptıkları işin tehlikeli boyutlarını ve rahatsızlık verici yönlerini minimuma indirmek; gelirini ve kişisel mutluluğunu ise en yüksek düzeye çıkarabilmektir (Lipsky, 2010, s. 18). Üst-düzy ile alt-düzy çalışanlar arasındaki amaç birliğinin sağlanamaması, kamu hizmetlerinin görülmesi esnasında kurum içi çatışmalara ve kopukluklara yol açabilir. Çalışma şartları konusunda mutsuz olan alt-düzy memurlar, kendi çıkarlarını yöneticilerin çıkarlarından ayrı tutarak onları korumaya çalışırlar (Lipsky, 2010, s. 19). Bu durum kurum içinde yumuşak düzeyde de olsa bir gruplaşmaların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Diğer yandan, kurumun sağladığı kaynakların kamu hizmeti açısından yetersiz olması ve yöneticilerin direktiflerinin cadde-düzy kamu işlerini düzenleme hususunda güdük kalması gibi sebepler, cadde-düzy bürokratların, politika yapıcılarının emrettiği uygulamaya biçimlerinin dışına çıkmasına neden olmaktadır. Kamu hizmetinin devamlılığının sağlanması için kilit bir pozisyonda olan bu çalışanlar, çok sayıda idari işlemin aksamadan icra edilmesi amacıyla belli başlı "başa çıkma mekanizmaları" geliştirmektedirler (Lipsky, 2010, s. 18). Cadde-düzy bürokratlar, kamusal hizmetlerin yüklediği sayısız sorumlulukların hafifletilmesi ve basitleştirilmesi için de facto mekanizmalar geliştirmeye mecbur kalmaktadırlar. Vatandaşlar tarafından kısa sürede halledilmesi beklenen kamu hizmetleri, kurumun taahhüt ettiği hizmet kapsamının dışına çıkmasına rağmen, cadde-düzy bürokratların inisiyatifli bağlamında ortaya koyulan basitleştirici müdahaleler aracılığıyla işlemektedir. Burada çok net bir paradoks göze çarpmaktadır. Cadde-düzy bürokrasi, kurumsal politikalara

aykırılık teşkil eden ama aynı zamanda kurumun hayatta kalması için elzem olan başa çıkma teknikleri geliştirmektedir (Lipsky, 2010, s. 19). Kısacası, kamu hizmetinin görülmesi bağlamında yönetici ile alt-düzye memurlar arasında çıkan uyuşmazlığının telafi edilmesi görevi, yine alt-düzye memurların takdir yetkisini işlevsel bir biçimde kullanması ile mümkün olmaktadır.

Cadde-düzye bürokratların üst düzey bürokratların verdiği kararları uygulama hususunda hiyerarşik zorunlulukları olsa da onların kararlarına direnebilecek bazı direnç kaynakları bulunmaktadır. Bu direnç kaynaklarından birisi, verilen kamu hizmetindeki takdir yetkisinin çok kapsamlı boyutlara ulaşmasıdır. Üst-düzye yöneticilerin çoğu kendi yüklerini hafifletmek ve işlerin hızlıca görülmesinin önünü açmak için yetkilerinin bir kısmını astlarına devretme eğilimindedir. Bu yetki devri, alt-düzye memurların elini güçlendiren bir direnç kaynağı olarak işlev görebilmektedir. Bu durum, sonucunda cadde-düzye bürokrasinin uzmanlık düzeyi ve kurum içindeki saygınlığı artmakta, nihai olarak üst-düzye yöneticilerin onlara bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır (Lipsky, 2010, s. 25). İkinci bir direnç kaynağı ise memurların işten çıkarılması ile ilişkilidir. Uyumsuz olan memurların işten çıkarılmasının birçok açıdan maliyetli olması, alt-düzye memurların mümkün olduğunca işte tutulması sonucunu doğurmaktadır. Uyumsuz memurlara yönelik uygulanacak yaptırımların ve kurum içi tahkikatların veya yeni alınacak memurun eğitilmesi gibi ekstra durumların yaratacağı zamansal ve finansal maliyetlerden kaçınan yöneticiler, genellikle mevcut memur kadrosunun olabildiğince devamlılığını arzu etmektedir. Bu durum ise alt-düzye memurların pozisyonlarını güçlendirmektedir (Lipsky, 2010, s. 24). Üçüncü olarak cadde-düzye bürokratlar, hiyerarşik denetimine tabii olduğu üstlerini zor durumda bırakmak için takdir yetkisini olumsuz bir biçimde kullanabilmekte veya tam tersi verilen işi yapmamayı tercih edebilmektedir. Örneğin bir kamu görevlisinin vatandaşa uygulayacağı cezayı, gerekli olmamasına rağmen, azami düzeyde uygulayarak politika yapıcılarının üzerine kamuoyu tepkisini çekmeye çalışabilir (Lipsky, 2010, s. 25). Takdir yetkisinin çok kritik olduğu bu tip kamusal işlerde cadde-düzye bürokratların yöneticilere karşı ciddi direnç mekanizmaları bulunmaktadır. Kısacası cadde-düzye bürokrasi, bürokratik elit ile uyuşmazlıklarında kayda değer direnç kaynaklarına sahiptir.

3. CADDE-DÜZYE BÜROKRASİ LİTERATÜRÜ

Cadde-düzye bürokrasi literatürünün tanıtılması amacıyla ortaya koyduğumuz bu çalışmada, cadde-düzye bürokrasi yaklaşımını konu edinen belli başlı makaleler incelenmiştir. Web of Science veri tabanında taranan makaleleri ele aldığımız bu çalışmada makale seçimini yaparken, literatürde ön plana çıkan ve en çok atıf alan çalışmalardan bir derleme yapılmıştır. Amaç ve içerik bakımından birbirinden farklılaşan makaleleri çalışma kapsamına dahil ederek literatürdeki hakim tartışma konuları aktarılmaya çalışılmıştır.

3.1. Takdir Yetkisi Kullanımı

Cadde-düzye bürokratların kamu politikalarının uygulanması esnasındaki takdir yetkisi kullanımı, cadde-düzye bürokrasi literatüründe en çok üzerinde durulan alt başlık olarak göze çarpmaktadır. Takdir yetkisinin kullanımı ve etkileri hususunda birçok yerel ve ulusal düzeyde araştırma göze çarpmaktadır.

İlk olarak Kjørstad'ın makalesinde, Norveç'in başkenti Oslo'daki bir sosyal hizmet dairesinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik konumuna odaklanılmaktadır. Sosyal ve ekonomik yardım başvurusunda bulunan vatandaşların çalışma hayatına katılmaları için uygulanan politikaların etkili olmasında uzmanların kilit rolünün ve takdir yetkisinin önemi vurgulanmaktadır (Kjørstad, 2006).

Bir diğer makalede ise, Chicago'da hayata geçirilen bir kamu politikasının cadde düzeyde nasıl uygulandığını irdelemektedir. Çalışma, söz konusu programın uygulanması esnasında cadde-düzye bürokratların takdir yetkisini kullanmasından kaynaklı ortaya çıkan sorunlara ışık tutmaktadır. Yazar ayrıca minimum hesap verilebilirlik ve kaynak yetersizliği gibi problemlerin de bu tür sorunları oluşturabilecek riskler barındırdığını ortaya koymaktadır (Brodkin, 1997).

Bir diğer makalesinde Brodkin, genel olarak yeni kamu yönetimi uygulamalarının geleneksel bürokratik sorunların çözülmesi bağlamında kullanılması hususunda ortaya çıkan sorunların eleştirel bir analizini sunmaktadır. Brodkin, performans ölçümlerinin cadde-düzye çalışanların eylemleri üzerindeki etkilerine odaklanır. Ona göre paradoksal olarak, performans ölçümleri şeffaflık görüntüsü verebilir, ancak aslında ajanların nasıl çalıştığına ilişkin gerçeklerin tam olarak anlaşılmasını engeller. Brodkin ampirik örneklere dayanarak, performans ölçümlerinin performansı nasıl çarpıttığını vurgulamaktadır (Brodkin, 2007).

Yine Brodtkin bir başka çalışmasında cadde-düzy bürokratların yeni yönetim anlayışındaki şeffaflık kriterlerine uygun olmayan bir biçimde hareket ettiğini ortaya koymuştur. Cadde düzeyindeki uygulayıcıların, politika yapımcıların veya yöneticilerin kabul etme eğiliminde olduklarından önemli ölçüde farklı gayri resmi uygulamalar üreterek, onlara uyum sağlamak için takdir yetkilerini kullandıklarını tespit etmiştir. Yani teoride sağlanmaya çalışılan kamu yönetiminde şeffaflık ve açıklık ilkeleri, takdir yetkisi kullanımının doğası gereği uygulanamamıştır (Brodtkin, 2011).

Takdir yetkisini ele alan bir diğer makalede Alden, İngiltere'deki evsizlere yönelik uygulanan kamu politikalarının uygulanmasında takdir yetkisinin nasıl bir etkiye sahip olduğunu araştırmaktadır. 12 farklı yerel hizmet biriminde yapılan araştırmalar sonucunda toplanan veriler, gayrimeşru takdir yetkisinin kullanıldığına ilişkin kanıtlar barındırmaktadır. Olumsuz takdir yetkisi kullanımına rastlandığını gösteren bu veriler, takdir yetkisi kullanımının vatandaşlar açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yazar, kamu kaynaklarının kıt olmasının ve örgütsel hedeflerin esnek olmayan yapısının, olumsuz takdir yetkisinin ortaya çıkmasını kolaylaştıran etmenler olduğunu kanıtlamaktadır (Alden, 2015).

Garrow ve Grusky, sağlık sektörünün kurumsal mantığı ile politikaların vatandaşla buluşması arasındaki ilişkinin ne derecede önemli olduğunu araştırmaktadır. HIV virüsü testine ilişkin danışmanlık hizmeti veren bir grup işletmeyi ve pratisyen doktoru (yani cadde-düzy çalışanı) mercek altına alan çalışmaya göre, sağlık sektörünün kurumsal mantığı cadde-düzy sağlık çalışanlarının vatandaşlarla etkileşiminin niteliğini önemli ölçüde belirlediğini ortaya koymaktadır (Garrow ve Grusky, 2012).

Bir diğer makalede cadde-düzy bürokrasinin sosyal eşitsizlikler bağlamında bir değerlendirmesi sunulmaktadır. Buna göre cadde-düzy bürokratlar, kurumsal normların koruyucusu konumunda yer almalarına rağmen normların uygulanması esnasında kurumsal hedeflerden sapabilmektedir. Yazara göre cadde-düzy bürokratlar, kurumsal vizyon ile pratik uygulama arasındaki gerilimi su yüzüne çıkarmaktadır (Maynard-Moddy ve Musheno, 2012).

Ponnert ve Svensson'un çalışmasında takdir yetkisi kullanımının kurumsal standardizasyon ile ilişkisi incelenmektedir. Geleneksel olarak süregelen profesyonel takdir yetkisi kullanımının, standardizasyonun artması ile birlikte daha da azalacağını öne sürmektedir. Ancak burada takdir yetkisinin dışlanması söz konusu değildir. Çalışmanın vardığı sonuca göre takdir yetkisi, kurumsal standardizasyon ile birleştiğinde gerçek bir profesyonel hizmetin ortaya çıkması için gerekli bir ağırlık noktasıdır (Ponnert ve Svensson, 2016).

Bir diğer makalede ise takdir yetkisine yönelik yaklaşım tartışılmaktadır. Bir yandan, devletin vatandaşla etkileşiminde cadde-düzy bürokratların önemli bir rol üstlendiğini ve bir politika yapımcı olarak hareket ettiğini ifade eden ortodoks anlatı bulunmaktadır. Diğer yanda ise kendilerinin bir vatandaş temsilcisi olarak hareket ettiğini ve aynı zamanda kendi pragmatik yönelimlerini politika uygulamalarına yansıttığını ifade eden cadde-düzy bürokratların söylem ve demeçleri yer almaktadır. Sonuç olarak araştırmaya göre cadde-düzy bürokratlar, meşru otoritenin prosedürlerinden ziyade kendi bilgi, birikim ve tecrübeleri ışığında, vatandaşların farklı sorunlarını kişisel ilişkiler bağlamında çözen vatandaş temsilcisi olarak görmektedirler (Maynard-Moody ve Musheno, 2000).

Ellis'in kaleme aldığı bir başka çalışmada Lipsky'nin çalışmasının yayımlandığı dönemden beri sosyal hizmet uygulamalarının değiştiğine ve bu değişimlerin cadde düzeydeki takdir yetkisi kullanımına yansımaları gerektiğine vurgu yapmaktadır. İngiltere'deki yetişkinlere yönelik verilen sosyal hizmet uygulamalarının incelendiği bu araştırmanın sonucuna göre yazar, sosyal yardım idaresindeki büyük değişimlerin dikkate alınarak cadde-düzy bürokrasinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Ellis, 2011).

Bir diğer önemli çalışma ise sınırlı rasyonalite teorisi ekseninde, engelli vatandaşlara yönelik uygulanan sosyal hizmetlerde cadde-düzy bürokratların takdir yetkisine odaklanmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre bu cadde-düzyde verilen kararlar, kurumsal hedeflerden ve politikaya ilişkin diğer paydaşların bu bürokratlara ilişkin oluşturdukları algıya göre değişmektedir. Ayrıca kararın verilme hızının da vatandaşın aldığı hizmetin kalitesini etkilediği ifade edilmektedir. Daha da önemlisi, yüz yüze etkileşimin olmadığı cadde-düzy bürokratik mekanizmalarda vatandaşların istedikleri kamu hizmetine ulaşamadıkları belirtilmektedir (Keiser, 2010).

Bir başka makale ise cadde-düzy bürokratların etkileşimde olduğu vatandaş kümelerini algılama biçimlerinin, onların takdire bağlı uygulamalarını şekillendirdiği gerçeğinden yola çıkmıştır. "Ben-Öteki" ayrımı ekseninde meseleyi ele alan yazar, cadde-düzy bürokratların, etnisiteye, toplumsal cinsiyete veya diğer kimliklere nasıl baktığını Avrupa göç krizi bağlamında değerlendirmektedir (Glyniadaki, 2022).

Takdir yetkisini merkezine alan bir diğer çalışma ise takdir yetkisinin klasik ön kabullerini sorgulayan bir perspektif sunulmaktadır. Daha fazla kuralcı ve kontrolcü olmanın takdir yetkisini azaltacağına dair önermenin geçersiz olabileceğini belirten Evans ve Harris, takdir yetkisinin iyi veya kötü bir şey olarak nitelendirilmesinin de yanlış olduğunu dile getirmektedir. Bunun yerine yazarlar, takdir yetkisinin karar vermek için bir dizi özgürlük derecesi olarak görülmesi gerektiğini ve bu böylece cadde-düzey bürokratların belirli konjonktürlerde sahip oldukları özgürlük derecesinin duruma göre değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Evans ve Harris, 2004).

Loyens ve Maesschalck'in kaleme aldığı çalışmada ise etik karar verme literatürü ile cadde-düzey bürokrasi literatürü birlikte değerlendirilmektedir. Yazarlar, bu iki literatürü daha iyi anlayabilmek için özellikle "sosyal mekanizma" kavramının ele alınması gerektiğini öne sürmüş ve sosyal mekanizmaların cadde-düzey bürokratların etik karar verme süreçlerini anlayabilmek açısından önemli olduğunu vurgulamıştır (Loyens ve Maesschalck, 2010).

Riccucci'nin (2005) kaleme aldığı makalede ise takdir yetkisinin belirleyicileri araştırılmaktadır. Makale kapsamında yapılan araştırmanın temel bulgusu ise cadde-düzey bürokratların takdir yetkisini etkileyen temel değişkenin hiyerarşik amirler değil, hizmeti alan vatandaşlar olmasıdır. Vatandaşlarla ilgili memurlarda oluşan algılar, takdir yetkisinin ne yönde kullanılacağını da belirlemektedir (Riccucci, 2015).

Bir başka makalede ise Romanya'daki cadde-düzey bürokratların genel durumu incelenmektedir. Cadde-düzey bürokratlarla yapılan görüşmeler ışığında araştırma, Romanyalı cadde-düzey bürokratların yüksek takdir yetkisine sahip olduğunu, örgütsel hedefler gerektiriyorsa kuralları esnetmeye/çığnemeye meyilli olduğunu göstermiştir (Balica vd., 2018).

Alkhatib ve Bernstein ise, cadde-düzey bürokratların kamu politikasını uygularken aldıkları kararları değerlendirmekte ve politikalar ile takdir yetkisi arasında oluşacak boşlukları anlamlandırmak ve doldurmak amacıyla bir analiz yöntemi önermektedir (Alkhatib ve Bernstein, 2019).

Boer'in makalesinde ise cadde-düzey bürokratların takdir yetkisi kullanım şeklinin, amaçlanan (vatandaşların uygulanan işlemi kabul etmesi) ve amaçlanmayan (vatandaşların bürokratları alenen yerme/utandırma) sonuçları ne ölçüde etkilediğini araştırmaktadır (Boer, 2021).

Bir başka makalede ise Hollanda'da kaynakları azaltılan ve yetkileri artırılan cadde-düzey bürokratların takdir yetkisi kullanımındaki başarısındaki nedenler araştırılmaktadır. Bulgulara göre cadde-düzey bürokratlar, kamu politikalarını vatandaşlar için yeniden tasarlayarak, onların beklentilerini yumuşatarak ve özgüvenlerini artırarak bu başarıyı elde etmektedir (Trappenburg vd., 2022).

Levy ise bir makalesinde, İsveç'teki dilencilere ve evsizlere yönelik polis uygulamalarını incelemektedir. Araştırma, bu gruba yönelik oluşturulan yasaların uygulanması esnasında, cadde-düzey bürokratların, takdir yetkisini eşitlikçi olmayan bir biçimde kullandığını saptamaktadır (Levy, 2021).

Raaphorst ise cadde-düzey çalışanlar olan vergi memurlarının vatandaşlar ile etkileşimde yaşadıkları belirsizlik türlerini incelemektedir. Yazar, belirsizliklerin bilgi eksikliğinin ve vakayı yorumlama sorunlarının ötesinde olduğuna dikkat çekmekte ve daha derin problemlerin olabileceğini ileri sürmektedir (Raaphorst, 2018).

Wastell ve arkadaşları ise, Birleşik Krallık'ta sosyal hizmet alanındaki cadde-düzey bürokratlara uygulanan performans yönetiminin, takdir yetkisi kullanımını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Bulgulara göre yönetimin kontrol gücünü artırması, takdir yetkisinin oldukça azaltılmış bir biçiminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Wastell vd., 2010).

Bir diğer çalışma, cadde-düzey bürokratların, performans dayalı ücret aldığı anda, kişiden kişiye değişen yaptırımlar ve kararlar uyguladığını belirtmekte; sabit ücret rejimini geçildiğinde ise takdir yetkisinin daha eşit bir biçimde ortaya çıktığını ve özgeciliğin arttığını ileri sürmektedir (Buurman ve Dur, 2012).

Parys ve Struyven (2018) ise cadde-düzey bürokratların vatandaş ile etkileşim tarzı üzerine psikolojik bir analiz yapmaktadır. Araştırma, vatandaşların motivasyonunu ve uyumunu etkileyen "etkileşim tarzını", psikolojik bazı kuramlarla ilişkilendirerek, ampirik bir yöntemle incelemektedir (Parys ve Struyven, 2018).

Hoyle ise makalesinde hemşirelerin takdir yetkisi kullanımının önemi incelenmektedir. Araştırmaya göre ön cephe sağlık çalışanlarının takdir yetkisi, sağlık politikalarında dikkate alınması gereken önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (Hoyle, 2013).

Moseley ve Thomann ise cadde-düzy bürokratların takdir yetkisi kullanımını kuramsallaştırmaya çalışmaktadır. Yazarlar, cadde-düzy bürokratların takdir yetkisi kullanımı esnasında dikkat etmesi gereken hususları sıraladığı bir model önermekte ve böylece çalışanların işlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Moseley ve Thomann, 2020).

Bir başka araştırmada sosyal temsil ve sosyal özdeşleşme teorilerine dayanarak, sokak düzeyindeki bürokratların vatandaşlara karşı tutumu, bürokratin çalışma grubu meslektaşlarının tutumları ile şekillenip şekillenmediği, şekilleniyor ise de nasıl şekillendiği araştırılmaktadır. Araştırmada, bireyin vatandaşa yönelik tutumunda meslektaşlarının sınırlı etkisi olduğu ve bu etkilerin altında çok farklı sebepler bulunduğu tespit edilmiştir (Keulemans ve Walle, 2020).

3.2. Cadde-düzy Bürokratların Kurum İçi Konumu ve Hiyerarşik İlişkileri

Cadde-düzy bürokrasi literatürüne yönelik çalışan araştırmacıların üzerinde durduğu bir başka alt başlık ise cadde-düzy bürokratların kurum-İçi konumu ve hiyerarşik ilişkileridir.

Bu konudaki çalışmalardan birisi cadde-düzy bürokratlara sunulan imkan ve olanaklar ile onlardan talep edilen çıktılar arasındaki farkları ele almaktadır. Yazarlar, bu ikisi arasında bir “kamu hizmeti boşluğu” oluştuğunu öne sürmektedir (Hupe ve Buffat, 2014).

Bir başka çalışmada farklı mesleklerin sokak düzeyindeki davranışlarındaki farklılıklar vurgulanmaktadır. Çalışmaya göre, polis memurları ve giderek artan bir şekilde sosyal hizmet uzmanlarının, sağlık çalışanlarına ve öğretmenlere kıyasla, kuralları çiğnemeye çok daha az eğilimli, yaptırım ve kurallara daha sadık olduğu tespit edilmiştir (Tummers ve Bekkers, 2019).

Bir diğer çalışma ise siyasi ilişkilerin cadde-düzy bürokratların kullandığı takdir yetkisine etki edip etmediğini analiz edilmektedir. İsveç Sosyal Sigortalar İdaresi’ndeki kamu çalışanları üzerinde yapılan bu çalışmaya göre, yerel siyasi yönelimler ile bürokratik yapının birbiriyle paralellik göstermektedir. Yani araştırmanın sonucuna göre, örneğin, sağ muhafazakar eğilimli bir bürokrasinin olduğu küçük ölçekli bir idari birimde, statükoyu eleştirmeyen, yani kurallara ve kısıtlamalara riayet eden cadde-düzy bürokratların ortaya çıktığı görülmektedir (Stensöta, 2012).

Cadde-düzy bürokratların bürokratik elitlerle ilişkilerini ele alan bir diğer çalışmada ise cadde-düzy bürokratların kamu politikalarını uygulamaları bağlamında ortaya çıkan siyasi ve yönetsel etkileri araştırılmıştır. Makalenin literatüre temel katkısı, cadde-düzy çalışanların politikalara ilişkin algılarında doğrudan ve dolaylı bir biçimde siyasal/yönetsel etkilerin olduğuna ilişkin bulgulardır (May ve Winter, 2009).

Bir başka araştırmacı ise, cadde-düzy bürokratların bir “sınır aktörü” olduğunu vurgulamaktadır. Bu sınır aktörü, bürokrasi ile cadde-düzy ortam arasında bir arabulucu olarak değerlendirilmelidir. Cadde-düzy bürokratların kritik rolüne vurgu yapılan bu makalede, cadde-düzy bürokratların vatandaşlarla ilgili bilgileri manipüle ederek, kurumun kendileri üzerinde kurabilecekleri otoriteyi olabildiğince azaltabilme olanağının bulunduğunu ileri sürmektedir (Prottas, 1978).

Bir başka çalışmada ise örgütsel ortamın politikaların uygulanması hususundaki önemini vurgulamaktadır. Makale, California’daki refah programlarını analiz ederek örgütsel ortamın, politika hedefleri ile cadde-düzy çalışanların davranışları arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Çalışmanın temel katkısı, bu alana ilişkin genel bir teorik çerçeve çizmesidir (Jewell ve Glaser, 2006).

Dudau ve arkadaşları ise bürokrasinin farklı kurumlarda çalışan cadde-düzy bürokratlar üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Yerel yönetim çalışanları ve hemşireler özelinde yapılan bu analize göre, bürokrasinin, her meslek grubunda farklı etkilere neden olduğunu ve hemşirelerin yerel yönetim çalışanlarına göre daha çok psikolojik desteğe ihtiyacı olduğunu göstermektedir (Dudau vd., 2020).

3.3. Kamu Politikalarının Uygulanmasında Cadde-Düzyer Bürokratların Rolü

Kamu politikalarının uygulanmasında cadde-düzyer bürokratların rolüne ilişkin önemli çalışmalardan biri “Negotiating dilemmas in the practices of street-level welfare work” adlı makaledir. Bu çalışmada cadde-düzyer bürokrasi olgusunun mimarlarından olan Michael Lipsky’nin ve Jeffrey Prottas’ın çalışmaları ekseninde bir değerlendirme yapılmıştır. Kamu kurumu ile vatandaş arasında bir arabulucu olarak görülen cadde-düzyer bürokratların üç farklı ikileme sahip olduğu tespit edilmiştir: özerkliğe karşı kontrol, yanıt verilebilirliğe karşı standardizasyon ve arza karşı talep olarak belirlenen bu ikilemler, yeni kamu yönetimi anlayışı ekseninde gelişen sosyal devlet politikaları bağlamında tartışılmıştır (Hjörne vd., 2010).

Konuya ilişkin incelenen bir diğer çalışmada Evans, Michael Lipsky’nin bahsettiği kamu hizmetinde oluşan boşluğun cadde-düzyer bürokrasi ile doldurulduğu tezinden yola çıkmıştır. Evans, Lipsky’nin daha çok ön cephedeki bürokratlarla ilgilenmesini eleştirmekte ve üst düzey bürokratların da takdir yetkisini kullanarak cadde düzeydeki kaynak sorunlarını, yozlaşmış karakterini ve çelişkili uygulamalarını olumlu yönde etkileyebileceğini öne sürmektedir. Yazara göre, cadde-düzyer bürokratların takdir yetkisi, etkin bir şekilde politikalarda rol alan üst düzey bürokratların bıraktığı boşlukları doldurmak için kullanılabilir (Evans, 2016).

Cadde-düzyer bürokratların rolüne ilişkin ortaya koyulan makalelerden bir diğeri de “Systems Ideologies and Street-Level Bureaucrats: Policy Change and Perceptions of Quality in a Behavioral Health Care System”dır. Davranışsal sağlık politikaları ile ilgili yeni uygulanan bir politikayı mercek altına alan bu nicel araştırma, cadde-düzyer bürokratların ne ölçüde uyum sağlayıp sağlamadığını incelemektedir. Araştırmanın temel bulgusu yeni uygulanan bu sistemin cadde-düzyer bürokratların davranışları üzerinde zayıf bir etkisi olması ve bu etkinin hizmetin türüne ve memurun kurum içindeki konumuna göre değişiklik göstermesidir (Isett vd., 2006).

Literatürdeki klasik ön kabullere alternatif bir bakış açısı getiren Johannessen, cadde-düzyer bürokratların politikaları uygulama hususunda yalnız oldukları varsayımını reddetmektedir. Norveç acil servisine erişim ile ilgili hemşireler ile hastalar arasındaki iletişimin incelendiği bu makale, politikanın uygulanmasında ortaya çıkan takdir yetkisinin niteliğinin, vatandaş ile cadde-düzyer bürokratların arasındaki müzakereler ekseninde şekillendiğini ortaya koymaktadır (Johannessen, 2019).

Kamu politikalarının uygulanması bağlamında cadde-düzyer bürokratların etkisinin incelendiği bir diğer çalışmada yazar, takdir yetkisinin yalnızca kamu politika hedeflerinden sapılmasına yol açtığına ilişkin yaklaşıma katılmamakta ve bu yetkinin olumlu etkilerine vurgu yapmaktadır. Politikaların cadde-düzyerde uygulanması esnasında görülen farklılaşmanın politika değişikliklerini tetikleyebilmesi açısından olumlu bir sonuç doğurabileceğini ileri sürmektedir (Gofen, 2014).

Suvarierol tarafından kaleme alınan dikkat çeken bir makalede, Hollanda’daki göçmenlere yönelik sivil entegrasyon hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi bağlamında bir neoliberalizm eleştirisi yapılmaktadır. Yazar tarafından, vatandaşla etkileşime girmeden uygulanan neoliberal politikaların sonucunda, devletin toplum ile bağını kopardığı iddia edilmekte, göçmenlere yönelik cadde-düzyer takdir yetkisinin de olumsuz yönde kullanılmasının önünü açtığını ileri sürülmektedir (Suvarierol, 2015).

Litvanyadaki belediye çalışanları ile yapılan görüşmeler ekseninde hazırlanan makalede ise, Covid-19 pandemisine ilişkin politikaların cadde-düzyer bürokratları ne ölçüde etkilediği tartışılmaktadır (Civinskas vd., 2021).

Bir başka çalışmada ise Bosma ve arkadaşları, haphishanelerde uygulanan tedavi ve rehabilitasyon uygulamalarının yönergeye uygun bir biçimde uygulanıp uygulanmaması bağlamında cadde-düzyer bürokratların rolünü tartışmaktadır (Bosma vd., 2018)

Bartels ise kent düzeyindeki yönetimsel uygulamalar ekseninde cadde-düzyer bürokratların işlevini incelemektedir. Makalede, kurumlar arası iş birliği uygulamalarında cadde-düzyer bürokratların arasındaki etkileşimlerin kent politikaları üzerindeki etkileri ele alınmaktadır (Bartels, 2018).

Cuthill ve Johnston (2019), cadde-düzyer bürokrasinin “caddenin ötesine” taşınması gerektiğini vurgulamaktadır. Yazarlar, toplumdaki halk sağlığı hemşirelerinin aile içi şiddet ve istismar ile ilgili kamu politikalarının uygulanmasını hususunda ev ortamında da ne denli etkili olup olmayacağını araştırmaktadır (Cuthill ve Lesley, 2019).

3.4. Cadde-Düzyer Bürokrasi Olgusuna İlişkin Disiplinlerarası Tartışmalar

Literatürdeki önemli teorik tartışmalardan birine imza atan Hupe ve Hill, cadde-düzyer bürokrasi ile yönetişim anlayışının hesap verilebilirlik olgusu bağlamında birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Makale yazarlarına göre yönetsel düzeydeki çeşitliliği kabul etmek, cadde-düzyer bürokratların hesap verilebilirliği konusunun yeniden düşünülmesine olanak sağlamaktadır (Hupe ve Hill, 2007). Bu çalışmanın daha genişletilmiş bir versiyonunda ise piyasa ilişkileri de hesaba katılarak cadde-düzyer bürokratların takdir yetkisi kullanımı tartışılmaktadır (Thomann vd., 2017).

Literatüre ilişkin bir başka teorik çalışmada ise cadde-düzyer bürokrasi kuramının kurumsalcı teori ile birleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Makalede, günümüz cadde-düzyer çalışanlarının faaliyet gösterdiği karmaşık kurumsal ilişkiler ağının teorik açıdan anlaşılabilir kılınması için kurumsalcı teoriye eklenmesi ve mikro-kurumsalcı politikaların hayata geçirilmesi gerektiği öne sürülmektedir (Rice, 2012).

Bir diğer çalışmada ise Evans, Lipsky'nin takdir yetkisini yönetici baskısına yönelik eleştirel bir tutum olarak ele almasına katıldığını belirtmekle birlikte, Lipsky'nin "uzmanlık(professionalism)" olgusunun bürokrasi içindeki rolünün yeteri kadar üzerinde durmadığını iddia etmektedir. Yazara göre "uzmanlık" olgusu, yöneticiler ile cadde-düzyer çalışanlar arasındaki ilişkide ve takdir yetkisinin doğası üzerinde önemli bir parametredir. Sosyal hizmet alanında hizmet veren yöneticiler ve cadde-düzyer bürokratlar arasında yapılan görüşmeler sonucunda yazar, mesleki statü ve uzmanlığın takdir yetkisinin doğasını ve onun kullanım şeklini etkilediğini ileri sürmektedir (Evans, 2011).

Arnold'un (2020) makalesi ise cadde-düzyer bürokratların bir "politika girişimcisi" olarak hareket edebileceğini ileri sürmektedir. Yazar, ABD'de yaptığı niceliksel bir araştırma sonucunda cadde-düzyer çalışanların yerel/bölgesel düzeydeki takdir yetkisi kullanımının ulusal veya eyalet düzeyinde uygulanacak merkezi politikaların seyrini değiştirebilecek potansiyelde olduğunu ortaya koymuştur (Arnold, 2020).

Literatürdeki bir diğer ilgi çekici çalışma ise dürtme (nudging) yaklaşımının cadde-düzyer bürokratlar tarafından uygulanması durumunda kamu politikalarının etkinliğine ve etkililiğine ne düzeyde katkı sağlayıp sağlamadığını tespit etmek amacıyla ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonucuna göre dolaylı yoldan da olsa dürtme yaklaşımının olumlu etkileri ortaya konulmaktadır (Visintin vd., 2020).

Bir başka çalışmada, cadde-düzyer bürokratların dijitalleşme sürecinde yaşadığı zorluklara dikkat çekilmektedir. Sosyal medya dünyasına adaptasyon sürecinde cadde-düzyer çalışanların yaşadığı zorlukları ve riskleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bulgular, çalışanların, sosyal medyada yer edinme konusunda isteksiz olmalarına rağmen, bu yönde çok fazla bürokratik talep olması nedeniyle dijitalleşme için yoğun bir emek harcadıklarını göstermektedir (Breek vd., 2022).

İncelenen bir diğer çalışma ise e-devlet teknolojilerinin cadde-düzyer bürokratlar üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amacıyla kaleme yazılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre bu konuya ilişkin iki farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, e-devlet teknolojilerinin cadde-düzyer bürokratların takdir yetkisini azalttığını veya ortadan kaldırdığını ileri süren "azaltma yaklaşımı"; bir diğeri ise bu teknolojilerin vatandaşlara ve cadde-düzyer çalışanlara ek olanaklar sağladığını öne süren "etkinleştirme yaklaşımıdır" (Buffat, 2015).

Son olarak Gale ve arkadaşlarının yazdığı makalede ise uluslararası ilişkiler literatüründeki "çok-yönlü diplomasi (multi-track diplomacy)" yaklaşımıyla cadde-düzyer bürokrasi olgusunu birlikte değerlendirerek "cadde-düzyer diplomasi" kavramını tartışmaktadır (Gale vd., 2017).

4. SONUÇ

Cadde-düzyer bürokrasi olgusu, ortaya atıldığı yıllardan beri üzerinde çokça tartışılan bir konu olmuştur. Kamu politikalarının uygulanmasında kilit pozisyonda olan cadde-düzyer bürokratların işlevi, niteliği ve kurumsal düzeydeki konumu, literatürde etraflıca tartışılmış ve farklı açılardan değerlendirilmiştir. Geniş kapsamlı bir veri seti sunması nedeniyle Web of Science veri tabanını kullandığımız bu çalışmada 35 tane makale incelenmiştir. Bu makalelerin 27'si takdir yetkisi kullanımı, 7'si cadde-düzyer bürokratların konumu ve hiyerarşik ilişkileri, 10'u kamu politikalarının uygulanmasında cadde-düzyer bürokratların rolü, 9'u ise cadde-düzyer bürokrasi olgusuna ilişkin disiplinlerarası çalışmalara ilişkindir. Literatüre baktığımızda en çok tartışılan meselenin cadde-düzyer bürokratların takdir yetkisi kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Kamu politikası uygulamalarının sağlıklı bir şekilde

devam etmesi bağlamında cadde-düzy bürokratlar, vatandaş ile yüz yüze etkileşimde bulunmakta ve devletin halk ile temasında belirleyici bir pozisyonda işlev görmektedir. Takdir yetkisinin kullanım biçimleri ve sonuçları, kamusal işlerde takdir yetkisinin rolü, kurumsal ilişkilerin takdir yetkisine yansımaları, takdir yetkisindeki bireysel kararların önemi gibi birçok açıdan takdir yetkisinin incelenmiştir. Literatürde ön plana çıkan ikinci alt başlık ise cadde-düzy bürokratların kurum-ıçi konumu ve hiyerarşik ilişkileridir. Belirlenen politika ile pratikteki uygulama arasında çıkabilecek uyumsuzlukların giderilmesi bağlamında kritik bir işlev gören cadde-düzy bürokratlar, oluşan “kamu hizmeti boşluklarını” doldurmaktadır. Siyasi ve bürokratik politika yapıcılarının cadde-düzy bürokrasi üzerindeki etkileri, bu etkilerin cadde-düzy bürokratların politika uygulamalarındaki tutumlarına yansımaları ve kurumun maddi imkanlarının ve örgütsel ortamın cadde-düzy politikalarının uygulanmasındaki rolü literatürde öne çıkan araştırma konuları olmuştur. Üçüncü olarak ise kamu politikalarının uygulanmasında cadde-düzy bürokratların kilit rolünü vurgulayan makaleler ön plana çıkmaktadır. Kamu politikalarının istenilen sonuçlara ulaşması açısından cadde-düzy takdir yetkisinin ne şekilde kullanıldığı çok önemlidir. Literatürdeki makalelerin çoğu bunun önemini kabul etmekle birlikte, devletin vatandaşlarla ilişkisindeki niteliksel özelliklerin takdir yetkisini de eklediği vurgulanmaktadır. Araştırmalar, takdir yetkisinin olumlu/olumsuz kullanımı, cadde-düzy bürokratların politika hedeflerinden sapmaya yol açıp açmadığına ilişkin konuları da tartışmaya açarak cadde-düzy bürokratların kamu politikaları açısından değerlendirilmesine ön ayak olmuşlardır. Bunların dışında ise meseleye disiplinler arası bir bakış açısı kazandıran çalışmalarda bulunmaktadır. Uzmanlaşma ve hesap verilebilirlik olgusunun cadde-düzy bürokrasi literatüründe ön plana çıkarılması; cadde-düzy bürokrasi olgusunun kurumsalcı teori ile birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgulanması; cadde-düzy bürokratların bir “politika girişimci” olarak işlev görebileceğinin öne sürülmesi; dürtme yaklaşımı ile cadde-düzy bürokrasinin ortak bir zeminde buluşturulması; sosyal medya kullanımının cadde-düzy bürokrasiye etkilerinin incelenmesi ve e-devlet teknolojilerinin cadde-düzy bürokrasiye olumlu/olumsuz etkilerinin araştırılması, kavramın disiplinlerarası çalışmalarda da ele alındığını göstermektedir. Özetle cadde-düzy bürokrasi kavramı, uluslararası çalışmalarda özgün bir alan olarak çokça çalışılmıştır. Türkiye’de ise bu literatüre katkı sağlayacak herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Türkiye’deki bürokratik mekanizmanın güncel konumunu değerlendirmek amacıyla pek çok çalışma yapılabilir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra cadde-düzy bürokratların bürokratik mekanizma içerisindeki konumu karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Siyaset-bürokrasi ilişkisinin Türkiye’deki cadde-düzy çalışanlarına etkisinin tarihsel bir analizi yapılabilir. Türkiye’deki tüm cadde-düzy bürokratların vatandaş-devlet ilişkileri açısından konumu incelenebilir ve sorunlarla başa çıkma stratejileri mercek altına alınabilir. Bu çalışma, Türk kamu yönetiminin cadde-düzy bürokrasi yaklaşımı ile birlikte ne şekilde değerlendirilebileceğine ilişkin fikir vermesi açısından bir rehber olacaktır.

YAZARLARIN BEYANI / DECLARATION OF THE AUTHORS

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Alden, S. (2015). Discretion on the frontline: The street level bureaucrat in English Statutory Homelessness Services. *Social Policy and Society*, 4(1), 63-77.
- Ali Alkhatib and Michael Bernstein. 2019. Street-Level Algorithms: A Theory At The Gaps Between Policy and Decisions. In *Proceedings of CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '19)*, April 2019, Glasgow, Scotland UK. ACM, New York, NY, USA, 4-9. <https://doi.org/10.1145/3290605.3300760>
- Arnold, G. (2020). Distinguishing the street-level policy entrepreneur. *Public Administration*, 99(3), 439-453.
- Balica, D. O., Henderson, A. ve Ţiclaş, T. C. (2018). Romanian street level bureaucracy: a descriptive foundation. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, Özel Sayı(2018), 5-26.
- Bartels, K. P. (2018). Collaborative dynamics in street level work: Working in and with communities to improve relationships and reduce deprivation. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 36(7), 1319-1337.

- Boer, N. D. (2021). The (un)intended effects of street-level bureaucrats' enforcement style: Do citizens shame or obey bureaucrats? *Public Policy and Administration*, 36(4), 452-475.
- Bosma, A. Q., Kunst, M. J., Dirkzwager, A. J. ve Nieuwebeerta, P. (2018). Selection processes in prison-based treatment referrals: A street-level bureaucracy perspective. *Crime & Delinquency*, 64(8), 1001-1032.
- Breek, P., Eshuis, J. ve Hermes, J. (2022). Street-level bureaucrats: tensions and challenges in online placemaking. *Journal of Place Management and Development*, 15(4), 357-373.
- Brodkin, E. (1997). Inside the welfare contract: discretion and accountability in state welfare administration. *Social Service Review*, 71(1), 1-33.
- Brodkin, E. (2007). Bureaucracy redux: Management reformism and the welfare state. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 17(1), 1-17.
- Brodkin, E. (2011). Policy work: Street-level organizations under new managerialism. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21(2), i253-i277.
- Buffat, A. (2015). Street-Level Bureaucracy and E-Government. *Public Management Review*, 17(1), 149-161.
- Buurman, M. ve Dur, R. (2012). Incentives and the sorting of altruistic agents into street-level bureaucracies. *Scandinavian Journal of Economics*, 114(4), 1318-1345.
- Civinskas, R., Dvorak, J. ve Šumskas, G. (2021). Beyond the front-line: the coping strategies and discretion of lithuanian street-level bureaucracy during covid-19. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 12(1), 3-28.
- Cuthill, F. ve Johnston, L. (2019). Home level bureaucracy: moving beyond the 'street' to uncover the ways that place shapes the ways that community public health nurses implement domestic abuse policy. *Sociology of Health & Illness*, 41(7), 1426-1443.
- Dudau, A. I., Kominis, G. ve Brunetto, Y. (2020). Red tape and psychological capital: A counterbalancing act for professionals in street-level bureaucracies. *Journal of Professions and Organization*, 7(3), 1-25.
- Ellis, K. (2011). 'Street-level bureaucracy' revisited: The changing face of frontline discretion in adult social care in England. *Social Policy & Administration*, 45(3), 221-244.
- Evans, T. (2011). Professionals, managers and discretion: Critiquing street-level bureaucracy. *British Journal of Social Work*, 41(2), 368-386.
- Evans, T. (2016). Street-level bureaucracy, management and the corrupted world of service. *European Journal of Social Work*, 19(5), 602-615.
- Evans, T. ve Harris, J. (2004). Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) death of discretion. *The British Journal of Social Work*, 34(6), 871-895.
- Gale, N., Dowswell, G., Greenfield, S. ve Marshall, T. (2017). Street-level diplomacy? Communicative and adaptive work at the front line of implementing public health policies in primary care. *Social Science & Medicine*, 177(9), 9-18.
- Garrow, E. E. ve Grusky, O. (2012). Institutional logic and street-level discretion: The case of HIV test counseling. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 23(1), 103-131.

- Glyniadaki, K. (2022). Street-level actors, migrants and gender: Dealing with divergent perspectives. *Administration & Society*, 54(3), 451-478.
- Gofen, A. (2014). Mind the gap: Dimensions and influence of street-level divergence. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 24(2), 473-493.
- Hill, M. ve Hupe, P. (2015). Introduction: defining and understanding street-level bureaucracy. P. Hupe (Ed.), *Understanding street-level bureaucracy* içinde (s. 3-24). Bristol University Press.
- Hjörne, E., Juhila, K. ve Nijnatten, C. V. (2010). Negotiating dilemmas in the practices of street-level welfare work. *International Journal of Social Welfare*, 19(3), 303-309.
- Hoyle, L. P. (2013). I mean, obviously you're using your discretion': Nurses use of discretion in policy implementation. *Social Policy and Society*, 13(2), 189-202.
- Hupe, P. ve Buffat, A. (2014). A public service gap: Capturing contexts in a comparative approach of street-level bureaucracy. *Public Management Review*, 16(4), 548-569.
- Hupe, P. ve Hill, M. (2007). Street-level bureaucracy and public accountability. *Public Administration*, 85(2), 279-299.
- Isett, K. R., Morrissey, J. P. ve Topping, S. (2006). Systems ideologies and street-level bureaucrats: Policy change and perceptions of quality in a behavioral health care system. *Public Administration Review*, 66(2), 217-227.
- Jewell, C. ve Glaser, B. (2006). Towards a general analytic framework: Organizational settings, policy goals, and street-level behavior. *Administration & Society*, 38(3), 335-364.
- Johannessen, L. E. (2019). Negotiated discretion: Redressing the neglect of negotiation in street-level bureaucracy. *Symbolic Interaction*, 42(4), 513-538.
- Keiser, L. R. (2010). Understanding street-level bureaucrats' decision making: Determining eligibility in the Social Security Disability Program. *Public Administration Review*, 70(2), 247-257.
- Keulemans, S. ve Walle, S. V. (2020). Understanding street-level bureaucrats' attitude towards clients: Towards a measurement instrument. *Public Policy and Administration*, 35(1), 84-113.
- Kjorstad, M. (2006). Between professional ethics and bureaucratic rationality: The challenging ethical position of social workers who are faced with implementing a workfare policy. *European Journal of Social Work*, 8(4), 381-398.
- Levy, J. J. (2021). Revanchism via pedestrianism: Street-level bureaucracy in the production of uneven policing landscapes. *A Radical Journal of Geography*, 53(3), 906-927.
- Lipsky, M. (1969). *Toward a theory of street-level bureaucracy*. University of Wisconsin.
- Lipsky, M. (2010). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russel Sage Foundation.
- Loyens, K. ve Maesschalek, J. (2010). Toward a theoretical framework for ethical decision making of street-level bureaucracy: Existing models reconsidered. *Administration & Society*, 42(1), 66-100.
- May, P. J. ve Winter, S. C. (2009). Politicians, managers, and street-level bureaucrats: Influences on policy implementation. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19(3), 453-476.

- Maynard-Moddy, S. ve Musheno, M. (2012). Social equities and inequities in practice: Street-level workers as agents and pragmatists. *Public Administration Review*, 72(Özel Sayı), 16-23.
- Maynard-Moody, S. ve Musheno, M. (2000). State agent or citizen agent: Two narratives of discretion. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 329-358.
- Moseley, A. ve Thomann, E. (2020). A behavioral model of heuristics and biases in frontline policy implementation. *Policy & Politics*, 49(1), 1-19.
- Parys, L. V. ve Struyven, L. (2018). Interaction styles of street-level workers and motivation of clients: a new instrument to assess discretion-as-used in the case of activation of jobseekers. *Public Management Review*, 20(11), 1702-1721.
- Piven, F. F. ve Cloward, R. A. (1979). *Poor people's movements: Why they succeed, how they fail*. Vintage Books.
- Ponnert, L. ve Svensson, K. (2016). Standardisation: The end of professional discretion? *European Journal of Social Work*, 19(3-4), 586-599.
- Prottas, J. M. (1978). The Power of the street-level bureaucrat in public service bureaucracies. *Urban Affairs Quarterly*, 13(3), 285-312.
- Raaphorst, N. (2018). How to prove, how to interpret and what to do? Uncertainty experiences of street-level tax officials. *Public Management Review*, 20(4), 485-502.
- Riccucci, N. M. (2005). Street-level bureaucrats and intrastate variation in the implementation of temporary assistance for needy families policies. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(1), 89-111.
- Rice, D. (2012). Street-level bureaucrats and the welfare state: Toward a micro-institutionalist theory of policy implementation. *Administration & Society*, 45(9), 1038-1062.
- Stensöta, H. (2012). Political influence on street-level bureaucratic outcome: Testing the interaction between bureaucratic ideology and local community political orientation. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(3), 553-571.
- Suvarierol, S. (2015). Creating citizen-workers through civic integration. *Journal of Social Policy*, 44(4), 707-727.
- Thomann, E., Hupe, P. ve Sager, F. (2017). Serving many masters: Public accountability in private policy implementation. *Governance*, 31(2), 299-319.
- Trappenburg, M., Kampen, T. ve Tonkens, E. (2022). Street-level bureaucrats in a catch-all bureaucracy. *Administration & Society*, 54(10), 2021-2047.
- Tummers, L. ve Bekkers, V. (2014). Policy implementation, street-level bureaucracy, and the importance of discretion. *Public Management Review*, 16(4), 527-547.
- Visintin, E. P., Bonvin, J.-M., Varone, F., Butera, F. ve Lovey, M. (2020). Can street-level bureaucrats be nudged to increase effectiveness in welfare policy? *Policy & Politics*, 49(1), 121-139.
- Wastell, D., White, S., Broadhurst, K., Peckover, S. ve Pithouse, A. (2010). Children's services in the iron cage of performance management: street-level bureaucracy and the spectre of Švejkism. *International Journal of Social Welfare*, 19(3), 310-320.